

**Родном крају, милом завичају
у Босанској Крајини**

Др Мара Шовљаков
Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку
после Првог и Другог светског рата – упоредна анализа

Издавачи

Архив Војводине
Архив Републике Српске
Удружење архивских радника Републике Српске

За издаваче

Др Небојша Кузмановић, мр Бојан Стојнић и Душан Поповић

Главни и одговорни уредник

Душан Поповић

Рецензенти

Др Александар Касаш, др Милан Мицић и др Боривоје Милошевић

Лектор

Жарко С. Мачкић

Техничка припрема текста

Зоран С. Мачкић

Графичка обрада и дизајн

Ненад Савковић

Штампа

Графид д. о. о. Бањалука

Тираж

300

Адресе издавача

Архив Републике Српске
Удружење архивских радника Републике Српске
Алеја Светог Саве 1, Бањалука
www.arhivrs.org
www.uarrs-arhivisti.org

Архив Војводине
Жарка Васиљевића 2а, Нови Сад
www.arhivvojvodine.org.rs

Мара Шовљаков

**Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у
јужну Бачку после Првог и Другог светског рата
- упоредна анализа -**

Бањалука – Нови Сад 2021

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	7
УВОДНЕ НАПОМЕНЕ.....	9
ИСТОРИЈСКЕ ОКОЛНОСТИ И АКТЕРИ КОЛОНИЗАЦИЈЕ 1919–1950.	13
Политичке, економске, социјалне и друштвене прилике у обе	
Југославије.....	13
Циљеви колонизације: политички, друштвени, економски, социјални,	
национални.....	57
Присталице и противници колонизације, власт и опозиција,	
велепоседници и добровољци.....	73
Добровољачко и борачко становништво.....	95
ПРАВНИ И ОРГАНИЗАЦИОНИ ОКВИР КОЛОНИЗАЦИЈЕ.....	103
Правни прописи за извођење колонизације.....	103
Органи за извођење колонизације.....	119
НАСЕЉАВАЊЕ И ЖИВОТ ДОБРОВОЉАЦА И БОРАЦА У	
КОЛОНИЈАМА.....	137
Насељавање добровољаца и колониста после Првог светског рата и	
бораца после Другог светског рата.....	137
Организација живота у колонијама.....	169
Проблеми адаптације.....	225
РЕЗУЛТАТИ КОЛОНИЗАЦИЈЕ ЈУЖНЕ БАЧКЕ.....	257
РЕЗИМЕ.....	287
RESUME.....	293
СПИСАК ДОБРОВОЉАЦА У БАЧКОЈ 1919–1941.....	299
СПИСАК БОРАЦА 1945–1950.....	351
ПРИЛОЗИ.....	467
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА.....	519
СПИСАК ДИЈАГРАМА, ТАБЕЛА И СЛИКА.....	521
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА.....	529
ИНДЕКС ИМЕНА.....	543

ПРЕДГОВОР

Рад је писан као упоредна историја и сложен историјски процес 1919–1950. Ово је компаративни рад модерне српске историје, анализира процес колонизације у две Југославије. Сеобе колониста су врх „леденог брега” отиснутог у Војводину, простор српског миграционог подручја. То је време националне и верске хомогенизације на рубном подручју некадашњих моћних царевина. Аутор је прошлост мултиетничке Војводине обухватио кроз три колонизације, које су извршиле Хабзбуршка царевина, краљевина и република Југославија. Регент Александар Карађорђевић и Јосип Броз Тито желели су да свом борачком становништву, претежно српском, након ратовања обезбеде боље услове живљења и да дођу до обећане земље. Мотиви колонизације свде се на остваривање геостратегијских интереса.

Спецификум Војводине огледа се у бурној миграцији и колонизацији, етничкој шароликости која се повезује са пољопривредом. Досељавање има дугу историјску традицију, политичку и економско-демографску садржину. Сеобе Срба пратиле су реке миграната, означених наизменичним променљивим појмовима: колонисти, избеглице, мигранти, емигранти. Шест деценија након колонизације актери ишчезавају, потомци слабо знају традиције старог завичаја, утопили се у равницу. Зато је наша дужност да блиску прошлост реинтерепретирамо и поставимо у жижу интересовања.

Рад је инспирисан личним мотивима везаним за породично порекло и стваралаштво претходника и савременика – Миливоја Ерића, професора Николе Гаћеше, Богдана Лекића и Милана Мицића. Корисне савете дали су чланови Комисије: др Александар Касаш, др Слободан Бјелица и др Душица Бојић.¹ Помоћ у креирању слика и текста пружили су Мирослав Боројевић, Ана Божанић и Славица Матијевић, професори у ОШ „Десанка Максимовић” у Футогу. Истраживања су објављена највећим делом у Архиву Војводине, Рукописном одељењу и Библиотеци Матице српске, па истичем захвалност на стрпљењу и помоћи запосленима из ових реномирних установа.

¹ Магистарски рад *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у Јужну Бачку после Првог и Другог светског рата* – упоредна анализа одбрањен је 22. јануара 2010. на Филозофском факултету у Новом Саду. Ово је прерађена верзија, допуњена фотографијама, списком добровољаца и бораца насељених у Бачку.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Историјска истраживања дотицала су тему колонизације у склопу изучавања аграрне реформе. Истраживање отвара бројна питања и захтева проверу и тражење нових методолошких путева. Рад садржи више тематских области у домену политике, права, економије, историографије, социологије, културе, књижевности, демографије и низа других. Намеће се питање промене броја становника, етничке структуре, миграционих процеса и територијалног размештаја етничких заједница.

Колонизација као феномен и историјски процес превазилази локалне оквири, повезује удаљене просторе и даје нови смисао осмишљавању живота.² Реч колонизација означава миграцију маса ради стварања насеобина. Појам потиче из античког периода, мењао је облике манифестовања и прилагођавао се епохама.³ Првобитно је реч означавала стварање насеобина грађана неке државе у освојеној земљи. Прва већа организована нововековна српска миграција била је Велика сеоба Срба 1690. Означила је Војводину новим завичајем за око 40.000 породица придошлих из старе Србије, са Косова и Метохије. Колонизацију Немаца и Мађара и других народа започела је моћна Хабзбуршка царевина, како би слабо насељену и мочварну данашњу Војводину, изложену ратовима, насељавањем становништва стратешки и економски консолидовала. Захваљујући опсежним радовима мелиорације, она ће постати житница. Колонизациона политика претвориће подручје у мултиетничко и мултиконфесионално.

Триво Милитар се заложио за упоредно проучавање „ранијих и последњих колонизација”. Колонизација бечког двора извршена у 18. веку је имала дугорочни циљ и програм спровођења. Нужно је сагледати систем хабзбуршке колонизације, „ако се жели у континуитету пратити развој етничких, социјалних, привредних и политичких прилика кроз минула столећа на овој територији”.⁴ Колонизација Срба 20. века је особена јер се спроводила у оквиру исте државе. Политички, национални, економски и социјални разлози условили су колонизацију ради промена у наведеним структурама. Разлике у степену привредног и друштвеног развоја заостале Босне и Херцеговине и развијене Војводине су мотив миграције, подстицај колонизације.

² Бранко Петрановић, *Историографија и револуција*, Београд 1984. стр. 249–252.

³ Војводину су кроз векове насељавали Илири, Дачани, Келти, Сарамати, Римљани, Хуни, Готи, Гепиди, Лангобарди, Авари, Словени, Мађари, Турци, Немци, Словаци, Румуни, Русини...

⁴ Бранислав С. Ђурђевић, *Демографска анализа послератних миграција у Војводини*, Нови Сад 1986, стр. 1, 5 (рукопис–дисертација).

Прва аграрна реформа је заснована на неофизиократском учењу, друга на догматизованој Марксовој иделогiji. Обе доктрине означавају два различита приступа истој проблематици, неспремна да разреше бројне проблеме аграра и становништва. Спроводила се после два светска рата у две превасходно пољопривредне Југославије. Политички и правно нормирана аграрна политика, реализована од органа власти, остала је научни изазов.

Рад је конципиран са намером да се из угла историјске науке осветле околности, циљеви, ставови противника и присталица, правни прописи и закони, органи, насељавање, адаптација и резултати колонизације. Хронолошке границе 1919–1950. померају се ради разумевања дуготрајности процеса, који је мењао услове, амбијент, актере, начин извођења и резултат. Проблеми су обрађени тематски, заступљен је просторни и хронолошки оквир. Уочавају се три фазе: међуратна, ратна и послератна колонизација. Истраживане су сложене појаве, осветљавани национални проблеми, означени као дуготрајан процес „доба екстрема”. Рад је илустрован са преко 130 табела, фотографија и мапа.

Реформа упућује на сплет економских питања, открива „шаренило односа на етничким територијама југословенских народа, као резултат и последица геополитичког положаја балканских простора”.⁵ Указује на изузетан географски положај Бачке, коју пресеца друмски и железнички пут који из централне Европе води у Цариград. Питање колонизације, као део процеса миграција, заузима једно од најважнијих места у политичкој, друштвеној и културној историји Европе. Ослања се на историјско искуство различитих државних творевина и политичких система.

Прва Југославија правну регулативу спровођења аграрне реформе вршила је на основу Претходних одредби, друга на основу Закона о аграрној реформи и колонизацији. Борба за опстанак у време Другог светског рата оснажиће сеобе, које су кулминирале током друге половине 20. века. На крају века окончана је национална хомогенизација извршена по етничком, територијалном принципу. Различит културно-просветни, религијски и национални живот узроковао је одвојеност народа на малом простору.⁶

Колонизација се није могла спровести без доделе поседа, чиме је власт обезбеђивала геостратегијске интересе. Слабости прве југословенске државе користиле су политичке странке, које су креирале политичку сцену честим изборима и променом чиновничког апарата и успоравале међуратну реформу аграра. Друга југословенска држава учинила је то у моменту обликовања нове државе, радикалније, ефикасније у кратком временском периоду. Искористила је празан немачки посед и куће. Докрајчена је прва, половична аграрна реформа мерама експропријације, конфискације, одузи-

⁵ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, Нови Сад 1995, стр. 89.

⁶ Триво Милитар, *Литература о колонизацији Војводине*, Матица српска, 1956.

мањем црквеног поседа. Промена својинских односа није унапредила пољопривреду већ је конзервирала мали посед и ниску продуктивност.

Слика 1. Народна ношња Крајишника (МВ)

Феномен колонизације је остао недоречен. Наука је искристалисала сва питања везана за објекте, док су субјекти, као жив организам, остали у другом плану. Подстицаји миграција су етничка истоветност, која се манифестовала кроз језик, веру, обичаје. Религија је понекад подстицала или успоравала иселјавање. Сеобе нису истовремено обухватиле муслимане и римокатолике на Балкану.

Пасивни крајеви Босанска Крајина и Херцеговина су расадници сеоба. Опадајући наталитет у равници узроковао је да се незапосленост и висок прираштај у брдима решавају миграцијом. То је имало за дугорочну последицу исцрпљивање људских ресурса Босне и Херцеговине, одласком виталног становништва. Задати простор морамо повезати са „историјском збиљом на макропросторима подунавско-балканских релација”.⁷

Стављањем два различита географска простора у шири контекст могуће је схватити узроке и последице појава. Колонизацију је отежавало постојање национално хетерогеног становништва, територијално удруженог на бази политичких, економских и културних компромиса. Здруживање народа у Југославији није довело до сједињавања, наставило је процес хомогенизације нација на пројектованој територији. Дужност историчара је да задато актуелизује, анализира, презентује на савремен начин.

⁷ Никола Гаћеша, *Земљишни власнички односи у Војводини уочи Другог светског рата*, Нови Сад 2007, стр. 7; Чедомир Попов, *Како писати историју Војводине?*, Зборник радова XXXII, Конгрес Савеза удружења фолклориста Југославије, Сомбор 1985, стр. 3–7.

ИСТОРИЈСКЕ ОКОЛНОСТИ И АКТЕРИ КОЛОНИЗАЦИЈЕ 1919–1950

Политичке, економске, социјалне и друштвене прилике у обе Југославије

Указаћемо на политичке прилике у времену настајања југословенске државе, моменте који су одражавали стање. Почетком септембра 1914. формулисан је став о стварању југословенске државе. Временом је идеја прерасла у план представљен кроз Нишку декларацију, донету 7. децембра 1914, и изнете ратне циљеве: „ослобођење и уједињење неослобођене браће Срба, Хрвата и Словенаца”. Исказана је идеја о „три племена једног народа”. Аграрни проблем први пут је споменут приликом утврђивања циљева и задатака Југословенског одбора, маја 1915. у Нишу. Одбор, са историчарем Станојем Станојевићем на челу, имао је намеру да прикупи податаке о аграрним односима и распореду имања у југословенским земљама под аустроугарском влашћу.⁸

Крфска декларација настала је као плод разговора српске владе и Југословенског одбора током јула 1917. Сагласност је постигнута по питању државног уједињења у монархистичком облику, у варијанти „троименог народа”, док је решење унутрашњег уређења одложено. Питање уједињења отежавале су тенденције наслеђеног антисрбизма, који је изразио верност Монархији. Страх од губитка посебности удаљавао је хрватске политичаре, па се није могао постићи споразум око начина уједињења и унутрашњег уређења на почетку 1918. Ривалство Југословенског одбора и српске владе око међународног представљања, само је показивало биће пресечено српским успесима на ратишту. Завршни чин одиграла је српска војска, извршивши пробој Солунског фронта, који је са ослобођењем усталао народ и довео до уједињења по жељи српске владе.

Споразум у Женеви, почетком новембра 1918, приближио је српску опозицију и Југословенски одбор дуалистичком и конфедералном концепту. Женевска декларација имала је краткотрајни значај јер је одбачена од Народног вијећа и регента.⁹ Убрзо је уследило састављање Напутока 24. новембра 1918. од стране Народног вијећа, са намером да се спроведе уједињење. Уједињењем 1. децембра 1918. створена је југословенска држава, чији је нуклеус Краљевина Србија. Држава је настала на развалинама

⁸ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 108.

⁹ Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, књ. 3, Нови Сад 2001, стр. 9–18, 28.

Аустроугарске, захваљујући вољи српске политичке елите која је стасавала на идејама уједињења. Суочена са раздробљеним Српством, интересима великих сила, ратним дешавањима и променљивом позорницом трагичних дешавања, приступила је обликовању државе.

Политичке прилике у Војводини су имале обележје подвојености – група око Тихомира Остојића захтевала је уједињење преко Загреба, а друга група, са Јашом Томићем, захтевала је безусловно уједињење Војводине и Србије. Овај став подржао је Српски народни одбор, који је сазвао 25. новембра 1918. Велику народну скупштину, која је прогласила уједињење Баната, Бачке и Барање. Дан касније, 26. новембра 1918, у Подгорици је Велика народна скупштина донела одлуку о прикључењу Црне Горе Србији. Уједињење је проглашено након саопштења Адресе Народног вијећа и прокламације регента Александра на тај акт 1. децембра 1918. Прва југословенска држава није настала уставним путем „већ је била израз историјског и фактичког стања”. Окупила је народе различитих вера, култура и искустава формираних у различитим државним системима и установама, те подељени религијом, нацијом, језиком, степеном културног и друштвеног развоја. Државна творевина почивала је на разнородним покрајинским административним и политичким уређењима, а политички је била обележена последицама рата, нерешеним граничним питањима и унутрашњим политичким тензијама.¹⁰ Југословенску државу српски политичари здушно су прихватили као витални интерес српског народа. Оптерећења из прошлости, различити економски, верски, културни и историјски утицаји се супротстављају, јер су извирали из посве различитих традиција и интереса народа окупљених у нову државну творевину,¹¹ и формирану на рубном подручју некада моћних царевина, са наслеђем испуњеним „напетостима и противречностима”. Присуство латентне културолошке подељености на Исток и Запад појачавала је религија као „вододелница нација”.

¹⁰ Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, стр. 32, 40, 51–55, 63.

¹¹ „Створена је земља са шест правних система, у којој су постојала два писма, егзистирале три велике верске заједнице, говорило на три језика, да не помињемо језике мањина од 2 милиона, од којих су неке до јуче биле у саставу народних матица (рецимо мађарска). Нова држава није у почетку међународно призната, а на њеним границама дугим 3.000 км владали су немири, несигурност, стајале стране трупе. У тој новој држави сусрели су се интелектуалци који су се школовали на домаћим универзитетима (у Србији и Хрватској), али и у Бечу, Грацу, Берлину, Паризу, Санкт Петербургу, Москви, Лондону. Постојало је и више пореских система, жељезничких и саобраћајних стандарда, разних типова образовања и школских програма, разнородних аграрних режима, супротних система јавних и земљишних књига, итд. Сусретале су се различите традиције, живеле радикално супротне историјске свести и друштвене навике. Заједнички живот започињао је у знаку ратног умора и жртава, после шест година ратовања Србије и Црне Горе, те губитка једне четвртине становништва Србије; материјалних разарања, болештине и људских губитака свих наших народа”. (Б. Петрановић, *Историографске контраверзе о Југославији*, Историографија, марксизам и образовање, зборник, Београд 1986, стр. 61)

После Првог светског рата наступиле су нове историјске околности у политичком, привредном и социјалном развоју народа. Наступило је „прелазно доба”, од уједињења до доношења првог устава, у трајању од две и по године. Државно уређење почивало је на круни, власти регента Александра Карађорђевића. Привремена државна организација имала је прву владу, Министарски савет, који је 20. децембра 1918. формирао Стојан Протић. Чинили су је представници три вере „сва три племена”. Зарад народног јединства престала је да делује Народна скупштина Краљевине Србије. Покрајинске владе Хрватске, Славоније и Срема, Босне и Херцеговине, Словеније и Далмације задржале су локалну управну власт. Посебна одељења при централној влади управљала су у Црној Гори, Бачкој, Банату и Барањи. Политичку стварност оптерећивао је централизам владе и регента, бројни партијски и лични интереси, национални и верски антагонизми. Породична традиција и литература креирала је менталитет који је требало уклопити у вредносни систем нове државе.

Државноправни провизоријум водио је рачуна, упркос интеграцији, о посебним интересима. Централна влада је у време провизоријума Привременог народног представништва донела око 800 уредби и прописа. Одредбе о аграрној реформи почивале су на искуству Краљевине Србије, која је феудалне односе укинула у 19. веку.¹² Време провизоријума је протекло у социјално-економској нестабилности, политичкој кризи и сукобима. Проглас Александра Карађорђевића 24. децембра 1918. указао је на нужност аграрне реформе, укидање феудалних односа и доделу земље онима који је обрађују.¹³

Аграрна реформа и колонизација требало је да послуже као вид стабилизације државне власти. Политички сукоби око државног уређења водили су се између партија. Демократе су се залагале за „једну југословенску народну и државну мисао”. Радикали нису, као демократе, били за брисање политичких, економских и културних разлика. Југословенска демократска лига имала је трећу опцију, а то је „средина између централизма и федерализма”. Залагала се за аутономију као облик децентрализма. Бројна питања оптерећивала су новонасталу државу, почев од државноправних, политичких, социјално-економских и културно-просветних. Сложена проблематика друштвене стварности налагала је решавање питања села. Аграрна реформа и колонизација почеле су да се спроводе под притиском нагомиланих проблема. Село се неравномерно развијало, притиснуто феудалним наслеђем, разорено ратом, сведено на очај. Држава у старту није имала времена и услова, а доцније ни политичке воље, капацитета и снаге да консолидује власт, сагледа услове, изради стратегију, обезбеди

¹² Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, стр. 40, 51–55, 58.

¹³ Богдан Лекић, *Документа о аграрној реформи и колонизацији 1918–1941*, Београд 2002, стр. 222.

средства и плански обави, након темељних припрема, аграрну реформу и колонизацију. Зато је тај друштвени процес протекао у знаку бројних проблема, са драматичним током и скромним резултатима, разједана противречним интересима, мотивима и циљевима.

Прилике у Војводини, Хрватској и Босни указују на револуционарно врење. Владала је глад, реквизиција, нагли пораст богатства капиталиста и велепоседника. Немир су уносили штрајкови радника, дезертерство војника, зелени кадар. Претила је новембра 1918. опасност од избијања грађанског рата. Време је обележило колебљиво учешће социјалдемократа, спонтани покрет сељака, који је осветнички вршио пљачку класног непријатеља. Аграрна револуција разоружана је аграрном реформом одозго. Несређено стање у земљи, социјални немири и нестабилност доводе до увођења преког суда 27. октобра 1919. у Војводини. Запређено је да ће сваки тежи злочин крађе, пљачке или отимачине бити кажњен смрћу. Уведен је војни суд. Извештај са терена команданта Прве српске армије, војводе Бојовића, износи тврдњу да је цела Бачка „прожета бољшевичком струјом”, што говори о приликама за спровођење аграрне реформе. Власт је имала Народна управа у Војводини, која је била чедо Велике народне скупштине у Новом Саду од 25. новембра 1918. и деловала до 11. марта 1919. Прилике је покушао да стабилизује регент Александар, који је у јулу 1919. посетио Војводину.¹⁴ Требало је две године да се изврши замена старог чиновничког апарата на кључним местима. Споро је текла нормализација живота и саобраћаја.

Повереништво за привреду Народне управе у Новом Саду обавило је почетком децембра 1919. попис становништва на територији Бачке према аграрнопоседовној структури, како би олакшало спровођење аграрне реформе и колонизације. Припремне мере биле су плод политичке сагласности о нужности промена у условима учвршћења нове државе и власти.¹⁵ Револуционарно врење могло се утишати само уступцима, прокламовањем мера за извођење реформе на селу. Отуда је политичка улога реформе требало да буде допринос јачању централистичко-унитаристичког државног уређења, политичка, национална и социјална мера, креирана прво од Министарства за аграрну реформу, до 1929, затим Министарства за пољопривреду. Политички посматрано, требало је да оствари национални задатак учвршћења власти. Асимилација несловенског становништва од Срба није долазила у обзир, јер су економски и културно јачи у односу на нижи привредни и културни ниво досељених.

¹⁴ Арпад Лебл, *Прилог историји аграрне реформе 1781–1941*, Задружни архив, св. 1. Нови Сад 1953, стр. 60, 61, 62. Лебл истиче да се сеоска сиротиња борила за мир, власт, хлеб и земљу. Назива је неуспелом аграрном револуцијом са циљем поделе велепоседничке земље; *Застава*, бр. 155, 25. 7. 1919; *Јединство*, бр. 136, 23. 7. 1919; *Застава*, бр. 93, 10. 5. 1919.

¹⁵ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, Нови Сад 1968, стр. 38.

Застава се залагала за пресељење оптаната из осам будимских општина и Чанадске жупаније. Сматрала је да српска национална оаза не може опстати, јер је нестала из Пеште српска академска омладина и интелигенција која је одржавала националну свест. *Застава* позива на „народну дужност” да се пресељењем Срба из Мађарске оснажи северна граница. Очекивало се да богати Батањци по умереној цени купе земљу, што је одговарало патриотским интересима. Чланак је изражавао негативан став према појавама поделе земље националним мањинама и сматрао да „на својим грудима хранимо гују”. Није било утврђеног плана, национална наивност огледала се у реторици која је запостављала чињенице економске, демографске и политичке природе. *Застава* се заштитнички односила према добровољцима са Добруце, тражила изједначавање у правима са Солунцима. Жаоке *Заставе* упиране су на политичке противнике, најчешће демократе и политичаре С. Шећерова, М. Јакшића, Д. Бошковића, С. Мијатовића, који су били укључени у аграрну реформу као повереници и „кортешовали за себе”.¹⁶ Колонизација добровољаца у Бачкој критички је посматрана у *Застави* 1922. Досељење Срба, Личана, Босанаца, Херцеговаца и Далматинаца сматрала је са политичког гледишта важним питањем. Аргументацију налази у економској борби Срба и Немаца и узрок је пресељења српских породица у Срем, Славонију, Босну, Србију, Бугарску и Америку. Економски слаби и пољопривредно неуки добровољци из пасивних крајева имали су поред Немаца мале шансе. Мали земљишни посед од 8 кј и недостатак знања и алата није гарантовао опстанак колонистима.¹⁷ *Родољуб*, ванстраначки лист добровољаца и других родољуба, критикује спорост власти у спровођењу реформе. Наводи да су разочарани добровољци Футога, Пироша, Кисача, Старог Кера, Шова, Черевиха, Баноштора, Ледицаца, Каменице, Буковца и Карловаца и остала сиротиња што се наследницима грофа Котека враћа одузетих 4.685 кј и не испуњава субјектима обећано право на земљу.¹⁸

Припремне мере и радње за спровођење друге аграрне реформе и колонизације започеле су доношењем Упутстава за рад, које је при Националном комитету за ослобођење Југославије донело Повереништво за економску обнову 27. априла 1944. Будући задаци обухватили су решење питања земљишног поседа и унутрашње колонизације и доколонијације која је вршена под окупаторском управом”. Требало је прикупити податке о поседима на којима су до рата и у току рата били колонизовани Немци, Мађари и Италијани, о њиховом држању према нашем народу пре и у току рата. „Проучити могућност насељавања наших људи на њихова напуштена имања. Проучити питање обнове села у пасивним крајевима, те евентуалну

¹⁶ *Застава*, 1. 8. 1920. бр. 171; *Застава*, 23. 10. 1920.

¹⁷ *Застава*, 9. 12. 1920; *Застава*, 30. 4. 1922, бр. 95.

¹⁸ *Родољуб*, Нови Сад 21. 5. 1922.

потребу њихова обнављања на погодним теренима”. Предуслов за остварење била је Одлука о прелазу у државну својину непријатељске имовине, донета 21. новембра 1944. на седници Председништва АВНОЈ-а. Тицала се имовине Немачког рајха и његових држављана, дакле, сва имовина лица немачке народности, изузев Немаца који су се борили у редовима НОВ и партизанских одреда Југославије. Други значајан корак је Декларација владе Тито–Шубашић од 9. марта 1945, у којој се наводи: „Влада ће у најкраћем могућем периоду приступити решавању таквих питања као што су, у погледу сељаштва аграрна реформа, колонизација, како би сиромашни слојеви сељаштва добили на уживање земљу са инвентаром”.¹⁹

Политичке прилике после Другог светског рата указују на однос КПЈ према виталним државним питањима. Партија је руководила државом и контролисала рад грађанских странака. Оне су могле деловати под окриљем Народног фронта, којим је управљала КПЈ. Међународна легализација нове власти захтевала је политичке компромисе. Толерисано је привремено вишестранање и друштвене организације уклопљене у строго контролисани сплет антифашистичких организација до новембарских избора 1945. Извођење аграрне реформе и колонизације свакако је политички срачунато ради придобијања гласова аграрних интересената и колониста.

Далекосежној одлуци претходила је привремена власт Војне управе за Војну област Бачке, Баната и Барање од средине октобра 1944, до краја јануара 1945. Војна власт имала је за циљ консолидовање прилика, кажњавање виновника националне дестабилизације, ради успостављања државне власти. На челу војне области за Бачку, Банат и Барању у Новом Саду био је постављен командант, генерал-мајор Иван Рукавина.

Заједнички живот оптерећен националном нетрпељивошћу, однос Срба и Хрвата у Срему, однос мађарске заједнице и власти, страх од деловања грађанских партија, дезертерство, деловање усташких и четничких група против нове власти, уносило је нестабилност. Требало је Војном управом у Војводини стабилизovati, поред политичких, и економске прилике, покренути привреду, пољопривреду, саобраћај, занатство, рад болница, школа, логора, снабдети војску, извршити Одлуку Председништва АВНОЈ-а од 21. новембра 1944. о преласку непријатељске имовине у државну својину и ставити под секвестар имовину коју су окупаторске власти присилно отуђиле.²⁰ Војводина је ушла у склоп Србије 10. августа 1945, а затим је 3. септембра 1945. установљена АПВ. Политички контекст уређења етничких односа условио је селективан однос према Немцима, који су сносили колективну одговорност, иако су Мађари на територији Бачке од Анкетне комисије означени као реваншисти и кривци за иселење 26.791 колонисте, 964 убијена и 702 умрла и нестала. Означено је да је у

¹⁹ Слободан Нешовић, *Стварање нове Југославије 1941–1945*, Београд 1981, стр. 399, 581, 566.

²⁰ АВ, Ф 171, I–115/944.

Бачкој од 196.103 Срба доживело повреду права личне слободе 78.357 грађана.²¹ Меморандум посланика Ендреа Бајчи-Жилинског, упућен 2. априла 1942. на адресу Хортија, обавештава да је за време запоседања Бачке убијено 8.350 људи. Прогнано је 24.000 колониста у „тадашњу хрватску и србијанску анархију”. Страдања почињена почетком 1942. означио је као другу фазу службено организованих погрома, познату као рација. Тражио је за тај чин 4. фебруара 1942. политичку и правну одговорност мађарске владе. Устао је против улепшавања, заташкавања, затражио истрагу, смењивање званичних лица, успостављање правног поретка. Осудио је страдање 16.000 Срба, прогон у „хаос” у НДХ и Србији. Указао је на „невине Мађаре у Јужним крајевима” и питао се шта би било са њима ако би победили Савезници. Сматрао је Србе и Мађаре душевно сличним народима и зато је устао против распиривања „смртне” мржње ова два народа.²² Власт друге Југославије је после Другог светског рата настојала да учврсти власт, декларативно је осуђивала злочин, започела опсежан рад на истраживању преко Анкетне комисије и прећутно га окончала. Остале су недоумице, необјављени персонални подаци и манипулације бројкама. Ратом погођена Бачка требало је житом да умири глад и смири становништво. Плодна земља није се могла обрађивати само вољом акцијаша, који су уместо пушком, јуришали мотиком. Скроман пољопривредни инвентар на територији Бачке и Барање претрпео је велике губитке у време мађарске окупације. Штета селу учињена је одузимањем 122.652 коња, 162.000 говеда, одвезено је 370 трактора, 4.301.440 мц пшенице и 18.322.500 мц кукуруза. Узета су 382 камиона, 1003 аутомобила, 79 аутобуса и 40.092 бицикла, што ће имати последице.²³

Преко аграрне реформе решавало се „правилно” национално питање, преко социјалних и економских мера „јачало је братство и јединство наших народа Војводине, које су крвно заинтересоване” за извођење друштвено-економских промена.²⁴ Сељаштво је у време рата требало придобити националноослободилачком, а затим класном платформом. Мере принудног откупа житарица, стоке, ниске откупне цене, гушиле су развој села и истовремено спречавале тензије градског становништва. Село је парализовано увођењем сељака, под притиском, у земљорадничке задруге. Експерименти на селу, читав низ мера, ниске цене пољопривредних производа, одраз су низа погрешака, политички акт грубе и непромишљене политичке воље.²⁵

Аграрна проблематика добила је прворазредни политички значај после Другог светског рата. Брзина којом се партијска и државна власт

²¹ АВ, Ф 183, а. ј. 110, а. ј. 216.

²² АВ, Ф 183, а. ј. 150.

²³ АВ, Ф 181, кут. 20, спис 6.

²⁴ АВ, Ф 340, 4.950.

²⁵ Сања Петровић Тодосијевић, *За безимене*, Београд 2008, стр. 17.

позабавила аграрном реформом указује на потребу усаглашавања поседовне структуре са друштвеним и политичким системом власти. Комунистичка власт није потпуно изабрала совјетски модел национализације. Извршена је укидањем велепоседа особена и ефикасна промена поседовних односа. Структурне политичке промене југословенског друштва налагале су политичку стабилизацију у свим сегментима. Политичка власт је започетим процесом обезбедила основу за решавање социјалног питања, дајући право својине сиромашним сељацима. Истовремено је задржала готово половину земљишног комплекса, како би путем задруга и државних добара извршила колективизацију.

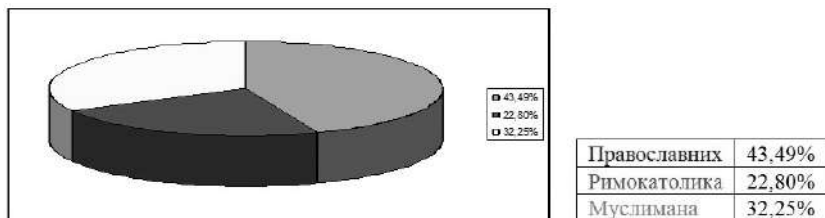
Истицањем паролe „братство-јединство”, национално се потискује класним. Колонизација је у литератури различито интерпретирана. Богдан Лекић децидно упућује на притисак за пресељење колониста „иако још није био урађен план колонизације. Министарство пољопривреде Босне и Херцеговине обавештава Министарство за колонизацију ДФЈ, без договора са њим, да ће први колонисти стићи у Војводину 25. августа 1945. због чега је Вукосављевић интервенисао да колонисти још не полазе, јер за то нису створени услови”. Већина аутора означила је сеобу као добровољан чин, што она суштински јесте, мада је било притисака власти и пожуривања. Војни апарат је примао пријаве бораца, организовао транспорт и решавао питања различитих притисака и навале колониста.

Министарство за колонизацију основало је јуна 1945. Повереништво за колонизацију Војводине у Новом Саду и Саветодавни одбор за колонизацију Војводине. Почетком јула 1945. постављен је за председника Саветодавног одбора Александар Шевић, председник ГНООВ, за секретара Тома Гранфил, секретар ГНООВ, чланови су били Бора Костић, помоћник Одељења за пољопривреду и шумарство ГНООВ, и Пашко Ромац, председник Сетвене комисије за Војводину. Прилике су налагале да право првенства на додељивање земље имају земљорадници, без или са мало земље, без куће, затим борци партизанских одреда, инвалиди ослободилачког рата, инвалиди прошлих ратова 1912–1918. и 1941, породице и сирочад изгинулих бораца ослободилачког рата и жртве и породице жртава фашистичког терора. Право на земљу добили су борци неземљорадници ако се обавезу да ће додељену земљу населити и обрађивати.²⁶

Босна и Херцеговина крајем 19. и почетком 20. века била је колонијални посед у Европи. Борбу за надзор над Босном и Херцеговином водили су Беч и Пешта. Немачки капитал преузима експлоатацију рудника угља, соли, гвожђа и мангана. Ради верског и националног јачања, цар Фрања Фердинанд са генералом Поћорекком планирао је изградњу још 50 римокатоличких цркава. Отворени сукоб сељака и власти у Босанској Крајини, сељачки штрајк, избио је 1910, када 13.500 сељака није платило порез

²⁶ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, Нови Сад 1984, стр. 60, 61, 114; *Службени лист ДФЈ*, бр. 8, септембар 1945.

држави и трећину велепоседницима, па су присилно удаљени са земље. Интервенисали су 49. и 99. пук, упућени из Сарајева. Немири су трајали током лета и јесени. Кметови су доживели репресалије, масовно је 200 кметова процесуирано само у Бањој Луци.²⁷ Српско становништво у Босни и Херцеговини изложено је кроз векове бројним померањима, као последица политичких, војних и економских промена. Висока цена плаћана је ради опстанка на граници светова, Истока и Запада, супротстављених традиција, религија и култура. Стање је указивало на заострене верске, националне и економске антагонизме. Политичке прилике оптерећивало је груписање муслимана око хоџа и бегова, распиривана је верска мржња, покрете српских кметова доживљавају као „погром против муслимана”. Стање после Првог светског рата описано је речима: „Нигде се можда страховит задах прошлости није после ослобођења осећао толико као у Босни”.²⁸ Прилике у Босни и Херцеговини условљене превирањима доводе до етничких промена и исељавања Срба. Исељава се током 19. века, после више епизода устанка, између 150.000 и 200.000 Срба, а до Првог светског рата иселило се више од 200.000.²⁹ Исељавање Срба се умањило после три деценије аустроугарске власти са 51% на 43%.³⁰ Цифре указују на мултиетничко, мултиконфесионално и мултикултурално друштво, три различита етнитета и положаја (Дијаграм 1; табеле 1 и 2). Повећање броја римокатолика условљено је досељавањем страних етничких група. Писмених грађана је 11,95%, а сељачког и неписменог становништва 87%.

Дијаграм 1. Становништво БиХ 1910.

Пошто се „српско море” разлива преко Дрине све до Уне, аустроугарски министар спољних послова препоручивао је да се на левој обали Дрине населе католици и тако онемогући српско уједињење.³¹ Пресецање „српског мора” вршило се у Посавини, другом рејону антисрпског притиска. Комшијску бруталност искусили су Срби у време Првог светског рата.

²⁷ Иван Божић, Сима Ћирковић, Милорад Екмечић, Владимир Дедијер, *Историја Југославије*, Београд 1973, стр. 361, 362.

²⁸ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 163.

²⁹ Томислав Богавац, *Нестајање Срба*, Ниш 1994, стр. 237.

³⁰ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 102.

³¹ Томислав Богавац, *Етничка слика Босне и Херцеговине пре и после Дејтона*, Историја 20. века, бр. 2, Београд 1996, стр. 94.

Муслимани и Хрвати добили су прилику да искажу лојалност Аустроугарској држави. Страдало је 200.000 Срба, након прогона и затварања. Отварани су први логори у Босни и Херцеговини за заточене Србе. Логор у Добоју прошла је 45.791 особа. Одатле су упућивани у Шопроњек, у Мађарску. Логор у Араду прошло је 5.500 невино прогоњених.³² Губици муслимана и римокатолика износили су 120.000 људи. Табела 1 приказује страдања током Првог светског рата, Срба 45%, Хрвата 23%, муслимана 30%.³³ Муслимани се са подручја данашње Рашке исељавају после балканских и оба светска рата у Турску. После Другог светског рата из Србије у Босну и Херцеговину иселило се и страно колонизовано становништво. Упркос сеобама, етнички састав и географски распоред становништва није између два рата значајно промењен.

Жртве Првог светског рата	
Народ	Процент
Срби	45%
Хрвати	23%
Муслимани	30%

Табела 1. Жртве Првог светског рата у Босни и Херцеговини

Укључивање Срба из Босне и Херцеговине у српску добровољачку војску био је политички став, национална идентификација у моментима борбе за опстанак српског народа и државе. Срби у склопу аустроугарске војске се током Првог светског рата масовно предају, одлазили су у заробљеништво у Русију и Румунију. Формиран је Југословенски добровољачки одред у Одеси, узели су учешће у Добруци и Солунском фронту. Вратило се од 40.000 само 10.000 добровољаца.³⁴ Поред патриотских, постојали су и егзистенцијални разлози – социјална димензија условиће колонизацију. Током 1917. завладала је глад, расељено становништво, без алата и сточног фонда, затекла је суша у лето, у зиму цича. Помрло је од глади 100.986 деце до десет година старости. Спаса ради, одведено је у Хрватску, Славонију и Војводину 12.270 деце из Босне и Херцеговине, како би се прехранили и спасли од смрти.³⁵ Присутне су верске разлике три народа, а политичко-економска борба, условљена аграрним питањем, појачана ратовима од аустријских власти.

„Босна и Херцеговина је у току Првог светског рата дала велики број добровољаца, пре свега Срба. Како у тој покрајини није било великих

³² Владимир Ћоровић, *Црна књига*, Београд 1989, стр. 74, 132.

³³ Томислав Богавац, *Нестајање Срба*, стр. 237.

³⁴ Душица Бојић, *Српске избеглице у Првом светском рату (1914–1921)*, Београд 2007, стр. 657.

³⁵ Перо Слијепчевић, *Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, Сарајево 1929, стр. 233.

капиталистичких земљишних поседа који би се могли поделити интересентима, а да би се ослабио притисак на велепоседе у северним деловима земље, постигнут је међуминистарски договор да се у Босни издвоје извесни комплекси државне земље (шуме и пашњаци) и поделе, пре свега, месним добровољцима. Процес је текао споро и до 1923. задовољено је само 8% интересената. Нестрпљиве масе нису желеле да чекају. Дошло је до масовне узурпације државне земље. То је надлежне натерало да пожуре. Министарски савет Краљевине СХС је 8. децембра 1924. донео решење којим је регулисао поступак око поделе и насељавања државне земље. На основу тог решења у Босни и Херцеговини је до 1932. колонизовано и аутоколонизовано 4.500 породица добровољаца на 26.750 ха земље. Добровољци су добили у просеку нешто више од 5 ха земље. Земљиште није одмах дато у власништво већ у закуп на четири до десет година под одређеним условима. Тек када тај рок истекне и обрађивач испуни одређене услове, земљиште прелази у његову својину. Они који су остали неподмирени у своме крају, морали су да пристану на колонизацију у другим деловима земље”.³⁶

Пописано је 1921. у Босни и Херцеговини православних 43,87%, католика 23,48%, муслимана 31,12 %. Укупан број становника био је 1.861.323.³⁷ Попис из 1931. указује на 44,25% православних, који су живели на 51,76% територије, док је муслимана 30,90%, римокатолика 23,58%. Укупно са српском већином су 24 среза. Муслимани су имали већину у 13 срезова, у Сарајеву и Мостару. Римокатоличко подручје имало је апсолутну већину у седам срезова, релативну у пет.³⁸ Демографском анализом Босне и Херцеговине бавила се Анкетна комисија за утврђивање злочина у Војводини после Другог светског рата. Број Срба по попису из 1948. износио је 41,6%, а пред грађански рат 1991. године 31,3%. Одржавање унутрашње равнотеже оцењено је као способност вишестраначке прве Југославије, а сељење као одраз немогућности да се у време комунизма избори за одржив животни простор. Етничке несагласности и политичке затегнутости водиле су до политичке и економске превласти муслимана. Створена је етничко-економска карта са новим центрима: Велика Кладуша, Бихаћ, Столац, Горажде, Вишеград.³⁹

³⁶ Тома Миленковић, *Добровољци као корисници аграрне реформе у Југославији* – Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Зборник радова са научног скупа у Кикинди 11. и 12. април 1996, Београд 1996, стр. 310.

³⁷ Томислав Богавац, *Етничка слика Босне и Херцеговине пре и после Дејтона*, стр. 96 и 87.

³⁸ Срезиви српске већине били су Бјелјина, Вишеград, Власеница, Сарајево, Бос. Дубица, Бос. Крупа, Бос. Нови, Бос. Петровац, Грахово, Гламоч, Сански Мост, Приједор, Кључ, Мркоњић Град, Бос. Градишка, Бања Лука, Прњавор, Котор Варош, Теслић, Невесиње, Гацко, Љубиње, Билећа, Требиње; АВ, Ф 183, а. ј. 109.

³⁹ Алекса Милојевић, *Етнички и регионално у развоју Босне и Херцеговине*, Босна и Херцеговина, Зборник радова, књ. 12, Београд 1995, стр. 455–459.

Током светског рата удружили су се Хрвати и муслимани, што је произвело геноцид, на који су узвратили четници у Другом светском рату. Уследила је масовна ликвидација и етничко чишћење Крајине, Посавине, Подравине и Херцеговине од Срба. Геноцид над Србима у Јасеновцу довео је до смањења броја Срба. Милан Кољанин је у чланку *Стратегија злочина* повукао заједничку црту за читав низ „појава дугог трајања” као „вековну пенетрацију Римокатоличке цркве у српски етнички простор, односно на простор православног истока оличеног у Српској православној цркви и њеним верницима”. Католичење Босанске Крајине имало је подршку апостолског владара из Беча до 1918, затим хрватских политичких странака, које су Босну и Херцеговину виделе као део Велике Хрватске. Први корак записан у дневнику Степинца било је обухватање Босанске Крајине у склоп бановине Хрватске, школовање римокатоличког клера и „планској колонизацији северозападне Босне, односно Босанске Крајине”.⁴⁰ Биланс страдања становништва у Другом светском рату имаће за последицу расељавање српског становништва. Савезништво муслимана и Хрвата у светским ратовима оставило је трајне последице на етничке односе. Проузрокован вишевековним процесима исламизације, католичења и кроатизације, поразно ће се одразити на демографски и политички положај Срба.

Жртве Другог светског рата у БиХ	
Народ	Процент
Срби	72,10%
Муслимани	16,50%
Хрвати	4,20%
Остали	7%

Табела 2. Жртве Другог светског рата у БиХ

Повећао се проценат страдалих Срба на 72,10%, муслимана на 16,5% и Хрвата на 4,20%. Муслимани и Хрвати су били све време под заштитом НДХ, у чијем склопу је била БиХ (Табела 2). Политичке, економске и националне прилике у време Другог светског рата утицале су на размештај становништва. Ратни терор захватио је Босну и Херцеговину, а подаци о жртвама остали су несређени. Само у Босанској Крајини страдало је 77.600, а у Херцеговини 12.000 Срба. У срезовима Дервента и Добој, у средњој Босни, где су Срби били већинско становништво, усташе су их практично преполовиле. Чишћења простора од Срба нису се одвијала без плана. Страдало је српско становништво устаничких места, у чему је нарочит „допринос”, поред усташа и муслимана, дала и немачка војска. Извр-

⁴⁰ Милан Кољанин, *Стратегија злочина*, Историја 20. века, 1/2007, Београд 2007. стр. 207–210.

шено је радикално чишћење српских насеља у Подрињу. Страдали су и Срби у Посавини. Многи су окончали живот у злогласном Јасеновцу.

Промени етничке структуре Босне и Херцеговине допринела је огромна река избеглица. Према немачким извештајима, већ крајем јуна 1941. из НДХ, у коју је тада спадала Босна и Херцеговина, пребегло је у Србију око 110.000 људи, а оперисало се чак и са цифром од 200 до 400 хиљада лица. Стручњаци Географског факултета у Београду процењују да је само из Босне и Херцеговине било принуђено да побегне око 137.000 лица српске националности⁴¹. Посебно је страдало подручје тадашњих котара Босански Нови, Двор, Глина, Костајница, Петриња, Сисак, Бихаћ, Босанска Крупа, Босански Петровац, Цазин и Кореница. Питање Срба на том подручју није се желело решавати прекрштавањем, већ исељавањем и покољем у циљу уклањања „српског кордона” између Хрватске и Босне.⁴²

Колонизација у западној Босни била је на „добровољној основи”, а циљ јој је био циљ да се „помогне у првом реду, најзаслужнијим породицама у Другом светском рату у борби против непријатеља; да се бар донекле ублаже последице ратних пустошења које је за собом непријатељ оставио”.⁴³ Пример је општина Јањ – имала је 1931. године 6.665 становника, попис указује на 2.360 жртава Другог светског рата, од тога 792 деце. Колонизацију је прихватило 230 породица од 1.378 домаћинстава.⁴⁴ Подручје Жупе имало је 959 жртава и претрпело огромну материјалну штету. Колонизоване су 72 породице са 430 особа. Из подручја Шипова колонизовано је у Војводину 275 породица, или 2000 особа.⁴⁵ Подручје Мркоњић Града обухвата површину 672 км². Живот људи одвијао се у патријархалним породичним задругама, држали су стоку и обрађивали мале површине земље. Учешће Срба у Другом светском рату довешће до масовне и планске колонизације Војводине. Исељено је 301 домаћинство или 1.806 становника, што је 2,29% популације.

Власти у Босни и Херцеговини нису биле спремне да збрину протеране Србе. Стога је колонизација била егзистенцијални излаз. Истовремено је започела хомогенизација муслиманског становништва у Босни и Херцеговини. Подстицањем јаким миграционих струја, расрбљавање започето у Другом светском рату наставило се после рата. Српско становништво није било обухваћено процесом индустријализације и урбанизације, који је усмераван на Сарајево, Тузлу и Мостар. Нарочито је била запостављена

⁴¹ Томислав Богавац, *Нестајање Срба*, стр. 242–243.

⁴² Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*, Zagreb 1977, str. 174.

⁴³ Раде Ракита, *Послијератна колонизација Жупљана у Војводини*, Зборник за друштвене науке, бр. 63, Нови Сад 1977, стр. 242.

⁴⁴ Раде Ракита, *Јањ географскоисторијска и антропогеографска студија*, Бања Лука 2003, стр. 84, 162, 207.

⁴⁵ Раде Ракита, *Послијератна колонизација Жупљана у Војводини*, стр. 242, 254.

Босанска Крајина, из које су стизали протести.⁴⁶ Развој догађаја, политичке и економске прилике утицале су на то да Босна и Херцеговина постане највеће миграционо подручје обележено колонизацијом и тихим, стихијним миграцијама. Срби се и више деценија после колонизације крећу у правцу Војводине, односно Србије.

После Другог светског рата из Босне и Херцеговине је колонизовано у Војводину 98% Срба и 2% муслимана. Простор који су Срби оставили насељаван је муслиманима из Македоније, Космета, Санцака.⁴⁷ Спис настао 18. фебруара 1950. упућује на то да је земља у Војводини додељена спољним колонистима из Босне и Херцеговине за 15.384 породица на 119.230 кј.⁴⁸

Економске прилике посматраћемо у светлу колонизације коју је спроводио Беч и доцније Београд. Насељавање је мотивисано стратешким разлозима, односно економским јачањем простора Војводине ради издржавање војске која је цео 18. век била полазиште аустријско-турских ратова. Колонизација је планирана од стране Ратног и Државног већа, а спровођена од Дворске коморе у Пожуну.⁴⁹ Феудалци крајем 18. века, закупљени борбом за тржиште, убрзано производњу прилагођавају економији свога доба. Стварају се услови за преображај привреде, за развој земљорадње, сточарства и индустријализацију. Бачка је почетком 20. века права житница, у којој се 64% становништва занима земљорадњом малог поседа. Малих поседника је 56% на укупно 4,7% површине. Житна поља кукуруза и пшенице захватала су $\frac{3}{4}$ засађене површине, што указује на ситног поседника жељног „леба”.

Цену немачке колонизације у 18. веку платила је Хабзбуршка држава, уверена у дугорочну исправност инвестиције. Остварила је тим чином економски гледано вредне пољопривреднике у миру, а у рату војску која би најпоузданије штитила границу. Мелиорациони радови и ископавање канала кроз Војводину, при крају 18. века, омогућили су подизање привреде на виши ниво. Поред инвентивних трговаца, корак са временом држала је и земљишна аристократија. Напредак производње у оквиру крупног поседа био је узрокован применом агротехничких мера и јефтине радне снаге. Колонизација у 18. и 19. веку одвијала се у време пружања велике државне помоћи селу преко колониста. Робна производња условиће развој

⁴⁶ Раде Ракита, *Колонизација из Мркоњићградског краја у Војводину 1945–1948*, Зборник Матице српске за историју, бр. 57, стр. 188, 216, 217, 243.

⁴⁷ Томислав Богавац, *Етничка слика Босне и Херцеговине пре и после Дејтона*, стр. 98.

⁴⁸ АВ, Ф 185, 53.

⁴⁹ Бранислав Ђурђев, *Послератно насељавање Војводине*, Нови Сад 1995, стр. 28. Последница је најочитија била на економски раст Бачке, увећање становништва пуни државну благајну. Наплата пореза 1723. односила се на 66 порти, 1780. је 120, а 1848. је 299 порти. Аустријска монархија имала је, економски гледано, велику корист од јужне покрајине. Циљ колонизације је повећање обрадиве површине, развој занатске и индустријске производње и трговине.

индустрије у области пољопривреде. Велепоседници током друге половине 19. века индустријализују производњу свиле и кудеље, отварају парне млинове, кудељаре. Кмет је претваран у жељира, беземљаша, који је еволуирао од кулчара у најамног пољопривредног радника. Истовремено је положај већине сељака погоршаван због уситњавања ситног поседа, услед наслеђивања и деобе очевине међу наследницима. Пропадање је обележено и продајом парцела ради враћања дугова и плаћања пореза. Војводина је 1910. имала 38,3% беземљаша.⁵⁰ Крупни земљишни посед феудалног порекла доминирао је у аграру. Изузетак је била Шајкашка област, у којој су сељаци лишени феудалних обавеза јер су слободни поседници.⁵¹ Граничари су од средине 19. века водили борбу за ритску земљу. Мађари су намеравали извршити колонизацију. Ово питање решаваће се након Првог светског рата. Спровођење аграрне реформе захватила је политичке општине Шајкашке, а предност су имали потомци шајкашких породица, месни земљорадници и добровољци. Политичке општине, као поседници, водили су рачуна о интересима шајкаша. Неповољни аграрнопоседовни односи постали су актуелни током Првог светског рата, под утицајем револуционарних догађаја у Русији 1917. Односи су зоштрени због социјалних и националних супротности. Историјске околности допринеће разрешењу политичко-националних и економских проблема реформом.

Земљишна аристократија, попут најзнатнијег феудалца из јужне Бачке Рудолфа Котека, успела је после револуције 1848. из феудалног начина да пређе у капиталистичко газдовање. Имање се простирало у јужној Бачкој на преко 20.000 кј, а обухватало је Нови и Стари Футог, Бегеч, Гложан, Бачки Петровац и Кисач. Почетком 20. века обликовано је тако што је, поред пољопривредне производње, поседовало и пратећу пољопривредну индустрију, која је почивала на традицијама узорног властелинства. Поред пиваре, циглане и ергеле, радио је млин, кудељара, хмељара и млекара. Железничка мрежа, солидан тврди пут и ток Дунава са каналима омогућавали су добру комуникацију имања са тржиштем. Иако су наследници Котека били дужни да интензивирају производњу од општег значаја за аграрну индустрију, они то после Првог светског рата нису учинили. Пренебрегли су Наредбу о државном надзору и државној управи великих поседа од 11. 2. 1920.⁵² Наследницима Котека остављено је 7.027 кј, односно трећина од поседа у Бачкој, док је 7.134 кј подељено месним аграрним интересентима и 5.826 кј добровољцима, 870 кј колоницима, оптантима, аутоколоницима и избеглицама. Чланови породице

⁵⁰ Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија*, књ. 1, Загреб 1925, стр. 8.

⁵¹ Места Шајкашке: Чуруг, Надаљ, Госпођинци, Жабал, Ђурђево, Мошорин, Ковиљ, Вилово, Каћ. Види: Н. Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 31, 32.

⁵² Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, Београд 2002, стр. 106.

Дунђерски, власници површине од 16.090 кј, за аграрну реформу уступили су само 5.200 кј.⁵³ Под удар аграрне реформе није стављено имање Ђоке Дунђерског на Камендину, „јер ће га власник користити за развој сточарства, производњу серума, сировина за фабрику конзерви, а од посебног значаја биће и ергела коју Ђока Дунђерски ствара на Камендину”. Предузимљиви Ђока Дунђерски потписао је споразум са Министарством пољопривреде и вода и тако сачувао супермаксимум који је достигао 1.950 кј.⁵⁴ Велепоседницима је током прве аграрне реформе одузето 53,18%, а остављено 46,82% поседа у Бачкој. Мере аграрне реформе донеле су ликвидацију страног велепоседа на површини од 592.000 ха у власништву 310 странаца.

Економско стање прве југословенске државе обликовано наслеђем прошлости описано је речима: економска запуштеност аграра, тржиште испресецано и затворено, омеђено покрајинским границама. Отоманско наслеђе југа и Двојне монархије севера давало је два наслеђена, различита економска подручја, географски тако блиска а економски тако далека два света, која су се тешко уклапала. Непостојање путева и робно-новчане привреде утицало је да се у правом смислу не развије југословенско тржиште. То ће омести организовање југословенске привреде која је „могла да јача свест о народном јединству и целини државе”.⁵⁵ Прва Југославија развијала се неравномерно, што је било условљено историјским наслеђем. Бољу полазну основу имале су Словенија, Војводина и Хрватска. Ове области биле су у склопу Аустроугарске, неразвијене у поређењу са Аустријом и Мађарском. Тренд неравномерног развоја привреде наставља се у првој и другој Југославији. Индустрија се гради у Хрватској, Србији, Словенији и Војводини.

После Словеније је економски најразвијеније подручје Војводине, које је, упркос издвајању, имало спору индустријализацију. Број индустријских радника 1910. износио је 22.150, деценију касније само 30.000. Предњачиле су индустрија шећера и млинска прерада, мануфактурна индустрија: кудељаре, пилане, циглане, корпарство... Спора индустријализација није успела да запосли кметове, који су без земље прерасли у пролетаријат. Пољопривреда Војводине ипак је спадала међу најразвијеније у Аустроугарској.⁵⁶ Захваљујући неспретној и половичној аграрној реформи и колонизацији, пољопривреда Војводине ослабила је наслеђени потенцијал због недостатка унутрашњег тржишта за пласман робе, високог пореза и лошег државног и партијског руковођења. Системске мере у другој Југославији имале су погубан утицај на развој пољопривреде. Она је деградирана враћањем испод достигнутог нивоа пред рат. Држава је то учинила минимал-

⁵³ Н. Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 89, 242 и 243.

⁵⁴ Александар Касаш, *Камендин*, Нови Сад 2007, стр. 38 и 39.

⁵⁵ Н. Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 41, 241.

⁵⁶ И. Божић, С. Ђирковић, М. Екмечић, В. Дедијер, *Историја Југославије*, стр. 363, 424.

ним улагањем у пољопривреду као привредну грану. Колонисти друге Југославије су препуштени околностима диктираним мерама обнове и подизањем индустрије, док је село жртвовано изградњи социјализма.

Прве дане после Првог светског рата обележили су глад, беспослица, немири и протести против скупоће и шпекулације. Ниски приноси, висока пореска стопа и неуједначен порески систем, наслеђе Монархије, оптерећивали су привреду Војводине. Буржоазија је у пољопривреди имала једини извор акумулације профита. Поремећаји на тржишту услед несташица наступили су после рата, што је шпекулантима дало прилику за богаћење. Економским проблемима власт се није довољно бавила, јер није имала капитал и капацитет за вођење узорне економије. Поједине рестриктивне мере уперене против сељака биле су и обавезан откуп хране током 1920. Принудом је власт куповала 100 кг пшенице за 120 круна, а продавана је у пасивним крајевима за 450 круна, док је светска цена била већа.⁵⁷

Услед ратом опустошене пољопривреде, запуштене и необрађене земље, завладала је током 1918. глад за животним намирницама. Цене су вртоглаво скочиле у односу на 1914, када је хлеб коштао 0,30 динара, а сад је достигао 2,50 динара, млеко је са 0,40 отишло на 2,00 динара, шећер са 1,00 на 12,00 динара, што ће се одразити на расположење ратом измученог становништва, посебно у Србији и Црној Гори. Повремени раст пољопривредних цена кратког је века. Углавном се раст одвијао на штету села. Живот у градовима оствариван је у међуратном и послератном периоду захваљујући зноју сељака. Влада је прокламовала следеће мере: утврдила је курс круне према динару, забранила извоз животних намирница и ограничила извоз осталих производа, обновила интернационални железнички саобраћај...⁵⁸ Унутрашње границе могле су бити превазиђене уједначавањем четири железничка система, премошћавањем великих река, што није учињено. Остала је економска изолованост, која није изашла из покрајинских оквира. Најважнија привредна грана у свим областима државе била је пољопривреда. Битна разлика био је степен техничког развоја и аграрно-поседовних односа. Истовремено су битисали феудални и капиталистички односи на селу, рурални односи насупрот капиталистичким. Разлике је било лако уочити, али тешко премостити. Наслеђено стање, оптерећено вековима, није се могло преко ноћи превазићи у разуђеном југословенском простору. Економски положај сељаштва условљен је био висином дугова, на што су утицале елементарне непогоде, пад цена пољопривредних производа, издавање у закуп и продаја земље. Ниској продуктивности одлучујуће је кумовала слаба опремљеност. На 1.000 газдинстава долазило је 1925. само 182 дрвена рала и 438 плугова. Изузетак су чинила домаћинства у Војводини и Словенији, делу Хрватске и северу Србије. Окренути тржи-

⁵⁷ Милинко Ђорђевић, *Седм левих година*, Београд 2000, стр. 75.

⁵⁸ Миливој Ерић, *Аграрна реформа и колонизацију у Југославији 1918–1941*, стр. 98, 142.

шту, са већим поседом и традицијом интензивне производње и степена културе издвајају се групе домаћинстава.⁵⁹

Милорад Екмечић је за међуратно доба записао: „Ниједна југословенска етничка група нема развијено индустријско друштво са развијеним класама радништва и буржоазије... у буржоазији доминира њен компрадорски тип, који је везан за међународну трговину и посредовање. Не постоји индустријска буржоазија, нити у правом смислу индустријски тип града. Између два светска рата српски народ је у целој југословенској држави постао индустријско двориште велике Немачке и делимично западноиндустријско подручје. Економска криза од 1930. наметнула је спољну трговину на основу трампе са извозом пољопривредног производа и увозом индустријских производа. То је време када су јефтине немачки бицикли освојили српске сеоске друмове”.⁶⁰ Више од 50% увоза и извоза потицало је из Немачке.

Мијо Мирковић је економску страну проблема видео у тези која је истицала преимућство малих поседа, што су Енглези сматрали за најгоре. Остајање ситног сељачког поседа значило је задржавање старе производне технике.⁶¹ Социјално-политички проблеми заокупљали су власт колико и борба за међународно признање и утврђивање државних граница. Активна економска политика владе изостала је, као и план обнове земље. Присталице економског либерализма нису подржале прилагођавање производње послератним условима, јер су обликовали економске прилике следствено својим потребама. Поред етничког шаренила, 1918. присутне су разлике у аграрнопоседовним односима. Заступљен је колонат, кметство и фармерска економија. Геополитички положај региона у коме су се сусретале различите цивилизације је особен. Разлике су дошле до изражаја после светског рата, а улога аграрног фактора је услов за стварање југословенске државе. Југославија је споро индустријски напредовала. Од 1921. до 1948. само за 8% се повећао број запослених изван пољопривреде, која је ангажовала преко две трећине становништва. (Табела 3)

Година	Становништво	Пољопривредно	Процент
1921.	11,684.767	9,191.232	78,7
1931.	13,934.038	10,643.304	76,2
1948.	15,772.098	11,114.839	70,5

Табела 3. Удео пољопривредног становништва у Југославији⁶²

Народност	Укупан број	Површине %
Мађари	260.988	45,36

⁵⁹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918–1978*, стр. 152, 153.

⁶⁰ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Београд 2007, стр. 381, 382.

⁶¹ Мијо Мирковић, *Економска политика*, Загреб 1940, стр. 106.

⁶² Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, Нови Сад 1995, стр. 89, 179.

Срби и Хрвати	246.598	12,73
Немци	173.796	28,2

Табела 4. Становништво и поседовна структура велепоседника Бачке 1921.⁶³

Неповољна по Србе била је аграрнопоседовна структура 1921 (Табела број 4). Немачки и мађарски велепоседници поседовали су 73,38% земљишта, а Срби и Хрвати само 12,73%. Неповољно је и питање односа становништва. Наспрам 246.598 Срба и Хрвата стајало је 260.988 Мађара и 173.796 Немаца у Бачкој 1921. Аграрнопоседовна структура власништва над земљом поправила се након две деценије системских промена извршених аграрном реформом и колонизацијом. Срби су са 12,73% површина скочили на 30,45%, Мађарима је смањен посед са 45,36% на 22,89%, Немцима са 28,2% на 26,94%, само за 1% (Табела 5).

Народност	кј	%
Срби	376.704	30,45
Хрвати	20.947	1,69
Буњевци	88.394	7,14
Словаци	49.680	4,02
Русини	22.188	1,79
Словени	1.566	0,13
Румуни	721	0,06
Немци	333.331	26,94
Мађари	281.158	22,89
Јевреји	23.638	1,91
Остали Словени	652	0,05
Самоуправна тела	36.255	2,93

Табела 5. Власништво обрадивих површина по народности у Бачкој 1938.

Срби су 1938. у Срезу Бачка Паланка поседовали 21.710 кј, Немци и Мађари 43.187 кј, у Срезу Жабаљ Срби су поседовали 44.928 кј, Немци и Мађари 8.159 кј, у Срезу Нови Сад Срби 54.658 кј, Немци и Мађари 43.641 кј, остали 37.720 кј, у Срезу Тител Срби су власници 34.271 кј, Немци и Мађари 9.801 кј. Укупно у Бачкој Срби су 1938. поседовали 376.704 кј, Мађари и Немци заједно 617.200 кј, а остали 243.320 кј. Након аграрне реформе и колонизације Срби су у Бачкој поседовали 30,45%, Немци и Мађари заједно 49,89%, остали 19,66% обрадивих површина. Срби су пред Други светски рат компактни у Старобечејском, Жабаљском, Тителском и Новосадском срезу, Немци у Бачкопаланачком, Кулском, Сомборском, Апатинском и Оџачком, Мађари у Сенђанском и Бачкотополском, а

⁶³ Славко Шећеров, *Социјално-аграрни односи у Бачкој пред извођење аграрне реформе*, Београд 1929, стр. 119–125.

Буњевци у Суботичком.⁶⁴ Компактност српског становништва у Старобечејском, Жабалском и Тителском срезу допринела је изостанку спољне колонизације. Извршена је унутрашња колонизација месним добровољцима и колонистима. Аграрно-социјална структура Бачке указује на постојање 50 хиљада беземљаша, највише Мађара, којих је колико Срба и Немаца заједно (Табела 6). Упркос присуству месних беземљаша, спроведена је спољна колонизација после Првог и Другог светског рата. Економски интерес за проширење поседа имали су ситни поседници. Свега 28.297 сељака било је на поседу до 10 кј, од тога 9.986 Мађара, 6.774 Срба, 6.174 Немца. Великих поседника са преко 200 кј било је 365, а имали су поседе у површини од 373.000 кј.⁶⁵

Народ	Број
Мађари	23.856
Срби	13.701
Немци	10.475
Словаци	3.144
Буњевци	626
Свега	51.802

Табела 6. Беземљаша у Бачкој 1920.

Историјски гледано, борба за политичке привилегије Срба у Угарској остављала је по страни економски део живота. Поправљање аграрно-поседовне структуре Срба било је у другом плану. Дobar познавалац прилика С. Шећеров је у Меморандуму Влади Краљевине Србије 3. новембра 1918. истакао да носилац великих поседа није одан Србији као државној идеји, у Босни има другу веру, у Хрватској другу културу и језик. Заложиво се за уништење или слабљење овог моћног сталежа.⁶⁶

Економски положај Босне и Херцеговине прожет је утицајем Источка и Запада, Средоземља и Подунавља. Природна је веза Панонске низије, Јадранског мора и алпског система. Она заузима средишњи део динарског система. Обилује разгранатом мрежом водених токова, располаже хидроенергетским потенцијалом, погодним за сточарство, шумарство, рударство (угаљ, гвоздена руда, хром, бакар, олово, антимон, жива, сребро, боксит, нафта, земни гас, камена со...). Упркос наведеном, ова територија је емиграционо подручје – у време Аустроугарске иселило се 260.000 и уселило

⁶⁴ Никола Гаћеша, *Земљишни власнички односи у Војводини уочи Другог светског рата*, Нови Сад 2007, стр. 119, 120, 121.

⁶⁵ Теофан Ристић, *Борба за земљу*, Београд 1938, стр. 40.

⁶⁶ Никола Гаћеша, *Земљишни власнички односи у Војводини уочи Другог светског рата*, стр. 22.

200.000 лица. Ојачало је римокатоличко, а ослабило православно становништво.⁶⁷

Економски разлози и недостатак плодне земље географски су покретали становништво. Зато је колонизација лако дочекана и прихваћена. Метанастатичко кретање се одвијало уходаним током од 14. века. Динарско становништво одлазило је у равничарске пределе Војводине. Економско заостајање Срба, повезано са политичким, етничким и религијским разлозима, нагонило је масу на покрет. Миграције Срба у туђинским државама Турској и Аустроугарској појачавале су елементарне непогоде, природне катастрофе, глад, епидемије и ратови.⁶⁸

Босна и Херцеговина унела је 13% становништва и 145 индустријских предузећа у прву Југославију, што је шест пута мање од Војводине и Словеније. Две деценије касније, 1938, Босна и Херцеговина имала је 15% становништва и 7% индустријских предузећа. Војводина је истовремено имала 15% становништва и 46% индустријских предузећа и шест пута је била индустријски јача од Босне и Херцеговине.⁶⁹

Економска и социјална структура Босне и Херцеговине указује на неповољну аграрнопоседовну структуру Срба у Босни, која је била је узроком устанака током 19. века у западном делу Босне, Херцеговини, Посавини и Подрињу. Аграрни проблем дошао је до изражаја као економски и политички, узрок је сталних аграрних немира и буна. Православни кметови живели су на територији Херцеговине, Босанске Крајине. Посавине и Подриња. Економска структура становништва упућује на поседовне односе, где су Срби са 26% слободни сељаци и кметови са 74%. Аустроугарска није желела да укине феудалне односе и ослободи сељаке кметства. Политичка власт окупатора, нерешени аграрни, друштвени и социјални проблеми оптерећивали су живот, стварали константну тензију која је стремилa разрешењу. Табела 7 указује на то да су муслимани поседници са 91%, а Срби само са 6%. Муслимани су слободни поседници сељаци са 57%, Срби са 26%. Неравноправност у друштвеном, економском и социјалном статусу православног српског становништва биће узроком незадовољства, буна и сеоба. После Првог светског рата из Босне и Херцеговине селе се колонизовани Немци, Чеси, Пољаци, Словаци, Мађари. Планско пресељење унутар границе државе СХС повукло је православно становништво махом у источни Банат и северну Бачку, затим на Косово и Метохију и у Македонију.

Поседници	Број	Процент	Чланова породице
Муслимани	9.537	91,15	35.719

⁶⁷ Милена Спасовски, Драгица Живковић, Миломир Степић, *Етнички састав становништва Босне и Херцеговине*, Београд 1992, стр. 10, 18.

⁶⁸ Бранислав Ђурђевић, *Послератно насељавање Војводине*, Нови Сад 1995, стр. 7–15.

⁶⁹ И. Божић, С. Ћирковић, М. Екмечић, В. Дедијер, *Историја Југославије*, стр. 426.

Православни	633	6,05	3.227
Римокатолици	267	2,55	1.339
Остали	26	0,25	115
Укупно:	10.463	100	40.400
Слободни сељаци			
Муслимани	77.518	56,65	334.811
Православни	35.414	25,87	111.805
Римокатолици	22.916	16,74	183.268
Остали	1.006	0,74	805
Укупно:	136.854	100	634.789
Кметови			
Муслимани	3.653	4,58	16.127
Православни	58.895	73,92	333.739
Римокатолици	17.116	21,49	94.992
Остали	13	0,01	62
Укупно:	79.677	100	444.920

Табела 7. Социјална структура становништва БиХ 1910.⁷⁰

Друштвена структура становништва Босне и Херцеговине указује на то да је након 1921. било преко 85% пољопривредног становништва, а 1945. само 2% мање. Индустрија је упошљавала само 2% становништва. Током Другог светског рата уништено је 33% стамбених зграда. Рат је донео глад, јер је земља обрађивана дрвеним ралом, недостајао је алат. На југословенском простору је само 43,8% домаћинства имало гвоздени плуг. Босна и Херцеговина имала је маја 1945. само 710 км исправне пруге. Савременог пута било је само 34 км. Главни превоз вршен је товарним коњама, који су остављани у центру града.⁷¹ Страдање у Другом светском рату на Купресу је смањило број Срба са 11.685, према попису из 1948, на 6.206. Од тога је исељено 4.500 Купрешака, а погинуло у рату преко 2.000. Бихаћ је изгубио 14.450 житеља, а Цазин 12.000.⁷² Поред политичких, економске, културне, социјалне прилике у Босни и Херцеговини узрок су исељавања становништва. Становништво Купреса током рата живело је три године у збеговима, по шумама, куће су уништене. Јела се трава, коприва и зеље. Владали су тифус и шуга, а највише их је мучила глад. Стање је било више него трагично. Зато је први транспорт колониста са Купреса стигао већ 14. септембра 1945. у Нови Сад.⁷³

⁷⁰ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 101.

⁷¹ Husnija Kamberović, *Prema modernom društvu*, Теџанј 2000, стр. 16, 18, 19, 20.

⁷² Милена Спасовски, Драгица Живковић, Миломир Степић, *Етнички састав становништва Босне и Херцеговине*, стр. 28.

⁷³ Младенко Кумовић, *Порекло, миграције и страдања Срба са Купреса*, Нови Сад 1996, стр. 281, 330.

Узроци сеобе лежали су у слабој плодности земљишта, недостатку воде, великим задругама које нису производиле довољно хране, недостатку саобраћајница. Присутна је, због сталне економске кризе, појава одласка у сезонску емиграцију између два рата, како би се решио проблем пренасељености.⁷⁴ Ратне недаће, елементарне непогоде, немаштина и глад покретачи су становништва и прилика за солидарност. *Застава* је доносила текстове о акцијама помоћи коју су организовали Срби Војводине за устанике 1875-1878. Посебан значај имала је акција смештања деце 1918. Избегла деца из Босне и Херцеговине примана су солидарно, основан је Средишњи одбор за Банат, Бачку и Барању, који је организовао прихват око 10.000 деце. Разлог прихватања сирочади је глад у неплодним и ратом опустошеним крајевима. „Нарочито у Босни и Херцеговини, где је родитељ или убијен, или погинуо, или интерниран, или у војсци, почела су деца да умиру од глади. Читаве породице и села, матере са женском чељади и децом тумарале су у ове наше крајеве и потражиле крова и зараде”⁷⁵

Аграрна реформа у међуратном добу задовољавала је интересе месних аграрних интересената (изузев националних мањина), сиромашних колониста и награђивала добровољце. Економски циљ беземљаш је остварио делимично стицањем у својину малог поседа. Мења се социјални статус, који, нажалост, није могао осигурати егзистенцију и решити аграрно питање и данас несређено и оптерећено наслеђем.

Окупатор се у време рата бавио економском проблематиком на селу како би обезбедио храну за потребе ратне привреде. Вршен је на територији Србије и Баната веома ефикасан принудни откуп хране, захваљујући раду главног опуномоћеника за привреду др Нојхаузена. Мање успеха имала је послератна Титова власт. Донела је почетком августа 1945. Уредбу о откупу хлебних жита за економску 1945/46, која ће бити основ за вишегодишњу драму на селу. Држава се руководила потребом решавања питања несташице хране, јер је требало спречити глад у Босни, Хрватској, Словенији, Македонији и Црној Гори. Пространа поља нису сама по себи могла обезбедити прехрану. Мере оживљавања привреде биле су споре и неефикасне. Глад сопственог народа није спречила власт 1947. да извезе жито у Чехословачку, Пољску, Албанију, Румунију...⁷⁶ Спровођење Уредбе о откупу проузроковало је отпор сељака, узроковало је више хиљада кривичних поступака који су имали намеру „раскулачења”.

Економске прилике после Другог светског рата оптерећене су питањем смештаја и исхране становништва. Зато је решавано аграрно питање.

⁷⁴ Раде Ракита, *Послијератна колонизација Жупљана у Војводини*, Зборник за друштвене науке бр. 63, Нови Сад 1977, стр. 241.

⁷⁵ *Споменица ослобођења Војводине*, Нови Сад 1929, стр. 23–26. Мара Шовљаков, *Глад у Босни и Херцеговини и смештање 10.000 деце у Војводину 1917–1918*, Нови Сад 2018, стр. 46.

⁷⁶ Милинко Ђорђевић, *Седам левих година*, Београд 2000, стр. 94.

Земљишни фонд постојао је у Војводини, након одласка Немаца, јер вишка земље није било на матичној територији. Исељавање путем колонизације означило је прелазак српског становништва на виши друштвеноекономски ступањ живота. Војводина као регион имала је одлучујућу улогу при обнови земље јер је требала да обезбеди исхрану становништва. Недостатак механизације, пре свега трактора, сточног фонда, сточне хране, семенске робе, ђубрива и радне снаге није подстицајно деловао. Недостатак је намирен ангажовањем омладинских, фронтонских бригада и логорисаних Немаца. Послом обнове руководило је свега 28 агронома. Недостатак стручњака је један од мноштва проблема, који ће бити превазиђен исцрпљујућим вишегодишњим радом маса.⁷⁷ Прилике после Другог светског рата налагле су корените промене које су морале бити усклађене са системом нове политичке власти. Аграрна реформа и колонизација обухватиле су најбројнији део становништва преко извођења системских мера у области пољопривреде. Економска и политичка мера је ликвидација крупних земљишних поседа и стварање слободног сељачког поседа. Економске и политичке мере потпуно мењају контекст. Немачка имовина је конфискована, а имовина предузећа национализована. Велики земљишни посед је експроприсан јер је дошао под удар Закона о аграрној реформи и колонизацији. Радикално одређење земљишног максимума, означено као облик класне борбе, једна је од мера за помагање малих газдинстава.⁷⁸ Економски разлози налагали су обнову пољопривредне производње. Пролећна сетва је приоритет како од економског тако и од друштвенополитичког значаја. Нормализација живота није се могла остварити без ангажовања маса. Предуслов за активност широких слојева је структурална промена у области аграрнопоседовних односа. Узрок колонизације налазио се у економским разлозима, који су одлучујуће приморавали пренасељено становништво Динарида да напусте мале земљишне поседе са скромним приносима и преселе се у пространу плодну равницу, којој су вековима стремили селећи се од југа ка северу.

СТИЦАЈЕМ политичких околности и демографских померања, напуштена немачка имања у Војводини постаће одредишта, циљ коме су стремили стратеги колонизације. Руководјени низом комбинованих политичких и правних мера колонисти су за кратко време испуњавали постављене циљеве. Насељавањем је обнављан економски живот на бившим немачким газдинствима, обнављана је пољопривредна производња и учвршћиван поредак.

Савезна колонизација усмерена је на подручје Војводине, где је дошло до промене својинских и аграрнопоседовних односа, мада је напуштене немачке земље било у северним крајевима, Хрватској и Словенији.

⁷⁷ Александар Касаш, *Камендин*, стр. 84–87.

⁷⁸ Владимир Ђурић, *Најновије насељавање Бачке колонистима из Хрватске*, Нови Сад 1960, стр. 23.

Економске и политичке мере биле су усмерене на припремне радње за извођење аграрне реформе и колонизације од ослобођења Војводине до краја рата. Економски биланс могао се сачинити након утврђивања земљишних површина, зграда, инвентара и лица којима је нужна земља. Економски и политички проблем представљао је смештај ранијих колониста које је требало сместити на уништена огњишта са којих су протерани од окупатора. Војна управа у циљу збрињавања колониста наредбом је захтевала од народноослободилачких одбора доделу радног инвентара. Народна власт улагала је напор да предратне колонисте врати на њихове поседе и економски осамостали. Управа народних добара вршила је надзор над великим земљишним фондом и инвентаром који је патио од нерационалне обраде. Самовоља неколико хиљада насељеника који су запосели напуштене немачке поседе отежавала је припреме за извођење аграрне реформе и колонизације о којима се говорило у извештајима Одсека за аграрну политику ГНООВ-а у априлу 1945.⁷⁹ Самовољно досељени су махом ратни прогнаници, изложени борби за опстанак.

Економском обновом руководио је Главни народноослободилачки одбор Војводине, који је морао да обезбеди радну снагу за рад у индустрији. Постојала је потражња за 25.000 радника у мају и јуну 1945. Пољопривреда је због ратних година имала лоше приносе. Земља није обрађивана током 1943. и 1944. Прве мере донете су у јесен и зиму 1944/1945, када се организовано браће кукуруза, вађење шећерне репе и сетва на 2.300.000 кј ораничних површина. Недостатак радне снаге утицао је на Привредни савет ДФЈ да априла 1945. донесе одлуку о ангажовању радне снаге из пасивних крајева и мобилизацији сточних запрега за обнову земље. Радна снага обезбеђена је добровољним омладинским радом, ангажовањем армије и немачке националне мањине. Највише се долазило на рад из Босне и Херцеговине, Србије, делова Хрватске и Словеније. Плаћање се вршило у натури, 25 кг пшенице и 35 кг кукуруза. Петрановић наводи да се на пољима могло наћи око 50.000 сезонских радника.⁸⁰ Промовисан је култ добровољног рада и ударништва, иако није могао надокнадити недостатак пољопривредних машина и вештачког ђубрива. Земља је располагала са 4.500 трактора. Однос животињске и машинске вуче износио је 95:5.⁸¹

Колонизација је била правно-политичка мера која је пресељењем требало да разреши економски и социјални статус сиромашних сељака динарског подручја. Мере којима је требало остварити право на посед су експропријација земљишта од велепоседа, без права на одштету. Земљишни максимум указује на уједначен социјални статус, који је утврђен на 25–35 ха обрадиве земље или 45 ха необрадиве земље.

⁷⁹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 177, 178.

⁸⁰ Бранко Петрановић, Чедомир Штрбац, *Историја социјалистичке Југославије*, књ. прва, Београд 1977, стр. 42–50.

⁸¹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије*, стр. 510.

Социјалне прилике су одраз убрзаног развоја капиталистичких односа у којима, са једне стране, израстају од закупаца пустара у власнике који улажу капитал у трговину и отварају мануфактуре. Друго обележје је убрзано пропадање сељака путем експлоатације и наметањем новчаних пореза. Револуција 1848. разрешиће укидањем кметства делимично социјалне и друштвене проблеме. Појачаће класно раслојавање сељаштва и осирамашење ситних поседника, што ће дати простор за експлоатацију у новим друштвеним околностима. Надничари су најбројнији, чинили су аграрни пролетаријат, који је незадовољство исказивао у побунама. Глад за земљом условиће незадовољство сељака сегрегацијом, а може се тумачити као облик аграрне реформе. Војвођанска социјална структура је променљива, али је сељаштво најбројнија група. Сеоско иступање по завршетку Првог светског рата обележено је као стихијно и неорганизовано. Социјална структура стања указује на социјалне групе развијеног капиталистичког друштва подељеног на три групе: беземљаше, сељаке и велепоседнике.

Социјални немири захватили су село. Почев од 1917, становништво је отказивало послушност Аустроугарској. Настала је појава названа „зелени кадар“, која се везује за војне дезертере. Избегавање службе у аустријској војсци напунило је шуме дезертерима. Анархија је захватила и северне крајеве и Босну и Херцеговину. Село је било захваћено антиратним и револуционарним расположењем које је тежило измени аграрнопоседовне структуре власништва над земљом. Повратници са фронта доносили су идеје Октобра, које су наилазиле пријем код сиромашних сељака. Социјални бунт подстакнут је и појавама у вези са шпекулацијом и богаћењем капиталиста и феудалаца и реквизицијом у условима страдања. Нестацица хране и одеће само је распирила незадовољство радника и сељака, подстакнутих одјецима Октобарске револуције. Власт није била кадра да исконтролише горчину сељака наталожену за „десетину поколења“, која је у налету палила беговске куће и чардаке у Босни... Сложена политичка и социјална ситуација једноставно је принудила Народно вијеће СХС да донесе Посланицу сељацима 14.11.1918. да би се смирило веома напетом стање изазвано социјалним немирима. Умирујућа је изјава регента Александра 6. 1. 1919. да сељаци треба да причекају да им држава да земљу.⁸²

Социјалну заоштреност односа у Босни и Херцеговини изражава аграрна структура: православни су слободни сељаци са 25,87 %, кметови 73,92%. Муслимани су слободњаци са 56,65%, кметови са 4,58%. Затечени аграрнопоседовни односи нису мењани за време аустроугарске власти. Постепено добровољно откупљивање кметова, уз висок интерес, појачавало је незадовољство. Крајишници су градили дводелне куће брвнаре са отвореним огњиштем, осветљене лучем и петролејкама. Вода се узимала са извора или бунара, живот је текао колотечином прошлог доба. Одећа и

⁸² Миливој Ерић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 100.

обућа је производ домаће радиности од лана, конопље, вуне и коже.⁸³ Обучени у народну ношњу поднебља живели су ван домашаја технолошког напретка, изоловани у привредном развоју, слабе куповне моћи. Социјално стање условљавала је аграрна пренасељеност, висок наталитет, слаба комуникација.

Посланицу и Закључке Средишњег одбора намењене сељацима изнудиле су 1918. сељачке масе, којима је обећана земља, укидање кметства и правична надокнада. Предвиђена је колонизација како би се умирило анархично стање које је измицало контроли. Обећања су диктирана изнудом, јер је претила ескалација бунта у аграрну револуцију. Немири у северним крајевима Босне су покренути услед сиромаштва, незапослености, феудалних односа на селу и капиталистичке експлоатације у граду. Поседовни односи и пораст цена животних намирница утицали су пресудно на социјалне немире после Првог светског рата.⁸⁴

Слобода се 1918. манифестовала као прасак, прекид стране власти и прилика да се задовољи глад за земљом. Било је позива на буну од стране левих социјалиста, пелагићеваца у Војводини. Претила је опасност од избијања грађанског рата, што се није десило јер је руководство социјалдемократе заузело опортунистички став. Социјалдемократе су у гласилу *Слобода* изразиле незадовољство масом која је научила да пљачка и развлачи. Стихија је захватила незадовољну сељачку масу и претила да се претвори у „аграрну револуцију”, коју је спречила српска и савезничка војска. Сељаштво је од српске војске очекивало да „учврсти слободу тако олакша обрачун са народним непријатељима и потпомогне поделу великих поседа”. Војска је имала улогу чувара реда и заштитника велепоседника, што је довело до неповерења. Уочавајући опасност од револуције, буржоазија је „подржала захтјев да се одмах разрјеше феудални односи и подјеле велики поседи”.⁸⁵ Радикалне промене у области земљишних односа могле су бити остварене настанком друштвених снага спремних да се боре за промену социјалног статуса. Период нестанка Аустроугарске надоместиће Српски народни одбор, формиран ради очувања друштвеног реда, који ће позвати у помоћ и Дунавску дивизију. Присуство српске војске није аутоматски прекинуло нереди, пљачке и убиства. Владала је нестабилност и немир који је претио да се отме контроли. Социјални, економски и политички интереси били су присаједињење са Србијом.

Поседници	Број	Процент	Беземљаша	Процент
Немци	6.171	21,81	10.475	18,18
Срби	6.774	23,94	13.071	22,68
Хрвати	2.534	8,96	5.628	9,77

⁸³ Раде Ракита, *Колонизација из Мркоњићградског краја у Војводину 1945–1948*, стр. 191.

⁸⁴ Н. Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 99, 101, 102.

⁸⁵ Н. Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 144, 146, 148, 149.

Мађари	9.978	35,26	23.863	41,4
Словаци	2.180	7,7	3.153	5,47
Русини	654	2,31	1.372	2,38
Остали	6	0,02	69	0,12
Укупно:	28.297	100	57.631	100

Табела 8. Поседници до 10 кј и број беземљаша у Бачкој до 1919.⁸⁶

Народ	Површина у ха
Срби	229.389
Хрвати	158.827
Словаци и Русини	43.300
Немци и Мађари	316.592
Укупно:	748.108

Табела 9. Власници ситног и средњег поседа у Бачкој 1919.

Велики поседи приватних лица, општински, државни и црквени у Бачкој заузимали су површину од 288.120 ха. Земљу је држала земљишна аристократија страног порекла. Мађари су држали 48,62%, Немци преко 21%, а Срби само 8%. Немци су имали социјално угрожену групу од 18,18% беземљаша, Срби 22,68%, а Мађари највише – 41,4%, Оваква социјална позиција изазивала је незадовољство сиротиње, највише Мађара (Табела 8). Истовремено су власници средњег и ситног поседа били Немци и Мађари на 316.108 ха, Срби на 229.389 ха (Табела 9). Снажну власничку позицију имале су Српска православна црква са преко 56.000 и Римокатоличка са 15.480 кј. Прилике на селу могуће је сагледати кроз статистички пресек, који открива аграрни карактер становништва на чија се очекивања и хтења морало рачунати.⁸⁷

Аграрна производња није се могла после Првог светског рата оријентисати на тржиште подручја Аустроугарске. Нова политичка творевина, Краљевина СХС, имала је неразвијено пољопривредно тржиште и становништво које није имало потребу за куповином. Број ситних поседника и беземљаша брзо је растао. Изостала је примена агротехнике, вршила се натурална размена. Повећање становништва и уситњавање поседа повећали су аграрни пролетаријат. Без куће је било 13,5%, а без стоке 40,8% становништа. Оскудевало се у земљи⁸⁸ (Табела 10).

Имовина	Процент %	Број
Без куће	13,5	
Без стоке	40,8	

⁸⁶ Никола Гаћеша, *Немци у аграрној реформи и власништву обрадивог земљишта у Војводини 1919–1941*, Зборник за историју, Нови Сад 1976, стр. 71, 72, 73.

⁸⁷ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне демографије*, стр. 46, 114, 118.

⁸⁸ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 13.

Мање од 2 кј земље	50	
Број беземљаша		51.631

Табела 10. Социјално стање на селу у Војводини 1919.

Аграрни интересенти, ако су били задовољени земљом, нису добили инвентар и стоку, што је довело до издавања земље у закуп. Социјални статус ситних поседника, упркос реформи и колонизацији, није суштински промењен.⁸⁹ Аграрнопоседовна структура указивала је на то да 50% газдинстава оскудева у земљи. Доминантно место у пољопривредној производњи имали су надничари у свим областима Југославије између два рата. Поред Срба, пољопривредни пролетери су Мађари, Немци, Македонци и Албанци.⁹⁰

Екмечић је у власнику малог поседа видео „локомотиву историје”, основни мотив развоја током 19. века и покретаче друштва до 1918. „Југословенска држава је у социјалном погледу била стабилизована аграрна земља. Неколико година после рата привреда је имала бољу трговачку размену и општи привредни раст од било које суседне земље. Аграрном реформом на национализованим имањима и слободним земљиштима Војводине, Косова и Македоније ојачана је природа српског друштва као заједнице малих парцелних сељака. На пролеће 1919, обнављају се сељачки немири и самовољно одузимање делова велепоседа. Због опасности од аграрних немира и уништења велепоседа, сељачко отимање земље је заустављено у августу 1919”.⁹¹ Мали посед у време индустријализације више није одговарао потребама времена, био је превазиђен и могао је једино задовољити социјалну нужду која се сводила на преживљавање.

Социјалне разлоге Мијо Мирковић видео је у потреби да се задовољи глад за земљом и стекне уверење да ће рад на добијеној земљи бити продуктивнији.⁹² Делимично проведена аграрна реформа није решила социјалну проблематику. Село је оптеретила велика економска криза, маказе цена, скупа индустријска и јефтина пољопривредна роба, задуживање у банкама и код зеленаша. Дуговало је 709.525 сељака, од укупно 1.985.000 сељака, плаћала се камата од милијарде. Влада је донела мере да санира прилике на селу. „Земљорадничко заштитно законодавство”, такозвани Закон о заштити земљорадника од 19. априла 1932. прогласио је мораториј на сва дуговања сељака на шест месеци. Следећа мера је Уредба о ликвидацији земљорадничких дугова од 25. септембра 1936. Дуг до 25.000 динара је преполовљен. Сељачки дуг пребачен је на Привилеговану банку, а износио је 1.800 милиона код новчаних завода и 1.200 милиона

⁸⁹ Владимир Ђурић, *Најновије насељавање Бачке колонистима из Хрватске*, стр. 22.

⁹⁰ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 174, 175.

⁹¹ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, стр. 381, 392.

⁹² Мијо Мирковић, *Економска политика*, Загреб 1940, стр. 107.

код задруга. Сељаци су били дужни да дугове отплаћују следећих 12 година.⁹³ Интересантно да 20% до 30% дугова отпада на куповину хране, што указује на слабе приносе и малу продуктивност.⁹⁴ Социјални статус Немаца земљорадника доживео је успон захваљујући новчаном приливу преко *Аграрије*, која је имала пресудан економски утицај. Кредитирање пољопривредне производње омогућило је Немцима да куповином повећају површине обрадивог земљишта, уложе капитал у млинску индустрију и друге пратеће пољопривредне гране и постану носиоци интензивне производње.⁹⁵ Дошло је до друштвеног напретка Немаца и културне ренесансе у организовању заједнице.

После Другог светског рата су Законом о коначној ликвидацији земљорадничких дугова у потпуности брисани, без обзира на њихову висину, дугови бораца и њихових породица, жртава ратног терора, свих сарадника партизанских одреда. Ликвидирани су дугови мањи од 5.000 динара. Остало је да се остатак дуга намири у року од шест месеци, враћањем једног новог динара уместо десет.⁹⁶

После Другог светског рата неповољне привредне прилике у Војводини дошле су у жижу политичког дневног ангажовања државног и партијског кадра. Друштвене прилике указивале су на нужност примене Закона о аграрној реформи и колонизацији, како би се приступило системском уређивању друштвених односа. Према социјалној припадности колониистичке породице су махом сеоске земљорадничке породице.⁹⁷ Додељивањем земље разрешен је текући политички и економски проблем. Социјални статус беземљаша или власника мале земљишне површине је промењен у власнички. Социјалне прилике ће доживети целовиту промену оснивањем фондова: стамбених, фондова пољопривредних зграда, инвентара, стоке, семена, покућства. Они су стечени експропријацијом и конфискацијом. Привредни савет донео је одлуку о оснивању Управе народних добара за руковање имовином. Начин коришћења упућивао је на социјалне мере које су стриктно одређивале кориснике. Фонд инвентара и стоке омогућавао је да до 2/3 користе борци, колонисти, стари колонисти из Војводине чија је имовина настрадала под окупацијом, затим је дата бившим колонистима са Косова и Метохије и Македоније који се буду населили у Војводини. Храна је додељивана за прехрану до нове жетве, као и семе. Приходи остварени у пољопривредној производњи могли су бити коришћени од Главне пољопривредне комисије или машинске станице за надокнаду трошкова

⁹³ Фердо Чулиновић, *Југославија између два рата*, књ. 1, Загреб 1961, стр. 226–233.

⁹⁴ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 19.

⁹⁵ Мијо Мирковић, *Економска политика*, стр. 22.

⁹⁶ Закон о коначној ликвидацији земљорадничких дугова, *Службени лист ДФЈ*, бр. 89, 1945.

⁹⁷ Раде Ракита, *Колонизација становништва са подручја Скендер Вакуфа*, Зборник Матице српске за историју, бр. 65/66, Нови Сад 2002, стр. 133.

око одржавања и обраде земље.⁹⁸ Овако замишљена прерасподела имовине упућује на широке слојеве друштва, које је требало социјално подмирити најнужнијим потребама, које су превазилазиле социјалну помоћ и пружале базу за почетак живота у новом социјалном амбијенту. Номинално је надница повећана у односу на 1939. два и по пута, цене пољопривредних производа за 50%, индустријских за 30%, што је политичка мера. Владало се декретима, уместо економским мерама условљеним реалним стањем на тржишту, понудом и потражњом. Неправедна расподела прихода пратила је Краљевину Југославију, која је 1938. од укупно 68 милијарди селу остављала половину, што је на 11.500.000 становника три пута мања сума него што је давано граду са три и по милиона становника. Ову праксу неговала је и комунистичка власт.

Становништво је, захваљујући демагошким паролама и политички срачунатим мерама принуде, приморавано на „добровољни рад”. Организоване су бројне радне акције које су селу узимале неопходну радну снагу. Принудни откуп је драконским мерама оствариван. Поред кривичног гоњења, заведена је конфискација дела или целог имања сељака који су приморавани на послушност. Сељаци су приликом откупа добијали од државе бонове за куповину индустријске робе по нижим ценама. Увођење натуралног система размене роба, добровољног рада и кулука уназадило је привреду. Политички обзири и суздржавање од присилног откупа и колонизације резервисани су били само за Хрватску. Парадоксално је да је Цазинска Крајина у Босни и Херцеговини 1947. проглашена за житородни крај. Катастрофална суша 1950. и слаб род довели су до побуне сељака који нису били кадри да подмире обавезе откупа. Подигнута је такозвана Цазинска буна, која је годинама табу тема.⁹⁹

Пољопривредни карактер колонизације имао је бројне димензије и одвијао се два и по века као јединствен феномен у организацији држава и нација. Комисија у Бечу је 1688. направила план да би се „та краљевина, или бар њени велики делови, постепено германизовали, а мађарска крв склона немиру и преврату, разблажила немачком и тако привела истрајној верности и љубави за свог природног наследног краља”. Став је задржан све до распада Монархије. Империјални интерес укључио је на панонско подручје и друге народе поред Немаца и Мађара – Словаци, Русине, Румуне... Монархија је спретно користила мултиетничност као начин државне владавине.

Литература нас упућује на то да је јозефинска колонизација коштала државу око 2.000.000 ф. и да је један колониста коштао око 500 ф. Други извор упућује да су три таласа немачке колонизације донела 100.000 душа, што је државу коштало 10.000.000 ф. Фаворизовани положај колони-

⁹⁸ *Службени лист ДФЈ*, бр. 74, 28. 9. 1945.

⁹⁹ Милинко Ђорђевић, *Седам левих година*, Београд 2000, стр. 58, 192, 252, 358.

ста у току прве деценије стајао је државу још двапут толико. Јасно се намеће закључак да је колонизација спроведена након консолидације државе, учвршћених граница према Турској са јасним намерама дугорочне стратегије заштите граница. Колонизациона политика бечког двора током 18. века довела је, поред Немаца и Мађара, Русине и Словаке. Немци су имали су статус слободних коморских поданика са правом избора места становања, подигнуте су им цркве и школе. Бесплатно су добијали земљу, исте повластице имали су по питању куће, стоке, инвентара, плаћања контрибуција, укончавања војске, подвоза, кулука... Ослобођени су плаћања путних трошкова, а најстарији син војне службе. Након истека имунитетног периода од шест до десет година, били су дужни да дају деветину комори, цркви десетак, дванаест дана работе са четири коња на целу сесију, контрибуцију и жупанијски порез. Срби се под притиском нових околности потискују из култивисане долине Дунава. Други моменат је расформирање потиске и поморишке границе, што ће имати за последицу иселјавање Срба на југ или у Русију.¹⁰⁰ Дати простор населиће после 1740. Мађари, који стижу као групе одбеглих, затим их феудалци насељавају на феуде на северу Бачке. У области Потиског диштрикта они су 1774. чинили половину становништва.

Привилегован положај немачких колониста осликавао је фаворизовање владајућег германског и католичког становништва, што је дало „прве подстицаје за распиривање националне нетрпељивости”. Досељени су стизали у новоформирана села или колоније, дешавало се и насељавање у већ постојећим српским насељима. Нова немачка насеља на територији Бачке су Сент Иван, Гаково, Нова Паланка, Гајдобра, Крњаја, Каравуково и Крушевље. Стари Футог у време Марије Терезије населили су Немци, измешали се са Србима и остали све до краја 1944. Нови Футог населили су делимично и Французи из Алзаса и Лорене, који нису успели да се етнички очувају. Бачки Јарак насељавају Немци евангелисти тек 1887. Путовали су у 18. веку из Улма, сплавовима названим „улмска кутија”. Колонистички каравани носили су нешто мало личних ствари, живине и домаћих животиња. Пут са задржавањем у Бечу од 10 дана, трајао је два месеца. Искрцавани су најчешће код Апатина. Многи досељеници су жртве инфективних болести, маларије, туберкулозе, куге. Банат је тада назван гробом Немаца. Тежак рад слабио је вољу колониста, зато се они враћају у стари завичај, да би их заменили новим досељеницима. Граде по плану типске куће, окречене и уредне, широке улице са дрворедима. Издвајају се језиком, ношњом и обичајима. Колонисти уносе навике, традицију завичаја и унапређују друштво и привреду Војводине.¹⁰¹ Зато су стихом „Из пустиње никао је цветни рај, а из бара уздигао се читав свет” славили колонизацију. Просла-

¹⁰⁰ АВ, Ф 183, а.ј. 150. Резултати рада Анкетне комисије за Војводину.

¹⁰¹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 14–17, 19; *Политика*, 15. 8. 1937.

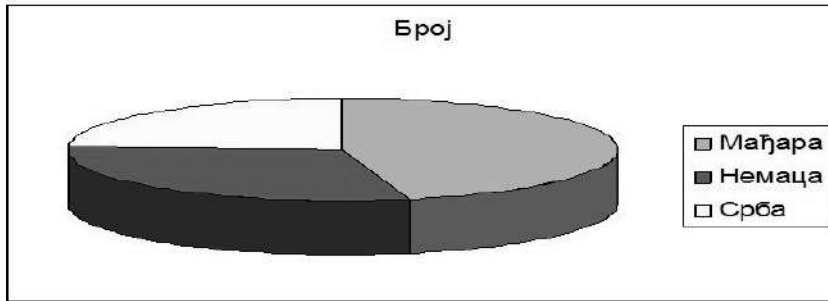
ва 160-годишњице досељавања трајала је 1937. недељама, одржан је низ манифестација, што је указивало на високу свест о прошлости Немаца. Манифестацију је пропратила штампа. Цвијић је говорио о живом беду и немачко-мађарском притиску ка југу. Етничка навала одвијала се путем колонизације, „фанатичне мађаризације” и непрекидне германизације.¹⁰²

Мађарска колонизација доживела је полет после стварања Двојне монархије и тежила је да оствари већину. Усељеници су служили као јефтина радна снага. Убрзање колонизације Мађара подстакла је влада доношењем правних прописа 1894, којима је била предвиђена колонизација на државној, општинској и велепоседничкој земљи. Број Немаца и Мађара удвостручио се током 19. века, што потврђују статистички подаци изнети за две године, 1820. и 1881. Мађара је било мало у Бачкој почетком 19. века, 1881. преко 234.000, Немаца преко 152.000, Срба 122.000, Словака преко 24.000 (Дијаграм 2). Број Срба повећао се за само 30%, што је могло бити приписано резултату спроведене немачко-мађарске колонизације, јер је 1820. било само 97.500 Срба.¹⁰³ Пољопривредна колонизација од стране Беча остварена је у интересу државе, прилагођена њеним државним, политичким, економским, верским и стратегијским интересима.

¹⁰² Јован Цвијић, Јован Радонић, Станоје Станојевић, Иларион Зеремски, *Бачка*, Нови Сад 1920, стр. 25.

¹⁰³ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 17.

Зоран Јањетовић је питање колонизације посматрао на следећи начин: „Национални моменат јесте био присутан у колонизацији, али није представљао њену истакнуту црту, једноставно војно-економске потребе нису се дале ускладити са идеалним националним жељама појединих носилаца насељавања. При томе треба имати на уму, да су различити фактори који су планирали и спроводили колонизацију имали различите преференције. Поред тога не треба изгубити из вида да су колонисти различитих националности имали различите квалитете, па су у зависности од њих и добијали улоге у великом послу насељавања. Срби су били погоднији као ратници и граничари, а Немци и Словаки као земљорадници. Тврдити да је колонизација била уперена против оног или овог народа, како се то данас провлачи кроз историографску литературу, у најмању руку је једнострано, јер занемарује све оне различите факторе који су усмеравали колонизацију мењајући преференције, зависно од места, времена и потреба. Други аутори, попут Гаћеше, изнели су друге закључке”. После Првог светског рата проценат мађарског становништва за 4,30% је опао, српскохрватског се повећао за 8%, док је број православних остао исти. Разлог треба тражити у одласку 40.000 породица мађарских чиновника у Мађарску након распада Монархије. Упркос томе, неумољиве бројке указују на доминантан положај римокатолика, изнад 50%, док је православних 34%. Видимо да су Срби, Мађари и Немци од укупног становништва, са мањим одступањем, појединачно чинили трећину од укупног броја. Види: Зоран Јањетовић, *Деца царева, пасторчад краљева*, Београд 2005, стр. 40, 49–50.

Дијаграм 2. Становништво у Бачкој 1881.

Отпор становништва Војводине због друштвених прилика стално је растао у годинама пред Први светски рат. Избијали су 1906. такозвани „жетелачки штрајкови” и захтевано опште право гласа.¹⁰⁴ Колонизација несловена се недовољно одразила на друштвени и национални положај Срба. Услед хетерогене националне и религијске структуре вековима се водила борба за демографско првенство. Привилегован статус уживали су Немци до Нагодбе, затим Мађари до 1918. Квантитативне промене националне и социјалне структуре наступиле су првих година после Првог светског рата у корист српског елемента.¹⁰⁵

Прилике између два рата обележило је непостојање индустрије и висок проценат неписмених у Врбаској бановини, 72,60%. Владала је у Југославији неписменост, патријархални живот, слаба економска и културна основа, која је указивала 1921. на 51,5% писменог становништва. Писмених је нешто више од шест милиона, док је у Босни и Херцеговини неписмено преко 80%, а 1931. у Дунавској бановини је 29,9% неписменог становништва.¹⁰⁶ Херцеговина је 1918. имала 87,84% неписмених, а 1935. број се смањио на 67,19%.¹⁰⁷

Конфронтација између српске и хрватске буржоазије достиже максимум стварањем Бановине Хрватске. Долази до политичке и националне борбе, а конфликт ће кулминирати са Другим светским ратом.¹⁰⁸ Постаће жариште политичких борби чији су актери носиоци различитих идеологија, а затим и упориште партизанског покрета, који се везује за Тита. Подручје Босне и Херцеговине, бременито низом проблема, како у миру тако и у рату, постаће подручје исељења.

¹⁰⁴ И. Божић, С. Тирковић, М. Екмечић, В. Дедијер, *Историја Југославије*, стр. 364.

¹⁰⁵ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 130–132.

¹⁰⁶ Бранко Петрановић, *Стварање Југославије 1918–1978*, стр. 159.

¹⁰⁷ Ђорђе О. Пиљевић, *Херцеговина између два светска рата*, Босна и Херцеговина, Зборник радова, књ. 12, Београд 1995, стр. 115, 116.

¹⁰⁸ Бранко Петрановић, *Историографија и револуција*, Београд 1984, стр. 256, 257, 258; Бранко Петрановић, Чедомир Штрбац, *Историја социјалистичке Југославије*, 1, Београд 1977, стр. 79.

Страдање у рату довело је до друштвене промене, осећај угрожености почивао је на трагичном искуству. Приврженост завичају, традиција, блискост сродника све је губило првобитни значај и добијало нови систем вредности, нови поглед на свет. Изгубљено је поверење у Муслимане и Хрвате, суседе, по други пут у кратком периоду. Зато је колонизација наишла на одзив међу становништвом, које је прихватило планско исељавање, организован транспорт, смештај у унапред предвиђена места. Материјалну основу за исељавање пружала су напуштена немачка имања. Део становништва самовољно се селио. Стихија ће одвести у наредном периоду више Срба него колонизација.¹⁰⁹

Стари завичај напуштан је након подношења молбе, којом је исказивана жеља за колонизацијом. Подручје Босне и Херцеговине напуштано је након стереотипних изјава које су упућивале на борца који је страдао, или је у оквиру породице било жртва рата. Зато је адут уништена имовина, скромна земљишна површина, која није омогућавала вишкове производње, већ покретала у Војводину. Наводи у пријави субјеката колонизације нису давали потпуну слику узрока. Пресељење је имало дубљи узрок, који недовољно писмени борци нису умели или смели да искажу. Трауме рата су у највећој мери погодиле рубна подручја Босне и Херцеговине и Хрватске, привукавши најбројнију популацију да се пријави за колонизацију. Ратна разарања, прогони, депортације, сукоби, идеолошке поделе, масовна страдања и геноцид који је организовала НДХ су узрок сеоба. Окруженост свежим траговима рата сигурно није могло бити основа новог живота, зато се желело одласком заборавити зло. Ратна дешавања нису заборављана већ потискивана. Има навода да је Сулејман Филиповић, усташки командант који је са целом бригадом пришао партизанима, иако одговоран за покољ Срба у Босни и Херцеговини 1941, постао министар шума у привременој влади.¹¹⁰ Колонизација је разлог за напуштање подручја које је искусило терет рата. Колониста је стицао ново место становања, начин живота, навике и кидао родбинске везе. Земља и кућа предавана је у власништво народне власти. Осталу покретну имовину коју нису могли понети продавали су или поклањали. Одлазак из завичаја описан је као „тежак и дирљив”.¹¹¹

Год.	Православни	Римокатолици	Гркокатолици	Евангелисти	Јевреји	Други
1910.	34,60%	51,90%	1,0%	10,50%	1,70%	0,30%

¹⁰⁹ Раде Ракита, *Колонизација из Мркоњићградског краја у Војводину 1945–1948*, стр. 215.

¹¹⁰ АВ, Ф 183, кут. 594, фасц. 22. *Меморандум Константина Фотића упућен владама Уједињених народа приликом конференције у Сан Франциску*, април 1945.

¹¹¹ Раде Ракита, *Послијератна колонизација Жупљана у Војводини*, стр. 256.

1921.	34,40%	52,20%	1,0%	9,70%	1,40%	1,10%
-------	--------	--------	------	-------	-------	-------

Табела 11. Становништво Баната, Бачке и Барање по вероисповести 1910. и 1921.¹¹²

Политички амбијент је требало национално, политички и економски предупредити снажењем националног становништва. Национално мешовита Војводина није била гарант заштите словенског националног бића и зато је потреба Југославије за национализацијом политички условљена одлука. Видимо за 1910. и 1920. константност у верском и националном смислу. Процент православних је 34%, римокатолика 52%. Највише се говорило у Банату, Бачкој и Барањи мађарским 32%, немачким 23%, српскохрватски се повећао са 28% на 37%. (Табела 12) Немци су по попису из 1921. у Војводини бројали 335.910¹¹³ (Табела 13). Чинили су у Кулском, Оџачком и Паланачком срезу апсолутну већину становништва, преко 50%.

Година	Српскохрватски	Немачки	Мађарски
1910.	28,80%	23,10%	32%
1921.	37,20%	23,80%	27,70%

Табела 12. Становништво Баната, Бачке и Барање по матерњем језику 1910. и 1921.

Територија	Година	Број
Војводина	1921.	335.910
Југославија	1939.	536.800
Бачка	1939.	174.600

Табела 13. Бројно стање Немаца у међуратном периоду

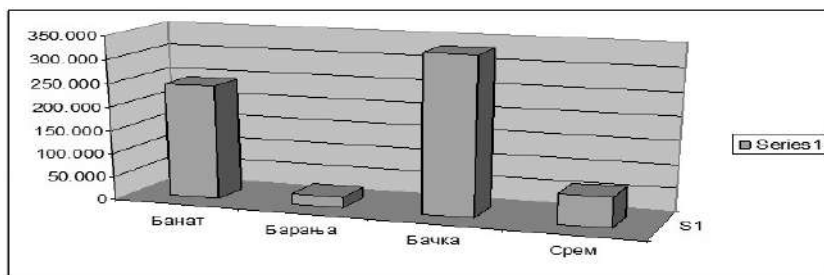
Становништво – Немци	
Територија	Проценти
Бачка	23,60%
Банат	22,60%
Срем	14,70%

Табела 14. Процент Немаца у односу на остало становништво 1921. у Војводини

Већину су Немци имали у 36 од 110 општина. Бачка је, по другим изворима, имала 784.896 становника, од тога Немаца 173.058 или 22% (Табела 14). Настањени су 84% у селима и 16% у градовима. Земљорадњом се бавило 65% сеоског становништва и 30% градског. Привредна улога Немаца је већа од демографског потенцијала. Чинили су 20% становништва, поседовали су 31,2% обрадивог земљишта, имали су 46,7% индустријске и 40% занатске производње. Остваривали су 55% националног

¹¹² АВ, Ф 192, кут. 235 пописи б. б.¹¹³ Дефинитивни резултати пописа становништва од 1921, Општа државна статистика, Сарајево 1932, стр. 467.

дохотка у Војводини. Водили су млинску, цигларску, нарочито кудељарску индустрију са 90% производње. Немци су привредно одскакали, имали су културу живљења која је била изнад осталих народа Војводине по радним навикама и пословности. Политичко, културно и економско организовање надрастало је остале мањине. Сукоби унутар немачких удружења плод су политичког раздора између конзервативаца и националиста обновитеља. Немачка мањина неговала је привидну лојалност, не упуштајући се у дневне политичке коментаре. Привидна пасивност скривала је стварно игнорисање „нашег државно-политичког, још више, пак, нашег национално-културног живота”. Изречени став поклапа се са полицијским извештајем Управе полиције Новог Сада од 3. јула 1930, у коме се наводи да немачко вођство настоји да „маса одржи у апсолутној целини путем привредних организација. Организације херметички затворене према нашем националном живљу и нетолерантност према нама”. Поред социјалне компоненте, колонизација је имала национално-политичко обележје, јер се тежило националној супремацији Срба у подручјима националне шароликости.

Дијаграм 3. Немачки земљишни посед у Војводини 1938. у кј¹¹⁴

Циљ промене националне и социјалне структуре остварен је после две међуратне деценије половично.¹¹⁵ Мада је Немаца у Бачкој и Банату приближан број, ипак су доминантно господарили Бачком, поседовали су преко 300.000 кј (Дијаграм 3), у којој је исказан посед Немаца у кј, Упркос аграрној реформи и колонизацији, немачки посед је ојачао захваљујући куповини некретнина, која је имала везе са Хитлеровом Немачком. Дошло је до економске пенетрације Немаца у сфери земљишних односа. Промене власништва одразиће се на социјални статус, ојачаће национални и политички положај, иако је најјача мањинска група у Војводини. Немци и Мађари постали су до 1938. у Дунавској бановини власници 300.000 кј,

¹¹⁴ Никола Гаћеша, *Немци у аграрној реформи и власништву обрадивог земљишта у Војводини 1919–1941*, Зборник за историју, Нови Сад 1976, стр. 79.

¹¹⁵ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 1921*, Општа државна статистика, Сарајево 1932, стр. 176.

највероватније новцем Трећег рајха, што Јањетовић одбија, наводећи да за то нема доказа.¹¹⁶

Запажено је да Мађари немају исто културно преимућство као Немци, немају „гвоздене организације” чисто привредног карактера, а ипак имају националну индивидуалност.¹¹⁷ Нарастањем Рајха кроз Културбунд јачао је немачки национализам, који ће спремно дочекати ратну буру. Узели су учешће као ратне трупе и организатори позадинске привреде.¹¹⁸ Политичке и војне прилике након Априлског рата довеле су до распада Краљевине Југославије. Успостављени окупациони режими игноришу међународно право, урушавају суверенитет, насилно мењају својинске односе, аграрнопоседовну структуру и узурпирају национална права. Узурпацију, која је била повезана са околностима националне, економске, политичке и стратешке природе, вршили су заједно окупациона власт и квислиншки режими. Насилно одузимање поседа у површини од 139.000 кј имало је за последицу безобзирност на територији Бачке у оквирима мађарске окупационе власти. Предратна југословенска аграрна реформа изгубила је значај, поништена је правним и економским атаком новоуспостављене окупаторске власти на имовину. Остало је без земље, куће и поседа 6.175 добровољачких породица на територији Бачке. Конфисковане су непокретности од 23.797 лица. Бачка је са 190.000 Срба, а од тога је искусило лишавање живота од стране мађарске окупаторске власти 9.814 лица. Повреда личне слободе, одвођење на принудни рад и затварање остварено је над 96.581 лицем. Највише је страдао Новосадски округ, територија јужне Бачке.¹¹⁹

Округ	Лишавање живота	Повреда тела	Повреда личне слободе	Повреда имовине
Новосадски	6.549	5.689	44.344	49.442
Суботички	1.767	1.558	24.543	24.143
Сомборски	1.498	2.420	27.694	23.431
Укупно:	9.814	9.667	96.581	97.016 ¹²⁰

Табела 15. Злочини Мађара (Из рада Анкетне комисије)

Колоније добровољаца у јужној Бачкој поделиће судбину српског страдања од стране мађарске окупационе власти.¹²¹ Отворен је простор

¹¹⁶ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 177, 209; Зоран Јањетовић, *Деца царева, пасторчад краљева*, стр. 165.

¹¹⁷ Бранко Бешлин, *Привредна проблематика у штампани Немаца у Војводини тридесетих година 20 века*, Истраживања, Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад 2008, стр. 74, 75; АВ, Ф 126, II, 21.144, стр. 1354.

¹¹⁸ АВ, Ф 183, а. ј. 150.

¹¹⁹ АВ, Ф 183, а. ј. 216 Злочини Мађара. Аутор износи резултат рада Анкетне комисије.

¹²⁰ АВ, Ф 183, а. ј. 216. Злочини Мађара. Ради се о резултату рада Анкетне комисије.

¹²¹ АВ, Ф 150; Грађа је несређена, рађена за актуелне потребе окупатора.

ради стварања земљишног фонда за колонизацију Секеља. Окупатори су вршили депортацију српског колонијалног становништва. Сачинили су план за колонизацију 39.000 мађарских породица у трајању од 13 година, са обезбеђених 8 кј земље. Створен је земљишни фонд од 278.000 кј, од којег је само једна четвртина раздвојена, док је остатак остао у рукама велепоседника и државе.¹²²

Пред крај рата Европу су захватила велика немачка миграциона померања, посебно кроз источну и југоисточну Европу. Таком септембра и октобра 1944. дошло је до хаотичног напуштања Војводине. Ово померање имаће дугорочне реперкусије на унутрашње миграције српског народа.¹²³ Процена је да је Немаца 1939. живело у Југославији 536.800, од којих 174.600 у Бачкој. Попис из 1948. забележио је у Југославији само 55.337 лица немачке народности, од којих у Војводини 29.589. Немци у цивилним логорима нису пописивани, јер нису имали држављанство. Сматра се да је било око 75.000 логорисаних Немаца.¹²⁴ Политичка одлука Председништва АВНОЈ-а није правила разлику између немачке приватне и државне својине. Извршена је експропријација без надокнаде у корист државе. Предвиђено је за колонизацију у Бачкој 226.927 кј, у Банату 187.018 и у Срему 28.901. Укупно је колонизацијом обухваћено 442.846 кј, а ван колонизације је 322.161 кј.¹²⁵

Логори	Немаца	Остали
Нови Сад	1.078	1.917
Б. Паланка	313	
Б. Јарак	4.095	Мађара 3.632
Пашићево	597	Мађара 147
Нове Шове	230	
Степановићево	115	
Кулпин	51	
Тител	165	
Стари Врбас	371	
Торжа	354	
Стари Футог	308	
Суботица	716	
Секић	2.231	
Сомбор	5.398	
Оџаци	1.201	
Бели Манастир	928	

¹²² Арпад Лебл, *Аграрна политика у Бачкој и Барањи и Међумурју 1941–1944*, Зборник за друштвене науке, бр. 35, Нови Сад 1963, стр. 204, 205, 209.

¹²³ *Коначни резултати пописа становништва од 15. 3. 1948*, књ. 9, Становништво по народности, Београд, 1954, стр. XIV и XV.

¹²⁴ Бранислав С. Ђурђев, *Послератно насељавање Војводине*, Нови Сад 1995, стр. 59, 60.

¹²⁵ АВ, Ф 180, а. ј. 37.

Змајевац	450	
Гаково Крушевље	16.240	неспособних
Вршац	930	
Гудурица	215	
Бела Црква	884	
Панчево	1.710	
Ковин	472	
Банатски Брестовац	3881	
Банатски Карловац	741	
Шушаре	738	
Мариолана	3.738	
Петроград	1.942	
Села Баната ¹²⁶	25.052	
Сремска Митровица	307	
Укупно:	69.023	

Табела 16. Цивилни логори за Немце после Другог светског рата¹²⁷

Положај немачке националне мањине драстично се мења одлуком Председништва АВНОЈ-а о конфискацији поседа од 21. новембра 1944. Након напуштања Војводине и повлачења немачких оружаних снага и дела немачке националне мањине, преостали су смештени у цивилне логоре. Судбину Немаца у цивилним логорима делили су и Мађари до 1. децембра 1944. Допис Војне управе за Банат, Бачку и Барању, упућен командама војних области, подручја, места и станица, гласио је да се „одмах имају распустити сви логори састављени од Мађара, да се у логорима могу задржати само они окривљеници који се налазе под истрагом”. Поступак према Немцима цивилима био је радикалнији. Мушкарци од 16 до 60 година, који подлежу обавезној радној служби, били су окупљени у одговарајућим касарнама и логорима. Организовани су у радне јединице и под потребним осигурањем, са оштром војничком дисциплином, али нису смели да личе на фашистичке логоре. „У случајевима када захтева војна ситуација или сигурност наше позадине моћи ће се по специјалном одобрењу Војне управе извршити исељавање свог немачког становништва из појединих градова и села у друга за то погоднија села где ће се над њима моћи спровести боља контрола”. Ову одлуку је потписао генерал-мајор Иван Рукавина. Убрзо је овластио Туру Кладарина да може по свом нахођењу прегледати логоре и хапсити лица. Крајем 1944, према подацима Војне управе, у лого-

¹²⁶ Као села-логори наводе се Наково, Банатска Топола, Шерлевил, Солтур, С. Хуберт, Катарина и Клек. Бранко Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, Београд 1969, стр. 331.

¹²⁷ Б. Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, стр. 331.

рима се налазило 140.000, а ван логора више од 10.000 Немаца.¹²⁸ Имовина, новац и драгоцености заплењене су од лица немачке мањине.¹²⁹ Коришћене су за рад немачке породице, међу њима је старих, болесних, деце. Поред пољопривредног рада вршили су раскрчивање рушевина, оправке мостова, сече шума, утовар и истовар робе, у занатским радионицама, фабрикама, болницама, установама, командним местима. Логораши су радили 8 до 10 часова, под стражом. Владала је дисциплина различитог степена. (Табела 18) Задржавање заробљеника објашњава се потребом „преваспитања”, обновом земље и притиском на Италију да репатрира 30–40.000 заробљеника. Други извори упућују на то да је логораша Немаца на територији Војводине преко 100.000 током 1946.¹³⁰ Број логораша у цивилним логорима је променљив. Логори су често сељени са приливом колоништа, како би се ослободило место за колонизацију. Логорисањем су обухваћене све категорије становништва. Само логораши у четири велика села били су „набивени као сарделе”. Исхрана логораша је оскудна, како по количини тако по квалитету, јер је владала општа немаштина. Тако је за логор у Бачком Јарку 22. фебруара 1945. требовано 60 л млека за потребе 1.000 деце. Млеко се једино могло купити за 1 пенг и 30 фил. у Темерину. Тешко се долазило до млека за болницу у Новом Саду. Мужене су у ту сврху напуштене краве.¹³¹ Услед уништеног сточног фонда, млеком нису снабдевана деца без обзира на националност. Недостајао је сапун, обућа и одећа за децу и одрасле, како у логору тако и ван њега.¹³² Цивилни логори предати су од војних власти на управу окружним одборима 11. августа 1945. Збијени као сардине, искусили су ратну судбину жртве, што је одражавало потребу победника, одражавало је вољу власти.¹³³ Насељавање 150.000 колоништа подразумевало је сеобу десетина хиљада људи. Наредбу о употреби радне снаге из немачких логора потписао је председник Министарског савета и министар народне одбране Јосип Броз Тито. Запазио је нерационалну искоришћеност људске радне снаге, недостатак пољопривредних радника у Војводини и потребу да се Немци користе за сетву. Приметио је да нерадо иду на посао, зато је тражио од команданата логора једномесечни извештај о коришћењу логораша у пољопривреди и на војним пословима.¹³⁴

Колонизација је требало да се обави на територији Војводине, под претпоставком да се изврши исељавање једино Немаца. Планови Повере-

¹²⁸ АВ, Ф 170, 129/944; Александар Касаш, *Економске мере Војне управе за Банат, Бачку и Барању*, Зборник Матице српске за историју, бр. 27, Нови Сад 1983, стр. 178.

¹²⁹ АВ, Ф 171, III а. j. 919/944.

¹³⁰ АВ, Ф 334, 138/1946.

¹³¹ ИАНС, Ф 346, 277/1945. т. и. з.

¹³² АВ, Ф 338, а. j. 489

¹³³ ИАНС, Ф 346, 450/1945. о. н. з.

¹³⁴ АВ, Ф 334, 10.284/1.

ништва за економску обнову НКОЈ-а урађени 1944. предвиђали су разматрање питања Мађара, Немаца и Италијана у вези са будућом колонизацијом. Политички ставови остали су непознати. Питање иселјавања Мађара актуелизовано је у јесен 1945. од министра Сретена Вукосављевића, пошто су Мађари чинили већину у Бачкотополском, Сенђанском, Старобечејском и Сомборском срезу. Аргументи су били да су срезови у близини или на граници, да су Мађари са израженом националном и политичком свешћу о блискости са државом Мађарском. Идеје Вукосављевића о размени становништва, досељавању 20.000 Хрвата и 5.000 Срба, нису реализоване. Чињеница је да је 100.000 беземљаша Мађара, али та аргументација Вукосављевића није наишла на политичку подршку. Предлагао је, поред замене народа, и давање дела територије. Размештај мађарске мањине поредио је не са појасом поред границе већ са клином „које је основица на мађарској граници према средини Војводине, на обема обалама Тисе а врх дубоко у средини Војводине”.¹³⁵ Изразио је бојазан од мађаризације Војводине и предлагао иселење 80.000 Мађара, како би се истопила мађарска већина у срезовима. Аргументацију је Вукосављевић налазио у пријатељској размени 2.400.000 становника Грка и Турака, као и у чињеници да је од 1,376.804 становника Војводине у 1945. Срба 681.720, Мађара 386.615, Хрвата 126.292, Словака 73.962, Румуна 59.437, Русина 19.675...¹³⁶

Утврђивање података о односу словенског, несловенског и немачког становништва била је једна од мера коју ће новембра 1944. извршити команде места на захтев Општег одсека Војне области Бачке, Баната и Барање.¹³⁷ Власт је сагледавала национално питање у складу са потребама.¹³⁸ Миграциона померања извршена у јесен 1944. одразиће се на политичке потезе власти коју су успостављали партизани. Председништво Антифашистичког већа националног ослобођења Југославије донело је 21. новембра 1944. одлуку којом је прешла у државну својину сва имовина Немачког рајха и његових држављана. Одузето је на територији Војводине 68.035, на територији Југославије 97.490 немачкихседа, земљишна површина 637.939 ха.¹³⁹ Одузета имовина стављена је под надзор Државне управе народних добара. Очувањем конфисковане имовине бавила се Привремена војна управа у Банату, Бачкој и Барањи до 15. фебруара 1945. Оснивањем Комисије за сетву Војводине, 28. фебруара 1945, започела је обрада земље. По наредби Привредног савета ДФЈ приступило се ангажо-

¹³⁵ Бранко Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, стр. 403–405; АЈ, Ф 97, фасц. 3, а. ј. 35; АЈ, Ф 97, фасц. бр. 3, а. ј. 35.

¹³⁶ АВ, Ф 334, бр. 9.096.

¹³⁷ АВ, Ф 171, I–160/944.

¹³⁸ АВ, Ф 171, I–78/944.

¹³⁹ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 182.

вању радне снаге из пасивних крајева, пољопривредних стручњака и запрега.¹⁴⁰

Слика 2. Куће у Бачком Јарку (МВ)

Овим мерама настојао се попунити вакуум настао одласком економски снажне, национално бројне немачке мањине. Проблеми послератног консолидовања власти тицали су се решавања основних питања исхране и смештаја и покретања привреде. Управа над конфискованом и експроприсаном земљом је поверена Државној управи народних добара. Правни поступак одузимања поверен је месним и среским народним одборима и судовима приликом конфискације имовине ратних злочинаца и помагача окупатора.¹⁴¹ Одласком Немаца земљишни фонд омогућио је доделу земље колонистима без надокнаде. Давањем немачких кућа и остављањем домова у завичају држави, без права на надокнаду, ушло се у нови круг односа. Конфискована имовина Немаца је детаљно пописана и процењена. Друштвени носиоци, субјекти колонизације су борци, учесници рата, чија су права законом нормирана, а политичким мерама и планом реализована.

¹⁴⁰ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 79, 80.

¹⁴¹ *Службени лист ДФЈ*, бр. 40, 12. 6. 1945; Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, Нови Сад 1995, стр. 183.

Циљеви колонизације: политички, друштвени, економски, социјални, национални

Различите историјске, културне, економске и правне прилике, наслеђе народа окупљених у Југославији 1918. биће узрок различитих тежњи и сукоба. Укрстиће се различити национални, верски, политички, културни, економски и друштвени интереси.

Узроци аграрне реформе и колонизације су исти као у источној Европи по завршетку Првог светског рата. Циљеви владе Краљевине Србије сагледавају се кроз политички утицај одјека револуције у Русији. Политички интереси владе ставили су у први план економске и привредне циљеве. Обећање дато добровољцима на Крфу 1917. је прворазредни политички циљ од кога је зависила будућност државе.

Српска влада везала је успешност рата за ратне добровољце којима се попуњавао састав српске војске. Рачунало се на патриотизам, посебно српских емиграната из прекоморских земаља и Аустроугарске. Влада се на седницама током 1916. и 1917. бавила питањима додељивања државне земље и насељавања ратних добровољаца. Судбина Солунског фронта уско се везала за питање добровољаца, којима је награда требало да буде земља. Министарски савет је 17. новембра 1916. на Крфу донео одлуку „да се изради Уредба о насељавању у новим крајевима по којој ће се добровољцима у српској војсци давати државна земља”.¹⁴² Министарски савет Краљевине Србије је 29. фебруара 1917. одлучио да добровољцу након завршетка рата у ослобођеној домовини да као знак признања за заслуге довољно обрадиве земље за насељавање.¹⁴³ Јачање војног потенцијала условљено је променом аграрнопоседовне структуре, како би се испунило дато обећање. Посебно је долазио до изражаја циљ србијанских радикала да се укину феудални односи у Босни и Херцеговини, како би остварио утицај и цивилизацијски искорак ка модерном друштву.¹⁴⁴

Како је попуна српске војске зависила од одзива добровољаца, који су страни држављани, Министарски савет је 4. марта 1917. разматрао питање доделе земље „да се југословенским добровољцима који се боре у српској војсци, ако су уврштени у ред бораца даје по пет хектара земље, а ако су у реду небораца по три хектара. Југословенски борци не губе право на награду ни у случају ако би од добијених рана или тежих болести, као

¹⁴² Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 150.

¹⁴³ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа у Старом Бечеју 1919–1941*, Истраживања, 19, Нови Сад 2008, стр. 36.

¹⁴⁴ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 109.

последица ратних напора, делимично или потпуно постали неспособни за војну службу". Југословенски добровољац је синоним и за становнике других држава словенског порекла, посебно из Аустроугарске. Равноправност добровољаца без обзира на порекло и награда у земљи имале су моралну, политичку и економску конотацију. Подела на борце и неборце означила је поделу на две категорије које су вредносно одређене земљишном површином. Последица је да су добровољци, захваљујући заслуги за време рата, потенцијални аграрни интересенти. Истовремено је држава колонизацијом имала намеру да изврши војну и политичку консолидацију. Недостатак капитала, саобраћајница, вишкова робе за тржиште, агроиндустрије у колонизованим подручјима није могао бити подстицај у развоју економског живота.

Анте Трумбић, кључна личност Југословенског одбора, поборник је задржавања затеченог стања, док су српски политичари Никола Пашић и Стојан Протић присталице промена. Зато је у Декларацији избегнуто помињање аграрног проблема.¹⁴⁵ Циљеве и интересе наметнуће комплексне околности појаве зеленог кадра као социјално-револуционарног покрета сељака, Октобарске револуције. Тако је аграрни проблем постао прворазредни проблем и политичкоправни акт државе донет Претходним одредбама. Пре доношења Претходних одредби, регент је 24. децембра 1918. објавио Проглас са јасно израженим државним, политичким и економским циљем да ће укидање феудалног и великог земљишног поседа бити пропраћено правичном надокнадом.

Мере државе за стишавање незадовољства и придобијања сељака биле су изражене у намери за променом аграрнопоседовне структуре која је припремана од Привременог народног представништва. Регент Александар у Прогласу 6. јануара 1919. истиче, ради стишавања сељака, укидање феудалних односа и крупног земљишног поседа, социјално-политички циљ реформе, начело да земља припада ономе ко је обрађује. Обећана је и правична надокнада велепоседницима за одузету земљу.¹⁴⁶

Политички циљ Прогласа, да спречи социјалну револуцију, остварен је стишавањем револуционарног сељачког расположења и учвршћењем монархије. Извођење колонизације отпочеле су аграрне власти без припрема, плана насељавања, одређивања земљишног фонда и правила ко може бити колониста. Након објављивања регентовог прогласа, формирана је Комисија коју су чинили министар за социјалну политику В. Корач, министар пољопривреде Ж. Петричић, министар за народно здравље У. Круљ и привремени члан М. Спахо. Сачинили су нацрт за решавање и припрему аграрне реформе. Стицајем околности, Претходне одредбе, донете

¹⁴⁵ Драгослав Јанковић, *Југословенско питање и Крфска декларација 1917*, Београд 1967, стр. 264–271.

¹⁴⁶ *Службене новине Краљевине СХС*, 28. 1. 1919.

25. фебруара 1919, постале су најважнији правни акт, нека врста аграрног устава.

Наступило је правно прописано пресељење из планинског у равничарски регион. Добровољци су привилеговани због ратних заслуга, загарантована им је додела земље, финансијска помоћ при изградњи кућа. Добровољачке организације уживале су подршку власти. Колонизација је спроведена са српским становништвом из Динарида, које је између два рата населило три подручја Војводине, Славоније, Косова и Метохије и Македоније.

Бачка је предвиђена за насељавање добровољаца и сиромашних сељака из предела јужно од Саве и оптаната из Мађарске и Румуније. Колонизацију су креирали поборници аграризма, који су упркос одупирању аграрних чиновника, истрајали у настојању да населе северне крајеве. Половична експропријација поседа у првој Југославији показала је да земље неће бити ни приближно довољно за подмирење свих потреба. Из реформе су искључивана лица немачке и мађарске народности под изговором да није решено питање њиховог држављанства. Након потписивања међународних уговора, као што је Тријанонски, националне мањине, из разлога везаних за националне циљеве, нису могле бити укључене у аграрну реформу.

Претходне одредбе дале су при додели земље приоритет инвалидима, удовицама, сирочадима ратника, војницима и добровољцима који су се борили за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца.¹⁴⁷ Аграрни проблем после Првог светског рата и уједињења у Краљевину Југославију истицао се потребом брзог решавања у датим историјским околностима. Крупни земљишни посед је у власништву земљишне аристократије, међу којом је аристократије страног порекла, чешког, мађаризована и германизована породица Котек. Спровођење реформе и колонизације на велепоседу проузроковало је застој и престанак рада пољопривредне индустрије, што није била намера власти. Власници поседа водили су политичку и правну активност да сачувају земљишни посед. Ако им то не би пошло за руком, продавали су земљу и запостављали производњу.

Министар за аграрну реформу др Пољак означио је да колонизација, поред социјално-политичких циљева, има и националне, који су се огледали у јачању југословенског живља у Војводини и старој Србији и денационализацији Македоније. Очекивао је, под утицајем економски и друштвено напредне средине, да ће у Војводини „брзо уздићи и привикнути на савременији начин живота и рада, а у јужним крајевима да ће културно уздизати староседелачко становништво”.

¹⁴⁷ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа у Старом Бечеју 1919–1941*, Истраживања, 19, Нови Сад 2008, стр. 31, 35.

Колонизација је почела без неопходних припрема, плана и земље која ће се насељавати. Упркос правном нормирању исказала се неспремност власти да је организовано предводи, јер је често имала елементе стижијности. Није прецизирано ко може бити колониста. Прецизиран је бесплатни превоз за породице колониста до места где ће бити слободне земље за насељавање. Зато се дешавало да стотине породица буду обмануте и погрешно упућене. Долазило је до самовољних поступака насељавања које аграрне власти нису могле да контролишу. Власт није била у стању да руководи колонизацијом. Она је решавала парцијално комплекс питања. Требало је да прође година и по да власти донесу пропис о колонизацији и да схвате деликатност посла у који су се упустиле. Начело сталности колониста постало је примарно тек 1925.

Политички циљ био је да се раздеобом земље стиша незадовољство које је претило да прерасте у револуцију. Алармантна политичка ситуација наметнула је промену у области земљишних односа, које би умирале незадовољство сељака. Јурај Деметровић је аграрну реформу 1920. доживљавао као „полугу” државне политике од државног и националног интереса, која је, пре свега, „социјална потреба”.¹⁴⁸ Истим мотивима руководили су се Народно вијеће, регент и прва влада. Заједно са буржоазијом делили су исти страх од наоружаних сељака, зеленог кадра и пљачки. Масе су умирне обећањем „да ће се дијелити земља”. Неминовност аграрне реформе утврдио је повереник аграрне реформе, „јер она ће се провести, свеједно да ли ће је провађати социјалисти или демократи...” Хроничари тога доба уочавали су да је политички циљ реформе „да се ушутка крик масе”, док се о разлозима спровођења није мислило.

Сељачки покрет исказан кроз „зелени кадар” остао је неорганизован. Изостала је помоћ социјалдемократских партија, које су кроз народне одборе пре биле логистика очувања капитализма. Политички набој умирио се делимично „сам од себе”. Уступци су били резултат попуштања, војска је „малобројна и измучена”. Наоружане десетине и стотине хиљада револуционарних сељака били су латентна претња крхком миру. Страх од большевизма само је опомињао буржоазију на нужност попуштања. Власт је пристала на аграрне промене схвативши да против себе има неорганизован сељачки покрет, израдила је политичке циљеве као израз компромиса. Субјективну процену обележила је категоризација поседа и одређивање супермаксимума, зависно од политичког утицаја поседника.

Основни циљ сиромашног сељаштва било је власништво над земљом. Прокламован политички циљ власти да спроведе аграрну реформу означио је средство да се спречи анархија и да је зато „државна нужда” да би се извршила консолидација државе. Министар Пољак плашио је противнике аграрне реформе револуцијом, а сељаке војском и диктатуром. Полазило се од чињенице да су власници земље страног порекла, државља-

¹⁴⁸ Јурај Деметровић, *Аграрна реформа и Демократска странка*, Загреб 1920, стр. 3–4.

ни других држава. Поделом земље економски су слабили странци, а јачао национални живаљ. Војнополитички разлози наводили су на потребу колонизације српског живља како би се спречила опасност од денационализације коју су колонизацијом извршили Немци и Мађари. Национални циљ требало је остварити поделом земље сиротињи и добровољцима јер је спречаван одлазак националног становништва у иностранство из економских разлога.¹⁴⁹

Аграрни покрети у Босни, Хрватској, Славонији и Војводини извршили су политички притисак на креирање државне политике. Социјално врење, несређене политичке прилике, нестабилност владе, борба око устава и аграрне реформе, све је то „красило” послератне прилике у новој држави. Економски стручњак Мирковић дао је следећу политичку оцену: „Читав карактер вршених реформи је провизоран, странке уплићу аграрне реформе у своје политичке борбе, аграрне реформе постају предмет и средство партијске политике”. Политички гледано, власт је морала удовољити захтевима социјално-револуционарног врења и обећањима датим добровољцима.¹⁵⁰ Политички циљеви нагонили су власт на компромисе, земљу су добијала и лица која се нису бавила пољопривредом. Промена министара, односно политичких странака на власти доводила је до промене прописа, што је имало политичке реперкусије.¹⁵¹ Друштвени циљ огледао се у укидању предкапиталистичких друштвених односа.

Становништво Бачке повећало се у периоду 1840–1914. за 77%. Број Мађара се повећао за 310%, Немаца за 86%, Срба и Буњеваца за 43%, Румуна за 7%. Мађаризација је појачана доношењем закона 1907, који је наметао свим конфесионалним школама обавезну примену мађарског језика. Последњи акт је укидање српске црквено-школске аутономије.¹⁵² Национализацијом Срба је требало елиминисати последице колонизације страног елемента из 18. и 19. века. Стање на терену упућивало је на верску подељеност. Верски ишаране Босна и Херцеговина, територија Бачке, Баната и Барање биће укључене у процес колонизације. Попис из 1921. указује на изразиту бројчану предност православног становништва у Босни и Херцеговини у односу на муслимане и католике. Православних је 829.360, муслимана 588.173, римокатолика 444.309. Однос религија на територији Бачке, Баната, Барање ишао је у корист римокатолика, којих је било 693.751, а православних 473.112 (Табела 17).

¹⁴⁹ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, Сарајево 1958, стр. 276, 277, 279, 281, 282, 296, 297, 391.

¹⁵⁰ Мијо Мирковић, *Аграрна политика*, стр. 107, 110.

¹⁵¹ Петар Граховац, *20 година аграрне реформе у Југославији*, Економика пољопривреде, бр. 3, 1966, стр. 186.

¹⁵² И. Божић, С. Ћирковић, М. Екмечић, В. Дедијер, *Историја Југославије*, стр. 364.

Вероисповест	Босна и Херцеговина	Банат, Бачка, Барања
Православни	829.360	473.112
Римокатолици	444.309	693.751
Грkokатолици	9.308	13.179
Евангелици	6.627	144.750
Муслимани	588.173	1.658

Табела 17. Вероисповести у Краљевини СХС према попису из 1921.

Округ	Православна	Римокатоличка	Исламска
Мостар	80.848	114.087	61.349
Бихаћ	11.636	3.241	80.715
Б. Крупа	26.764	251	13.657
Б. Петровац	33.196	1.800	5.647
Цазин	9.181	652	31.480
Укупно:	161.625	120.031	192.848

Табела 18. Становништво по вероисповести у појединим окрузима у БиХ 1921.

Ако изузмемо подручје Мостара, примећујемо благу предност муслимана у односу на православне, док је број римокатолика занемарљив. Босанска Крајина, са Округом Бихаћ и котарима Босанска Крупа и Цазин, била је насељена становништвом три религије. У Округу Мостар доминирали су римокатолици у односу на друге две конфесије. Две деценије касније ова територија доживеће демографска померања становништва. Православни су у Босни и Херцеговини по попису 1931. чинили 44,25%, односно 51,76% територије, муслимани 31%, римокатолици 23,58%. Етничка распоређеност била је налик леопардовој кожи.¹⁵³ У јужној Бачкој је наспрам 100.000 православаца било 140.000 римокатолика и евангелика (Табела 19).

Срез	Православни	Римокатолици	Грkokатолици	Евангелици
Жабаљ	21.186	6.046	1.758	863
Нови Сад	11.708	16.269	61	26.146
Б. Паланка	12.205	23.229	31	5.349
С. Бечеј	24.725	30.011	379	764
Тител	19.207	5.058	101	4.514
Укупно:	89.031	80.613	2.330	37.636
Град Нови Сад	14.801	15.120	300	5.713
Јужна Бачка	103.832	96.733	2.630	43.349

Табела 19. Становништво јужне Бачке по вероисповести 1921.

¹⁵³ Дефинитивни резултати пописа становништва 30. 1. 1921, стр. 3, 358–363.

Православно становништво јужне Бачке окружено је римокатолицима и евангелицима, који су доминирали територијом. Национални циљ државе означен је колонизацијом као мером национализације. Слаб природни прираштај српског становништва у Бачкој запазио је бан Дунавске бановине 1932. „Ослабљену генеративну снагу српског живља у Бачкој, Банату, Барањи треба ојачати баш сеоском колонизацијом, што на једном делу нашег националног подручја српско становништво нема толико јаловог градског живља као баш у Бачкој и Банату”. Биолошки посматрано, природно кретање становништва у Бачкој, Банату, Барањи и Срему 1930/1932. засновано је на резултатима државне статистике.¹⁵⁴

Наталитет	Смртност	Прираштај
30,70%	19,38%	14,69%

Табела 20. Природно кретање становништва Југославије 1931.

Наталитет	Смртност	Прираштај
25,70%	19.50%	6,15%

Табела 21. Природно кретање становништва Бачке, Барање и Баната 1931.

Стопа прираштаја у Југославији била је 14,69%, а у Бачкој, Банату и Барањи 6,15%. Једноставно, генеративна снага домаћег и дошљачког становништва временом се изједначују. Бачка, Банат и Барања, са 1.418.000 становника, имају годишњи прираштај 8.177 становника. Поређења ради, шумадијски део Дунавске бановине имао је два пута мање становника, а већи прираштај за 3.000 душа. Биолошко-генеративна снага домаћег становништва, посебно српског, није охрабривала. Наведени су узроци морталитета српског становништва, присуство туберкулозе и висока стопа смртности сисанчади, која је износила 20 на 100 новорођених. Учени су узроци наведених последица, неједнака социјална структура, привредно и културно стање. Очекивало се од „сеоске колонизације” да реши наведене проблеме, јер разлике у природном прираштају нису могле проузроковати знатнија померања у општем етничком саставу. Православних је 32,65%, римокатолика 48,83%, протестаната-лутерана 10,4%. Пораст броја становништва у Војводини необично је лаган, а природни прираштај је у Банату слабији него у Бачкој и Срему.¹⁵⁵ (Табела 24)

Година	Банат	Бачка	Срем	Војводина
1869.	463.674	507.723	188.18	1,159.580
1880.	455.651	532.373	199.429	1,187.450
1890.	503.588	603.318	237.813	1,344.720

¹⁵⁴ АВ, Ф 183, а. ј. 109.

¹⁵⁵ *Становништво НР Србије 1834–1953*, Београд 1953, стр. 39, 40.

1900.	532.004	648.233	263.458	1.443.731
1910.	552.887	682.876	290.141	1,525.900
1921.	561.958	735.117	274.099	1,571.174
1931.	584.549	779.896	304.478	1,669.920
1948.	609.158	805.599	287.742	1,702.500

Табела 22. Демографско кретање становништва Војводине 1869–1948.

Популационо кретање становништва у Бачкој између два рата указивало је на демографске разлике у југословенским и немачким општинама. Демографска испитивања указала су на тенденцију смањивања рађања германског и словенског становништва. Узрок је тражен како у економској кризи, и сматран је привременим, тако и у намерним прекидима трудноће, као трајна тенденција. Јужнословенске општине имале су већу стопу рађања и смртности од немачких, тако да је прираштај био исти (Табела 23).

	Рађање	Умирање	Прираштај
Јужнословенске општине	31,6	22,1	9,5
Немачке општине	26,5	17,6	8,9

Табела 23. Демографско кретање у периоду 1919–1932. на 10.000 становника у Бачкој

Узроци смртности лежали су у неповољном материјалном стању, хигијенској непросвећености. Социјалне болести – туберкулоза и помор одојчади – више су косиле српско него германско становништво. Тако су у периоду 1929–1932. на 100 српских беба умрле 22,3 бебе, а на 100 немачких 14,4. Разлика је била 7,9.¹⁵⁶ Помор народа од туберкулозе косио је више Србе, што се може видети из примера Среза Стари Бечеј. Општине Стари Бечеј, Србобран и Турија са 37.000 становника, имале су просечну смртност од туберкулозе 44,5%, од чега Срби 51,3%, Мађари и Немци 39,5%, протестанти 28%, а Јевреји само 21%. Узрок је тражен у културно-просветном и психолошком моменту. Знало је читати 95% Јевреја, 82% Немаца и 61% Срба. Од туберкулозе се умирало обрнутим редом. Културна заосталост српске сељачке жене, непознавање личне и јавне хигијене услед лоших станова, лоше исхране и фамилијарних навика, контакти са болесником – све су то узроци учестале смртности.¹⁵⁷

Национални разлози имали су политичку позадину, економске, социјалне и националне разлоге за оправдање аграрне реформе. „Хтело се, особито у неким граничним крајевима, на раскомаданим великим поседи-ма, населити национално свестан и отпоран елемент. Овамо спадају и разлози раснобиолошке природе, обнова становништва већег ферталитета, да

¹⁵⁶ *Југословенски дневник*, бр. 5, од 6. до 8. јануара 1935. Види: Др Владан Јојкић, *Бројно кретање сеоског становништва Бачке*.

¹⁵⁷ *Јединство*, бр. 868, 17. маја 1922.

се омогући јаче размножавање националног живља у крајевима који могу бити национално угрожени”.¹⁵⁸

Државне власти настојале су да насељавањем Срба остваре предност словенизације, односно национализације Војводине. Асимилација националних мањина није постигла циљ због бројних слабости становништва из динарског подручја, које је било на нижем културном ступњу. Намера државе била је да се отклоне последице ранијих насељавања у 18. и 19. веку. Зато се мењају правци кретања и национална структура становништва, запоседају се важне комуникације и речне долине.¹⁵⁹ Т. Ристић је оценио као национални циљ намеру насељавања области Јужних Словена које су биле национално угрожене.¹⁶⁰ Циљеви колонизације обележени су патриотским мотивима сузбијања идеја Октобарске револуције, побољшањем економског положаја сељаштва и консолидацијом привредних и политичких прилика. Д. Лапчевић видео је да су насељеници „неуки и навикли на планинско газдовање и не могу ни за три нараштаја прећи на чист тип производње цереалија”. Ова песимистичка процена ефеката колонизације није била усамљена. Колонисти су у наслеђе доносили рђаве навике старог завичаја, које су временом превазилазили.¹⁶¹

Циљ колонизације да створи економски самосталног произвођача није успео, јер поседовање земље само по себи, без поседовања знања, куће и алата за рад, није омогућавало напредак. Надељени колонисти су са земљом манипулисали, издавали је у закуп, намерни да је продају. Економске циљеве колонизације отежавао је рад зеленаша у чије су канце доспели, посебно у време економске кризе. Основни проблем су скромне економске могућности државе која је колонизацијом решавала текућа уместо дугорочна питања. Циљ државе није био да подигне обим производње, помогне развој индустрије, трговине и саобраћаја. Ограничен домет стратегије, минималистички план, конфузна правна регулатива, корумпиран аграрни апарат, нестабилне политичке прилике, све то донело је скроман резултат. Остварени су делимично циљеви, поправљен је социјални положај добровољаца и етничка структура националног становништва, а ојачан капиталистички систем и власт.

Расподелу земље извршила је маса пре политичког опредељења власти да је спроведе. Исказана као нужност „што се није могло замислити политичко ослобођење без економског ослобођења”.¹⁶² Социјални циљ је да се укидањем феудализма у Босни и Херцеговини уједначи систем са стањем у Србији и тако сељаци вежу за поредак и владајуће политичке партије. Социјални проблеми решавани су малим патуљастим поседима,

¹⁵⁸ Мијо Мирковић, *Економска политика*, стр. 107.

¹⁵⁹ Владимир Р. Ђурић, *Промене у насељима у ФНРЈ*, Београд 1960, стр. 247.

¹⁶⁰ Теофан Ристић, *Борба за земљу и наша аграрна реформа*, Београд 1938, стр. 85.

¹⁶¹ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 243.

¹⁶² Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 283.

који нису имали тржне вишкове, што им није гарантовало опстанак. То ће имати за последицу настанак ситних рентеријера који су опстајали радећи као најамни радници. Недостајала је за покретање привреде прерађивачка индустрија. Политика је дала прилику зеленашком капиталу, а ниске цене пољопривредне робе нису подстицале село. Херцеговина са 11% обрадиве земље требало је да издржава 86% становника. Преко 80% становништва живело је на селу.¹⁶³

Социјални карактер реформе држава је доказивала тврдњом да експропријација поседника, држављана Мађарске, Чехословачке и Румуније, није супротна Тријанонском уговору.¹⁶⁴ Власт је успела у намери да либерализује Претходне реформе и спроводи аграрну политику у духу компромиса. Парцијалним решавањем социјалних проблема, доделом земље, заштићени су капиталистички интереси ради очувања приватне својине утицајних поседника. Социјални циљ, задовољити потребу сељака за земљом и продуктивнијим радом и побољшати производњу, само је делимично остварен.

Економски циљ полазио је од става да је Војводина након уједињења требало да предводи у развоју у односу на заостале крајеве. Ново тржиште није могло да апсорбује вишкове војвођанске пољопривреде и индустрије, да изврши преоријентацију привреде јер није поседовала капитал, а могућности извоза су биле минималне. Губитак аграрног тржишта, продор америчке робе, већи приноси у земљама окружења, суша 1921, високи порези и скупа железница паралисаће напредак привреде у Војводини од 1921. године. Несигурност у извођењу аграрне реформе и половичност у резултатима штетили су инвестиционим подухватима у пољопривреди између два рата.¹⁶⁵ Недостатак јединства буржоазије у сфери политике, економије, аграра и културе није могао консолидовати државу и разнородно друштво, различитог историјског искуства, религије и менталитета.

Додељена површина се током реформе смањивала, али је остао принцип да то по члану домаћинства буде 1 кј. Богаташи су успевали, захваљујући утицају и везама, да повећају супермаксимум. Слободан ситан сељачки посед као замишљени модел производње није постигао економски циљ вишкова производње. Присталице реформе сматрале су да ће производња житарица и индустријског биља само првих година ослабити. Слично је мислио и министар за аграрну реформу Ф. Пољак, да ће држава кроз порезе надокнадити штету од смањене прооизводње.¹⁶⁶

¹⁶³ Ђорђе О. Пиљевић, *Херцеговина између два светска рата*, Босна и Херцеговина, Зборник радова, књ. 12, Београд 1995, стр. 110–114

¹⁶⁴ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 146.

¹⁶⁵ Стеван Мезеи, *Привредне установе и организације у Војводини између два рата (1918–1941)*, Прилози за политичку, културну и привредну историју Војводине, Зборник државних архива Војводине, бр. 6, Нови Сад 1954, стр. 7–9.

¹⁶⁶ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 287, 288, 295.

Другом аграрном реформом и колонизацијом остварен је континуитет. Завршен је процес конституисања слободног сељачког власништва. Земља је смисао преко кога се остваривала егзистенција, исхрана породице, омогућавала економична обрада. Решавано је питање пренасељености, незапослености и економске миграције из пасивних крајева у Војводину у време сезонских радова. Необрадиве површине требало је мелиорисати, а напуштену земљу обрадити. Политички циљ могао се остварити задовољењем интереса бораца, учесника рата, који су власништво над земљом имали за циљ.¹⁶⁷

Циљ колонизације било је могуће остварити само масовним пресељењем становништва. Становништво федералних јединица Босне и Херцеговине, Хрватске, Црне Горе и Македоније постало је субјект пресељавања, који је означио међурејубличку колонизацију Војводине. Објективни услови, послератне прилике учиниле су аграрну реформу нужном мером за решавање нагомиланих проблема, које ће, миграцијом маса, поспешити колонизација. Сиромаштво народа кулминирало је као последица застоја у време рата и страхота које су продубиле социјални, економски и политички друштвени јаз.

Постављен је политички циљ као начелан став још априла 1944. Услед ратних прилика идеја ће добити конкретизацију 9. марта 1945. у Декларацији Привремене владе ДФЈ.¹⁶⁸ Декларација је предвиђала извођење аграрне реформе и колонизације. Земља у власништву државе требало је да буде дата бесплатно аграрним интересентима на вечито уживање, а други део земље биће задружна својина. Став владе поновиће Моша Пијаде на београдском радију 20. марта 1945. Коначно је средином јуна 1945. искристалисан партијски и државни циљ конституисања слободног сељачког власништва. Низак ниво агротехнике, брдски терен и учешће сељаштва у НОБ-у условили су политичку одлуку. Извршиће се колонизација борачких породица „по реду првенства на основу заслуга стечених у току ослободилачког рата”.¹⁶⁹ Основна тежња власти је да спољном и унутрашњом колонизацијом измени слику војвођанских села насељавањем борачког елемента, од којег се очекивала лојалност.

Економски и социјални циљ колонизације могуће је остварити преоријентацијом насељеника на нов привредни живот интензивне пољопривредне производње. Солидну материјалну базу за почетак представљао је инвентар наслеђен у напуштеним немачким кућама. Стицајем околности на пољима житнице одвијао се рад колониста и староседелаца, логорисаног цивилног немачког становништва. Била је то за једне награда, за друге

¹⁶⁷ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 21.

¹⁶⁸ Б. Петрановић, С. Штрбац, *Историја социјалистичке Југославије, Документи 1*, књ. 2, Београд 1977, стр. 43.

¹⁶⁹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 98, 99; *Слободна Војводина*, бр. 337, 2. 12. 1945.

казна.¹⁷⁰ Нису ни сви колонисти радо одлазили на бескрајна поља, а поготово су немотивисани логорисани Немци. Делили су исту муку, једни добровољно, други присилно, преживљавали су и сносили последице рата, чији су актери и жртве.

Формиран је Земљишни фонд са задатком да се употреби за поправљање положаја сеоске сиротиње, изврши колонизација породица из сиромашних крајева и ојача социјалистички сектор. Поступак поделе земље обухватио је прво земљиште предвиђено за спољну колонизацију. Земљу напуштену од Немаца требало је населити првенствено борцима-колоницима, који су се обавезали да ће земљиште населити и обрађивати.¹⁷¹ Власт је после Другог светског рата настојала да путем штампе представи Закон о аграрној реформи и колонизацији као напредан, јер је водио рачуна о успостављању нових социјалних односа и праведног друштва. Земља је додељивана учесницима ослободилачког рата 1941–1945. и инвалидима из Првог светског рата. Бригу за инвалиде исказала је нова власт у намери да спречи да они „постану вашарски просијаци који ће живети од милостиње”. Ратну сирочад је требало у време колонизације економски збринути, а радило се о 20.000 деце додељене Војводини.¹⁷² Основу је пружао земљишни фонд настао експропријацијом (46%) и конфискацијом поседа (44,72%) (Табела 24).

Врста поседа формирана 1945.	Процент
Експроприсани приватни посед банака, предузећа, цркаваи, манастира, земљораднички посед преко максимума	46,50%
Конфисковани немачки посед колаборациониста и ратних злочинаца	44,72%
Добијено по разним основама	8,83%

Табела 24. Земљишни фонд 1945.

Колонизацију је власт намеравала да спроведе за кратко време. Зато су мере на терену биле механичке и исхитрене. „Од 10.000 породица које је у току ове зиме требало бити насељено, дошло је свега 3.500 породица, доћи ће још до пролећа око 500 породица”.¹⁷³ Постављени су у вези са колонизацијом следећи политички, економски и социјални циљеви:

1. Поправљање положаја сеоске сиротиње,
2. Збрињавање сиромашних борачких породица,
3. Пресељавање становништва из ратом опустошених крајева и
4. Јачање социјалистичког друштвеног система.

¹⁷⁰ Владимир Ђурић, *Најновије насељавање Бачке колонистима из Хрватске*, стр. 23.

¹⁷¹ Владимир Стипетић, *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ године 1945–1948*, Рад Југословенске академије знаности и умјетности, Загреб 1954, стр. 442.

¹⁷² Значај закона о аграрној реформи и колонизацији, *Слободна Војводина*, бр. 254, 26. 8. 1945.

¹⁷³ АВ, Ф 334, 10.284/5.

Остварен је политички циљ да земља припадне ономе ко је обрађује. Одређењем земљишног максимума избегнута је експлоатација туђег рада и ограничење употребе најамне радне снаге.¹⁷⁴ За Васу Чубриловића, министра пољопривреде, 11. августа 1945. мотив за доношење закона је вековна тежња народа за земљом. Југославија је аграрно најнасељенија земља у Европи. Имала је пре рата на км квадратном 68 становника, Велика Британија 19, Француска 45, Немачка 51. Југославија је 1931. године са 2.000.000 сељачких газдинстава, од тога је 68% посед мањи од 5 ха. Привремена Народна скупштина је у лето 1945. била место за прокламовање државних циљева: „Старо је правило да се у ратовима најбољим јунацима даје земљиште... да се поново врате на занимање које су имали пре рата. Предложено је да се из државног фонда одвоји 500.000 јутара земље за колонизацију”. Др Хинко Кризман замерио је да Министарство за колонизацију нема „ни примитивни апарат” којим би спроводило колонизацију. Предлагао је да се закон ограничи на аграрну реформу „да што боље и потпуније израдим оне одредбе које ће говорити о колонизацији и збрињавању наших бораца”. Милан Грол је сматрао да из економских разлога не треба цепати велике поседе у западној Бачкој. Размишљања демократске опозиције су покушај да се укаже на ставове супротне владајућим.¹⁷⁵

Исељавање из Босне и Херцеговине и других република организовала је држава у оквиру спровођења Закона о аграрној реформи и колонизацији. Процес исељавања и колонизације је из политичких разлога условљен учешћем у Народноослободилачком рату. Власт се руководила популистичким социјалним и економским циљевима. Социјалним, јер су право првенства на доделу земље имали земљорадници без или са недовољно земље који су били борци, инвалиди рата и инвалиди ратова 1912–1918. Дефинисано право на земљу означавало је повластицу за борце. Тиме је власт настојала да компензује учешће у рату. Показало се у пракси да остварење социјалне правде у смислу једнакости није потпуно могуће. Иметак је за колонисте и кућа: постојале су разлике у величини, квалитету и опремљености добијених кућа. Није било дефинисано шта добијају бесплатно, шта на кредит и чиме се задужују. Неке куће су биле патосане, са електричним осветљењем, друге влажне, оштећене и порушене, захтевале су поправку.¹⁷⁶ Дат је смисао политичкоправним и економским мерама да се одржи континуирана пољопривредна производња и да се насељеник са земље не сме 20 година одселити.

¹⁷⁴ Петар Граховац, *20 година аграрне реформе у Југославији*, Економика пољопривреде, бр. 3, 1966, стр. 188.

¹⁷⁵ *Рад законодавних одбора Председништва Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и Привремене народне скупштине, од 3. априла до 25. октобра 1945*, по стенографским белешкама и другим изворима, Београд 1952, стр. 252, 255.

¹⁷⁶ АВ, Ф 184, 3.155.

Поред јасно дефинисаних политичких одлука, донетих правних прописа, колонизација је изнуђена мера, јер су је учесници рата очекивали као логичну последицу ратног ангажовања. Новија изучавања указују да су Срби повратници из Србије у Босну и Херцеговину нерадо гледани. Повратак им није оспораван, али је политички игнорисан јер није постојала институција која би бринула о смештају Срба избеглица-повратника. Протераних Срба из НДХ, по неким проценама, било је 240.000, по другим 400.000. У прилогу овим проценама је одлука НДХ о протеривању 450.000 Срба у Србију.¹⁷⁷ Савезни министар за информисање Сава Косановић у извештају наводи: „Изгледа да је фама о тобожњој четничкој настројености Срба избеглица смишљен посао реакционарних франковачких елемената у намери да дисквалификују Србе-избеглице а фаворизују себе и да на тај начин онемогуће избеглицама борбу за откривање фашистичко-франковачких елемената узимајући у томе тактику нападања, да не би били нападнути”.¹⁷⁸

Промене су захватиле друштво, гасе се породичне задруге као облик организовања, у оквиру којих долази до поделе рада диктиране новим условима живота. Равноправност жена огледала се у радном ангажовању изван куће. Задружни систем у првој и другој Југославији имао је за циљ да омогући сналажење и борбу за економски опстанак. Пољопривредна производња је после 1945. споро напредовала јер „Релативно ниска производња и велик број чланова неспособних за рад у домаћинствима онемогућавали су њихову материјалну стабилизацију”.¹⁷⁹ Задруге су између два рата мотивисале сељаке, док су после Другог светског рата биле кочнице приватне иницијативе.

Политички циљеви исказани су кроз намеру стварања три сектора власништва над земљом. Поред приватног сектора, који је захватао 65%, формиран је задружни сектор на територији 27,4% и државни сектор 7,5%.¹⁸⁰ Задруга је располагала средствима за рад и тиме постала ослонац колонистичким селима. Задругари су груписани по матичном пореклу јер су имали заједничке црте: породичну традицију, радне навике, менталитет, друштвене односе, културу. Циљ колонизације оствариван је зависно од степена личног и колективног ангажовања, утицаја друштвене, политичке и економске ситуације.¹⁸¹

Политички циљ КПЈ је остваривала преко колониста, ширењем утицаја на домаће становништво. Она је у колонистима видела лојално становништво на које је могла да рачуна. Зато су у колонистичким местима орга-

¹⁷⁷ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 16, 17.

¹⁷⁸ Предратни политичар, члан СДС-а, испред краљевске владе преговарао са Титом на Вису, иначе сестрић научника Николе Тесле.

¹⁷⁹ Никола Гаћеша, *Исељавање из Босне и Херцеговине 1945–1948*, сепарат, стр. 390, 391, 397.

¹⁸⁰ АВ, Ф 334, 10.357/5.

¹⁸¹ Владимир Ђурић, *Најновије насељавање Бачке колонистима из Хрватске*, стр. 27.

низовани семинари КПЈ са разним темама. Једна од тема било је национално питање, однос према староседеоцима. Посебно осетљива тематика био је однос Срба-колониста према према другим народима, што је доводило у питање прокламовано братство и јединство као начело вишенационалне државе.¹⁸² Власти су запажале да Српкиње у Темерину одбијају сарадњу са Мађарицама у оквиру АФЖ-а. Нису истраживали узроке националистичких испада на фудбалским утакмицама Равно–Темерин и Футог–Руменка.¹⁸³ Локални извештај дао је паушалну оцену да су мањине „уопште велики проблем”.¹⁸⁴ Неповеће и тензије подгреване су искуствима из минулог рата.

Радикално спроведена аграрна реформа имала је за циљ разбијање великог капиталистичког поседа као извора експлоатације на селу. Зато је била историјски нужна мера, усклађена са циљевима актуелне власти да побошља положај аграрне сиротиње. Други циљ била је колонизација сиромашних породица из пасивних крајева, трећи јачање социјалистичког сектора на селу. Мобама су на селу решавана питања обраде земље и подизање домаћинства. Колонизација је решавала проблем пренасељености и јачала народну власт на подручју мултиетничности.

На проблем аграрне реформе гледало се из угла дугорочног решења, док је стамбено и прехрамбено питање краткорочно, „питање једне зиме”, „једне или пет година”. „Морамо имати у виду да земље имамо сада, а када је поделимо никада више”.¹⁸⁵ Власт је ширила пропаганду сервирајући идеју „Народноослободилачка борба је била крвава, а наш план је знојав”. Популарисан је рад фронтских организација, радило се на остварењу пријатељства између села и града, мањина, староседелца и колоништа. Колонизација је имала национално-политички и економско-социјални циљ. Велики колонизациони таласи заплускивали су панонску равницу остављајући времену да искристалише нането. Изведена је без плана и техничких припрема. Изостао је Закон о првој колонизацији у Војводини и јужним крајевима. Изостао је новац за подизање кућа, куповину стоке и алата. Појава антагонизма између досељеника и мештана јавила се услед економске и социјалне неправедности. Друга колонизација била је планска и извршена је брзо и бирократски. Остварен је демографски покрет маса, „велика сеоба народа” у миру, као реакција на светски рат. Помешала се туга и радост, комунисти граде нове друштвене односе са неписменим сељацима.¹⁸⁶

¹⁸² АВ, Ф 334, Извештај ПК КП Војводине за 1947.

¹⁸³ АВ, Ф 334, 1.119 и 10.007.

¹⁸⁴ АВ, Ф 338, а. ј. 338.

¹⁸⁵ Бранко Петрановић, *Изградња социјализма у Југославији 1945–1964*, Београд 1964, стр. 9–11; АЈ, Ф 97, фасц. 2, а. ј. 12.

¹⁸⁶ *Нови Сад и Војводина*, Београд 1926, стр. 188.

Присталице и противници колонизације, власт и опозиција, велепоседници и добровољци

Друштвене прилике у време Првог светског рата у историјској литератури описане су речима „глухо доба”. Привид о мирном бачком селу у време рата попримиће пред крај Првог светског рата драматичан обрт. Незадовољство је експлодирало, беземљаши, радници и сиромашни сељаци изражавали су негодовање превирањем, које је претило да прерасте у револуцију. Краљевина СХС се ухватила укоштац са наслеђеним горућим питањима, која се међусобно преплићу. Дошла је до изражаја борба за власт националних буржоазија, политичких странака, оскудна материјална и социјална основа, одсуство националне равноправности.

Иако се друштвени процес колонизације показао историјски нужан и оправдан, спроводио се несистематично, противречно и хаотично. Време између два рата произвело је политичке кризе, диктатуру, друштвено-економски и политички антагонизам, који се манифестовао на националном, верском и класном питању. Држава није успела да оствари јединство друштвеног живота ни по питању колонизације.

Притисак и страх од немира убрзао је спровођење припрема за почетак аграрне реформе и колонизације. Амбијент подела и сучељавања чиниле су прилике везане за привремени карактер парламента, доношени су прописи пре изгласавања устава у амбијенту неизграђеног јединственог пореског система, новца за откуп великих поседа и колонизацију. Издавање земље у закуп имало је привремени карактер. Спорило се око начина извршења колонизације, предмет је трговине и спорења политичких странака. „Укрштени партијско-политички, економски и други интереси утицајних партија, групација и појединаца и њихова сукобљавања, обећавали су одуговлачење решавања аграрног проблема у недоглед”.¹⁸⁷ Жива политичка сцена указивала је на множину сталних и променљивих фактора, међусобно зависних и супротстављених.

Претходне одредбе за припрему аграрне реформе била су само начела за примену, док је изостао закон за извођење аграрне реформе. Непостојање плана отежавало је рад и умањивало резултате. Стално је долазило до трзавица услед присуства различитих класних, политичких, националних и друштвених интереса. Улогу друштвеног интегритета није могла да носи ниједна политичка странка услед унутрашњих слабости,

¹⁸⁷ Тома Миленковић, *Добровољци као корисници аграрне реформе у Југославији 1919–1941*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Институт за савремену историју, Београд 1996, стр. 302.

оптерећена политичком борбом и имитирањем страних решења и утицаја. Крхка економија, без капитала у пољопривреди није могла унапредити производњу, учинила је да пољопривреда каска, иако је стуб привреде.

Моћну друштвену снагу чинили су угрожени велепоседници, који су тежили изигравању реформе тако што би се одуговлачило спровођење и свело на најмању меру. Процес је убрзан под утицајем аграрних немира у земљи и револуције у Мађарској. Подела на присталице и противнике је условно изречена, јер је тешко укалупити различита мишљења у клише. Преовладало је у старту компромисно решење најутицајнијих друштвено-политичких структура. Прва југословенска влада, као коалициона, указује на нужну почетну усаглашеност политичких ставова.

Идеолошко-политичка оријентација кретала се у сфери сукоба конзервативних и реформаторских ставова, политичке елите и реакционарног односа аристократије и велепоседника. Функционисање државе зависило је од политичког, верског и културног плурализма. Живот се манифестовао кроз страначке, верске и културне организације и установе.¹⁸⁸ Власт су имали владар, Влада и Генералштаб у Београду. Грађанске партије, друштвена јавност, изузев ХСС, прихватили су колонизацију као начин решавања аграрног питања. Априори одбојан став према Краљевини Југославији и мерама које је спроводила све до 1935. имала је КПЈ. Сматрала је државу версајском творевином, а српски народ угњетачким. Политички гледано, критика није била усмерена толико против аграрне реформе и колонизације, циљева и мотива, колико против начина извођења реформе.¹⁸⁹

Поборници аграрне реформе и колонизације су представници аграризма, заснованог на неофизиократском учењу пореклом из Чешке. Величали су ситан сељачки посед, а узор су им поседовни односи у Србији пре Првог светског рата. Буржоазија је пред очима имала и патриотске, економске и социјалне циљеве. Аграрном реформом и колонизацијом желела је да стабилизује привредне и политичке прилике, како би учврстила власт. С. Шећеров је тврдио да ће то дати допринос централистичко-унитаристичком државном уређењу.¹⁹⁰

Присталице аграрне реформе су аграрни интересенти, најбројнија и најборбенија друштвена група, животно заинтересована за њено спровођење. Исту жељу делили су кметови и колони, који су били у феудалном и полуфеудалном односу, затим слободни сиромашни сељаци са мало или без земље. Земљи су се надали ратни добровољци којима је она обећана за учешће у ратовима. Земљу су желеле занатлије, којима је посао пропао услед конкуренције са индустријом и градска сиротиња, која је у земљи видела услов за опстанак. Глад за земљом решаван је под притиском маса.

¹⁸⁸ Бранко Петрановић, *Историографија и револуција*, Београд 1984, стр. 172–173.

¹⁸⁹ Мијо Мирковић, *Аграрна политика*, стр. 107.

¹⁹⁰ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 239, 240.

„Аграрна револуција” изведена је вољом набројаних најсиромашнијих друштвених слојева. Последица је укидање феудалних односа и запоседање земљишта велепоседа, што ће имати пресудан утицај на доношење аграрних прописа. Држава је морала да прихвати реалност и да се усагласи са оствареним променама на селу како би смирила социјално превирање. Власт се суочила са неорганизованом масом, која је без плана и акције за реализацију. Недостајао је програм и организационо вођство. Једина опасност могли су бити добровољци, организационо повезани, али неспремни да се радикално одреде.

Природни противници аграрне реформе и колонизације били су земљишни поседници које је држава одлучила да заштити обезбеђењем надокнаде, одштете за одузету земљу. Поседници су настојали да правним и политичким путем ублаже последице реформе и колонизације. Страних држављана велепоседника било је у северним крајевима 310 укупно 369. Углавном су то Аустријанци и Мађари, који су иницирали међународно-правне спорове у Међународном суду у Хагу. Оспоравали су право спровођења аграрне реформе. Спор између Југославије, Румуније, Чехословачке, Мађарске и великих сила у Паризу 28. априла 1930. решен је потписивањем Париског споразума, који је довео до стварања међународног аграрног Фонда А. Југославија се обавезала да ће обнародовати коначни закон о аграрној реформи до 20. јула 1931. и да ће бити примењиван до 31. децембра 1933. Југославија се обавезала да ће Фонду А. платити анuitет од једне милијарде златних круна до 1. јануара 1944. Додела надокнаде поседницима текла је у зависности од околности, економске кризе и стања у пољопривреди. Креатори аграрне реформе нису водили рачуна о условима стицања поседа, већ је приватна својина униформно штићена. Феудални поседи давани су у прошлости као поклон, нису одузимани, што је оцењено као велики и незаслужени уступак.¹⁹¹ Велепоседници су улагали труд да стекну што већу одштету, па су настојали да спрече доношење Предлога закона о експропријацији, који је 1922. и 1923. Народној скупштини подносио министар за аграрну реформу Крста Милетић. Нови министар М. Симоновић није се истакао познавањем аграрне проблематике. Предлагао је ликвидацију великог поседа путем факултативног откупа, што није прихваћено услед отпора опозиције.¹⁹²

Савременици су имали различит однос према аграрној реформи и колонизацији, зависно од политичке позиције и економских интереса. Критички однос имао је демократа Милутин Јакшић, савременик драматичних збивања после Првог светског рата. Критиковао је креаторе аграрне политике због стварања сићушних аграрних поседа. Колонизација из времена

¹⁹¹ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 127–129, 577.

¹⁹² Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 353, 354.

Марије Терезије осигурала је колонисте са 8–32 кј, а Мађари су колонизовани са 17 кј, што је у 18. и 19. веку осигуравало опстанак поседника, док српска колонизација 20. века почива на минимуму. Залагао се за повећање земљишног фонда за колонизацију од „државних домена, па мелиорацијом земљишта, ...крчењем шума”. Остављање максимума великим поседницима од 40% обрадиве земље и све необрадиве земље „јесте онемогућавање Аграрне реформе за увек”. Замерао је властима што власницима дају надокнаду, јер су се све земље које је наследила Југославија држале правила да освојена земља, по праву оружја, припада држави. Истицао је Јакшић да су Срби били свагда запостављани и када би се изједначили са „миљеницима некадашњих режима, могло би да буде највеће право највећа неправда”. Није ускраћивао мањинама право на земљу. Тражио је обезбеђење границе националним елементом и то сматрао највишим државним интересом.¹⁹³

Изван света политике је историчар др Душан Поповић, који се није устегао од критике, назвао је власт и режим у Краљевини СХС лажно демократским, државу партијском. Упирао је прст и указивао на погрешну финансијску и колонизациону политику. Поздрављао је освежење Војводине крвљу горштакче браће.¹⁹⁴

Рад Славка Шећерова, поред политичког ангажовања у Демократској странци, обележен је преко скупштинске говорнице те ангажованим текстовима и студијама. Бавио се питањем креирања аграрне политике као главни аграрни повереник министра Пољака за Бачку, Банат и Барању у другој половини 1919. Шећеров, политички близак Светозару Прибићевићу, обављао је дужност секретара Демократске странке за Војводину. Налазио се и на месту административног директора дневног листа *Демократија*.¹⁹⁵ Ангажовање и способност да преточи рад у економску и политичку анализу допринело је настанку научних и публицистичких дела. Писао је са манирима политичког излагања, пригодном подношења експозеа у Скупштини Краљевине. Поред коришћења литературе, прављења анализе, Шећеров је делимично синтетизовао рад, који нажалост није прерастао у монографску студију.

Добровољачко питање наметнуло се, по Шећерову, у време рата „када је наша национална слобода и државна самосталност била потпуно уништена”. Веровао је да ће држава остати земљорадничка јер је реформом остварен циљ власништва над малим поседом и на тај „начин економски изједначио старе крајеве са новим крајевима”. Заузео је позитиван став по

¹⁹³ Милутин Јакшић, *Аграрна реформа*, Летопис Матице српске, Нови Сад, 1925, књ. 303, св. 1, стр. 25, 26, 28, 29.

¹⁹⁴ *Нови Сад и Војводина*, Београд 1926, стр. 22

¹⁹⁵ РОМС, М.12461 Славко Шећеров, *Аутобиографија*, рукопис. Повереник за Нови Сад био је Коста Хаџи, за Суботицу Јован Манојловић, а за Сенту Лудајић. Они су радикали и, по Шећерову, „нису ништа урадили”.

питању укидања кметских односа у Босни и Херцеговини и чивчијских у јужној Србији. Устао је против закупног односа и залагао се за успоста-вљање својине, за неотуђив минимум који би омогућавао пристојан живот. Критиковао је неплански изведену колонизацију без техничке припреме. Упирао је прст и указивао на спорост државе, јер су насељеници прво добијали земљиште, након године кућиште, а алат и стоку четири године касније. Противио се привременој колонизацији и тражио доношење зако-на и плана насељавања, функционисање новчане позајмице за подизање куће, куповину стоке и алата.¹⁹⁶

Најоштрије ставове заузимао је Вито Решић, који је сматрао да се искључиво водило рачуна о националним интересима, прикривеним велом законитости. Сматрао је да се у аграрној реформи само експериментише. Залагао се за доделу земље добровољцима, а посебно инвалидима, под условом да то не буде на штету домаћег становништва. Заложиио се за пре-сељење само оних колониста који би били кадри да се прве године сами издржавају. Посебно је критиковао законодавну праксу министара који су по својој вољи доносили законе.¹⁹⁷

Политичке странке учествовале су у креирању политике и мешале се у спровођење како реформе тако и колонизације. Страначки програм, ставови, активности и утицале су на спровођење реформе и колонизације у мањој или већој мери, што је зависило од односа снага како у парламенту тако и у влади. Уплитање у сам процес означен је као политичка нужност решавања горућег проблема, који је мамио пажњу савременика. Питање је од политичких странака политизовано, користило се за придобијање гласа-ча ради прагматичних ускопартијских циљева од којих је зависио успех на изборима.¹⁹⁸ Политизицаја се преносила на страначку штампу, која је кри-тиковала начин спровођења колонизације и доделе земље по начелу прија-тељства и кумства. Критички став изнет у *Застави* наглашавао је да се питање аграра почело озбиљније решавати тек 1925. Периодично насеља-вање било је одраз недостатка колонизационог плана, те су колонисти сме-штани на подводно земљиште средњег поседа. Те се површине нису могле трајно одвојити у аграрне сврхе. Несређеност је пратила оснивање колони-ја, које су због слабих комуникација, неарондираног и удаљеног земљишта постизале слабији принос.¹⁹⁹ „Прљави политички рачуни”, по мишљењу Моше Пијаде, руководили су провођењем прве аграрне реформе и колони-

¹⁹⁶ РОМС, М. 14.029, Славко Шећеров, *Историја југословенске аграрне реформе и аграр-ног законодавства*, стр. 528.

¹⁹⁷ Вито Решић, *Аграрна реформа у закону и у пракси*, Нови Сад 1925, стр. 3, 4, 54, 60.

¹⁹⁸ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 129.

¹⁹⁹ Нацрт блокашког споразума, *Застава*, бр. 49, 4. 3. 1925.

зације у старој Југославији. Зато је глад сељака за земљом остала, јер су сељаци били „разочарани и преварени”.²⁰⁰

Водеће политичке странке у Војводини, Радикална и Демократска, обликовале су политичку стварност и расположење маса. Радикална странка је била посебно заинтересована за дешавања везана за аграрну реформу и колонизацију. Аграрнопоседовни и етнички односи пленили су пажњу радикала. Социјални немири широм Европе утицали су на социјално и национално решавање проблема у Војводини. Широка база очекивала је промене, док су велепоседници, укључени у руководећи апарат странке, настојали да сачувају посед. Вођа радикала Јаша Томић је гледао на реформи као на социјалну меру, која је требало да се спроводи на државном, општинском, црквеном и манастирском поседу и, на крају, на приватном.²⁰¹ Немире у Шајкашкој стишавао је 1918. Јаша Томић са представником социјалдемократа Павлом Татићем. Конзервативан став имао је и Никола Пашић, који је био спреман за компромисе. Јаша Томић се залагао за издавање земље у вечити закуп, а Марко Вилић да земља припада породици, а не појединцу. Радикали су јавно изражавали одлучан став о подели земље добровољцима, ратним инвалидима и исељеницима. Избегавање државе да реши добровољачко питање формално је оптуживано од радикалске штампе, која је за све кривила демократе и обрнуто. Национално опредељени добровољци узвраћали су радикалима на изборима и служили су као захвални гласачи. Жарко Миладиновић zaloжио се код Пашића да „добрџаци” буду изједначени са „солунцима”.²⁰² Светислав Новак залагао се за очување манастирског поседа као „народног добра”. Босански радикали били су само за укидање кметства.²⁰³ Радикална странка после Првог светског рата налазила се под утицајем градске и сеоске буржоазије, еволуирала је од ситнобуржоаске у буржоаску. Након уједињења пришли су јој чланови Радикалне странке из Војводине и Срби из Босне и Херцеговине, окупљени око листа *Српска ријеч*. Имала је политички утицај због бројности чланства. Странка је однос према аграрном питању формирала у ходу, јер је почетак реформе доживела неспремна, без политичког програма. Социјални састав странке условљавао је двоструки однос, испољила се хетерогеност. Формално је била за реформу, док је практично била против њене радикализације услед страначког утицаја велепоседника. Тиме се да објаснити колебљивост са једне стране и решеност да, као водећа странка, заступа интересе интересената који су чинили гласачку масу. Странка је стајала на позицијама легитимитета и доступности у спровођењу реформе

²⁰⁰ Привремена народна скупштина усвојила је предлог Закона о аграрној реформи, *Слободна Војводина*, бр. 252, 24. 8. 1945.

²⁰¹ С. Шећеров, *Историја југословенске аграрне реформе и аграрног законодавства 1919–1934*, МС РО, бр. М 14029, стр. 362–381.

²⁰² Слободан Бјелица, *Радикали у Војводини 1919–1929*, Београд 2004, стр. 48.

²⁰³ Лазар Ракић, *Јаша Томић*, Нови Сад 1986, стр. 311.

после доношења устава.²⁰⁴ Имала је водећу улогу у Војводини, где „њено најтврђе језгро” ... „није прихватало могућност самоуправе. Преовладао је код радикала став умерене земљишне реформе.²⁰⁵ Радикали су реформу схватили као нужност која треба да има за циљ повећање пољопривредне производње.²⁰⁶ Изражавали су и незадовољство њеним спровођењем, подгрејано унутарпартијским сукобом Пашића и Протића 1921.²⁰⁷

Радикали у Војводини су подељени. Интересе велепоседа штитио је Лалошевић. Утицај велепоседника чланова странке није био занемарљив, он је у појединим моментима утицао на спровођење реформе у њиховом интересу, а посебно код доношења правне регулативе, која је кројена зависно од социјалних и политичких прилика. Лалошевић је у Меморандуму 1919. осудио Претходне одредбе за спровођење аграрне реформе. Ради заштите интереса поседника, организовао је удружење у којем је Дунђерски обављао дужност председника.²⁰⁸

Земаљска конференција Народне радикалне странке септембра 1920. заузела је став да је аграрно питање „привредно-друштвеног карактера”, које је захтевало мудро решење у интересу унутрашњег реда, безбедности и правног поретка. Преображај земљишних односа није јасно дефинисан, што ће отворити простор за спасавање великих поседа.²⁰⁹ Јоца Лалошевић, агроном по струци, испред Радикалне странке и велепоседничког удружења *Њива* израдио је крајем 1923. нацрт Закона о експропријацији великих поседа и о новом уређењу аграрних односа. Предлагао је да се велепосед до 3.000 ха изузме из аграрне реформе. Критиковао је што послове води огроман бирократски апарат, што је укључивало „многобројна политичка шиканирања, протекционизам и корупцију”.²¹⁰ Осмислио је редослед поделе земље: необрађено земљиште, необрадиво подводно и водоплавно земљиште, у крајевима без становништва, непријатељски и поседи прогнаних, па тек онда домаћи велепоседи. Лалошевић је са следбеницима из друштва *Њива* изазвао незадовољство Србијанаца и колоништа. Поседници су износили 1924. да је спровођење реформе нанело пољопривреди штету у износу три милијарде и 700 милиона динара.

Релизацијом Закона о ликвидацији аграрне реформе нису били задовољни велепоседници окупљени око Удружења пољопривредника Дунавске бановине, који су то изнели на годишњој скупштини 1932. у Новом

²⁰⁴ Т. Миленковић, *Став Радикалне странке према аграрној реформи (1918–1929)*, Историја 20. века, Зборник XI, Београд 1970, стр. 21 .

²⁰⁵ Зоран Јањетовић, *Деца царева, пасторчад краљева*, стр. 340.

²⁰⁶ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа у Југославији 1918–1941*, стр. 285.

²⁰⁷ Саша Марковић, *Политичке странке према мађарској националној заједници у Војводини 1929–1941*, Српско–мађарски односи кроз историју, Нови Сад 2007, стр. 414, 417.

²⁰⁸ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 130, 131. РОМС, М.1397 Њива – проглас.

²⁰⁹ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 125–131.

²¹⁰ А. Хрибар, *Аграрни односи*, Загреб 1924, стр. 147, 153.

Саду. Председник Удружења био је Ђока Дунђерски. Изразили су став да се реформи приступило оправдано, јер је гарантована одштета, јер се полазило од принципа права приватне својине. Примедбе су биле упућене на „уређење правних односа међу заинтересованим странама” са закључком „да аграрне власти које су реформу спроводиле ни једно питање нису могли да реше ни стручно ни обијективно... углавном из разлога што су биле изложене сваковрсним спољним утицајима политичке и партијске природе, ранијих политичко-партијских интереса”. Заложили су се за ликвидацију, коју би требало да изврше судске власти, јер је за протеклих 13 година било грешака и неправилности.

Сматрали су да је неправедно да се из колонизационог фонда плаћа одштета за експрописано земљиште које су добили добровољци, јер је то значило да су терет колонизације поднели аграрни интересенти и велепоседници. Колонизациони фонд био је образован од закупнине аграрних субјеката, што је навело велепоседнике да предложе увођење „ослободилачког пореза”, који би обухватио све грађане. Други предлог је да се аграрна реформа оконча са стањем затеченим 1. априла 1931, како би се спречио даљњи ток реформе. Наведени предлози нису уважени, јер је власт морала бити обазрива и пратити расположење сељака. Народна радикална странка понашала се колебљиво. Наизменично је заступала ставове заштите велепоседника или сељаштва. Противречност је долазила до изражаја услед хетерогености страначке социјалне структуре.²¹¹ Бранислав Глигоријевић је уочио легалистичко залагање Радикалне странке, која се 1919. противила решавању „без закона и мимо закона”, „за поштenu надокнаду”. Више радикално приступају аграрној реформи, док су демократе имале либерално-реформистички приступ.²¹²

Противник аграрне реформе уопште био је војвода Бојовић, командант Прве српске армије са седиштем у Новом Саду. Он је изразио негодовање против поделе Шајкашког рита. Казао је у извештају да је „цела ова територија прожета бољшевичком струјом”. Повратници са Источног фронта донели су октобарске идеје, „заражени бољшевизмом” у условима успостављања власти. Војвода је противник немира јер је уочио могућност избијања револуције.

Спровођење реформе поседници нису спречили, али су је успорили преко политичких и стручних организација и утицајних појединаца. А. Хрибар није само критиковао Лалошевића, већ и Министарство, које није створило план по коме ће удесити деловање, „да начин провођења колонизације код нас не може довести до никаква резултата”. Испред радикала аграрну политику креирао је 1921. министар за аграрну реформу Никола Узуновић, затим Крста Милетић, затим Милан Симоновић до 1924. Симоновић је практично спречавао спровођење реформе. Ресор аграрне рефор-

²¹¹ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 136.

²¹² Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић*, Београд 2010, стр. 45–47.

ме држао је годину дана (1927–1928) Влада Андрић, затим Дака Поповић, радикал из Војводине, који је водио политику најближу интересима сељака.

Економске разлоге супротстављања имали су велепоседници, власници шећерана и кудељара. Настојали су преко Жупанијског аграрног уреда у Новом Саду да очувају производњу. Комисији за раздеоу земље се октобра 1919. први обратио власник шећеране у Црвенки. Жупанијски аграрни уред подржао је произвођача шећера, што није било прихваћено од интересената.²¹³

Интелектуалци су поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења исказали став у вези са стањем у Војводини. Најоштрији је био историчар Душан Ј. Поповић. Увиђао је да наш народ губи економску позицију према другим етничким групама. Указао је на „лошу економску политику, бедну аграрну реформу и колонизацију, као и слабу имовну и личну безбедност”, као и на то да је друштво у стварању упућено на државу, која је крхка и често немоћна, без обзира на свест о одговорности.²¹⁴

Националне мањине изостављене су приликом спровођења аграрне реформе и колонизације. Оне нису ни покушавале да преокрену ток историјског процеса. Изузетак су били Чеси, Словаци и Русини. Примат у додели земље имали су борци за уједињење. Мањине су одузимањем земље од велепоседника и општина губиле земљу коју су држале у закупу и тако економски слабиле.²¹⁵

Противник начина извођења аграрне реформе и колонизације били су и Немци организовани у Културбунд и Немачку странку. Немачка странка дефинисала је 17. децембра 1922. у Програму став да ће се „борити за правично и равномерно, а не пренагљено спровођење аграрне реформе, уз учешће свих држављана, без разлике вероисповести и националне припадности, при чему ваља изузети из реформе општинска и школска и црквена земљишта”. Странка је водила рачуна о интересима војвођанских Немаца. Временом се губи интерес за аграрне програмске захтеве. Аграрне интересе успешно је заступала *Аграрија*, средишња немачка пољопривредна задруга. Стање на терену, упућивало је на то да су Немци на подручју Бачке имали у односу на остала подручја Војводине највећу површину. Поседовали су 50,23% од укупне обрадиве површине Бачке. Немци су увећавали земљишни фонд у међуратном периоду захваљујући добро осмишљеној економској пенетрацији, која је наговештавала крупне економске

²¹³ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 56, 138, 191, 217, 218.

²¹⁴ „Наш народ уместо да је са оним еланом, наставио утакмицу са другим етничким групама, на културном и економском пољу, као пред светски рат, оставио је овај задатак држави, а он је почео да се бави „политиком”; *Војвођани о Војводини*, Поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења, Нови Сад 1928, стр. 44.

²¹⁵ Зоран Јањетовић, *Деца царева, пасторчад краљева*, стр. 333.

промене у сфери поседовних односа. Истовремено се одвијала политичка активност Немаца у вези са дипломатским акцијама Трећег рајха. Забележено је да је у Дунавској бановини прешло 300.000 кј у власништво Немаца и Мађара. Земља је брижљиво бирана, са добрим комуникацијама и на најплоднијим атарима.²¹⁶ Економске и национално-политичке последице приморале су владу Милана Стојадиновића да 18. фебруара 1938. донесе Уредбу са законском снагом о ограничењу отуђивања непокретне имовине на подручју апелационих судова у Новом Саду и Загребу. Водило се рачуна о „интересу земаљске одбране”. Након пада Стојадиновићеве владе, спорна Уредба је укинута 19. 9. 1940, што је био израз попуштања моћи Трећег рајха.²¹⁷

Југословенска национална странка основана је као Југословенска радикална сељачка демократија. Окупила је десне радикале и политичке дисиденте других партија. Стајала је на позицијама интегралног југословенства. Залагала се за унапређење пољопривреде по државном плану и програму и за просвећивање села. Водила је бригу за сељачки дом, пресељење из „прегусто насељених крајева”. Залагала се за мелиорацију, међународну размену добара и израду сељачког законодавства. Наметнула је теме рентабилне производње, развоја сељачких радних задруга, квалитетну производње и рентабилних цена. Може се рећи да је програм свеобухватан, међутим, остао је декларативан. Програм је задржала и Југословенска радикална заједница, али је он остао у домену лепих жеља.

Мађарска партија основана је 1922. у Суботици. Поред државно-правних и економско-социјалних захтева, имала је и аграрне. Захтевала је од аграрне администрације и право Мађара да добију земљу. Потенцирали су међународне обавезе потписане у Сен Жермену. Мађари велепоседници морали су бити обештећени, како су упадљиво истицали, док су интереси аграрних пролетера били у другом плану.

Демократска странка декларисала се као странка аграрне реформе. Настала је од више политичких странака и група из Хрватске, Словеније Далмације, Војводине и Босне и Херцеговине и опозиционих странака из Србије. Оснивачка конференција у Сарајеву 1919. окупила је у чланство буржоаске слојеве села и града.²¹⁸ Прибићевићева група је заступник чешке варијанте аграризма. Она је извршење аграрне реформе видела као битан део националног програма. Није предвиђала одштету за укинута феудално право. Програм странке је радикалнији од Претходних одредби по питању феудалних односа. Програм је садржавао основна начела, по којима је аграрна реформа регулисање друштвених односа у модернији трансформисани посед. Демократска странка је програмски радикалнија од

²¹⁶ АВ, Ф 334, а. ј. 10.007.

²¹⁷ Никола Гаћеша, *Немци у аграрној реформи и власништву обрадивог земљишта у Војводини 1919-1941*, Зборник за историју, 13, Нови Сад 1975, стр. 74, 79, 80, 82, 91.

²¹⁸ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 146, 148, 166, 167.

Претходних одредби све до 1921, када се економско-социјална проблематика потискује. Странка се 1924. по питању реформе цеха на Самосталну демократску странку – „пречанску групу” – коју су чинили чланови радикалних схватања. Најистакнутији члан је Славко Шећеров, иза кога је остао богат публицистички опус, који садржи публикације, стенографске белешке, рукописе и новинске текстове посвећене аграрној проблематици. Заложиио се за ограничење обима приватне својине – „ако то не учини, оно само себи прописује смрт”.

Странка је схватала да се социјални немири најлакше обуздавају испуњавањем дела сељачких захтева. Утицај Демократске странке био је одлучујући у креирању кључног документа – Претходних одредби о спровођењу аграрне реформе. Демократски клуб је 15. марта 1919. поднео парламенту резолуцију у којој се предвиђа извођење аграрне реформе. Вођење деликатног посла преузео је Ф. Пољак, министар, члан Демократске странке. Ономогућен је од радикала да у скупштини озакони укидање феудалних односа. Делотворнији је други демократа, министар Х. Кризман, који је, са краћим прекидом, био министар од новембра 1919. до почетка 1921. Најважнији правни прописи донети за његова мандата били су: Уредба о добровољцима (18. децембар 1919), Наредба о избору новог аграрног одбора и Уредба о издавању земљишта великих поседа у четворогодишњи закуп (3. новембар 1920).

Питање колонизације садржано је у Наредби о привременој колонизацији (27. августа 1920) и Наредби о насељавању јужних нових крајева (20. октобра 1920). После доношења Устава аграрним питањем бавио се радикалски министар до 1925. Истовремено, Демократска странка губи интерес јер је престала бити сељачка странка и почела да заступа интересе велепоседника. Зависно од датих околности, поступа компромисно и недоследно како би сачувала бирачко тело.²¹⁹

Самостална демократска странка настала је априла 1924. око Светозара Прибићевића. Странка је имала гро чланства међу пречанским сељаштвом, док је Главни одбор и Посланички клуб сачињен од пречанске буржоазије. Странка је више пажње поклањала политичким него економским проблемима. Област пољопривреде требало је да прати организација јефтених пољопривредних кредита и изградња саобраћајница. Посебно пољопривредно просвећивање, преко курсева и школа и обука домаћица, могло је помоћи уздизању села. Селу је требало пружити бесплатно лечење, основати пољопривредне коморе и привредни савет. Програмска начела указивала су на радикалан однос који, нажалост, није примењиван ни у време учешћа у власти.

Сељачке странке деловале су на територији Краљевине са маргиналних позиција. Лишене власти и разједињене, нису поседовале политич-

²¹⁹ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 131, 132.

ки кредибилитет који би гарантовао могућност решавања крупних политичких питања. Занимљив став имао је Савез земљорадника, основан 1919. у Великој Плани. Странка је имала југословенску оријентацију, залагала се за развој задругарства и поделу земље преко сеоских већа. Реформа је требало да обухвати и поседнике у Србији. Власницима не би требало давати одштету. Биле су то само лепе жеље, које је Гаћеша назвао утопијом.²²⁰ Народна сељачка странка издвојила се као лево крило Савеза земљорадника тридесетих година 20. века. Страначке вође били су Драгољуб Јовановић и Милан Прибићевић. Програм је радикализовао однос према аграру и захтевао да га држава регулише. Предложили су мере за одржање целивности поседа, да се не може за дуг продати. Предложили су делимично брисање сељачких дугова и отплату преосталог дела на 25 година. Програм је био близак интересима сиромашних сељака, али неостварив. Драгољуб Јовановић, по мишљењу Пашка Ромца, био је противник Закона о задругама, донетог после Другог светског рата.²²¹

Противник је и Радићева Сељачка странка, која се око аграрног питања сплела у једно политичко клупко. Хрватска сељачка републиканска странка имала је, по Гаћеша, „игнорантски и пасиван став према аграрној реформи”, јер је желела колонизацију Хрвата у склопу решавања хрватског националног питања. Странка је променила назив у ХСС, ушла је у коалицију са Народном радикалном странком 1925. и држала Министарство за аграрну реформу. Министри су Павле Радић и Станко Шибеник до фебруара 1927. Радић је остао забележен по радикалној ревизији списка аграрних интересената, којом су били погођене присталице Самосталне демократске странке и радикалски опредељени добровољци. Брисани су сви који нису сами обрађивали земљу и који нису плаћали порезе. Брисање са списка, у појединим местима 50 до 200 породица, изазвало је револт код добровољаца који су опустошили Аграрни уред у Новом Саду. Тако је Радић реализовао радикалску политику коју они нису хтели да спроведу. Незадовољство интересената аграрном политиком искористиће радикали како би их окривили за погрешне кораке.

Компромисну и колебљиву политику водила је Словенска људска странка у складу са особеним политичким интенцијама. Опозиционо деловање и учешће у влади обележили су рад странке.

Југословенска демократска странка, партија буржоаских либерала, штитила је интересе богатих у Словенији. Афирмисали су спровођење аграрне реформе као аграрне и социјалне мере. Сељаци, присталице либерала, издвојили су се у Самосталну сељачку странку.

Противник аграрне реформе била је Радничка комора за Војводину са седиштем у Новом Саду. Критике су биле учестале, неодмерене и нетач-

²²⁰ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 152, 159, 162.

²²¹ Пашко Ромац, *Сељачке радне задруге и наша пољопривреда*, *Летопис Матице српске*, књ. 359, св. 1, стр. 61.

не. Они су у променама на селу видели узрок за погоршање положаја радника у градовима. Комора је са претеривањем изнела тврдњу о смртности одојчади од 100% у Степановићеву. Војводина ће, по мишљењу Радничке коморе, бити претворена од обећане земље у долину плача.²²²

КПЈ је мењала током међуратног периода политичке ставове, који су били профилисани ставовима страначке елите и разумевања процеса који је био ново искуство на политичкој позорници тек створене југословенске државе. Став КПЈ детерминисан је марксистичким теоријским учењем. Оснивачки конгрес КПЈ подржао је аграрну реформу и донео Резолуцију о аграрном питању. Тражено је укидање феудалних односа без права нуа одштет, додела земље без надокнаде, додела инвентара и грађе за подизање кућа. Поделу земље трбало је да обаве сељачка већа. Став КПЈ ишао је са позиција експропријације поседа и ликвидације капиталистичког поретка. КПЈ се заносила идејама национализације и колективизације, што није могло имати присталице међу сељацима. Исказано је и неповерење према сељаштву, јер је сматрано непоузданом масом. Одбијен је као утопија вечити наследни закуп и социјализација велепоседа у оквирима капитализма. Конгрес у Вуковару заложио се за национализацију и колективизацију земље. Резолуција Треће земаљске конференције у Београду 1923. и Земаљског већа Народне радничке партије Југославије 1924. тражила је експропријацију великих поседа изнад 30 ха без надокнаде, као и њену доделу сељацима, заједно са инвентаром. Ове ставове заузео је Трећи конгрес КПЈ у Бечу 1926. и променио је однос према селу. По селима настају подружнице Савеза пољопривредних радника.

Противник реформе и колонизације је аутор брошуре Н. Томин. Написао је брошуру под провокативним насловом *Над гробом аграрне реформе*. Половичност и недоследност, по схватању Богданова, могуће је премостити уједињењем радника и сељака у заједничку борбу. Четврти конгрес у Дрездену 1928. видео је решење аграрног питања путем револуције и заплене велепоседа без одштете. Резолуција Пете земаљске конференције 1940. имала је негативан став према колонизацији јужних крајева. Ставила је себи у задатак: „...борба против колонизаторских метода српске буржоазије у тим областима и протеривање свих оних колонизираних елемената помоћу којих српска буржоазија угњетава македонске, арнаутске и друге народе”.²²³ Представници Војводине имали су на Петој земаљској конференцији прагматичан став, придобијали су на терену колонисте за себе и окретали их против буржоазије. Светозар Марковић Тоза заложио

²²² Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 153, 154.

²²³ Арпад Лебл, *Прилог историји аграрне реформе у Војводини 1781–1941*, Задружни архив, бр. 1, Нови Сад 1953, стр. 66, 67, 69, 145.

се за истинску аграрну реформу, одузимање земље од велепоседника и кулака, за ревизију аграрне реформе и удруживање радника и сељака.²²⁴

Платформа Иницијативног одбора Странке радног народа пред Други светски рат заступала је став да треба извршити ревизију реформе, тако што би одузету земљу од велепоседника требало бесплатно поделити радном сељаштву и пољопривредном радништву. Предвиђено је било давање бесплатног инвентара, бескамотног кредита, брисање пореза и дугова. Ову иницијативу ће КПЈ остварити после Другог светског рата.²²⁵

Гаћеша је оценио да су аграрни програми грађанских странака поседовали „ширину, севобухватност, теоријску заснованост и актуелност аграрног проблема”. Међутим, решења су конзервативна и реформистичка, без намере за револуционарни преображај, јер не задире у суштину приватне својине. Грађанске политичке странке после Првог светског рата училе су аграрну проблематику и уврстиле је у програм који су подржавали сходно потребама и интересима.²²⁶

Мађарска странка је на страни велепоседника. Није штитили интересе мађарске сиротиње. Поседовна структура указивала је на присуство Мађара беземљаша. Бољи статус имали су Немци, мада су константно захтевали право на доделу земље. Покушали су да недостатак земље надокнаде прерасподелом општинске земље, што је власт упорно ометала. Швабе су биле у већини у 25 од укупно 104 општине. Односи колониста и Немаца нису хармонични, сукобљавала су се два национална и економска интереса. Немачким велепоседницима аграрном реформом и колонизацијом одузет је део поседа, чиме је економски ослабила цела народна заједница, а сиромашни Немци изгубили су посао на обради земље велепоседника. Немци су аграрну реформу доживљавали као неправду према сиромашним сународницима.²²⁷ Насељене колонисте и добровољце нерадо су гледали, јер су придошлице узурпирале атар, настојећи да избегну обавезе плаћања дажбина, што је сметало дисциплинованим комшијама.

Хетерогена политичка сцена није допринела решавању бројних проблема везаних за аграрну реформу и колонизацију, већ их је појачавала ускопартијским и личним интересом. Босанска Крајина била је поприште борбе српске и хрватске буржоазије, коју су чинили огранци радикала и земљорадника, Српске православне и Римокатоличке цркве. Посланички кандидати били су еминентни Никола Пашић и Јован Јовановић Пижон. Борбу за првенство на територији Крајине водиле су грађанске снаге из Београда, Сарајева и Загреба.²²⁸

²²⁴ Светозар Марковић Тоза, *Проблеми пољопривредног радништва у Војводини*, Нови Сад 1939, стр. 10–60.

²²⁵ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 153–155.

²²⁶ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 171.

²²⁷ Зоран Јањетовић, *Немци у Војводини*, Београд 2009, стр. 161.

²²⁸ Бранко Петрановић, *Историографија и револуција*, стр. 172 и 173.

Власт је патила од слабе организације и корупције чиновника. Оптерећена страначким ривалством, вукла је потезе кратког даха. Слаба материјална база није мотивисала колонисте на нову улогу чувара ново-припојених територија. Разочарани малверзацијом и корупцијом и препуштени себи, окрећу се комунистичкој идеологији. Реформа и колонизација није успела да реши ни социјалне ни националне проблеме, што је умножило разлике у социјалном и националном статусу етничких група.²²⁹

Концепција КПЈ о аграрном питању и сељаштву током НОР-а и социјалистичке револуције обликована је у знаку социјално-политичких мера, које су имале сличности са партизанском праксом аграрне реформе, током 1942. Конфискација имовине сарадника окупатора укључивала је земљишни посед, што је омогућило стварање народноослободилачког фонда, који је задовољавао материјалне потребе настале у рату.

Велика демографска померања Немаца из НДХ током рата била су планска и организована, почев од краја 1941. до друге половине 1944. Исељавање Немаца из Баната, Бачке и Барање током септембра 1944. имало је одлике хаотичности, јер је текло у оквиру војних и политичких околности диктираних стањем на ратишту. Исељавање Немаца током рата попримило је најшире размере, које су биле узрок миграција и измена демографске структуре централне и источне Европе.

Демографске промене условиће измене аграрнопоседовних односа. Политички моменат је Одлука Председништва АВНОЈ-а од 21. новембра 1944. којом је у државну својину прешла сва имовина Немачког рајха и његових држављана, лица немачке народности изузев Немаца који су били борци НОВ и ПОЈ, сва имовина ратних злочинаца без обзира на држављанство.

Преображај на селу није политички наговештаван због обзира међународне природе. Створен велики земљишни фонд одласком Немаца могао је само да наговести послератне промене. Комисија за пролећну сетву 1945. требало је да реши питање рационалне обраде земље, оствари приносе и управља преко Управе народних добара напуштеном немачком имовином и земљом. Декларација Привремене владе ДФЈ 9. марта 1945. дала је до знања да ће влада приступити решавању питања сељаштва, аграрне реформе и колонизације, да би „сиромашни слојеви сељаштва добили на уживање земљу са потребним инвентаром”.²³⁰ То указује на социјални карактер реформе и колонизације.

Сретен Вукосављевић је у политичким наступима заступао тезу да колонизацију треба оставити федералним јединицама. Страх да послови аграрне реформе доведу до сукоба са све три вере предочен је уверењем да

²²⁹ Зоран Јањетовић, *Деца царева, пасторчад краљева*, стр. 342, 343, 344.

²³⁰ Никола Гаћеша, *Концепција КПЈ о аграрном питању и сељаштву током НОР-а и социјалистичке револуције 1941–1945*, Зборник за историју Матице српске, бр. 19, Нови Сад 1979. стр. 13, 14, 39–42, 45, 46.

сукоб са Католичком црквом може имати међународни контекст. Прагматични предлози Вукосављевића нису наилазили на разумевање код политичке елите.²³¹

Аграрну реформу довели су у питање преко Представке Председништва Бискупске конференције у Загребу и Представке Српске православне цркве. Бискупска конференција у Загребу супротставила се извођењу аграрне реформе на имањима Католичке цркве. Римокатоличка црква пружила је најснажнији фронтални отпор, јер је то сматрала угрожавањем економске основе и духовне улоге. Представку је потписао Степинац, са жељом да укаже на намеру уништења материјалне основе Римокатоличке цркве. Замерено је што претходно није консултована Католичка црква и упућен је протест, који је стигао након доношења Закона. Римокатоличка црква захтевала је преговоре Ватикана и државе, а у случају реформе да се Црква обештети за експроприсану земљу. Напад на народну власт и државно уређење црква је извршила преко Пастирског писма Епископата 20. септембра 1945.²³² Сличан став имала је Српска православна црква, која је покушала да брани посед.

Политички амбијент попуњавала је Српска православна црква, која је имала катастрофалне губитке пастве и свештенства у Првом светском рату, а страдало је и 35% становништва Србије. Битан моменат у развоју је наступио духовним уједињењем српских православних црквених подручја. Држава је имала намеру да Цркву стави под контролу, како би профилисала верску политику у држави. Устав српске православне цркве, донет 1931, афирмисао је одвајање цркве од државе. Она је у међуратном раздобљу манифестовала оданост држави,²³³ упркос штети коју је претрпела извођењем аграрне реформе и колонизације. Закон о Српској православној цркви, донет 1929, садржавао је одредбу да се Српској православној цркви да надокнада за одузета добра. Намеру је држава конкретизовала тек 1939, када је именована Комисија за проучавање питања надокнаде уз учешће Министарства правде и финансија. Комисија је након годину дана утврдила да је Црква претрпела штету у износу од четири милијарде тадашњих динара. Црква је прихватила реалне могућности државе. Прихватила је Уредбу из јануара 1940, којом је надокнада снижена на милијарду динара, које је примила у обвезницама, а остатак је дат за пребијање дугова цркве према држави.²³⁴ Српска православна црква имала је, између осталог, поседе у Сиригу и Даљу, који ће експропријацијом доћи под удар прве аграрне реформе и колонизације. Друга аграрна реформа одузела је цркви око

²³¹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 107, 108.

²³² Бранко Петрановић, *Изградња социјализма у Југославији 1945–1964*, Београд 1964, стр. 10.

²³³ Бранко Петрановић, Чедомир Штрбац, *Историја социјалистичке Југославије*, Београд 1977, стр. 58, 87.

²³⁴ Ристо Грђић, *Српска црква на историјској прекретници*, Београд 1969, стр. 7.

70.000 ха земље и шума, односно све што је преостало након прве аграрне реформе.²³⁵

Представка Светог архијерејског синода Српске православне цркве поводом Предлога закона о аграрној реформи и колонизацији доноси алармантна упозорења актуелној власти. Власт је игнорисала став Цркве, чврста у својим намерама, упркос изнетом: „Српској православној цркви систематски се ускраћују сва њена, ранијим законима гарантована права. Патријаршијски прирез је укинут, државна субвенција, која је била основ целокупног финансијског живота Цркве, брисана је из државног буџета, а приход од свих државних папира које је Црква имала у свом поседу, престао је да тече. Црква се наједанпут оставља без икаквих средстава за живот, одузима јој се без икакве одштете сав њен, кроз векове стваран земљишни посед који је подлога њеног материјалног опстанка и битисања, препушта се својој судбини као посве непотребна и штетна институција и доводи се у положај просјака и бескућника, једном речју – доводи се до уништења”.

Представка Председништва бискупских конференција у Загребу поводом Предлога закона о аграрној реформи и колонизацији 10. септембра 1945. опомиње власт на поступке у старој Југославији. Аграрна реформа велепоседа била је нужна 1919. ради задовољења „неимашног дела сељачког сталеза”. Црква је била спремна у ту правичну сврху одвојити нужно земљиште уз „правичну надокнаду”. Римокатоличка црква критиком је изразила став према првој аграрној реформи, да је само једна трећина земљишта дата сељацима уз надокнаду коју нису могли платити јер су били захваћени аграрном реформом. Земља је подељена по страначким потребама сељацима који су је препродавали. Цркви је остављен минимум који се не сме дирати, по мишљењу бискупа, изузев ако се за то одреди новчана надокнада. Црква је сматрала да је „осетљиво погођена” намеравањем другом реформом и заложила се за поштовање приватне својине.²³⁶ Опомињала је да би то значило „непријатељски гест према милијунима католичких вјерника”.

Југословенска држава била је и без ових претњи оптерећена последицама два светска рата, са остављеним наслеђем мереним милионским жртвама, разарањем и злочинима окупационих војски. Живот у првој и другој држави није охрабривао јер су у ратовима разаране и створена је заједница различитих нација и религија. Србија је дуги низ година после рата подсећала на страхоте времена када је била „војнички логор”.

Присутно је настојање обе цркве да сачувају материјалну основу, како би осигурале основу за духовни рад. Српска православна црква као

²³⁵ Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, књ. 3, стр. 16.

²³⁶ *Рад законодавних одбора Председништва Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и Привремене народне скупштине, од 3. априла до 25. октобра 1945, по стенографским белешкама и другим изворима, Београд 1952, стр. 654–661, 664.*

аргумент наводила је чињеницу да је Предлог закона о аграрној реформи „рађен на брзу руку без претходних припрема и прикупљених фактичких података”.²³⁷ Против аграрне реформе изјаснила се Бискупска конференција у Загребу, која је изнела да се реформа изводи брзо и на штету Католичке цркве. Протест је дошао до изражаја након доношења закона, те није узет у обзир.

Члан Законодавног одбора Привремене народне скупштине био је Милан Грол, представник грађанске опозиције, који се супротставио Предлогу закона, оспоравајући оштрицу одредбе које су ишле у сусрет ликвидацији великог земљишног и црквеног поседа. Заступао је тезу реформе, истицао да брзина и ефикасност нису подударне. Имао је за узор претходну реформу и зато је био против цепкања поседа везаних за аграрну индустрију. Изражавао је сумњу у рад колониста на немачким имањима. Доследно је заступао неприкосновеност приватног власништва и очување поседа неземљорадника ако имају узорно газдинство. Заузимао се за очување дела црквеног поседа или бар плаћања одштете. Опозиција није нападала Предлог закона у целини, већ је оспоравала поједине сегменте. Закон је прихваћен једногласно, упркос неједнаким мишљењима, која су била одраз класног приступа и идеолошких разлика.

Противници аграрне реформе били су власници великих поседа, који су имали у рукама аргументе везане за лошу управу народним добрима над напуштеном немачком земљом. Пљачка народне имовине и лоше газдовање земљом, упркос контроли, попримале су и негативне димензије. Бивши велепоседници, поред губитка поседа, били су суочени са чињеницом да су остајали без позиција моћи у друштву. Зато су покушавали да изиграју аграрну реформу и сачувају инвентар. Представник „демократске опозиције” и земљопоседник Дуда Бошковић, панчевачки адвокат, вођа фракције самосталних демократа, иступио је као посланик у скупштини. Навео је неспремност власти, недостатак средстава, стручњака и „авионску брзину”. Заложил се за поделу велепоседничке земље изнад 521 кј и немачке земље. Предлагао је остављање 50 до 60 кј земље, супротстављао се цепкању поседа, указивао на ненадокнадиву штету коју ће реформа произвести. Сумњао је у добровољност ступања у задруге. Наравно, Закон је изгласан 23. августа 1945.²³⁸ Лист демократа *Демократија* је имао умерене реформистичке ставове и државни интервенционизам грађанских оквира. Присталице Грола видели су у држави улогу „регулатора”у решавању социјалних проблема, без мењања својинских односа. Народна радикална

²³⁷ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 62; Владимир Стипетић, *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ године 1945–1948*, ст. 433; АЈ, Ф 97, фасц. 1, а. ј. 3.

²³⁸ Владимир Стипетић, *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ године 1945–1948*, стр. 433.

странка је приватну својину 1945. третирао као природно и неотуђиво право човека. Сматрала је приватну иницијативу за услов напретка.²³⁹

Подлистак *Слободне Војводине Колонист* имао је значајну улогу у афирмацији колонизације. Качкет и капа титовка са петокраком, на рамену коса и грабље, упућивала је на социјалистички карактер колонизације. Символика је ратника трансформисала у мирног и кротког сељака. Подсећа на Хадиковог сељака, који је у 18. веку на леђима носио пушку и управљао плугом са упрегнутим коњем. *Слободна Војводина* је писала да је са ослобођењем „очистила нашу земљу од војске и онемогућила активан рад културбундовских организација”.

Борбу за конфисковану имовину напуштених немачких поседа водили су присвајањем покућства староседеоци. Власт је политичким путем настојала да сузбије самовољу и „сачува ствари из непријатељских кућа” за део народа који је највише дао Народноослободилачкој борби. Сачувати ствари је циљ који се постављао пред активисте задужене за предстојећу колонизацију.

Противници колонизације за власт су самовољни насељеници, којима је августа 1945. поручивано да морају да се иселе. Објава Главног народног одбора Војводине, са потписом председника Александра Шевича, јасно је упућивала на централизовано и планско насељавање.²⁴⁰

Питање аграрне реформе и колонизације имало је примарни значај за младу државу, која је желела да расподелом земље и колонизацијом Војводине учврсти власт. Демократско комунистичко начело да земља припада ономе ко је обрађује доследно ће бити спроведено. Подршку су пружиле присталице бивше Земљорадничке странке и фронтоске организације. Пропаганда је преко гласила водила борбу са гласинама да ће се земља „колхозирати и комунизирати” ако се услед недостатка запрега и трактора земља буде заједнички обрађивала. Сељаку је гарантовано поседовање земље чији ће он бити господар. „Реакција” у земљи протурала је вест да ће бити извршена само спољна колонизација, јер је унутрашња колонизација почела почетком новембра 1945. Нова власт успела је да планским и систематским радом избегне делимичан рад од случаја до случаја, као што је то било у претходној колонизацији.

Слободна Војводина је афирмативним текстовима пратила колонизацију из Босне и Херцеговине. Текстовете је, додуше, пратио стереотип, да стижу из опустошених крајева, да су иза њих остале срушене куће и гробови очева, браће и синова.²⁴¹ Наглашавано је да је спољна колонизација имала приоритет. Требало је обезбедити ове колонисте пре зиме, јер у сво-

²³⁹ Бранко Петрановић, Чедомир Штрбац, *Историја социјалистичке Југославије*, стр. 55, 58.

²⁴⁰ *Слободна Војводина*, бр. 252, 21. 8. 1945; *Исто*, бр. 257, бр. 254, 26. 8. 1945, бр. 257. 31. 8. 1945.

²⁴¹ Први колонисти су стигли у Војводину, *Слободна Војводина*, 14. 9. 1945, 10. 11. 1945.

јим крајевима нису имали храну. Међу досељеним није била само сиротиња. Било је појединаца који су истицани, као Тодор Чегар из Среза Гламоч (кога је на лични захтев примио јула 1945. маршал Тито). Дао је за НОБ четири сина, од којих су три погинула, као и сву имовину, која није била скромна, изражену кроз стоку и храну. Населио се у Бачко Добро Поље.²⁴²

Присталица аграрне реформе и колонизације био је инжењер Борислав Костић. Познати стручњак је изразио став да је у Војводини 1,100.000 кј променило власника или 35% обрадивих површина, од тога је у немачким рукама било 24% земљишта. Војвођански Немци интензивно су обрађивали земљу, а заменили су их брђани навикнути на примитивно сточарење. Саветовао је „да се ове новајлије што пре навикну на овдашње животне прилике и начин привређивања, да што брже и лакше преброде период аклиматизације”.²⁴³

КПЈ, иако је у међуратном периоду са негодовањем гледала на поступке међуратне власти у Краљевини Југославији, у питању аграрне реформе и колонизације обавила је исти процес. Друштвено-економски, политички амбијент, нови услови, уклањање политичких противника, стварање једнопартијског система, оставиће КПЈ простор за несметано деловање.

Слика 3. Тор са овцама на Змијању, БиХ (МВ)

Најбројнију популацију присталица аграрне реформе и колонизације чинили су актери, колонисти. Потврду о доношењу правилне одлуке о

²⁴² Текст са насловом *У Војводину долазе они који су за народну борбу дали све што су могли и имали*, *Слободна Војводина*, 7. 9. 1945.

²⁴³ Борислав Костић, *Нова аграрна структура Војводине*, ЛМС, 1946, књ. 359, св. 3, стр. 228–229.

исељавању добили су неколико деценија касније, услед сложених политичких прилика везаних за распад друге Југославије и грађански рат. Војводина је почела да се електрификује у првој деценији 20. века, док су босанска села, на североисточним падинама Грмеча, где је живело преко 60% Срба, као што је село Кљевци, Општина Сански Мост, електрификована тек 1969, што је био „успех” за ондашње прилике.²⁴⁴

Противречан став присталица и противника процеса аграрне реформе и колонизације није угрозио реформу, 1945. могућност супростављања отклоњена је променом партијског диктата и државног система.

Слика 4. Колонисти на берби кукуруза у Војводини (МВ)

²⁴⁴ Нада Папрић, *Дипломски рад из дијалектологије српскохрватског језика, Прилог познавању говора Кљеваца*, Филозофски факултет, Нови Сад 1986. Село Кљевци је збрисано у последњем грађанском рату. Протерани се окупљају само за Ускрс на гробљу, покушавајући годинама да обнове спаљену цркву. Прикупљају добровољне прилоге, како би сачували успомену на вековна огњишта, обрасла травом и бршљаном као у бајци.

Добровољачко и борачко становништво

Израз добровољац одомаћен је као појам за учеснике Кочине крајине, с краја 18. века, а протеже се кроз 19. век у време Првог и Другог устанка, 1848, босанскохерцеговачког устанка 1875–1878, балканских и Првог светског рата. Најмасовнији покрет добровољаца био је у периоду 1915–1918. Масовно пријављивање у добровољце у српско посланство у Петрограду почело је крајем 1914. Око 1.500 добровољаца успело је са Руског фронта да дође 1915. у Ниш. Одлазило се у добровољце са уздигнутом српском тробојком и натписом „За крст часни и слободу златну Срби осветници”. Добровољци окупљени у Одеси формирали су I и II добровољачку дивизију. Јунаштво је исказала I добровољачка дивизија од 18.500 људи, од којих из Војводине 6.500, на Добруци, где је током септембра 1916. у само једној борби страдало 4.000 добровољаца. Дивизија је због исцрпљености повучена када је избила Октобарска револуција. Прва бригада успела је да се код Архангелска укрца у бродове и преко Енглеске пребаци у Солун. Друга бригада је преко Сибира и Јапана, преко океана, превалила дуг пут до Солуна.²⁴⁵ Српска влада приступила је систематском раду око добровољачког питања током 1916. Министарски савет владе Краљевине Србије 29. фебруара 1917. донео је на Крфу одлуку да ће свако лице које буде добровољно ступило у српску војску бити награђено довољном количином обрадиве земље за насељавање.²⁴⁶ Добровољци се на Солунски фронт прикључују 1917. са 20.000 војника, у моменту када је српска војска имала само 77.300 људи.²⁴⁷ Подигнут је борачки морал, јачала је идеја о братству и једнакости, која ће после рата настати на рушевинама два царства. Издато је до 1929. око 52.000 добровољачких уверења. Сматрало се да је од тога 10.000 из Војводине, а око 300 из Новог Сада.²⁴⁸ Шећеров је изнео да је „покрет водио наш свет ван домовине, морао је имати у првом реду национално-политички циљ: повратак у ослобођену и уједињену државу на целом нашем националном територију по сваку цену и цену живота” и дао оцену да је „наш добровољачки покрет у својој суштини био исто што и национална револуција”. Страх од аграрне револуције утицао је на српску владу да се прилагоди новим условима.²⁴⁹

²⁴⁵ *Споменица ослобођења Војводине 1918*, Нови Сад 1929, стр. 19, 20 и 43.

²⁴⁶ Драган Тешић, *Закони Краљевине Југославије о добровољачком питању*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Београд 1996, стр. 283.

²⁴⁷ Петар Пекарић, *Старо Ђурђево*, Историја насеља, Темерин 1999, стр. 73.

²⁴⁸ *Споменица ослобођења Војводине 1918*, Нови Сад 1929, стр. 20.

²⁴⁹ РОМС, М.14.029, Славко Шећеров, *Историја југословенске аграрне реформе и аграрног законодавства*, стр. 528.

Добровољачко питање наметнуло се после рата као друштвено, политичко, социјално и економско питање, које је држава требало да реши мерама реформе и колонизације. Добровољачки покрет се темељио на националнополитичким тежњама за ослобођењем. Економски услови створени по окончању рата натерали су добровољце да траже земљу. Куће су остављене без мушке радне снаге током рата, ратници су затицали „праву пустош, а место загрљаја својих драгих и милих права гробља”. Економски услови живота приморали су добровољце да после рата створе организацију. Тиме је Крфска декларација добила практичан значај у решавању социјалноекономске проблематике. Шећеров је спреман да критикује владе које су заборављале на крфски „завет”. Добровољачко питање коришћено је за уске партијске интересе. Критиковао је творце Закона о добровољцима јер су „деформисали саму идејну подлогу давања материјалне државне помоћи добровољцима. Суштина крфског решења је да се давањем земље свакоме, дакле чак и оном добровољцу коме земља стварно не би била потребна, на најтрајнији начин документује признање државе и нације према идеји добровољног пожртвовања појединца за слободу и срећу целине”. Критиковао је признање које је било израз неке врсте плате појединцу за учињено дело. Траљаво изведена колонизација ускратила је обећану помоћ државе. „Бескаматни зајмови, предвиђени за занатлије и трговце, нису ових 6 година никада ни у најмањој суми узета ни у један државни буџет”. Додела државних стипендија за студенте и ђаке из добровољачких кућа није узимана у разматрање у довољној мери.²⁵⁰

Хрватска	2.526
Босна и Херцеговина	7.000
Срем	2.411
Славонија	1.325
Црна Гора	219
Словенија	141
Чешка	34
Банат, Бачка	5.189
Укупно:	21.000

Табела 25. Подаци из евиденција о пореклу добровољаца 1918.

Министарство војно при српској влади је 23. септембра 1918. прикупило податке за 21.000 добровољаца, од којих 7.000 из Босне и Херцеговине.²⁵¹ Највише је добровољаца потицало из Босне и Херцеговине, једна трећина, што указује на опредељење народа према Србији (Табела 25).

²⁵⁰ РОМС, М.14.029. Шећеров, *Историја југословенске аграрне реформе и аграрног законодавства*, стр. 523, 529.

²⁵¹ Никола Поповић, *Бројно стање и национална структура добровољаца*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Зборник радова са научног скупа у Кикинди 11. и 12. април 1996, Београд 1996, стр. 281.

Стенографске белешке Уставотворне скупштине од 19. априла 1921. говоре да је до тада велепоседничку земљу у северним деловима добило 10.000 добровољаца. Први поузданији подаци односе се на 1924²⁵² (Табела 26).

Словенија	65 добровољачких породица	568 кј
Хрватска, Славонија и Срем	3.373	28.966
Банат	4.036	35.600
Бачка	2.638	28.187
Свега:	10.122	93.321

Табела 26. Евиденција добровољаца у северним деловима СХС 1924.

Савез добровољаца Југославије имао је картотеку са 40.000 добровољаца. Савез је укључио учеснике босанскохерцеговачког устанка и балканских ратова. Добровољци учесници Првог светског рата, по Дедијеру чинили су 40.000 Срба и Словена из пречанских крајева и 10.000 из Америке.²⁵³ Добровољци су узгред поменути у Претходним одредбама, које су давале право првенства приликом поделе великих поседа. Велико незадовољство приморало је владу у јесен 1919. да се свим добровољцима, без обзира на њихово имовно стање, додели у бесплатан закуп земљиште, борцима по 5 ха, а неборцима по три. Добровољци су издавали земљу у закуп, што ће бити повод за доношење Уредбе о добровољцима 18. децембра 1919, којом је регулисано добровољачко право сваког држављанина Краљевине који је ступио у српску војску до 18. новембра 1918.

Предвиђено је било додељивање државне помоћи у новцу, обући, одећи, храни или огреву за сиромашне, старање о породицама умрлих и рањених и помоћ при запошљавању. Министарство за аграрну реформу требало је да направи план за насељавање, тако да колониста земљу обрађује сопственим средствима, те да је не задужује или продаје. Права на земљу губио би добровољац који организује покрет против власти. Нова повластица дата је Наредбом о позајмицама без интереса удружењима добровољаца земљорадника 12. октобра 1920. Право на државну помоћ условљено је стварањем аграрног удружења, како би се позајмица вратила у року од 30 година без камате. Добровољци нису били изузети од плаћања дажбина. Стварно стање указивало је на компромисну колонизацију започету пре доношења плана, увођењем могућности привремене и трајне колонизације.

Савез ратних добровољаца основан је 1919. на основу Уредбе о добровољцима, са намером да путем резолуција, меморандума, делегација

²⁵² Тома Миленковић, *Добровољци као корисници аграрне реформе у Југославији 1919–1941*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, стр. 308.

²⁵³ И. Божић, С. Ћирковић, М. Екмечић, В. Дедијер, *Историја Југославије*, стр. 401.

и разговора утиче на владу и парламент да се поштују прописи и решава добровољачко питање. Савез ратних добровољаца 1923. поднео је влади Меморандум у којем подсећа на прописе, обећања и положај добровољаца који је у другим земљама био повољнији. Захтевали су одвајање добровољачког питања од аграрне реформе. Тражили су планско насељавање у национално угрожене крајеве.²⁵⁴ После доношења Закона о добровољцима 1928, утицај добровољаца се поправио. Главни одбор Савеза имао је делегата у Саветодавном одбору при Министарству за аграрну реформу. Савез ратних добровољаца имао је делегата и на седницама Интерминистеријалног комитета при Министарству војске и морнарице, на којима су давана мишљења о добровољачким питањима. Највише се обећавало у периоду пре избора. Добровољци су небројано пута изразили незадовољство начином решавања животних питања и организацијом начина живота, због чега је Савез интервенисао код надлежних органа. Конгрес добровољаца 1936. тражио је од Скупштине и владе решавање аграрног питања добровољаца. Обећана земља им није дата 1938. Зато они захтевају, интервенишу и информишу своје чланство преко *Добровољачког гласника*.²⁵⁵

Атипичан пример је добровољац – колониста, руски избеглица, Болеслав Т. Офман, насељен из Сарајева 1929, са додељеном му земљом у Темерину. Упутио је жалбу Банској управи Дунавске бановине. Истиче да је био на Солунском фронту борац, да је добио земљиште, али се није могао населити јер није добио грађу и зајам за подизање куће. Издавао је земљу у закуп, напустио Темерин и запослио се у Новом Саду. Вратио се 1934. са уштеђевином. Земљу је почео обрађивати и ђубрити стајским ђубривом. Подигао је расадник и воћњак уз помоћ стручног лица, јер је намеравао да воће извози. Истовремено је спремао саднице воћа за продају и бесплатну обуку колониста у подизању воћа. Журио је да подигне метеоролошку станицу и кућу и зато је тражио зајам у износу 5.400 динара.²⁵⁶

Добровољачко питање заузимало је на *Заставиним* ступцима важно место. Радикали су преко *Заставе* представљани „као искрени пријатељи” добровољаца. Демагошки су откривали читаоцима чињенице које су одговарале партијским интересима. „Открили” су 1926. да је укупно 46.304 добровољаца, од којих је 30.000 са Солуна. Расподељени по покрајинама: Босна и Херцеговина 8.624, Војводина 7.669, Словенија 207, Славонија 1.193, Далмација 2.056, Хрватска 4.286, Црна Гора 219, Словака 306, батаљон Руса 5.402. Остали, 16.304, су погинули добровољци Петра Мркоњића, добровољци из бугарског рата, Руси изгинули на Власини, Босанци у црногорској војсци, батаљон др Пивка, добровољаца из Америке.²⁵⁷ Пода-

²⁵⁴ Драган Тешић, *Закон Краљевине Југославије о борачком питању*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Београд 1996, стр. 283–287, 298.

²⁵⁵ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 196, 197.

²⁵⁶ АВ, Ф 98, 2.864.

²⁵⁷ *Застава*, 14. 11. 1926.

ци Министарства за пољопривреду из 1929. дају за Бачку податак о 6.290 добровољаца. Земљу су добили на површини од 53.465 кј. У аграрној реформи у Бачкој узело је учешћа 6.912 добровољачких породица или 53.465 чланова, који су наделењени са 53.465 кј земље.²⁵⁸

Добровољци су корисници и грандиозни учесници у стварању Југославије. Колонизација је отворила питање положаја добровољаца у време извођења аграрне реформе. Добровољци се, упркос привилегији права власништва над земљом, суочавају са проблемима у вези са добровољачким компетенцијама, доделом поседа, стамбеним и економским недаћама. Право на земљу оствариле су две трећине добровољаца до избијања Априлског рата, док је осталим добровољцима уместо земље требало издати државне обвезнице. Добровољци су током рата доживели прави егзодус од стране окупатора, када су протеривани, кажњавани и убијани. После Другог светског рата је решењем Министарства унутрашњих послова ФНРЈ од 18. фебруара 1947. Утврђено да је Савез удружења ратних добровољаца профашистичка организација. Забрањен је његов рад, а имовина конфискована. Поред политичког разлога постојао је и економски, неспремност и немогућност власти да добровољцима из ослободилачких ратова 1912–1918. додели земљу или исплати обвезнице.²⁵⁹

Подаци о добровољцима из Херцеговине који су се населили у Војводини после Првог светског рата утврђени су на молбу Удружења ратних добровољаца 1912–1918. године, њихових потомака и поштовалаца. Реализација овог посла је била условљена количином и врстом података који се налазе у архивској грађи у Архиву Војводине. Подаци су узети из фонда Комисије за ликвидацију аграрне реформе, Нови Сад 1919–1941.²⁶⁰ Спис садржи имена 1.431 добровољца пореклом из Херцеговине, који су населили 53 места у Бачкој. Истраживачки посао на прикупљању и обради података обавили су током 1999. године Теодора Крњић и Светлана Љубљанац, архивисти Архива Војводине у Новом Саду.

Добровољачки статус подразумевао је одређене повластице, које су највише користиле месним добровољцима, најбројнијим корисницима наделењених поседа. Подаци о броју добровољаца нису поуздани, нити су сређени. Добровољцима су остала ускраћена права на земљу „што је у историји и праву јединствен пример неодговорног и неморалног односа државе према најчаснијим и најхрабријим јунацима који су је створи-

²⁵⁸ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1919–1941*, стр. 266; Тома Миленковић, *Добровољци као корисници аграрне реформе у Југославији*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Зборник радова са научног скупа у Кикинди, 11. и 12. април 1996, стр. 312.

²⁵⁹ Момчило Павловић, *Забрана рада Савеза добровољаца ослободилачких ратова 1947. године*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Београд 1996, стр. 395–405.

²⁶⁰ АВ, Ф 98 Именични регистар књиге 130 и 131; садржи имена 7.164 добровољаца.

ли”.²⁶¹ Добровољачки покрет прерастао је у организацију која се уклапала у стварност Краљевине. Позивајући се на политичке и моралне разлоге, настојали су да утичу на власт како би сви добровољци били обухваћени поделом земље. Организовани као друштвена организација, настојали су да остваре интересе на основу крфског решења.²⁶²

Политичке странке и међуратна друштвена јавност Краљевине Југославије прихватила је колонизацију у циљу решавања аграрног питања од кога је зависила друштвена стабилност. Једино је КПЈ питање друштвене стабилности другачије сагледавала. Заузела је одбојан став према колонизацији и колонистима. Иза тога је став Коминтерне да је Југославија версајска творевина, а српски народ угњетачки. Зато се до 1935. залагала за разбијање Југославије. Фаворизовање досељеничког елемента, по мишљењу КПЈ, било је на штету националних мањина. Ревизију и анулирање резултата међуратне аграрне реформе извршиће Партија доласком на власт и спровођењем колонизације 1945. у Македонији, на Косову и Метохији на штету Срба.²⁶³

После Другог светског рата осећао се утицај ратних дешавања на друштвени живот. Одрасио се на велику покретљивост становништва, људи и материјалних добара и формирање нове свести утемељене на искуству. Страдање у рату довело је до друштвене промене. Осећај угрожености почивао је на трагичном искуству. Зато је колонизација бораца наишла на одзив међу становништвом које је прихватило планско исељавање, организован транспорт и смештај у унапред предвиђена места. Део становништва самовољно се селио, што указује на психу маса и жељу за бољим животом.

Друштвени носиоци и субјекти колонизације су борци, учесници рата, чија су права законом нормирана, а политичким мерама и планом реализована. Први корак учинило је Повереништво народне одбране НКОЈ установљењем Споменнице 1941, са датим објашњењем о праву на Споменницу и начину ношења. Затражено је да се доставе спискови лица предложених за доделу звања. Високо признање омогућавало је имаоцу посебне повластице.²⁶⁴ Издвојена је група заслужних, водећи рачуна да 1.320 народних хероја буду заступљени по националном кључу. Поштована су успостављена правила националне равноправности и негован принцип братства и јединства.

Однос друге Југославије према добровољачкој организацији био је негативан. Стратегија КПЈ ишла је линијом гушења организација насталих

²⁶¹ Лазар Лукајић, *Нереализована права добровољаца из ослободилачких ратова Србије*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Зборник радова са научног скупа у Кикинди 11. и 12. април 1996, Београд 1996, стр. 313.

²⁶² РОМС, М.14.029 С. Шећеров, *Историја југословенске аграрне реформе и аграрног законодавства*, стр. 524.

²⁶³ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 375.

²⁶⁴ АВ, Ф 170, 6/944.

пре рата, не дозвољавајући обнову рада. Бројне патриотске организације, које су пре рата имале запажену улогу на политичком, националном и социјалном плану, оптужене су за профашистички и противнародни рад и забрањене. Савез добровољаца, као политичко и национално удружење, забрањен је 18. фебруара 1947, иако је велики број добровољаца био на страни НОП-а. Разлози забране Савеза нису имали правно већ политичко утемељење, јер се српско удружење није уклапало у замишљени модел међунационалних односа нове Југославије, када је стваран нови мит о југословенској војсци у којој су се „подједнако борили сви наши народи и народности”. Политичка забрана рада била је спољна манифестација воље власти, која је тиме спречила остварење нереализованих права добровољаца на земљу и исплату обвезница.²⁶⁵ Једино се водило рачуна о остварењу интереса инвалида ослободилачких ратова и „добруцана”. Поред социјалног, присутан је и политички аспект, јер су „добруцана” због утицаја социјалистичке револуције у Русији сматрани пожељним. Борбе у Добруци ангажовале су две дивизије, а на Солунском фронту једну, односно укупно 70.000 добровољаца. Половина је погинула на Добруци, јер су били слабо наоружани. Само при заузећу Кајмакчалана је погинуло 16.000 добровољаца. По војним списковима из 1919. било је 35.000 преживелих добровољаца. Добровољци су спасли славу српског оружја, пробили Солунски фронт, помогли да се рат сретно заврши пре но што се очекивало.²⁶⁶ Солунци су обележени као монархисти, игнорисани од нових власти. Повлашћен економски статус уживали су борци. Поред права на доделу земље, остваривали су и право на борачку пензију. Новцем су посебно награђивани носиоци Споменице, учесници рата од 1941. Фаворизовање бораца партизана, имало је политичку позадину. Величана је борба партизана и игнорисан војни резултат борбе и страдање добровољаца при изградњи прве Југославије. Нелогичности у поштовању борачких традиција видљиве су биле приликом обележавања Дана борца, креираног од стране партијског и војног врха. Субјективан однос према догађајима допринео је брисању традиција Краљевине Југославије. Успех у рату био је залог добровољцима и борцима да ће након рата постати господари колонизованог земљишта.

²⁶⁵ Момчило Павловић, *Забрана рада Савеза добровољаца ослободилачких ратова*, стр. 425.

²⁶⁶ *Нови Сад и Војводина*, Београд 1926, стр. 194.

ПРАВНИ И ОРГАНИЗАЦИОНИ ОКВИР КОЛОНИЗАЦИЈЕ

Правни прописи за извођење колонизације

Преглед правних прописа о аграрној реформи и колонизацији 1919–1941. садржи сет од 168 прописа. Проглас Александра Карађорђевића од 21. децембра 1918. говори о нужности аграрне реформе у циљу укидања остатака феудализма. Проглас је иницирао настанак Комисије за припрему прописа и доношење Претходних одредби. Прогласом од 6. јануара 1919. регент је имао намеру да смири сељаке и да их придобије за мирне промене. Укидање феудализма представљено је као акт милости владара. Реформа је имала социјално-политички циљ. Усвојен је принцип да земља припада ономе ко је обрађује, а земљовласницима се одређује надокнада за одузету земљу. Остала је неизвесност у којој ће мери сељаци плаћати надокнаду за добијену земљу. Није прокламована одлука већ је обећање морални чин владара. Законодавна активност започиње Претходним одредбама за припрему аграрне реформе од 25. фебруара 1919, а завршава Исправком у Уредби о изменама и допунама Закона о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима, донетом 6. марта 1940.

Правна основа за извођење аграрне реформе и колонизације остварена је доношењем Претходних одредби, које су „стицајем околности доцније постале најважнији правни акт, неке врсте аграрни устав земље”.²⁶⁷ Будуће промене су истовремено прокламоване као аграрни програм владе. Творци Претходних одредби су министар за социјалну политику В. Кораћ, министар пољопривреде Ж. Петричић, министар за народно здравље У. Круљ и повремени члан Мехмед Спахо. Одредбе говоре о експропријацији великих поседа, фидеикомисних добара, поседа од 100 до 500 кј. Величина поседа и висина надокнаде требало је касније да буде утврђена. Без права на одштету су поседи Хабзбуршке династије, као и поседи даривани за услуге Хабзбурзима. Земља се додељује држављанима који се баве земљорадњом а немају земљу или је немају довољно, а добијају онолико земље колико могу сами са својом породицом да обраде. Земља се до дефинитивне раздеоде издаје у привремену закуп. Држава је имала претпостављено врховно власништво над свом земљом.²⁶⁸ Добровољци се успут помињу у

²⁶⁷ Миливој Ерић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 157.

²⁶⁸ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа у Старом Бечеју 1918–1941*, Истраживања, бр. 19, Филозофски факултет, Нови Сад 2008, стр. 31, 33, 34.

члану 9, у ком се наводи првенство инвалида, удовица, сирочади ратника, војника и добровољца.²⁶⁹

Надлежност за спровођење аграрне реформе требало је да добије Државни уред при Министарству за социјалну политику, али се од тога одустало већ 2. априла 1919. јер је уочена комплексност подухвата. За првог министра за аграрну реформу и колонизацију именован је др Фрања Пољак. Неколико дана касније предвиђено је да министар именује органе које су чинили правници, економисти, вештаци и геометри. Министарски савет издао је наредбу о делимичном извођењу аграрне реформе. Овлашћен је министар да до дефинитивне деобе великих поседа може делове издати у једногодишњи закуп наведеним лицима по члану 9. Предвиђено је да повереник, кога је именовано министар за одређену област/жупанију, доноси одлуке на основу прописа и инструкција министра. Први задатак је био доношење писмених решења о издавању земље у привремени закуп. Изнад повереника је био главни повереник, који је био спона са Министарством по питању жалби и давања предлога.

У правној аграрној проблематици подразумевани су добровољци у ослободилачким ратовима Србије и Црне Горе у периоду 1875–1918. Српска војска имала је у свом саставу добровољце из Босне и Херцеговине, Војводине, Македоније, новоослобођених територија Србије, Лике, Славоније и Далмације. Добровољци су стизали током Првог светског рата из Русије, Америке и земаља западне Европе. Добровољачко питање добило је међународни карактер почетком 1917, захваљујући подршци руске и француске владе.²⁷⁰ Одлука владе је проширена 17. фебруара 1918. на све Србе, Хрвате и Словенце који су се у „српској војсци борили против непријатеља па ма одакле они долазили”. Српска влада је обећала југословенском добровољцу, без обзира на његово имовно стање, да ће после рата добити 5 ха плодне земље. Одлука је пре била обећање, дата у моменту када није постојала држава.

Наредба Министарског савета од 10. априла 1919. бавила се економском проблематиком односно регулисањем питања закупнине. Терет издавања земље у закуп требало је да носе субјекти аграрне реформе, јер су били дужни на име закупнине, управних трошкова и колонизационог приноса да дају петоструки катастарски чисти принос. Предвиђено је било да четвртина припада држави, а три четвртине власнику. Наредба је дала задатак општинским заступствима да изврше попис држављана Краљевине СХС сврстаних у пет категорија, што је зависило од количине поседоване или непоседоване земље. Општинско аграрно заступство чинили су аграрни субјекти који су бирали председника, перовођу и заступнике.

Уредба о забрани отуђења и оптерећења земљишних великих поседа од 21. јула 1919. увела је одређење земљишног максимума на 300 ха

²⁶⁹ *Службене новине Краљевине СХС*, 27. 2. 1919.

²⁷⁰ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 33–69;

обрадивог земљишта, 500 ха уопште у Бачкој.²⁷¹ Став власти о решавању аграрног комплекса питања, недвосмислено је указивао на економску немоћ државе да га сама разреши. Зато су правна акта више подупирала економске интересе власника аграрних објеката него субјеката, што је одредило класну суштину процеса.

Уредба о добровољцима донета је 19. децембра 1919. ради утврђивања својства добровољца, поделе земље, пружања помоћи, запошљавања, надлежности органа за издавање уверења итд. Одсек за добровољце бавио се наведеном проблематиком заједно са Интерминистријалним комитетом који је био саветоднавни орган Министарства за социјалну политику. Комитет су чинили представници министарстава војске и морнарице, аграрне реформе, унутрашњих дела, исхране, обнове земље, пољопривреде, трговиине и социјалне политике. Специјални референти и комитети бавили су се при покрајинама добровољачким питањем. Интересе добровољаца заступали су Главни савез, као саветодавни орган, и обласни савези добровољаца, које је контролисало Министарство за социјалну политику. Уредба је прецизирала статус добровољца. Регулисано је да је сваки држављанин добровољац Краљевине СХС, ако је ступио у српску војску добровољно као редов или подофицир до 18. новембра 1918. и остао до демобилизације или отпуштања због неспособности. Регулисана је истом Уредбом помоћ за породице погинулог или умрлог. Облик помоћи и новчани износ зависио је од ранијег занимања, стања и радне способности. Пружање помоћи у новцу, оделу, храни и огреву било је предвиђено за сиромашне и незапослене. Министарство за социјалну политику старало се о запошљавању добровољаца до решења добровољачког питања.

Предност је важила за добровољце инвалиде. Они су добијали службу у државним установама и имали приоритет у узимању ресторана у закуп. Државним чиновницима који су имали статус добровољца време проведено у рату урачунато је у радни стаж. Ђаци добровољци добијали су државну помоћ за школовање, док је за трговце и занатлије било предвиђено добијање бескаматног кредита за покретање посла. Државна и самоуправна концесиона предузећа имала су предност код понуда за лиферације.

Добровољачка привилегија могла се изгубити ако се узимало учешће у „покрету” против власти и „прљавим делима”. Предвиђено је обавезно организовање добровољаца у обласне савезе, чија је правила одобравао министар за социјалну политику. Политичка права добровољаца била су ограничена. Нису смели да учествују у покретима против државе, јер су могли изгубити добровољачке компетенције.²⁷² Добровољци су дужни земљу да обрађују сопственом радном снагом и да је не задужују и продају. Предвиђено је било да им се додели стока, која би после три године

²⁷¹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа у Старом Бечеју 1918–1941*, стр. 34.

²⁷² Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 157.

прешла у њихово власништво. Добровољцима неземљорадницима одузето је право на земљу, а обећане су им рекомпензације.²⁷³

Уредба о спровођењу делимичне експропријације земљишта великих поседа за јавне интересе, колонизацију и изградњу радничких и чиновничких станова и вртова донета је 12. фебруара 1920. Уредба је створила услове за насељавање добровољаца из сиромашних крајева Југославије у Војводину и Славонију. Додељивано је земљиште и плацеви у „бестеретно право власништва”. Колонисти су били обавезни да на додељеном плацу саграде кућу у року од три године или губе права власништва. Иста уредба омогућавала је узимање у закуп зграда које се налазе на експроприсаном земљишту.²⁷⁴

Уредба о устројству Министарства за аграрну реформу донета је тек 12. фебруара 1920, десет месеци након именовања министра. Министарство је централни орган државне управе, који је поред управне имао и надзорну улогу. Надлежност Министарства за аграрну реформу је унутрашња организација, образовање аграрних дирекција и уреда. Министарство је имало задатак да предлаже законе, уредбе, наредбе, прописе и стара се о њиховом извршењу.

Министарство су чинила аграрна одељења: Одсек за надзор и управу и ликвидацију великих поседа, Одсек за колонизацију и репатријацију и добровољце, Одсек за задругарство, Финансијски одсек и Аграрно-технички одсек. „Одсек за колонизацију, репатријације и добровољце имао је задатак да врши пресељење колониста из сиромашних и пренасељених крајева у крајеве и градове предвиђене за насељавање, да пружа помоћ код досељавања домаћег живља из других држава и да се стара о репатријацији насељеника и додели земље добровољцима”. Надлежност наведених послова имао је Пододсек за унутрашњу колонизацију и репатријацију и Пододсек за добровољце.²⁷⁵ Одсек за задругарство старао се о економском положају, култури, насељених колониста и земљорадника.

Уредба је омогућавала министру за аграрну реформу да може спровести експропријацију великих земљишних поседа из државних интереса. Експроприсана земља за колонизацију постајала је власништво добровољаца, који је нису могли отуђити или оптеретити без дозволе министра. Дужност им је била да саграде кућу у року од три године после увођења у посед.

Решење главног повереника Министарства за аграрну реформу за Бачку, Банат и Барању од 30. маја 1920. односи се на сакупљање података о колонизацији. Говори о систематском, сврсисходном, добро утврђеном

²⁷³ *Службене новине*, Уредба о добровољцима, 1/1920; М. Ерић, *нав. дело*, стр. 247–248.

²⁷⁴ Тома Миленковић, *Добровољци као корисници аграрне реформе у Југославији 1919–1941*, стр. 303.

²⁷⁵ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 69, 71, 117, 118, 152, 153.

општем плану колонизације. Повереници су били дужни да доставе главном поверенику податке о земљишту које се може колонизовати. Поред података о земљишном комплексу, власнику и површини, тражени су подаци о околном живљу, какве је националности и вере.

Министарство је 3. јула 1920. издало Упутство аграрним комисијама, које су имале задатак да изврше преглед и ревизију спискова добровољаца у вези са додељивањем земље. Добровољачко право нису стекли добровољци-ратници који су самовољно остали у Русији, као ни борци који су били у страним одредима. Право на земљу нису добили официри који су указом примљени у српску војску. То право остваривали су официри који су чин стекли у српској војсци. Упутство је предвиђало да се изврше провере спискова и добровољачких докумената, јер су земљу и помоћ у инвентару добили и они који на то нису имали право. Среске комисије имале су задатак да обаве проверу датих тврдњи. Колонизација је споро текла и зато је власт 27. августа 1920. донела Наредбу, са жељом да сви колонисти буду изједначени. Приступило се привременом давању земље у закуп и привременом насељавању. Имали су право да земљу издају у закуп, само ако нису могли сами да је обрађују. Земља се иначе губила ако је давана у новчани закуп или остављана необрађена.

Предвиђено је било пресељење колониста о трошку државе, ако су за усељење постојале зграде. Привремено колонизовање добровољаца из пасивних крајева требало је да донесе повољније услове, јер су живели без земље и средстава за живот. Наредба о привременом насељавању у члану 6 говори да су добровољци морали сами наћи зграде за смештај својих породица, па тек онда тражити право на бесплатан превоз.²⁷⁶

Промена расположења у Министарству за аграрну реформу диктирала је и доношење правне регулативе. Упутством за извршење аграрне реформе предвиђено је било да првенство у насељавању добију добровољци са Солунског фронта „све док се њихов број не исцрпи”. Поред добровољачке документације, морали су имати доказе да су земљорадници без земље. Власт је дужна да води статистику, односно евиденцију о колонистима.

Уредба о издавању великих поседа у четворогодишњи закуп ступила је на снагу 16. септембра 1920. Циљ јој је био да се устале поседовни односи великих поседника и сиромашних земљорадника и да се тиме рационализује обрада земље. Захтевана је економска способност интересента да земљу сам обрађује. Земља је давана у закуп према редоследу утврђеном Претходним одредбама и Уредбом о добровољцима. Уредба је забрањивала закупцима и добровољцима да издају земљу другим лицима у подзакуп. Прекршилац је губио земљу без надокнаде. Добровољци нису били осло-

²⁷⁶ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 158, 159, 163.

бођени давања доприноса водним задругама.²⁷⁷ Земљу су могле добити старешине породица држављана Краљевине, што је у пракси искључивало националне мањине. Прописи о састављању спискова аграрних интересената и аграрних одбора имали су исто тумачење, које је искључивало немачку и мађарску националну мањину све до потписивања међународних уговора у Тријанону 1920. Национални циљеви искључили су те две мањине из аграрне реформе. Пример за то је Стари Бечеј.²⁷⁸ Према Уредби од 20. јануара 1920, удружења добровољаца и других аграрних интересената су кроз аграрне заједнице имала право на државну субвенцију.

Следећа повластица предвиђена је Наредбом о позајмицама без интереса удружењима добровољаца земљорадника и другим аграрним интересентима. Наредба је донета 12. октобра 1920, а објављена 9. новембра 1920. Удружења су добијала позајмице на основу молби у којима су исказане потребе. Молба је садржавала социјалне и економске разлоге као мотив за добијање позајмице. Позајмица за жито за исхрану, семе и одело могла се дати само прве године иза насељења, с тим што су изузетак могле бити само неродне године.

Истовремено је објављен Напутак за оснивање аграрних заједница, као економских удружења интересената аграрне реформе, насељених добровољаца и земљорадника. Услови за оснивање и рад аграрних заједница прописани су Напутком, што говори о недостатку добровољности. Чланови су неограничени јемци према држави. Задаци заједнице нису могли имати политичку природу, што је законом било забрањено.²⁷⁹

Селективност права о додели земље добровољцима неземљорадницима регулисана је Окружницом од 23. октобра 1920. Земља би се по Уредби о добровољцима морала одузети неземљорадницима, те је министар решио да се убудуће „дели земља и добровољцима других занимања”. Право на статус добровољца стално је мењано. Пример за то је министар за аграрну реформу Никола Узуновић, који је пред доношење Видовданског устава издао либерално упутство по коме се признавао добровољачки статус сваком лицу, без уверења власти и уз изјаву два сведока. Право добровољца стекли су и припадници четничке организације 3. септембра 1921.²⁸⁰

Наведене позитвне правне прописе из 1919. и 1920. о колонизацији Гаћеша је оценио као непотпуне, противречне и неозбиљне по питању материјалног положаја насељеника. Наредбу о привременом насељавању оценио је негативно, јер је имала крупне недостатке, противила се основ-

²⁷⁷ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 153–155.

²⁷⁸ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Старом Бечеју 1918–1941*, стр. 35.

²⁷⁹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 156, 162, 163, 184.

²⁸⁰ Тома Миленковић, *Добровољци као корисници аграрне реформе у Југославији 1919–1941*, стр. 306.

ном начелу колонизације – сталности. Приоритет су добили добровољци солунци, што је изазвало протест добровољаца добруцана.

Статус добровољца присутан је у Решењу Министарства за аграрну реформу од 24. фебруара 1921. Добровољци су могли да га прибаве на основу изјаве два сведока или на основу гаранције Добровољачког савеза. Уверење није смело бити старије од три месеца. Предвиђено је било да се земља додељује жени, деци или родитељима погинулог добровољца. Организационе измене о устројству Министарства извршене су 28. фебруара 1921. и донеле су новине. Основано је Одељење за колонизацију, које су чинили Одсек за унутрашњу колонизацију и репатрирање и Одсек за задругарство. Аграрне дирекције имале су седишта у Загребу, Љубљани, Сплиту, Сарајеву, Цетињу, Новом Саду и Скопљу. Министар је одлучивао о колонизацији, издавао дозволе и одлучивао о распореду колонизације. Водио је послове задругарства, одређивао субвенције и бескаматне позајмице. Вршио је надзор над радом подређених му органа и чиновника.²⁸¹

Чланови Видовданског устава подстакли су најжешћу борбу у парламенту. Сама влада није била хомогена идејно и партијски. Зато је морала да угађа лево и десно, врши стилизацију која је допуштала двоструко тумачење, отуда недоследност и неодређеност.²⁸² Видовдански устав прошао је током припрема три редакције – Протићеву, Веснићеву и Пашићеву и темељио се на Уставу Краљевине Србије од 1903. Настао је као плод преговора и погађања са политичким странкама. Социјално-економски односи имали су за узор Вајмарски устав. Утемељена је уставом неповредивост права на приватну својину, а феудални односи се укидају. Насељавање је требало да се врши преко слободно организованих насељеничких задруга, са задатком да насељеници имају средства за производњу. „Пре насељавања као и при раздеоби експроприсаних земљишта, имају првенство, потребити ратници који су се борили за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца и њихове породице”.

Уредба о добровољцима, донета 30. децембра 1918, проглашена као Закон 30. децембра 1921, ступила је на снагу марта 1922. Министарство војске и морнарице могло је издати добровољачко решење ако су „својим радом и пожртвовањем помагали остваривању народног ослобођења и уједињења...” Закон о добровољцима из децембра 1921. створио је услове за повећање броја добровољаца, али и отворио могућности за најразноврсније злоупотребе. Статус добровољца је признат лицима која су учествовала у Босанскохерцеговачком устанку (1922), лицима која су се налазила у саставу Добровољачке дивизије Пивко у Италији (1924), лицима која су као грађани Црне Горе добровољно учествовали у балканским ратовима и Првом светском рату 1912–1918. (1924) и лицима која су ступила у Српски

²⁸¹ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 80.

²⁸² Славко Шећеров, *Из наше аграрне реформе 1929–1929*, Београд 1930, стр. 38 и 39.

добровољачки корпус у Русији 1916, без обзира на то да ли су учествовала у борбама на Добруци или на ком другом месту (1925).

Злоупотребе са добровољачким уверењем испољиле су се 1923. у Босни и Херцеговини. Министарство за аграрну реформу тражило је да спискове, на основу спискова војних јединица, потврди Министарство за аграрну реформу. Потврде настале на основу изјава два сведока нису више биле валидне. Интерминистеријални комитет заузео је став 10. марта 1924. да само живи учесници устанака 1875–1878, уз два сведока, могу стећи добровољачки статус, јер спискови учесника нису постојали.

Ерић је тврдио да је 13.000 добровољачких уверења дато уз два сведока за учешће у Босанскохерцеговачком устанку. Недостатак земље натерао је власт да изврши рестрикцију уверења. Број уверења је смањен када је 1924. одређена најмања старост сведока од 65 година. Након измена Правилника за извршење Закона о добровољцима из 1930, условљена је 1860. као година рођења устаника, те је под ову категорију дошло само 1.000 лица.²⁸³

Измене и допуне Закона о добровољцима од 30. децембра 1921. односиле су се на следећа питања: ко се сматра добровољцем, права и обавезе добровољаца, надлежности органа управе. Зато је донет нови закон 1928. Новина у овом закону је дефиниција која говори о добровољном учешћу у ослободилачким ратовима српске и црногорске војске од 1912. до 5. новембра 1918, као и да је помогао остварењу народног ослобођења и уједињења. Деоба земље остала је у рукама Министарства за аграрну реформу и Саветодавног одбора, у коме су били представници министарства војске и морнарице, унутрашњих дела, народног здравља, пољопривреде и вода, саобраћаја, шуме и руда. Седницама је присуствовао и делегат Главног одбора Савеза добровољаца.

Добровољачка породица већа од пет чланова могла је да добије преко предвиђене површине. Поред добровољачке компетенције, добровољац инвалид имао је и инвалидске принадлежности. Добровољачка земља прелазила је у својину добровољца или наследника без плаћања таксе. Наредба од 30. маја 1925. прецизира да су првенство при додели земље имали месни добровољци и аграрни интересенти. Преостала земља коришћена је за колонизацију спољних добровољаца и колониста.

Закон о добровољцима, објављен 31. августа 1928, признао је статус добровољца лицима која су учествовала у ратовима 1875–1918, без обзира на то да ли су били становници Србије и Црне Горе или друге државе. Статус се стицао након добијања уверења, што је био предуслов за остварење права на земљу. Овим законом потврђене су све досад изложене одредбе о добровољцима. Свако лице које је стекло статус добровољца „у знак државног и народног признања” имало је право на бесплатну земљу и

²⁸³ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација 1918–1941*, стр. 157, 158, 160–162, 318, 349.

насељавање, борци на 5 ха, неборци на 3 ха. Право добровољца у случају смрти преноси се на чланове породице. Измена закона извршена је 20 марта 1929. са намером да се ограничи рок за подношење молби до 31. маја 1929. Добровољци који су били осуђени за злочине или дела уперена против државе, губили су сва права која су им припадала.²⁸⁴

Министарство за аграрну реформу и колонизацију укинута је 6. јануара 1929. Његове послове је преузело Министарство пољопривреде. Сложени задаци Министарства захтевали су реорганизацију, која је спроведена тек 31. јула 1929. са два одељења: Одељење за аграрну политику и Одељење за аграрну реформу. Колонизацијом су се бавила оба одељења. Одељење за аграрну реформу подељено је било на два одсека: Одсек за северне и Одсек за јужне крајеве. Задаци Одсека за северне крајеве били су спровођење аграрне реформе и колонизације. Послови колонизације били су решавање молби колониста, добровољаца, месних аграрних интересената и оптаната, одређивање колонија и градилишта за куће, вођење комасације итд.

Правилник за извршење Закона о добровољцима од 6. марта 1930. добровољцима проглашава и српску и црногорску војску у ратовима 1875–1878, 1885–1886. и 1912–1913, као и лица која су ступила у војску 1914. до 5. новембра 1918. и учествовала у борбама или војним дужностима. У ову групу спадали су и добровољци из састава Српске добровољачке дивизије и корпуса у Русији и друге јединице у Русији и Италији. Закон о изменама и допунама Закона о добровољцима, донет 18. септембра 1930, признао је право на земљу свим добровољцима, без обавезе да се населе и без обзира на њихово имовно стање и занимање. Дато је право добровољцима неземљорадницима, инвалидима и њиховој деци да могу, уз одобрење министра, земљу продати чим пређе у њихово власништво.²⁸⁵ Правилник за извршење Закона о добровољцима, донет 11. фебруара 1931, прописивао је додељивање земље и начин спровођења колонизације добровољаца. Утврђена су права и дужности добровољаца, могућност размене добијене земље, пресељење, добијање права над земљом итд.

Закон о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима донет је 19. јуна 1931. Законом је било регулисано да министар пољопривреде и министар шума и рудника, у договору са председником Министарског савета, одређују по правилнику одштету великог поседа. Министар пољопривреде донео је 1. августа 1933. Правилник за ликвидацију аграрне реформе на великим поседима. Комисију су чинили чиновник постављен од министра, два геометра и пољопривредни стручњак. Дунавска бановина имала је четири комисије, са средиштима у Вршцу, Великом Бечкереку,

²⁸⁴ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација 1918–1941*, стр. 157, 158, 160–162, 318, 349.

²⁸⁵ Тома Миленковић, *Добровољци као корисници аграрне реформе у Југославији 1919–1941*, стр. 306, 307.

Вуковару и Новом Саду. Новосадска комисија покривала је срезове: Сента, Суботица, Бачка Топола, Сомбор, Апатин, Кула, Озаци, Бачка Паланка, Нови Сад, Стари Бечеј, Жабал, Тител, Дарда и Батина.²⁸⁶

Бројни прописи у области аграрног законодавства имали су кратак век трајања. Трагање за најподеснијом формом деловања у аграрној реформи и колонизацији обележило је овако значајан процес. Лутања и недоследности у правној регулативи присутна су све време, незрелост и непрактичност власти видно се испољила. Компромисан однос према велепоседу стављао је субјекте у подређену улогу. Апсурдност у редоследу и реализацији аграрне политике испољила се у неблаговременом доношењу мера за оснивање Колонизационог фонда, који је основан тек 13. јануара 1934. Фонд је настао са намером да обезбеди средства за покриће управних и колонизационих трошкова, трошкова за откуп земљишта, за стварање услова за насељавање и давање бескаматних позајмица. Колонизационим фондом руководио је министар пољопривреде. Готовинска средства улагана су код Државне хипотекарне банке, о чему је водило рачуна Министарство пољопривреде преко Финансијског одсека. Исплате су вршене на основу решења министра пољопривреде и уз одобрење Министарског савета. Налог за исплату давала је Главна контрола. Питање колонизације испољило се у Финансијском закону за 1936–37. и у Уредби о регулисању дугова издатих на основу Закона о позајмици без интереса удружењима насељених добровољаца, земљорадницима и другим аграрним интересентима, коју је донео министар 3. априла 1936. Министар је наведеном уредбом овлашћен да врши отпис дугова савезима аграрних заједница, задруга и појединаца.

Уредба о издавању државних обвезница ратним добровољцима уместо аграрне земље ступила је на снагу 8. децембра 1938. Власт је прибегла овој мери услед недостатка аграрне земље. Добровољци борци добијали су 50.000 динара, а неборци 30.000 динара. Прописи од 8. децембра 1938. и 24. фебруара 1939. регулисали су питање издавања државних обвезница ратним добровољцима и истовремено указивали на немоћ владе да ефикасно решава нагомилане проблеме колонизације. Доношење решења о издавању обвезница ратним добровољцима уместо аграрне земље дато је у надлежност Одељењу за аграрну реформу Министарства пољопривреде. Реализацију је вршило Министарство финансија, док су жалбе подношене Министарском савету.

Ресор за аграрну реформу извршио је највећу продукцију прописа који су брзоплето доношени и допуњавани. Закони су одражавали комплексност прилика у којима се нашло законодавство, које је правну регулативу настојало да изгради сходно условима и без визије. Објективно, централизованим прописима није се могло преко ноћи санкционисати наслеђено у области аграрнопоседовних односа, јер су разлике између поједи-

²⁸⁶ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 83, 91.

них крајева биле изузетне. Радило се о законима који су доношени у сложеним околностима, оптерећени наслеђем и недостатком модерних правних регулативних мера. Различити парцијални интереси друштвених слојева ометали су спровођење аграрне реформе. Једноставно, законодавством се није могло истовремено решити аграрно питање и тежња владајућег слоја да сачува посед. Натезање и компромис пратили су и правну тематику, која је имала посла и са страним држављанима, власницима поседа, што је подразумевало укључивање међудржавних правних договора. Питање колонизације није на прави начин и правовременим мерама решавано. Закон је каснио за реалним животом, који се одвијао у драматичним околностима борбе за остварење прокламованог и могућег. Непрецизни правни прописи остављали су маневарски простор за злоупотребе и неправилности, како политичке тако и личне природе. Различита тумачења правне регулативе су присутна код органа управе, аграрне администрације, судства и полиције. Аграрно законодавство није Претходним одредбама правило разлику у начину стицања власништва над земљом. Попуштало се великом поседу по питању земљишног максимума.²⁸⁷ Спорост у решавању правних питања огледала се у одуговлачењу уписа нових власника поседа у земљишне књиге. Правни провизоријум омогућавао је државним властима да манипулишу земљом и уцењују колонисте, везујући њихову судбину за исход гласања на изборима.²⁸⁸

Неправду су осетили добровољци. Иако им је било обећано првенство у добијању земље, велик број није то право остварио, па су им даване државне обвезнице. После Другог светског рата добровољци нису предвиђени као категорија за доделу земље. Поштовано је право власништва старих колониста, месни одбори организовали су помоћ у обнављању производње и живота на поседу. Установљено је у неким случајевима да су земљу поседовали дужи период, али нису постали земљишнокњижни власници или се нису населили и тако нису испунили услове по старом закону. Има случајева да су власници живели у другим републикама, да су земљу издавали у закуп, или су је напустили. Обрађивали су земљу у својој режији, а власници су долазили после жетве и тражили закупнину. Зато је тражена ревизија поделе земљишта, како би се стање старе аграрне реформе довело у ред.²⁸⁹

Ново аграрно законодавство није се ослањало на законодавство Краљевине Југославије, јер је настало у новим друштвеним околностима. Политичке одлуке претходиле су сету следећих правних прописа:

²⁸⁷ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 93, 136.

²⁸⁸ *Привремена народна скупштина усвојила је предлог Закона о аграрној реформи, Слободна Војводина*, бр. 252, 24. 8. 1945.

²⁸⁹ АВ, Ф 185, 2.

1. Одлука Председништва АВНОЈ-а о укидању и неважности свих правних прописа донетих од стране окупатора и њихових помагача за време окупације од 3. фебруара 1945;

2. Закон о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и њихових помагача од 24. маја 1945;

3. Закон о заштити народних добара и њиховом управљању од 24. маја 1945;

4. Закон о конфискацији имовине и извршењу конфискације од 9. јуна 1945;

5. Решење министра унутрашњих послова о забрани продаје, куповине и задужења пољопривредног земљишта, шума, пољопривредних зграда и објеката од 4. јула 1945;

6. Закон о државним пољопривредним добрима од 3. августа 1945;

7. Закон о ревизији додељивања земље колонистима и аграрним интересентима у Македонији и Косовско-метохијској области од 3. августа 1945.

Одлука о аграрној реформи и колонизацији Војводине донета је 22. априла 1944, а реafirмисана 9. марта 1945. Влада је истакла да ће у најкраће време приступити аграрној реформи и колонизацији како би сељаци добили земљу и инвентар на уживање. Аграрни проблем политички је актуелизован тражењем метода како би се извршила економска и друштвена трансформација промене аграрнопоседовне структуре. Јуна 1945. одлучило је југословенско руководство да земљу додели сељацима у приватно власништво.²⁹⁰

Колонизација је садржана у Нацрту упутства за организацију Министарства колонизације, које је 28. априла 1945. Министарство за Конституанту упутило Министарству колонизације. Примедбе на рачун Нацрта исказао је Сретен Вукосављевић, који се заложио за дефинисање критеријума за доделу земље за републичку и савезну колонизацију. Предлог Вукосављевића био је децентрализација колонизације, како би се ова што реалније сагледала и спроводила. Уочио је да колонизација поједине крајеве може погодити великим променама у међунационалним односима, а друге само социјално и економски. Није прихваћено залагање Вукосављевића да се донесе закон о колонизацији мимо Закона о аграрној реформи. Аграрна реформа и колонизација, као комплексна државноправна, економска, социјална и политичка мера, утемељена је законодавним мерама Привремене народне скупштине у периоду 7–26. августа 1945. Закон је разматран као владин предлог 11, 12. и 22. августа 1945. на другој, трећој и десетој седници Законодавног одбора Привремене народне скупштине,

Најдоследнији противник аграрне реформе и колонизације која се спремала након доношења закона био је Дуда Бошковић. Сматрао је, као и

²⁹⁰ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 183–185.

његов истомишљеник Грол, да се закон доноси без припреме. Зато се залагао за поделу земље бивших немачких власника (800.000 кј), државне земље, Панчевачког рита (30.000 кј) и приватног поседа изнад 521 кј. Намера Бошковића била је да спасе угрожене позиције велепоседника, изражавајући то страхом за војвођанску пољопривреду. Он критички наводи да „законски предлог о аграрној реформи и колонизацији дубоко засеца у економски, привредни, национални и социјални живот”. Сматрао је доношење закона исхитреним, јер су десетине хиљада кј необрађене, а оно што су обрадили фашистичком радном снагом (логорисаних Немаца), било је слабо обрађено и са малим приносима. Залагао се за максимум од 50 до 60 ха, што је одражавало схватања о рационалној фармерској обради земље.²⁹¹

Противљење грађанске опозиције у Привременој народној скупштини манифестовало се кроз настојање да се доношење закона одложи, што је заступао Милан Грол. Он је био против цепкања поседа на штету агроиндустрије, сумњајући у ефикасност замене Немаца колонистима. Залагао се да неземљорадници задрже посед, те да се део црквене земље не експроприше или да се за њу исплати надокнада. Подржан је од Хинка Кризмана, који у Министарству за колонизацију није видео озбиљан апарат за тако деликатан посао. Трипко Жугић залагао се за објективност како би се очували нормални приноси.²⁹² Упркос примедбама, грађанске снаге прихватиле су закон у начелу и појединостама, те је он једногласно прихваћен.

Декларацијом Привремене владе ДФЈ, донетом на осмој седници Привремене народне скупштине, насељавање је иницирано правним и политичким мерама, а остварено као саставни део аграрне реформе, засноване на Закону о аграрној реформи и колонизацији од 23. августа 1945. Закон је регулисао правну основу читавог низа питања, као што су: експропријација, земљишни фонд аграрне реформе и колонизације, додељивање земље и органи за спровођење аграрне реформе и колонизације.

Припремне радње су имале карактер привремених мера од момента доношења Закона до спровођења аграрне реформе. Циљ је био сачувати стање великих поседа и инвентара до објављивања Закона постављањем делегата на свим великим поседима ради обезбеђења интереса будућих аграрних интересената. Предвиђене су три етапе провођења аграрне реформе: експропријација, подела земље из земљишног фонда и земљишнокњижни упис стања створеног аграрном реформом. Мера Аграрног савета била је и Уредба о спровођењу насељавања бораца у Војводини, донета 8. септембра 1945. Предвиђена је била додела земље насељеној

²⁹¹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 100, 107, 109, 112, 113.

²⁹² *Рад законодавних одбора председништва АВНОЈА-а и Привремене народне скупштине ДФЈ*, стр. 250, 255, 279.

породици од 8 кј, од петог члана додељује се још по пола јутра на сваког члана. Укупно је могло бити додељено 12 кј.²⁹³

Аграрна реформа започела је после 1. јануара 1946, а колонизација је текла од лета 1945, што говори о корацима извођења истог процеса, који је био друштвено, политички и економски условљен. У шест окружних аграрних судова донето је 30.000 одлука о утврђивању објеката аграрне реформе у Војводини. Конфискована и експроприсана земља ушла је 1945. у фонд из кога је изузето за спољну колонизацију 444.681 кј, док је унутрашњим колонистима остало 502.430 кј. Издвојену земљу за спољну колонизацију требало је да насели 50.000 колонистичких породица. Насељено је од јесени 1945. до краја 1946. године 41.613 колонистичких породица. Приликом планирања колонизације узимана су у обзир само два момента – количина расположиве земље и број расположивих кућа. Потребне месног становништва биле су у другом плану.²⁹⁴

Земљишни фонд чинили су: експроприсана земља, конфискована земља одлуком АВНОЈ-а 21. новембра 1944. од наделеника немачке народности, судски конфискована земља и земља коју је држава дала сиромашним земљорадницима. Закон је утврдио право на доделу земље на три категорије: 1. земљорадници; 2. радници печалбари и исељеници; 3. занатлијско-радничке породице.

Закон о аграрној реформи и колонизацији у члану 16 наводи: „...првенство у додељивању земље имају земљорадници без земље или са недовољно земље који су били борци партизанских одреда, НОВ и ПОЈ и Југословенске армије, инвалиди ослободилачког рата (1912–1918. и априла 1941.), породице и сирочад изгинулих бораца ослободилачког рата и жртве и породице жртава фашистичког терора. Међу борцима првенство ће уживати стари борци и добровољци”. Земља је могла бити додељена неземљорадницима ако се обавезу да ће се на додељену земљу населити ради њене обраде. Правна основа била је пропраћена миграционим кретањем, које је сложен и особен процес. Предвиђено је за једну породицу 8–12 кј на земљишном фонду од 500.000 кј.

Уредба о реду првенства у додељивању земље донета је од Министарског савета ДФЈ 2. септембра 1945. Могућност насељавања условљена је учешћем у НОР-у, уз фаворизовање првобораца. Срби и Црногорци чинили су 90% борачког и мигрантског састава. Они ће попунити демографски простор који су Немци оставили након исељавања.²⁹⁵

Уредба о спровођењу насељавања бораца у Војводину донета је 8. септембра 1945. Члан 1 Уредбе прописао је да „за насељавање ће се свакој породици доделити 8 кј обрадиве земље са зградом за становање и помоћним пољопривредним зградама, с тим да се почев од петог члана породице

²⁹³ *Службени лист ДФЈ*, бр. 72, 21. 9. 1945.

²⁹⁴ АВ, Ф 185, 2.

²⁹⁵ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 187, 377.

додељује још по пола кј на сваког члана и да укупно додељена површина не може бити већа од 12 кј. Народним херојима, породицама изгинулих народних хероја, официрима Југословенске армије који су по занимању земљорадници, као и породицама у кућним задругама које броје више од 12 чланова додељиваће се до 30% више земље”.

Регулисано је Законом и питање окућнице, која није могла бити мања од једног ни већа од 2 кј. Члановима 8 и 9 регулисано је земљишно-књижно право, којим решење о додељивању земље насељенику има карактер јавне исправе. Ограничења права својине на земљу и зграде прописан је чланом 10 Закона. Насељеник се није могао након укњижбе одселити са земље, ако је годину дана не би обрађивао требало би да буде одузета. Гарантована су права у месту исељења у утрини, шуми, планини, води, риболову, земљишној заједници, имовној општини била су осигурана и мушком потомству у првом колону. Остављена је могућност да се врати на „старину”.

Законом је прописан начин подношења пријава за доделу земље и насељавање. Члан 17 упућује на право бесплатног превоза возом или бродом за чланове породице, пољопривредни инвентар и покућство до 1.000 кг, једно говече или коња, а на терет новчаног фонда Аграрног савета. Мерама аграрне реформе радикално је ликвидиран крупан земљишни посед и омогућена колонизација. Правна регулатива аграрне реформе и колонизације је прецизна и радикална, са јасном намером брзе реализације. Власт је хтела да кроз правни систем мера покаже доследност политичких одлука. Упркос обимној правној регулативи, нису се дале предвидети све околности и чиниоци миграције, као ни расплет сложеног друштвеног процеса. Позивање на право мача од стране министра за колонизацију Сретена Вукосављевића од 15. децембра 1945. на састанку руководилаца колонизације, само је једна од варница на политичкој позорници. Правну заснованост насељавања Срба и Црногораца у Војводину министар је морао на тај начин да оправдава. Аграрни савет покренуо је иницијативу за доношење земаљских закона. Закон о аграрној реформи и колонизацији Босне и Херцеговине донет је тек 5. јануара 1946.

Комисија за аграрну реформу и колонизацију при влади ФНРЈ упутила је фебруара 1946. Главној комисији за насељавање бораца у Војводини допис у вези са решењима за доделу земље народним херојима и официрима. Према члану 7 Уредбе о спровођењу насељавања бораца у Војводини, „земља се може доделити само целој породици”, која има да се насели у року од једне године. Ако се у овом року не насели, земља ће бити одузета, а другу неће моћи добити.²⁹⁶ На предлог Комисије за аграрну реформу и колонизацију при влади ФНРЈ, донета је 10. фебруара 1947. Одлука о промени члана 7 Уредбе, која је сада гласила: „Насељеник је

²⁹⁶ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 378–379; АВ, Ф 184, 2.

дужан да се са породицом насели на додељену му земљу у року од два месеца, рачунајући од дана саопштења одлуке о одобреном насељењу”. Одлука је имала за циљ ефикасније насељавање.

Правни оквир прве Југославије је одраз неусаглашених вишепартијских политичких ставова, недостатка јасних циљева и средстава. Друга Југославија имала је правни оквир који је произлазио из једнопартијског политичког система. Беспштедним ангажовањем људског ресурса власт је импровизацијом и високо постављеним циљевима, уз помоћ „штапа и канапа”, решавала судбоносна народна питања. Нужност процеса колонизације, упркос бројним проблемима, није оспорена. Колониста је, поред скромне имовине донете у завежљају, носио крст исељеничке судбине обележене трагиком ратних збивања Првог и Другог светског рата.

Слика 5. Колонисти из Лазарева косе пшеницу (МВ)

Органи за извођење колонизације

Ради разумевања колонизације нужно је претходно сагледати механизме извођења аграрне реформе. Надлежност министра за аграрну реформу решена је Указом регента Александра Карађорђевића 2. априла 1919. Аграрну политику до завођења диктатуре креирало је 18 министара.²⁹⁷ Правно регулисање започео је Хинко Кризман. Најзначајнији закони донети су у време министра Крсте Милетића, од јула 1921. до краја јула 1923. Министровање Павла Радића донело је сужење обима аграрне реформе, циљеви су ишли у корист поседника, а на штету аграрних интересената. Министарство за аграрну реформу престало је да постоји на основу Закона о уређењу врховне државне управе 31. марта 1929, а послови аграрне реформе прешли су у надлежност Министарства пољопривреде. За то време, до Априлског рата 1941. сменило се 14 министара. Међуратни период обележен је радом 32 министра одговорна за стање у пољопривреди и резултате аграрне реформе и колонизације.²⁹⁸ Министарство за аграрну реформу је орган централне државне управе, који је вршио управну власт у Министарству и подручним одељењима. Водило је послове стварања земљишног фонда, расподеле земље, колонизације, репатрирања становништва, разрешавања уређења односа у поседовању земље, старања о унапређењу земљорадње.²⁹⁹ Министарство је организовано у два одељења: Опште и Аграрно, у чији састав је улазио Одсек за колонизацију, који је имао Пододсек за унутрашњу колонизацију и репатрирање и Пододсек за добровољце.

Послови око извођења аграрне реформе изискивали су новац. Годишње је трошено само на апарат Министарства за аграрну реформу око педесет милиона динара.³⁰⁰ Влада је имала значајна овлашћења у извршној и законодавној области, ослањајући се на силу извршног апарата. Приликом доношења Претходних одредби влада Давидовића и Кораћа само је Народно представништво упознала са тим чином. У настојању да помогне

²⁹⁷ *Службене новине КСХС*, бр. 27, 3. 4. 1927; Министри за аграрну реформу су били Франа Пољак, Хинко Кризман, Иван Крниц, Хинко Кризман, Милан Симоновић, Павле Радић, Станко Шибеник, Павле Радић, Милан Симоновић, Владимир Андрић, Дака Поповић, Лазар Радивојевић и Ото Франгеш.

²⁹⁸ Министри пољопривреде су били Ото Франгеш, Станко Шибеник, Мирко Најдорфер, Јурај Деметровић, Љубомир Томашић, Милан Сршкић, Стјепан Сркул, Драгутин Којић, Драгутин Јанковић, Светозар Станковић, Никола Бешлић, Бранко Чубриловић, Часлав Никитовић и Бранко Чубриловић.

²⁹⁹ Гојко Маловић, *Установе аграрне реформе Краљевине Југославије 1919–1941*, Историјска белешка, Архив Југославије, Београд 2006.

³⁰⁰ Славко Шећеров, *Из наше аграрне политике 1919–1929*, Београд 1930, стр. 65.

сељаштву сиромашних крајева, Влада је августа 1919. забранила отуђивање и оптерећивање великих поседа, како би избегла намеру велепоседника да продајом осујете аграрну реформу. Зато је септембра 1920. донета одлука да се земља изда у чеворогодишњи закуп, што је био делимичан уступак незадовољним сељацима. Колонизацију је влада започела бесплатном доделом земље добровољцима у знак „државног и народног признања”. Државна власт је током марта 1919. успоставила провизорну администрацију. Бачка је подељена на седам аграрних рејона. Срезови Тител, Стари Бечеј и Жабал представљали су један рејон. Администрацију рејона чинили су правник, економ и инжењер. Чланови Радикалне странке из поменутог рејона нису се заузимали за расподелу великог земљишног поседа.³⁰¹

Оправдање за лош рад одбора Гаћеша је видео у недостатку искуства у обављању привредних и политичких послова. Интерес велепоседника и повереника из Суботице др Јована Манојловића указује да није желео провођење реформи на селу. Демократска аграрна администрација заменила је радикалску 25. јула 1919. Славко Шећеров, главни повереник за област Баната, Бачке и Барање, са више енергије је спроводио поверени задатак, залажући се за доследну расподелу земљишних поседа у складу са националним и политичким интересима странке. Поништио је одлуку о подели Бачке на седам аграрних рејона и поставио нове аграрне поверенике за све бачке срезове са два ревизорска звања. Доња Бачка добила је за ревизора Мојсија Стојкова.

Уследило је оснивање Уреда аграрно-техничких надзорника 24. августа 1919. у Новом Саду и Суботици, који ће прерасти 7. јула 1920. у жупанијске аграрне уреде. Устројство Аграрне дирекције у Новом Саду извршено је наредбом министра. Она је деловала као извршни орган, друга инстанца, Министарства за аграрну реформу за подручје Бачке и Баната. Вршила је надзор над радом жупанијских аграрних уреда. Жупанијски аграрни уред за Доњу Бачку са седиштем у Новом Саду обухватао је Жабалски, Тителски, Старобечејски, Новосадски, Паланачки, Оџачки и Кулски срез. Уреди ће бити укинута оснивањем бановина 1929. године, успостављањем шестојануарске диктатуре. Надлежности је преузело Среско начелство у Новом Саду. Убрзо је, на основу Закона о банској управи Дунавске бановине, основан Одсек за аграрно-правне послове, који је послове преузео од Начелства Среза новосадског. У Пољопривредном одељењу основана је Комисија за ликвидацију аграрне реформе са надлежношћу у Бачкој и Барањи. Табела 27 указује на промене у организовању.

Време	Територија Бачке	Ужа подела	Нижи органи
Март 1919.	Подељена на 7 рејона	Срезови	Општински и срески аграрни одбори

³⁰¹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа у Старом Бечеју 1918–1941*, стр. 38.

25. 7. 1919.	Главни повереник и два ревизора	Повереник среза	
24. 8. 1919.	Аграрно-технички надзорници	За Нови Сад и Суботицу	
7. 7. 1920.	Жупанијски аграрни уред	Седишта Нови Сад и Суботица	Два заклета аграрна вештака 1925–30.
1929.	Пољопривредно одељење Банске управе	Одсек за аграрне правне послове	
		Комисија за ликв. агр. реформе	Пољопривредни одбори 1930.
1931.	Амбулантна комисија		Општински одбори 1931–1941.

Табела 27. Шематски приказ функционисања аграрне власти у Бачкој

Расписом Министарства за аграрну реформу од 8. септембра 1919. наређено је нижим аграрним органима да свим добровољцима, без обзира на њихово имовно стање, доделе бесплатно борцима 5 ха а неборцима 3 ха, и то у местима где ће им се земља дати у потпуну својину. Права добровољца лако је хронолошки пратити. Међутим, практично спровођење, услед измене прописа, слабе администрације и учешћа министарстава војске, социјалне политике, аграрне реформе и пољопривреде, тешко је пратити. Министарства су приликом подношења извештаја о раду у Скупштини давала непрецизне податке, приближне цифре настале на основу процене. Бројни пропусти и промашаји настали су у северним крајевима услед исхитрене реформе. Без припреме је додељивано земљиште месним добровољцима.

Аграрни уред у Новом Саду отпочео је рад преузимањем агенди од бивших аграрних повереника. Ограничио је рад на седам срезова и уочио недостатке у административном и техничком пословању. Све послове водила су приватна лица без сарадње и усаглашености. Рад је пратило често мењање шефова уреда, што је доводило до поремећаја у раду. Уреди услед притиска нису спроводили аграрну реформу, него су извршавали наређења.³⁰² Општинска поглаварства била су у рукама богатих поседника и трговаца.³⁰³ Непостојање званичних резултата онемогућило је раздвајање добровољаца на месне и колонизоване са других подручја изван Бачке.

Славко Шећеров оставио је запис око послова спровођења „привремене аграрне реформе” у Бачкој и Банату, у чијој организацији је учествовао до децембра 1919. Као главни повереник за Бачку, Банат и Барању, утврдио је неуједначен однос по срезовима, као и да нису утврђени стандарди за процену социјалне и потребе аграрне индустрије. Поверенство је састављено од правника, економиста и инжењера, који су радили у спора-

³⁰² АВ, Ф 126, III, 10.859.

³⁰³ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа у Старом Бечеју 1918–1941*, стр. 42.

зуму са аграрним одборима. Реформа је имала привремени карактер због финансија, које су главни камен спотицања. Реформа је имала за циљ да поседници не постану велики капиталисти, а сељак финансијско робље. Социјална нужда настала је као плод компромиса. Навала на земљу довела је Аграрни уред у Новом Саду до збрке. Неколико стотина људи из далеких крајева чекало је 4–5 недеља по ходницима да им се додели земља. „Са лица неких читате задовољство и блаженство, а са других утученост и огорчење. Полиција се овде врло често морала умешати. Ово несретно стање, које је трајало месецима, заморило је било све”. За непуних пет година колонизовано је у Бачкој 5.000 колониста, на 150.000 кј.³⁰⁴

Аграрно-технички надзорник за Бачку из Новог Сада суочио се са тешкоћама око извођења припремних радњи у новембру 1919. Замашан рад геометара захтевао је пристојну надокнаду, која је по јутру износила 10 круна. Недостатак новца ометао је ефикасност у раду, па је надзорник предлагао да се рад исплаћује од закупнине. Неповерење народа око извођења аграрне реформе усмерено је мање на геометре, а више на општинску управу, која је у „прошлости ведрила и облачила”.³⁰⁵ Никола Гаћеша је изнео тврдњу да Министарство за аграрну реформу није утицало на ефикасност у извођењу поделе велепоседничке земље. Земља је дељена без претходно утврђене закупнине све до децембра 1919, што је, поред правних, стварало и административне тешкоће.³⁰⁶ Општински и срески аграрни одбори имали су карактер помоћних органа оперативног значаја, а од 1919. функционисали су по наредби министра. Одбори су настали као изборна тела од аграрних интересената разврстаних, зависно од имовног стања, у пет категорија. Мандат је формално трајао годину дана. Одбор је, упркос саветодавној улози, утицао на ток извођења реформе јер је састављао спискове интересената и стално консултован од аграрних власти.³⁰⁷ Присутне су неправилности на терену од стране Аграрног одбора приликом утврђивања субјеката и објеката аграрне реформе. Приликом факултативног откупа општински бележници су у прилици да уцењују и свршавају посао код аграрних власти. Аграрне власти нису имале могућности или жеље да то утврде, па је то остављано управним властима, које су ретко то чиниле.³⁰⁸

Аграрни одбори распуштени су Наредбом Аграрне дирекције у Новом Саду 15. марта 1925. Жупанијски аграрни уред одредио је два вештака са саветодавним правом по свим питањима аграрне реформе. Послови вештака су окончани новом Наредбом 22. фебруара 1930, када су надлежност преузели пољопривредни одбори. Они су 1931. расформирани,

³⁰⁴ Славко Шећеров, *Из наше аграрне политике 1919–1929*, стр. 17, 18, 33, 39, 43. Тоша Искруљев, *О Војводини и њеној колонизацији*, Нови Сад 1925, стр. 38, 39.

³⁰⁵ *Слобода*, бр. 189, 1919.

³⁰⁶ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 56, 57, 59.

³⁰⁷ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа у Старом Бечеју 1918–1941*, стр. 39, 42.

³⁰⁸ АВ, Ф 126, III, 39.732/30.

а њихов посао обављаће Општински аграрни одбор, изабран од Општинског одбора и Среског начелства, без утицаја аграрних интересената. Честе измене устројства Уреда и Одбора одражавале су недоследност у спровођењу реформе и колонизације. Лутање је обележило унутрашње слабости органа за извођење реформе и колонизације. Локална општинска администрација сносила је кривицу за штетне поступке при расподели поседа јер је била под утицајем моћних поседника. Привременост колонизације и подела земље док се „не створе сви они увети који су нужни да се колониستي стално сместе на одвојеном земљишту”.³⁰⁹

Отворено незадовољство сељака уследило је у лето 1919. након прве поделе земље. Револуције у Мађарској и Румунији, страх од протеста и тежак економски положај добровољачких породица натерали су Министарски савет да септембра 1919. изда Распис, бр. 4.842, да се свим добровољцима, без обзира на имовно стање, додели по 5 ха борцима и 3 ха неборцима у бесплатан закуп у местима где ће им се земља моћи дати у потпуну својину. Мера је имала за последицу повећање броја субјеката заинтересованих за скроман земљишни фонд. Надељене површине су дате привремено, што је компликовало процес аграрне реформе. Надељеници су масовно издавали земљу у закуп, а исто се односи и на добровољце.

Посебна Уредба о добровољцима од 18. децембра 1919. дефинисала је појам добровољца, надлежност за издавање добровољачког уверења, додељивање помоћи у новцу, одећи, обући, храни, огреву. Држава је обећала помоћ добровољцима тешког материјалног стања, породицама умрлих и рањених и помоћ при запошљавању. Висина помоћи зависила је од ранијег занимања, материјалног стања и способности за рад.³¹⁰ Наступио је правни несклад. Право на земљу дато је само земљорадницима. Убрзо су жандарми и чланови Удружења српских четника повлашћени по питању права на стицање земље. Министарство је правним мерама дезавуисало већ донете прописе.

Власт прилази колонизацији са позиција прикривене заштите великог поседа, опрезно тражећи најподесније велепоседе за стално колонизовање. Оклевање и непрактичност у извођењу колонизације пратило је 1921. рад министра за аграрну реформу. Захтевао је ревизију послова, уверен да су аграрни уреди доста грешили при додели земље.³¹¹ Одлуком министра Узуновића 1921. статус добровољца се могао прибавити на основу изјаве два сведока. Министар Крста Милетић имао је 1923. други приступ регулисању питања добровољаца. Укинуо је право стицања статуса добровољца на основу два сведока, с тим што Наредба није важила ретроактивно.³¹²

³⁰⁹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 65.

³¹⁰ Јован Тучковић, *Уредбе, наредбе, расписи*, Загреб, 1920, стр. 263–270.

³¹¹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 62.

³¹² Драган Тешић, *Закони Краљевине Југославије о добровољачком питању*, стр. 284, 286–288.

Савез аграрних заједница – задруга за Бачку, Банат и Срем, основан 1923, налазио се под ингеренцијом аграрних власти до 1937. Заједница је водила бригу о кредиту и другом обезбеђењу насељеника, добровољаца, оптаната и месних аграрних интересената. Пометњу је уносила ингеренција великог жупана, који доноси индивидуална решења о додели земље добровољцима и колонистима, иако нису испунили прописима предвиђене услове.

Реорганизација Министарства тичала се рада локалних органа за спровођење аграрне реформе и колонизације. Решењем Министарског савета од 30. априла 1925. престале су да функционишу аграрне дирекције, главна повереништва, жупанијски и окружни аграрни уреди, чија надлежност прелази на обласне велике жупане и среске поглаваре. Тако су, на основу Закона о општој управи, престали да раде органи чија је надлежност спадала у општу управу. Наредба се није могла спровести у предвиђеном року јер припреме за ликвидацију аграрних дирекција нису извршене. Овлашћења су са аграрног уреда пренета на среског начелника тек 1. октобра 1925. Наредбом од 30. маја 1925. жупанијски аграрни уреди имали су обавезу да ураде ревизију спискова наделених колониста. Добровољачка уверења су подвргнута провери по питању овере од стране Министарства војске и морнарице. Посебни спискови за добровољце колонисте садржавали су следеће податке: име и презиме, родно место, број чланова породице, култура и површине земље, главно занимање, ознака додељеног броја земље и кућног плаца. Ненасељени добровољци колонисти су дужни да у року од 30 дана доставе податке, у супротном, земља им је одузимана. Одузимање је било предвиђено ако не испуњавају услове, не плаћају закупнину, државне порезе и дажбине, ако се не населе или не саграде кућу у предвиђеном року. Предвиђена је могућност премештања добровољаца ако се земљиште користи за арондацију или изградњу колонија и насеља. Правилник о факултативном откупу аграрног земљишта великих поседа од 8. октобра 1925. предвиђао је да добровољци могу плацеове додељене у закуп откупити, ако се изврши грунтовни пренос, као и да немају право на другу добровољачку компетенцију.³¹³ Деоба земље вршена је хронолошким редом, на основу пријава, што ће се одразити неповољно на адаптацију у новој средини. Питања насељавања и збрињавања су у надлежности Министарства за аграрну реформу до 1929. и Одсека за колонизацију у склопу Аграрног одељења. Задаци Одсека су:

- а) да врши пресељавање из сиромашних и пренасељених крајева у крајеве погодне за насељавање;
- б) да помаже досељавање домаћег елемента из туђих земаља и да се стара о репатрирању исељеника;

³¹³ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 80, 160.

в) да се стара о наделењу земље добровољцима.³¹⁴

После 6. јануара 1929. Министарство за аграрну реформу је укинуто, а његове компетенције је преузело Министарство за пољопривреду. Формирано је Одељење за аграрну реформу, са одсецима за северне и јужне крајеве.³¹⁵ Правно регулисање статуса добровољца трајало је годинама. Коначно је Закон о добровољцима допуњен 18. септембра 1930. Доделењу земљу нису морали населити, а задржана је одредба о грађанској лојалности. Комплексна организација бирократског апарата непрестано је модификована. Несталност постојећих закона додатно је угрожавао гломазни апарат који је траљаво извршавао послове. Обласни велики жупан надзирао је рад средских поглавара, који су пратили рад аграрних заједница и колониста, коришћење позајмица и враћање кредита. Компетентне за посредовање између државе и интересената су аграрне заједнице. Министарство за аграрну реформу обећало је аграрним заједницама из буџета 20 милиона динара за бескаматне позајмице.³¹⁶ Закон о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима од 19. јуна 1931. одредио је начин деловања. Краљевска банска управа је у циљу утврђивања објеката аграрне реформе организовала расправу уз учешће власника поседа, општинских аграрних одбора и општинских управа. Средска начелства су документацију из аграрних одсека пренела на амбулантне комисије. Ове комисије настале су Правилником о извршењу Закона о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима од 18. јула 1931. Амбулантна комисија имала је у свом саставу правника, постављеног од министра, геометра и пољопривредног стручњака, који је могао бити и економ, што је зависило од среза. Дунавска бановина имала је амбулантне комисије у срезovima које смо означили као ширу територију јужне Бачке: Кула, Озаци, Бачка Паланка, Нови Сад, Стари Бечеј, Жабал и Тител. Задатак амбулантне комисије је да заврши послове аграрне реформе. Имала је саветодавне органе, формиране при општинама. Општински аграрни одбор чинили су општински одборник, председник аграрне заједнице, те један земљорадник из сваког села, кога је именовао средски начелник. Они су присуствовали раду амбулантне комисије као саветодавно тело.³¹⁷

Примена Закона о ликвидацији реформе имала је три фазе:

1. Утврђивање објеката аграрне реформе,
2. Утврђивање субјеката аграрне реформе и
3. Поступак око експропријације.

Банска управа спроводила је послове утврђивања објеката и субјеката као првостепена власт. Добровољци су морали поседовати доброво-

³¹⁴ Драган Тешић, *Закони Краљевине Југославије о добровољачком питању*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Зборник радова, Београд, 1996, стр. 284.

³¹⁵ *Службене новине*, бр. 185/1929.

³¹⁶ *Застава*, 9. 12. 1920.

³¹⁷ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 79, 85–87.

љачка уверења да би задржали посед, а држава платила власнику одштету. Добровољачка парцела могла је бити одузета ако се добровољци нису бавили земљорадњом, нису приложили добровољачко решење или нису насељени. Упркос опирању, органи су 1933. спровели одредбе Закона о ликвидацији аграрне реформе на поседу Римокатоличке цркве у Бачу. Одузето јој је 14.388 кј, а остављено 908. Исто се десило са земљом Српске православне цркве у Сиригу, која је задржала 1.315 кј, док је аграрним интересентима раздељено 3.368 кј.³¹⁸

Органи за извођење прве аграрне реформе и колонизације нису успели преко статистичке службе да изврше попис добровољаца, иако је у то било укључено и Министарство војске и морнарице. Обавезе колониста и државних власти нису прецизиране, осим када је реч о насељавању јужних крајева, што се није позитивно одразило на прву колонизацију.³¹⁹

Друга српска колонизација, највећа организована миграција становништва у новијој историји југословенских народа, изведена је у периоду 1945–1950. Политичко руководство Војводине знало је у пролеће 1945. да ће напуштена немачка имања постати објекти колонизације. Почетни рад покрајинских органа регулисан је Правилником Председништва ГНООВ од 17. фебруара 1945. Правилником је утврђен и делокруг рада Одсека за катастар, који врши „надзор и извршење техничких радова на комасацијама земљишта, колонизацији и другим аграрним радовима”. Убрзо, 22. фебруара 1945, у Одељењу за социјалну политику ГНООВ је образована Секција за репатријацију и колонизацију.³²⁰

Следећи корак је оснивање Министарства за колонизацију при Привременој влади ДФЈ 7. марта 1945. Министарство је започело са радом почетком априла 1945, а радило је до 4. фебруара 1946, када је укинута. Било је то прво министарство те врсте, јер је колонизација у првој Југославији спровођена без надлежног министарства. Министар Вукосављевић је већ афирмисан као оснивач руралне социологије. Имао је искуство у спровођењу колонизације на Косову и Македонији и поседовао стручност за решавање проблема насељавања. Демократски опредељен, учесник НОБ, није био члан КПЈ. Министарство је поборник што ширег насељавања демобилисаних бораца из југословенских земаља и то претежно из динарских предела. Министар је за кратко време дефинисао политику колонизације и организовао рад. Министарство су чинили Персонално и Опште одељење, које је имало у саставу Правни одсек. Одсеци Министарства су: Одсек рачуноводства, Одсек за аграрна проучавања и Одсек картотеке и катастра. Одсек за аграрна проучавања имао је два пододсека: 1. Пододсек

³¹⁸ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 139–141, 149, 150.

³¹⁹ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација 1918–1941*, стр. 394.

³²⁰ *Службени лист Војводине*, бр. 1, 1. 5. 1945.

за Црну Гору, Метохију и Косово и Македонију и 2. Пододсек за Војводину, Хрватску и Босну и Херцеговину.

Намера министра Вукосављевића је да на целој територији, изузев Словеније, формира органе Савезног министарства за колонизацију. Крајем маја 1945. приступило се образовању експозитура за Војводину и Босну и Херцеговину. Експозитуру у Војводини добио је да води геодета Милентијевић. Међутим, повереништво није основано јер Министарство за финансије није хтело да финансира нове службенике. Враћање предратних насељеника и репатријација у Војводину успешно је обављена током лета 1945. Указала се потреба за отварањем експозитура Министарства за колонизацију у федералним јединицама ради постизања координације и ефикасности у раду. Министар Вукосављевић уочио је да у Војводини „има плена” који је требало заложити и одвојити за колонисте. Предлагао је слање економа који би се о тој имовини старао. Почетни рад Министарства за колонизацију, услед недовољног увида у стварно стање, заснивао се на претпоставкама. Предвиђало се јуна 1945. на конференцији Министарства да ће савезном колонизацијом Војводине бити обухваћено 15.000 колониста на додељеној површини од 100.000 до 200.000 кј.³²¹

Председништво ГНООВ је 8. јуна 1945. одредило Николу Шкундрића да припреми колонизацију, док је организација катастра поверена Миодрагу Миленовићу. Председништво ГНООВ-а Војводине је за чланове Саветодавног одбора за колонизацију при Министарству поставило Александра Шевића, Тому Гранфила, Бору Костића, Пашка Ромца и Лајча Јарамазовића.³²² Наведено тело, пошто је имало саветодавни карактер, није оставило забелешке о свом раду.

Конференција Министарства за колонизацију од 19. јула 1945. предвидела је да пријаве за колонизацију прикупља Министарство војске. Пријава за досељавање подносила се месном народноослободилачком одбору, који је, након провере, упућивао републичкој влади. Изненађује брзина спровођења колонизације. За десет дана у Војводину је стигло 10.000 колониста. Министарство за колонизацију је почетком 1946. покушало да убеди Министарство пољопривреде Босне и Херцеговине да смањи републичку квоту колониста због одласка 25.000 Пољака, што је одбијено.³²³ Одлазило се у колонизацију из Босне и Херцеговине у зиму 1945, у најтежим условима. Није их спречавао снег и хладноћа, а покретач им је била оскудица и немаштина. „Има читавих села која су исељена. Оно што је остало и то би

³²¹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 122–124, 129, 284, 285.

³²² Јелена Попов, *Главни НОО Војводине 1943–1945, Грађа за историју Војводине*, књ. 12, Архив Војводине, Институт за изучавање историје Војводине, Музеј социјалистичке револуције Војводине, Нови Сад – Сремски Карловци, 1977, стр. 427 и 447.

³²³ *Борба*, 25. 9. 1945; Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 129.

хтело да иде”. Молби за унутрашњу колонизацију није било. Квота је подељена на округе. Предњачио је Бихаћ, а затим Херцеговина, Бања Лука, Травник, Тузла, Сарајево...³²⁴

Земљишни фонд за колонизацију није дефинисан. Ни 25. јула 1945. није се знала површина земљишног комплекса за колонизацију, нити начин поделе немачког земљишног фонда. Министарство није добило податке о земљи и кућама за колонизацију, стога је могло само да спрема план колонизације са конкретним предлозима. Намеравало је да поделу атара изврши по потесима, одбацујући индивидуалну комасацију, иако је она била предуслов за рационалнију производњу. План насељавања усаглашаван је са списком конфискованих кућа према административној подели Војводине. Конфисковано је 49.503 немачких кућа у 307 села, од чега у Бачкој 25.615, у Банату 17.044 и у Срему 6.844.³²⁵

Колонизацију је компликовала група од 28.462 пољопривредних радника пореклом из Србије, Црне Горе, Македоније и Босне и Херцеговине, који су имали намеру да остану и тако добију статус колониста. Упознат са тим, ГНООВ је настојао током августа да очува уверење о њиховом привременом боравку.³²⁶ Било је и бироша, радника на имањима који су генерацијски живели као сеоски пролетаријат. Власт је решавање њиховог бедног социјалног стања стављала у други план, јер је након спољне колонизације било само 7.000 празних кућа.

Скупљање пријава за колонизацију почело је након одржане конференције службеника Министарства за колонизацију 2. августа 1945. Наложено је да пријаве морају бити завршене до половине септембра „будући да је посао колонизације хитне природе”. Пријаве су јавно разматране и одобраване. Спискове су састављали официри, а помоћ при иселењу пружала је, поред војске, и милиција. Пројекција колонизације урађена је у Министарству за колонизацију 21. августа 1945. Програм колонизације предвиђао је доделу земље, кућа и окућница насељеницима у за то предвиђеним селима. Предвиђена је могућност замене куће за салаш, или замена куће у истом селу. Деобу кућа и земље вршиће одбори сачињени од једног службеника Министарства, три представника колониста и по једног представника среског народног одбора и Управе народних добара.

Конференција је одржана 24. августа 1945. у канцеларији повереника за пољопривреду ГНОВ-а по питању организације извођења колонизације на подручју Војводине. Одлучено је да Главна комисија за колонизацију буде сачињена од делегата савезног министра колонизације, савезног министра пољопривреде, ГНОВ, ЈНОФ-а, III југословенске армије и Главне пољопривредне комисије за Војводину.

³²⁴ АЈ, Ф 97–2–19.

³²⁵ АВ, Ф 336, а. ј. 3.243.

³²⁶ Јелена Попов, *нав. дело*, стр. 576.

Најзначајнији орган је Аграрни савет ДФЈ или ФНРЈ као креатор аграрне политике. Аграрни савет ДФЈ основан је Уредбом владе 29. августа 1945. и требало је да врши координацију при доношењу републичких закона и уредби. Аграрни савет је фебруара 1946. претворен у Комисију за аграрну реформу и колонизацију при влади ФНРЈ, која је преузела надлежности Министарства за колонизацију. Аграрни савет чинили су: председник Моша Пијаде, потпредседник Привремене НС ДФЈ, чланови Васа Чубриловић, министар за пољопривреду ДФЈ, Сретен Вукосављевић, министар за колонизацију ДФЈ, Филип Лакуш, потпредседник Привремене Народне скупштине ДФЈ, Владо Шегрт, министар пољопривреде Босне и Херцеговине, Богдан Орешчанин, генерал-мајор, Јован Веселинов, министар за аграрну реформу и колонизацију Србије, Максим Гавриловић, председник Државне пољопривредне комисије, Јерко Радмиловић, помоћник министра за колонизацију ДФЈ, Здравко Ромац, повереник за пољопривреду ГНО Војводине, Димитрије Бајалица, потпуковник Милан Бринар, помоћник министра шумарства ДФЈ, Ванчо Бурзевски, начелник у Министарству колонизације ДФЈ и Влајко Беговић, потпредседник Савезне планске комисије.³²⁷

Аграрни савет решавао је проблеме надлежности савезних и републичких органа. Успео је да за пет месеци донесе прописе који су нормирали основу реформе и колонизације. Аграрни савет је почетком фебруара 1946. преименован у Комисију за аграрну реформу и колонизацију.³²⁸ Решавао је читав низ проблема везаних за раздеобу земљишног фонда и припремних радњи за колонизацију. Организација насељавања је у рукама Аграрног савета, који је након анализе извештаја са терена доносио одлуке. Почетком октобра 1945. одлучио је да се транспорти колониста више не упућују са једним упутним списком, већ да свака породица иде са дозволом, како би се спречило самовољно прикључење.

Ради организације живота у колонијама послато је 20 учитеља, јер је пристигло око 29.000 нових ђака у Војводину. Одређена је набавка 30.000 једноставних кревета који ће се поделити колонистима, јер није било довољно намештаја у Управи народних добара. Одлучено је да се снабдевање колониста врши делом из пошиљки Унре на терет контингента за Србију и преко Министарства трговине и снабдевања. Одобрено је за колонисте још 25.000 пари одела, 40.000 пари ципела, 3.000 вагона пасуља, 25.000 м материјала за сламарице, шећер, сапун и др.³²⁹

Аграрни савет предвидео је образовање инвалидских и дечјих колонија које су требале за 20.000 деце, ратне сирочади, да обезбеде 30.000 кј земљишта у Војводини. Истовремено је Аграрни савет наложио да се за

³²⁷ АЈ, Ф 97, 1–15.

³²⁸ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 12, 8. 2. 1946.

³²⁹ АВ, Ф 184, 734/1946.

колониسته организују курсеви који би помогли да се снађу у производњи и спремању хране, јер колонисти долазе из планинских крајева са другим начином живота. „Колонистима треба омогућити да све то зараде, а никако се не сме дозволити пракса да их учимо на помоћ”.³³⁰

Радам на колонизацији бораца у Војводини руководили су до јануара 1946. следећи органи: Савезно министарство за колонизацију и аграрну реформу, Аграрни савет, Министарство за колонизацију и аграрну реформу Србије и Главна комисија за колонизацију бораца у Војводину. Помоћне организације су Главна пољопривредна комисија, са широко развијеном мрежом управника, Управа народних добара, организовани по рејонима, затим среске комисије за колонизацију и сеоске комисије формиране искључиво од самих колониста. Комисије су имале и референте за колонизацију.³³¹ Нижи органи су рејонске комисије, основане у рејонима колонизације. Сачињене су од делегата Повереништва за колонизацију у Војводини, среског народног одбора, Реонске управе народних добара и III југословенске армије. Месне комисије за колонизацију чинили су: делегат Повереништва за колонизацију у Војводини, члан среског народног одбора, делегат месне управе народних пољопривредних добара и делегат колониста који ће се колонизовати у општини. Контролна комисија при Председништву владе ФНРЈ, на чијем челу је Војо Лековић, оценила је 18. јануара 1946. наведени апарат колонизације као гломазан и неподесан. Лековић се zaloжио за централизовану и енергично вођену колонизацију.³³²

Одређивање рејона насељавања протекло је у несугласицама. Црној Гори је додељен рејон северно од Канала краља Петра, а ако то не буде довољно, онда и јужно од Канала. Босни и Херцеговини је додељен рејон у северном и источном Банату, а ако је потребно и Срем. Простор насељавања колонистима из Босне и Херцеговине требало је дефинисати на терену, након што Војводину обиђе помоћник министра босанскохерцеговачке владе. Утврђивање земаљских насељеничких квота представљало је прворазредно политичко питање. Босанскохерцеговачка квота је у односу на друге изразито највећа. Политички циљ је остварење постојећих замисли утврђених квотама „који је на изванредан начин рангирао интересе свих југословенских земаља и народа”. Србији и Македонији требало је доделити земљиште у Банату. Земљиште за Хрватску и Словенију одредиће се касније, са намером да Хрвати добију земљиште где има Хрвата. Борци из Војводине требало је да добију земљиште у својој покрајини. „За Муслимане ће се одредити посебна села у којима неће бити мешавине”. Питање рејона тангирало је владу Хрватске, која је желела населити Хрвате изнад линије Сомбор–Суботица.³³³

³³⁰ АЈ, Ф 97, 1–2.

³³¹ АЈ, Ф 50–89–425.

³³² АВ, Ф 184, 3.084.

³³³ АЈ, 97–9–60.

Узимало се у обзир при одређивању рејона да сваки колониста носи менталитет свога краја. Зато је требало избећи мешање људи различитих особина у појединим насељима. Војвођани су бирали које ће место да насеље. Црногорце је требало населити „на највишу висораван у Војводини, у северну Бачку, северно од Великог канала”, јер су они навикли да живе само на висини, док за остале колонисте није важио тај закључак. Колонисти из пиротског и лесковачког краја одређени су у западну Бачку, досељеници из Смедерева, Жупе, Неготина, доње Херцеговине и Далмације у источни Банат, односно у вршачки и белоцрквански крај. Остали досељеници из Србије одређени су у јужни Банат. Славонци, Банијци, Кордунаши и Личани одређени су за Срем, а Босанци у северни Банат. Министарство за колонизацију је приликом предлагања рејона за насељавање водило рачуна о привредном карактеру, психолошком и здравственом стању. Узимана је у обзир способност за рад и прилагођавање.³³⁴ Резервну земљу и веће резервне куће требало је оставити за опште потребе. Сеоске утрине, шумска земљишта и ритови остаће неподељени. Самоволни досељеници морали су бити иселени из села. Изложени план обликован је као систем мера и ставова који је морао бити реализован као директива. Начин на који ће се то извршити требало је да утврди конференција министара пољопривреде, унутрашњих послова, народне одбране, социјалне политике и колонизације и представника Главног народноослободилачког одбора Војводине.

Колонизација је почела у отежавајућим условима, лоших саобраћајница, мањка жељезничког парка, недостатака у раду народних одбора, мањка стручног особља, недостатка информација о субјектима аграрне реформе. Планско спровођење колонизације гарантовано је одлуком ко ће бити насељаван и где, одређивањем времена и начина спровођења колонизације.³³⁵ Деобу кућа и земљишта требало је да врше месни одбори састављени у сваком селу. Колонизација је требало да почне у чисто немачким селима или селима са немачком већином. Аграрни интересенти из Војводине добиће земљу у мешовитим селима.³³⁶

Одлучујуће потезе вукао је ЦК КПЈ, који је рејон насељавања прво доделио Црној Гори, за остале републике начелно је утврђено, док Хрватска и Словенија нису учествовале у расподели рејона. Учешће из непознатих разлога није узело политичко-партијско руководство Војводине. План Министарства за колонизацију 25. августа 1945. садржавао је:

1. Досељавање колониста у места одређена за колонизацију;
2. Досељавање колониста из места у којима су тада живели, на имања на којима су раније колонизовани;

³³⁴ АЈ, 97–3–30.

³³⁵ АВ, Ф 184, 4; АЈ, 97–3–30.

³³⁶ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 436.

3. Пресељење колониста са имања која се по закону одузимају;

4. Расељавање самовољно или са знањем наших или окупаторских власти насељених лица.

Аграрна комисија ЦК КПЈ крајем августа 1945. донела је одлуку да ће:

1. Хитно упути 20–30 официра Југословенске армије као чланове колонизационих комисија у Повереништво за колонизацију у Новом Саду и срезове у које ће се доселити колонисти;

2. Захтевати од сваке федералне јединице да пошаље по једног одговорног друга на 1.000 породица бораца које ће се колонизовати за чланове среских комисија и Повереништва за колонизацију у Новом Саду, који би радили према плану колонизације и обавили све припреме за колонизацију бораца;

3. Хитно донети уредбу о првенству у додељивању земље. Одредити рок од 15 дана за подношење молби за колонизацију.

Републичке квоте за насељавање биле су: из Босне и Херцеговине 9.000, Хрватске 7.000, Црне Горе 6.000, Србије 4.000, Војводине 4.000, Словеније 3.000 и Македоније 2.000. Требало је забранити свако дивље насељавање, па макар се то односило на породице бораца које ће имати право на насељавање, затим сачинити упутство о доношењу закона о аграрној реформи и колонизацији у федералним јединицама и припремити предлоге за доношење уредбе о фондовима за колонизацију и уредбе о колонизацији бораца у Војводини. Ваљало је хитно преузети већа имања која ће доћи под удар аграрне реформе да би се спречило њихово уништавање. Такође је неопходно доследно спроводити Закон о државним пољопривредним добрима, стриктно примењивати Закон о ревизији насељавања на Космету и Македонији и што пре решити питање 80.000 швапских житеља у Војводини, пољопривредних радника и дивљих колониста у кућама које ће доћи у обзир за насељавање бораца. Реализација одлука укључивала је ревизију претходних квота. Босна и Херцеговина задржала је примат и након укупног повећања на 45.000 породица.³³⁷

Извршење законских прописа поверено је Аграрном савету, основном 29. августа 1945, који је за пет месеци морао да повеже савезни са републичким законима. Поверени су му послови припремних радњи за аграрну реформу и колонизацију. Савет је расправљао о обради конфисковане земље. Преко Главне пољопривредне комисије у Војводини водило се рачуна да земља намењена колонистима буде засејана. Комисија за аграрну реформу и колонизацију имала је три задатка:

1. Смештај колониста,
2. Додела земље и
3. Организација живота насељених породица.

³³⁷ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 438–442.

Стање фонда одузете фашистичке земље није се могло лако ни брзо утврдити. Техничка секција ослањала се на наслеђене елаборате старе Југославије, који су запуштени. Донета је одлука о провери на терену, како би се установио колонизациони земљишни фонд који се по члану 17. издваја за борце.³³⁸

Одељење за аграрну реформу и колонизацију Војводине се од 1.9.1945. бавило пословима из Закона о аграрној реформи и колонизацији, уколико нису спадали у надлежност Министарства за колонизацију. Одељење је у периоду јул–децембар 1945. финансирано кредитом у износу од 10 милиона динара. Делило се на три одсека: Општи, Одсек за аграрну реформу и Одсек за колонизацију. Одсек за колонизацију имао је одељке за Срем, Банат и Бачку. Одељењем је руководио повереник, који је организовао све послове око колонизације према Уредби о спровођењу насељавања бораца у Војводини. Подручни органи делују преко одсека при окружним народним одборима, који врше све послове аграрне реформе и колонизације.³³⁹ У надлежност Одељења за аграрну реформу и колонизацију су 8. новембра 1945. дошли послови у вези са „бившом” аграрном реформом.³⁴⁰ Одељење је радило самостално до краја 1946. Одлуком Председништва ГИО АПВ, оно је почетком 1947. ушло у састав Одељења за пољопривреду и шумарство ГИО АПВ.³⁴¹

Послове насељавања бораца у Војводину преузела је Главна комисија за насељавање 10. септембра 1945. Аграрни савет ДФЈ именован је Главну комисију за насељавање бораца у Војводини. Чинили су је председник Димитрије Бајалица, потпуковник, члан Аграрног савета, потпредседник Ђуро Јовановић, секретар Председништва АПВ, секретар Лазар Ерцеговац, инжењер агрономије, чланови Ванча Бурзевски, начелник Министарства за колонизацију, Душан Егић, председник Главне пољопривредне комисије за Војводину.³⁴² Комисија је укључила делегате из четири федералне јединице и Министарства за колонизација ДФЈ. Отежавајућа околност је то што Комисија није располагала подацима колонизационог фонда о кућама, земљи и инвентару. Уско је сарађивала са Главном пољопривредном комисијом за Војводину, која јој је преко рејонских и месних органа стављала на располагање земљу, фондове кућа, инвентара, семе... Образован је и Катастарски одсек. Отежавајућа околност је била недостатак стручног особља и новца.³⁴³

³³⁸ АВ, Ф 184, 3.157; АВ, Ф 185, а. ј. 2.083.

³³⁹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 179; АВ, Ф 185, кут. 56, док. 83.

³⁴⁰ *Службени лист Војводине*, бр. 21, 19. 11. 1945.

³⁴¹ Никола Николић, *Одељење за аграрну реформу и колонизацију Главног извршног одбора АПВ – Нови Сад, 1945–1951*, Аналитички инвентар, Сремски Карловци 1978, стр. 8.

³⁴² АЈ, Ф 97, фасц. 1, а. ј. 10.

³⁴³ АВ, Ф 184, 3.151.

За организацију канцеларије Главне комисије одређени су:

1. Административни шеф канцеларије, који ће решавати текуће предмете и водити надзор над радом манипулативног особља,
2. Помоћни секретар, који је давао обавештења странкама,
3. Благајник – књиговођа,
4. Статистичар,
5. Архивар и две дактилографкиње.

Главна комисија за насељавање Војводине уско је сарађивала са народним одборима око питања везаних за санитарне и школске прилике, снабдевање монополским артиклима, помоћ око организовања задруга и вођења администрације. Органи на терену су месне комисије за насељавање и колонизацију. Комисије за насељавање бораца су смештене у просторије народних одбора. Предлоге за чланове комисија за насељавање давали су срески народни одбори, за свако село по једног члана, према члану 3 Уредбе Аграрног савета о Комисији за насељавање бораца у Војводини од 8. септембра 1945.³⁴⁴

Срески народни одбор, Пољопривредни одељак Бачка Паланка, сачинио је 13. новембра 1945. списак чланова Среске комисије за колонизацију: Бона Станојев, потпредседник Среског народног одбора, и Милоје Перишић, заменик управника Реонске управе народних добара Паланке. Чланови месних комисија за колонизацију у Букину, Нова Радосављев, делегат СНО, секретар МНО, Ратко Костовић, управник народних добара Букин, Симо Кнежевић, Драган Трикић, Ђуро Боснић, представник бораца.³⁴⁵

Срески народни одбори водили су бригу о колонистима повратницима који су током 1941–1942. избегли из Бачке у Босну. „Већина њих долази без игде ичега и наша је дужност да им помогнемо... да им се уступи од фашистичке имовине уз реверс, споразумно са Управом народних добара”.³⁴⁶ Помоћ старим колонистима разматрало је Председништво Народне скупштине Аутономне покрајине Војводине, Одељење за пољопривреду и шумарство, средином октобра 1945. Повратак предратних колониста у „огољене домове” описан је речима: „Већина њих нема семена за сетву ни запрега за орање. Да би ове јесени обрадили своју земљу потребно их је испомоћи на тај начин што ће им се кредитирати набавка потребног семена пшенице и трошкови орања тракторима, с тим да ове зајмове морају исплатити кукурузом”. Предвиђен је кредит у износу од 6

³⁴⁴ АВ, Ф 169, 2.194–1945.

³⁴⁵ ИА, НС Ф 346, 1.310/1945. Дат је још и списак комисија за колонизацију за Обровац, Товаришево, Бачку Паланку, Челарево, Нову и Стару Гајдобру, Буљкес, Бачко Ново Село и Плавну.

³⁴⁶ АВ, Ф 169, 1793, 18. 9. 1945.

милиона динара за 150 вагона семена, као и кредит за обраду око 70.000 кј у износу од 21 милиона динара.³⁴⁷

Живот старих колониста и повратак у старе колоније пропратио је Срески народни ослободилачки одбор почетком јуна 1945. Власт је морала да се суочи са низом проблема везаних за Сириг, који је поново насељен предратним колонистима. Општа немаштина, недостатак запреге, приморао је колонисте на заједнички рад. Слична ситуација забележена је у Степановићеву, где су куће спаљиване од окупатора, и у Ветернику, где су остале да живе мађарске колонистичке породице. Темерин је страдао, становништво се повратило, парцеле су побркане, земљиште није обрађивано. Гробље је било преорано, а мађарске власти патосиле су споменицима објекте.³⁴⁸ Окружни народноослободилачки одбор, Одсек за социјалну политику, сачинио је 15. јуна 1945. списак места у Војводини, односно колонија у које су се вратили колонисти. Наводи се број од 5.129 колониста, који нарочито оскудевају у доњем вешу. Вратило се од старих колониста у Соколац 150, Нову Црвенку 400, Тител два, Петрово Село 117, Србобран 316, Бегеч 20, Кисач 54, Сириг 1.150, Степановићево 328, Старо Ђурђево 562, Ветерник 620.³⁴⁹

Послови насељавања Војводине су укључивали прехрану, организацију живота и прилагођавања новом животу. Савезна комисија је наредила Главној комисији за насељавање бораца у Војводини да повећа површину земље, и то: народним херојима 30%, официрима 10%, до 15 чланова 20%, преко 15 чланова 30%. Истим принципом обухваћене су и кућне задруге.³⁵⁰ Месне комисије чинили су три представника бораца насељеника, месног народног одбора и Управе народних пољопривредних добара. Задатак месне комисије био је састављање спискова насељених породица, утврђивање броја индивидуалних власника и уношење у списак породица спремних да уђу у сељачке радне задруге. Владала је оскудица хране, вариња, масноће, није било довољно шпорета, дрва, покривача, кревета. Нису ретке појаве небриге, одбијања помоћи, „интервенција и притисака”.³⁵¹

Упркос потешкоћама, процес је текао по предвиђеним етапама: експропријација је започела 1. јануара 1946. и завршила се 1. фебруара. Већ априла 1946. је започела подела земље. Подела земље аграрним субјектима започела је марта, а завршила се октобра 1946.³⁵² Подударност послова отежавала је рад. Васо Чубриловић, министар пољопривреде, предложио је спајање институција, што није наишло на разумевање.

³⁴⁷ АВ, Ф 169, 1994, 1945.

³⁴⁸ ИАНС, Ф 346, 2.304/1945. о. с. п.

³⁴⁹ ИАНС, Ф 346, 2.780/1.248 о. с. п.

³⁵⁰ АЈ, Ф 97–9–60.

³⁵¹ АВ, Ф 184, 315.

³⁵² АВ, Ф 185, 2.

Главна пољопривредна комисија изузета је из надлежности Министарства за пољопривреду 23. априла 1946. Њена овлашћења су пренета у надлежност Комисије за аграрну реформу и колонизацију при влади ФНРЈ. Комисију су чинили председник Крста Попивоца, потпредседник Димитрије Бајалица, истовремено председник Главне комисије за насељавање бораца у Војводину, а чланове је постављао председник савезне владе.³⁵³ Комисија је оперативно руководила колонизацијом, вршећи послове бившег Аграрног савета и Савезног министарства за колонизацију. Била је суочена са чињеницом да су се до 1. јануара 1946. доселиле само 15.444 породице, односно трећина од укупног броја које ће населити Војводину. До 1. марта 1946. насељено је 50%, а до 20. новембра 1946. године дошао је највећи део од планираних 41.613 породица.³⁵⁴

Укупно је 42.200 породица досељених до краја 1946. указивало на извршење постављеног задатака. Комисија за аграрну реформу при Влади ФНРЈ предложила је Привредном савету да укине Главну пољопривредну комисију за Војводину, што је учињено 25. јануара 1947, као и Комисију за аграрну реформу и колонизацију 24. априла 1948. Решењем у *Службеном листу ФНРЈ* од 3. јуна 1948. укинута је Главна комисија за насељавање бораца у Војводини. Техничка питања преузео је Главни извршни одбор Народне скупштине АПВ. Катастарска служба Главног извршног одбора АПВ одређена је да предузме техничке послове спровођења колонизације. Одељење за аграрну реформу и колонизацију преузело је архивску грађу укинуте комисије, изван број незавршених предмета и послове у вези са молбама, деобом кућних заједница, заменом кућа, деобом земље. Одељење је престало да постоји укидањем Повереништва за пољопривреду 15. јула 1951.³⁵⁵

Победници, економски исцрпљени, стремили су ка новом завичају, збуњени променама друштвенополитичког система. Слабо обучена, гладна војска, свела је жеље на најмању меру. Производња хране пружала им је могућност опстанка.

³⁵³ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 15, 19. 2. 1946.

³⁵⁴ АВ, Ф 184, 2; АВ, Ф 185, 2.003.

³⁵⁵ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 135.

НАСЕЉАВАЊЕ И ЖИВОТ ДОБРОВОЉАЦА И БОРАЦА У КОЛОНИЈАМА

Насељавање добровољаца и колониста после Првог светског рата и бораца после Другог светског рата

Прва колонизација протекла је у околностима страдања у рату и велике смртности деце. Глад је покренула сеобу. „Сточаре невеште земљораднике, довели су усред зиме голе и празноруке, па су их потрпали као марву у празне, пусте грофовске штале и амбарове. Жене и деца су били жртве туберкулозе. А како смо добровољце мучили, па са продате земље опет продавали у друге штале, то би требао нови Змај да опева. Како смо гостољубиво дочекали Србе оптанте из Батање и Сент Андреје може нам се ‘црножута’ ругати пред целом Европом. Неки добровољци предани су македонским комарцима, да им сисају јуначку крв, и да их униште као што су уништили за 50 година Черкезе а после Босанце на истом месту”.³⁵⁶

Систематског рада после Првог светског рата на одабиру колониста није било. Удовољавало се „социјално-политичким циљевима”. Политичке странке су преко реформе остваривале уске партијске политичке циљеве. Аграрна администрација имала је слаб апарат, недостајали су предани чиновници. Пометњу је уносила честа промена закона, персонала, шефова уреда. Није се водило рачуна о климатској адаптацији, преласку из планинских у равничарске крајеве и могућностима колониста да успешно обрађују земљу, што је подразумевало стручно знање и радне навике. Изостала је материјална подршка државе, економиста и агронома услед оскудице кадрова. Министарство за аграрну реформу добијало је податке од аграрних уреда о расположивом земљишту, а затим су решаване молбе. Следећи корак је слање података уредима о броју намењених колониста. Одабир земљишта и људи текао је бирократски, настајала је права збрка јер је субјеката било више него објеката.³⁵⁷

С. Шећеров у чланцима о реформи и колонизацији наводи да се колонизација у северним крајевима вршила на основу Наредбе министра за аграрну реформу од 27. августа 1920. и на основу законских прописа који вреде за велике поседе. „За насељавање употребљена су земљишта изнад максимума, као и нека општинска земљишта и манастирска или земљишта тзв. мртве руке. Земљиште је давано у закуп, пошто закона о прелазу у сво-

³⁵⁶ *Нови Сад и Војводина*, Нови Сад 1926, стр. 198.

³⁵⁷ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација 1918–1941*, стр. 395, 396.

јину није било. Колониста је дужан да земљиште обрађује и плаћа закупнину, док је добровољци не плаћају.

Године 1925. насељено је 10.112 породица добровољаца на 93.311 кј. Иако „у недостатку домова тај рад није извршен потпуно и насељеничка села немају добре хигијенске установе. Чак ни општинске домове ни школе нису подигли. У многим селима немају добрих бунара. И да би се задовољиле потребе ових 17.000 породица, потребна су велика новчана средства”. Залагао се Шећеров за доношење закона о колонизацији и праву колониста на земљиште путем откупа. Упркос проблемима у северним крајевима, Војводина је 1929. примила 18.658 породица добровољаца на 148.771 ха обрадивог и 7.947 ха необрадивог земљишта.³⁵⁸

Услове у којима се одвијала колонизација описао је Тоша Искруљев, савременик догађаја.³⁵⁹ А. Хрибар пише: „...долазе на додељено им земљиште без икаквих средстава за подизање свога господарства. Министарство им додељује земљу и држи да је тиме извршило своју дужност. Колониста долази у страни крај у којем владају други обичаји, начини обраде земље, климатске прилике. Бори се против зависти и интрига домаћег елемента, који дошљака гледа преким оком, јер држи да му је одузео земљу. Тражи на све стране помоћ, али осим обећања, никакве друге потпоре. Који колониста не донесе од куће штогод капитала, тај не може да успе на колонији или се ... тешком муком одржава”.³⁶⁰

Стање у Босни и Херцеговини после Првог светског рата је комплекс проблема оптерећених наслеђем феудалног друштва, са тешком социјалном позадином.³⁶¹ Колонизација је текла стихијно. „Нагомилало се око 100.000 молби за доделу државног земљишта ...интересената је било скоро исто толико колико и тежачких породица у Босни и Херцеговини”.³⁶² Статус добровољаца стекли су учесници ослободилачких ратова 1875–1878. Мотиви за учешће у ратовима су национални, ослободилачки, верски и политички. Добровољачко уверење добило је, по тврдњи Лекића,

³⁵⁸ РОМС, М.14.049 Славко Шећеров, *Чланци о аграрној реформи*, стр. 15 (убројани су и месни добровољци).

³⁵⁹ Тоша Искруљев, *О Војводини и њеној колонизацији*, Нови Сад 1925, стр. 38, 39. „Навала на земљу овде је страховита била. По неколико стотина људи из далеких крајева и по 4–5 недеља су чекали по ходницима, по дворишту, по канцеларијама овог уреда (Нови Сад), да им се додели земља. Неке гомиле одлазе. Још веће придлазе. Са лица неких читате задовољство и блаженство, а са других утученост и огорчење. Псовка, претња, обична је ствар била. Многи се потуку, а неки јуришају и силом разваљују закључана врата на уреду, тражећи хитно решење.. Полиција се овде морала често умешати. И ту сте у гомили могли видети ратара, занатлију, трговачког путника, трговца, цариника, чиновника, војника и официра, феш господина и подераног слугу. Ово несрећно стање које је трајало месецима, заморило је било све”.

³⁶⁰ А. Хрибар, *Аграрна реформа*, Загреб 1924, стр.192.

³⁶¹ Раде Ракита, *Јањ*, Бања Лука 2003, стр. 315.

³⁶² Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација 1918–1941*, стр. 393, 397.

43.436 ратних добровољаца.³⁶³ Недоследност у прописивању критеријума за стицање добровољачких уверења отворила је врата злоупотребама и шпекулацијама са земљом. Аграрни чиновници слали су добровољце на погрешне локације, одузимана им је већ додељена земља, присилно су напуштали новосаграђене куће.

Жупанијски аграрни уред у Новом Саду спроводио је колонизацију јужне Бачке, док се из Суботице руководило северним делом Бачке. Гаћеша је колонизацију посматрао као след социјалних и национално-политичких мера, без систематичности и плана. Аграрне власти располагале су дискреционим правом на одређивање објеката колонизације, више водећи рачуна о очувању поседа него о интересима колонизације.³⁶⁴ Јојкић је у раду *Национализација Бачке и Баната* писао о политичкој промени настављеној 1918. и престанку притицања мађарских досељеника и асимилације. Правац миграционог досељавања усмерио се са југа ка северу, а досељавање националног елемента из иностранства. Национализација је колонизацијом добровољаца и беземљаша обухватила државни и војни апарат. Осигурати посед граничних области је могуће „издашним притицањем наших националних снага са свег осталог територија Јужних Словена и мајоризацијом несловенских елемената у свим деловима Бачке и Баната”. Намера Јојкића остварена је после Другог светског рата, колонизацијом и деценијским миграцијама. Предлагао је изградњу путне мреже, унапређење културних и здравствених прилика као предуслова за успешну колонизацију. Успех је зависио од јаким наставних средишта, сузбијања нехигијенских услова исхране и становања и елиминације заразних болести. Раширен алкохолизам, туберкулоза, венеричне болести, маларија, трахом и смртност одојчади погађају село, а посебно неаклиматизоване насељеничке масе. Долазак „сиромашног али пуног животне снаге динарског елемента у крајеве настањене статичким ратарским елементом” изазива незадовољство домаћег становништва због сопствене „неутољене глади за земљом”.³⁶⁵ Колонизација је започела током 1919. Министарство саобраћаја имало је обавезу да организује бесплатан превоз железницом. Бесплатан превоз односио се на породице, покућство и стоку. Правни прописи каснили су за стварношћу. Уредба о добровољцима, донета децембра 1919, предвиђала је пружање помоћи у новцу, храни и налажењу посла, право првенства приликом пријема у државну службу, помоћ при школовању, давање бескалатних зајмова за отварање радњи.

Поред регулисања возарине, нужда је терала да се што хитније реши питање огрева. Министарство шума и руда је Наредбом од 14. јануара 1920. дозволило коришћење шума под посебним надзором. Право на

³⁶³ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 64.

³⁶⁴ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 165.

³⁶⁵ Владан Јојкић, *Национализација Бачке и Баната*, Нови Сад 1931, стр. 49, 99, 113.

огревно дрво добили су интересенти који су почели градњу кућа. Неколико месеци касније, првенство на дрво за огрев и грађу имали су добровољци, инвалиди, ратна сирочад и удовице, родитељи погинулих и умрлих у рату и издржавана лица. Правилник о давању бесплатних дрва добровољцима донет је 14. јануара 1929. Дрво се добијало на основу добровољачког уверења општинских органа да досељеник нема подигнуту кућу и економске зграде и уверења о добијеној земљи. Имали су обавезу да саграде кућу за годину дана. Ненаменско коришћење подразумевало је петоструку шумску таксу и десетоструки износ као казну. Колониста је, поред земље, добијао могућност да дође до куће, инвентара, стоке, семена итд. Политичке везе и сналажљивост могле су да поправе положај и степен повластица.

Окућнице су део добровољачких компетенција, али је додела земље за плац годинама отезана. Исто се дешавало и са одређивањем пашњака за узгајање стоке. Држава је 1933. одштету за земљу дату добровољцима преузела на себе. За 153.693 јутра дато је 384.232.500 динара, односно 2.500 динара по јутру. Неколико година касније, буџетом за 1939–40. предвиђено је да се за 10.849 добровољаца, уместо земље, исплати 50.000 номиналних динара по борцу, а за 10.100 добровољаца небораца предвиђена је исплата од по 30.000 динара, односно укупно 30.300.000 динара.³⁶⁶

Наредбом о позајмицама од 12. октобра 1920. регулисана су питања давања позајмица без интереса удружењима насељених добровољаца, земљорадника и других интересената. Удружење је могло добити позајмицу на основу молбе поднесене Министарству за аграрну реформу. Молба је морала, поред висине позајмице, да садржи податке о томе на шта ће се утрошити и социјално-економске разлоге. Позајмице за куповину жита, стоке, инвентара и подизање куће одобраване су само за прве две године, а касније само у случају елементарних непогода или неродних година. Позајмица није давана у новцу већ у роби. Дужник је отплату вршио новцем, производима и радном снагом. Услови за давање позајмица су повољни. Држава је помагала рад око настајања удружења насељених колониста од јануара 1921. Субвенције (припомоћ) државе даване су удружењима насељеника регистрованим код трговачког суда. Субвенције су строго наменске и нису прелазиле 50.000 динара.³⁶⁷

Аграрне заједнице створене су након доношења Напутка министра за аграрну реформу 9. новембра 1920. за оснивање аграрних заједница као задруга. Оснивању економских удружења аграрних интересената могло је да приступи 10 добровољаца или месних аграрних интересената, зависно од величине насеља. Приступница се обезбеђивала плаћањем уписнине и удела. Посредством заједнице добијала се од државе бескаматна позајмица. Управни и надзорни органи бирани су на оснивачким и годишњим

³⁶⁶ Теофан Ристић, *Борба за земљу и наша аграрна реформа*, Београд 1938, стр. 99, 126.

³⁶⁷ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 189, 191–193, 195, 196, 405.

скупштинама. Надлежном трговачком суду достављани су свака три месеца спискови чланова који су приступили или иступили из чланства.

Појава појединачног обраћања Министарству за аграрну реформу је била разлог да се молбе каналишу на Савез аграрних заједница, основан у Новом Саду 3. јула 1923. у присуству 62 делегата, који су представљали 30 месних аграрних заједница, под називом Савез аграрних заједница са ограниченим јемством за Банат, Бачку и Срем. Заједница је настала као израз потребе времена. *Југословенски дневник* пише 21. јануара 1930. да је збринуту 30 хиљада колонистичких породица. Преко кредита су се решавала егзистенцијална питања аграрних интересената и развијала свест о задругарству. Новчане позајмице и кредити стизали су насељеницима и аграрним интересентима само преко заједница, у којима су остајали све док не отплате земљиште које су добили од државе у закуп.

Постојала је конкуренција између Савеза аграрних заједница за Срем, Банат и Бачку у Новом Саду и Главног савеза земљорадничких задруга. Свађе су избијале у време лицитација експроприсаног земљишта или пашњака. Савременици су 1923. учили манипулације које су доводиле до краха аграрних заједница. Са иметком задругара и позајмицама Министарства поступало се на најнесавеснији начин. Од тако вођене институције колониста није имао сталне и сигурне помоћи на коју би могао рачунати. Основна функција заједница је да служе као посредник између државе и колониста у давању позајмица. Подизање насељеничких кућа обављано је захваљујући државном кредиту, дељена је грађа, цреп. Извештај о раду Савеза, који је написао Андрија Хебранг, наводи да је подигнуто до краја 1932. у 52 колоније 6.500 кућа. Извештај доноси податак да је на подручју Савеза за Бачку и Срем до краја 1938. подигнуто 65 колонија са 7.156 кућа, „за колонизацију држава је дала у материјалу и готовом новцу свега 26.660,35”.³⁶⁸ Војводина је између два светска рата имала осам задружних савеза са 1.500 задруга. Постојало је још неколико стотина задруга које су биле учлањене у 15 ревизијских савеза ван подручја Војводине. У току Другог светског рата задругарство је уништено или онеспособљено.³⁶⁹

Мијо Мирковић описао је долазак колониста и жртве које су учинили. Није прихватио тврдњу да колонизација није имала успеха. Упркос малој новчаној помоћи и малом поседу, колонизацију је оценио позитивно. Пребацивањем вишка живља аграрном реформом није решен економски проблем јер није извршен прелаз у ванаграрна занимања.³⁷⁰

³⁶⁸ Гојко Маловић, *Савези аграрних заједница-задруга у Војводини између два светска рата*, стр. 211, 252.

³⁶⁹ *Слободна Војводина*, бр. 293, 12. 10. 1945, стр. 3.

³⁷⁰ Мијо Мирковић, *Аграрна политика*, стр. 120. Наводи да су „претежно из брдских крајева, где влада други начин привређивања и где су друге прилике у производњи. Они су дошли из брдских крајева у равницу, из примитивнијих прилика аграрне производње у

Власт и политичке странке, оптерећене проблемима, нису имале намеру да систематизују, обраде и публикују податке. Штампa је писала пристрасно, најчешће заступајући интересе владајуће политичке странке. Манипулисало се резултатима како аграрне реформе тако и колонизације. Исказ Аграрног уреда у Новом Саду 1930. садржи називе 30 колонија са 6.800 колонистичких породица, као и податак о саграђене 3.063 куће. Већина колонија није имала пашњаке, довољно инвентара за рад, бунара и купатила. Беда је пратила живот, без минимума хигијене, изграђене су бир-тије уместо црква и школа.³⁷¹

Гаћеша је навео да су у Бачкој основана 64, у Банату 42 и у Срему 24 насеља, односно укупно 130 насеља, чији су становници добили 39,66% земље велепоседа. Миграције су обухватиле у склопу колонизације укупно 44.187 српских породица са укупно 220.935 лица, од којих је Војводину населило 23.225 породица (Табела 29). Насељеници су добили у Војводини 184.938 кј, а у Југославији 436.381. Резултати прве и друге колонизације упућују на сличност цифара када је у питању број субјеката и надељена површина, једино је разлика у територији колонизације.

Статус	Број
Добровољци	17.661
Колонисти и аутоколонисти	4.436
Оптанти	1.128
Укупно:	23.225

Табела 28. Субјекти колонизације у Војводини 1919–1941.³⁷²

Колоније	Број
Бачка	64
Банат	42
Срем	24
Укупно:	130
Резултати колонизације Војводине	
Број колониста	23.225
Удео одузете земље	39,66%

Табела 29. Резултати колонизације у Војводини

Територија Срема није насељавана, а разлог томе су минималне површине земљишта за ратарство. Привреда је почивала на узгајању вино-

развијеније. Клима, вода, природа, нова средина, све је то било против њих. Неки су кло-нули и вратили се у стару домовину. Сви су жртвовали своју децу, многи здравље. Али на крају, одржали су се. Са малом помоћи, великим радом и жртвама, крвљу плаћајући доби-вену земљу. Створена су насеља, школе, цркве, путеви”.

³⁷¹ АВ, Ф 126, III, 3.470/1930 и 10.859/30.

³⁷² Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 373.

града и воћарству. Највећи број колониста, 1.100 породица, насељен је у Срезу Нови Сад (Табела 30).

Срез	Број
Апатин	33
Бачка Паланка	214
Бачка Топола	728
Жабал	411
Кула	222
Нови Сад	1.100
Озаци	324
Сента	999
Сомбор	633
Стари Бечеј	310
Суботица	940
Тител	223
Укупно:	6.157

Табела 30. Број наделиених породица добровољаца у Бачкој 1936.³⁷³

Рат је прекинуо све сегменте државне власти. Урушио се југословенски капиталистички систем власти, а у кратком ратном периоду уследила је нова колонизација, по мери окупаторских система. Започела је у време Другог светског рата колонизација Секуљаца. Бачка је доживела нову колонизацију Мађара. Амбијент колонизације остварен је ефикасним протеривањем српског становништва на територију НДХ и Србије и интернирањем у логоре. Насељени су у пуне куће досељеници из Буковине, пореклом из секуљских предела Ердеља. Досељавање Секуљаца из Буковине у Угарску вршено је током 19. века на подручје Баната. Првих дана по окупацији мађарска власт желела је да обезбеди доминацију у Бачкој, коју је сматрала својом историјском територијом. Прва војна мера је била протеривање Срба колониста и оптаната досељених после 1918. Мађарска власт отворила је логоре у Бачкој, у којима је логорисала 12 хиљада српских колониста. Протерано је у Шарвар око седам хиљада колониста у јуну 1941.³⁷⁴ Интернирано је 11.375 Срба у логоре у Старом Бечеју, Бачкој Тополи, Суботици, Врбасу, Визићу, Бачкој Паланци и Тителу. Мањи логори су формирани у Дeroњама, Сенти, Озацима, Старој Кањижи, Апатину, Сомбору, Кнежевим Виноградима и Белом Манастиру. Логорисани су колонисти Срби из 50 места у Бачкој, Барањи и Прекомурју. У време Другог светског рата колоније у Бачкој доживеле су принудно исељавање. Окупаторска власт окомила се и на становништво Шајкашке. Сношљивији

³⁷³ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 266.

³⁷⁴ Александар Касаш, *Мађари у Војводини 1941–1946*, стр. 37, 43; *Злочини окупатора у Војводини 1941–1944*, књ. 1, Злочини окупатора у Бачкој и Барањи, стр. 230.

живот Срба је био у српско-немачким местима него у Шајкашкој. Нумерички подаци наводе за Новосадски срез број насилно исељених по местима: Степановићево – 3.000, Сириг – 900, Старо Ђурђево – 873, Танкосићево – 180, Ветерник – 176, Мишићево – 250, Нови Кисач – 70. Укупно исељених у Новосадском срезу је 5.449, а настрадало је 680 колониста. Половина становништва Сирига је страдала, што је права трагедија колониистичког становништва (Табела 31).³⁷⁵

Новосадски округ		
Место	Исељено	Погинуло
1. Степановићево	3.000	32
2. Сириг	900	450
3. Старо Ђурђево	870	46
4. Танкосићево	180	5
5. Ветерник	176	4
6. Мишићево	250	1
7. Нови Кисач	70	
Срез Тител		
1. Тител	606	
2. Лок	300	
3. Мошорин	300	
4. Гардиновци	200	
5. Шајкаш	121	
6. Доњи Ковиљ	187	
7. Горњи Ковиљ	167	
8. Каћ	150	
9. Вилово	96	
Срез Стари Бечеј		
1. Милешево	150	
2. Бачко Петрово Село	357	14
Срез Кула		
1. Нова Црвенка	376	
2. Соколац	1.340	
Срез Оцаци		
1. Плавна		20
2. Растовача		36
3. Алпар Вајска		2.400
4. Томићево		500

Табела 31. Принудно исељене породице колониста и погинули у неким местима у Бачкој 1941–1945.

У логору на пустари Визић, између Бегеча и Футога, смештени су становници Ветерника, око 1.600 душа, од тога 300 деце. „Услови под

³⁷⁵ АВ, Ф 183, а. ј. 268.

којима су живели у логору, били су страшни. Становали су по шталама, сушари, веома збијени, пренатрпани, сви прљави, вашљиви и недовољно прани. Највећи број смртних случајева био је међу децом и старцима”.³⁷⁶ Окупатор је намеру да овлада простором исказао кроз националну нетрпељивост и брутално насиље над Србима добровољцима.

Свештеник Сретен Вукосављевић истиче: „Колонисти добровољци можда су најтеже жртве фашизма. Депосидирани су са својих имања и кроз четири године окупације пребацивани широм Југославије од немила до недрага, они су већ на граници својих духовних и физичких моћи...”³⁷⁷ Биланс страдања, ограничен на шири простор јужне Бачке, указује на само поједина места колонизације, извучена из обимног извештаја Анкетне комисије.³⁷⁸ Убијено је, умрло или нестало 1.666 колониста (табеле 32 и 33).

Биланс страдања у Бачкој	
Исељено колониста	26.791
Убијено	964
Умрло и нестало	702

Табела 32. Биланс страдања колониста у Бачкој

Место логора	Капацитет	Намена
1. Стари Бечеј	3.500	Сабирни
2. Б. Топола	1.000	Интернирци
3. Суботица	500	Ратни заробљеници
4. Суботица	1.200	Избеглице
5. Сомбор	600	Избеглице
6. Апатин	1.000	Интернирци
7. Стари Врбас	3.000	Интернирци
8. Оџаци		Интернирци
9. Нови Сад	3.500	Интернирци
10. Бегеч	3.000	Интернирци
11. Б. Паланка	1.000	Интернирци
12. Тител		Интернирци
13. К. Виногради	1.000	Интернирци

Табела 33. Мађарски логори у Бачкој и Барањи формирано маја 1941.³⁷⁹

³⁷⁶ АВ, Ф 338, а. ј. 7.502.

³⁷⁷ АЈ, Ф 97, фасц. 2, бр. 33. Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 415.

³⁷⁸ АВ, Ф 183, 104. Подаци су преузети из рада Анкетне комисије.

³⁷⁹ *Злочини окупатора у Бачкој и Барањи*, књ. 1, стр. 230.

Расељавање колониста од стране мађарске власти вршено је у два маха, у априлу и мају 1941. Мађарска војска је позивала Србе да се окупе у року од три сата, па су их водили до Дунава у Нови Сад или Бегеч. Дигнути су били сви становници, без права да нешто понесу. Често су лутали по Срему у нади да ће се вратити у своја села. Током маја колонисти су интернирани у логоре.³⁸⁰ Организовано пресељавање током маја и јуна 1941. спровеле су мађарске власти на територији Бачке исељавањем 6.500 српских породица са 29.500 лица и досељавањем 3.806 мађарских породица са 15.593 чланова. Србима је експрописано 150.000 кј у корист мађарских аграрних интересената, што је повећало мађарски земљишни фонд са 23% на 37% укупне обрадиве површине. Сеоба у организацији мађарске окупационе власти пропраћена је добром здравственом организацијом и распоредом који је омогућавао адаптацију. Мађари су населили подручје северно и западно од Новог Сада: Степановићево, Старо Ђурђево, Танкосићево, Нови Кисач, Ветерник, Сириг и Војвода Мишић. Насеља између Сомбора и Суботице, Бачке Тополе и Фекетића, Тополе и Чантавира нећемо наводити. Земљишни фонд Секеља износио је између 5 и 10 кј. Витезови, хероји из Првог светског рата, добили су 15, а официри 100 кј. Насеља су добила мађарске називе, промењени су називи улица, што је упућивало на мађаризацију и десрбизацију која је плански спровођена.

Секуљцима и херојима из Првог светског рата додељено је 50.727 кј, куће са инвентаром, стоком. Свака кућа је прегледана, поправљена и снабдевена храном. Испитана је вода и извршена дезинфекција бунара. Верски живот је функционисао захваљујући доласку фратора. Основане су школе, амбуланте, обданишта и забавишта. Бригу о колонистима су водили агрономи, болничари, лекари, учитељи, забавиље и бележници, не препуштајући случају организацију колонија. Захваљујући организацији општина и задруга, брзо и ефикасно је започело функционисање, али ће оно потрајати само четири године. Затим је уследио пораз у рату, који је узроковао одлазак Секуљаца у западну Мађарску. Показало се да су у време државног расула мигранти жртве рата.³⁸¹

Власт је 1945. наследила политичко бреме прве Југославије, нерешено аграрно питање, које је КПЈ у међуратном периоду критиковала. Сада је добила је прилику да то реши у складу са потребама политике и идеологије социјалистичког система власти. Први корак у припреми колонизације после Другог светског рата у Војводини био је Правилник, донет 17. фебруара 1945, који наводи да у делокруг рада Одсека за катастар спадају надзор и извршење техничких радова на комасацији земљишта и колонизацији. Одељење за социјалну политику ГНООВ, основано 22. фебруара

³⁸⁰ АВ, Ф 183, 110.

³⁸¹ Бранислав Букуров, *Колонизација Бачке за време другог светског рата*, Гласник Српског географског друштва, бр. 1, Београд 1971, стр. 55–57. Александар Касаш, *Мађари у Војводини 1941–1946*, стр. 42, 52, 65.

1945, имало је Секцију за репатријацију и колонизацију. Министарство за колонизацију при Привременој влади ДФЈ ће 7. марта 1945. дати смернице за спровођење колонизације. Током маја и јуна 1945. баратало се претпоставкама, без јасне концепције која би подразумевала одређење размера и трајање. Министарство за колонизацију у другој половини јуна одредило је насељавање 15.000 колониста и, начелно, рејоне насељавања. Способност за рад и прилагођавање определила је да се Црногорци и Херцеговци населе северно од канала у Бачкој, а пиротски и лесковачки крај у западну Бачку. Досељеници из виноградарских крајева – Смедерева, Неготина, Жупе, доње Херцеговине, Далмације – у источни Банат, у вршачки и белоцрквански крај. Досељеници из осталих крајева насељавали су се у јужни Банат, Босанци у северни, а Славонци, Банијци, Кордунаши и Личани у Срем.³⁸² Подела Војводине на рејоне највише је одговарала интересима Црногораца, јер су добили најплоднију равницу. Босанци су у Банату намирили слабијом земљом, екстремнијом климом, нездравим ваздухом и подземним водама. Месец дана касније колонистима из Македоније одређен је Банат.³⁸³

Убрзо, 8. септембра 1945, Аграрни савет је прецизирао места досељавања колониста у Војводину.³⁸⁴ Форсирање Хрвата на северу Бачке, уз хрватска насеља, дело је хрватске владе и њених политичких одлука.³⁸⁵ Колонистима са Косова нису дати рејони насељавања. Претпостављало се почетком 1946. да је колониста са Косова преко 2.000. Питање је намерно одуговлачено како би се што већи број њих вратио на Космет. Присуство аутоколониста из свих федералних јединица тумачено је као да је „један део бегао пред нашом војском и овде се сакрио, да би избегао казну народа и суда у свом завичају”.³⁸⁶

Ставови о колонизацији искристалисаће се до 2. августа 1945. доношењем савезног закона. Повереништво за Војводину Министарства колонизације ДФЈ је већ 29. августа 1945. дало Санитетском одељењу Команде позадине III армије у задатак да образује у Новом Саду главни чвор за раскуживање, ради дезинфекције и дезинсекције колониста и пртљага. Први транспорти колониста очекивани су за 10 дана, што говори о хитности повереног задатка.³⁸⁷ Председништво Главног народног одбора Војводине

³⁸² АЈ, 97–3–37.

³⁸³ Могуће да начин поделе на рејоне наводи на Милована Ђиласа, који се вероватно постао за црногорски рејон насељавања. АЈ, 97–2–19.

³⁸⁴ Банат је требало да насели 16.500 бораца: 3.000 из Словеније, 2.000 из Македоније, 3.000 из Србије и 8.500 из Босне, а Бачку 20.000 породица: 7.000 из Црне Горе, 7.500 из Хрватске, 3.000 из Босне и Херцеговине и 2.500 из Србије. Срем је остављен Сремцима, затим из Семберије и Босанске Посавине 500, Србије 500, из Хрватске 500. Видети: АЈ, 97–1–2.

³⁸⁵ АЈ, 97–3–30.

³⁸⁶ АЈ, Ф 50–89–42; АВ, Ф 184, 3.155.

³⁸⁷ АВ, Ф 184, 3.725.

је 30. августа 1945, у присуству представника ЈА, ЈНОФ-а, Црвеног крста, УСАОВ-а, Јединственог синдиката и Повереништва за колонизацију, одржало конференцију, са намером да у дочек и смештај укључи све чиниоце.³⁸⁸ Решеност да колонизацију доследно спроведе учинио је Аграрни савет 31. августа 1945. Одлуком о исељавању лица која су се налазила на конфискованим немачким имањима одређеним за колонизацију. Министарски савет, на предлог министра народне управе, 2. септембра 1945. донео је Уредбу о реду првенства о додељивању земље. Право на земљу добили су учесници НОР-а, а предност су имали првоборци.

Насељавање бораца промовисано је на седници Аграрног савета 3. и 4. септембра 1945, када су расподељене републичке насељеничке квоте. Банат је требало да насели 16.500 породица, од којих из Босне и Херцеговине 8.500, а Бачку 20.000 насељеничких породица, од којих само 3.000 из Босне и Херцеговине. Помоћ у спровођењу исељавања из Босне и Херцеговине пружали су Министарство за пољопривреду и сточарство НР Босне и Херцеговине и одсеци за социјалну политику при среским народним одборима.³⁸⁹ Активности полицијског апарата усмерене су на издавање докумената, док су официри ЈА ангажовани ради ефикасног спровођења колонизације. Намера Сретена Вукосављевића да се оснује експозитура Министарства за колонизацију за Босну и Херцеговину није прихваћена. Разлози нису наведени. Упркос томе, колонизацију је, по мишљењу Гаћеша, спроводио гломазан апарат, који је доносио неусклађене и противречне одлуке које су успоравале и отежавале насељавање. Формиране су комисије за исељавање у Војводину, мобилисана су средства за превоз до железничке станице. Претовар је предвиђен у Алипашином Мосту, Славонском Броду и Новом Саду, где су их, поред месних власти, дочекивали представници републичке власти.³⁹⁰

Приликом одређивања насељеничких квота одређени су окрузи исељавања у Босни и Херцеговини. Највећу квоту добилу су Округ Бихаћ, затим Херцеговина, Бања Лука, Травник, Тузла и Сарајево.³⁹¹ Рубна подручја Босне и Херцеговине, гранични простори уз Хрватску, добили су предност у исељавању Срба и чинили гро колониста, јер муслимани и Хрвати нису исказали жељу за колонизацијом.³⁹² Критеријуми за утврђивање квота остали су непознаница. Противљење установљеној квоти исказали су министар за колонизацију Сретен Вукосављевић и министар за пољопривреду Васа Чубриловић. Тешко је без аргумената говорити зашто

³⁸⁸ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 517; Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 293.

³⁸⁹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 75, 295, 513.

³⁹⁰ *Политика*, 13. 9. 1945.

³⁹¹ АЈ, Ф 97–2–19.

³⁹² Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 68, 69, 522 и 523. Срби су чинили 98% насељеничког становништва.

је босанскохерцеговачка квота највећа, зашто је одређен Банат и зашто је то тангирало интересе осталих република.

Списак села за колонизацију сачињен септембра 1945.

1. Херцеговци: Колут, Гаково, Крушевље, Риђица, Станишић, Чонопља.

2. Личани, Пироћанци, Кордунаши, Лесковчани, Бановци: Апатин, Пригревица С. Иван, Каравуково, Српски Милетић, Бачки Брестовац, Филипово, Дeroње, Оаци, Парабућ, Бач, Плавна, Бачко Ново Село, Гајдобра, Буљкес, Чиб.

3. Црногорци: Крњаја, Нови Сивац, Стари Сивац, Црвенка, Вепровац, Торжа, Бачко Добро Поље, Нови Врбас, Стари Врбас, Секић, Фекетић.

4. Војвођани: Пашићево, Бачки Јарак, Нови Футог, Стари Футог, Шајкашки Стари Иван.

5. Загорци: Петловац, Луц, Сумарина, Бели Манастир, Јагодњак, Чеминац, Коранац, Поповац, Брањина, Дарда, Тврђавица, Козарац.

6. Далматинци: Серић, Берак, Сотин, Томпојевци, Ловас.

7. Босна – Мајевица и Семберија: Бешка, Инђија, Путинци, Рума, Нови Бановци, Бечмен.

8. Босанци: Бочар, Банатска Топола, Бикац, Молин, Нова Црња, Хетин, Честерег, Банатски Двор, Бегеј Свети Ђурађ, Немачки Елемир, Клек, Катарина, Лазарево, Мартиница, Ечка, Банатски Деспотовац, Сарча, Сечањ, Шупљаја, Нинчићево.

9. Македонци, Србијанци: Книћани, Глогоњ, Јабука, Омољица, Брестовац, Плочице, Ковин, Мраморак, Банатски Карловац, Сусара, Бела Црква, Вршац, Гудурица, Мариолана, Хајдучица, Велика Греда, Сеценово, Панчево.

10. Инвалиди: Нова Пазова, Краљевићево.

11. Дечија насеља: Наково, Солтур, Сарлеви, Свети Хубер, Хајфелд, Мостор.³⁹³

Дата шема насељавања имала је само привремени карактер. Убрзо се дошло до сазнања да је број заинтересованих колониста из БиХ далеко већи од предвиђеног. Незадовољство колониста Банатом утицало је на то да се и Бачка крајем 1945. и почетком 1946. укључи у домен босанскохерцеговачке колонизације, пре свега срезиви Бачка Паланка и Нови Сад. Колонизација је извршена по рејонима, становништво је територијално и етнички груписано на основу политичке воље креатора колонизације, док су мотиви одлуке о рејону усељавања непознати. Магловите представе о капацитету и могућностима смештаја имао је Владо Шегрт, министар пољопривреде и сточарства у Народној влади Босне и Херцеговине, који је крајем августа 1945. препоручивао насељеницима да понесу што мање ствари, пошто их у Војводини очекује све што им треба, обезбеђена храна

³⁹³ АВ, Ф 346, 977/1945.

и могућност школовања деце. Стање је улепшао, наводећи да има довољно стоке и инвентара за рад и да ће земља најесен бити поорана тракторима. Генерал-мајор Шегрт у изјави од 30. августа 1945. каже да ће 2.000 колоништа из Босне и 1.000 породица из Херцеговине моћи да крене транспортима већ 6. септембра 1945. Описао је велика и лепа места повезана железничком пругом, електричним осветљењем, са артеским бунарима и пространим кућама снабденим намештајем. Рачунао је да ће из Босне и Херцеговине бити исељено 9.000 породица и преко 50.000 душа. Припреме за прихватање насељеника у Војводину подразумевале су расељавање самовољних колоништа и насељавање, у првом реду чистих немачких села, а затим и мешовитих. Извештај упућује на то да се колонисти из Босне и Херцеговине позивају на *Сарајевски дневник* од 26. августа 1945. и траже бесплатно одећу, обућу и инвентар. Улепшавање живота у Банату имаће далекосежне последице за живот генерација Срба. Убрзо се показало да колонисти не постављају питање рада, већ одбијају послове, а посебно Херцеговци. Шегртова изјава је одмах прихваћена од Крајишника у време послератне беде и немаштине. Троугао између Зрењанина, Јаше Томића и Кикинде у Банату дочаран је као „обећана земља”.³⁹⁴

Власт је за лоше организовану колонизацију прогласила долазак колоништа из срезова Невесиње, Билећа и Љубиње. Оставили су 150 комада оваца и земљу са више од једног вагона жита. При проверавању молби није се водило рачуна о имовном стању. Велик број молби из Сарајева не садржи податке о учествовању у Народноослободилачкој борби, броју погинулих и слично. Обавештења су стизала 5–6 сати пре поласка транспорта, па колонисти нису имали времена да се припреме и да цела породица одједном крене. Путовало се 10 до 15 дана, па је затражено увођење санитарског вагона. Пристизало је из појединих срезова више породица него што је најављивано, што је ометало планирани смештај. Дешавало се да се једним транспортом истовремено пресељавају колонисти у Бачку и Банат. Влада у Сарајеву је за бонове откупљивала стоку, говорећи колонистима да ће добити краве. „Влада у Сарајеву потребно је да нађе могућности за исплату преузетих ствари, јер ће на тај начин погорелцима омогућити брже оспособљавање”.³⁹⁵

Земљишни фонд од 500.000 кј. омогућавао је досељавање око 40.000 породица, односно око 200.000 људи. Места која је требало населити су унапред одређена. Предвиђено је било да се у једном транспорту, у композицији од 25 до 30 вагона, нађе 100 до 200 породица. Унапред су припремљени пакети хране, раскужне станице, преноћишта, санитарска помоћ и купатила у Новом Саду, Петроварадину, Сомбору и Бачкој Паланци.³⁹⁶

³⁹⁴ *Сарајевски дневник*, 29. 8. 1945.

³⁹⁵ АВ, Ф 184, 3160.

³⁹⁶ *Слободна Војводина*, бр. 257, 31. 8. 1945.

Стање читава следећа изјава: „Настало је просто једно отимање за одлазак у Војводину”. Лекић износи тврдњу да није обезбеђена контрола носилаца права насељавања, да се уместо бораца исељавају породице које је требало збринути „из других разлога”. Било је и оних породица које су током зиме 1945–1946. тражиле привремени смештај. Проверавање молби и предлагање колониста за насељавање вршиле су федералне јединице. Евиденције су веома слабо вођене. Многе молбе из Босне и Херцеговине решаване су по неколико пута. Да ли је у питању била само слаба евиденција или се иза тога крило нешто друго, тешко је проценити. Осим тога, нека понашања измакла су контроли. Представник Босне и Херцеговине у Главној комисији за насељавање бораца у Војводини имао је овлашћење да решава молбе из Босне и Херцеговине и да само своју федералну јединицу обавести о томе. Молбе је одобравао министар пољопривреде БиХ, а да оне претходно нису евидентирани у Министарству. Тек после смењивања Димитрија Бајалице* молбе из БиХ су, на предлог надлежног органа, достављане Федерацији на одлучивање.³⁹⁷

Колонизација је почела пре „него што су навршене и најнужније припреме за транспорт и прихват. Федералне владе нису се држале плана (БиХ), упућивале су више породица него су најављивале, није се могло тиме дириговати. Пред почетак зиме, нарочито су транспорти бројно порасли многобројним фамилијама, које нису предвиђене за колонизацију, него су бежали из Босне и Лике из страха од глади и зиме”. Неприпремљено стање настало је захваљујући ратном метежу и пристизању већег броја колониста од предвиђеног. Села су запоседнута од аутоколониста, од избеглих са Космета, Македоније, БиХ и Славоније, од породица које су током 1941–1942. побегле у Србију, а одатле у Војводину, „било од домородаца, било од логора”.³⁹⁸ Условне колонизације крајем 1945. одређивао је повратак демобилисаних бораца, превозено је железницом семе и храна. Путовало се често на малом растојању, 11 дана од Сремске Митровице до Петровграда.³⁹⁹

Недостатак пољопривредне радне снаге осећао се после рата највише у Војводини. Привредни савет ДФЈ поверио је Министарству пољопривреде ДФЈ и Главном одбору синдиката радника и намештеника довођење пољопривредне радне снаге из Босне у Војводину и Барању. Радницима је даван бесплатан превоз до одредишта. Радила су и деца изнад 14 година за предујам у храни и новцу. Кретале су до јесени 1945. „лавине” радника,

* Димитрије Бајалица, рођен 1911. у Слабињи код Бос. Костајнице, завршио економски факултет. Члан КПЈ од 1940. У рату био комесар чете, батаљона, одреда, бригаде и дивизије, са чином потпуковника. После рата члан Контролне комисије ФНРЈ и секретар Комитета за задругарство Владе ФНРЈ.

³⁹⁷ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 87.

³⁹⁸ АВ, Ф 184, 3.158.

³⁹⁹ *Борба*, 26. 2. 1946.

занатлија, намештеника, индустријских радника, трговци, шверцери и шпекуланти. Међу њима је било и неспособних за рад и породица са децом. Долазили су самовољно ради сталног настањивања, често мимо знања НОО, берзи рада и Главне пољопривредне комисије Војводине.⁴⁰⁰

Стихијски стигле породице смештене су на „крај села” и по салаши-ма до пролећа, када ће бити упућене у стари крај. Истовремено се врше акције сакупљања летине, жетва, браће кукуруза. Поља Војводине у лето и јесен 1945. обрађивало је 50.000 сезонских радника из Босне и Херцеговине, Србије и Македоније, који су за рад исплаћивани у натури, кукурузу, жити и другим продуктима.⁴⁰¹ Подељени су на следеће групе: аутоколони-сти 4–5.000, илегални колонисти из Босне и Херцеговине 3.000 породица, логораши преко 100.000, војска, затим, Грци, Сремци и Мађари 124 породице, доведени из Босне у Војводину, јер су имали држављанство пре 1918. и нису се ставили у службу окупатора.

Питањем самозваних колониста бавило се Министарство колонизације ФНРЈ. Извештени од владе у Сарајеву о доласку 188 породица из Бугојна, могли су да примете да су стигле 202. Одступања од предвиђеног броја су учестала. Забележене су злоупотребе при пријављивању лица која нису имала борацки статус: уписивани су позадински активисти и мобили-сана лица, па је то био повод за доношење Упутства за једнообразно насе-љавање Војводине.

Колонизацију немачких села ометало је присуство аутоколониста. Најбројнији су били Немци логораши. Преко 100.000 их је ангажовано у пољопривреди по наредби Тита.⁴⁰² Више породица деле кућу, што је стварало нервозу међу колонистима. „Кад је први снег затрпао они су почели ложити ограду. Људима су обећане пуне куће, а кад овамо дођу и увиде да још нису ни власници кућа настаје негодовање и разочарење. Затим и цивилни логори отежавају смештај. Поједина места Гаково, Крушевље, Книћанин, не можемо уопште у току ове зиме насељавати, јер су ова места пуна са логорима”. Гајдобра је имала цивилни логор који је заузео 50 кућа. Самозвани колонисти, у општем метежу, принуђени су често да се селе јер планирана колонизација није трпела самовољу. Десетине хиљада људи су више пута пребациване из села у село. Војводину је опсела река миграната.

Аутоколониисти су сматрани уљезима, јер су се уселили на државну имовину, која је то постала одлуком АВНОЈ-а од новембра 1944. Већина је имала право да буде колонизована на основу Уредбе. „Њих је у већини случајева натерала беда и пустош”. Самовољно насељавање из Босне и

⁴⁰⁰ Бранко Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, стр. 329, 330, 408, 409.

⁴⁰¹ Бранко Петрановић, Чедомир Штрбац, *Историја социјалистичке Југославије*, књ. 1, стр. 50.

⁴⁰² АВ, Ф 334, а. ј. 138. и АВ, Ф 334, а. ј. 10.284/1. Наредбу о употреби немачке радне снаге дао је Тито.

Херцеговине и других република тема је седнице Председништва Народне скупштине Аутономне покрајине Војводине од 26. децембра 1945. Главна комисија за насељавање бораца известила је о свакодневном пристизању десетина породица. „Наглашава да је више пута тражила да Влада у Сарајеву обустави свако самовољно пресељавање, али на овоме до данас ништа није учињено”.⁴⁰³

Последице су трпели колонисти који су насељавани тако што је више породица делило простор. У Товаришеву је седам чланова смештено у две просторије. Питање аутоколоништа решавано је тако што су у решавање узимане молбе оних који на то имају право: из Босне и Херцеговине 2.700 породица, са Косова 1.365. „Прошверцоване породице”, њих 3–4.000, требало је ставити на листе федералних јединица и домаћег становништва, које није бројно и није испуњавало услове.⁴⁰⁴ Доста је примера јавашлука у односу према пољопривредним радницима из Босне крајем октобра 1945. Десет дана држани су на железничком колосеку у Гајдобри. Отворени вагони са кукурузом и натоварени џаковима жита чекали су да буду прикопчани на локомотиву са 60 пољопривредних радника. Хладноћа, спавање у железничкој станици и присуство вашки у вагонима убрзало је појаву пегавца. Заражена су пегавцем три радника. Од кише је кукуруз који су зарадили почео да плесиви. Здравствено нису збринути, нису постојали апарати и сува комора за чишћење. Оклевање да се вагони упуте у Нови Сад на депедикулацију указује на бројне пропусте локалне власти. Могућност ширења заразе препуштена је случају.⁴⁰⁵

Припреме за колонизацију протекле су у Босни и Херцеговини у знаку еуфорије уместо реализма. Колонистима је требало по доласку у колонију време од две до три недеље да прихвате реалност без „примитивних” навика живота.⁴⁰⁶ Министар за колонизацију Сретен Вукосављевић упозоравао је на лошу пропаганду, позивао на трезвеност, да у „Војводини не тече мед и млеко: Људи мисле да иду на колонизацију, да иду на одмор, на зимовање. Неки мисле да је то награда за тешкоће које су имали за време окупације. Таква је пропаганда вођена у Босни. Стварно стање није такво. Њих чекају празне куће, полупани прозори, слаба исхрана, без стокe, долазе у куће које су напуштене пре годину дана, које су разни елементи опљачкали, развлачили имовину”. Указано је да мали транспорти колоништа чекају на споредном колосеку по неколико дана, јер су пролазиле композиције са храном, опремом и војском. Саветовано је да се што боље обуку, понесу што више хране и лопате за чишћење снега. Критика на начин решавања молби окарактерисана је као паника. Говорило се о „непланском расељавању” Босне и непоштовању Уредбе о реду првенства.

⁴⁰³ АВ, Ф 169, 2.469, 1945.

⁴⁰⁴ АВ, Ф 334, а. ј. 138.

⁴⁰⁵ ИАНС, Ф 346, ОНЗ, 729/1945.

⁴⁰⁶ АЈ, Ф 97–2–21.

Замерка је упућена на рачун богатих колониста из Херцеговине, који су иза себе оставили 150 оваца, вагон летине и нису били спремни да раде, очекивали су рад логораша, јер никада нису радили већ управљали задругом. Радне бригаде формиране су од младића до 25 година.⁴⁰⁷

Главна комисија почела је 1. фебруара 1946. технички део, премеравање, након што је од савезног министарства добила 190 геометара. Даноноћно се радило у 90 техничких секција.⁴⁰⁸ Организација посла почела је тако што је, поред месне комисије за насељавање, формирана комисија за доделу земље, коју је сачињавало шест чланова: три представника бораца, по један представник МНОО и Управе народних добара и један геометар. Места која су имала колонисте из више срезова образовала су саветодавни одбор, ради решавања проблема. Комисије за доделу земље имале су задатак да растерете месне комисије, које су биле заузете питањем смештаја, доделом кућа и обезбеђењем исхране.⁴⁰⁹ Упутством за пресељење од 3. августа 1945. предвиђени су органи који су водили бригу о техничким стварима и формуларима за пресељење. Циљ је спречити неконтролисано пресељење и успоставити реалан интензитет сеоба.⁴¹⁰

Обезбеђено је довољно пшенице и кукуруза, док је пасуља, кромпира и грашка недостајало. Колонисти су одбијали да једу грашак јер нису имали навике. Дневно је давано по једној особи 15 кг пшенице, 8 кг хлебног брашна, један и по кг кукуруза, 200 г кромпира и 50 г масти и уља. Обезбеђене су за сваку породицу три кокошке или ћурке и једна крмача за расплод. Проблем је одећа, обућа и намештај. Делило се мало онога што је остало неразвучено или опљачкано. Није се водило рачуна о имовини у магацинима Управе народних добара. Односили су намештај утицајни „другови”, радила је црна берза у коју су укључени „дивљи” колонисти и мештани, док су месне власти биле незаинтересоване.⁴¹¹ Протекло је годину дана од одласка Немаца, напуштене куће су изазов коме се није могло одолети. Намештај и намирнице тражио је и Врховни штаб ЈА, коме се морало удовољити одабиром првокласних ствари из отмених напуштених кућа и двораца Војводине.⁴¹²

Немачка одећа је дељена на 100 породица: 70 мушких зимских капута, 40 обичних, 70 панталона, 60 прслука, 160 мушких кошуља, 130 гаћа, 100 пари чарапа и 50 пешкира, а за жене: 500 прслука, 200 кошуља, 200 сукања – широких швапских, 100 хаљина, 50 пари чарапа, 50 гаћица, 200 марама, 200 блуза, 40 пари ципела. Деци је обезбеђено само шест дечјих зимских капута, 80 одела или хаљиница, 10 малих капута, 10 чакшира,

⁴⁰⁷ АЈ, Ф 97–2–19.

⁴⁰⁸ *Слободна Војводина*, 1. 5. 1946.

⁴⁰⁹ АВ, Ф 184, 3.154.

⁴¹⁰ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 73.

⁴¹¹ АЈ, Ф 97–2–19.

⁴¹² АВ, Ф 170, 55/944.

пет блуза, 38 капа, осам пари ципела и 100 кошуља. Намештај је подељен по следећем кључу, по породици: два кревета, једна сламарица, два јастука, четири столице, две поњаве и застирача, један лонац, једна шерпа, четири тањира, једна вангла или чинија. Народ је, вођен инстинктом, задовољан минимумом јер је преживео страхоте рата. Зато је као бродоломник захвалан за комад кукурузног хлеба. Парцијално је подмирено 24.000 колонистичких породица. Тешкоћа је било око поправки демолираних кућа. Недостајало је стакло и огревно дрво, а колонисти користе за грејање намештај и столарију, уместо сламе, кукурузовине, стабљика сунцокрета...⁴¹³

Други моменат је ефикасност промене аграрнопоседовне структуре, којом је у пролеће 1946, уочи сетве, у власништво нових интересената прешао 1.000.000 кј земље, од тога 400.000 кј у руке колониста. Ради ефикаснијег рада Привредни савет донео је Уредбу о оснивању фондова стамбених и пољопривредних зграда, пољопривредног инвентара и стоке, семена, хране и покућства добијеног конфискацијама и експропријацијама.⁴¹⁴ Поред земљишног поседа, формиран је и фонд кућа намењених колонизацији, који је чинила 62.281 немачка конфискована кућа. Финансијски издаци нису оптерећивали државу. Усељавањем у постојеће куће решавано је питање смештаја.

Припреме за пресељавање колониста у федералним јединицама почеле су крајем августа. Формиране су комисије за исељавање у Војводину и мобилисана превозна средства до железничке станице. Недостатак пруга, путева и камиона наметао је употребу коњских запрега. Колонизација и процес снабдевања храном гладног становништва Далмације, Лике, Кордуна и Босне и Херцеговине текао је паралелно. Посебан допринос дала је војска, која је ангажовала возни парк у оквиру скромних могућности. Најчешће се носило на рукама. Припреме за одлазак колониста у Војводину обављене су почетком септембра. Мостар је имао посебну комисију која је мобилисала сва постојећа превозна средства за транспорт исељеника. Комисија за насељавање бораца у Војводини имала је представника из Босне и Херцеговине почев од 11. септембра 1945.

Масовно учешће становника Босне и Херцеговине у колонизацији показује податак да је до краја 1945. поднето 10.749 молби. Отимање око колонизације доказује добровољност, тренд понашања становништва који је власт подстицала. Молбе је примало Министарство пољопривреде и сточарства Народне владе Босне и Херцеговине. Квота је била подељена на исељеничке округе, а највише их је припадало Бихаћком, Херцеговачком и Бањалучком.⁴¹⁵

⁴¹³ АЈ, Ф 97–2–19.

⁴¹⁴ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 511, 513.

⁴¹⁵ Никола Гаћеша, *Исељавање из Босне и Херцеговине у Војводини 1945–1948*, Сарајево 1990, стр. 401; Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, Нови Сад 1995, стр. 522.

Насељенички рејон за колонисте Босне и Херцеговине обухватао је 29 насеља у Банату, у срезовима Јаша Томић, Петровград и Кикинда, а затим и девет насеља Бачкопаланачког среза. Усељавањем је повећан број босанскохерцеговачких усељеника у 122 насеља. Расељавање становништва Крајине и Херцеговине вршено је на целој територији Војводине. На брзину којом је спровођена колонизација указује податак да су крајем јануара 1946. досељена у Војводину 101.524 лица (Табела 34).

Територија	Породица	Лица
Хрватска	4.442	22.527
БиХ	8.703	54.116
Црна Гора	3.015	16.159
Србија	1.103	6.519
Словенија	240	900
Македонија	191	1.303
Војводина	806	
Инвалида	500	
Укупно:	19.000	101.524 ⁴¹⁶

Табела 34. Број колонистичких породица у Војводини 1946.

Колонизована су током 1945. само 73 села, од намераваних 120. Очекивао се долазак 37.500 породица. Уз придолазеће породице је три до четири хиљаде дошло илегално. Делегација Министарства пољопривреде за смјештај колониста из БиХ упутила је 5. септембра 1945. Главном народном одбору за Војводину допис о кретању транспорта правцем Шид – Сремска Митровица – Инђија – Нови Сад. Предвиђено је стајање од пола сата за напајање и исхрану стоке, те за поделу хране колонистима од стране фронтских организација. Захтевана је израда „латрине” пољских нужника како би се избегла зараза.⁴¹⁷

Првих месец дана пропраћено је извештајем *Слободне Војводине* о приспећу 3.500 породица и око 23.000 душа. Употребљено је 648 вагона за људе и 214 вагона за стоку. Просечно су у једном вагону била 32 човека, а 11 комада стоке.⁴¹⁸ Сами колонисти приступили су расподели кућа и распореду послова. Возови су свакодневно одвозили колонисте у „обећану земљу”. Телеграфски извештаји говоре: Срез Мркоњић 27 породица, Јајце 19 породица; 18. децембра 1945. кренуо транспорт од 297 чланова. У новом транспорту из Мркоњића, 25. децембра 1945, било је 309 лица. Дан касније понавља се сеоба из Мркоњића – 56 породица односно 410 лица. Транспортном је 27. децембра 1945. из Среза Мркоњић кренуло 37 породица са 377 чланова. Просечно је сваки од ових транспорта путовао до Новог

⁴¹⁶ АВ, Ф 334, а. ј. 138.

⁴¹⁷ АВ, Ф 169, 1.715/ 1945.

⁴¹⁸ *Слободна Војводина*, 12. 10. 1945.

Сада два дана и две ноћи. Влада у Сарајеву слала је из једног среза уза-
ступно три мања транспорта, што је оцењено као неодговорно.

Прво се насељавају у Банат септембра, октобра и новембра 1945. и
јануара 1946. Насељавање Бачке започело је крајем 1945. и почетком 1946.
у Бачку Паланку, Нову Паланку, Букин (Младеново), Тител и Обровац.
Током 1946–1947. насељени су Бачки Јарак, Каћ, Будисава и Бачко Ново
Село. Стари Футог је 1946–1948. насељен са 204 колонистичке породице,
од којих су се 42 вратиле у Босну и Херцеговину.

Одлука о насељењу колониста БиХ крајем 1945. на конфискованој
земљи Немаца у Бачкој подразумева следећа места: 1. Бач – са 155 насеље-
ничких породица из Бос. Дубице, Бос. Новог, Приједора и Санског Моста;
2. Бачки Јарак – 135 насељеничких породица из Бихаћа, Дрвара и Кључа;
3. Куцура – 140 породица из Босанске Крупе; 4. Будисава – 35 породица из
Прњавора; 5. Гајдобра – 26 породица из Билеће и Стоца; 6. Нова Гајдобра
– 57 породица са подручја Љубиња и Требиња; 7. Бездан – 61 породица из
Посушја и Широког Бријега; 8. Тител и Шајкаш – 115 породица из Бугојна
и Гламоча,⁴¹⁹ односно укупно 774 породице. Колонизацију су до 1. фебруа-
ра 1946. напустиле 342 породице од укупног броја насељених из Босне и
Херцеговине у Војводини. Највише се вратило насељених борачких поро-
дица из Баната. Прашњав и блатњав Банат није привлачио брђане.

Пројекција насељавања бораца из Босне и Херцеговине трпела је
током 1946. измене. Списак 47 места у Бачкој и Банату предвиђених за
Босанце и Херцеговце говори о сталним променама. Унети су следећи сре-
зови:

Срез Бачка Паланка: Нова и Стара Паланка, Бачко Ново Село,
Букин, Гајдобра, Нова Гајдобра, Обровац, Плавна, Товаришево, Чиб.

Срез Кула: Куцура.

Срез Нови Сад: Бачки Јарак, Каћ, Темерин.

Срез Озаци: Бач.

Срез Тител: Будисава, Тител, Шајкаш.

Срез Велика Кикинда: Велика Кикинда, Бачка Топола, Бочар,
Мокрин, Наково, Свети Хуберт, Солтур, Шарлевил.

Срез Јаша Томић: Јаша Томић, Нинчићево, Сарча, Сечањ, Шупљаја.

Нови Кнежевац: Пот. Свети Никола.

Српска Црња: Бегеј Светог Ђурђа, Мастрот, Молин, Руско Село,
Хајфелд, Хетин, Честерег.

Срез Петроград: Банатски Деспотовац, Катарина, Клек, Книћанин,
Лазарево, Мартиница, Немачки Елемир, Перлез.⁴²⁰

Током 1946. предвиђено је насељавање 3.040 породица бораца Хер-
цеговаца у Бачкопаланачки срез. Бачкопаланачки срез почетком марта

⁴¹⁹ АВ, Ф 184, 1.870 1.868 и 1.869.

⁴²⁰ АВ, Ф 184, 3.092.

1946. населила је 1.921 породица са 13.345 чланова. Без решења су се населило 122 борачке и 34 неборачке породице са 970 чланова (Табела 35).

Колонија	Породица	Чланова
Б. Н. Село	43	246
Б. Паланка	373	2.383
Букин	414	3.968
Н. Гајдобра	173	1.023
Обровац	201	1.268
С. Гајдобра	374	2.163
Товаришево	99	614
ЧиБ	244	1.680
Укупно:	1.921	13.345

Табела 35. Породице са борачким решењем насељене у Бачку до 30. 3. 1946.

Пресељавање колониста добило је бржу динамику јер се транспорти нису задржавали ради пријема хране. Колонистима је даван само хлеб. Кроз Босански Брод за недељу дана априла 1946. отпремљено је 346 породица са 2.512 чланова у 146 вагона. По наредби Владе БиХ је враћено 35 породица јер су одбиле Јашу Томић као место колонизације, захтевајући Стару Гајдобру. Том приликом мајор задужен за транспорте ухапсио је три бунтовника, а имао је проблема и са осталим срезовима око отпремања у Банат. Делегати појединих срезова су јамчили да ће Херцеговци да населе Гајдобру, а Босанци Товаришево, Букин, Обровац и Бачку Паланку, као и да нико неће бити отпремљен за Банат. Забуна је настала у Београду, јер на картама није била написала одредишна станица.⁴²¹ Босанскохерцеговачки рејон обухватао је 29 насеља Баната: Јаша Томић, Петровград, Кикинда и девет насеља у Срезу Бачка Паланка. Број насеља у Бачкој повећао се 1946. на Футог, Тител, Бачки Јарак, Каћ, Будисаву и Шајкаш.

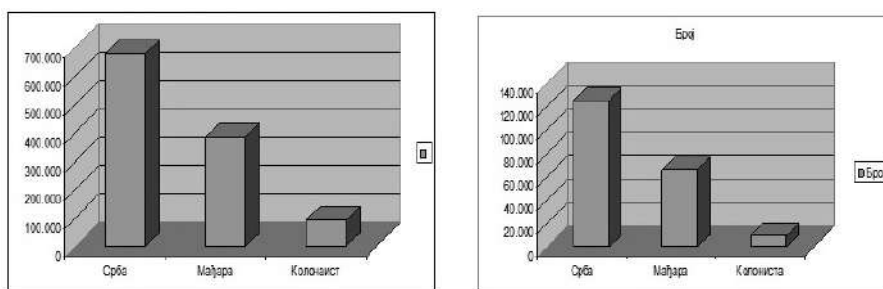
Места	Укупно	Срби	Немци
Бачки Јарак	1.664	204	1.460
Бачко Ново Село	3.298	322	2.976
Буљкес – Маглић	4.100	190	3.910
Гајдобра	5.315	78	5.237
Нова Паланка	3.338	120	3.218
Нове Шове	3.413	100	3.113
Стара Гајдобра	2.558	200	2.368

Табела 36. Насеља на територији јужне Бачке са апсолутном већином Немаца 1944.

На територији Бачке је 20 места са немачком апсолутном већином. Од укупно 20.087 становника, Немаца је 19.179 у срезовима: Апатин, Бач-

⁴²¹ АВ, Ф 184, 3.089, 3.091, 3.138, 3.153, 3.157, 3.166.

ка Паланка, Бачка Топола, Нови Сад, Озаци и Сомбор.⁴²² Логорисани Немци нису обухваћени пописом који је настао ради бирачких спискова. Округ Нови Сад обухватао је Срез Кулу, у којем је Срба 14.660, свега Словена 28.424, док је Мађара 7.323, свега несловена 8.759. Срез Кула има 37.183 становника, од којих 11.125 колониста. Послератна „сеоба народа” донела је нову етничку слику. Немци су отишли са позорнице етничког шаренила Војводине. Остали су у равници бројни народи придошли у време моћи Хабзбуршке монархије. Доведени са намером да служе двору и кроте мочварну равницу, остали су ради егзистенције, навика и укорененог начина живота. Број колониста је повећан. Почетком 1946. је број становника за два месеца нарастао са 91.612 на 124.055, а досељена је 22.921 породица.⁴²³ У мају 1946. је било 36.459 породица са 199.860 чланова. До краја новембра 1946. насељене су 42.000 колонистичких породица.

Дијаграм 4. Становништво Војводине септембра 1945. и Округа Нови Сад децембра 1945.

Народ	Војво- дина	Округ Н. Сад	Срез Н. Сад	Град Н. Сад	Срез Ст. Бечеј	Срез Жабалј	Срез Тител	Срез Б. Паланка
Срби	681.720	125.538	13.091	28.269	30.408	18.040	18.097	17.633
Хрвати	126.292	5.221	128	2.941		40	99	2.013
Словенци	4.349	770	27	613		2	45	128
Словаци	73.962	23.187	16.896	2.729				3.517
Чеси	2.391							
Бугари	2.861							
Русини	19.675	3.532	24	842		2.643	23	
Руси	3.015	589	50	506		25	8	
Остали Словени:	1.081							
Свега Словена:	915.346	157.837	30.216	35.900	30.408	20.750	18.272	23.291
Мађари	386.615	66.358	10.067	18.503	30.767	133	3.728	3.170
Румуни	59.437	158	1	148			9	
Јевреји	2.119	1.265	102	1.122		5	4	42

⁴²² АЈ, Ф 97-1-1.

⁴²³ АВ, Ф 192, кут. 235, б. б.

Цигани	9.556							
Разни	3.711	1.074	56	828		1	18	171
Свега несловена:	461.438	68.865	10.226	20.591	30.767	139	3.759	3.383
Укупно:	1.376.804	227.702	40.442	56.491	61.175	20.889	22.031	26.674
Свега колониста:	91.612	9.730	1.347			1		8.382

Табела 37. Становништво Војводине и јужних срезова Бачке децембра 1945.

Покушај Министарства за колонизацију да изврши прераспodelу већ утврђених насељеничких квота заснивао се на чињеници да је из Босне и Херцеговине, захваљујући Протоколу о репатријацији, 2. јануара 1946. отишло 20.000 Пољака. Министар Вукосављевић предлагао је смањење босанскохерцеговачке исељеничке квоте, наводећи да је пресељено више него што је потребно, као и да је то „штетно и по економске и по политичке интересе, како босанске федералне јединице тако и државе као целине”. Додељена квота је „према садашњем стању земљишног фонда”, те би колонизацију у Војводину требало обуставити, а колонисте населити на земљиште и куће Пољака. Акција министра Вукосављевића на прераспodelи републичких квота није успела. Током августа 1946. је из Босне и Херцеговине у Војводину пресељено 12.000 породица. Настављено је повећање насељеничке квоте до обустављања колонизације.⁴²⁴ Национална структура досељеног становништва упућује на доминатно присуство Срба, од којих су две трећине колонисти (Дијаграм 4; Табела 37).

Народ	Процент
Срби	71,97
Црногорци	17,80
Македонци	5,31
Хрвати	3,17
Словенци	0,93
Муслимани	0,82

Табела 38. Национална структура становништва досељеног у Војводину након колонизације 1948.⁴²⁵

Саобраћајнице су у рату разорене, па је спровођење колонизације отежано. Непријатељ је при повлачењу систематски порушио 57% железничке мреже, односно 6.140 км отворене пруге и 1.975 км станичног колосека. Срушени су железнички мостови преко Саве, Дунава, Тисе, Мораве, Дрине, Неретве, Босне... Порушена су на пругама нормалног колосека 982

⁴²⁴ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 307, 308, 311.

⁴²⁵ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 473.

моста, а на пругама узаног колосека 278.⁴²⁶ Преко Дунава су у употреби само мостови код Новог Сада и Ковина. Интензитет пресељења ограничавале су оскудне могућности. Понтонски мост код Новог Сада могла су дневно да пређу само 72 вагона. Иста траса коришћена је за пребацивање зрнасте хране, пољопривредних машина и угља. Иако оштећена, железница је послужила за транспорте хране и робе и војно ангажовање. Савезно министарство за колонизацију управљало је саобраћајем и транспортима у вези са пресељењем.

Пресељење се одвијало у четири фазе, од места исељавања до збирне станице, од растурне до истоварне или прихватне станице. Растурна станица за Бачку била је Нови Сад. Транспорти су долазили у Нови Сад без најаве. Руководиоци транспорта из Босне и Херцеговине именовани су пред долазак и нису имали увид у стање. Путовало се из околних места у Дрвар, одатле пругом уског колосека до Приједора, од Приједора до Окучана камионима, затим до Новог Сада и Бачке Паланке пругом нормалног колосека. Исти комфор делиле су колонистичке породице и стока, најчешће у сточним вагонима. „Читава сеоба народа вршила се у доста компликованим условима”.⁴²⁷ Буџетом за јули–децембар 1945. за трошкове превоза и смештаја досељеника предвиђено је свега 500.000 динара. Превоз је падао на терет савезног Министарства колонизације. Трошкове исхране је ово министарство делило са федералним јединицама.⁴²⁸

Прихватне станице у Броду, Окучанима, Новом Саду и Петровграду образоване су 17. септембра 1945. од Главне комисије за насељавање бораца. Организацију станице водили су економ и помоћник економа, који су водили рачуна о набавци, спремању и расподели хране. Особље кухиње преузето је од кухиња јавних берзи рада. Превоз и поделу хране вршили су војници ангажовани од команде места. Насељавањем су се бавила и министарства социјалне политике, народног здравља и унутрашњих послова, ЈА, железничке дирекције, војне власти и месни одбори, који су се старали о смештају, исхрани, здравству, додели земље, пријави места порекла, броју чланова и месту досељења.

Транспорти из Босне априла 1946. полазили су са следећих станица: 1. Округ Бања Лука – Јајце, Дервента, Окучани, Бања Лука, Приједор, Босански Нови, Бравско, Саница и Сански Мост; 2. Округ Добој – Шамац, Дервента, Завидовићи, Жепче, Маглај, Грачаница, Добој, Јелак, Теслић и Босански Брод. Најбројнији транспорт полазио је из Бравска и Санице, у ком је било 96 породица или 786 лица, а затим из Јајца, у ком су биле 52 породице или 405 лица. Предвиђено је да се за 11 дана из Округа Бања

⁴²⁶ Саво Јањић, *Сећање за будућност од првог гвозденог пута до модерне железнице у Србији и Југославији 1880–1995*, Београд 1995, стр. 38 и 39.

⁴²⁷ АВ, Ф 334, а. ј. 138.

⁴²⁸ АЈ, 97–3–36.

Лука, у 11 транспорта, пребаци 528 породица или 3.900 чланова.⁴²⁹ План пресељења колониста из Босне и Херцеговине стизао је Главној комисији за насељавање бораца Војводине само неколико дана пре реализације. Постојање пруга уског и нормалног колосека изискивало је претовар из вагона како пошилики пакета Унре тако и хиљада породица.⁴³⁰

Земљиште је предвиђено за инвалиде, са тачно утврђеним квотама. Инвалида из Босне и Херцеговине је било 2.500, исти број из Црне Горе, из Хрватске 2.000, из Србије 400, из Словеније 400 и из Македоније 300. Пријављених инвалида је више него што су то могућности за насељавање дозвољавале.⁴³¹

Смештај колониста решио је Аграрни савет, руководећи се принципом расположиве земље. Прво је на листи 150 фашистичких села, анкетом је утврђен стварни број од 105 до 120 села. Нека су запоседнута логорима и логорашима. Долазак на неприпремљено стање створио је проблеме. Требало је иселити десетине хиљада логораша и аутоколониста. „Читава сеоба народа врши се у доста компликованим условима”. Други проблем су оштећења на кућама, што је успоравало колонизацију, реметило ритам насељавања. Чекало се топлије време ради наставка колонизације. Недостатак кућа утицао је на то да се размишља о обустави колонизације или смештању више породица у једну кућу. Колонисти су одбијали да уђу у непољопривредне зграде у Бачкој Паланци.

Предвиђена је подела покућства, у вези са којом је направљен следећи кључ за једну породицу: два кревета, једна сламарица, три јастука, једна дуња, један лонац, једна шерпа, три тањира, вангла, сто, три столице, ћебе, један мушки веш, женска кошуља, сукња, хаљина, чарапе, исто и за децу, и шифоњер, ако га има. Јасно је да то није могло задовољити основне потребе. Кључ за расподелу хране сачињен је по принципу таблице. Утврђена је количина хране за месец дана унапред за сваког колонисту. Одређено је 25 кг кукуруза у зрну, 5 кг пшенице, 3 кг пасуља или грашка, гершле и детелине, затим 6 кг кромпира или кукурузног брашна и 0,5 кг масти по особи. Највећи проблем је недостатак пасуља, кромпира и уља, те је исхрана била једнолична. Предвиђено је и 30 кг меса за колонистичку породицу, што је тешко стизало. Власт је свесна оскудице, претрпљених година рата, болести, изнемоглости која се могла у лето одразити у време пољских радова и врућине са лошим ваздухом и водом. Расподела хране по одређеном кључу изазвала је револт код чланова Партије, а у Петровграду су одбили да је приме.⁴³²

⁴²⁹ АВ, Ф 184, 3.093.

⁴³⁰ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 513–516.

⁴³¹ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, Београд 1997, стр. 67.

⁴³² АВ, Ф 184, 3.154.

Организоване су солидарне акције за помоћ колонистима. Сакупљено је само у граду Новом Саду 120.000 динара, 2.500 кг животних намирница, дечија одећа, рубље, посуђе, таблице, оловке. Тителски, Паланачки и Новосадски срез нису спровели акцију.⁴³³ Предузете су мере доношењем Наредбе Министарства пољопривреде од 12. септембра 1945. о обавезном обрађивању и засејавању земљишта које је потпало под удар аграрне реформе и колонизације. „Месни народни одбори дужни су да обезбеде засејавање и обрађивање земљишта, а власника ће пријавити надлежном државном тужиоцу по Закону о сузбијању напуштене шпекулације и привредне саботаже”.⁴³⁴

Снабдевање колониста животним намирницама, текстилом, обућом и другим предвиђено је од стране Комисије за аграрну реформу и колонизацију да се врши до 31. јуна 1946. После овог рока су права и обавезе снабдевања изједначене са осталим становницима Војводине. То је значило плаћање из властитих прихода, јер је Комисија престала да их кредитира. Кредитирање је предвиђено за период 1. март – 31. јули 1946. Направљена је листа намирница, за коју је обезбеђена додела за пет месеци, са ценом и количином, из чега је требало одредити висину ванбуџетског кредита за исхрану колониста (Табела 39).

Намирница	По особи кг	Цена динара
Пшеница	7	3,8
Кукуруз	25	2,98
Кукурузно брашно	3	3,8
Макарони	1	10,43
Гершла	2	6,66
Млеко у праху	2	10
Сир	0,2	7,3
Уље	0,5	36
Месо	1,5	34,72
Со	0,5	6
Шећер	0,4	38

Табела 39. Месечна исхрана становништва⁴³⁵

Исхрана указује на оскудност, нормирану и строго прорачунату за пет месеци унапред. Цена издржавања за једног колонисту за пет месеци износила је 1.350 динара. Бројно стање насељених колониста је 20. марта 1946. износило 152.724 душа. Ако се од тога броја одбије 18.000 душа које Комисија неће више снабдевати нити кредитирати, остаје 135.000 колони-

⁴³³ АВ, Ф 334, а. ј. 138.

⁴³⁴ Службени лист ДФЈ, Збирка закона и прописа о аграрној реформи и колонизацији, II, Београд, 1945, 38–40.

⁴³⁵ АВ, Ф 184, 3.154.

ста који ће се кредитирати средствима у износу од 165.000.000 динара. Снабдевана су лица без прихода, која нису у стању да плаћају добијене намирнице, што је износило 10–15% од броја насељених. Како је предвиђено насељавање 46.000 породица, а насељено је 27.000, то је значило да ће у најкраћем периоду бити насељено 10.000 породица. Исхрана је представљала проблем који није „забрињавајући”, иако су резерве варива код Управе народних добара исцрпљене. „Имају само сигурно обезбеђен хлеб као основну храну”. Тражило се смањивање односа пшенице и кукуруза, затим више масноће, сматрало се да је 30 кг свињетине мало за породицу, зато се тражило и уље.⁴³⁶

Недостатак пасуља, кромпира и уља у свакодневној исхрани погађао је становништво. По схватању савременика, исхрана колониста је „једноврсна”, присутан је „шкорбут”. Могла се у време тешких летњих радова очекивати изнемоглост. Почетком 1946. за 20.000 колонистичких породица, односно 120.000 чланова, изнормирана је следећа месечна квота: 300 вагона кукуруза у зрну, 60 вагона пшенице, 72 вагона кромпира односно 36 вагона кукурузног брашна, 36 вагона пасуља или гершле. Колонисти су јели углавном хлеб, прво пшенични а затим кукурузни, и нешто масноће. Месец дана у јануару јео се у Товаришеву само пасуљ. Управа народних добара дозволила је да се у Паланци поквари 1.000 кг меса.⁴³⁷

Снабдевање се могло поправити да режим није више од пола године одбијао да прихвати контролу Унре при додели помоћи. Намера власти да расподелу хране користи у политичке циљеве донела је бескрајне преговоре док су милиони људи имали „страшну потребу за храном и оделом”.⁴³⁸ Администрација Уједињених нација за помоћ и обнову за годину дана доставила је Југославији 1.380.370 тона материјала, од тога највећим делом хране. Маршал Тито се лично захвалио за „указану помоћ која је била тако нужна и тако драгоцена”.⁴³⁹

Број оштећених кућа за усељење по једној процени је 5.000. Није било лако утврдити висину кредита, а просечна процена је 5.000–10.000 динара по кући. Новца није било, владала је општа оскудица и немаштина. Средином јануара 1946. установљено је од Контролне комисије да су куће демолиране, без фуруна и шпорета, да колонисти скоро ништа нису добили од одеће и обуће, а од посуђа једва да су добили понешто. Има примера да породица од шест чланова користи две кашике.⁴⁴⁰

Кредит за оправку оштећених кућа у местима спољне колонизације вршило је Грађевинско одељење ГИО АПВ по окрузима. Предвиђено је да се кредит троши само за набавку основног материјала. Није предвиђено

⁴³⁶ АВ, Ф 184, 3.154, 3.155.

⁴³⁷ АВ, Ф 334, а. ј. 138.

⁴³⁸ АВ, Ф 183, фасц. 22. Меморандум Константина Фотића, април 1945.

⁴³⁹ *Слободна Војводина*, 22. 4. 1946.

⁴⁴⁰ АЈ, Ф 50–89–425.

плаћање радне снаге, већ је оправку спроводила народна власт уз масовно учешће народа. Приступило се образовању месних грађевинских одбора састављених од представника месног народног одбора, сељачке радне задруге, Омладине и Народног фронта.⁴⁴¹

Породице досељене из Босне и Хрватске у првој етапи насељавања нису уопште поднеле молбу, па је тражен начин да се њихово пресељење санкционише.⁴⁴² Власт затрпана молбама, услед недостатка архивске службе, није стизала да их заведе, стога је разматрање ишло стихијно. Често су колонисти стизали без најаве, планиран је транспорт из Бихаћа, а стизао из Херцеговине. Колонисти из Јања и Жупе пешачили су 15–20 км до железничке станице у Шипову, а одатле „ћиром”, у вагонима намењеним за превоз стоке до Лашве, где се преседало у нормалан воз. Путовало се преко Босанског Шамца, Винковаца, Инђије и Старе Пазове. Транспорт је имао вођу пута, команданта ешалона, борца НОР-а који је учествовао у расподели кућа и хране. Становништво је разбацано у више места, на што указују подаци приказани у табелама 40, 41 и 42.

Расељавање Жупљана 1945–1948.	
Место	Бр. породица
Бачка Паланка	4
Деспотово	4
Земун	4
Качарево	1
Кула	1
Обровац	38
Перлез	5
Равно	9
Футог	4

Табела 40. Колонизација становника Жупе⁴⁴³

„Укопчавање” колониста подразумевало је везивање за нову средину примањем земље, окућнице и куће, да би се радом адаптирали на ново тло.⁴⁴⁴ Наведено је 27 места која су колонизацијом населили Јањани. Они су оставили 73 насеља са подручја Јања на површини од 320 км². Живели су као хомогена српска етничка целина. Друштвено-економске и политичке промене утицале су на укључивање Јањана у колонизацију. Предратне представе о Војводини стекли су кроз сезонску печалбу, везану најчешће за гладне године и бербу кукуруза. Колонизацијом су Јањ напустила 223

⁴⁴¹ Слободна Војводина, Колонист, бр. 28, 6. 9. 1946.

⁴⁴² АЈ, Ф 97–1–14.

⁴⁴³ Раде Ракита, *Послијератна колонизација Жупљана у Војводини*, стр. 255–257.

⁴⁴⁴ АЈ, Ф 97–5–43.

домаћинства са 1.358 чланова, што је чинило 16,25% од укупног становништва.

Табела 42 делимично приказује насељавање становништвом Мркоњић Града током 1946. Насељени су у 23 места, од тога у Бачкој шест (Тител, Жабал, Бачко Ново Село, Футог, Црвенка и Чуруг), са укупно 28 породица. Колонизација је обухватила 301 домаћинство.⁴⁴⁵ Подаци указују на велику дисперзију становништва, журбу власти, занемаривање концентрисања становништва. Радило се више о расељавању, расејавању крајишког становништва по Војводини, рођена браћа упућивана су далеко једни од других. Колонизација је текла убрзаним темпом, са скромним буџетом и бирократским пропустима, а названа је „осма офанзива”.⁴⁴⁶

Место насељавања	Број породица
Обровац	92
Перлез	44
Футог	16
Деспотово	15
Равно Село	13
Банатски Деспотовац	12
Тител	6
Црвенка	3
Каћ	3
Лакташи	2
Бачка Паланка	1
Бања Лука	1
Брчко	1
Будисава	1
Гајдобра	1
Јајце	1
Кисач	1
Ломница	1
Нова Пазова	1
Стара Пазова	1
Старе Шове	1
Суботица	1
Велика Греда	1

⁴⁴⁵ Раде Ракита, *Колонизација из Мркоњићградског краја у Војводину 1954–1948*, стр. 217.

⁴⁴⁶ АВ, Ф 184, 3.154. Комисији за насељавање је предвиђен буџет од 300.000 динара на годишњем нивоу за аутомобиле (бензин, оправка), а у првом тромесечју утрошено је 114.000 динара. Транспортни трошкови предвиђени за целу годину износили су 30.000 динара, а у првом тромесечју утрошено је 33.000 динара. Набавка књига, мапа и формулара изискивала је 100.000 динара, а само је Катастарски одсек утрошио 82.000 динара у првом тромесечју.

Жабалъ	1
--------	---

Табела 41. Колонизација становника Јања

Место насељавања	Број породица
Српска Црња	139
Нови Козарци	38
Перлез	23
Банатски Деспотовац	18
Тител	14
Жабалъ	11
Бачко Ново Село	9
Банатско Ново Село	6
Лазарево	5
Сремска Каменица	2
Футог	1

Табела 42. Колонизација мркоњићградског краја у Војводину 1945–1948.⁴⁴⁷

Обе колонизације у периоду 1919–1950. утемељене су на спровођењу аграрне реформе. Одржавање пољопривредне производње након одласка Немаца је могуће спровођењем колонизације. Табела 43 указује на насељавање у бачким селима 1. јануара 1948. укупно 4.442 досељене породице.⁴⁴⁸

Колонија	БиХ
Младеново	589
Гајдобра	503
Н. Гајдобра	211
Обровац	294
Товаришево	132
Челарево	270
Б. Паланка	427
Укупно:	2.426
Жабалъ	65
Будисава	72
Тител	82
Чуруг	19
Шајкаш	33
Укупно:	271

⁴⁴⁷ Раде Ракита, *Послијератно исељавање Јањана у Војводину и неке друге крајеве Југославије*, стр. 133–159.

⁴⁴⁸ Персонални попис дат у прилогу указује на преко пет хиљада колонистичких породица у близу 50 бачких насеља.

Куцура	140
Црвенка	70
Укупно:	210
Бачки Јарак	321
Каћ	117
Пашићево	81
Сириг	6
Футог	204
Укупно:	729
Бач	338
Б. В. Село	227
Оџаци	65
Парабућ	83
Плавна	73
Укупно:	786

Табела 43. Број насељених породица у Бачку из БиХ до 1. 1. 1948.⁴⁴⁹

До краја 1948. намењено је у АП Војводини земљом 95.637 породица на површини од 338.868 кј, од тога је насељено око 42.000 колонистичких породица.⁴⁵⁰ Староседелачка газдинства заузимају су 63% обрадивих површина и имала су одлучујући значај за постизање приноса.⁴⁵¹ Колонизација је системом мера профилисала актере, ток, начин и обим остваривања аграрне реформе ради обраде земље и постизања приноса.

⁴⁴⁹ АВ, Ф 205, кут. 39, а. ј. б. б.

⁴⁵⁰ АВ, Ф 185, 8.

⁴⁵¹ АВ, Ф 185, 2.082.

Организација живота у колонијама

Економске, социјалне и националне интересе у колонизацији следили су креатори двеју Југославија 1918. и 1945. Требало је осигурати власт на територији са мањинским становништвом. Колоније су ницале на општинском атару, на територији велепоседа, уз пустару и салаш, на пашњаку. Поред постојећих, ничу потпуно нова насеља, основана од добровољаца, као што су Сириг, Степановићево и Танкосићево. Месни аграрни интересенти, оптанти, насељавају се поред постојећег насеља. Колонистичка насеља обележена су ситном робном производњом у којој су одсутни тржишни вишкови. Колонисти се, без обзира на присутну националну свест, споро прилагођавају начину живота у новој средини.

Простор Бачке савременици су описали као „етнички мешовит, несиметричног мозаика”. Јасно су се распознавале три целине, подељене линијом која је ишла дуж железничке пруге Суботица – Нови Сад и Канала краља Петра.⁴⁵² Источно од пруге Суботица – Нови Сад, од Канала краља Петра је простор са мађарском већином. То су Бачка Топола, Сента, Стари Бечеј, Кањижа и Суботица. Западно од пруге Суботица – Нови Сад је простор немачке већине. Немачко становништво насељавало је срезове Апатин, Бачку Паланку и Сомбор. Источно од наведене пруге и јужно од канала је простор српске већине. Српски етнички простор образовали су срезови Жабал, Тител, Нови Сад. Варош Нови Сад и Сомбор биле су у немачком простору.⁴⁵³

Главни повереник за Банат, Бачку и Барању је дописом од 30. маја 1920. упозорио поверенике да без унапред утврђеног плана и колонизације и статистичких података није могуће одређивати земљиште за колонисте. Додељена земља је подводна, неарондирана, без комуникација, пашњака. Привремени карактер одлука условљавао је да колонисти земљу дају у закуп, јер је ова у парлогу и без примене агротехнике. Неодговорност је пратила рад Аграрног уреда, што је изазивало незадовољство и потиштеност. Страх од пребацивања на други посед имао је за последицу неблаговремену обраду земље, изостајање ђубрења и умањење приноса.

Питањем оснивања нових насеља бавило се Министарство за аграрну реформу 1922. на саветовању шефова Жупанијског аграрног уреда за Војводину. Колоније је требало, по препоруци Савета, основати на подељеном месту, где ће моћи да просперирају. Формална брига за насеља усмерена је на технички део, док су економски проблеми запостављани, насеља

⁴⁵² Канал краља Петра I од Бездана до Новог Бечеја

⁴⁵³ АВ, Ф 183, а. ј. 110.

препуштана сама себи и без перспективе. Посао око експропријације кућишта текао је споро, што је отежавало процес колонизације.⁴⁵⁴ Држава је требало да обезбеди повластице колонистима и да им пружи боље животне и економске услове. Успешност колонизације Ерић је видео у остварењу циљева колонизације, финансијских могућности државе и економског стања колонисте.⁴⁵⁵ Колонисти су подизали куће по својој вољи и могућностима, најчешће не поштујући прописе. Мале куће, са малим прозорима и без патоса су мрачне, тескобне и нехигијенске.⁴⁵⁶

Министар за аграрну реформу наредио је маја 1922. жупанијским аграрним уредима у Новом Саду и Суботици да оснују колоније на свим објектима одвојеним за колонизацију. Уреди су дужни да након тога сачине елаборате, обаве расправу и предложе расправни спис на решење. Градилишта насеља требала су да буду подесне површине. Жупанијски аграрни уреди приликом градње насеља морали су да поднесу Министарству за аграрну реформу и колонизацију елаборате са следећим елементима: исказ координата, нацрт истачивања и пољски преднацрти, мапе, запис честица, записник површина, алфabetски именик насељеника.⁴⁵⁷

Аграрне дирекције, уз сагласност два министарства, 7. септембра 1922. добиле су решење да могу да приступе кредитирању насељеника у складу са Правилником за извршење решења о кредитирању. Задатак им је био да воде именик, те да азбучним редом уносе податке у архиву у којој су чувани елаборати.⁴⁵⁸ Министарство за аграрну реформу је тек 25. фебруара 1925. донело одлуку да аграрни органи могу да врше колонизацију само на основу претходно проученог стања на терену и колонизационог плана.⁴⁵⁹ Колонистичке куће подизане су углавном мимо прописа. Тескобне, са малим прозорима и без патоса, више су личиле на чатрље.⁴⁶⁰

Неки, попут Шећерова, нису у насељеничким задругама видели ослонац за колонизацију. Он истиче да масе имају индивидуалистички инстинкт и да смо „далеко од тога да нам задружни покрет представља претежно наше социјално-економске тежње маса”. Шећеров је начин колонизације оценио као споредну ствар, сматрајући битнијом одлуку о томе где и са ким ће се вршити колонизација. Предност у колонизацији давао је ратницима који су се борили за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца. Привредни, национални и социјални моменат имали су подједнак значај у спровођењу колонизације. Мештане је видео као способне ратаре гладне

⁴⁵⁴ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 246.

⁴⁵⁵ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација 1918–1941*, стр. 404.

⁴⁵⁶ Тоша Искруљев, *О Војводини и њеној колонизацији*, Нови Сад 1925, стр. 17.

⁴⁵⁷ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 193.

⁴⁵⁸ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 78.

⁴⁵⁹ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 202.

⁴⁶⁰ Тоша Искруљев, *О Војводини и њеној колонизацији*, Нови Сад 1925, стр. 17.

земље и незадовољне, а горштаке је сматрао сточарима, привредно неразвијеним.⁴⁶¹

Већина досељеника су пореклом из Херцеговине, Далмације, Лике, Црне Горе и Босне. Апсолутно поузданих података о насељавању Бачке нема, јер настанак и развој нових насеља између два рата није потпуно проучен. Добровољци оснивају нова насеља, која су издвајала досељеничко становништво од староседелачког по начину живота. Поред оснивања нових насеља, ничу нове групе кућа означене као колоније. Аутори дају различите податке о бројности. Према Ерићу, у Бачкој је основано 47 нових насеља. Т. Ристић наводи да је у северним крајевима колонизовано 30.000 породица, док Ерић износи да је у северне крајеве – Војводину, Славонију и Хрватску – досељено 20.000 колонистичких породица са око 100.000 чланова.⁴⁶²

Забележено је јануара 1930. у Бачкој 30 колонија са 4.370 добровољаца колониста, 917 колониста са општим условима, 753 оптанта, 764 домаћа колониста, свега 6.800. Колоније су имале 3.063 новосаграђене куће, које су населили добровољци са прописаним компетенцијама, оптанти по кључу и месни интересенти према расположивости земље.⁴⁶³

Гаћеша је колоније назвао „мали бастиони” ситне робне производње, чији су становници изједначени у беду. „Нова насеља, као изоловане рустикалне јединице, аутархичне на свој начин, углавном су се споро уклапале у социјалну структуру Војводине, изузев неколико случајева”.⁴⁶⁴ Присутна је изолованост колонија од управних општина, већина није имала пашњаке ни земље према броју чланова породице. Колонистима из пасивних крајева недостајало је знање и потребан инвентар. Земља се, по схватању банске управе, делила по национално-социјалном и политичко-партијском основу, те није дошла у праве руке. Банска управа говори о неуспеху аграрне реформе и колонизације, јер су интересенти били оптерећени издавањем земље у закуп и дуговима. Факултативни откуп земљишта је због скромних резултата доживео неуспех. Откупљено је до 1930. на територији Дунавске бановине око 20.000 кј. Иако се земљиште није могло откупити нити изадати у закуп од пет до десет година, то није поштовано. Сељаци Чуруга су након откупа препродали земљу у 60% случајева. Страх власти од препродаје земље колониста брђана мањинама појачавало је сазнање о лошој аклиматизацији и великој смртности. Организацију живота ометало је слабо економско стање, „непријатељско држање мештана” и пасиван став власти према задуживању колониста приликом подизања огњишта.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Славко Шећеров, *Из наше аграрне политике 1919–1929*, стр. 38, 42, 57.

⁴⁶² М. Ерић, *нав. дело*, стр. 15 и 476, 482; Т. Ристић, *нав. дело*, стр. 16 и 88.

⁴⁶³ АВ, Ф 126, III, 10.859/30.

⁴⁶⁴ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 235.

⁴⁶⁵ АВ, Ф 126, III, 21.982/30.

Колоније су препознатљиве по организацији живота. Колонисти су донели менталитет, знања и културу старог завичаја и спремност да прихвате нови. Банска управа је саветовала среске начелнике да не буду под утиском „да су у новом насељу неком нешто отели”. Социјални немар власт је настојала предупредити организовањем стручних пољопривредних предавања стручњака.⁴⁶⁶ Дунавска бановина имала је разумевање за опште прилике саветима „да се хитно набави жито или кукуруз за исхрану колониста који су зашли у највећу беду због слабе летине у прошлој години и задужења... Ако Краљевско банска управа не би имала довољну количину хране за поклонити, мишљења сам да би им се могла храна позајмити до жетве када би колонисти исту количину хране вратили. Народна кухиња се није могла обновити”.⁴⁶⁷

Бан Дунавске бановине Р. Дуњић наложио је изградњу путева и мостова до колонија, бушење бунара, експропријацију земљишта за гробља, подизање школа и дисциплине у колонијама. Бан се обратио начелнику Среза Нови Сад по питању добровољаца: „Све те колоније нису ни приближно уређене на принципима модерне колонизације, јер то нису прилике дозвољавале. Има их којима недостају они битни услови, који су потребни за одржавање колониста и њихово развијање. Од колике је важности опстанак тих колонија и њихово економско развијање у тим крајевима, не треба нарочито истицати, ...да се на колонијама од стране власти учини све оно што је нужно и што је потребно за њихово развијање”. Колонистичка насеља су присиљена да приликом укопа колонисте возе 72 км док не пронађу свештеника. Исто тако се губи време при обављању административних послова у општини која је од колоније удаљена 10 до 40 км. Бан је обећао среском начелнику да ће лично обићи све колоније, којих је било 64 на територији Дунавске бановине, речима: „Истовремено наређујем Вам, да са времена на време упућујете лекара, економа и ветеринара на колоније, који имају прегледати колоније свако по својој струци и одржавати предавање, о чему ће поднети подручној ми банској управи свој извештај”.⁴⁶⁸ Уопштене формулације нису могле покрити „сву беду”, лошу хигијену и рђаве навике. Постојање биртија, непостојање цркве, амбуланте, школе, ометало је организовање јавног живота.⁴⁶⁹

Филозоф Перо Слијепчевић наводи „да је српски народ изашао из ратова 1912–1918. десеткован и преморен. У тим борбама изгинуо је цвет нације. Оно што је остало било је психички и ментално исцрпљено. Срећни да су се једном вратили својим кућама, људи су се забавили својим домаћим бригама, па годинама нису показивали интересовање за јавне

⁴⁶⁶ АВ, Ф 126, III, 334/29.

⁴⁶⁷ АВ, Ф 126, VI, 236/932.

⁴⁶⁸ ИАНС, Ф 174, пов. 334/1930.

⁴⁶⁹ АВ, Ф 126, III, 10.859/30.

послове...⁴⁷⁰ Народ, заокупљен собом и својом егзистенцијом, лечио је ратне ране радом. Власт је аграрну политику водила у смеру задовољења најнужнијих интереса сељаштва као најбројније популације.

Организовати живот колониста бременит економским, друштвеним и социјалним проблемима није лак посао. Извештај среског начелника упућен Кабинету Краљевске банске управе говори о расположењу народа у северним крајевима Дунавске бановине. Приложени су извештаји бележника у општинама Нови Футог, Деспот Сент Иван, Стари Футог, Петровац, Старе Шове, Бачки Јарак, Руменка, Кулпин, Нове Шове, Гложан, Темерин, Пашићево, Кисач, Каћ и Бегеч. Наведено је да су порези високи, а цене пољопривредних производа мале, те да је колонистима опроштено плаћање пореза пет година. „Народ је забринут, али нема агитације од антидржавних и субверзивних елемената”.⁴⁷¹

Насељеници нису поштовали уговорне обавезе када су узимали храну и стоку. Организацију живота 1934. отежавале су пореске власти, које су три месеца држале своје егзекуторе „који плене и односе све што могу за дужну порезу”. Истовремено је 300 вагона полупрерађене кудеље чекало купце, иако је цена метричкој центи пала са 90 на 45 динара. Сељак је имао проблема са пласманом.⁴⁷²

Почев од 1. јула 1921, надзорници колоније су нека врста управног органа колоније за насеља која са више од 50 породица. У делокругу њиховог рада је културно-економски живот. Надзорници су упућивали колонисте у остварење права и обавеза. Водили су бригу о здравственом стању, организовали предавања економског и културног садржаја, подизању бунара за пиће, канала за наводњавање и одводњавање, повезивање са путевима, изградњи школа, народних домова, здравствених установа, продавница.⁴⁷³ Подручје јужне Бачке (Табела 44) приказује скроман резултат, а насељена су места Степановићево, Сириг, Темерин и Танкосићево.

Место	Број кућа	Породица
Алпар мајур, Општ. Степановићево	49	49
Сириг, Општина Турија	200	200
Степановићево, Општ. Нови Футог	302	302
Темерин	62	72
Танкосићево	9	11

Табела 44. Добровољачке колоније насељене 1927. у јужној Бачкој⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, стр. 304–395.

⁴⁷¹ ИАНС, Ф 174, стр. пов. 1/1931.

⁴⁷² АВ, Ф 115, кут. 92.

⁴⁷³ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 196.

⁴⁷⁴ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 194.

Гаћеша је истакао да је колонија група кућа, без обзира на величину и привредни значај, новина у социјалној структури бачких насеља. Прилике у колонијама нису указивале на помак стандарда, јер није задовољаван ни минимум. Убрзо је велика економска криза само погоршала стање колониста. Требало је да прође више од деценије да колонисти саграде куће, школу, општину. Стање у колонијама дато је кроз табеларни приказ пет колонија у Бачкој. Једино је у Танкосићеву морталитет већи од наталитета (Табела 45).

Стање	Танкосићево	Ветерник	Сириг	Ст. Ђурђево	Степановићево
Обезбеђени	3	10		10	10
Сиромашни	40	32	100	75	200
Без кућа	10		20	15	5
Број бунара	21	31	104	41	262
Број кафана		1	3	1	8
Задруга	2	1	1	1	5
Школа		1			1
Наталитет	7	4	24	21	25
Морталитет	8	5	14	10	16

Табела 45. Стање у колонијама 1930.⁴⁷⁵

Протестни зборови колониста су последица аграрне политике радикалско-радићевске владе. Узрок протеста су велике аграрне ревизије, брисање из спискова наделеника који не обрађују земљу, те оних који нису платили закупнину, водоплавни допринос или порез. Немилосрдан рад комисија одузимао је земљу од 50 до 200 породица у једном селу. Министровање Павла Радића из наведених разлога обележено је протестима у Сомбору и Бачком Петровом Селу. Лом је направљен у Жупанијском аграрном уреду у Новом Саду, у ком је присутна правна несигурност насељеника и пристрасан рад аграрне администрације, која је, наклоњена велепоседницима, уносила неспокој међу насељенике.⁴⁷⁶

Тежак рад колониста приказан је у Резолуцији Савеза аграрних заједница, донетој на конференцији 19. јануара 1930. Тражило се одлагање отплате рата доспелих државних кредита, доношење прописа о позајмицама без интереса и обезбеђивање грађе из државних шума.⁴⁷⁷ Петнаест година рада Савеза аграрних заједница у Бачкој и Срему обележено је 1939. у Суботици. Поред економске и социјалне користи, Савез је имао национални и културни задатак. Држава је дала за колонизацију на територији Бачке и Срема 26.660.000 динара, а саидано је 7.156 кућа. Једна колонистичка

⁴⁷⁵ АВ, Ф 126, III, 61.141.

⁴⁷⁶ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 194, 196, 219, 220.

⁴⁷⁷ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 207.

кућа стајала је државу 3.725 динара. Планирана је изградња још 500 кућа за нове колонисте.

Резолуција Савеза аграрних заједница из 1939. захтевала је:

1. Да се што пре спроведе аграрна реформа, како би сваки насељеник постао коначно грунтовни власник добијене земље;
2. Да се од аграрних насељеника наплаћују аграрни ануитети од дана када постану грунтовни власници, а не од 1933, како је то законом предвиђено;
3. Да краљевска влада изврши нове инвестиције на колонијама подизањем нових кућа, задружних домова, асанацијом;
4. Да надлежна министарства и бановине у својим ресорима образују нарочите фондове за унапређивање колонија и колониста;
5. Да данашње новчане установе, уз државну гаранцију, ставе на расположење Савезу потребне јефтине и дугорочне кредите;
6. Да се у свим колонијама подигну здравствене станице и поставе лекари, како би се смањио морталитет, нарочито код жена и деце;
7. Да Краљевска влада нареди картелима да снизе цене вештачким гнојивима, плавом камену и осталим пољопривредним потребама.⁴⁷⁸

Колонија	Општина	Број добровољаца	Број душа
Алпар	Вајска	55	243
Бачко Петрово Село	С. Бечеј	42	239
Кутош	Србобран	12	56
Сириг	Темерин	210	1.260
Степановићево	Степановићево	209	1.125
Стари Бечеј		19	69
Старо Ђурђево	Темерин	81	425
Танкосићево	Степановићево	18	91
Укупно:		646	3.508
БАЧКА			
Свега породица аграрних интересената		6.518	
Број душа		29.465	
Број кућа		4.652	
БАЧКА			
Број добровољаца		3.269	
Број душа		16.383	

Табела 46. Колоније у јужној Бачкој насељене добровољцима 1930.

У Бачкој је 1930. било 3.269 породица добровољаца са 16.383 душе. У колонији Танкосићево је било 70 наделених и досељених породица, у

⁴⁷⁸ Политика, 3. 7. 1939, стр. 9.

Ветернику наделених 47 и досељених 38, у Сиригу 240 наделених и 233 досељене, у Старом Ђурђеву 213 наделених и 166 досељених, а у Степановићеву 400 наделених и 373 досељене.⁴⁷⁹

Економски развитак насеља зависио је од општих прилика, које нису биле подстицајне. Имовинске разлике између колониста нису изражене. Постојала је уједначеност поседа, ситна робна производња са мало или нимало тржишних вишкова. Неправилности су пратиле колонизацију и рад Колонизационог фонда, што је утврдила Главна контрола након извршеног ванредног прегледа. Тражена је дисциплинска одговорност шефа Финансијског одсека Министарства пољопривреде.⁴⁸⁰

Колонистичка насеља, по Шећерову, подигнута су о трошку колониста, уз малу помоћ државе. Колонизацију је омео недостатак нових домова, живело се у нехигијенским условима. Недостајале су општинске куће, школе и бунари. Хипотекарни зајмови нису били рентабилни за насељенике. Недостајао је Закон о колонизацији, који би ослободио колонисте плаћање пореза, општинских приреза и самоуправних дажбина, следствено законима о колонизацији јужних крајева.⁴⁸¹

Колонистичке аграрне заједнице су организације за помоћ и подршку колонистима. Број чланова је стално варирао, јер је чланство засновано на интересу (Табела 47).

Рудолф мајур	18
Ветерник	85
Темерин	58
Маријин мајур – Пашићево	78
Алпар мајур – Вајска	83
Бођанска пустара	115
Велики мајур – Кула	21
Црвенка	44
Кутош – Србобран	60

Табела 47. Списак колонистичких аграрних заједница у јужној Бачкој (недатирано)⁴⁸²

Степановићево. Први колонисти добровољци на Котековом поседу, на Маријином мајуру, пореклом су из Херцеговине. Везани су за први Савез ратних добровољаца за Војводину, који је, са председником Николом Марковићем на челу, формиран у Новом Саду 1919. Савез је успоставио контакт са добровољцима из Херцеговине.⁴⁸³ Убрзо, 1919, поднели су захтев министру Кризману да им се додели земља у Бачкој. Он им је грубо

⁴⁷⁹ АВ, Ф 126, III, 61.141/1930.

⁴⁸⁰ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 203.

⁴⁸¹ Славко Шећеров, *Из наше аграрне политике 1919–1929*, стр. 80 и 81.

⁴⁸² АВ, Ф 115, кут. 62, а. ј. б. б.

⁴⁸³ Васо Колак, Илија Петровић, *Добровољачка колонија Степановићево*, Нови Сад 1999, стр. 27.

узвратио да је за њих „румунска граница да тамо буду живи бедем”. Исто им се десило у Аграрно-техничком уреду у Новом Саду, чији је шеф Мојсије Стојков, некадашњи жупан Бачке, рекао да за њих није Бачка земља него Албанија. Привремено уживање ипак је добило 26 добровољаца на пустари Марија мајур, на површини од 156 кј. Земљу је држао у закупу геометар Агбаба, подржан од српског пуковника Пачића. Земљу су „освојили” силом, најутивши Агбабу. Спор су решили добровољци у своју корист 1920. Током 1921. на посед грофа Котека је насељено 155 добровољачких породица са 362 члана домаћинства. Досељени су пореклом из херцеговачких срезова Гацко, Невесиње, Столац, Требиње и Билећа, те из личких срезова Госпић, Грачац, Удбина и Кореница. Два добровољца пореклом су из Дувањског среза, један је Словенац, један Хрват и један Црногорац.⁴⁸⁴ Табела 48 доноси детаљне податке пописа порекла. Упркос потешкоћама, на Марија мајуру и Алпар Ирмову је до краја 1922. насељено 109 добровољачких породица, са 658 чланова.⁴⁸⁵ Живели су у властелинским шупама, магацинима и стајама. Једну нефункционалну зграду запосело је 18 породица. Примитивни услови живота су узроци високе смртности деце, а присутна је била и стална опасност од избијања заразе и пожара.⁴⁸⁶ Завичајност досељеника може се утврдити из Одлуке о утврђивању субјеката аграрне реформе у општини Степановићево 25. јануара 1935. Решење за 307 породица указује да је, поред месних, највише добровољаца из босанскохерцеговачких срезова.

Досељени из БиХ		Досељени из Хрватске	
Срез	Број породица	Срез	Број породица
Столац	64	Грачац	71
Невесиње	13	Госпић	15
Билећа	10	Оточац	5
Гацко	7	Бриње	5
Требиње	2	Кореница	2
Гламоч	2	Удбина	2
Сански Мост	3	Доњи Лапац	1
Бихаћ	1	Костајница	2
Бања Лука	1	Перушић	4
Бос. Петровац	1	Петриња	1
Бугојно	1	Сињ	1
Бос. Нови	1	Љубиње	1
Љубушки	1	Укупно:	110
Мостар	1		

⁴⁸⁴ РОМС, 19.237, Васа Колак, *Историја добровољачке колоније Степановићево*, стр. 13.

⁴⁸⁵ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 184, 185.

⁴⁸⁶ Васа Колак, Илија Петровић, *Добровољачка колонија Степановићево*, стр. 63.

Приједор	1
Цазин	1
Укупно:	110

Табела 48. Порекло досељених у Степановићево из БиХ

Колониста са општим условима је 37, од којих седам из Босне и Херцеговине.⁴⁸⁷ Насеобина је никла на месту Котекове пустаре, на Хенрика мајору, између Пашићева (Змајево) и Кисача. Интензитет досељавања указује на брзину стицања (Табела 49). Укупно се доселило до краја јула 1926. године 196 душа, умрло је 47, а родиле се 124 (табеле 50 и 51). Досељени су воду пили из копаних бунара, а само пет породица из бушеног.⁴⁸⁸ Борба за земљу наставила се на атару. Требало је обрадити земљу и саградити куће. Почев од 1923. оне су ницале споро и мукотрпно. Саграђене су до 1927. године 302 куће, а до 1938. године укупно 315.⁴⁸⁹ Подигнуто је на Алпару 49 кућа, а у Малом Ирмову 12. Поред Кисача је саграђено насеље Танкосићево са 24 куће.

1919.	37
1920.	97
1921.	49
1922.	2
1923.	2
1924.	9

Табела 49. Интензитет досељавања у Степановићево

Година	Особа
0–9	60
10–19	10
20–29	5
30–39	42
40–49	9
50–59	4
60–69	2
70–79	3

Табела 50. Старосна структура становништва

Умрло пре прве године	32
До треће године	6
До тринаесте године	1
22–26	3

⁴⁸⁷ АВ, Ф 98, 2.749.

⁴⁸⁸ РОМС, М.8141 Риста Јеремић, *Прилози о новим насеобинама*, стр. 1–5.

⁴⁸⁹ Васо Колак, Илија Петровић, *Добровољачка колонија Степановићево*, стр. 65, 71.

38	1
50	1
56	1
61	1
72	1

Табела 51. Смртност у Степановићеву

Насеље је 27. новембра 1927. добило име Степановићево по легендарном војводи, који је због болести изостао са свечаности. Изабрао је начелника Министарства војске, генерала Милоша Михаиловића. Освећење добровољачке колоније по имену славног војводе Степе Степановића обављено је 28. новембра 1927. у присуству министра аграрне реформе др Владе Андрића. Милош Михаиловић је обишао село и улазио у сваку кућу. Кум свечаности је био Г. Дунђерски, кога је заступао Јован Ненадовић. После банкета донета је резолуција, којом је тражено доношење закон о добровољцима и о аграрном питању.⁴⁹⁰

Некадашњу зграду намењену бирошима населило је 18 породица. Становало се по магацинима, шупама, стајама. Захваљујући Фонду за колонизацију Министарства за аграрну реформу, решено је да се куће граде на простору Марије мајур, уз железничку пругу и раскршће главних путева атара. Типична колонијска кућа имала је једну већу и једну мању собу, кухињу и ходник. Само је седам кућа подигнуто од набоја, остале од цигле, дограђен је и кућерак. Улице су дугачке, широке и ушорене, са типичним војвођанским кућама. Одвојено од поткућница су стаје за стоку, магацини за храну и шупе.

Степановићево, једно од највећих колонијских насеобина, имало је уредно одржавану путну мрежу, коју је требало 1930. да калдрмише. Изградња насеља Степановићево утицала је на Министарство за аграрну реформу да издвоји 600.000 динара за бескаматни зајам. Грађу су добровољци добили бесплатно, док су циглу купили. Изградња једне насељеничке куће коштала је 30–50.000 динара.

Насеље је поседовало уређено гробље површине 4 кј. Поред копаних бунара је један бушен на дубини од 18 м. Школа је имала три одељења, пространу башту и станове за учитеље. Цркву нису успели да саграде. Обреде су обављали свештеници из суседних места Кисача и Старих Шова.

Степановићево се налази у склопу немачке општине Нови Футог, од кога је удаљено 21 км, да би 1933. године прерасло у самосталну општину. Матичне књиге устројене су тек 1935. Општинску власт у Новом Футогу представљали су подкнез, два поглавара и 19 одборника. Једном недељно долазили су у колонију општински чиновник и редар, тако су обављани

⁴⁹⁰ *Застава*, 20. 11. 1927.

послови од опште важности.⁴⁹¹ Здравствену службу вршио је једном недељно лекар из Пашићева. Здравствена амбуланта ослањала се на рад бабице и мртвозорника. Хигијена је била на пристојном нивоу, захваљујући јавном купатилу подигнутом 1929. уз помоћ Хигијенског завода у Новом Саду. Здравствена станица са парним купатилом је радила до 1941.⁴⁹²

Добровољци се удружују и купују пар волова за 12.000 круна, а пар коња за 30.000 динара. Економске прилике утицале су на успорену комуникацију. Месечна ђачка карта до Новог Сада износила је 37 динара, кг шећера је седам, кафе 56, меса 10 динара. Надница за рад у пољу износила је 12 динара. Високе цене утицале су на становништво да се удружује и мобама решава питање обраде земље, скидања летине и градње кућа.

Нужност је натерала колонисте да се задружно удружују – у Маријин мајуру настаје прва аграрна заједница, на Алпару друга, а на Хенрика пусти трећа. Прва и трећа аграрна заједница фузионисале су се 1935. Тако су остале прва и друга аграрна заједница, коју су чинили подељени Личани и Херцеговци. Другу задругу чинили су Херцеговци. Боље је функционисала од Личке, која је захваћена политичким трзавицама. Задруге су допринеле подели сељака на Личане и Херцеговце. Упркос поделама, Задружни дом завршен је 1938. Пред Други светски рат основана је Сточарска задруга. У селу је 970 крава музара, а на пашу је одлазило преко 1.000 говеда. Озбиљно је узгајано око шест свиња по домаћинству, те се тако конкурисало немачким селима Нове Шове и Пашићево. Задружна заједница основала је 1939. Задружну омладину Југославије, која је деловала у Задружном дому у Степановићеву. Културно-просветни рад омладине је примарни задатак установе.⁴⁹³

Степановићево је преко три аграрне заједнице добило помоћ у износу од 1.500.000 динара. Херцеговци су набавили 86 плугова, три сејачице кукуруза, вршалицу и круњач. Позитивна конкуренција одразила се на унапређење производње. Први су у срезу, по изјави среског пољопривредног референта Каменка Ћирића, употребљавали вештачко ђубриво, 1937. потрошили су осам вагона. Укупан принос повећавао се из године у годину. Гајили су индустријске биљке – шећерну репу, конопљу и хмељ. Пратили су пољопривредну штампу, слушали стручна предавања и примењивали знање. Радило се и на описмењавању. Насеље је унапређивало здравствено-просветну културу путем течајева, који ће прерасти у нижу домаћичку школу, која је радила у зимском периоду до 1928. У њој су жене и девојке обучаване у кројењу, шивењу, кувању, спремању зимнице, незидојчади и личној хигијени. Школска деца похађала су четири одељења.

⁴⁹¹ ИАНС, Ф 174, пов. 334/1930.

⁴⁹² Краљевско банска управа упутила је помоћ у износу од 8.000 динара. Види: АВ, Ф 126, VI, 1.480/1932.

⁴⁹³ Владимир Бркић, Васа Колак, *Степановићево*, стр. 32–48.

Међу њима је било и престареле деце. Школа у Алпар Мајуру пребачена је у место где је 1940, захваљујући новцу досељеника и Дунавске бановине, саграђена нова модерна зграда вредна 1.200.000 динара.⁴⁹⁴

Ђаци су најчешће путовали у Врбас и у Нови Сад у гимназију, трговачку академију и грађанску школу. Мали број деце се школовао услед високих трошкова и скромних могућности. Друштвено се окупљају у Народној књижници, Читаоници и Соколском друштву. Књижница је 1938. бројала 105 чланова и 1.980 књига. Соколски дом саграђен је 1933. Јавни соколски скупови привлачили су омладину на слетове у јуну и септембру. Соколи су одлазили на слетове у Београд, Загреб, Љубљану и Скопље, затим у Праг и Софију. Било је то друштво за углед у Новосадској жупи. Спортска активност одвијала се кроз рад Фудбалског клуба *Добровољца*, основаног 1935.

Живот у Степановићеву одликовао се динамиком новоформираног насеља, које је подразумевало не само борбу за опстанак већ и борбу за унапређење живота. Долазак добровољца, колонисте Луке Богдановића, правника из Београда, унео је пометњу. Колонисти су крајем септембра 1922, под његовим утицајем, тражили да се надзорник повуче у року од 24 часа. Интервенисао је шеф Аграрног уреда Тирић, који је утврдио да су се чланови колоније побунили, сви до једног, а неколико колониста је пресељено. Колонија је најужорнија у земљи. Развијала се на некадашњем Котековом поседу, који је прави пример производње. Становништво су чинили ратни добровољци из Америке, Русије, Француске, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Хрватске. Степановићево су населиле 203 добровољачке и 134 колонистичке породице, укупно 337.⁴⁹⁵ Становништво је витално, од 1.900 становника 257 су деца (Табела 52).

Становништво		Школска деца	
1923.	465	1924.	38
1940.	1.900	1930.	150
		1940.	257

Табела 52. Број становништва и школске деце Степановићева

Добровољци су политички опредељени за Земљорадничку странку, која је уживала поверење Херцеговаца. Месни огранак водио је председник Анђелко Јокић. Личани су на изборима стајали иза Самосталне демократске странке, коју је водио Јова Илић. Мање присталица имале су Радикална странка и Хођерина Југословенска народна странка (борбаши). Највише успеха на изборима имала је Југословенска радикална заједница, која је побеђивала захваљујући доброј агитацији. Друштвени живот добровоља-

⁴⁹⁴ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 197–199.

⁴⁹⁵ Владимир Бркић, Васа Колак, *Степановићево*, стр. 53–56.

⁴⁹⁵ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 220.

ца су испуњавали садржаји примерени духу међуратног доба. Освећењу четничке заставе, фебруара 1937, присуствовао је четнички војвода Коста Пећанац. Кум је био Сава Вуковић, општински лекар из Пашићева. Свечаност је анимирала велик број од 1.000 људи.⁴⁹⁶

Ратна збивања 1941. наговестила су катастрофу у селу. Узети су угледни грађани за таоце, наређено им је на други дан Ускрса, 21. априла 1941, да за два сата на колској запрези напусте место. Пљачкани су пролазећи кроз Кисач, Руменку, остали су без бицикала и крава које су повели са собом. Отпремљени су преко Футога у Срем. Одатле су упућени у Сремску Митровицу, одакле се раздвајају пут Мачве, Херцеговине и Лике. Окупација Југославије трагично се одразила на расељено становништво Степановићева. Благонаклоно су примљени у Мачви од имућнијих домаћина захваљујући раду Комесаријата за избеглице. На сличан пријем наишли су код родбине у Банатском Карађорђеу. Најтеже су прошли повратници у Херцеговину, где су тешко долазили до хране. Изложени усташком терору, међусобно се деле на две идеолошки супростављене стране, на четнике и партизане. Страдало је укупно 129 лица, од којих од усташа 62, од Немаца осам, од партизана шест, од четника шест, од Италијана једно. Укупно је погинуло 130 лица. У партизанима су била 203 борца из Степановићева, а погинуло је 51, односно сваки четврти. Официрски чин стекл су 23 лица, а генералски чин један.⁴⁹⁷

Становници Степановићева искусили су сву трагику ратних збивања, а завршни ударац задали су им Немци 1944. приликом повлачења. Казнили су село спаљивањем. Убијена су три немачка војника од стране партизана, што је био повод за одмазду. Повратници су затекли нову општинску зграду, сазидану на месту старе школе.

Мађари су колонизовали у време рата 250 породица и саградили 105 нових кућа. Степановићево је једна од 31 општине коју су Мађари колонизовали у Бачкој.⁴⁹⁸ Куће су ушорене у три реда, саграђене од тврдог материјала. Насеље је добило име Пештау. Партизани су поставили власт и започели нову политичку организацију живота у насељу кратке али бурне прошлости. Конференције су држане свако вече, усмерене против „солунашења”, деца су идеолошки далеко од родитеља. Дошло је до сукоба генерација, а разлог је лежао у примању комунистичке идеологије. Након протеривања Немаца из Пашићева дошло се до намештаја за празне куће. Живот се лагано обнављао, започеле су активности на атару, оспособљени су први трактористи, а по узору на СССР формирана је Машинска тракторска станица. Формирано је Културно-уметничко друштво *Слободан Митров Данко*, чији је председник био Васо Колак. Друштво је приређива-

⁴⁹⁶ ИАНС, Ф 174, пов. 201/1937.

⁴⁹⁷ Владимир Бркић, Васо Колак, *Степановићево*, стр. 51, 57–61.

⁴⁹⁸ Васо Колак, Илија Петровић, *Добровољачка колонија Степановићево*, стр. 98.

ло позоришне представе. Наставила је са радом и Читаоница, која је повећавала фонд књига.⁴⁹⁹

Уместо политичких странака формиране су друштвено-политичке организације – Народни фронт, СКОЈ, Народна омладина, пионирска и женска организација. Профилисање новог модела понашања потицало је од КПЈ, која је настојала да одврати народ од религије. Престајало је јавно обележавање крсне славе, најзначајнијих празника, крштавања, а атеизам је крчио пут новој власти. Ипак, већина становника наставила је да поштује традицију и обичаје.

Власт је насилно спроводила откуп жита и формирала сељачке радне задруге. Задруга *Иво Лола Рибар* формирана је тек 1948. Остало је изван задруге 40% сељака. Сејало се по државном плану, који није следио економску логику. Рад запрегом, без механизације, није ишао укорак са временом. Без обзира на укрупњавање поседа, није донео вишкове за тржиште. Радило се без мотива, принос није повећан, производња је стагнирала, а затим тапкала у месту.

Новину је представљала Земљорадничка задруга за набавку и продају, која је вршила откуп пољопривредних производа и снабдевала село индустријском и колонијалном робом. Саграђен је Задружни дом након рушења римокатоличке цркве у Ирмову и Соколског дома. Порушен је Соколски дом, споменик културе, који је сведок прошлог времена, да би се назидала нова грађевина, као симбол новог времена. Куповало се за бодове и тачкице, које су биле карте за снабдевање. Следствено томе, Фудбалски клуб *Добровољац* је променио име у *ФК Омладинац*.

Никло је после Првог светског рата ново колонистичко насеље **Танкосићево**, са 24 куће, подигнуто поред Кисача. Колонија Танкосићево⁵⁰⁰ је колонија смештена у општини Кисач, са 28 добровољачких породица, од којих 21 из Босне и Херцеговине (Табела 53). Танкосићево је добило име по мајору српске војске и четничком војводи Војиславу Танкосићу, пореклом из Босанске Крајине. Четовао је у Македонији и Јужној Србији 1903. и 1914. Погинуо је 1915. као четнички командант.⁵⁰¹

Срез	Број породица
Гацко	7
Билеће	5
Невесиње	4
Сански Мост	2
Босански Петровац	1
Столац	1

⁴⁹⁹ Владимир Бркић, Васа Колак, *Степановићево*, стр. 69–71.

⁵⁰⁰ АВ, Ф 98, 2.203.

⁵⁰¹ Васа Колак, Илија Петровић, *Добровољачка колонија Степановићево*, стр. 71.

Ливно	1
Укупно:	21

Табела 53. Порекло досељених из БиХ у Танкосићево

Ветерник је друго колониистичко насеље настало на Котековом поседу, удаљено 7 км од Новог Сада, саграђено на алувијалној тераси, са десне стране железничке пруге Нови Сад – Сомбор. Положај је одлучујући за настанак Колоније слепих Ветерник 1924. Првобитно је носио назив Нови мајур и Котек пустара, настала након 1848. Највише породица се доселило 1922, укупно 21 (Табела 54).

Инвалиди су послератне године провели у Дому слепих у Земуну, где су изучили занате, а одатле су послати на Нови мајур. Стигло је 37 слепих инвалида, од укупно 50, са решењима од 8. фебруара 1923. Насељавање је трајало од 1923. до 1937. Насељеници су потицали из Хрватске, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Србије и Војводине⁵⁰² (табеле 54 и 55).

Година	Број породица
1922.	23
1924.	4
1925.	5

Табела 54. Темпо насељавања Ветерника

Војводина	10
Србија	7
Хрватска	8
БиХ	4
Црна Гора	4
Далмација	1
Словенија	1

Табела 55. Порекло колониста

Доселило се 107 чељади, а годину дана касније је 121 члан, од којих 55 мушких и 66 женских. Два Булајића потицали су из Требиња, Јовановић из Сарајева, Лукић из Маглаја. Сретен Богдановић, месни парох, забележио је пријаву 54 слепа инвалида и долазак 37 породица инвалида рата. Управа Дома слепих из Земун одабрала је Нови мајур, Котекову пустару, у непосредној близини Новог Сада, за смештај и колонизацију. Руководила се економским факторима, јер је постојање зграда за смештај давало прилику за насељавање. Близина друма и постојање пруге пружало је добру комуникацију као предуслов развоја пољопривреде. Поред стана на пустари, добили су плац за кућу и 8 кј земље, а ослобођени су плаћања пореза 10 година. Колонисти су добили кредит у висини од 900.000 динара, са роком

⁵⁰² Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 203–204.

отплате од 20 година, што је омогућило градњу кућа 1928. Саграђене су 34 куће, које су појединачно коштале 25.000 динара. Кредит је морао у року од 10 година да се исплати. Градитељ је био Сергеј Позњаков, а архитекта Павловић.⁵⁰³

Колонисти су преко аграрних заједница од Колонизационог фонда узимали позајмице, које нису били у стању да врате. Зато је 1936. власт, уместо принудне наплате, одлучила да отпише, ликвидира за 60% дуг у северним крајевима. Упркос потрошњи новца из Колонизационог фонда и других извора, Ерић је закључио да је југословенска колонизација између два светска рата спадала у најјефтиније колонизације новијег времена. Утврдио је да је сума од 3.800 динара по колонисти мала, као и да је, поред приказаних трошкова, било пуно прикривених и злоупотреба. Колонисти су, поред кредита, добијали и бескалатне позајмице, те бесплатно грађевинско дрво.⁵⁰⁴

Поред Ветерника никла је колонија **Пасуљиште**, коју су формирали аграрни интересенти из Футога. Временом се ова два насеља спајају и пред Други светски рат чинили су целину. Министар за аграрну реформу донео је 23. јуна 1928. одлуку о градњи поменутих кућа, изузев Иваку Мркићу, јер није слеп. „...има се саградити једна кућа која ће служити као дом заједнице, и даље једна кућа која ће служити као црква”. Кућа предвиђена за цркву требало је да има већу висину.⁵⁰⁵

Организација живота колоније Ветерник имала је пуно недостатака. Приликом експропријације није остављено земљиште за гробље, цркву, пијацу, општину и гувно. Отежан је одлазак на остављени пашњак, јер је затваран пут. Колонисти су водили борбу за обезбеђење минималних услова живота.⁵⁰⁶ Начелство Среза новосадског бавило се 1930. питањем (не)утврђивања субјеката аграрне реформе по општинама, а Краљевску банску управу је известило да је на колонији Ветерник извршена експропријација земљишта за школе и путеве.⁵⁰⁷

Аграрна заједница колоније слепих инвалида 1932. се налазила се у спору око мајура Ветерник, са зградама и околним земљиштем од око 57 кј. Тражили су од Аграрног савеза зајам у износу 300.000 динара, претећи да ће морати раселити колонију због „лихвара и зеленаша”, што су сматрали неправедним чином.⁵⁰⁸ Ветерник је за време мађарске окупаторске власти колонизован од 60 породица Чанго Мађара, 13 породица витеза из Горње Мађарске, шест породица добровољаца, пет породица из Бачке. Након

⁵⁰³ РОМС, М.19.216, Сретен Богдановић, *Ветерник*, стр. 6.

⁵⁰⁴ Миљивоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 420–422.

⁵⁰⁵ АВ, Ф 115, кут. 92, а. ј. б. б.

⁵⁰⁶ АВ, Ф 126, III, 4.889/930.

⁵⁰⁷ АВ, Ф 126, III, 61.066.

⁵⁰⁸ АВ, Ф 115, кут. 92 а. ј. б. б.

спаљивања Вучијака код Прњавора, насељене су 62 породице из Босне у Ветерник. Мађарским колонистима саграђене су нове куће. После војног пораза 1944. остале су у Ветернику 32 породице Мађара пореклом из Босне.⁵⁰⁹

Вајска је прво колониистичко насеље из кога је дошло до пресељења субјеката у Сириг. Насељеницима је најтеже падало пресељење са велепоседа Марије Сечењи из Вајске. Преселило се 220 добровољачких породица на посед српских црквених народних фондова на Сиригу. Разлог за пресељење биле су поплаве 1924. и 1926.

Земљу су на Марија мајору делимично давали у закуп 1919–1920, а затим су је сами обрађивали јер су набавили стоку и радила. Остваривали су по кј 8 мц жита и 20 мц кукуруза у клипу. Слично је на Алпар мајору, где су такође сами обрађивали земљу од 1921, са приносом од 10 мц жита по кј и 20 мц кукуруза у клипу.⁵¹⁰ Наведени подаци настали су на основу анкете о обрађивању насељеничке земље, коју је урадила Аграрна дирекција 1922. Обрада земље је предуслов опстанка и прилагођавања економским приликама у Бачкој. Обрада додељене земље није зависила само од добре воље. Недостајао је инвентар и оруђа за обраду.

Земљу на **Алпару** (посед М. Сечењи у Вајској) обрађивали су добровољци Херцеговци 1922. По извештају Жупанијског аграрног уреда, имали су најбоље жито у срезу. Алпар је имао већу површину засејану житом у односу на властелинство. Марија мајур (посед М. Сечењи) насељен је Босанцима и Херцеговцима. Земљу су обрадили само на 10 парцела, а на осталима се излила вода након поплаве. Тражили су, због високог прираштаја, да ради исхране деце добију пашњак на Пиварку, како би унапредили сточарство.

Велика економска криза, која је захватила пољопривреду, погађала је више колонисте него староседеоце, јер су на добијеној земљи требали да подигну куће и стаје, набаве стоку и оруђе. Најтеже им је падало плаћање водног доприноса, који је „убијао колонисте”.⁵¹¹ Сналажљиви добровољац Васил Ушћумлић постао је „богаташ, ради на штету целу колоније” са 80 кј земље, а био је и економ. Вешто се дочепао зграда економије грофице Сечењи за 80.000 динара, дошавши до дрвне грађе и милион цигли, које је присвојио уместо да их подели колонистима. Познанство са жупанијским чиновницима омогућило му је да дође до 40.000 динара од Црвеног крста, док је од Министарства пољопривреде добио грађу на рачун поплаве из 1926.⁵¹²

Аграрна заједница радила је у отежаним околностима због свађе, раздора и поделе на два табора. Дошло је до изигравања аграрних прописа

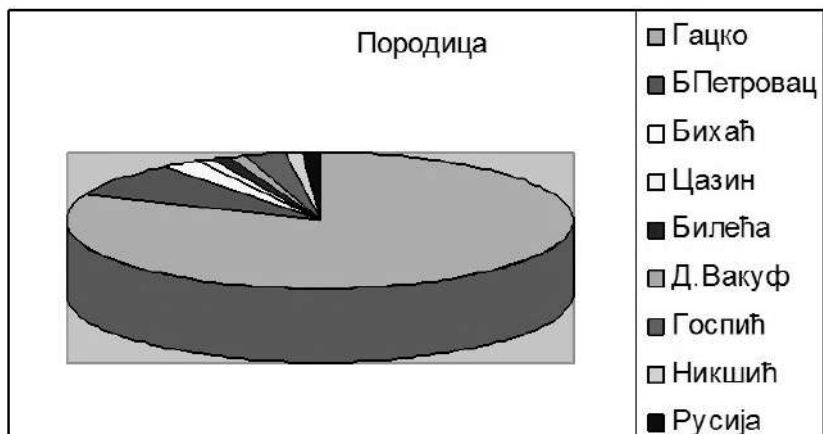
⁵⁰⁹ РОМС, М.19216, Сретен Богдановић, *Ветерник*, стр. 6–8.

⁵¹⁰ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 214, 220.

⁵¹¹ АВ, Ф 98, 1.996.

⁵¹² АВ, Ф 98, 2.006.

противних законима, као и до присвајања земље на штету добровољаца, „који и после 16 година чекају на обећану и законом загарантовану земљу”.⁵¹³ Земљу на патријаршијском поседу у Вајској добили су добровољци Босанци и становници околних села. Добра обрада од стране добровољаца је заслуга патријаршијског поседа у Вајској. Патријаршијска економија давала је савете и помагала добровољце радном снагом, што је допринело расту приноса на површинама засејаним житом.

Дијаграм 5. Порекло колониста Вајске

Добровољачка насеља, према извештају из 1922, имала су надзорника колоније, који је имао задатак да додељује станове добровољцима, уз обавезу да обрађују земљу. Власт је тежила да надзорник буде учитељ, како би децу подучавао и на принципима пољопривредне науке вршио националну мисију. Добровољачка колонија Алпар имала је преко 100 породица колониста под општим условима и 40 добровољачких породица. Током 1935–36. требало је да се насели на додељене добровољачке компетенције 100 породица. Министарство је донело одлуку да се на поседу Сечењи Марија за Православну општину Вајска осигура земљиште површине 15–20 кј за подизање цркве, свештеничког стола, гробља и свештеничке сесије.⁵¹⁴ Закон о ликвидацији аграрне реформе и колонизације утврдио је током 1933. године решења за 100 субјеката аграрне реформе.⁵¹⁵

Катастрофалне поплаве 1924. и 1926. на поседу Сечењи и Карловачке патријаршије условиле су пресељење у **Сириг**. Настао је после поплава у Вајској и Бођанима, када је 26 добровољаца Биосека морало да напусти посед продат Ђорђу Коњевићу, поседнику из Даља. Површина за градњу насеља износила је 149 кј и 580 кв. хв. за улице, путеве, школу, цркву, гро-

⁵¹³ АВ, Ф 98, 2.010.

⁵¹⁴ АВ, Ф 98, 2.009.

⁵¹⁵ АВ, Ф 98, 1.984. Поред наведених, било је породица из Војводине, као и породица којима није било назначено порекло.

бље и плацеве за изградњу кућа.⁵¹⁶ Наступиле су сушне године. Новопридошли добровољци су 1936. тражили од министарства помоћ за градњу кућа. „Тако живимо као какве избеглице, а не ратни добровољци”. Слаб бонитет, поплава, условио је накнадну поделу земље као додатак од 3 кј изван борачке компетенције 1937. за 24 добровољца који су касније пристигли. (Табела 56)

Срез гатачки	14
Бихаћ	2
Билећа	1
Кулен Вакуф	2
Ливно	1
Сански Мост	1 ⁵¹⁷

Табела 56. Порекло колониста у Сиригу

Насеље **Сириг** образовано је након одлуке Жупанијског аграрног уреда у Новом Саду 1926, којом је за сврхе аграрног уреда одвојено 3.777 кј обрадивог земљишта. Насеље је настало на месту пустаре, добру православне цркве. Насељен са 210 породица и 1.260 душа, захватио је 400 кј.⁵¹⁸ Поред месних аграрних интересената, право на површине имали су добровољци и остали колонисти који су насељени 1921. и 1922. у Вајској, Бођанима и Биоску. Сириг је насељен 1927. са укупно 226 породица (Табела 57).

Године	Породица	Чланова
1927.	226	900
1931.		1.000
1941.		1.500
1948.	307	1.381

Табела 57. Интензитет досељавања у Сириг

Завичајност 210 досељеника по рођењу је следећа: највише из Босне (115) и Херцеговине (79): Гацко 44, Цазин 38, Ливно 35, Бос. Петровац 19, Билећа 18, Бос. Крупа 13, Бос. Грахово три, Дрвар два, Гамоч два, Кулен Вакуф два, Сребреница један, Коњиц један, Требиње један. Из Баније и Кордуна је 18 досељених, из Црне Гора два, из Италије један, а један је непознатог порекла. Досељени из 14 општина Босне и Херцеговине и 10 општина Хрватске чинили су већину од укупне популације Сирига (табеле 56 и 57).⁵¹⁹

⁵¹⁶ Ђорђе и Божидар Вујановић, *Сириг*, стр. 29.

⁵¹⁷ АВ, Ф 98, 2.000.

⁵¹⁸ Бранислав Букуров, *Неке карактеристике становништва општине Темерин*, Зборник за природне науке, бр. 36, 1969, стр. 6 и 7.

⁵¹⁹ Ђорђе и Божидар Вујановић, *Сириг*, стр. 21, 157–168. АВ, Ф 98, 2.863.

У периоду од 25. јуна 1927. до 13 априла 1941. рођено је 571 дете, а умрла су 262 лица. Природни прираштај је за 12 година износио у просеку 22 лица. Укупно умрле деце до 10 година живота је 169, или 64,5% укупно умрлих, а склопљено је 65 бракова (Табела 59). Тренд високе смртности деце наставио се у време Другог светског рата, када су, међу 303 страдала, била 124 детета до 18 година.

Насељеници досељени из Вајске преузели су кућишта и парцеле у присуству управе прве Прве аграрне заједнице. Извлачењем цедуљица са уписаним бројевима кућишта и парцела, извршена је подела у присуству изасланика Жупанијског аграрног уреда из Новог Сада. Груписање кућишта вршило се према сродству и завичају. Насељеници Бођана, чланови Друге аграрне заједнице, преузели су кућишта 16. новембра 1926.⁵²⁰

БиХ		Хрватска	
Срез	Породица	Срез	Породица
Гацко	45	Слуњ	10
Цазин	38	Оточац	7
Ливно	35	Костајница	7
Бос. Петровац	19	Сињ	3
Билећа	18	Грачац	3
Бос. Круоа	14	Удбина	2
Бос. Грахово	3	Госпић	1
Гацко	3	Огулин	1
Дрвар	2	Доњи Лапац	1
Гламоч	2	Книн	2
Кулен Вакуф	1	Србија	1
Сребреница	1	Црна Гора	2
Требиње	1	Словенија	1
Коњиц	1	Хрватска	37
Укупно БиХ:	183	Остало	4

Табела 58. Оснивачи Сирига по пореклу, 1927. године

Година	Рођени	Умрли	Прираштај
1927.	16	7	9
1928.	35	10	25
1929.	46	36	10
1930.	58	20	38
1931.	46	35	9
1932.	50	25	25
1933.	59	13	46
1934.	41	15	26
1935.	38	18	20

⁵²⁰ Ђорђе и Божидар Вујановић, *Сириг*, стр. 28, 79, 122.

1936.	43	17	26
1937.	43	16	27
1838.	30	18	12
1939.	30	15	15
1940.	32	10	22
1941.	4	7	-3
Укупно:	571	262	309

Табела 59. Број рођених и умрлих у Сиригу

Досељеницима је куће подигао Црвени крст, доделивши им грађевински материјал и новчану помоћ у износу 12.127,50 динара. Били су дужни да 5.000 динара врате Фонду Црвеног крста Београд у 30-годишњим ануитетима са 4% камате. Досељеницима је дата помоћ у храни. Наплата дуга смањена је 1936. због сиромаштва дужника на отплату са 1% камате. Пошто су Црвеном крсту дате само две рате у износу 83 и 30 динара, дуг је отписан.⁵²¹ У 10 улица су 1927. саграђене 222 куће. Нови моменат је долазак колониста 1928. из Банатског Сокоца и оснивање насеља Мали Банатић.⁵²² Куће су пројектоване по жељи новосадског Обласног одбора Црвеног крста. Приземне куће чинили су соба 5 x 4,5 м, кухиња и ходник, а саграђене су од земље и блата, док су темељи од цигле. Подови од жуте земље су премазивани блатом. Шпорети, зидани од цигала и блата, служили за печење хлеба и загревање просторија. Загривало се ложењем кукурузовине, шепурика и сламе.

Аграрна заједница 1. Сириг је основана 19. јула 1922. са 39 чланова као Аграрна заједница на Алпар мајуру у Вајској. После две узастопне поплаве, 1924. и 1926, колонисти су премештени у Сириг. Задруга је 1931. имала 104 члана добровољца из Херцеговине. Колонију је захватио ветар и лед, којом приликом је полупано око осам вагона црепа и неколико стотина прозора. Једна кућа је срушена, а неколико тешко оштећено. Жито смештено на таванима је прокисло. Неколико људи и деце је повређено.

Насеље је имало неповољан положај. Налазило се у равници. Куће су услед слабог отицања воде пропадале, јер су од набоја. Очекивало се да Савез аграрних задруга ургира код Бановине и Обласног одбора Црвеног крста. Насељеницима је, поред уређења простора за становање, најтеже падала борба за егзистенцију и потреба за алатом за обраду земље и изградњом помоћних економских зграда (свињца, кокошињца, штале...). Колонисти су тражили из државног расадника да им се додели 2.000 садница багрема и липе, како би их засадили дуж улица, као и 500 комада воћака, које би засадили поред школе и цркве.⁵²³

⁵²¹ АВ, Ф 115, кут. 128, а. ј. б. б.

⁵²² Ђорђе и Божидар Вујановић, *Сириг*, стр. 36–38.

⁵²³ АВ, Ф 115, кут. 128, а. ј. б. б.

Општинско заступство Темерин донело је одлуку да, зајмом на 20 година и са каматом од 2%, сагради школу у колонијама Старо Ђурђево и Сириг. Други део средстава, у износу од 500.000 динара, обезбедила је Краљевска банска управа у Новом Саду. Зграда са четири учионице саграђена је 1931. Грађани Сирига су учествовали у градњи као помоћна радна снага или ангажовањем запрега, смањујући трошкове и време градње. Школу су 1931. похађала 183 ученика, а десет година касније 295. Школа је прерасла у шесторазредну, након чега се јавио недостатак простора, који је решаван закупом приватне куће. Учитељи су носили на својим плећима активности народног просвећивања. Школски простор коришћен је за приредбе, игранке, скупове грађана и предавања стручњака. Организовани су течајеви за негу деце, вођење домаћинства, кројење, шивење и спремање зимнице, те хигијенски течајеви.⁵²⁴ Уз помоћ Хигијенског завода и Црвеног крста из Новог Сада, подигли су 1932. здравствену станицу. Зграда је имала савремено купатило, које је служило деци и становништву. Изгледом и функцијом се издвајала из сеоског амбијента.⁵²⁵ Епидемална станица имала је „тушно купатило”, које је служило да се деца и одрасли купају два пута недељно, што је цивилизацијски успех.⁵²⁶ Поред здравствене станице, Сириг је имао и приватну болницу, у власништву др Михаља Махмера. Бабица у колонији је 1932. била Катица Лакнер.⁵²⁷

Колонизовани добровољци напуштали су Сириг, одлазили у стари завичај ради опоравка, јачајући плућа у Босанском Петровцу.⁵²⁸ Смрћу седамнаесторо деце, досељеници су 1929. скупо платили незнање. Да би избегли епидемије, ископали су 1931. четири артеска бунара дубине 80 м. Колонију Сириг захватила је епидемија „оспица” у зиму 1931, када је, услед компликације на плућима, умрло 21 дете. Констатована је слаба нега деце.

Општински послови, плаћање пореза, овјере купопродајних уговора и матичарски послови обављани су у Општини Темерин. Становници Сирига тражили су статус самосталне општине. Молба је одбијена, иако су четири одборника у Темерину заступала интересе Сирига. Власт у селу представљао је кнез, биран од угледнијих житеља, са двогодишњим мандатом почев од 1931. Ред у селу чувала су два полицајца. Информисање је текло преко добошара.

Сточарска приплодна задруга на колонији Сириг имала је 70 чланова, који су располагали са 58 крава сименталки, 46 кобила и 450 оваца.

⁵²⁴ АВ, Ф 126, VI, 33.021/1932.

⁵²⁵ Ђорђе и Божидар Вујановић, *Сириг*, стр. 39, 41, 44.

⁵²⁶ ИАНС, Ф 174, а. ј. 6.344

⁵²⁷ АВ, Ф 126, VI, 37.190/1932.

⁵²⁸ АВ, Ф 98, 2.864.

Ради унапређења сточарства тражили су пашњак од 50 кј, мада је колонија већ имала пашњак од 70 кј.⁵²⁹

Број чланова Прве и Друге аграрне заједнице је променљив, сва домаћинства прошла су кроз њих. Заједница је имала у инвентару машине за сејање пшенице и кукуруза и тријер за пречишћавање жита. Чланови се у жељи за напретком задужују и тешко враћају дугове, што говори о оправданости заједнице која је 1938. прерасла у кредитне задруге. Добијали су средства на зајам за набавку пољопривредних оруђа (плуга, дрљаче, бране), за набавку ђубрива и поправку кућа. Помоћ је додељивана члановима слабог имовног стања и болеснима. Заједнице су радиле на економском и културном уздизању и развоју села. Сириг је потпуно ново насеље, подигнуто у равници са пуно труда и бриге.

Друштвени живот села препознавао се кроз кућне седељке које су, поред забавног, имале и радни карактер, исказан кроз мобе. Посебно су привлачна женска прела и посела, на којима се припремала пређа за ткање и плетење или комушао кукуруз. Жене су израђивале кудељу, ткале платно и простирке. Мушка популација дружила се на ћошковима улица, где се расправљало о текућим пољопривредним пословима. Посебан значај имала су дружења у кафани или школи, где су одржаване позоришне и биоскопске представе, забаве и игранке. Радило се уз петролејку и фењере. Излазило се из опанака у савремену обућу. Деца се играју лоптом крпењачом, клиса, „фоте” „труле кобиле”, „јелечкиње-барјачкиње”, „царе-царе”, „колико има сати”.

Значајну улогу у животу Сирига имало је Соколско друштво, основано 1932, које је окупљало омладину и школску децу. Поред телесног васпитања, друштво је активно и у културним догађајима. Празници и прославе, сеоске и школске манифестације обележили су соколи гимнастичким и позоришним тачкама. Соколско друштво имало је читаоницу, која је располагала са 100 књига. Највећу пажњу омладинаца привукла је фудбалска лопта. Основано је 1937. Омладинско спортско друштво *Сељак*, чији је председник био Бошко Суботић. Поред фудбала, играла се одбојка.⁵³⁰

Културна задруга војвођанских насељеника *Препород*, основана у **Жеднику** 1939, имала је подбор у Сиригу, који је основао Милутин Морача. *Препород* је деловао преко књижнице и читаонице, а имао је 71 члана. Истицао се студент и скојевац Данило Зеленевић. Јака скојевска организација, основана 1939, имала је 13 чланова. Поред политичког рада са омладином, радило се на културно-забавном плану. *Препород* је пратио радио станицу Москва. Васпитно-политички рад одвијао се уређивањем зидних новина, које су излазиле једном недељно. Заједнички рад у *Препороду* окупио је омладину Сирига.

⁵²⁹ АВ, Ф 98, 2.860.

⁵³⁰ Ђорђе и Божидар Вујановић, *Сириг*, стр. 44–64.

Становници Сирига су се три пута кућили за три деценије. Први пут када су се доселили у Војводину из родног краја у Вајску, други пут 1927, када су дошли у Сириг, а трећи пут када су се вратили након протеривања 1944. Развој места и живот становника прекинуо је Други светски рат, када су темерински Мађари наредили Србима Сирига 13. априла 1941, на католички Ускрс, да изађу и постројени дочекају мађарске тенкове, што су они и учинили. Тенкови су осули палбу на несрећан народ. Разлог је освета за капетана, кога је највероватније убио неки Мађар. Село је сутрадан доживело праву трагедију, срушено је и спаљено. Сирижана је 137 побегло у Степановићево. Погинуло је 250 особа на свиреп начин. Остали су протерани у Србију.⁵³¹ Мађарска војска није 1941. наишла на отпор у Бачкој, изузев инцидента код Србобрана, који је послужио као повод за драстичан обрачун са колонистима Сирига. Стрељањем је лишено живота 111 лица, од тога 25 српских добровољаца солунаца. Село је, поред масовног убиства, задесила пљачка, разарање, спаљивање појединих кућа, логорисање и протеривање (Табела 60).

Мађарске власти лишиле су живота приликом окупације Бачке 3.000 војника. Припремљено је било планско протеривање колониста, како би вратили етничко стање пре 1918.⁵³² Насељени су Чингови, којима је саграђено 169 нових кућа у склопу мађарске колонизације. Они су после Другог светског рата заједно са мађарском војском напустили Сириг, изузев три мађарске породице пореклом из Босне и Херцеговине.

Биланс страдања Сирижана	Број
Стрељани Сирижани 13. 4. 1941.	111
Рањени	53
Изгубили живот као изгнаници	121
Палих у борбама НОР-а	71
Укупно страдали	356
Преживели учесници НОР-а	71
Одведени у немачко заробљеништво	26
Одведени у логор у Суботицу	12
Рођени у изгнанству ⁵³³	11

Табела 60. Биланс страдања у Сиригу

До августа 1945. године повратило се 200 колонистичких породица. Страдања у окупацији и немаштини осетила су нарочито деца, која су имала обољења лимфних жлезда. Обележена анемијом, патила су од неухранености и маларије. Слаба исхрана становништва ослањала се на сточни

⁵³¹ АВ, Ф 183, а. ј. 110.

⁵³² Петер Рокаи, Золтан Ђере, Табор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, стр. 574.

⁵³³ Ђорђе и Божидар Вујановић, *Сириг*, 2007, стр. 65–67, 73, 75, 79–195, 205–210; *Слободна Војводина*, бр. 256, 30. 8. 1945.

фонд од 67 крава. Јела се пура и вареника на други дан, брала се коприва. Скромна трпежа пратила је послератне године опште беде. Сириг је после Другог светског рата у ранама. Живот се постепено обнављао. Подижу се Дом културе или Задружни дом, грађен од 1948. до 1952. Привредни живот почео је отварањем Земљорадничке задруге *Кооператива* Бачки Петровац, крајем 1944. и током 1945. Сељачка радна задруга *Едвард Кардељ*, основана 1948, променила је име у *Зеленгора*. Имала је 28 чланова. Савез комуниста Југославије у Сиригу је основан 1945. и имао је пет чланова. Најмасовнија организација је Јединствен народноослободилачки фронт. Деловали су још СКОЈ, АФЖ, СУБНОР. Сириг је 1948. имао 1.381 становника и 308 домаћинства, Срба је 1.253, Мађара 118.⁵³⁴ Доселило се колонизацијом 15 породица, од којих шест из БиХ.⁵³⁵

Здравствени проблеми у Сиригу после Другог светског рата указивали су на велико присуство туберкулозе, чије последице је тешко санирати без поправљања исхране. Референт санитета Стојанка Суботић обратила се Среском народноослободилачком одбору 5. јуна 1945: „Како да радимо? Како да лечимо тај сиромашни народ, који долази из Босне и Херцеговине, шугав, вашљив и анемичан. Не тражимо много, маст за шугу неопходно је потребна, јер пола, а готово и читава колонија је шугава. Па кад немамо масти за шугу, да имамо сапуна. Али ни то нема! Па требали би нам густе чешљеви, да се поделе школској деци, јер има више од пола кућа које немају чешљеве, немају сапуна, немају ништа, сем оно мало прња на себи, а тражимо хигијену и ред. Становништво је остало у рату без ичега, добило је помоћ у покућству, кревете, посуђе, поново се стартовало од нуле. Само сада физички и здравствено исцрпљени”.⁵³⁶

У **Србобран** се населило 175 душа у 40 домова. Највише је досељено 1918. године (Табела 61). Досељеници потичу из БиХ, из срезова Бихаћ, Бос. Петровац, Гламоч, Лијевно, Мостар, Столац и Бос. Грахово. Највише је досељених из Грахова (23) и Гламоча (12) (табеле 62 и 63). Насеље је 1926. имало 201 становника, школовало се 19 деце, 27 станује у старим кућама а 13 у новозиданим.⁵³⁷

Година	Број колониста
1918.	147
1919.	20
1922.	4
1923.	1
1924.	2

Табела 61. Темпо насељавања Србобрана

⁵³⁴ Ђорђе и Божидар Вујановић, *Сириг*, стр. 102, 103, 124, 130, 138.

⁵³⁵ Бранислав Букуров, *Неке карактеристике становништва општине Темерин*, Зборник за природне науке, бр. 36, 1969, стр. 10.

⁵³⁶ ИАНС, Ф 346, 2872/1945. о. с. п.

⁵³⁷ Ристо Јеремић, *Подаци о насеобинама у Војводини*, стр. 217–219.

Срез	Број породица
Бос. Грахово	23
Гламоч	12
Бос. Петровац	7
Бијело Поље	1
Бихаћ	1
Ливно	1
Укупно:	45

Табела 62. Порекло колониста Србобрана

Година	Број
до 1 год.	19
до 5 год.	1
до 19 год.	1
до 27 год.	1
до 28 год.	1
до 60 год.	1
до 65 год.	1
до 70 год.	1
Родило се:	55
Умрло:	26

Табела 63. Смртност становника Србобрана

0–9	31
10–19	18
20–29	29
30–39	12
40–49	4
50–59	4
60–69	2
70–83	2

Табела 64. Старосна структура колониста

Становништво је витално и у пуној радној снази. Преовлађује старосна група до 40 година живота. Полна структура је следећа: мушких 102, женских 99.⁵³⁸ Смртност је највише погађала децу до прве године живота, а умрло је 19 деце. Укупно је умрло 26, а родило се 55 лица (табеле 63 и 64).

У Старом Ђурђеву укупан број породица, носилаца насељавања је 333, насељено је 230 породица или 1.092 становника. Породица је просеч-

⁵³⁸ Ристо Јеремић, *Подаци о новим насељинама у Војводини*, стр. 217–219.

но имала пет чланова.⁵³⁹ Интензитет досељавања је спор. Највише досељеника је дошло 1921. и 1922. године, што указује на неефикасност администрације. Прво су долазили родитељи без деце, а након градње куће доводили су укућане. Досељени су претежно били земљорадници (115), занатлије (22) и чиновници (13), а међу њима је било и осам кафеџија, седам трговаца, пет радника, три надничара, три официра, три професора, три инжењера, три домаћице, два лекара, један студент и један пензионер. Слаб пораст броја становника треба тражити у аграрној пренасељености и успореном развоју пратећих грана привреде.⁵⁴⁰ Из Војводине су 122 породице, из БиХ 96, из Хрватске 60. Из Босне је потицало 79 породица, а са статусом борца је било 165 лица (табеле 65, 66 и 67).

Година	Породице
1919.	2
1920.	9
1921.	17
1922.	10
1923.	3
1924.	1
1925.	3
1926.	3
1928.	3
1929.	1
1930.	1
1931.	3
1932.	1

Табела 65. Насељавање Старог Бурђева

Територија	Породица
Нови Сад	80
Босна	79
Лика	44
Херцеговина	17
Хрватска	16
Црна Гора	11
Румунија	8
Србија	2
Италија	1
Аустрија	1

⁵³⁹ Петар Пекарић, *Старо Бурђево*, Темерин 1999, стр. 175.

⁵⁴⁰ Радослав Ј. Субић, *Становништво општине Србобран*, Зборник за друштвене науке, бр. 89, Нови Сад 1990, стр. 157–179.

Чехословачка	1
Русија	1

Табела 66. Порекло насељеника Старог Ђурђево

Насељенички статус	Број
Добровољаца бораца	165
Доб. небораца	31
Без уверења	40
Нема података	49

Табела 67. Насељенички статус Старог Ђурђево⁵⁴¹

Колонија настала недалеко од Темерина названа је Старо Ђурђево приликом конституисања Црквено-просветног одбора. Бележник Петар Антић забележио је да су колски путеви у задовољавајућем стању, док тро-тоари нису патосани циглом из економских разлога. Отворени бунари су услед прометног јавног пута изложени прабини. Потребно је било подићи шест бушених бунара како би се задовољио хигијенски минимум. Црквено-просветни одбор је радио на подизању школе. Урађен је план и обезбеђена средства, а чекала се 1930. дозвола Школског одбора. Колонисти су заинтересовани да реше питање цркве. Бележник је констатовао у извештају: „Да би се стање колониста изједначило са староседеоцима, потребно би било пружити им могућности да се у просветном и привредном раду могу развијати”. Колонистима је била неопходна помоћ при набавци справа за рад и организацији малих газдинстава, како би се увећали скромни приходи. Одржавана су предавања посвећена пољопривредној производњи, домаћинству, хигијени и алкохолизму. Постојао је страх да се нагло множе и да добијена земља неће моћи да им пружи више осим хлеба, те су упућивани на сточарство. Аграрној заједници се нудио пашњак од 60 кј на поседу Петра Ференбаха. „Да би се могли из овог тешког положаја колико толико извући, јер су колонисти без игде ишта, а поред тога свака кућа броји велик број чланова, ваљало би их ослободити општинског приреза за оно време за које их је и држава ослободила”.⁵⁴²

Општина Темерин имала је у свом саставу **Старо Ђурђево**, на коме су наделени добровољци. Било је примера да су колонисти упућивали Министарству пољопривреде и вода захтев да им се на свако мушко дете додели по 1 кј земље. То је учинио Михајло Киричић, пореклом из Среза вишеградског, који је имао шест синова и три ћери. Живот на додељених 9 кј земље оценио је као „биједан и чемеран”.

⁵⁴¹ Петар Пекарић, *Старо Ђурђево*, стр. 175, 176, 177.

⁵⁴² ИАНС, Ф 174, пов. 334/1930.

Ова колонија имала је добровољце и колонисте наделене земљом, али без кућишта. Постојање колониста који су наделени земљом и ослобођени права насељења и обраде земље омогућило је аграрним властима да изврше прераспodelу кућишта.⁵⁴³ Без поткућница, односно без пуне компетенције која им је по закону припада, била су 1938. године 24 ненасељена добровољца.⁵⁴⁴ Ненадељивање кућишта реметило је живот. Аграрна власт је тек 1938. одлучила да постојеће стање доведе у ред.⁵⁴⁵ Према члану 8 Закона о provedби делимичне експропријације земљишта, колонисти су дужни да после три године од наделивања плацева саграде кућу, а уколико то не учине, губили су право уживања кућних плацева. Власт је одлучила да поврати плацеве од ненасељених колониста и додели их добровољцима да се населе или да их изда у закуп онима који су имали највише мушке деце.⁵⁴⁶

Неорганизовано насељавање **Темерина**⁵⁴⁷ добровољцима изазвало је 1920. „велику узрујаност”. Томе је допринело Министарство за аграрну реформу, које је за годину дана донело четири супротна решења.⁵⁴⁸ Надељено је 1929. године укупно 79 добровољаца, од којих су кућу имала 63, док их је 16 било без куће. Највише досељених је из Босанске Крупе (14) и Билеће (7). Укупно су из Босне и Херцеговине досељене 23 породице. Представници добровољачке организације су за породице које имају преко пет чланова тражили доделу земље сходно прописима.⁵⁴⁹ После Другог светског рата Темерин су населиле породице из Крајине. Из БиХ је стигло 116, а укупно је колонизовано 157 породица. Највише досељених је из Бос. Крупе (Табела 68).

Привремене економске зграде велепоседника претворене су у станове који се лоше одржавају. „Кућевни живот колониста је доста занемарен, јер мало пазе на чистоћу и ред на колонијама, чему су много криве управе аграрних заједница и слабост власти надзорника колонија, те је потребно позвати средско начелство као полицијско-здравствене власти да присилним мерама заведу чистоћу и ред и отклоне опасност пожара на колонијама”.⁵⁵⁰

Срез	Број породица
Бос. Крупа	81
Бихаћ	5

⁵⁴³ АВ, Ф 98, 2.844; АВ, Ф 98, 2.845.

⁵⁴⁴ АВ, Ф 98, 2.866.

⁵⁴⁵ АВ, Ф 98, 2.859.

⁵⁴⁶ АВ, Ф 98, 2.853 и 2.830.

⁵⁴⁷ АВ, Ф 98 2.834.

⁵⁴⁸ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 188–190.

⁵⁴⁹ АВ, Ф 98, 1.877.

⁵⁵⁰ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 188–190, 217.

Дрвар	4
Велика Кладуша	3
Гацко	3
Кључ	7
Цазин	2
Мркоњић Град	2
Бос. Петровац	2
Бос. Нови	1
Гламоч	1
Сански Мост	1
Билећа	1
Бос. Градишка	1
Травник	1
Бања Лука	1
Укупно:	116

Табела 68. Порекло досељених у Темерин 1948.⁵⁵¹

Присутна је тенденција концентрације словенских насељеника, национализације и, посебно у северним крајевима, мешања колониста и домаћег становништва, како би се разбила страна хомогеност. Колонизација после Првог светског рата није утицала на пораст популације нити на промену етничке структуре. Досељено становништво учествовало је са 3,6% у односу на број укупног становништва Бачке.⁵⁵²

Војводина је после Првог и Другог светског рата захваћена са три врсте колонизације: спољном колонизацијом, унутрашњом колонизацијом постојећих насеља и колонизацијом нових насеља. Приликом планирања друге спољне колонизације водило се рачуна само о два елемента: о површини расположиве земље и броју кућа.⁵⁵³ Власт је била практична и није се руководила оснивањем нових насеља. Колонизација је предвиђена у напуштене немачке куће и поседе у 150 фашистичких села. Испоставило се да је само 105 села са организованом структуром живљења. Постојала је одлука власти да после антифашистичког рата омогући бољи живот насељавањем у Војводину.⁵⁵⁴

Аграрнопоседовни односи решавани су колонизацијом српског становништва у Војводину. Предвиђено је насељавање 8.500 колониста из БиХ у Банат, из Србије 3.500, из Словеније 3.000 и из Македоније 2.000, односно укупно 16.500 породица. Бачку је требало да насели 20.000 колонистичких породица, од тога из Хрватске 7.500, из Црне Горе 7.000, из БиХ 3.000 и 2.500 из Србије. Срем је предвиђен за колонизацију бораца из

⁵⁵¹ АВ, Ф 184, а. ј. 1.818.

⁵⁵² Јован Ђурчић, *Становништво Бачке*, Нови Сад 1989, стр. 43.

⁵⁵³ АВ, Ф 184, 4.

⁵⁵⁴ Раде Ракита, *Колонизација становништва са подручја Скендер Вакуфа*, стр. 135.

Срема, 500 бораца из Семберије и Босанске посаvine и 500 из Хрватске, на делу који је припао Хрватској. Старопазовачки и Земунски срез требало је да населе борци и инвалиди Гардијске дивизије.⁵⁵⁵ План је имао одступања због проширења квоте и броја места (Табела 69).⁵⁵⁶

Места у Бачкој	Срез у БиХ	Насељено	Населиће
Бач	Бос. Дубица	26	
	Бос. Нови	31	
	Приједор	37	
	Сански Мост	41	155
Бачки Јарак	Бихаћ	29	
	Дрвар	81	
	Кључ	75	135
Куцура	Бос. Крупа	140	150
Будисава	Прњавор	35	35
Гајдобра	Билећа	24	
	Столац	2	26
Нова Гајдобра	Љубиње	40	
	Требиње	17	57
Бездан	Посушје	32	
	Широки Бријег	29	41
Тител	Бугојно	113	
Шајкаш	Гламоч	2	115
Укупно:		754	714

Табела 69. План насељавања из БиХ у места у Бачкој 1945.

На састанку руководилаца колонизације федералних јединица у Министарству колонизације ФНРЈ у Београду, одржаном 15. децембра 1945, утврђено је оснивање Одељења за аграрну реформу и колонизацију Босне и Херцеговине, са седам чланова и два званичника, током септембра 1945. Утврђен је и слаб рад одељења, недостатак архивских чиновника и спора обрада молби. Примљено је 10.749 молби, а код округа је на провери још хиљаду. Од тога су Министарству за колонизацију поднете 5.562 молбе. Констатован је и број пресељених у Војводину:

Прва партија – 3.193 породица без молби,

Друга партија – 1.657 инвалида са молбама,

Трећа партија – 3.800 бораца,

односно укупно 8.929 породица.

Остало је места за колонизацију још 3.000 породица. Наводи се да хоће да иду и они који имају услове и они који их немају. „Настало је просто једно отимање за одлазак у Војводину. Не знам шта је тачно разлог, али изгледа да је оскудица и немаштина натерала свет да се сели да би

⁵⁵⁵ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 283–295.

⁵⁵⁶ АВ, Ф 184, 3.089.

добрио кров над главом и да би се за време зиме прехранио”. Последња партија отишла је под најтежим условима, у време снега и хладноће, „али захтев је општи”. Одељење је рачунало да ће преостале борце задовољити унутрашњом колонизацијом. Колонисти су Срби, док је за Муслимане и Хрвате речено да се не отимају нити предају молбе. Оцењено је да је међу Србима у Босни завладала „паника”, „сви хоће да се селе”.⁵⁵⁷ Про колонизације изведен је у зимском периоду, када су временски услови најтежи, јер је то привредно „глуво доба”, када се могла вршити колонизација.

Република	Број породица
Црна Гора	7.000
Хрватска	7.500
БиХ	3.000
Србија	2.500

Табела 70. План насељавања бораца у Бачку 1945/46.

План насељавања бораца у Бачку 1946. имао је скромну пројекцију, која ће доживети трансформације условљене низом околности.⁵⁵⁸ Табеле 70 и 71 приказују планираних 3.000 породица из Босне и Херцеговине, али ће само Општина Бачка Паланка испунити план током 1946.

Место	Број породица
Бачко Ново Село	270
Букин	450
Обровац	350
Гајдобра	650
Буљкес-Маглић	280
Товаришево	480
Паланка	400
Чиб	150
Плавна	150
Укупно породица:	3.180

Табела 71. План насељавања места у Бачкој из БиХ 1946.

⁵⁵⁷ АЈ, Ф 97, ф. 2, а. ј. 19. „Има читавих села која су исељена. Оно што је остало и то би хтело да иде. За сада нема молби за унутрашњу колонизацију. Бораца имамо далеко више него што нам је квотом одобрено насељавање. Не знам како ћемо то подмирити. Први транспорт је ишао и није се много испитивало. Саде се молбе строго категоришу и издвајају се оне молбе које испуњавају све услове. Многе молбе шаљемо на допуњавање, а молбе које треба одобрити послаћемо Вам да ви донесете коначно решење у виду одобрења”.

⁵⁵⁸ АВ, Ф 184, 3.091, 1.946.

Босна и Херцеговина право да насели Бачку реализује досељавањем у 15 места, у срезовима Нови Сад и Бачка Паланка 1946.⁵⁵⁹ Интензитет пресељења 1946. из Босне и Херцеговине за две недеље је износио 3.650 породица.⁵⁶⁰ Досељавање је организовано и добровољно за досељене борце НОР-а.⁵⁶¹ Власт је план насељавања проширивала, повећавајући број места у Бачкој услед недостатка исправних кућа.

Место	Предвиђено	Насељено	Населиће
Бач	380	380	
Бачки Јарак	370	397	
Бачко Ново Село	320	105	215
Будисава	70	46	
Букин (Младеново)	550	543	7
Гајдобра	570	500	70
Каћ	190	98	90
Нова Гајдобра	260	260	
Нова Паланка	450	438	12
Обровац	340	326	
Плавна	41	42	
Тител	100	67	33
Товаришево	150	133	17
Чиб	300	301	
Шајкаш	35	40	
Укупно породица:	4.126	3.676	444

Табела 72. Насељавање Бачке колонистичким породицама из БиХ 1946.

Организација живота у новој средини може се сагледати кроз потребе у колонијама крајем 1945. и почетком 1946. Комисија за насељавање забележила је:

Колонија **Челарево**: Недостајао је пољопривредни инвентар за колонисте (300 мотика, 300 ашова, 300 лопата гвоздених, 250 српова, 60 коса, 100 лопата дрвених), материјал за оправку 50 кућа, 60 зиданих шпорета, 150 м чункова, 20.000 кг креча, 400 пари обуће, 300 сијалица, 2.000 м кабела и 200 кубика дасака. Треба поправити 25 кућа.

Колонија **Стара Гајдобра**: Требало је поправити 114 кућа, допремити 120 платни за шпорете, 500 мотика, 200 ашова, 300 српова, 100 вила, 100 коса, 500 м стакла, 1.000 м електро жице и 300 кубика дасака. Слично стање изражено је у Новој Гајдобри, Обровцу, Товаришеву, Букину, Бачком Новом Селу и Бачкој Паланци.⁵⁶²

⁵⁵⁹ АВ, Ф 184, 3.086.

⁵⁶⁰ АВ, Ф 184, 3.132.

⁵⁶¹ РОМС, М.19 219, Никола Гаћеша, *Најновије насељавање Каћа и Будисаве и осврт на развој насељеничког становништва 1946–1958*, стр. 1–20.

⁵⁶² АВ, Ф 184, 3.145.

Главни извршни одбор Народне скупштине АПВ је 24. фебруара 1946. донео Одлуку о оснивању станица запрежне стоке у колонизованим селима Војводине.⁵⁶³ Влада је бескаматно кредитирала машинску обраду и жетву у колонистичким местима 1947.

Делегати Министарства пољопривреде и сточарства Народне Републике Босне и Херцеговине су 30. марта 1946. доставили извештај о обиласку колониста са територије Босне и Херцеговини у Бачкој: „Колонија **Чиб**, има свега 386 фашистичких кућа, од тога броја колонисти са решењем заузели су 237, аутоколонисти из БиХ 23 куће са 36 породица, колонисти из Македоније 25, установе 16, логор 1, стамбена секција МНО 11, аутоколонисти Војводине 73. Од горњег броја има 40 кућа за већу оправку и 10 за мању. Једна породица је изјавила да жели да се врати у Босну. Здравствено стање колониста је добро. Лекар долази из Гложана, а ветеринара имају логораша. Постоји здравствена станица, бабица ради у селу. Учитељица има 5, а треба још 5 према броју ђака. Колонисти су добили 180 м дрва, од те количине велики део издат је за пекаре и млин, а остало подељено породицама. Сами су у шуми исекли 800 кубика, дрва су откупили својим радом. Подела земље није још извршена. Стручњаци геометри изјављују да добијају директиве у вези са задругама, тако да и код задруга без међа сада хоће да парцелишу земљиште по породицама, што је у супротности са угледним правилима за радне задруге. Од занатлија потребни су следећи: ковач, столар, обућар, кројач, зидар и сарач”.⁵⁶⁴

Колонија **Стара Гајдобра** има свега 524 фашистичке куће и 68 салаша. Од тога броја заузели су колонисти са решењем 354, аутоколонисти из БиХ 20, установе 13, стари колонисти из Македоније са решењем 23. За већу оправку је 27, а за мању 87 кућа. Хоће да се врати у родни крај 14 породица. Здравствено стање колониста је добро. Постоје у селу здравствена станица и апотека, имају лекара и ветеринара. Учитеља у селу има осам, а потребна су још два према броју ђака. Колонисти су добили 80 кубика дрва, а нашли су још дрва по кућама у које су насељени. Од занатлија потребни су столар, ковач, колар и барвар.

Колонија **Нова Гајдобра** има 268 фашистичких кућа. Колониста са решењима била су 173, аутоколониста из БиХ пет, установа 18, колониста са Космета и Хрватске 60. Кућа за већу оправку је 15, а за мању седам. Вратило се у Херцеговину 14 породица. Здравствено стање у селу је добро, имају здравствену станицу, лекар и ветеринар долазе из Старе Гајдобре. Породице су добиле по пола кубног метра дрва, један део су дали за установе, а 191 кубик нису могли довести због лошег пута. У овој колонији су углавном насељени колонисти и њихове породице, те нема довољно радне снаге. Потребно би било да предвиђени нови колонисти не буду инвалиди

⁵⁶³ Службени лист Војводине, бр. 9, 4. 3. 1946.

⁵⁶⁴ АВ, Ф 184, 3.166.

већ породице са више радне снаге. Од занатлија потребни су обућар, ковач, кројач и механичар. У селу су била четири учитеља, што је довољно.

Колонија **Обровац** има 360 фашистичких кућа. Од тог броја заузели су колонисти са решењем 166 (201), аутоколониисти из БиХ 22, установе две, колонисти из Војводине са решењем 24. Кућа за мању оправку је 60, исто толико за већу поправку, док је неупотребљивих 27. Вратило се у Босну 16 породица. Здравствено стање колониста је добро. Постоји здравствена станица. Лекар долази из Товаришева два пута недељно, а ветеринар долази по потреби из Бачке Паланке или Карађорђева. Породице које су дошле у првој партији добиле су по кубик дрва, а по пола кубика оне које су дошле у другој партији. Село има четири учитеља, што је довољно. Од занатлија су потребни кројач, обућар, зидар, столар, ковач и колар. Биле су формиране две радне задруге, али су утицајем са стране расформиране.

Колонија **Товаришево** има 163 фашистичке куће, од којих су колонисти са решењем заузели 98, аутоколониисти из БиХ пет, аутоколониисти из Војводине са решењем шест, док су 11 заузели Цигани. Погорелих кућа је осам, за већу оправку 13, а за мању 12. Вратило се у родни крај осам породица, а још две изјављују да желе да се врате. Здравствено стање у селу је добро. Постоје здравствена станица, апотека и породилиште са бабицом. Ветеринар долази из Карађорђева по потреби. Село има шест учитеља, што је довољно. Добили су кубни метар дрва по колонисти, исекли су у Букинском риту 150 кубика, али су мало превезли услед воде и слабог пута.

Колонија **Букин (Младеново)** има 665 фашистичких кућа, од којих су колонисти са решењем заузели 414, аутоколониисти из БиХ 34, а установе 11. Неупотребљивих је 40 кућа, за мању оправку 50, а за већу 116. Здравствено стање колониста је добро. Имају здравствену станицу и лекара, а ветеринар долази из Карађорђева. Село има пет учитеља и једну учитељицу, која држи домаћички течај. Колонисти су се својом радном снагом снабдели дрветом из Букинског рита.

Колонија **Бачко Ново Село** има свега 320 фашистичких кућа. Колонисти са решењем заузели су 43, а аутоколониисти из БиХ четири. Имају 233 куће подобне за насељавање, док их 50 изискује већу оправку. У ову колонију дошле су муслиманске породице које су раније биле насељене у разним колонијама (Мартинци 19, Клек две, Честерег једна, Катарина децет, Шупљаје једна). Здравствено стање колониста је добро. Лекар долази из Бача, а ветеринар из Карађорђева, кад их колонисти доведу. Здравствена станица не постоји у селу. Село има само једну учитељицу, а потребне су три, јер се планира насељавање 300 породица. Нема геометра и није извршена подела кућа и земље.

Колонија **Бачка Паланка** има свега 1.432 фашистичке куће. Од тога су 924 непољопривредног карактера, а припадају стамбеној секцији МНО. Колонисти са решењем заузели су 373, а аутоколониисти из БиХ 27.

Неупотребљиво је 27 кућа, за већу оправку је 55, а за мању 26. Заузетих 40 кућа треба поправити. У Босну се вратило шест породица. Здравствено стање колониста је добро, јер је реч о среском месту и постоје здравствене установе. Породице су добиле близу кубик дрва. Није решено питање које ће куће бити колонизоване, које су непољопривредног карактера, а које ће ући у стамбени фонд. Куће чисто пољопривредног карактера хоће да узме Стамбена секција, са чим се колонисти не слажу. Постојао је и спор око земљишта за фудбалски стадион, који се налази у центру и припада баштама 12 колонизованих породица. За предвиђене нове колонисте има довољно намештаја, постелине и посуђа.

Скоро у свим колонијама у Бачкој и Банату дошло је на једну молбу више породица које раније нису заједно живеле. Дошле су заједно и породице различитог презимена и сада такве породице желе да добију, свака посебно, кућу и земљу. Део колониста који је пресељен у првој партији није повео са собом стоку, те се многи интересују да ли би је могли накнадно превести из родног краја. Породице које се враћају у родни крај желе да понесу са собом и храну коју су у току прошле године зарадили, што би им, као њихову својину, требало одобрити. Колонисти су незадовољни плаћањем мељаве у млиновима, јер изјављују да је много 20% ушуга или 60 динара по метру. У већем делу колоније постоји у кућама електрично осветљење, али је плаћање утрошене струје за већи део колониста немогуће, јер не располажу новчаним средствима. У неким местима постоји могућност да се таквим породицама искључи струја, јер су већ пристигле опомене од управе електричних централа, те би и ово питање требало што пре решити.⁵⁶⁵

Извештај са терена од маја 1946. говори да је у Челарево дошао потпун број колониста, док у Бачкој Паланци треба да се насели још 25 породица. У Бачко Ново Село досељене су 83 породице, формирана је комисија за поделу земље, атар је подељен на реоне и потесе. Комисија у Тителу тражи да се одобри земља за неку кућу, богомољу. Букин још треба да прими 80 породица, као и да се додели земља за 470 породица. Обровац треба да насели 35 породица, земљом да се насели 305 породица. У Товаришево треба да се доселе још 23 породице, али је земља намењена у целости. У Нову Гајдобру треба да се досели још 80 породица, док се у Старој Гајдобри очекивало још 109 породица.

Новосадски срез:

У Нове Шове треба да насели још 286 породица, у Пашићево 405, а у Степановићево 15, колико је и предвиђено.

Извештај за период 25. мај – 12 јуни 1946:

- у Букину је предвиђено 550 породица, а досељене су 474;

⁵⁶⁵ АВ, Ф 184, 3.166. Документ је означен датумом 24. 3. 1946.

- у Обровцу је предвиђено насељавање 340 породица, а насељено је 308;
- у Товаришеву је предвиђено насељавање 150 породица, а насељене су 133;
- у Гајдобри је предвиђено насељавање 260 породица, а насељена је 221;
- у Старој Гајдобри предвиђено је насељавање 570 породица, а досељено их је 478;
- у Пашићеву је предвиђено насељавање 570 породица, а досељено је 180;
- у Нове Шове је предвиђено насељавање 450 породица, а досељено је 170.

Извештај из априла 1947:

- колонија Чиб насељена је са 308 породица из БиХ, са 2.877 чланова. Вратило се у родни крај 27 породица. Исхрана је добра. Нужан је материјал за 35 кућа, изражена у грађи и стаклу;
- колонија Обровац насељена је са 367 породица, са 2.175 чланова. Земљом је надељено 335 породица, а ненадељено је 14. У родни крај се вратило 10 породица. Могуће је населити још шест породица;
- у колонији Букин (Младеново) је насељено 550 породица, са 3.900 чланова. У родни крај су се вратиле 24 породице. Вршила се поправка 80 кућа;
- у колонији Товаришево насељено је 157 породица са 980 чланова. У родни крај се вратило седам породица. Оправљено је 25 кућа, за које се користила грађа, даске, креч, стакло и цемент. Сељачка радна задруга имала је учлањених 20 породица. Слабо је помагана и оскудева у инвентару;
- у колонији Бачко Ново Село је насељено 180 породица, са 1.450 чланова. Земљом није надељено 50 породица. У родни крај су се вратиле три породице. Могуће је населити још 120 породица. Исхрана је слаба, потребна је помоћ. Врши се поправка 60 кућа;⁵⁶⁶
- у колонија Плавна је насељена 61 породица, са 377 чланова. Могуће је населити још 35 породица. Оправка 28 кућа захтевала је грађевински материјал. Насељено је било 40 породица Шваба, који су били смештени у најбоље куће;
- у колонији Пашићево је насељено 335 породица, са 2.010 чланова. У родни крај се вратило 10 породица. Могуће је населити још 215 породица. Исхрана је добра. Вршила се поправка 200 кућа;⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ АВ, Ф 184, 3.177.

⁵⁶⁷ АВ, Ф 184, 3.182.

- из банатске колоније Лазарево пресељавају се колонисти у Бачко Ново Село. Углавном су из места источне Босне (Соколац, Рогатица, Вишеград, Сарајево, Горажде, Зеница, Добој, Дервента, Мркоњић Град и Бос. Брод).⁵⁶⁸

Чуруг је насељаван после Другог светског рата у три етапе, а најбројнији прилив колониста зебележен је 1946. Досељене су 22 од укупно 33 српске породице. Миграција је почела у лето, а завршила се у јесен 1946. Колонисти су из Срема, јужног дела Бачке и Румуније, а најбројнији су из Баната и Босне. Становништво Босне потицало је из западног и северозападног дела и чинило је 46% досељених. Убрзо су „изоставили своје обичаје, свој начин живота и одјевања. Потпуно су се прилагодили средини па се ни по чему не разликују од мештана”. Највише је дошло из околине Приједора, затим из Ливна, Бос. Грахова, Бихаћа и Невесиња. Дошле су укупно 64 особе, од којих 28 мушких и 37 женских. Путовали су пешке, колима или возом. Недељу дана се путовало из свих наведених срезова.⁵⁶⁹

Путни правци до Чуруга били су следећи:

1. Матавази – Бос. Нови – Суња – Стара Пазова – Чуруг,
2. Ливно – Мостар – Сарајево – Врпоље – Стара Пазова – Нови Сад – Чуруг,
3. Казанци – Бос. Грахово – Суња – Стара Пазова – Нови Сад – Чуруг,
4. Грдановци – Сански Мост – Приједор – Бос. Нови – Суња – Стара Пазова – Чуруг,
5. Мајкић Јапра – Сански Мост – Приједор – Бос. Нови – Суња – Стара Пазова – Нови Сад – Чуруг и
6. Казанци – Ливно – Бос. Грахово – Суња – Стара Пазова – Нови Сад – Чуруг.

Куцуру су населиле 123 породице из околине Бос. Крупе. Путовало се са задржавањем од неколико дана у вагонима за транспорт робе. Несрећни случајеви, попут тровања угљенмоноксидом 18 колониста из Билеће, нису омели динамику пресељења.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ АВ, Ф 184, 3.175.

⁵⁶⁹ РОМС, Борислав Дорић, *Подаци о спољној колонизацији Чуруга после другог светског рата*, Бечеј 1957, стр. 25, 26. Борислав Дорић је оставио Рукописном одељењу Матице српске податке о колонистичким породицама, настале на основу анкете која је садржавала 40 питања. Питања се односе на националност, место рођења, број придошних и оних који су се вратили, број рођених, удатих, ожењених, умрлих и писмених. Занимљива су била питања: Зашто сте пошли из свог завичаја?, Шта сте оставили од имовине, коме?, Да ли сте задржали обичаје свога краја, које?, Да ли вам је неко погинуо у Другом светском рату?, Шта сте стекли од доласка до данас? Одговори би могли послужити за стицање основних података о породицама, њиховом социјалном и економском статусу и везама са завичајем.

⁵⁷⁰ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 306.

Срез Бачка Паланка	Укупно	Срби	Мађари	Немци
Бачко Ново Село	3.298	322		2.976
Буљкес – Маглић	4.100	190		3.910
Гајдобра	5.315	78		5.237
Нова Гајдобра	2.558	200		2.358
Нова Паланка	3.338	120		3.218
Укупно:	18.609	910		17.699
Срез Нови Сад				
Бачки Јарак	1.664	204		1.460
Нове Шове	3.413	100		3.313
Укупно:	5.077	304		4.773

Табела 73. Национални састав становништва пре колонизације срезова Бачка Паланка и Нови Сад

У Табели 73 је представљен план насељавања немачких места, чија ће земља и куће, конфисковане одлуком Председништва АВНОЈ-а од 21. новембра 1944, послужити као основица Фонда за колонизацију.⁵⁷¹ Појединачно насељавање почело је током новембра и децембра 1945, а највећи део доселио се у времену од јануара 1946. до јула 1947.

Предвиђено је да **Букин** насели 450 породица, насељена је 81 више. Недостатак стамбених зграда довео је до пресељења 60 породица у Футог, око 30 породица вратило се у стари крај. Потицали су углавном из западне Босне. Етничка структура Челарева, пре друге колонизације, указује на значајно присуство Немаца. Подаци о вероисповести Челарева од 1810. до 1921. откривају састав становништва (Табела 74). Национални састав говори о присуству Немаца (Табела 75).

	1810.	1820.	1842.	1862.	1878.	1921.
Католици	821	1.264	1.549	1.883	2.031	2.246
Евангелици	209	254	241	161	196	323
Православци	115	195	165	158	181	136
Калвинисти			3		47	
Јевреји	4	24	37	40	39	
Свега:	1.149	1.737	1.995	2.442	2.494	2.705

Табела 74. Вероисповест становништва Челарева

	1880.	1890.	1900.	1910.
Немци	1.833	2.046	2.006	1.954
Мађари	70	98	51	172
Словаци	182	210	253	290
Румуни	1	2	190	1
Срби	91	66	83	154

⁵⁷¹ АЈ, Ф 97, фасц. 1, а. ј. 1.

Јевреји	29	13		
Свега:	2.339	2.423	2.413	2.572

Табела 75. Националност становништва Челарева⁵⁷²

У Челарево (Чиб) су прво долазили будући колонисти ради информисања. Насељавање је почело октобра 1945, а спроведено је јануара 1946. досељавањем 300 породица из 35 села Среза Босански Петровац, мање групе из Бихаћа и других крајишких срезова (52 породице), пет породица из Херцеговине, једна из Лике, 20 из Македоније (предратни насељеници из Дрвара).⁵⁷³ Породице из Среза Босански Петровац стизале су из села колима или камионима на железничку станицу Бравски Ваганац, а одатле пругом уског колосека преко Приједора у Бању Луку. Разрушени мостови приморали су их на претовар у камионе и прелаз из Босанске Градишке у Окучане. Одатле су транспортовани возом преко Винковаца, Старе Пазове и Новог Сада у Бачку Паланку. Колонисти су дошли железницом у Бачку Паланку, а камионима и колским запрегама одвожени су или су ишли пешке у Чиб. Понеко од колониста повео је краву, коња, живину и запрегу. Куће су добили две недеље након доласка у Челарево, а затим намештај и покућство. Свака породица добила је пољопривредни инвентар. Коња и краву су делиле три породице. Добили су и по три свињчета на пет породица. Ради упознавања са привредним приликама, одржан је пољопривредни течај, који је трајао до марта, када су почели пољопривредни радови. Вратило се у завичај око 80 лица. Разлози повратка су носталгија за завичајем, родбина, лош ваздух, нове друштвене прилике. Здравствена брига спроводила се са намером да се спрече заразне болести, а нарочито пегави тифус.

Година	Број породица
1946.	343
1947.	21
1948.	8
1949.	9
1950.	14
1951.	8
1952.	11
1953.	10

Табела 76. Досељавање становништва у Челарево

Насељеним колонистима је раздељено 2.755 кј, што је 82% приватне својине, укупне површине 46,8%. Унето је у Сељачку радну задругу 650 кј. Слаб принос објашњаван је честим заменама парцела које нико није

⁵⁷² РОМС, М.19 217 Сретен Богдановић, *Челарево*, 1956, стр. 13.

⁵⁷³ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 304.

обрађивао. Прикупљање грађе о насељу Челарево обавио је 1956. православно свештеник Сретен Богдановић, који је пописао 639 породица.⁵⁷⁴ Порекло, време, правац и начин миграције објаснио је као организовано, добровољно, принудно, стихијско, масовно или појединачно. Узрок миграције је, најчешће, заслуга палог борца. Одговорио је на питање шта је ко донео, утврдио укупан број досељених, њихов прираштај, занимање и етничко порекло, уз навођење крсне славе, као и утицај КПЈ по питању религије. Присутно је и одрицање од обележавања крсне славе и утицај идеологије на борце. Део колониста је изјавио да нема славу. С тим у вези је посебно наглашена подела међу сродницима и њихов различит однос према религији. Као Срби Југословени изјаснило се 230 колониста. Они нису навели крсну славу, а чине готово половину породица. Прве послератне деценије су протекле код једног дела колониста у знаку двојства – јавног атеизма и прикривене религиозности.

Селачка радна задруга *Народни херој Здравко Челар* у Челареву имала је 102 колонистичке и две староседелачке породице. У Задругу је унето 788 кј. Задруга је кредит од 600.000 динара утрошила на куповину 14 коња и 24 приплодне крмаче.⁵⁷⁵

Месни народни одбор Чиб обратио се Главној комисији за насељавање бораца, тражећи дозволу за повратак у завичај седам породица. Радило се о лошој климатизацији Маре Бркљач, која је добила колонизацију по праву мужа и сина, који су погинули у рату. Она и њених петоро деце били су болесни. Исти случај је са породицама Милке Драгић, Бранка Илића, Миле Ђилас, Саве Латиновић и Михајла Лабуса. Живот у заједници и породична неслога били су додатни разлози за повратак.⁵⁷⁶

Стара Гајдобра: Масовно насељавање довело је у Гајдобру 517, а у Нову Гајдобру 263 породице. Већина становништва била је херцеговачког порекла. Предратни колонисти из Босне и Херцеговине налазили су се у групи македонских колониста. Место је економски снажило, пред Други светски рат имало је два млина, три куделаре, две циглане и развијено занатство.⁵⁷⁷ Две и више породица запосело је једну кућу, немачки цивилни логор 12 кућа, болница за усташке заробљенике 14 кућа, војска 18 кућа. Куће су биле лоше и без шпорета. Храна је била слаба, а није било дрва ни хлеб да се испече.⁵⁷⁸

Од новембра 1945. из Босне и Херцеговине је досељено око 500 колонистичких породица или 3.627 лица, а остало је 39 лица немачке националности (табеле број 77 и 78). Од 500 колонистичких породица било је

⁵⁷⁴ РОМС, М.19 217, Сретен Богдановић, *Челарево*, 1956, стр. 14, 123–134.

⁵⁷⁵ АВ, Ф 239, Записник, кут. 1, 28. 10. 1948.

⁵⁷⁶ АВ, Ф 184, 929.

⁵⁷⁷ Јово Радош, Милован Бошковић, Радован Вујовић, *Гајдобра – грађа за монографију*, Гајдобра 1986, стр. 15.

⁵⁷⁸ АЈ, Ф 50–89–425.

667 бораца, 502 мушкарца и 165 жена, а од тога 150 инвалида. Према националној припадности било је 95% Срба и 5% Црногораца. Исти је и однос према републичкој припадности – 95% досељених је из Босне и Херцеговине. Носилаца колонизације, на име погинулих, има 126 породица, махом удовица, браће или родитеља. Становништво се груписало по улицама, зависно од среза из кога је потицало. Улицу Бориса Кидрича населили су Невесињци, Улицу маршала Тита Билећани и Поповци, Улицу Петра Драпшина Мостарци, Улицу Мире Попаре Сточани, Улицу Сутјеска Поповци и Љубинци.

Гајдобра је од октобра 1944. до 1. маја 1945. седиште Војне управе 51. војвођанске дивизије, која је била у саставу III југословенске армије. Формиран је као први орган нове власти НОО. Са доласком колониста формирана је СРЗ *Кудељара*, Угоститељско предузеће *Зеленгора*, Млин итд. Месни комитет и организације Народног фронта означавале су друштвенополитичку власт. Током 1945. имало је место три кудељаре, млин и циглану.⁵⁷⁹

Основано је током априла 1946. седам СРЗ: *Вележ*, *Херој Данчевић*, *Невесињска пушка*, *Влада Томановић*, *Неретва*, *Сава Беловић* и *Поповопољска*. Прве две задруге су четвртог типа, у којима земља није испарцелисана, а домаћинства, изузимајући окућницу, нису знала положај своје земље. Следеће године две задруге спајају се и називају *Братство–Јединство*. Удруживање свих задруга у једну, под називом *Нова Војводина*, која је имала 15 бригада задругара, обављено је 21. јануара 1948. Евиденцију о раду и заради водио је бригадир. Само једна породица током 1949. није била у задрузи. Највише је сачуван говор. Називи топонима потичу из Херцеговине, а служили су као жива успомена на завичај: Мостарски салаш, Мостарска бара, Тодоровићи, Малта, Чаршија, Билећка улица, Црногорска, Вардарска улица... Веза са завичајем негована је кроз усмено казивање.

Приликом колонизације је у Гајдобру дошло 60 чланова КПЈ и 130 чланова СКОЈ-а. Партија је организована у седам ћелија, по улицама, а на челу јој је Месни комитет од 11 чланова. Организовао је браће кукуруза у марту 1946. са 500 лица, које је трајало месец дана. Партија је током 1948, након расформирања СКОЈ-а, бројала 200 чланова, подељених у 14 ћелија. Народни фронт је организатор свих прослава и манифестација у месту. Формирао је радне бригаде које су учествовале у акцијама у Борском руднику и Фабрици стакла у Панчеву. Број ученика 1945/6. износио је 350, а годину дана касније 450. Основна школа је 1947. прерасла у прогимназију. Априла 1945. формиран је Културно-просветни савет, са задатком да шири писменост, популаризише књигу, организује течајеве и културно-уметнички програм у друштву *Бранко Радичевић*.

⁵⁷⁹ Ј. Радош, М. Бошковић, Р. Вујовић, *Гајдобра – грађа за монографију*, стр. 18–20, 27, 38, 49.

Срез	Породице
Невесиње	122
Мостар	89
Љубиње	83
Столац	79
Билећа	43
Требиње	2
Гацко	2
Чапљина	1
Бос. Крупа	21
Ливно	5
Бугојно	4
Гламоч	3
Бос. Петровац	3
Бихаћ	2
Дрвар	2
Бос. Грахово	1
Вареш	1
Власеница	1
Мркоњић Град	1
Тузла	1
Бос. Дубица	1
Бачка Паланка	1
Шид	1
Ириг	1
Српска Црња	1
Хрватска	3
Словенија	2
Македонија	29
Црна Гора	2
Србија	1
Непознато	3
БиХ	467

Табела 77. Порекло досељених у Стару Гајдобру

Срби	3.178
Хрвати	101
Македонци	29
Словенци	9
Црногорци	29
Словени	96
Мађари	143

Немци	39
Укупно:	3.627

Табела 78. Становништво Гајдобре 1948.

Нову Гајдобру основали су након 1763. године немачки колонисти. Они су чинили већинско становништво до јесени 1944, када се комплетно становништво, 1.000 душа, иселило у Немачку. Деценија и по је била довољна за тоталну промену етничке слике места. Године 1931. ту живело је 1.030 Немаца, 23 Мађара и 19 Срба.⁵⁸⁰ Уследило је крајем 1945. планско уселјавање Срба из Босне и Херцеговине и Косова и Метохије, када је насељено Срба у 260 домаћинстава, са 1.733 члана. Вратило се 26 породица, са 158 чланова, а остало су 183 домаћинства, са преко 1.100 колониста (Табела 79).

Година	Број
1890.	912
1900.	1.111
1910.	993
1921.	1.048
1931.	1.094
1948.	1.548

Табела 79. Број становника Нове Гајдобре

У Новој Гајдобри је било 525 фашистичких кућа, а за спољну колонизацију додељено је 400. У 82 куће су смештене по две породице. Јула 1946. се доселило још 15 породица, које нису добиле кућу и земљу јер нису биле на колонистичком списку. Преосталих 114 кућа нису за употребу. Већим делом су срушене, а око 80 кућа је имало само собу, кујну и предсобље.⁵⁸¹ По Гаћеши, укупно досељених 188 породица су пореклом из Требиња (104), Гацка (32), Чапљине (26), Стоца (21), Габеле (2), Љубушког (2) и Билеће (1). Из Босанске Крајине су досељене 63 породице, а највише из Босанске Крупе (9), Бос. Петровца (8), Бос. Грахова (7)...⁵⁸² Од досељених 517 породица, из Босне и Херцеговине је 467. Укупно је у Гајдобру насељено 780 породица. Око 87% становништва је пореклом из Среза Невесиње. Зорислава Чулић наводи као најбројнију групу 104 породице из Требиња, које су досељене у Нову Гајдобру, и 122 породице насељене у Стару Гајдобру. Главна комисија за насељавање бораца у Војводини добила је јула 1946. од месне Комисије за насељавање бораца у Гајдобри и Месног

⁵⁸⁰ Ј. Радош, М. Бошковић, Р. Вујовић, *Гајдобра – грађа за монографију*, 1986, стр. 21, 29, 35, 36, 45.

⁵⁸¹ АВ, Ф 184, 3.021.

⁵⁸² Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 303.

народног одбора представку. У представци се наводи да је стигло 10 нових породица, које су смештене у куће неадекватне броју чланова „ни према њиховим заслугама, јер су куће слабе, мале...” Они су тражили измене постојећих решења, односно да им се дају куће „Немаца који су накнадно логорисани и оних који су пресељени у Плавну”.⁵⁸³ Становништво је требало да прихвати прелаз са екстензивног на интензивно ратарство, што није било једноставно. У Новој Гајдобри су 1948. била неписмена 323 лица, или 20,88% становништва, од којих 264 особе женског пола.⁵⁸⁴

Срез	Породица	Чланова
Требиње	71	467
Столац	50	287
Гацко	30	186
Чапљина	26	146
Билећа	3	13
Невесиње	2	7
Љубушки	1	4
Дрвар	32	196
Бос. Крупа	11	60
Бос. Петровац	8	55
Бос. Грахово	5	34
Бихаћ	3	21
Сански Мост	2	14
Јајце	2	9
Бос. Дубица	1	6
Косово и Метохија	50	300

Табела 80. Порекло колонизованог становништва Нове Гајдобре⁵⁸⁵

Саветовање инструктора из новембра 1946. доноси кратак извештај о раду 18 сељачких радних задруга у Срезу Бачка Паланка. Стара Гајдобра је имала једну задругу, организовану по IV типу. Нема ни једног члана КПЈ, а најбоље ради. Најлошије стање по питању задругарства је у Товаришеву, која је са 60 спала на 21 породицу. Задруге у Челареву и Бачкој Паланци нису имале довољно хране. Задруга *Нова Крајина* није имала сејачицу за кукуруз. Недостатак стручних радника успоравао је посао поправке кућа у Младенову, Обровцу и Бачкој Паланци. Предвиђене су 622, а купљено је 167 крава.⁵⁸⁶

Младеново је насељено колонистима из Босанске Крајине. Немци су напустили ово место, а остало је 55 породица, које ће исто учинити у

⁵⁸³ АВ, Ф 184, 3.307.

⁵⁸⁴ РОМС, М. 19.304, Зорислава Чулић, *Досељавање становништва из Босне и Херцеговине у Бачку*, стр. 49.

⁵⁸⁵ Миливоје Дошеновић, *Нова Гајдобра у равници Бачке*, стр. 40, 43–45.

⁵⁸⁶ АВ, Ф 184, 3.732.

првим поратним годинама. Око 92% колониста потиче из општина Купрес, Бос. Крупа и Гламоч. Преосталих 8% чинили су досељени из Санског Моста, Бугојна, Травника, Босанског Новог, Дрвара, Приједора и Бање Луке. Досељавање је започело у јесен 1945. Текло је у више интервала, а завршено је до краја 1946. Колонизовано је 528 породица са 3.628 лица. Недовољан фонд стамбених зграда условио је пресељење 60 породица у Футог, а у завичај се вратило 30 породица. Колонистичка домаћинства насељена су на основу Уредбе о спровођењу насељавања бораца у Војводини. Члан 10 Уредбе колонистима је забрањена деоба, отуђење, закуп, размена и даровање додељене земље у трајању од 20 година. Колонистичких породица 532 добило је 5.320 кј 1.063 кв хв. Организовани су кроз Месни комитет КПЈ, Месни одбор НОФ, Месни комитет СКОЈ, Месни НОО.... Овако умрежени у нови друштвенополитички систем, колонисти су постали носиоци новог живота (Табела 81).

Општина	Број домаћинстава	%
Купрес	213	40,04
Бос. Крупа	168	31,59
Гламоч	106	19,93
Сански Мост	15	2,82
Бугојно	11	2,07
Травник	6	1,13
Бос. Нови	5	0,95
Дрвар	3	0,58
Приједор	1	0,18
Бања Лука	1	0,18
Бос. Брод	1	0,18
Срем	1	0,18
Црна Гора	1	0,18
Укупно:	532	100
Укупно из БиХ:	528	
Укупно лица:	3.628	

Табела 81. Порекло досељених у Младеново

Улазак у земљорадничке задруге дао је могућност колонистима да сачувају само 2 кј земље, у које је улазила окућница, виноград и повртњак. Формиране су три СРЗ: *Црвена звезда*, *Нова Крајина* и *Грмеч*, док је само шест домаћинстава изван задруга. Задруге IV типа су *Црвена звезда* и *Нова Крајина*. У задруге је земља унета у комаду, а у *Грмечу* је испарцелисана.

Црвена звезда је располагала са 1.420, *Нова Крајина* са 1.630, а *Грмеч* са 1.150 кј земљишта.

Услед недостатка машина, рад се заснивао на коњској вучи, а ангажовање људског рада није доносило већи принос. Принос је износио 10–12 мц по јутру. Слабе агротехничке мере и дестимулативан систем награђивања нису могли подићи приносе ни осигурати задружном систему будућност.

Школа у Букину имала је само једно одељење на српском језику, док су остала на немачком. После Другог светског рата у првој школској години је 755 ђака. Један учитељ, који је учио 120 ученика у два одељења, радио је пре и после подне, а истовремено и на описмењавању одраслих. Писменост су прво стекле 103 одрасле особе, а затим 157. Организовано је седам аналфабетских течајева. Током 1947/48. описмењено је 112 одраслих, односно укупно 372. Подизању културе допринело је Културно-уметничко друштво *Младен Стојановић*, основано 1947. Спортско друштво *Будућност* основано је 1946.⁵⁸⁷

Бачку Паланку чиниле су Стара и Нова Бачка Паланка. Стара Паланка примила је најмање колониста, јер је српско становништво староседелачко. Насељавање колониста почело је новембра и децембра 1945, а највише их је стигло у јануару 1946. Приспело је из Дрвара 118 породица у Бачку Паланку. Нову Паланку населиле су 282 породице из Дрвара, 25 из Цазина, шест из Босанског Петровца и пет из околине Бихаћа.

Порекло становништва	
Срез	Број породица
Дрвар	2
Пискавица – Босна	1
Бачка Паланка	1
Укупно:	4

Табела 82. Насељавање колониста из БиХ у Стару Паланку

Стигли су и колонисти из Билеће и Невесиња и 64 породице инвалида са 308 чланова. Нумерички искази о пореклу досељених у Бачку Паланку дати су у табелама 82, 83 и 84. Подаци из литературе доносе различите исказе о броју колониста. Разлике нису велике, али уносе пометњу. Бачка Паланка је након досељавања имала четвртину колонистичког становништва, а 37,1% од укупног српског становништва. Било је 165 породица са 1–5 чланова, 299 са 5–10 чланова и 51 породица са 10–15 чланова. Најбројнију популацију чинила су деца од 10 до 19 година, међу њима ратна сирочад, затим ратне удовице и жене средњих година.

⁵⁸⁷ Воја Агбаба, Недељко Кларић, Антун Нађ, *Младеново*, Младеново 1975, стр. 17, 30, 31, 36, 44–47.

Порекло досељених у Бачку Паланку	
Срез	Породица
Дрвар	103
Цазин	6
Бихаћ	1
Гламоч	1
Бос. Крупа	1
Петровац	2
Дубица	1
Градишка	1
Јајце	1
Прњавор	1
Укупно:	118

Табела 83. Порекло досељених у Бачку Паланку

Национални састав становништва, ако се упореде 1900. и 1948. година, указује на промене. Срба је 1900. године било 35%, а Немаца 23%. Заокрет је наступио исељењем Немаца 1944. и другом колонизацијом Срба. Пописом је 1948. забележено 48,2% Срба, 1,6% Немаца, 8% Словака, 1,65% Мађара.⁵⁸⁸ Последице пресељења становништва утицале су на промену делатности. Сточари се усредсређују на ратарство и мењају начин исхране. Јављају се болести органа за дисање и за варење, обољења крвних судова, реуматизам, рахитис. Поред присутних ратних траума и самоубиства, било је и механичких повреда, инфаркта и малигнутих обољења.⁵⁸⁹

Срез	Породица
Дрвар	282
Цазин	25
Бихаћ	5
Гламоч	1
Бос. Петровац	6
Сански Мост	2
Бијељина	1
Рогатица	1
Кључ	2
Бос. Дубица	1
Дувно	1

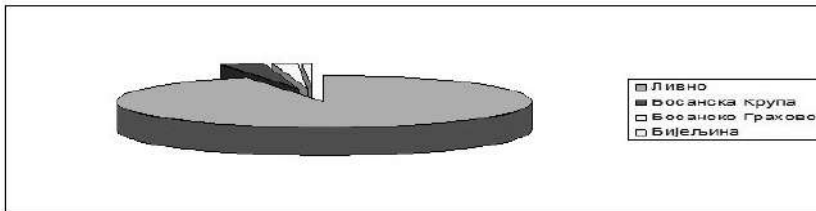
⁵⁸⁸ Олга Степанов, *Колонизација Бачке Паланке и адаптација колониста у новој средини*, Нови Сад 1975, стр. 14 (Библиотека Природноматематичког факултета, Дипломски рад студента географије)

⁵⁸⁹ Исто, стр. 42.

Остало	5
Укупно:	349
БиХ:	332

Табела 84. Порекло досељених у Нову Паланку

У **Товаришеву** је 1921. забележено 2.775 Срба, 887 Немаца и 137 Мађара. Православних је 2.732, римокатолика 1.046. Спољне колонизације није било између два рата.⁵⁹⁰ Немци су при повлачењу спалили село. Колонистима је остало 116 кућа, а требало им је 165. Прва група насељеника стигла је из Ливна у новембру, услиједио је талас у децембру 1945, а насељавање је завршено јануара 1946. Из Ливна је досељено 105 породица, из Дувна четири, из Бос. Крупе четири, из Бос. Грахова две и из Бијељине једна.⁵⁹¹ Укупно је колонизовано 128 породица, од тога 112 из Босне и Херцеговине (Дијаграм 6). Забележено је добро сналажење и мукотрпан рад првих колониста, који су одлазили у оближњу шуму и на леђима вукли 3 км дрво за огрев. Исхрана се сводила на пшенични, а затим на кукурузни хлеб. Нису навикнути на уље, па су исцрпљени. Владала је „голоотиња”, јер су били оскудно одевени, упркос чињеници да је у магацину Управе народних добара у Бачкој Паланци било одеће која је месецима лежала.⁵⁹²

Дијаграм 6. Порекло досељених у Товаришево

Становништво **Обровца** је пореклом из Јајца, Ливна, Гламоча и Бос. Крупе. Предвиђено је да се насели 340 породица, а кућа је било 397. Новембра 1945. досељено је 65 породица инвалида из Босне. Другу групу, пристиглу у децембру, чинили су колонисти из Јања и Ливна, а последњу колонисти из Гламоча и Бос. Крупе, који су пристигли у мају 1946. Укупно је насељено 250 породица, које су чиниле 60% становништва. Расположили земљишни фонд омогућавао је да се квота повиси за 12 породица, а остало је 45 слободних кућа. Поправка 115 кућа није извршена, јер материјал није обезбеђен, нити је организован рад. Обезбеђена је храна, а магацини су празни и без намештаја.

⁵⁹⁰ Милош Радојчин, *Товаришево из прошлости села и становништва*, Нови Сад, 1991, стр. 49.

⁵⁹¹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација Југославије 1945–1948*, стр. 304.

⁵⁹² АЈ, Ф 50–89–425.

Од укупно 1.944 колонистичке породице у Бачкој Паланци, Гајдобри, Младенову, Новој Гајдобри, Новој Паланци и Товаришеву, 1.780 лица је пореклом из Босне и Херцеговине (Табела 85).

Место	Број	Отишли	Укупно
Бачка Паланка	118	4	122
Гајдобра	467	50	517
Младеново	528	3	531
Нова Гајдобра	218	45	263
Нова Паланка	332	17	349
Стара Паланка	2	2	4
Товаришево	116	19	137
Укупно:	1.780	141	1.944

Табела 85. Колонистичке породице из БиХ у Општини Бачка Паланка⁵⁹³

Нови и Стари **Футог** првобитно су били предвиђени само за унутрашњу колонизацију Војвођана. Иста одлука донета је за Пашићево, Бачки Јарак и Шајкаш, али су околности и потребе довеле спољне колонисте.⁵⁹⁴ Конфискованих швапских кућа у Футогу је 875, а квота за насељавање спољних колониста износила је 450 породица. Након подмирења месних аграрних интересената, Кисача, Бачког Петровца, Гложана и Бегеча, остављено је за унутрашњу и спољну колонизацију за само 430 породица.⁵⁹⁵ Из Босне и Херцеговине је дошло 1.591 лице, од којих највише из Кључа, Босанске Крупе, Јајца, Санског Моста и Бихаћа. Место је имало 100 породица бескућника и око 30 аутоколониста. Поправка кућа споро је текла, недостајао је материјал, прозори, врата, пећи. Недостајало је 10 вагона кукуруза, који је требало набавити пре доласка колониста изван Футога. Земљорадничка задруга *Маршал Тито* основана је октобра 1947.⁵⁹⁶

У **Каћу** је 1905. године живело 3.160 Срба, 858 Немаца и 190 Мађара, 1921. године 4.307, 1931. године 4.191, а 1948. године 4.406 становника. Одласком 250 породица Немаца остала је земља и куће. Средином 1946. насељено је око 180 породица са око 1.000 лица из Босне и Херцеговине. СРЗ *Коста Нађ*, основана 1947, преузела је инвентар и стоку Управе народних добара. Староседеоци су основали СРЗ *Петар Стамболић*. Каћ је населило 98 породица са 600 лица, а Будисаву 67 породица са 345 лица.

Досељеници у Каћ потичу из Босанске Крајине (Бихаћ, Кључ, Бос. Крупа, Бос. Петровац, Бос. Нови, Бос. Дубица, Прњавор и Приједор). Каћ су населиле мање групе породица. Зато је насељавање текло споро, од маја

⁵⁹³ РОМС, М. 19.304, Зорислава Чулић, *Досељавање становништва из Босне и Херцеговине у Бачку*, стр. 4, 5, 6, 7.

⁵⁹⁴ ИАНС, Ф 346, 977/1945.

⁵⁹⁵ АВ, Ф 184, 3.133.

⁵⁹⁶ АВ, Ф 239, кут. 1, б. б.

1946. до децембра 1947. Конфисковане су 224 куће, а за спољне колонисте издвојено је 128. Исправних кућа је 20. Њихову поправку обављала су само два столара. Хране није било довољно јер није убран закуп.

Будући становници **Будисаве** је требало да се колонизују у Српској Црњи, али је на путу дошло до промене.⁵⁹⁷ Досељеници у Будисаву потичу из срезова Прњавор, Бања Лука, Јајце, Кључ и Србац. Насељавање Будисаве текло је у три таласа, први маја 1946, а остали до краја 1947. Будисаву је требало да колонизира 80 породица. Конфисковано је 214 зграда. План насељавања није могао бити реализован услед помањкања земље. Храна за будуће колонисте није обезбеђена. Куће су биле у добром стању.⁵⁹⁸

Бачки Јарак основали су Немци евангелисти 1787. године. Насеље је страдало у буни 1848. После одласка Немаца, прво је насељен становништвом које се самовољно уселило 1944. у напуштене немачке куће, а затим је пресељено у Шове јер је Бачки Јарак почетком 1945. одређен за сабирни логор за 12.000 неисељених Немаца и 3.000 Мађара. Скучен простор и лоше здравствене и хигијенске прилике су за годину дана трајања логорског живота имале за децу и старе трагичан исход, регистрован у матичним књигама. Током децембра 1945. констатована је стоодстотна вашљивост. Епидемија пегавца проширила се из Бачког Јарка на цивилне логоре Стари Футог, Камендин, Деспот Сент Иван и Гајдобру. Највећи је недостатак сапуна за прање и умивање. У месецу јануару 1946. умрле су 404 особе. Највише умрлих је у доби изнад 50 година и у дечијој доби 2–10 година. Поред пегавца, харала је шугавост и вашљивост. Узрок смрти је пролив на дистрофичној основи (180), изнуреност (77), старачка слабост (46), мане срца (41), болести плућа (13), грип (12), болести живаца (7), тровање крви (7)... Људи су лежали на слами просутој по патосу и земљи. Ради загревања, ложила се плева, које није било довољно. Услед смрзотина јављале су се ране на ногама. Храна је једнолична и недовољна за 6.271 логораша, а посебно су то осећала деца.⁵⁹⁹

Прва организована група колониста стигла је у пролеће 1946, само два дана након затварања логора. Логорски простор није раскужен. Групе су пристизале у априлу, мају и јуну. Досељавање је трајало две године. Током 1946. насељена је из Дрвара 91 породица и из Бихаћа 40, укупно 131.⁶⁰⁰ Насељавање је текло и током 1947. Досељених из Босне било је 91,34%, из Србије 6,50%, из Хрватске 2,15%. Боље куће добијале су удовице са децом и породице инвалида, што је изазивало завист, а понекад је то био и разлог за повратак. Колонизацију је напустило 20 породица. Узроци су, по Шикопарији, принудна колективизација и здравствено-климатски разлози (табеле 86, 87 и 88).

⁵⁹⁷ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 305.

⁵⁹⁸ АВ, Ф 184, 3.133.

⁵⁹⁹ ИАНС, Ф 346, 833/1945. и 3.442/1946.

⁶⁰⁰ АВ, Ф 184, 1.378.

Територија	Породице	Чланови
БиХ	322	2079
Хрватска	10	49
Србија	35	148
Војводина	34	146
Укупно:	401	2.422

Табела 86. Колонисти у Бачком Јарку

Територија	Процент	Народ	Број
БиХ	91,34%	Срби	2.176
Србија	6,50%	Словаци	5
Хрватска	2,50%	Хрвати	3
Укупно:			2.184

Табела 87. Порекло досељених у Бачки Јарак

Територију Бачког Јарка населило је укупно 367 породица са 2.267 лица. Већином су из околине Приједора, Бихаћа, Ливна и Бање Луке. Приметна је висока стопа рађања 1948, када је рођено 118 беба, а затим стопа опада. Тако су 1957. рођене свега 32 бебе (Табела 89).

Срез	Број породица
Приједор	54
Бихаћ	99
Ливно	15
Бања Лука	3
Укупно:	171

Табела 88. Порекло досељених из БиХ

Година	Рођени	Умрли
1945.	15	3
1946.	53	13
1947.	114	27
1948.	118	22
1949.	100	24
1950.	93	9
Укупно:	493	98

Табела 89. Природни прираштај у Бачком Јарку

Територија	Породице
БиХ	312
Хрватска	10
Србија	35
Војводина	34

Укупно:	391
---------	-----

Табела 90. Остало колониста

Територија	Породица	Чланова
БиХ	10	53
Војводина	10	39
Укупно:	20	92

Табела 91. Напустило колонизацију

По Шикопарији, узроци исељавања су слаба плодност земљишта и страдање у рату. „Радо су прихватили позив државних органа по питању исељавања у Војводину, тим пре што су и раније знали да је Војводина житница Југославије”⁶⁰¹.

Досељена су 1946. године 254 домаћинства, са 750 мушких и 850 женских лица, односно укупно 1.600 лица.

Досељено је 1947. домаћинства 113, са 313 мушких и 363 женска лица, односно укупно 676 лица.

Укупно је досељено 367 домаћинства, са 1.063 мушка и 1.213 женских лица, односно укупно 2.267 лица.

По Шикопарији, разлози за повратак, су здравствено-климатске прилике. Колонисти из Војводине, Словаци, напуштали су Бачки Јарак због осећаја да су запостављени у средини која је имала други ментални склоп и навике. Војвођани су желели да задрже индивидуални посед, док су досељеници лакше прихватили колективизацију, за коју је постојала и сумња да је извршена под притиском. Сељачке радне задруге *Здрвако Челар* и *Младен Стојановић*, основане у лето 1946, водиле су жестоку кампању за придобијање чланства. Недостатак средстава за рад и знања приморао је на прихватање задружног система организовања. Економски слаби поседи колониста нису могли одолети конкуренцији иза које је стајала држава.

Приликом оснивања задруге место је опустошено и без инвентара. У задруге су учлањене 244, а ван задруге су 144 породице. Задружно организовање започело је 120 породица са седам запрега. Подељени су у седам задруга, а свака располаже са 18 запрега. Свака задруга предала је по четири вагона пшенице и три вагона слободних вишкова.⁶⁰² Две задруге се 1947. фузионишу у једну, под називом Пољопривредна задруга *Црвена звезда*. Задруга је 1948. имала 385 домаћинства, са близу 4.000 кј земљи-

⁶⁰¹ РОМС, М 19.290, Славко Шикопарија, *Грађа о послератној колонизацији у Бачком Јарку*, 1960, стр. 8, 21.

⁶⁰² АВ, Ф 239, кут. 1 а. ј. б. б. *Стенографске белешке Оснивачке скупштине Савеза сељачких радних задруга 5. 8. 1947.*

шта.⁶⁰³ Рад у задрузи од стране 30 колониста напуштен је њиховим преласком на рад у Нови Сад у жеку највећег посла.⁶⁰⁴ Ударац је утолико већи што су то чланови Партије. Народни фронт је имао социјални значај. Организовао је добровољни рад за домаћинства ратних удовица. Током 1947. извезено је 200 кола ђубрета, узорано 150 кј, поправљене 24 куће, окречено 70 кућа, обувано 10 ратних сирочади. Помоћ је пружана породицама чији су чланови у ЈА и на изградњи омладинске пруге.⁶⁰⁵

У **Шајкаш**, је стигло само 36 породица, од којих су 33 потицале из Босне и Херцеговине (Бугојно – 30, Билећа – 2, Гламоч – 1). **Куцуру** су населиле 123 породице из околине Босанске Крупе. Примедбе на рачун додељених кућа, инвентара и стоке решаване су на терену. Подручје Шајкашке није значајније насељавано колонистима, јер није било напуштених немачких кућа и земље. Колонизација је усисала масу борачког становништва, која ће у равници бити укроћена радом на пространим пољима.

Тител је населила 101 породица, од којих 81 из Босне и Херцеговине. Прве породице, досељене септембра 1945, путовале су месец дана. Доцније, након поправке железнице и путева, време ће бити скраћено на пет дана. Колонизација је завршена јануара 1947. Највише породица, 27 са 168 чланова, дошло је из Бугојна. Укупно је досељено 995 Срба и 1% Хрвата (Табела 92).

Срез	Број породица
Бугојно	25
Мркоњић Град	13
Кључ	10
Јајце	6
Бос. Нови	5
Бос. Петровац	4
Стара Градишка	3
Лакташи	3
Рогатица	3
Приједор	1
Ливно	2
Гламоч	2
Пискавица	1
Бос. Крупа	2

⁶⁰³ РОМС, М 19.290, Славко Шикопарија, *Грађа о послератној колонизацији у Бачком Јарку*, 1960, стр. 24 и 25.

⁶⁰⁴ АВ, Ф 334, а. ј. 3.556.

⁶⁰⁵ АВ, Ф 336, а. ј. 2.220–17.

Дувно	1
Укупно:	81

Табела 92. Порекло досељених у Тител⁶⁰⁶

Намера С. Вукосављевића да смањи квоту насељеника након одласка Пољака из Босне и Херцеговине није успела јануара 1946. Остављање празних села оценио је политички и економски штетним за земљу. Очекивао је повратак не малог дела исељеника на пролеће 1946. На захтев Вукосављевића влада Босне и Херцеговине није одговорила.⁶⁰⁷

Насељавање Војводине пратили су организациони проблеми и недостатак материјалних средстава. Обим досељавања у оквиру хабзбуршке колонизације зависио је од новчаних могућности државе. Српска колонизација, упркос минимуму средстава, осим политичком вољом и државном организацијом, условљена је личним мотивима и жељом да се напусти подручје страдања, глади и смрти. Обе југословенске државе, иако сиромашне, извршиле су колонизацију. Воља колониста, упркос жртвама, надвладала је објективне могућности и слабости обе југословенске државе.

⁶⁰⁶ АВ, Ф 184, а. ј. 1.823.

⁶⁰⁷ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 305, 307; АЈ, Ф 97, фасц. 1–15.

Проблеми адаптације

Прилагођавање становништва Босне и Херцеговине на Војводину текло је споро после Првог и Другог светског рата. Дуге голомразице са хладним ветровима и стално присутне температурне осцилације реметиле су здравље становништва. Планинску пијаћу воду и ваздух заменила је „тешка” равничарска вода и прашњав ваздух. Планинска кршевитост уступила је место блатњавом Банату и плавној речној мрежи. Преселити се са надморске висине од 350 до преко 1.000 м на 70–80 м, захтевало је дуже биолошко и културолошко прилагођавање. Само подручје Јања захватало је површину 312 км², са 73 насеља, односно 19 села, просечне надморске висине динарског предела од 900 м. Вртаче и поља омогућавале су испашу стоке и узгајање зоби, овса, ражи, јечма, кромпира и купуса. Развијена је израда одевних предмета у домаћој радиности. Разбацане куће су грађене од дрвета (брвнаре) и камена. Сачуван је традиционални начин живота и старински обичаји. Брђани су дошли у нове куће од набоја или цигле, покривене црепом или трском. Збијен тип села и мноштво улица збуњивали су колонисте, научене на брдске крајолике.⁶⁰⁸

Први велики мелиорациони радови обављени су 1718. на Тамишу и Бегеју, а у Бачкој крајем 18. века.⁶⁰⁹ Подизање нивоа Дунава 1924. и 1926. имало је последице. Током 1926. је подручје од Бездана до Бачке Паланке, у дужини 120 и 40 км у ширину, захватио поплазни талас висине 2 до 6 м. Поплављено је 200.000 кј и порушено 1.500 кућа. Штета је износила око 600 милиона динара. Поплава је имала економске, саобраћајне, културне и политичке последице, стварајући бројне недаће. Постојећи насипи су били ниски, канали запуштени, а особље водних заједница десетковано ратом. Колонизовано становништво, којег је преко 50%, настањено у речним долинама, није кадро да плаћа водни допринос.⁶¹⁰ Посебно су велике штете од подземних вода у Војводини у марту 1941, када је срушено 1.697 кућа, а 1.414 их је склоно паду. Страдао је Темерин, у ком је 19 оштећених и 15

⁶⁰⁸ Раде Ракита, *Јањ – географскоисторијска и антропогеографска студија*, Бања Лука 2003, стр. 16, 23, 25, 29, 220–222.

⁶⁰⁹ Дејан Лазих, *Прилог историји водних задруга*, Задружни архив, бр. 1, Нови Сад, 1953, стр. 163.

У периоду 1793–1802. прокопан је кроз средњу Бачку пловни канал који је спојио Дунав и Тису. Радове је финансирала Монархија. Речна стихија узрок је поплава на Тиси 1830. и 1845. и на Дунаву 1838. Елементарне недаће везане за висок водостај река у Војводини пратиле су живот као зла коб.

⁶¹⁰ Аустријска штампа од 29. 8. 1926.

срушених кућа. Подземне воде поплавиле су 350.000 кј обрадивог земљишта.⁶¹¹

Недостатак лекара Срба и непознавање хигијене допринело је да Срби у Војводини плате данак изражен кроз смртност становништва. У односу на друге народе највише је беснела плућна туберкулоза, али и друге акутне и хроничне болести. Стопа смртности 1905. године на 1.000 становника код Срба је 32,6, код Немаца 23,7. Затајило је хигијенско просвећивање, мањак лекара, недостатак комуникација. Бачка је пред Први светски рат имала само 10 општинских лекара, једног жупанијског, градског и управника болнице. Српски лекари, услед незаинтересованости власти, селе се у Хрватску, Босну и Херцеговину и Краљевину Србију.⁶¹²

Нови завичај носио је искушења, сиромаштво је пратила туберкулоза, која је тридесетих година 20. века само у Новом Саду узимала као годишњи данак 180–190 душа. Лига против туберкулозе у Новом Саду је тражила од Банске управе помоћ за подизање склоништа за угрожену децу, са аргументацијом да у болници има само 20 постеља за туберкулозне, као и да Црвени крст издржава десеторо деце.⁶¹³ У Дунавској бановини присутне су заразне болести. Године 1932, у року од три недеље, од дифтерије је умрло 25, а од тетануса 11 особа, што се повезивало са сезоном радова у вртовима и њивама. Честе поплаве узроковале су појаву трбушног тифуса, дизентерије и других акутних заразних болести. Колонизацију је отежавала лоша аклиматизација, слаба исхрана, напоран посао и велике температурне разлике, што слаби организам и доводи до туберкулозе. Због хигијенске непросвећености, мрачних и влажних станова и нерационалне исхране, становништво Војводине је патило и умирало од шарлаха, великог кашља, дифтерије и тифуса.⁶¹⁴

Претња здрављу су представљале најезде комараца и маларија. Загађени бунари били су узрок цревних обољења.⁶¹⁵ Изостајање превенције, путем вакцинације становништва, узрок је смрти од дифтерије 72 особе у децембру 1931. у Дунавској бановини.⁶¹⁶ После Дугог светског рата спроведене су опсежне акције које су имале за циљ спречавање епидемија. Заразе попут туберкулозе, маларије, сифилиса, трахома, бруцелозе и микозе морале су бити елиминисане. Боловало је годишње у првој Југославији од маларије 500–800 хиљада људи, док је 1948. регистровано 15.000 обољења. Власт је настојала да до 1950. вакцинише против туберкулозе становништво до 18 година живота. Број кревета оболелих од ТБЦ 1939. износио је 2.800, док се 1948. број попео на 10.300. Југославија је предњачила у

⁶¹¹ АВ, Ф 126, VI, 14.179/41.

⁶¹² АВ, Ф 76, кут. 2 Повереништво за народно здравље 9. 2. 1919, повереник др Лаза Марковић

⁶¹³ АВ, Ф 126, VI, 14.718/32.

⁶¹⁴ АВ, Ф 126, II, 21.144 стр. 383.

⁶¹⁵ АВ, Ф 126, VI, 22.972/32.

⁶¹⁶ АВ, Ф 126, VI, 248/32.

броју оболелих од ТБЦ у Европи, јер је на 100.000 становника умирало 200, односно годишње 32.000 људи.⁶¹⁷ Ендемски сифилис је преко два века био најраширенија болест. Односио је годишње више хиљада становника, највише у Босни и Херцеговини, где је оболело 6,3% становништва. Лоше санитарне прилике рашириле су микозу у Босни и Херцеговини у 36 срезова. Бројке указују на низак стандард, слабу опремљеност здравствених установа, недостатак особља, лекова, постеља, воде и хигијене. Равна епидемији је велика смртност деце. Умирало је у првој Југославији свако четврто дете до десете године живота, што је за девет година износило преко милион деце.⁶¹⁸

Просечан људски век у Југославији износио је 50,89 година. Предњачиле су у том смислу Словенија (55,32) и Војводина (55,14), док је у Босни и Херцеговини просечан људски век износио само 42,66 година. Низак стандард и културни ниво доприносили су смрти 64% деце до прве године старости у Бос. Грахову, а чак 84% у Јајцу.⁶¹⁹

Лоша вода за пиће пратила је колонисте у Сиригу, Ветернику, Степановићеву и Темерину. Загађена вода је 1931. узрок смрти седамнаесторо деце у Сиригу. Умирање је присутно два пута више него код Мађара. Копање артеског бунара је излаз, али и напор који је требало савладати новим улагањем. Савез аграрних заједница је, услед новчане оскудице, спреман да обезбеди средства за 15 уместо за 39 бунара. У Степановићеву је у периоду 1920–1923. било насељено 199 породица, са 757 чланова. Рођених је било 118, умрлих 33, односно укупно 808. У стари завичај су се вратиле 34 породице.⁶²⁰ Краљевина је чинила напоре да преко просветних течајева едукује становништво. У ту сврху су организовани аналфабетски, пољопривредни и домаћички течајеви. Одлучујућу улогу у описмењавању и подучавању имали су учитељи. Уз помоћ пољопривредних стручњака и учитељица домаћинства, држали су течајеве у зимским месецима у трајању од шест недеља.

Прилагођавање је после Првог светског рата зависило од економског положаја, поседовања земљишта, оруђа за рад. Препуштени себи и сопственом сиромаштву, споро су економски напредовали. Скромни приноси, 8 мц пшенице и 20 мц кукуруза по јутру, одраз су прилика. Неписмени колонисти, често без учитеља и економа, препуштени су себи првих година после Првог светског рата. Слаба хигијена у кућама је узрок болестима и пожарима. Економска нестабилност, лутање са поседа на посед, одуговлачење власти са укњижбом и окончањем аграрне реформе и колонизације, ометало је економију малопарцелног поседника. Губитак земље у доба министровања Павла Радића 1925–1927. проузроковао је протесте у

⁶¹⁷ Сања Петровић Годосијевић, *За безимене*, Београд 2008, стр. 170.

⁶¹⁸ АВ, Ф 338, а. ј. 3.605.

⁶¹⁹ Сања Петровић Годосијевић, *За безимене*, стр. 141, 156, 176.

⁶²⁰ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 154–229.

Сомбору и Бачком Петровом Селу. Добровољци су провалили у Жупанијски аграрни уред у Новом Саду и направили прави лом. Економска и правна несигурност и корупција у редовима аграрне администрације нису доприносили развиту. Добровољци су настојали да поправе положај. Оптуживали су министра Франгеша за рђаву кадровску политику. Иступање Франгеша против аграрне реформе 1919. није уливало наду добровољцима, који су присутне малверзације поистовећивали са радом министра. Претили су да ће одговорити анархијом, убијањем господе и прикључити се комунистима. Највећи отпор колонизацији пружали су велепоседници под изговором да аграрна индустрија слаби услед малих приноса колоништа и одузимања земљишта шећерани из Црвенке. Недостајали су алати за рад, сточни фонд, ђубриво и запрега за рационалну производњу. Задуживање код трговаца и банкара је учесталије него код аграрних заједница.

Највећи терет поднеле су жене Војводине, организоване у АФЖ. Пружале су помоћ војсци, инвалидима, колонистима, обдаништима, ратној сирочади, породилиштима, дечјим домовима, погорелим, бомбардованим... Учествовале су на радним, грађевинским и пољопривредним радним акцијама. Организовале су снабдевање намирницама и одећом, радно се ангажовале на одржавању хигијене наведених установа. Спроводиле су акције кречења, прања, крпљења, кувања, сађења дрвећа, рада у башти код колониста, рушења бункера, поправке уличних стаза, путева, уређивања здравствених станица...⁶²¹

Нове ратарске и индустријске културе, кукуруз и кудеља, као и техника обраде су новине на које се требало навикавати. То су били разлози да се из Бачког Јарка после Другог светског рата у завичај врати 60 породица. Мотив за повратак су слабе куће, влажне од набоја, тескоба у простору. Једностран политички извештај наводи: „Прилагођавање колониста условима етничке и друштвене средине ишло је релативно брзо и без већих потреса”.⁶²²

Најважније промене везане су за преображај породице, која из патријархалне прераста у савремену. Ишчезавају патријархалне задруге, цепајући се на уже породице. Успомена на проширену заједницу негована је преко заједничких моби у пољским радовима и градњи кућа. Елементи етничке препознатљивости везани су за народне ношње, које ишчезавају средином 20. века са прихватањем новог стила одевања и живљења. Говор колониста зависио је од среза из кога су потицали. Купрешаци су икавског наречја (млико), Крупљани ијекавског (млијеко). Временом оба наречја уступају место екавском наречју (млеко). Утицај средине и школског образовања одиграо је одлучујућу улогу у језичким променама. Празноверице, верски обреди и празници лагано се напуштају, јер се живот рационализује стицањем нових навика. Дошла је до изражаја тежња да се деца школују,

⁶²¹ АВ, Ф 338, а. ј. 2.503.

⁶²² Годишњи извештај ПК КП за Војводину 1946. и 1948.

што је био начин изласка из аграрног друштва. Отежано укључивање колонијалних деце у школе изазивало је нервозу. Деца су одбијена при упису у стручне школе у Врбасу, иако им је у време рата ускраћено право на школовање. Проблеме су имале и одрасле особе које су хтеле да се ангажују као помоћна полиција у Старој Гајдобри. Учестала је појава крађа у послератно време, без обзира на строгост власти.⁶²³ Колонисти се сусрећу са раширеном црном берзом. Недостатак намирница условио је раст цена. Цена масти је скочила са 60 на 200 динара. Свиња се куповала за 8.000 динара, што је изузетна сума.⁶²⁴ Привредна обнова пољопривреде у условима нестанка Немаца и „колонизације нашег живља” изазвала је поремећаје. Зато је требало убрзати прилагођавање колониста новим условима, оспособљавањем за пољопривредну производњу. Течајеве за колонисте, за лица од 16 до 60 година, организује 25 учитељица домаћичких школа са агрономима.⁶²⁵

Дошло је до промене у навикама, начину обраде земљишта, исхране, одевању. Организација живота у новој средини условљена је социјалним, психолошким и географским чиниоцима. Социјални статус мења се стицањем поседа и обавеза. Власт је настојала да укидањем Управе народних добара, колонисте осамостали и принуди да живе од свог рада. Имовина је давала статус и деловала позитивно на психичко стање становништва исељеног са подручја страдања и разарања.

Досељеници се прилагођавају животу у кући са више одељења. Морали су да напусте културу становања где се спремао храна на отвореном огњишту и сви спавали у једној соби. Савременици су запазили да поједине колоније на северу Бачке „више личе на логоре”. Није било артеских бунара, а постојећи нису чишћени, што је узроковало појаву тифуса. Три године након колонизације запажен је намештај само у једној соби, са креветом на коме је муж, док су жена и деца спавали на поду и даскама око пећи.⁶²⁶

Став изнет у *Слободној Војводини* је изричит: „Ни једна породица овде не долази ради куће, него ради земље. Земља гради кућу, а не кућа земљу”.⁶²⁷ Иза текста су два аутора, Егић и Бајалица, добри познаваоци колонизације и званичне политике. Постојала је намера да се ублажи незадовољство које се везивало за додељену кућу. Боље куће запоседнуте су током 1945–1946. Остале су слабијег квалитета и мање, без прозора и врата. Право на кров и земљу се подразумевало. Више него скромно, са два кревета, две столице, четири јастука, две дуње, две поњаве, два ћебета и

⁶²³ ИАНС, Ф 346, 2.245/1946.

⁶²⁴ ИАНС, Ф 346, 1.308/1946.

⁶²⁵ ИАНС, Ф 346, 1.415/1945.

⁶²⁶ АВ, Ф 338, 4.681

⁶²⁷ *Слободна Војводина*, 1. 5. 1946.

посуђем, обезбеђене су четворочлане породице.⁶²⁸ Текући проблеми успоравали су адаптацију. Забележено је да су односи колониста Бачког Јарка, Будисаве, Шајкаша и Титела са староседеоцима прожети тешкоћама. Питање оживљавања заната представљало је проблем, јер су занате држали Немци. Снижавање цена занатских услуга ковача и колара повољно се одразило на колонисте.⁶²⁹

Колонисте је по доласку у села заокупљало питање поделе инвентара и кућа. „Свађају се око тога, незадовољни су, препиру се... сад су постали ситничави, себични, грамзиви, спремни за свађу за ситне ствари и ископчали се из политичког збивања. То је основно у већини нових колонија. Новине не долазе редовно, и понегде никако, културни живот слаб”. Присутна је слабост у раду партијске организације: „...раштимана, сакупљена из више срезова, са терена и из војске, бројно јака, а без јаким људи, непросвећени без икакве теоретске подлоге... У организацији живота колониста биће великих и приличних компликација... Циљ је да сељаци што прије постану господари земље и да је на пролеће сами обрађују. Без обзира на то што ће у највећем броју колонисти ићи путем задружне обраде, ми морамо да им омогућимо да сами одлуче о томе како ће обрађивати земљу. Но ми немамо геометара, они без стоке, без способне радне снаге и не буде ли се питањем организације њихова живота забавило наше партијско руководство, питање је како ће се и са чиме дочекати идућа јесен. Ми рачунамо на свест породица, на снагу свога народа”.⁶³⁰

О сетви и исхрани колониста брине Управа народних добара. Паралелно је текла акција укључивања колониста у пољопривредне радове: кампања вађења репе, берба кукуруза, сунцокрета, јесење орање... Прилагођавање новој средини вршило се кроз радно ангажовање, које колонисте нису могли механички прихватити.

Нови начин исхране подразумевао је гајење живине, спремање зимнице, прераду млека, узгајање поврћа и одлазак на пијацу. Остала је забелешка да је свака колонистичка породица настојала да има свињу и краву, али немају довољно живине и не обрађују баште. Ослобођени су плаћања пореза до 1947. Та повластица укинута је 1948.⁶³¹ Исхрану колониста финансирани су фондови Главне пољопривредне комисије. Колонисте је кукурузом и пшеницом снабдевала Главна пољопривредна комисија, а осталом робом Одељење за трговину и снабдевање и Задружни савез. Прехрана колониста је оскудна, нарочити мањак су масноће.⁶³² Недостатак транспортних средстава је узрок кашњења у снабдевању. Колонисти су одбијали гершлу, макароне, конзервисано месо, млеко у праху, наводећи

⁶²⁸ *Политика*, 26. 2. 1946, бр. 12.231.

⁶²⁹ АВ, Ф 334, а. ј. 1.126.

⁶³⁰ АВ, Ф 184, 3.158.

⁶³¹ АВ, Ф 334, Годишњи извештај ПК Војводине за 1948.

⁶³² АВ, Ф 334, а. ј. 141.

да на то нису научили. Одбијање је довело до гомилања хране (гершле и макарона), па је постојала опасност да се поквари.⁶³³

Бојазан да су невични раду у баштама демантовали су колонисти настојањем да покажу да су гајили кромпир, пасуљ, купус у планинским крајевима. Парадајз нису узгајали у брдима, нису познавали агротехнику. Непознато становницима Јања је узгајање кукуруза, учили су то на пољима Војводине.⁶³⁴ Уз стручну помоћ баштована и примену агротехничких мера, баштованлуком остварују тржишне вишкове.

Комисија за насељавање бораца у Војводини доделила је крајем 1945. и почетком 1946. колонистима уље, маст, гершлу,⁶³⁵ макароне, млеко у праху, сир и месо у конзерви. Колониста је примао 20 кг кукуруза, 7 кг пшенице и 3 кг кукурузног брашна месечно. Храна се допремала преко *Пољопромета*, *Тргопромета* и Управе за снабдевање. Након оснивања задруга за снабдевање роба се давала на кредит или за новац. Исти је поступак снабдевања судовима, сијалицама, гасом итд.⁶³⁶ Установљени су кредитни блокови, преко којих добијају у месним задругама намирнице. Зелени блокови су за куповину на кредит, а бели за готов новац. Блокове су издавали месни народни одбори, који су најбоље познавали прилике на терену. Намера да се поправи стандард исказана је јануара 1947. Уредбом о руковању фондовима. Комисија за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ донела је одлуку да се из новчаног фонда у виду кредита одобрава 5.000.000 динара за побољшање исхране сиромашних породица и 3.000.000 динара за набавку дрва и за исхрану стоке.⁶³⁷

Највише се хране кукурузом. Од млинара је узиман ушур од 10%.⁶³⁸ Одељење за трговину и снабдевање Среског народног одбора Бачка Паланка је фебруара 1946. за места Букин, Чиб, Плавну, Стару Паланку, Обровац, Гајдобру, Товаришево и Бачко Ново Село обезбедио храну: маст или уље, гершлу, макароне, конзервирано месо, млеко, сир и мармеладу. Храна је обезбеђивана за месец дана, испланирана за 13.522 колониста. Гершла, конзервирано месо, макарони, сир и млеко у праху слабо су тражени. Обућа намењена колонистима Паланачког среза слабо је заступљена, док је одећа потпуно изостала.⁶³⁹

Среске комисије имале су обавезу да све колонистичке породице сместе у куће и обезбеде им довољно хране, те да организују набављачко-потрошачке и произвођачке задруге. Произвођачке задруге имале су обућарске и шнајдерске радионице за шивење сламарица. Недостајао је при-

⁶³³ АВ, Ф 184, 4.

⁶³⁴ Боро Војиновић, *Крајишници у равници*, Нови Сад, 1998, стр. 39, 42, 43.

⁶³⁵ Гершла – ољуштена зрна јечма или пшенице

⁶³⁶ АВ, Ф 184, 1.

⁶³⁷ АВ, Ф 184, 3.716.

⁶³⁸ АВ, Ф 184, 3.157.

⁶³⁹ ИАНС, Ф 346, 20.097/1946.

бор за јело. Две кашике користили су сви чланови породице. Највећи издаци везани су за снабдевање обућом и текстилом, а износили су 3.429 динара, за исто тако скромну исхрану.⁶⁴⁰ Слутило се да држава неће моћи да храни из својих магацина хиљаде колонистичких породица „које се доселе овамо, јер овде постоји могућност набавке на пијаци за свој властити новац. Нарочито треба да схвати народ, да од тога колико ће радити толико ће имати”.⁶⁴¹ Течајеви за ратарску производњу су текли паралелно са досељавањем, почев од краја 1945. Подлистак *Слободне Војводине, Колонист*, излазио је до краја септембра 1946. и имао велики значај у едукацији. Популарисао је пољопривредне радове: кампању вађења репе, бербу кукуруза, сунцукрета, јесење орање... Новина су социјалистичке свечаности: *Дани жетве* и *Слет младих задругара*.⁶⁴²

Техничка секција је имала обавезу премеравања земљишта. Снимила је новосаграђене куће, извршила попис промене култура, попис катастра и грунтовно завођење. Ток колонизације успоравале су радње везане за индивидуалну доделу земљишта, кућа и окућница. Први досељенички талас није потпуно збринут до краја 1945, што је успоравало колонизацију. Зато је Контролна комисија при Председништву Владе ФНРЈ предложила јануара 1946. да се колонизација привремено обустави, што није уважено. Намера власти да отклони недостатке у вези са колонизацијом је приметна почетком 1946. Колониста је дужан да плати обраду земље и семе држави или закупцу, док је закупца плаћао колонисти закупнину. Просечно је свака колонистичка породица добила око 10 кј: за озиме усеве 4 кј, за пролећну сетву 3,5 кј, за окућнице и баште 1 кј, а издато је у закуп 1 кј. Раскидање закупних уговора са закупцима отежавало је извршавање пољопривредних радњи. Наплата режијских трошкова помиње се од октобра 1946. као рад кредитиран од Управе народних добара колонистима. Комисија је издала упутства о наплати. Утврђиван је бруто приход колонистичке породице, од којег се одбијао износ за издржавање сваког члана породице у износу од 3.255 динара. Убрзо је констатована наплата режијских трошкова само у три колоније. То није само фискална мера, већ намера да се укаже на обавезе колониста који су дужни, у границама стварних могућности, да их извршавају.⁶⁴³

Биолошко прилагођавање исказано је кроз опадање наталитета. Само првих година је наталитет био подударан просеку у завичају, а затим је кренуо силазном линијом. Утицај средине, прилагођавање на ново станиште, усавршавање производње, мешање са староседеоцима и жеља за већим стандардом оријентише људе на мањи број деце. Природно кретање

⁶⁴⁰ АВ, Ф 184, 3.155.

⁶⁴¹ АВ, Ф 184, 1.

⁶⁴² АВ, Ф 340, 701.

⁶⁴³ АВ, Ф 184, 3.731, Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 332–345.

становништва Дунавске бановине, посматрано на 1.000 душа годишње у периоду 1934–1937, указује на скроман прираштај: Срез Бачка Паланка 3,57%, Нови Сад 5,20%, Жабаљ 4,80%, Тител 5,84%.⁶⁴⁴

Прве године пратила је висока стопа рађања и умирања, а затим следи адаптација као одраз вишег стандарда, културе, хигијене и здравствене просвећености. Повећањем квалитета исхране, увођењем поврћа и млечних производа постигнута је заштита организма од болести. Подизањем хигијенских навика жена и одржавањем личне хигијене у дому заштићују се деца од болести. Сматрало се да привикавање траје неколико недеља, што је померано на цео људски век. Данас се за менталну адаптацију узима дужи рок, мерен протоком више генерација.

Здравствено прилагођавање успорио је трауматичан долазак у сточним вагонима, који је изазвао подозрење староседелаца. Осећај омаловажавања пратио је колонисте од момента уласка у вагон. Вишедневно путовање на „сувом круву”, у хладноћи расклиманог воза, водило је ка неизвесности. Донели су са собом болести свога краја, а путујући су зарадили нове. Здравствени капитал насељеника, начин живота и рада, све је занемарено. Лекарски прегледи обављани су у време нужде. Разбуктала се туберкулоза, број болесних се доласком повећао. Промена поднебља означена је као траума. Опала је физичка и душевна кондиција. Примитивни хигијенски стандарди, лоше економске и ниске културне прилике донете су из завичаја као лоше наслеђе. Насељеницима се приписивало доношење ендемског луеса, првенствено дечије болести, која се преносила преко уста, употребом истих посуда за јело и пиће. Трахом је донет из крајева око Бање Луке, највише из дечијих домова. Деца су је ширила по повратку у куће. У Јабучи је од 240 оболелих излечено 229. Болест је захватила и логорисане Немце, око 1.000 заражених у Панчевачком риту. Појава микотичних обољења поклопила се са доласком колониста. Центри масовног обољења од микозе и трахома и цревних паразита су дечји домови. Болести цревних паразита настале су и услед тесног контакта са домаћим животињама. Донели су и пегави тифус, али је зараза брзо угашена. Најтеже је са појавама нервне лабилности. Шок је настао услед потпуне промене начина живота. Манифестовао се кроз узнемиреност, бојазан и страх од непознатог. Попратне појаве су раширеност алкохолизма, низак хигијенски статус и нерационална исхрана. Присутна је раширена појава анемиčnosti и рахитичности код деце. Услед недовољног броја здравствених радника, здравствена служба није могла да одговори на све изазове. Највише се постигло на пољу здравственог просвећивања путем перманентног одржавања домаћичких течајева.⁶⁴⁵

⁶⁴⁴ АВ, Ф 373 / I 1923.

⁶⁴⁵ Др Јован Поповић, *Здравствено питање колонизације*, стр. 1–9.

Здравствено стање колониста није било задовољавајуће, јер нису поседовали одговарајућу одећу и обућу. Оскудно обучени, нису имали основне хигијенске услове у време заморно дугог пута. Обично су добијали влажне и неудобне куће, радикално мењали начин живота, рада, исхране. Лако су подложни заразним обољењима, а посебно туберкулози, услед пада имунитета. Колонисти су патили од реуматизма, астме, плућних болести и малокрвности. Недостатак здраве пијаће воде доприносио је појави цревних заразних болести, посебно код деце. Вишедневна кошава са прашином је нервно сметала брђанима. Требало је времена да прихвате нагле климатске промене и осцилације. Највише их је погађао недостатак одеће, обуће, адекватне исхране и грева, непознавање простора и ћуди природе. Велики и чести контакти и посете болесницима доводили су до ширења болести.⁶⁴⁶

Здравствено стање крајем 1945. протекло је без већих епидемија, сем у 52 случаја заразних болести. Примећена је већа вашљивост код дивљих колониста и придолазећих бораца и њихових породица. Утврђен је већи број обољења органа за дисање, као последице дугог пута у хладним сточним вагонима. Најчешћа обољења у насељеним колонистичким местима су дизентерија и пегавац, али су локализована.⁶⁴⁷ Здравствено стање протекло је у првој фази колонизације без епидемија. Туберкулоза је донета из старог краја, тифус се појављивао појединачно у више случајева, али је локализован. Запажена је појава трбушног тифуса код једног борца. Највише проблема било је око искорењивања штетне навике пљувања на под, предлагана је употреба дрвених пљуваоница, услед инфекција којима су изложени у Војводини.⁶⁴⁸ Чистоћа и хигијена нису одликовале колонисте, често ускраћиване за сапун. Здравствене станице распуштају се услед неплаћања медицинског особља. Тешко стање онемогућавало је колонисте да плаћају лекаре и лекове. У многим колонијама није било лекара, мали кредит за здравствену службу ометао је рад.⁶⁴⁹

Здравствени разлози, посебно плућне болести, доводиле су до повратка у стари крај. Смртност деце и старијих особа доноси жељу за повратак. Климатском адаптацијом и бољом негом смањиле се смртност деце. Територија Среза Бачка Паланка имала је уз здравствену станицу и породилиште. Гајдобра је имала два породилишта. Порођаји су чешће обављани код куће, иако је постојало породилиште у Бачком Добром Пољу. Извештаји са терена најбоља су илустрација за то.

„Деца и одрасли обично спавају у истој соби иако свака кућа има 2–3 собе. У породици има 10–12 чланова и 2–3 кревета. Дворишта су пуна

⁶⁴⁶ Милорад Васовић, *Најновије насељавање Црногораца у неким бачким селима*, Нови Сад 1959, стр. 149–153.

⁶⁴⁷ ИАНС, Ф 346, 3.442/1946; АВ, Ф 184, 3.155.

⁶⁴⁸ АВ, Ф 184, 3.772.

⁶⁴⁹ АВ, Ф 184, 3.157.

олупина, штала, свињци и живинарници нису кречени од како су се населили. Ђубре се баца по целом дворишту. Клозети су у очајном стању, не крече се нити рибају. Хигијена деце и одраслих је незадовољавајућа. Умивају се са врло мало воде, купају се врло ретко и то поливањем. Зубе не перу редовно, пресвлаче се седмично. Пелене за децу само провуку кроз воду, осуше и опет употребљавају. Нега болесника не постоји. Болесник је у истој соби са здравима, често служи за разоноду деци, око њега скачу и играју се. Веш се пере на примитиван начин”.

Жене су порођај обављале у штали, чучећи, саме су резале пупчану врпцу српом. Носиле су везове белог лука око врата ради лакшег порођаја. Лична хигијена код жена је незадовољавајућа, док су деца прљава и поцепана. Деца су умотавана по порођају у крпе, ретко која је имала пелене, зато су патила од рахитиса и упала и често била крастава. Забележена је смрт сваког седмог детета до две године услед слабе хигијене, исхране и непажње. Бебама је ускраћивано поврће и воће, нису изношене на ваздух и сунце. Слаба нега забележена је у Бачком Новом Селу, где је 60% домаћинства уредно, док се код осталих није могло говорити о хигијени.

„Не умивају се, не чешљају... У овом селу живи већи број Муслимана, и ових 40% су већином муслиманска домаћинства. Већина домаћинства спава у једној соби која има шпорет и ту се кува и никада се не ветри. У креветима спава троје и четворо, а има случајева и на поду и на асурама. Има и таквих који годинама нису кречили собе, паучина и прашина се не скида са зидова, прозори се не перу. Вашију има и у коси и у вешу у свим овим кућама, а негде и стеница. Веш се пере на бунару и то хладном водом. Жене ништа не раде, не одлазе на рад у СРЗ, не раде на уређењу куће, нити држе у реду нити себе нити децу. Од јутра до мрака се сакупљају по кућама где преседе по целе дане уз кафу, а није редак случај да последње зрно жита дају за кафу. Клозети не постоје, нужда се врши по целом дворишту. Баште су много обрасле у коров, уколико су засејане онда само пасуљем и кукурузом. Умире 24% деце сваке године. Деца се држе врло неуредно, ретко се купају и пресвлаче. Са прехраном се почиње у седмом месецу и то храном спремају коју спремају за све остале”.⁶⁵⁰

Туберкулоза је пратила као сенка колонистичка и домородачка села. Забележено је у Лукићеву 47 кућа са ТБЦ болесником, док их је 13 умрло. Здравствено стање оцењивано је као задовољавајуће. Најчешће се помињала дизентерија, затим локализовани случајеви пегавца. Вашљивост је у свим колонијама успешно сузбијана. Критиковани су лекари што су наплаћивали преглед у Врбасу и Бачком Добром Пољу. Здравствене станице образоване су од демобилисаних болничарки које су очекивале за свој рад новчану надокнаду.⁶⁵¹ Брзина извођења коонизације утицала је на кршења

⁶⁵⁰ АВ, Ф 338, а. ј. 2.936.

⁶⁵¹ АВ, Ф 184, 3155.

правила здравствене службе. У Бачком Јарку је два дана након расељавања цивилног немачког логора насељено 250 колониста. Није извршена дезинфекција кућа и запрашивање колониста ради сузбијања вашљивости.⁶⁵²

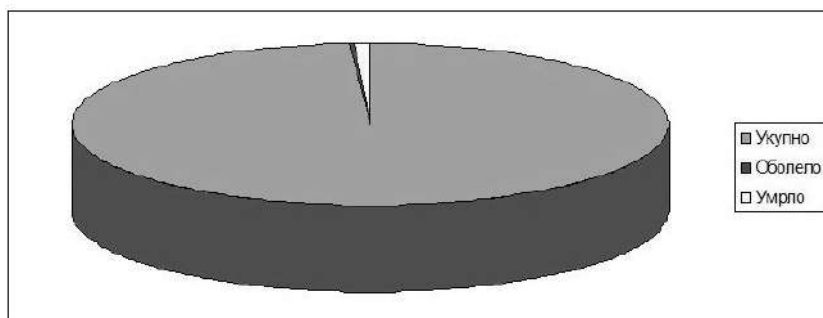
Епидемија заразних акутних болести захватила је и Србију и обе њене покрајине после Другог светског рата. Ужа Србија имала је 1946. године 4.161.822 становника, Косово и Метохија 710.371, а Војводина 1.647.685. Болешћу је захваћено 0,1% становништва, 0,9% или 14.632 особе су умрле, што говори о ниском хигијенском нивоу, слабој исхрани становништва и катастрофалним последицама рата (Табела 93 и Дијаграм 7).

Срезови и градови	Становника	Оболелих	Умрлих
Алибунарски	38.340	38	847
Бачкопаланачки	39.767	41	576
Бачкотополски	77.761	72	101
Бегејски	71.162	75	679
Бечејски	60.274	62	14
Вршачки	65.448	65	199
Жабалски	45.662	45	662
Земунски	33.668	34	629
Кикиндски	52.563	49	436
Ковински	36.229	35	465
Кулски	63.894	70	404
Новокњажевачки	38.041	36	609
Новосадски	78.865	79	428
Оџачки	64.815	66	801
Панчевачки	91.403	90	43
Румски	58.324	59	299
Сечањски	36.549	35	463
Укупно:	952.765	951	7.655
Вршац	21.490	23	514
Зрењанин	34.628	38	661
Кикинда	29.700	28	383
Нови Сад	63.686	74	581
Панчево	26.825	30	621
Сента	31.891	25	158
Сенђански	63.160	62	722
Сомбор	32.243	33	584
Сомборски	92.936	84	988
Сремска Митровица	11.979	13	204
Сремскомитровачки	27.912	27	100
Старопазовачки	62.240	58	754
Суботица	110.736	117	110
Тамишки	53.997	59	54
Шидски	31.497	30	543

⁶⁵² ИАНС, Ф 346, 18.301/1946. Јарак исељен од логора 23. 4. 1946, два дана касније колонизован.

Претходно:	952.765	961	7.655
Укупно:	1.647.685	1.662	14.632

Табела 93. Становништво Војводине, пописано 1946, оболело од акутних заразних болести 1948.⁶⁵³

Дијаграм 7. Здраво, оболело и умрло становништво Војводине 1949.

У Извештају о здравственом стању становништва у Срезу Нови Сад за два месеца 1949. забележена је стопа смртности 0,81, а наталитет 1,52%. Узроци смрти указују на присуство заразних болести, од којих је најпогубнија туберкулоза. Подаци указују на високу смртност деце, те присутну смртност свих доба, а посебно старијих од 60 година. Највише су умирала деца у првој години живота. Умрла су 144 детета. Узрок смртности, поред туберкулозе, најчешће су плућне болести, те болести крвних судова и органи за варење. Постојање Централног антитрахомног диспанзера у Покрајинској болници у Новом Саду упућује на то да је у периоду 1949–1951. прегледано 1.343.205 становника, односно 88%. Упркос 4.507 излечених, број болесника износио је 25.850, што је означило 2% заражених. Ради борбе са трахомом основано је седам диспанзера и 111 станица.⁶⁵⁴

Број становника	84.245
Број рођених	1.284
Број склопљених бракова	11
Умрли до 1 године	144
до 5 године	28
до 14 године	11
до 20 године	21
до 30 године	32
до 40 године	22
до 50 година	43
до 60 година	69
до 70 година	117

⁶⁵³ АВ, Ф 192, кут. 235 а. ј. б. б. (Извештај о кретању акутних заразних болести)

⁶⁵⁴ АВ, Ф 373 / I 1923

Преко 70	197
Укупно:	684

Узрок смрти	Број
Плућна ТБЦ	63
Остале врсте ТБЦ	17
Болести органа	56
Болести срца	91
Болести органа за варење	78
Болести бубрега	18
Венеричне болести	8
Болести живаца	9
Болести мозга	10
Рак	27
Остале болести	219
Несрећни случајеви	34
Самоубиства	17
Несрећне смрти	37
Свега:	684

Табела 94. Извештај о кретању становништва за јануар–март 1949. у Срезу Нови Сад⁶⁵⁵

Анализа народног здравља из 1950. указује на то да су у Новом Саду 74 лекара, док их је пре рата било 150. Забележена су 22 случаја тифуса, у порасту је број оболелих од дифтерије, шарлаха и великог кашља. Године 1949. забиљежено је 455 заразних обољења. Подмуклу туберкулозу, са отвореним кавернама, имало је 1949. године 506 болесника, док је 1950. забиљежен 851 случај. Узроком повећања броја оболелих сматрана је блага зима, питање водовода и канализације, присуство прашине и постојање само једне болнице за грудоболне. Порасла је смртност новорођенчади. Од 2.150 рођених током 1949, умрло је 66, док је 1950. од 1.850 беба умрло 50. Услови рада утицали су на то да Покрајинска болница повећа број кревета са 360 на 645, као и број лекара на 33.⁶⁵⁶

Здравствене прилике су значајно поправљене 1950, када су у колонијстичким селима отворене 54 секторске, 15 зубних и 22 предшколске амбуланте, два диспанзера и једна болница. Временом се здравствено стање побољшало захваљујући усвајању новог начина живота и рада, подигнут је хигијенски стандард, што је довело до смањења процента оболелих.⁶⁵⁷ Хигијена и здравствене прилике су побољшане захваљујући течајевима. Отварана су саветовалишта за мајку и дете. Поправљена је лична и

⁶⁵⁵ АВ, Ф 192, кут. 235, а. ј. б. б. (Извештај о кретању становништва среза Нови Сад)

⁶⁵⁶ АВ, Ф 334, а. ј. 4.053.

⁶⁵⁷ АВ, Ф 336, а. ј. 38.

колективна хигијена, сузбијана је вашљивост, шуга је спорадична. Узрок је лежао, поред слабих хигијенских навика, и у недостатаку сапуна, соде и креча. Хигијена је поправљана прихватањем нових навика становања. Напушта се заједничко спавање у једној соби и спремање хране на отвореном огњишту. Куће су преграђене на више просторија, храна се спрема у кухињи, на шпорету. Долазак колониста оцењен је као „етничко освежење”.⁶⁵⁸ Требало је време да се излечи цивилизацијски шок у коме се нашло придошло становништво, јер су промене имале снагу еманципације.

Економско прилагођавање је сложен и динамичан облик делатности, условљен историјским околностима. Колонисти су суочени са оскудицом алата и запрега и техничким незнањем у примени машина, а посебно са непознавањем агротехнике, биљних култура, шећерне репе, мака, сунцокрета, пићних биљака... Колонисти су у Војводини крајем 1945. обрали 2.000 кј кукуруза. Најбоље су се сналазили колонисти у Букину, који су служили као пример организовања рада у новој средини. Питање помањкања огрева решили су коришћењем грања, сламе, трске, кукурузовине, сунцокрета и поздера.

Основане су станице запрежне стокe у колонизованим селима. Колонисти су добијали кредит, без обзира на чланство у земљорадничким задругама, док се не оспособе за производњу. Радничке екипе долазиле су из градова у села и помагале стручним радом и поклонима. Снабдевање колониста вршено је преко Главне пољопривредне комисије, Главне комисије за насељавање бораца, Главног задружног савеза Војводине и Одељења за трговину и снабдевање Главног извршног одбора Војводине. Начин снабдевања био је компликован, јер су органи неповезани у раду. Деловала је црна берза, коју је власт настојала да сузбије. Елементарне непогоде нису доприносиле напретку. Посебно је погубна била суша која је 1950. захватила Војводину.⁶⁵⁹ Колонисти су притиском на месну власт захтевали решавање питања смештаја, исхране, школовања деце, социјалне помоћи партизанским породицама и инвалидима и доделу пензија. Дужи интензитет ангажовања и сезона пољопривредних радова чинили су пролагођавање комплекснијим.⁶⁶⁰ Убрзо је индивидуална борба у производњи замењена колективном, оснивањем сељачких радних задруга.⁶⁶¹ Колонисти умањених способности, породице инвалида и удовица са децом излаз су тражили у сељачким радним задругама.

Током 1947. Бачку су населиле 22.444 породице, Банат 14.869, Срем 6.146, односно укупно 43.459 породица. У сељачке радне задруге било је

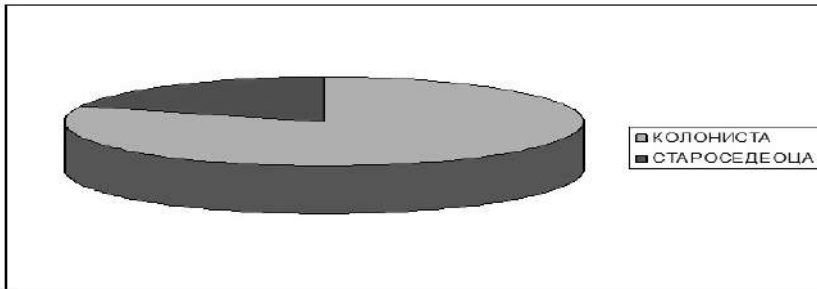
⁶⁵⁸ Зорислава Чулић, *Досељавање становништва из Босне и Херцеговине у Бачку*, стр. 2.

⁶⁵⁹ АВ, Ф 334, а. ј. 4.543.

⁶⁶⁰ Милорад Васовић, *Најновије насељавање Црногораца у неким бачким селима*, стр. 153–155.

⁶⁶¹ Владимир Ђурић, *Најновије насељавање Бачке колонистима из Хрватске*, Нови Сад 1960, стр. 1–28.

учлањено 18.920 колонистичких и 4.591 породица староседелаца (Дијаграм 8).

Дијаграм 8. Однос колониста и староседелаца у СРЗ 1947.

Држава је 1946, више у колонистима него у староседеоцима, нашла ослонац за спровођење популаризације задруга. У местима са 300 чланова КПЈ, на рад је ишло 40–50 колониста. Бивши официри тешко су се мирили са копањем, навикли на командовање заборавили су на жуљеве.⁶⁶² Извештај Градског комитета КП Нови Сад указује на то да је читав систем доживљаван као присиљавање за улазак у СРЗ.⁶⁶³ Колонисти су примани у партијску организацију у великом броју, који се кретао од 100 до 300.

Партијски извештај за 1947. наводи да су колонисти економски ојачали у односу на 1946, али да им ипак „фали одело”. Исхрана је слаба и неравномерна услед откупа којем су приступили са поверењем. Партија је настојала да преко колониста утиче идеолошки и национално на „домороце”. Истовремено је строго забрањивала рушење крстова на раскршћима, називајући то „левим скретањем” или „левичарењем”. Колонисте је Партија користила у разним акцијама одвраћања од религије, јавним иступањем против свештеника. Егзистенција 227 православних, 204 католичка свештеника и осталог свештенства у Војводини првих послератних година је угрожена.⁶⁶⁴

Долазак колониста у Војводину подразумевао је њихово укључивање у привредни и политички живот, у процес откупа пољопривредних производа, у аграрну реформу и у задруге. Партијски кадрови пратили су живот и рад колониста, који су тежили да постану индивидуални господари земље. Власт је у организовању колонизације свесна недостатка алата, запреге, трактора, стоке. Недостатак „кадрова” утицао је на то да се не изврши успешна и брза подела земље и попис кућа предвиђених за колонизацију. Зато је велика пажња поклањана идеолошко-васпитном раду, како у Партији тако и у фронтским организацијама и СРЗ.

⁶⁶² АВ, Ф 334, а. ј. 138.

⁶⁶³ АВ, Ф 334, а. ј. 3.966

⁶⁶⁴ АВ, Ф 334, Извештај ПК КПЈ за Војводину 1947.

Кратак интервал насељавања, тешке материјалне прилике у земљи и велике политичке промене, све се то одразило на живот колониста. Имали су проблема у новој средини, оцењивани су као „туђи и баласт”. Начин живота досељеника и мештана, њихови различити менталитети и навике указују на психичке особине два различита типа. Уједначавање је споро текло. Унутар самих досељеника осећала се локална подвојеност и подела на територијалној основи. Дружења колониста и староседелаца временом јачају, склапају се бракови. Јак и здрав морал колониста допринио је развијању обостраног поверења. Подвојеност колониста и староседелаца временом сплашњава. Живот је захтевао економску адаптацију на постојеће услове, дружење са староседеоцима и помагање.⁶⁶⁵

Негативне појаве међу колонистима су наглашена меланхолија за завичајем, коцка, акохолизам, беспосличење... Општа је појава да се у готово свим селима колонисти, нарочито у прво време, „забављају” најситнијим стварима, поделом инвентара, куће, намештаја и др. Свађају се и „препиру се људи који ништа нису жалили у току рата и који су живели непрекидно политичким животом, сада су постали себични, нервозни, спремни за свађу за ситне ствари”.⁶⁶⁶

Колонисти су улазили у фашистичке куће, скидали прозоре и врата и користили их као огревно дрво. Пожари су чести у колонистичким местима. Много је случајева упропашћавања и развлачења општенародне имовине. Забележени су смртни случајеви везани за чедоморство и побачаје. Туче су избијале као последице пијанства колониста. Трампили су пољопривредну робу за вино и ракију, а брашно и кукуруз у пакетима слали у стари крај у замену за дуван.⁶⁶⁷ Негативне појаве назване су „солунашење”. Још тежа су разбијања крстова у мултиетничкој Војводини. Извикиване су и паролe „Вратиће се Немци и одузеће вам куће и земљу” и „тамо су вам одузели имовину а овде вам нису дали”. Све је то довело до тога да колонисти нередовно одржавају куће, руше и продају помоћне зграде. Разочарење је узрок разним негативним појавама, као што су алкохолизам, туча у селу, појава секти, појачан утицај цркве.⁶⁶⁸

Велико комешање и нервоза пратила је живот на селу током 1953, када је извршена реорганизација земљорадничких задруга и уведено опорезивање сељака по катастру. Духови су на селу смирени током 1955, са изузетком колонистичких села, где је нерешен имовинско-правни положај, а колонисти не могу да добију кредит или да продају земљу. Нису могли да остваре право на дечји додатак нити да се одрекну колонизације. Велика бројност породице и недостатак земље утицали су на незадовољство услед незапослености.

⁶⁶⁵ Владимир Ђурић, *Најновије насељавање Бачке колонистима из Хрватске*, стр. 28, 29.

⁶⁶⁶ АВ, Ф 334, а. ј. 138.

⁶⁶⁷ АВ, Ф 334, Годишњи извештај ПК Војводине за 1948.

⁶⁶⁸ АВ, Ф 334, а. ј. 7.503/15.

Културно прилагођавање имало је немерљив и неуједначен темпо, који се није могао мерити дужином офанзиве. Власт друге Југославије суочила се са овим проблемом „акцијашки”. Према попису, неписмених је 1921. у Бачкој, Банату и Барањи 23,31%, а 1931. у Југославији 44,6%. Писменост је повећана у периоду 1921–1931. за 5,9% или 0,5%. Таквим темпом неписменост би се искоренила за 200 година. Број неписмених у Дунавској бановини је 1940. износио 28,87%. У градовима Југославије је живело 6,8% неписмених, на селу 93,2%. Аналфабетске течајеве у Србији прошло је 1945–1951. преко 1.200.000 неписмених, а описмењено их је преко 800.000.⁶⁶⁹

Неписмених у Југославији било је 1931. године 30% од укупног броја становника изнад 10 година. Стање се поправило, па је 1948. било 25,4%, док је 1953. било 24,9% неписмених. То значи да је само 5% описмењено. Просек на селу после Другог светског рата износио је 29%, у граду 24%, те је сваки трећи сељак и сваки четврти становник града био неписмен. Током 1946. описмењена су 358.203, а 1948. 593.681. Упркос ентузијазму, навирала је нова река неписмених. Највећи проблем било је неуредно похађање школе од стране 171.398 деце, што је значило толико нових неписмених. Управо је то указивало на велику заосталост села и било кочица у развоју производње. Курсеве здравственог просвећивања прошло је 228.414 омладинки.

Село, са 65% становништва, није било у стању да подмирује потребе 35% градског становништва. Ниска продуктивност и годишњи прираст од 300.000 становника утицали су на то да се од 1949. до 1952. увезе артикала у вредности 350 милиона динара. Примера ради, у Британији је 5% пољопривредног становништва обезбеђивало 50% потреба, док је у САД само 11% становништва обезбедило вишак од три милијарде. Неписмено становништво није могло подићи пољопривредну производњу јер му је недостајало пољопривредно знање, примена агротехничких мера, механизације, наводњавања...⁶⁷⁰ Држава није била у стању да путем субвенција инвестира капитал у пољопривреду.

Праксу народног просвећивања преузеће после Другог светског рата нова, социјалистичка власт. Нова власт ослањала се на малобројне учитеље, који су наставили едукацију колониста и староседелаца. Број неписмених током колонизације непрестано се мењао, јер се велик број породица досељавао или одсељавао у друге срезове, или се враћао у свој родни крај. Прво се преко масовних организација вршила агитација, а затим и попис на терену од стране месних комисија агитропа. Акцију је отежавао недостатак простора, огрева, осветљења, буквара, прибора за писање. Активности је пратио страх од утицаја цркве, ситнобуржоаских и

⁶⁶⁹ Љубодраг Димић, *Агитпроп култура*, Београд 1988, стр. 87, 88, 92.

⁶⁷⁰ АВ, Ф 340, 10.

малограђанских навика.⁶⁷¹ Учитељи су обавили просвећивање маса, омогућили колонистима да премосте прелаз са брда у равницу, из сточарске у ратарску производњу, из једне епохе у другу. Жесток фронтални рад преко предавања у вечерњим часовима у хладним просторијама додатно је отежавао живот. Учитељице домаћичких течајева обилазиле су сваку кућу и подучавале на лицу места. Биле су дужне да сваке две недеље достављају извештај о стању на терену. Марија Петровић, учитељица домаћинства у Букину, почетком фебруара 1946. запазила је да колонисти спавају у кухињи, јер се она загрева, док у спаваћој соби држе храну и брашно. Приметила је да се приликом чишћења не отварају прозори, под се не брише, постељина се не проветрава. Уклањање паучњака на зидовима, чишћење штедњака, кречење соба, хигијене дворишта, прање и прокувавање рубља у кишници, сушење, пеглање и слагање у шифоњер су њене подуке. Колонисти су учени да прокувавају воду, перу суђе, месе хлеб, користе квасац... Средином фебруара 1946. владала је оскудица креча. Спаваће собе су биле претрпане храном, а дворишта неуредна. Показала је у кући једне омладинке како се кува кромпир-паприкаш, праве палачинке и хлеб од пројиног и пшеничног брашна. Организован је течај у Обровцу, предавање за 40 слушалаца из ратарства, коњарства, сточарства, виноградарства и домаћинства. Предавачи су били инжењери из Карађорђева. Забелешка о приликама у Обровцу указује на слабу чистоћу, недостатак одеће, обуће, постељине и огрева и присуству болести. Учитељице су водиле борбу за подизање хигијене, указивале на штетност пљувања по поду, на правилну употребу суђа, на значај чишћења и брисања просторија. Проблеми око организовања наставе виде се из чињенице да су четири учитеља радила са 360 ђака и 120 аналфабета и 89 течајеваца у Обровцу јануара 1946. Слично стање је у Букину, где су радила три учитеља на 400 ђака и 250 аналфабета. Пољопривредно-домаћичке течаје посећивало је 200–300 душа, често и 500. Предавања су држали учитељ, лекар и ветеринар, три пута недељно са три групе. Колонисткиње се посебно 1949. опиру описмењавању у Бачкопаланачком срезу, када је акцијом обухваћено 66% или 463 лица.⁶⁷² Од 9.186 неписмених жена Војводине, писменост их је стекло само 3.936. Резултат се није могао потценити јер су жене носиоци акције описмењавања.⁶⁷³ Гајдобра је крајем јануара 1946. имала 671 ђака и четири учитељице. Пољопривредно-домаћички течај похађало је 116 течајаца.⁶⁷⁴ Елементарни егзистенцијални проблеми становника Гајдобре решавани су споро. Три породице делиле су исту кућу, јер је већина кућа оштећена. Недостајали су мајстори, материјал и средства. Храна се спремала у заједничким кухињама. Хладноћа, брање кукуруза у лепим данима, све је то ометало уредно

⁶⁷¹ АВ, Ф 334, 10.007.

⁶⁷² АВ, Ф 338, а. ј. 426.

⁶⁷³ АВ, Ф 338, а. ј. 311.

⁶⁷⁴ АВ, Ф 184, 3.727–713/46.

одржавање течајева. Био је обичај да се недељом држе конференције, а након тога се омладина забављала песмом и игром.⁶⁷⁵

Затечено је после ослобођења у Војводини 60.000 неписмених. Захваљујући кампањи описмењавања током 1945/46, од 12.000 неписмених елементарну писменост стекло је њих 9.000. Следеће године, кроз 752 течаја организована у 1.266 група, од 49.485 неписмених обухваћено их је 34.906, а описмењено их је 19.065. Током кампање је са неписменима радило 1.619 учитеља и 1.105 стручних руководилаца. Убрзани темпо допринео је 1947/48. описмењавању 20.628 лица, док их је 1948/49. описмењено још 9.255. Намера власти била је да неписменост искорени до 1. маја 1949.⁶⁷⁶ Боља ситуација је у Срезу Нови Сад, који је имао 28 села, од којих 15 у Бачкој и 13 у Срему. Насељено је било 1.606 колонистичких породица са 9.000 чланова. Неписмених у срезу наводно било је само 982, што је имало за циљ улепшавања стварности, јер је неписменост остала друштвени баласт. Убрзо је дата цифра од 1.600 неписмених.⁶⁷⁷

Кампања описмењавања имала је видан допринос у еманципацији становништва. Недостатак буквара и прибора за писање отежавао је акцију у којој су важили стереотипи о престарелости.⁶⁷⁸ Недостатак учитељског и наставничког кадра утицао је на то да 1944/45. на 127.431 ђака дође само 2.169 наставника на 2.484 одељења.⁶⁷⁹ Долазили су у нову средину ђаци са 18 година, без дана школе. Предност у школским клупама давана је деци староседелаца, што је изазивало револт код колониста.

Главна комисија за насељавање бораца у Војводини имала је задатак да брине о културно-просветним приликама у колонијама. У Извештају председника Бајалице наводи се да је почетком 1946. било потешкоћа око набавке школског инвентара. Досељених 115.000 колониста, са 28.500 ђака, требало је организовати у 570 одељења и обезбедити материјал за разреде од 50 ученика. Захтевано је 9.500 клупа, које би се направиле на имању Беље, 570 школских табли и 570 географских карата Југославије и Војводине. Ученике је требало обезбедити са 28.500 свесака на линије, оловака, 20.000 таблица, писаљки, буквара за аналфабете, 17.000 кред месечно, 7.200 свесака и оловака за течајеве. Поред несташице хартије, Главни народноослободилачки одбор Војводине није могао да финансира течајеве аналфабета староседелаца изван колонија, којих је било 60.300. Оловке је требало набавити од добровољних прилога остварених на играма. Организовање течајева трајало је до почетка извођења пољопривредних радова, односно до 15. марта 1946.⁶⁸⁰

⁶⁷⁵ АВ, Ф 184, 3.727, 211–5.637.

⁶⁷⁶ АВ, Ф 336, а. ј. б. б.

⁶⁷⁷ АВ, Ф 335, а. ј. 2.126, Ф 338, 499.

⁶⁷⁸ АВ, Ф 334, а. ј. 10.007.

⁶⁷⁹ АВ, Ф 334, а. ј. 9.096.

⁶⁸⁰ АВ, Ф 184, 734/46.

Описмењавањем колониста бавио се и Савез земљорадничких задруга. Описмењавањем је обухваћено 306 места или 79,8% територије АП Војводине. До 15. септембра 1949. је од 20.084 неписмених описмењено њих 11.227 или 55,8%. Описмењавање се спроводило на градилиштима, у предузећима и задругама, на имањима. Неписмених је 1947, приликом постављања петогодишњег плана, 48.913.

Година	Број
1946.	9.100
1947.	19.060
1948.	19.223
1949.	11.227
Укупно:	58.610

Табела 95. Број описмењених у Војводини до октобра 1949.

Бројке нису поуздане. Становништво је придолазило и насељавало се, док је неписменост била општеприсутна појава. Политички задатак био је искоренити неписменост која је доминирала код колониста.⁶⁸¹ Други извор, за период 1948–1952, наводи да је описмењено 42.740 особа. Настављено је са праксом одржавања просветно-домаћичких течајева. Две домаћичке школе из периода 1939–1940. прерасле су 1945–1952. у 409 течајева за 15.797 течајки на територији Војводине. Отворено је 1951. године 11 годишњих домаћичких школа у среским центрима и селима.⁶⁸² Попис из 1953. под писменошћу није подразумевао само познавање технике читања и писања, већ се очекивала и способност самосталног исказивања мисли. Зато је установљено да је 170.000 или 10% становништва неписмено.⁶⁸³

Срески савез земљорадничких задруга Нови Сад констатовоао је августа 1949. да неписмених задругара нема. Забележено је оснивање 30 књижница са 33.671 књигом, добијено је на поклон од колектива у лето 1949. још 3.800 књига. Читаоница је имала 10 листова и 432 часописа и 26 радио-апарата. Масовно се слушао Радио Београд, а емисије су имале 13.528 слушалаца. Било је и шест разгласних станица, 23 драмске секције, седам фолклорних и двије музичке групе. Одржано је 40 приредби и 11 предавања. Једном недељно вршено је политичко информисање и радно информисање задругара. Постојале су 62 читалачке групе и 68 марксистичких кружока, којима је обухваћено 7.287 задругара.⁶⁸⁴

Културно-просветни одбори имали су у свом делокругу културно описмењавање чланова СРЗ. Током 1948. описмењено је у Новосадском срезу 108 задругара и констатовано да неписмених до 45 година више

⁶⁸¹ АВ, Ф 247, кут. 37, а. ј. б. б.

⁶⁸² АВ, Ф 334, 10.080.

⁶⁸³ АВ, Ф 338, а. ј. 4.632.

⁶⁸⁴ АВ, Ф 247, кут. 37, а. ј. б. б.

нема. Предвиђено је одржавање продужних просветних течајева након обављања сезонских радова. Главни задатак одбора је да, уместо привођењем, убеђивањем доведу што више неписмених. Манипулисало се бројкама. Тако је у Новосадском срезу било пријављено 800, а стварно је било 1.600 неписмених. Као разлог је наведено да се колонисткиње „стиде, не воле ту званичност”.⁶⁸⁵

Савез земљорадничких задруга Среза Нови Сад организовао је за чланове, поред културно-просветног, и политички агитациони рад. Одржано је у том склопу седам предавања из области задругарства и о „клеветема” Коминформ бироа. Кружоци бригадира организовали су укупно 42 политичка предавања за 7.287 чланова. Укупно је било учлањених у СРЗ 13.514, међу којима су колонисти чинили већину чланства.

Култ хероја ослободилачке борбе узмицао је све више пред култом хероја рада. Прави пример масовног учешћа је изградња аутопута „Братство–Јединство” у дужини 392 км, који је 1949. године изградило 130.000 омладинаца.⁶⁸⁶ Аграрна политика на селу имала је снажну подршку соеоске сиротиње и беземљаша. Колебање на селу осетило се већ у јесен 1946. са недостатком инвентара, запрега, проблема везаних за обраду земље, спровођење откупа,

Психолошко-економски притисак осећали су колонисти нашавши се притиснути радним захтевима и обавезама у посве новој средини.⁶⁸⁷ Истовремено је колонизација служила за поправљање социјално-економског положаја становништва. Колонизацијом се добила нова радна снага, неопходна замена за немачко становништво. Јачала је политичка позиција нове власти у национално мешовитој средини и стратешки положај пограничних области. Партија добија нове кадрове у својим редовима. Унапређује се задружни систем обраде и развија нови систем рада и понашања.

Срески савез земљорадничких задруга Нови Сад одржао је 14. августа 1949. свечаност поводом Дана жетве. Подружнице колектива и радних предузећа из Новог Сада имале су „патронат” над сељачким радним задругама и њиховим прославама. Кишовито време није спречило организован долазак радника камионима из града. Радни колективи *Бродоградилеиште*, *Напредак* и *Југопетрол*, ради јачања савеза радника сељака, поклонили су радним задругама ормаре са књигама.

Прослави трогодишњице оснивања СРЗ *Буда Томовић*, 15. септембра 1949. у Равном Селу, присуствовали су Милован Ђилас и Вељко Влаховић, чланови ЦККПЈ, Спасо Дракић, члан ЦККП Црне Горе, Ђедо Милутиновић, пуковник, покрајински функционер Лука Мркшић, Ђоко Миро-

⁶⁸⁵ АВ, Ф 338, а. ј. 499.

⁶⁸⁶ АВ, Ф 338, а. ј. 641.

⁶⁸⁷ Бранко Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, Београд 1969, стр. 402 и 403.

шевић и Војо Тодоровић, генерали, те Симо Лончар, члан Среског комитета КП и члан Савеза сељачких радних задруга.

Бачки Јарак посетио је, поводом прославе три године рада СРЗ *Црвена Звезда*, мајор и командант Титове гарде Милан Жежељ, члан ЦК КПЈ Веља Стојнић и 15 официра ЈА. Прослави у Каћу присуствовао је Коста Нађ, по коме је задруга и носила име. СРЗ „Александар Ранковић” у Темерину је носилац имена изаслао на прославу високе официре. Прослава трогодишњице оснивања протекла је у знаку дефилеа задругара са радним справама, тракторима, косачицама, плуговима, камионима. Возили су старији чланови, док су млађи ишли у поворкама, са заставама, паролама и транспарентима кроз село у трајању од два часа. Програм је завршен митингом и свечаним ручком. Увече је организован културно-уметнички програм и народно весеље са колом.⁶⁸⁸

Просветне прилике су оптерећене питањима везаним за образовање великог броја ђака приспелих за средњу школу. Недостајао је наставнички кадар, споро је успостављана просветна служба у колонијама. Крајем 1945. послано је 15 учитеља у Војводину, што ни приближно није задовољавало потребе.⁶⁸⁹ Број необухваћених премашује у појединим местима 100 ђака, а скромне буџетске могућности и бројно стање наставника онемогућавају школовање. То изазива незадовољство колонистичких породица. Било је случајева да се са 18 година уписује први разред основне школе.⁶⁹⁰ Било је у једном срезу 900 деце која нису била обухваћена школом.⁶⁹¹ Препорука Министарства за колонизацију била је да треба школовати кадар за обраду земље и пољопривредну индустрију и да је у томе будућност. Једно су биле жеље, а друго могућности. Све је било узаврело, обнављао се живот села и града.

Новосадски срез обухватао је 1947. године 15 бачких села, простирао се на 696 кв. км. Насељено је било 1.606 колонистичких породица са 9.017 чланова, од тога је било 687 домаћинстава из Босне и Херцеговине са 4.432 члана. Неписмених је 800, а од тога су половина колонисти. Аналфабетским течајем било је обухваћено 506 лица. Само у Бачком Јарку је пописом 1953. установљено да од 2.544 становника има 470 неписмених или 18,4%. Према попису из 1948. године, највише неписмених било је на територији Среза Кикинда (9.138) и Суботица (9.918), а затим следе Тамишки, Бегејски, Срез Панчево, Вршац и Бачка Паланка, а у њима посебно места са колонистима досељеним из Босне и Херцеговине и Хрватске. Аналфабетским течајем су од 880 неписмених у Срезу Бачка Паланка била

⁶⁸⁸ АВ, Ф 247, кут. 37, а. ј. б. б.

⁶⁸⁹ АЈ, Ф 97–2–21.

⁶⁹⁰ АВ, Ф 184, 3.160.

⁶⁹¹ АВ, Ф 336, 347–349

обухваћена само 394 лица.⁶⁹² Укупно је у Војводини било 149.846 неписмених, што је близу 10% становништва (Табела 96).

Срез	Број
Алибунар – срез	4.558
Бачка Паланка	6.147
Бачка Топола	5.803
Бегејски	7.034
Бела Црква	3.653
Бечеј	4.549
Вршац	6.937
Жабалъ	3.990
Земунски	2.891
Зрењанин – град	2.523
Јаша Томић	3.555
Кикиндски	9.138
Ковачица	2.916
Ковин	4.262
Кула	5.978
Нови Кнежевац	2.977
Нови Сад	2.716
Нови Сад	6.531
Оџаци	6.709
Панчево	7.063
Потиски	3.663
Рума	3.880
Сента	4.467
Сомбор	6.126
Ср. Митровица	4.158
Стара Пазова	5.667
Суботица	9.918
Тамишки	7.402
Фрушкогорски	2.199
Шид	2.486
Укупно неписмених:	149.846

Табела 96. Неписмени у Војводини по срезовима 1948.⁶⁹³

Образовањем се бавило Повереништво за просвету, које је поклањало пажњу како образовању школске деце и отварању гимназија тако и општењавању одраслих. Отворено је у колонијстичким местима 28 непотпуних гимназија. Места са староседеоцима и колонијстима добила су 17 гимназија. У 45 гимназија уписано је укупно 8.855 ученика колонијста. Основ-

⁶⁹² АВ, Ф 336, а. ј. 2.772.

⁶⁹³ АВ, Ф 192, кут. 235, а. ј. б. б.

не елементе писмености стекло је током 1947. године 11.805 колониста. Током 1948. аналфабетским течајима било је обухваћено 4.445 колониста. Просветне течаје 1947. и 1948. Положила су 1.204 колониста. Од 132 колонијалних места само два нису имала библиотеку. Библиотечки фонд је износио 72.976 књига. Основано је 49 аматерских позоришта. Народни универзитети и предавачке секције у колонијалним местима организовали су предавања, а доминирала су она политичке садржине.

Врсте предавања организоване за колонисте 1948:

1. Политичко-пропагандна 331
2. Популарно-научна 156
3. Задружна 68
4. Домаћички течајева 61⁶⁹⁴

Колонисти су насељени у шест села Новосадског среза. У чланству КПЈ је 456 или 5% колониста, што указује на неповерење према владајућој партији. Староседеоци у тим селима заступљени су тако да су од њих 20.642 само 129 или 0,5% чланови КПЈ.⁶⁹⁵

Долазак у нову средину био је трауматичан, у мањој или већој мери, посебно старијим генерацијама досељеника. Промена климе и начина живота, силазак са планине и прелазак на земљорадњу, попраћени су повратком у стари завичај и опет враћањем у нови завичај. Највећи отпор су пружале жене. Услед патријархалног живота тешко су остављале стару ношњу. Носиле су са носталгијом старинску ношњу жене са Купреса: срне, „садаке” (зубане), црне вунене чарапе, црне мараме на глави. Жену је пратило тешко наслеђе прошлости, заосталост, непросвећеност. Власт је упирали прстом и на непожељан утицај религије. Примећен је пасиван однос дошљака према староседеоцима. Сачуван је и обичај спорог брачног повезивања. Зато је живот досељеника услед аклиматизације очувао старе навике. Традицију су неговали преко песме, народне игре, ношње, обичаја и навика. Порушене и спаљене цркве, школе и архиве оставиле су досељенике без документације, што је отежавало озакоњење брачних веза и упис деце у матичне књиге. Првих година наталитет и морталитет становништва су високи, а временом се смањују.⁶⁹⁶

Кратка адаптација није помогла да у равници опстану све колонијалне породице. Највише породица се вратило у Босну и Херцеговину. Колонизација је политичким мерама убрзавана, селило се под притиском времена, околности су историјски условиле покрет маса. Сеоба није решила ногомилане захтеве, па се тренд повратка у завичај настављао. С. Ћур-

⁶⁹⁴ АВ, Ф 334, Извештај ПК КПЈ за Војводину 1948.

⁶⁹⁵ АВ, Ф 334, а. ј. 3.556.

⁶⁹⁶ РОМС, М.19.304, Зорислава Чулић, *Досељавање становништва из Босне и Херцеговине у Бачку*, 1959.

чић је изнео податак о повратку 21.293 лица.⁶⁹⁷ Највише их се вратило у Босну и Херцеговину, а узрок је била слаба адаптација. Наде и очекивања нису остварена. Повратак у стари крај враћао је илузију везану за завичај. Идеалистичка слика родног краја расла је и уздизала се у идеал пред очима незадовољног колонисте. Очекивани сан није се остварио у новом завичају, зато се у старом крају требало ухватити за могуће и стварно, за које је био везан рођењем. Сеобе и покрети текли су у оба правца. Народ је као сенка лутао тражећи себе, као што се свака велика одлука тешком муком доноси. Тако је одлука о колонизацији само наизглед напречац донета. Скована у крви рата и зноју мира, морала је да сазри у глави борца, који је доносио пресудну одлуку везану за колектив, род и потомке. У Табели 97 исказан је број породица које су се вратиле у матичне републике.

Враћено у завичај	Породице
БиХ	1.404
Хрватска	815
Црна Гора	636
Србија	562
Словенија	143
Македонија	196
Укупно:	3.756

Табела 97. Колонисти враћени у завичај⁶⁹⁸

Тешкоће у преоријентацији у начину производње, делатности, радним навикама, клими, друштвеној и географској средини довешће до враћања 3.882 насељеничке породице, што је износило 10% колониста. Промене у националној структури сачувале су етнички мозаик, изузимајући Немце, због чега је дошло до увећања српског елемента. Истовремено је удео Срба смањен у Хрватској и Босни и Херцеговини. Одлазак етнички највиталније популације из Босне и Херцеговини имаће далекосежне последице. Природни прираштај није могао надокнадити празнину напуштених села.

Забележено је закључно са 1947. да се укупно вратила 4.501 колониистичка породица. Повратак у завичај имао је увек конкретан разлог, условљен низом фактора које би пажљиво требало анализирати. Крајишници из Банатског Деспотовца, у договору са „вишим” властима, напустили су 1947. колонизацију и упутили се у Нове Шове. Незадовољни добијеним кућама, влажним и склоницима, те блатњавим путевима, тражили су и добили право да се из Баната у Бачку пресели укупно 60 породица.⁶⁹⁹ Ути-

⁶⁹⁷ С. Ћурчић, *Једна мало позната масовна миграција ка Војводини*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 121, Нови Сад, 2006, стр. 73.

⁶⁹⁸ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 520, 521, 523.

⁶⁹⁹ Боро Војиновић, *Крајишници у равници*, стр. 47.

цај подземних вода у Банату био је пресудан. Квалитет земље се губио због погубног утицаја поплава и „дивљих” вода.

Узроци враћања су: повратак у родни крај, на стари иметак, код породица инвалида и палих бораца, јер нису имале радну снагу за обраду земље. У старом крају је била већа инвалиднина. Око 10% колониста се враћало из здравствених разлога, због слабог смештаја, удаљене земље, грешака у откупу, неправилног односа СРЗ, страха од рата...⁷⁰⁰ Тешко су примана деца у школу и код лекара. Узроке исељавања колониста из Војводине у Босну и Херцеговину треба тражити у више разлога, како објективних тако и субјективних, везаних за подземне воде, поплаву, влагу, прашину, лош ваздух и воду. Суочени са недаћама, губили су илузију о богатом Банату и Војводини.⁷⁰¹

Путовало се у супротном смеру, стоји у извештају: „У последње време учестали су појединци и групе колониста, који желе да се поврате у стари крај. Највише се враћају породице из Херцеговине, оне које су стигле у првој партији упућеној за Војводину, а које су већином насељене у Војводину”.⁷⁰² Бачку Паланку, Товаришево, Букин и Гајдобру одлучило је да напусти седам породица. Породице из Босне и Херцеговине насељене у Банату масовније су одустајале и напуштале Војводину. Шупљају, Сечањ, Сарчу и Деспотовац напустило је 89 породица.

Комисија за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ прикупила је изјаве колониста. Разлог за исељавање је слабо здравље породице због климатских разлога, ваздуха и воде. Колонистима је здравље страдало у рату, дуго су боловали, умирало је двоје из куће. Колоније нису имале докторе, није било ни лекова. Психоза страха од рата у Кореји 1950. осећала се код колониста на подручју Фрушке горе. Сељаци у Кикиндском и Оџачком срезу тражили су у МНО да продају земљу и да се врате у родни крај. Присутан је и страх од инвазије услед сукоба са ИБ. Близина границе повећавала је страх од последица рата. Неки од колониста слали су кукуруз чак у Босну. Школовање се спремало да напусти 16 ученика Железничке школе у Кикинди, под изговором да им не прија ваздух.⁷⁰³

Узрок повратка су услови живота. Исхрана је лоша, оскудан оброк од кукурузног брашна, крупно самлевоног, без масти и варива. Додељена храна споро је стизала на одредиште, каснећи по месец дана. Недостатак огревног дрвета, поплавлени путеви, неспремност да се користе стабљике кукуруза, сунцукрета, поздер, све је то узроковало хладноћу. Незадовољство квалитетом смештаја у равничарским кућама, подела земље, намешта-

⁷⁰⁰ АВ, Ф 334, Извештај ПККПЈ за 1947.

⁷⁰¹ Арпад Лебл, *Социјална структура банатског села у делима банатских писаца-социографа 1880–1918. године*, Југословенски историјски часопис, бр. 1–4, Београд 1978, стр. 327.

⁷⁰² АВ, Ф 184, 3.153.

⁷⁰³ АВ, Ф 340, 3.744.

ја и одеће, све су то разлози који су нагнали на повратак. Најчешће су колонисти из Босне желели да пређу из Баната у Бачку, као што је то био случај са 30 породица пореклом из Јајца, које су из Банатског Деспотовца тражиле премештај у Букин. Негативан одговор је разлог за повратак у завичај. Тешко су примана деца у школу и код лекара, јер су ове установе биле преоптерећене. Тапије за куће одбиле су да приме 144 породице, са образложењем да су им чланови болесни, а куће слабе. Губитак кућа у старом завичају утицао је да се масовно одбију тапије у Бачкој Паланци. Слабе куће у Бачком Јарку биле су за 17 колониста повод за повратак.⁷⁰⁴ Било је случајева одвајања дела породице ради враћања у стари крај, како би се очувао посед и задовољиле потребе бројних чланова породице.

Власти су настојале да осујете повратак убеђивањем и одбијањем да издају возне карте. Железница је одбијала да повратницима додели вагоне, па је оцењено да је питање „деколонијације узето у овој Комисији као врло озбиљан проблем, те се појединачно испитује сваки случај, како би се могли отклонити сви евентуални недостаци”. Очекивало се да ће рад на пролећној сетви, зимска замореност око натезања за кућу и инвентар са пролећем доћи у други план.⁷⁰⁵ Члан ПК Добривоје Видић изричит је у ставу: „Повод је, дакле, чисто дезертерство са фронта изградње социјализма на селу, што се мора негативно одразити и у њиховом старом крају”.⁷⁰⁶

Сенку на резултате колонизације, који су импресивни по ефикасности реализације, оставили су списи који упућују на незадовољство додељеним местом колонизације и додељеном кућом, те здравствени проблеми везани за адаптацију и одбијање да се приме решења о додељеној земљи и повратак у стари завичај. ГИО АПВ упутио је Одељењу за аграрну реформу и колонизацију октобра 1946. допис којим тражи забрану повратка у стари завичај из здравствених разлога. Комисија за колонизацију морала је да игнорише лекарско уверење у коме је аргумент била телесна тежина, слаба аклиматизација, носталгија. Разумевања је било за плућне болеснике, којима су саветована лечилишта Венац и Беочин. Циљ је био онемогућити повратак у родни крај, „обуставити свако одобрење враћања у родни крај”. Власт је повела акцију пропаганде против веровања у „неподношљивост климе”. Одлучила је да пружи заштиту лекарима који су изложени претњама и притиску од стране колониста, којима је лекарско уверење служило као средство за бесплатан повратак. Забележена је појава издавања лекарских уверења са потписом непостојећег лекара др Душана Мандића из Новог Врбаса.⁷⁰⁷ Враћале су се породице које су без одраслих мушкараца,

⁷⁰⁴ АВ, Ф 334, Извештај ПККПЈ за Војводину 1948.

⁷⁰⁵ АВ, Ф 184, 3.153.

⁷⁰⁶ АВ, Ф 185, кут. 55 спис 27.

⁷⁰⁷ АВ, Ф 185, кут. 55 спис 32.

јер нејач и удовице нису могле самостално обрађивати земљу услед болести и година.⁷⁰⁸

Жеља за повратком у стари завичај објашњавана је од ПК КПЈ на следећи начин. Први узрок било је здравствено стање, препорука ПК КПЈ од 8. октобра 1949. је „пажљивије се односити према њима, поступак нека буде добар, али морате онемогућити и у тим случајевима сваку шпекулацију. То значи да могу собом понети оно што је најнужније, као неке ствари и најскромнији остали инвентар. Поступак према онима који се на своју руку враћају треба поштрити. То значи да морају одмах да плате све трошкове колонизације, не могу ништа понети са собом сем постелине и нешто судова, не могу понети ниједан кревет, шифоњер, ормар, собно огледало итд. Од хране могу понети само оно што су зарадили и само онолико колико им је потребно за исхрану до идуће жетве, а сав остали вишак имају предати држави по утврђеним ценама. То важи и за кукуруз. Свињу може понети према броју чланова фамилије, али претходно да измири своје обавезе према откупу”. Разлог за одустајање од колонизације је „бегство од задруга”. Зато је препорука ПК КП, упућена Повереништву за пољопривреду Одељења за аграрну реформу и колонизацију, била: „Где има или ако дође до ових појава јавно заштрити ово питање враћања као дезертерство са фронта социјализма”.⁷⁰⁹ Примећене су и појаве повратка на „своју руку”. Колонисти најчешће нису подмирили своје обавезе према држави по питању откупа, што се санкционисало.

Убрзање у спровођењу колонизације од стране Главне комисије за насељавање бораца оцењивано је од Одсека народне пољопривредне имовине, који је руководио земљом и другим фондовима, као исхитрено и да нема довољно земље и кућа у Букину и Бачкој Паланци, што је отежало смештај и исхрану.⁷¹⁰

Колонисти Бачкопаланачког среза су масовно одбили да приме коначно решење о додели некретнина. Изговоре су налазили у чињеници да су добили лоше куће, болест у породици, страх од рата, због чега су тежили враћању у брда. Прави разлог био је страх да ће добитком тапија изгубити посед у старом завичају. Затим, објективно мален број радно способних чланова није могао задовољити потребу за радном снагом у радној задрузи. Породице са више радно способних чланова економски су брже напредовале. Стање се поправљало прихватањем новог начина живљења. У селачке радне задруге је до краја 1948, од укупно 30.520 домаћинстава, било учлањено 24.147 колонистичких породица.⁷¹¹

Узроци повратка досељеника били су економске, социјалне и културне природе. Узрок је имао и политичку димензију, која је лежала у

⁷⁰⁸ АВ, Ф 334, Извештај ПККПЈ за Војводину 1947.

⁷⁰⁹ АВ, Ф 185, кут. 55 спис 27.

⁷¹⁰ АВ, Ф 334, 10.284/4.

⁷¹¹ АВ, Ф 334, Годишњи извештај ПК Војводине за 1948.

коренитим друштвеним и политичким променама система и власти. Током Народноослободилачке борбе будуће друштвено уређење је идеализовано, док је конкретан живот, оптерећен проблемима, налагао нова одрицања. Друштвена нестабилност осећала се као поратна последица рата и бурних дешавања везаних за настајање новог државног апарата власти. Требало је ускладити односе међу насељеницима, староседеоцима, различитим националностима. Прилагођавање и промене осетиће породица, у којој се мењају односи међу члановима. Традиционално уступа место савременијем начину и требало се у то уклопити.

Питање имовинско-правног положаја колониста после реорганизације СРЗ 1953. и 1954. било је 1955. политички проблем. Колонистичке породице су у односу на староседелачке биле у неравноправном положају. Нису могле добити кредит, отуђити земљу, добити дечји додатак, јер су „вештачки везане за земљу”. Бројне колонистичке породице нису могле остварити пуно запослење за све чланове. Зато је у колонистичким селима владала нервоза и незадовољство, изражено кроз речи „Тамо су вам имовину одузели, а овамо вам нису дали” и „Вратиће се Немци и одузеће вам куће и земљу”. Колонисти нередовно одржавају куће, многи су рушили помоћне зграде јер се нису осећали власницима. Наведене су негативне појаве алкохолизма, туча на селу, утицај цркве и секти.⁷¹² Узрок је могао лежати у нерешеном статусу аутоколониста, који су дошли по одобрењу СРЗ и добили куће из фонда општенародне имовине. Решење о колонизацији нису имали, а дошло је до продаје кућа у које су усељени 1945.⁷¹³

Проблема са адаптацијом имало је и аутохтоно становништво, које се споро уклапало у ново социјалистичко друштво. Новосадски окружни комитет КП у свом извештају из јуна 1946. извештава о слабој прихваћености СКОЈ-а међу омладином. Национални састав упућује да је Срба 67,58%, Мађара 12%, Словака 4,6%. Ако се сагледа заступљеност у односу на укупан број, види се да је само 24% Срба, 12% Мађара и око 16% Словака.

Одбори АФЖ су на социјалном плану постигли завидне резултате, јер су у дечјим домовима у вези са издржавањем растеретили државни буџет за 45%. Истакнут је низак ниво политичке свести код жена. Говорило се да је политички живот на селу „замро”. Становништво појединих села достигло је завидан културни ниво пре Другог светског рата. Познато је учешће немачког виолинског оркестра Равног Села на Радио Београду. Имућнији становници Темерина играли су пинг-понг и тенис. Знали су и слушали извођење оперета. После Другог светског рата затегнути су међуетнички односи у мешовитим селима, као што су Каћ, Руменка, Темерин и Змајево. Забележен је „веома лош” однос између Мађара и Срба у Темери-

⁷¹² АВ, Ф 334, а. ј. 7.503/15.

⁷¹³ АВ, Ф 334, 7.503/15.

ну.⁷¹⁴ Партија је путем фронтовских организација дала велики допринос да се овај наизглед „непремостив јаз изглади”. Слично је било у Сремским Карловцима и Каменици, где је за усташке злочине оптуживан читав хрватски народ, због лега нису успостављени „потпуно братски и срдачни односи”. Национализам Немаца био је пред Други светски рат присутан кроз шовинистичке манифестације Културбунда у Равном Селу, Футогу, Змајеву, Каћу и Бачком Јарку. Одлазак Немаца из Војводине оставио је по страни питање личне одговорности.⁷¹⁵ Ради мира су изједначаване и називане шовинистичким организације СРНАО, ХАНАО, ОРЈУНА и Соко. Власт је настојала да политиком братства и јединства изглади етничке проблеме. Посебно болан утисак остављала је намера да се злочини почињени у рату ставе у други план. Требале су године да се премости јаз између Срба и Хрвата у Сремској Каменици и Карловцима.

Прилике у Бачкој нису биле једноставне. Ратна дешавања у Шајкашкој и злочиначки рад у време фашизма условио је послератно протеривање 1.000 омладинаца Мађара у Темерин. Национално питање компликовао је и талас исељења Словака у матичну земљу.⁷¹⁶ Немир је подгреван и страхом од рата, док је власт настојала да их придобије да граде социјализам. Проношење лажних вести да су мађарске трупе на нашој територији било је повод за хапшењу пет мушкараца из редова националних мањина у Сомбору. Шовинистичких испада било је међу омладином Новосадског среза. Псовке и туче на игранкама пратиле су однос мањина у Бегечу, Каћу и Руменки. Било је случајева организовања посебних игранки за Србе, Словаке, Мађаре.⁷¹⁷ Извештаји са терена говоре да је у раду НФ слабо учешће националних мањина. Мађара и Словака готово да у појединим моментима није било у чланству КП у Гложану и Челареву током 1951.⁷¹⁸ Национална подвојеност осећала се приликом формирања посебних ратарских бригада од стране Мађара и Срба у Бачкој Тополи. Нетрпељивост се осећала међу децом у Сенти, свађе и туче међу омладином на игранкама у Шиду.⁷¹⁹ Социјалистичка власт вукла је све konce. Партијске директиве управљале су системом државне власти. Кампање, масовне акције и мобилизација маса само је пружала привид хармоније. Неукост маса је погодно тло за рад власти, која је настојала да у ходу разреши бројне послератне задатке.

Нова власт настојала је да се обрачуна са „безидејним приредбама, чајанкама, журевима”. Осуђивало се недељно и празнично забављање у кафанамa, уз пијанчење, профану музику и забавњачке модерне окретне

⁷¹⁴ АВ, Ф 336, а. ј. 3.115.

⁷¹⁵ АВ, Ф 334, 10.007.

⁷¹⁶ АВ, Ф 335, а. ј. 2.126.

⁷¹⁷ АВ, Ф 340, 146 и 1.229.

⁷¹⁸ АВ, Ф 336, 3.135.

⁷¹⁹ АВ, Ф 340, 3.774.

игре. Описиван је повратак „моде” кулачких и богатих девојака и момака, што је оцењено као непожељно истицање одевања, супротно скромним могућностима радничких и сеоских момака и девојака. Црква и кафана привлачиле су упркос пропаганди, народ се није лако одрицао навика. Посебно је предњачила католичка и евангелистичка популација. Цркву је посећивала и омладина. Осуђиване су ситнобуржоаске навике приликом организовања бројних и разноврсних културно-просветних садржаја, чији је циљ био стицање прихода. Мислило се на наплаћивање улазница, мада није заборављан ни велики утицај манифестација на „буђење маса”.

Проблеме је колониста могао савладати прилагођавањем географском подручју, стицањем нових навика, знања и понашања. Адаптација је могућа комбинацијом природних, социјално-економских, етничко-друштвених и културних фактора. Основни видови адаптације су биолошки, здравствени, економски и културни. Адаптација колониста одвијала се у сложеним условима послератне обнове. Бројни проблеми оптеретили су стварност. Неписменим масама руководила је Партија, чврстог курса, селећи са подручја геноцида Србе. Притисак маса на Војводину је последица дуготрајних ратних траума и празних стомака. Голи и боси хитали су у Војводину. Агонија сиромашних учесника оба светска рата завршила се аграрном реформом и колонизацијом Војводине. Остварен је за пет година велики напредак, који се, по апологетима социјализма, није могао мерити са претходних 50 година. Напредак је постигнут у вођењу домаћинства, нези деце, личној хигијени. Учињен је цивилизацијски напредак, а промене су шокантне.

РЕЗУЛТАТИ КОЛОНИЗАЦИЈЕ ЈУЖНЕ БАЧКЕ

Територија данашње Војводине имала је улогу класичног миграционог подручја. Аграрна дешавања модерног доба указују на два периода, први 1919–1941, други 1945–1950. Иако је реч о истом процесу, изводи се у два различита друштвено-економска и социјално-политичка система. Различите историјске околности, распад моћне царевине, настанак капиталистичке Краљевине, њен крах у време Другог светског рата, формирање социјалистичке државе, све је то амбијент колонизације Срба. Понавља се у измењеним околностима, на истом простору и у кратком времену. Паралелно са аграрном реформом одвијала се колонизација српског становништва. Национални, економски, политички, друштвени и социјални интереси могли су бити после два рата реализовани поделом великих поседа и пресељењем становништва. Егзактне, упоредне демографске анализе колонизације нису настале упркос бројним научним радовима, јер су изостали једнообразни статистички подаци. Колонизовани Срби из Босне и Херцеговине чинили су највећи проценат колонистичке популације у Војводини.

Колонизација и аграрна реформа су плод рата и последица послератних политичких промена у условима политичких компромиса, уништене пољопривредне индустрије и могућности бржег економског развоја, индустријализације и запошљавања. Изостале су инвестиције, а пољопривреда је препуштена приватној иницијативи и скромној подршци државе. Недостатак адекватног тржишта, саобраћајница и капитала и слаби приноси нису решили економске проблеме села после Првог и Другог светског рата.

Опречни друштвено-економски системи условили су настанак две доктрине без јединствене аграрне политике. Физиократско учење стигло је из Чешке, док је комунистичко импортовано од немачке и аустријске социјалдемократије. Обе аграрне политике патиле су од недоследности и противречности упркос законском нормирању.

Остаци феудализма, пауперизација села, аграрни немири и страх од револуције приморали су власт на социјалне и економске уступке. Претходне одредбе укинуле су феудалне и колонатске односе. Сељаци су стекли слободу, а велепоседници могућност надокнаде за експроприсано земљиште. Девети члан Претходних одредби гарантовао је привилегије добровољцима у ратовима 1912–1918. Око пола милиона сељачких породица добило је земљу у првој Југославији, на рачун 10.000 велепоседника,

који су добили одштету у износу од четири милијарде динара.⁷²⁰ Намера власти у првој Југославији да колонизацијом осигура националне интересе на рачун Немаца и Мађара није остварена, јер држава није спремна ни организационо ни материјално. Промене су делимично акт изнуде и испуњења крфског обећања датог од стране српске владе у време рата.

Власт је више средстава уложила у откуп и надокнаде за експроприсано земљиште. Наследници Котека на футошком властелинству добили су преко 32 милиона динара и остављен им је супермаксимум, који су успешно продавали до Другог светског рата по тржишној цени. Власт је водила рачуна о очувању права земљопоседа преко надокнаде за експроприсано земљиште. Уз помоћ адвоката, земљопоседници су, у спречи са властима, штитили своје интересе. Непријатељски однос према колонизацији исказивали су на разне начине, најчешће уз помоћ утицајних чиновника, политичара, дипломатије и чувара велепоседа.

Током друге колонизације земљу из аграрног фонда добило је 180.000 породица сиромашних сељака, 71.000 беземљаша и 65.000 колониста. Аграрна реформа требало је да реши глад за земљом, пренасељеност становништва и питање социјалног ослобођења сељаштва негујући патуљасте посед.⁷²¹

Изостао је брз друштвени развитак и просперитет. Тржиште пољопривредних производа је дезорганизовано због уситњеног поседа и промене састава становништва. Брђани су имали слабију ратарску производњу. Развој села нису подстицали минимални кредити, мере принудног откупа и ниске цене пољопривредних производа. Тежиште је стављано на развој индустрије. Колонизација је, упркос недостацима, пољопривредна и политичка мера. Циљеви јој нису дефинисани, а плод су околности и компромиса.

Колонизација је израз историјске, економске и социјалне нужде, те политичког и националног притиска. Етничко насељавање Срба у време прве колонизације није извршено на рачун немачког и мађарског националног простора. Историјско право Срба на простор остварено је након бројних миграција. Срби су потискивани током германске и мађарске колонизације у 18. и 19. веку, која није новац трошила на откуп земљишта, већ на унапређење живота колониста. Подизање стандарда изостало је у обе српске колонизације. Страх од револуционарног врења утицао је на спровођење прве реформе и колонизације. Подстицаји сеобе су постојање нетрпељивости између три супротстављене конфесије у Босни и Херцеговини и страдања Срба од физичког исцрпљивања и ликвидирања. Држава није успела да се суочи са политичким последицама рата, те је жртвама

⁷²⁰ И. Божић, С. Ћирковић, М. Екмечић, В. Дедијер, *Историја Југославије*, стр. 421–423. Сељачки порез је 1932. износио четири милијарде, колико и одштета велепоседницима.

⁷²¹ Бранко Петрановић, Чедомир Штрбац, *Историја социјалистичке Југославије*, књ. 1, стр. 57.

омогућила колонизацију као сатисфакцију. Колонизовани су Срби, а Хрвати у малој мери. Муслимани нису стављани пред дилеме, територијално се групишу. Друга колонизација поновила је уселјавање аграрног становништва у склопу великих политичких промена, спроведена на брзину, поред добровољног одласка постојао је притисак.⁷²²

Држава је колонизацијом морала да награди добровољце. Других националности учесника рата, сем српске, готово да није било, мада је свима обећана земља. Колонизација је требало да оствари национални интерес у пограничним крајевима, да обезбеди ефикаснију заштиту и безбедност. Уследила је пенетрација немачког живља, остварена масовном куповином поседа. План нове колонизације имао је и национални циљ – успостављање заштитног појаса према Мађарској. Његово осмишљавање је осујећено услед недостатка новчаних средстава и почетка новог светског сукоба.

Постојао је предлог бана Дунавске бановине да се у Новом Саду оснује бановински одбор за ренационализацију помађарених Словена у Војводини. Бан је предлог упутио 29. јуна 1935. Министарству унутрашњих послова. Предлагао је да се проучи стање у општинама. Нажалост, предлог није размотрен.⁷²³ Колонизација Бачке извршена у 18. веку са циљем насељавања Немаца имала је план и обезбеђену економску основу, док је колонизација Бачке између два светска рата без озбиљног плана и значајнијих средстава. Покушај поновне колонизације Југославије није превазишао теоријско разматрање локалне власти. Мотив нове колонизације је покушај да се заустави економска пенетрација немачког становништва у Бачку и друге северне крајеве. Министар унутрашњих послова Краљевине Југославије обавестио је бана Дунавске бановине поверљивим писмом од 19. јула 1938. да је немачка влада ставила на располагање Немачком путничком уреду у Београду, на чијем челу је генерални конзул Франц Нојхаузен, суму од триста милиона динара годишње за финансирање куповине земље од стране Немаца. Предност је имала земља уз обале Дунава, на простору Бачке, Баната, Барање и Славоније. Куповина је имала успеха у Војводини, зато се од бана те бановине очекивало да уз помоћ Министарства пољопривреде и Привилеговане аграрне банке то спречи. Бан С. Рајић је упознао са намером директора Штедионице Дунавске бановине, кога је замолио да спречи немачку пенетрацију тако што ће спремити план за колонизацију нашег живља у Војводину. Директор је, упркос жељи, указао бану да министарства у Београду нису имала разумевање „јер су рачунске цифре и каматни обрачуни били увек важнији од ма каквог, па и најкрупнијег националног питања”.

Зато је одлучено да се ограничи прелазак непокретне имовине у руке Немаца. Намера је била да се створи акционарско друштво са капита-

⁷²² Слободан Ђурчић, *Једна мало позната миграција у Војводини*, стр. 71, 73.

⁷²³ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација 1918–1941*, стр. 267.

лом који је износио пет милиона динара, мада се сматрало да би та сума требало да износи до 500 милиона динара. План Управног одбора Штедионице није наишао на разумевање министра унутрашњих послова Антона Корошеца. Сматрало се да ће уредба о ограничењу отуђења непокретне имовине на подручјима у Љубљани, Загребу и Новом Саду бити донесена ради спречавања Немаца и Мађара да куповином постану власници земље, коју су аграрни субјекти добили аграрном реформом. Ова мера није спречила тајну продају земље, на основу признаница. Национални живаљ, међу њима је било и добровољаца, продавао је аграрну земљу националним мањинама, што је штетило интересима земаљске одбране.

Бан Дунавске бановине и Игњат Павлас, члан другостепене комисије за отуђивање непокретне имовине, предложили су да држава добије право првокупа. Павлас је предлагао увођење колонизационог појаса поред мађарске границе, али није изнео услове и мере за извођење. Председник владе Стојадиновић и министри нису узели предлог Павласа у озбиљније разматрање. Немци нису водили рачуна о цени већ о циљу, па су куповину наставили и за време Цветковићеве владе. Апсурд је био то што су олако трошили марке без подлоге, које су мењали у наше динаре са подлогом. Једино је бану преостало да предочи стање председнику владе у извештајима о имањима у Војводини која се продају.⁷²⁴ Ни Драгиша Цветковић није желео да се замера Немачкој, па је осујетио план насељавања добровољаца на територије са немачким становништвом.⁷²⁵

Национални циљ остварен је у погледу „смањивања економске моћи велепоседника страних националности”. Изражавала се критика на рачун „малог обима”, „слабих резултата” и пролетаризовања аграрних интересената. Није реализован став подгрејан од незадовољних сељака да се прошири обим реформе и колонизације, иако је „примљено неколико десетина хиљада молби за додељивање земље и насељавање”.⁷²⁶

Бачка је насељена Србима, Мађарима и Немцима. Њихова бројчана заступљеност упућује на изражену етничку подељеност. Предност су 1921. имали Мађари са 260.988 становника, Срби и Хрвати 246.598, Немци са 173.796. Поред ова три народа са израженом националном посебношћу, присутне су и друге мање етничке групе, које су у већој мери одсликавале присуство разлика. Колонизација је требало да поправи демографски положај Срба, са укупно 29.465 лица у Бачкој, или 3,8% становништва.⁷²⁷ Табела 98 указује на 6.518 колониста у Бачкој, који су утицали на промену националне структуре. Резултати првог колонизовања Бачке нису довели до значајнијих етничких промена, што је у супротности са прокламованим

⁷²⁴ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, стр. 274–276.

⁷²⁵ Драган Тешић, *Закон Краљевине Југославије о добровољачком питању*, стр. 297.

⁷²⁶ Миливоје Ерић, *Аграрна реформа и колонизација 1918–1941*, стр. 472, 506–523, 531, 535.

⁷²⁷ Бранислав Ђурђев, *Послератно насељавање Војводине*, стр. 31.

национално-политичким циљевима. Јужна Бачка је од посебног националног, привредног, културног и војног значаја. Остварен је социјално-политички циљ – промена аграрно-поседовне структуре – ради избегавања револуционарног аграрног врења и стварања већине словенског живља.

Надељени у Бачкој	Број
Добровољца	3.269
Колониста	1.195
Оптаната	482
Аутоколониста	1.572
Свега:	6.518

Табела 98. Надељени у Бачкој у првој аграрној реформи и колонизацији

Тежња Срба да етнички овладају Војводином провлачила се и кроз дневне новине. Подручје Војводине је беспримерни мозаик у ком Словени имају етничку већину на половини територије, право на власт и управу.⁷²⁸ Подручје Бачке, Барање и Баната 1921, по вероисповести, чинило је 473.112 православних и 693.751 римокатолик.⁷²⁹

Политичке прилике после Првог светског рата разматране су од српске емиграције. Демографско-етнографска студија професора Л. М. Кнежевића указује да је колонизација „административна акција спроведена од државних власти... Али теран нико није из Војводине. Надошла је једна знатна принова српског живља, која се јако много множила, али услед веома рђавих хигијенских прилика и друге климе многи су страдали. Нарочито је била јака смртност одојчади и мале деце. За време рата су Мацари брутално избацили све те насељенике из Бачке и Барање. И они су се били прилагодили новом начину живота, нарочито деца њихова која се ни у чему нису разликовала од деце аутохтоних Војвођана”.⁷³⁰

Слободна Војводина наводи да је старих колониста после Другог светског рата, изузев Суботичког и четири среза Сремског округа, било око 11.316 домаћинстава или 46.704 душа.⁷³¹ Експропријационе одлуке омогућиле су колонизацију, али на основу њих није могуће утврдити број насељених добровољаца, јер додељени посед није подразумевао насељење. Питање колико је коштао државу насељеник покушао је да дефинише О. Франгеш. Он је изрекао суму од 4.847 динара, што је прихватио и М. Мирковић. Гаћеша је то одбацио аргументацијом да је само земља за једног надељеног добровољца у Бачкој била 13.655,73 динара. Обавезе досељеника су веће од права. Поред ангажовања на обради земље, без инвентара, морали су у року од три године да саграде кућу. Откуп земљишта за коло-

⁷²⁸ *Политика*, 24. 5. 1932, стр. 4.

⁷²⁹ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. 1. 1921*, стр. 346.

⁷³⁰ Лазо М. Костић, *Српска Војводина и њене мањине*, Торонто, 1969. стр. 55 и 56.

⁷³¹ *Слободна Војводина*, бр. 254, 26. 8. 1945.

нисте у року од 20 година регулисан је скромним кредитом, без кућа, па су колонисти узимали у закуп станове. Зајам су подизали приликом градње куће. Задуживали су се код зеленаша, што је ометало економски напредак породице.

Колонисти Босне и Херцеговине насељени су у новоформиране колоније као што су Сириг, Ветерник и Степановићево и у десетину места у Војводини. Привилегован положај имали су добровољци, којима је закон гарантовао доделу земље, помоћ у додели позајмица за изградњу кућа и набавку пољопривредног инвентара. Колонистичка насеља чинила су део друштва који споро напредује. Ситан посед није остваривао вишкове производње, задовољавао је личне интересе добровољаца, решавао питање „глади за земљом”. Није им у прилог ишао факултативни откуп 1925, уведен са намером да заштити велепосед и врати део земље.

Миленко С. Филиповић наводи да је колонизација српског елемента вршена из етнополитичких разлога, јер су друге народности имале већину. Ценио је успех, упркос недостацима, трагични „помор” досељеника, „тешко” сналажење, недостатак инвентара, требало је времена да се биолошки, социјално и културно адаптирају.⁷³² Одговорност стручних органа није подвргавана контроли, присутне су злоупотребе. Колонизација није ефикасна, већ маратонска фаза заокружена миграцијама после Другог светског рата, изведена у специфичним историјским, друштвено-економским и политичким условима.

Вишевековни српски простор у Босни и Херцеговини Срби су почели да напуштају под утицајем лоше креиране аграрне реформе у Босни и Херцеговини. Патриотизам је подразумевао и право на посед, који је симбол опстанка у аграрној земљи. Присутна су размишљања да „тешка осећања нису им давала мира да поново заснују живот на старом огњишту”. Радило се о „забораву на ужасе, на које су их подсећала многа места и предмети у родном крају и изазивали у њима тежак душевни комплекс”.⁷³³ Напуштен простор остављен је за креирање нове етничке слике. Долазак у Војводину изазвао је противречна тумачења и отворио нову страницу у решавању српског националног питања.

Разлоге миграција налазимо у екстензивној пољопривреди и слабој индустрији на којој је почивала Босна и Херцеговина 1918. Имала је 13% становништва Краљевине СХС, а само 145 индустријских предузећа, шест пута мање од Војводине и Словеније. Развој није текао узлазном линијом. Наставио се висок прираштај становништва Босне и Херцеговине, које је 1938. представљало 15% југословенске популације, а само 7% југословенских индустријских предузећа.⁷³⁴ Прилагођавање становника је утицало на

⁷³² Миленко С. Филиповић, *Проучавање насељавања Војводине*, стр. 9.

⁷³³ Бранко Перуничкић, *Послератна померања сеоског становништва код нас*, Задружни архив, Нови Сад 1959, стр. 176.

⁷³⁴ И. Божић, С. Ђирковић, М. Екмечић, В. Дедијер, *Историја Југославије*, стр. 422, 426.

природни прираштај, који је у старом завичају износио преко 30%. Морталитет је имао узлазну линију, а затим се стабилизовао. Рат је смањио популацију, а посебно је страдало мушко становништво од 30 до 50 година живота. Иако енергични, досељеници су имали потешкоћа економске, културне и социјалне природе. Промене се одражавају на живот у породици и укључивање жена у друштвени живот, што води смањењу наталитета.

Феномен колонизације одиграо се у доба настајања прве и друге Југославије. Разликовао се како у обиму тако и начину извођења, резултатима и дужини трајања. Колонизација је продуковала сложена етничка кретања и померања. Промењени политички и економски услови условили су настанак новог тржишта, кредитног и пореског система након 1918. Прва Југославија је изразито аграрна земља, у којој су сељаци остваривали преко 60% националног дохотка. Доношене су уредбе, наредбе и упутства привременог карактера. Такво стање је потрајало све до 1931, односно 1933. године, када су донети дефинитивни закони о ликвидацији аграрне реформе и постојећих аграрних односа. С обзиром на различите прилике, provedба аграрне реформе после Првог светског рата вршена је по засебним прописима и то: 1. за јужне крајеве, 2. за Босну и Херцеговину, 3. за Далмацију и 4. за северне крајеве.⁷³⁵ Резултати колонизације у три подручја показују да је највише породица насељено у Војводину – 23.225, у Македонију, Косово и Метохију 15.772, а у Славонију 5.190, односно укупно 44.187 породица (Табела 99). Бачка је по попису из 1931. имала 780.735 становника, а колониста је 1939. било 29.465 душа, односно 3,8% од укупног броја, што је обим недовољан да оствари национализацију територије.⁷³⁶

Подручје насељавања	Породица	Површина у кј	Број насеља
Македонија, Косово и Метохија	15.772	216.770	330
Војводина	23.225	184.939	130
Славонија	5.190	34.672	75
Укупно	44.187	436.381	535

Табела 99. Три подручја међуратне колонизације⁷³⁷

Година	Број газдинстава	Обрадиве површине	Просечно газдинство (кј)	Државни сектор (кј)	Јавна сврха (кј)
1939.	214.120	2.787.732	13,02		
1947.	288.646	2.439.235	8,6	272.365	16.132

Табела 100. Упоредни преглед броја газдинстава и њихових површина 1939. и 1947. у Југославији⁷³⁸

⁷³⁵ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, стр. 573.

⁷³⁶ Мирко Митровић, *Насељавање и колонизација Војводине 1690–1945*, Годишњак Друштва историчара Војводине, Нови Сад 1984, стр. 216.

⁷³⁷ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 358.

Аграрно-поседовна структура Војводине 1941. указује на благу предност српских породица, којих је 160.931, у односу на немачке (92.039) и мађарске (64.137). После друге аграрне реформе и колонизације дошло је до уситњавања поседа 70.000 газдинстава. Социјализација у области аграра омела је стварање вишкова и напредак производње. Просечно газдинство је са 13 кј пало на 8,6 кј.

Народ	Породица	Земље у кј
Срби	160.931	1.210.090
Немци	92.039	663.572
Мађари	64.137	403.626
Румуни	21.996	148.213
Словаци	20.458	99.581
Хрвати	13.187	64.148
Буњевци	11.625	89.213
Русини	3.772	24.596
Остали	1.758	11.799
Јевреји	1.254	33.215
Општине	1.700	102.295
Остали	163	7.218
Свега:	393.020	2.857.566

Табела 101. Аграрнопоседовна структура обрадиве површине у Војводини пре 1. 4. 1941.⁷³⁹

Апсурд се огледао у чињеници да је пресељење лако текло, док је прилагођавање новој географској средини захтевало време и одрицање. Земља се делила на начин који је више био национално-социјални, често политичко-партијски, док је економска страна занемаривана.⁷⁴⁰ Одсуство плана огледало се у подизању насеља без инфраструктуре. Померањем масе брдског становништва у равницу изостало је подизање квалитета живота и продуктивности производње. Колонизација није завршена ни 1940, када је на годишњој скупштини Савеза аграрних заједница у Новом Саду констатовано да још долазе нови колонисти којима је требало подићи нове куће и привредне зграде, дати пољопривредни инвентар и стоку да би земљу могли обрађивати. Таквих колониста на територији Савеза је 450. Министарство пољопривреде је последњи пут овом савезу испоручило грађу 1930, а кредит 1934. Стање је описано речима: „Ново насељени колонисти налазе се у очајној беди и опажа се велика смртност код деце услед исхране”.⁷⁴¹

⁷³⁸ АВ, Ф 185, а. ј. 2.082.

⁷³⁹ АВ, Ф 185, а. ј. 7.

⁷⁴⁰ АВ, Ф 126, III, 10.859/930.

⁷⁴¹ Дан, бр. 145, 1940.

Државне власти нису знале број лица са правом на добровољачки статус. Стално су пристизале пријаве, међан је закон, вршена ревизија спискова. Остало је непознато колико се добровољаца неземљорадника користило законским повластицама, државним стипендијама, правом на концесију, кредитима за отварање радњи итд. Несклад се огледао у чињеници да је капиталистичка држава распарчавала велики посед и стварала ситна сељачка газдинства, која нису могли да обезбеде издржавање породице. Реформа је проглашавана узроком пада пољопривредне производње у Војводини. Велепоседницима је остављено 35–40% обрадиве земље. Колонисти су препуштени себи, без доделе пољопривредног кредита, а није заведен јединствен систем непосредних пореза. Све до 1928. постојале су високе царине, скроман буџет, разбацаност поседа, маказе цена и несклад између индустријске и пољопривредне робе. Буџет Министарства пољопривреде износио је мање од два одсто, иако је пољопривреда главна привредна грана. Поред економског циља одржања производње, колонизација има и национално-политички циљ – мењање националне, социјалне и поседовне структуре становништва, иако је власт након 1945. износила да колонизација нема за циљ доминацију у условима националне равноправности. Посебан политички значај имало је насељавање носилаца „здравог прогресивног духа и иницијатора послератне социјалистичке изградње”.⁷⁴²

Основу партизанског покрета чинили су Срби са територије Босне и Херцеговине, Црне Горе, Хрватске и Србије. Ратници су очували традицију и сељачку психологију, спремни да у миру уживају плодове „ратних подвига” и идентификују лично са општим добром.⁷⁴³ Последице Другог светског рата упућују и на прогоне 300.000 Срба у Србију (Табела 102).

Област	Погинуло	Онеспособљено	Затварано	Избегло/Србија
Србија	160.626	102.309	323.652	
БиХ				54.332
Хрватска				65.442
Македоније				43.302
Црна Гора, Сан-цак, Метохија				51.590
Словенија				6.202
Бачка				21.017
Нерегистровани				50.000
Укупно:				291.885

Табела 102. Биланс рата у Србији 1941–1945.⁷⁴⁴

⁷⁴² Владимир Ђурић, *Најновије насељавање Бачке колонистима из Хрватске*, стр. 3, 4.

⁷⁴³ И. Божић, С. Ђирковић, М. Екмечић, В. Дедијер, *Историја Југославије*, стр. 565 и 566.

⁷⁴⁴ Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, књ. 3, стр. 345.

Друштвено-економске промене наговештене су 21. новембра 1944. „национализацијом непријатељске имовине”. Следећи правни и политички корак је одузимање имовине југословенских држављана немачке националности у корист државе, узето је 40% укупних обрадивих површина. Закон о конфискацији, донет јуна 1945, предвиђао је секвестар, државну управу над имовином. Држава је остварила право власништва и централистичку управу. Формиран је земљишни фонд од 1,5 милиона ха, 800.000 ха додељено је беземљацима, а остало пољопривредним добрима. Искуство претходне колонизације указује на велики трошак за градњу кућа колонистима. Уношењем немачких кућа у фонд конфискације створена је солидна база за успех колонизације. Конфисковане су 62.384 немачке куће различитог квалитета.

Донет је сет правних прописа који су наведене мере спровели у живот. Уредба о реду првенства од 2. септембра 1945. фаворизује првоборце. Затим је донесена Уредба о оснивању фондова, стамбених и пољопривредних зграда, пољопривредног инвентара и стоке, семена и хране добијене конфискацијом и експропријацијом. Донета је 21. септембра 1945. Уредба о спровођењу насељавања бораца у Војводину, а потом и Одлука о додели 8 кј, уз доделу куће и помоћних зграда свакој породици. Својина је по чл. 10 загарантована 20 година.⁷⁴⁵

Значајни политички моменти указују на лутање у конкретизацији процеса колонизације. Министар Вукосављевић је захтевао да се послом колонизације бави Експозитура Министарства за колонизацију. Међутим, то се обављало иза политичких кулиса. Министарство је почетком јуна само претпостављало обим колонизације Војводине са укупно 15.000 лица, а квота Босне и Херцеговине је подразумевала 6.000 лица. Друштвено-политички, економски и социјални проблеми долазе до изражаја и условиће процес спровођења аграрне реформе. План колонизације донет 21. августа 1945. садржи:

1. Подела земље колонистима
2. Додела куће и окућнице
3. Свака покрајина добиће рејон насељавања
4. Није била предвиђена подела свих кућа, остављена је резерва
5. Неподељене ће остати утрине, шуме и ритови
6. Самоволни исељеници морали су бити исељени
7. Поделу кућа вршили су месни одбори, сачињен од три представника колониста, уз присуство представника Министарства за колонизацију
8. Колонизација је предвиђена у чисто немачким селима.

У првом моменту није прецизиран рејон насељавања колониста из Босне и Херцеговине. Прва је рејон добила Црна Гора, док су Хрватска и Словенија изостављене. Војводина није консултована, њени органи власти

⁷⁴⁵ Никола Гаћеша, *Исељавање из Босне и Херцеговине у Војводину 1945–1948*, стр. 390–393.

су изван израде плана колонизације. Организација пресељења и транспорт обликовани су у четири фазе:

1. Транспорт од места до збирне станице,
2. Транспорт од збирне до растушне станице,
3. Транспорт од растушне станице до истоварне и
4. Транспорт од истоварне станице до места колонизације.

Територија	Број породица
БиХ	9.000
Хрватска	7.000
Црна Гора	6.000
Србија	6.000
Војводина	4.000
Словенија	3.000
Македонија	2.000
Укупно:	37.000

Табела 103. План квота 31. 8. 1945.

Аграрна комисија Министарства за колонизацију и пољопривреду је 27. августа 1945. донела одлуке о квотама (Табела 103). Предвиђени земљишни фонд проширен је за 5.000 колониста. Остали су непознати критеријуми и недоречена питања зашто је квота Босне и Херцеговине била најбројнија. Забележено је да је расправа трајала два дана и да одлука није једногласна. Несугласице су присутне почев од израде плана пресељења, утврђивања усељеничких рејона и квота и неслагања министара Васе Чубриловића и Сретена Вукосављевића са државним мерама. Сматрали су да ће исељавањем српски етнички елемент ослабити у Босни, Херцеговини и Хрватској.⁷⁴⁶

Политичке одлуке нису образложене, изостао је „осврт о суштини колонизације и начину утврђивања квота”. Утврђен је босанскохерцеговачки рејон у Банату између Зрењанина, Јаше Томића и Кикинде. Спровођење колонизације преузео је политички тим, који су 30. августа 1945. формирали Главни народни одбор Војводине, ЈА, ЈНОФ, Црвени крст, УСАОВ, Јединствени синдикат и Повереништво за колонизацију. Размотрили су питања дезинсекције, дочека, исхране, смештаја и санитета. Прва мера уследила је 31. августа 1945. исељавањем аутоколониста са немачких имања предвиђених за колонизацију. Колонизацију је спровело Министарство пољопривреде и сточарства НР Босне и Херцеговине заједно са војском и органима месних одбора. Одсек за социјалну политику руководио је пословима пријема и упућивања молби Министарству за колонизацијуДФЈ и отпремања колониста, упркос недостатка железничког возног парка, пре-

⁷⁴⁶ Никола Гаћеша, *Исељавање из Босне и Херцеговине у Војводину 1945–1948* (Посебан отисак из зборника *Миграције и Босна и Херцеговина*), Сарајево 1990, стр. 397, 402.

воза пошилки Унре, пруга различитог колосека, порушених мостова и успореног саобраћаја.

Републичке квоте претрпеле су нове измене. Дошло је до одустајања Словеније од предвиђеног насљавана. Априла 1947. републичке квоте су повећане на 14.500 колониста из Босне и Херцеговине (Табела 104). Аграрни савет је 8. септембра 1945. колонизацију поверио Комисији за насљавана бораца у Војводини и донео одлуку о местима колонизације. За насљавана је предвиђено девет места Бачкопаланачког среза, односно укупно 3.000 породица.⁷⁴⁷

Територија	Број породица
БиХ	12.000
Хрватска	9.000
Црна Гора	7.000
Србија	6.000
Војводина	6.000
Словенија	3.000
Македонија	2.000
Укупно:	45.000

Табела 104. План квота 4. 9. 1945.⁷⁴⁸

Република	Нова квота
БиХ	2.500
Хрватска	1.200
Србија	900
Македонија	400
Црна Гора	200
Укупно:	5.200

Табела 105. Повећање републичких квота 1947.⁷⁴⁹

Спољним колонистима Војводине је додељено 371.352 кј. Колониста је укупно 43.443.

	кј	Колониста
БиХ	119.230	15.384
Хрватска	82.157	9.279
Црна Гора	47.669	5.384
Србија	57.386	6.472
АП Војводина	42.429	4.862
Македонија	15.004	1.682
Космет	4.235	47

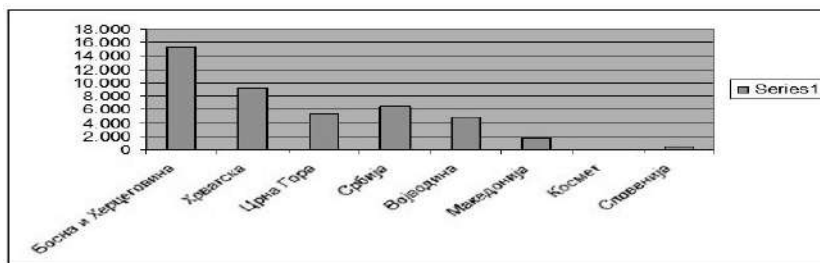
⁷⁴⁷ АЈ, Ф 97, фасц. 1–1.

⁷⁴⁸ Никола Гаћеша, *Исељавана из Босне и Херцеговине у Војводину 1945–1948*, стр. 393, 395, 396.

⁷⁴⁹ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 520 и 521.

Словенија 3.242 363.⁷⁵⁰

Н. Гаћеша наводи да је из Босне и Херцеговине колонизовано 13.096 породица, односно 78.576 лица, што је 34,82% од укупне насељеничке популације, која је износила 225.696. Дијаграм 9 указује на то да Црна Гора, Македонија и Словенија нису испуниле квоту.

Дијаграм 9. Број колонизованих породица у Војводини по републикама

Држава није имала план модернизације пољопривреде, задржавајући мали посед и слаб принос. Наметнут је систем административног управљања пољопривредом. КПЈ је руководила економским животом и мешала се у међунационалне односе. Преко Аграрног савета и аграрних комисија она креира аграрну политику. Разрешена су са највишег нивоа питања максимума земљишта, рејона, колонизационих квота и националне структуре аграрних интересената.

Урбанизација села је изместила динарско становништво у панонске оквире, раскида се са патријархалном културом задруга, мењају се навике и обичаји, обликују нове политичке, економске, социјалне и културне димензије.⁷⁵¹ Временом настају елементи заједничке ношње, кухиње, обичаја и начина живота. Померања становништва колонизацијом изазваће другу значајну промену – напуштање села и одлазак у град после Другог светског рата. Слом традиционалног огледао се у наметању аграрне политике од стране државе. Преко колониста се руководило приликама на селу. Колонизација се суочила са комплексном стварношћу, која је оптерећена проблемима везаним за смештај, снабдевање храном, покућством, инвентаром, стоком, одећом и обућом. Аутоколонисти, војска и цивилни логори су запоседали напуштена немачка села одређена за колонизацију.⁷⁵² Насилно иселјавање самовољних колониста спроводило се без сентименталности, како би се испоштовао план.

Проблем сељаштва схваћен је као државни и друштвени проблем. Остварен је интерес сиромашних бораца, који су колонизацијом стекли посед. Истовремено је под удар аграрне реформе дошао велепосед. Одре-

⁷⁵⁰ АВ, Ф 184, 3.142.

⁷⁵¹ Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, књ. 3, стр. 346–349.

⁷⁵² АВ, Ф 334, а. ј. 138.

ђивањем максимума успостављена је могућност стицања дохотка. Остварен је социјални и друштвени принцип да земља припада ономе ко је обрађује. Економски гледано, уситњен је земљишни посед како би се бројно становништво обезбедило земљом. Последица је слаба обрада земље, пад производње и тржишних вишкова. Излаз је нађен у стварању крупних газдинстава на задружној основи и подизању индустрије. Резултати колонизације утицали су на промену аграрнопоседовне структуре и имовинских односа. Аграрном реформом престала су да постоје у Војводини 76.733 немачка поседа, а придошло је 67.000 нових поседника.⁷⁵³ Конфисковани немачки посед, предуслов за извођење колонизације, обухватао је 715.170 кј земље (Табела 106).

Народ	Земљиште у кј
Немци	715.170
Остали	16.179
Свега:	731.349

Табела 106. Конфисковано земљиште у Војводини⁷⁵⁴

Предуслов за извршење аграрне реформе после Другог светског рата био је земљишни фонд, који је формиран по моделу конфисковања, експропријације и узимања напуштене земље.⁷⁵⁵

	Конфисковано	Експроприсано	Напуштена земља
Бачка	371.846 кј	225.470 кј	4.401 кј
Банат	265.391 кј.	148.764 кј	7.932 кј
Срем	77.549 кј.	58.759 кј	1.332 кј
Укупно:	714.786 кј.	432.993 кј	13.665 кј
Свега:	1.161.444 кј		

Табела 107. Земљишни фонд у Војводини

Земљом је до спровођења колонизације управљала Управа народних добара, која је до доласка колониста обрађивала земљиште. Породице колониста добијале су од Управе намештај и храну. Управа је ликвидирана са формалним окончањем аграрне реформе крајем 1948. Табеле 107 и 108 упућују на уситњеност поседа.

Домаћинства	Година 1931.	Година 1948.
До 2 ха	33,80%	27,40%
До 5 ха	34%	38,20%

⁷⁵³ Владимир Стипетић, *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ године 1945–1948*, стр. 455–457.

⁷⁵⁴ АВ, Ф 185, а. ј. 7.

⁷⁵⁵ АВ, Ф 184, 3.142.

До 10 ха	20,50%	21,70%
----------	--------	--------

Табела 108. Класификација земљишног поседа

Нивелација земљишног поседа ишла је у правцу свођења крупног поседа у средњи и уздизање ситног поседа. Разлике у величини поседа су минималне. Обе колонизације су имале исти економски резултат са различитом политичком позадином. Задовољени су минимални социјални интереси и остварен политички циљ консолидације система капиталистичке и доцније социјалистичке власти. Најзначајнија последица унутрашње и спољне колонизације лежала је у чињеници да је 40% обрадивог земљишта променило власника. Немачко становништво је потиснуто колонистима који нису могли преко ноћи променити искуство и менталитет, те стећи нова знања. Повећање броја газдинстава утицало је на смањење земљишне површине. Величина земљишног поседа варирала је између 2 и 10 ха, а три четвртине поседника имало је између 8 и 12 кј. Табела 107 указује на нешто крупнији земљишни посед у односу на прву колонизацију. Овакав расплет процеса довео је у Војводину брдско становништво, без инвентара, капитала и знања. Они ће се уклапати у амбијент земљорадничких задруга и социјалистичког сектора у пољопривреди.⁷⁵⁶

Додељено је 38.852 кућа, што је мање од броја колонизованих породица. Укупно 246.606 колониста добило је 371.352 кј. Исто толико су добили аграрни интересенти из Војводине. Немаца је пре рата 92.039 породица са 663.572 кј. Војводину су населиле 41.633 породице у 132 колонистичка места, са 246.606 чланова, највише из Босне и Херцеговине⁷⁵⁷ (табеле 109 и 110).⁷⁵⁸

Република	Породица	Чланова	Земље у кј	Кућа
БиХ	13.534	85.754	119.230	
Хрватска	9.279	52.868	82.157	
Црна Гора	5.394	37.425	47.669	
Србија	6.472	37.741	57.386	
Македонија	1.682	10.352	15.004	
Космет	47	316	4.235	
Словенија	363	1.670	3.242	

⁷⁵⁶ Владимир Стипетић, *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ године 1945–1948*, стр. 459, 465, 466, 475.

⁷⁵⁷ Податак из 1950. наводи да су из БиХ досељене 15.384 породице. АВ, Ф 184, 3.142

⁷⁵⁸ АВ, Ф 185, а. ј. 7.

Војводина	4.862	20.480	42.429	
Свега:	41.633	246.606	371.352	38.852

Табела 109. Насељавање колониста из различитих република у Војводину 1945–1950.⁷⁵⁹

Народ	Породица	Земље у кј
Срби	49.599	190.315
Мађари	18.578	72.134
Хрвати	10.579	36.422
Словаци	4.470	15.873
Румуни	4.203	15.325
Русини	2.402	11.209
Остали	125	31

Табела 110. Национално порекло наделених интересената у Војводини 1945–1950.⁷⁶⁰

Кретање становништва било је условљено политичким, економским и социјалним приликама. Спровођење аграрне реформе, социјализација привреде и изградња индустријских предузећа биће предуслови за кретање из неразвијених у јаче развијене пределе. Мигранти у Војводини су у моменту пописа 15. марта 1948. чинили 20% од укупног броја на нивоу Југославије. Попис из 1931. говори о 554.261 мигранту, а 1948. било је 720.540 миграната рођених ван републике у којој су пописани. Може се говорити о порасту броја миграната за чак 30%. Усељеници су у Војводини 1948. чинили 15,1% становништва. Међу Србима су 50% чинили досељени из Босне и Херцеговине у Војводину, а највише су настањени у Бачкопаланачком (13.864), Новосадском (7.741), Озачком (6.028) и Кулском срезу (између три и четири хиљаде).⁷⁶¹ Удео досељеника, њих преко 50%, присутан је у срезовима Озаци, Кула и Бачка Паланка (Табела 111).

Срез	Процент
Озаци	56,7
Кула	54,7
Бачка Паланка	52,3
Нови Сад	31,8
Жабалъ	23,9
Бечеј	22,8

Табела 111. Удео досељених породица у неким срезовима

⁷⁵⁹ АВ, Ф.185, а. ј. 7, Ф 184, 3.142.

⁷⁶⁰ АВ, Ф. 185, а. ј. 7, Ф 184, 3142.

⁷⁶¹ Бранислав Букуров, *Порекло становништва Војводине*, стр. 7–8, 23–25, 27.

Највеће учешће имали су колонисти са подручја Босанске Крајине, који су чинили четвртину досељеног становништва. Најмасовније одредиште колонизације су западна и јужна Бачка и Банат, где је досељено 90% колониста. Насељавање Војводине указује на разбацаност становништва. Најприсутнија су насеља до 10 породица у 59 места. Ове породице су највероватније стихијском миграцијом стигле у Војводину, а насељене су међу староседеоце и добили су земљу као колонисти.⁷⁶² Неуједначено пријављивање услед раштрканости малих насеља у Босни и Херцеговини узрок је слабом концентрисању (Табела 112). Пресељено је из Босне и Херцеговине 34,80% од укупног броја насељеника, или 3,29% укупне популације те републике (Табела 113).

Број породица	Број места
1 до 10	59
10 до 50	19
50 до 100	9
100 до 200	10
200 до 300	13
300 до 400	6
400 до 500	3
500 до 600	3
600 до 700	1
Укупно:	122

Табела 112. Распоређеност колониста из Босне и Херцеговине у Војводини

Република	Процент
БиХ	34,80%
Србија	23,60%
Хрватска	21,40%
Црна Гора	15,20%
Словенија	6,70%
Македонија	4,20%

Табела 113. Порекло колониста изражено у процентима

Најбројнија просечна колонистичка породица потицала је из Црне Горе, а нешто мање су са Космета и из Босне и Херцеговине (Табела 114). Национална структура указује на 98% српских колониста, док је Муслимана и Хрвата само 2%.

Република	Чланова
Црна Гора	6,92

⁷⁶² Бранислав С. Ђурђев, *Демографско-географска анализа послератних имиграција у Војводину*, Нови Сад 1986, стр. 254.

Космет	6,72
БиХ	6,33
Македонија	6,17
Србија	5,83
Хрватска	5,69
Словенија	4,60
Војводина	4,22

Табела 114. Бројност колонистичких породица⁷⁶³

Прва колонизација на територији Бачке је 1921. имала само 21% Срба. Број је повећан за 3,8%, а након друге колонизације за 21,4%. Земљу су, поред Срба, добили Мађари, Хрвати, Словаци, Румуни, Русини и остали. Национално порекло аграрних интересената указује на постојање националне равнотеже, у сврху неговања братства и јединства, путем унутрашње колонизације као саставног дела склопа решавања националног питања. Одступање по питању права на додељену земљу изражено је преко политике доделе земље. Селективност је ипак задовољавала потребе комунистичке власти, која је водила рачуна да кроз поделу земље спречи националну премоћ Срба. Национални састав аграрних интересената није потпуно одражавао Народноослободилачки покрет. Земљу су добили и беземљаци из редова националних мањина, што је исправило социјалну неправду из прве аграрне реформе и колонизације. Одлучено је, након провере на терену, да Мађари, сем оних који су осуђени од војних и грађанских судова, треба да добију земљу у Срему. Партијска организација је вршила процену „другова аграрних интересената” и давала право на земљу.⁷⁶⁴ Етничку нетрпељивост, посебно изражену у рату, требало је уразумити рационалном потребом суживота. Неповећење је постојало између староседелца и дошљака. Велику улогу у међусобном приближавању одиграле су фронтоске организације. Етничко шаренило Војводине сачувано је након колонизације бораца. Српска популација је ојачана у Војводини, док је смањена у Босни и Херцеговини и Хрватској⁷⁶⁵ (Табела 115).

Година	Становника
1910.	682.876

⁷⁶³ Владимир Стипетић, *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ године 1945–1948*, стр. 444.

⁷⁶⁴ АВ, Ф 185 53. У Панчевачки округу, у Банату, од 2.162 пријављена Мађара земљу је добило око 2.000 или 92,5%. У Петровградском округу је од 7.126 пријављених земљу добило 6.000 или 84,2%. У Сомборском округу, у Бачкој, од 3.440 пријављених земљу је добило 2.013 или 58,5%. У Новосадском округу је од 5.395 пријављених земљу добило 2.240 или 41,5%, а у Суботички округу од 18.598 пријављених добило је земљу 7.535 или 40,5%.

⁷⁶⁵ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 194 и 195.

1921.	735.117
1931.	779.896
1948.	805.599

Табела 115. Бројно стање становништва Бачке

Година	Територија	%
1921.	Банат	42
	Бачка	21

Табела 116. Удео Срба у односу на остало становништво 1921.⁷⁶⁶

Удео српског становништва после Првог светског рата у Војводини износио је само једну петину од укупног становништва. Намера власти да поправи стање биће делимично остварена. Пред Други светски рат је Срба једна трећина, а након друге колонизације преко 50% (Табела 116).⁷⁶⁷ Слаб природни прираштај Војводине надокнађен је са две колонизације. Захваљујући индустријализацији, отворена је могућност насељавања. Колонизација је допринела да 1948. проценат придошлог у односу на број затеченог становништва износи 21,4%.⁷⁶⁸ Импозантан број је улио нову свежу крв у разводњен организам српске Војводине. Највише је Срба долазило из Босанске Крајине, Црне Горе, Лике, Далмације 3.250, а исто толико са Кордуна и из Баније (Табела 117).

Босанска Крајина	9.500
Црна Гора	7.500
Лика	6.500
Далмација	3.250
Кордун и Банија	3.250
Југозападна Србија	3.400
Херцеговина	3.000
Источна Босна	2.500
Македонија	1.500
Горски Котар	800
Словенија	600

⁷⁶⁶ Лазо М. Костић, *Српска Војводина и њене мањине, демографско-етнографска студија*, стр. 55.

⁷⁶⁷ *Становништво НР Србије 1834–1953*, стр. 30 и 41.

⁷⁶⁸ Лазо М. Костић, *Српска Војводина и њене мањине, Демографско-етнографска студија*, Торонто 1962, стр. 34. Костић је стекао образовање правника и економисте, докторирао у Франкфурту. Радио је као секретар Државне статистике СХС 1921. Писац је уџбеника *Уставно право* и професор универзитета. Писац је радова и монографија објављених после 1945. у емиграцији. Видно место заузимало је његово интересовање за Босну и Херцеговину и њене културне и политичке прилике.

Жумберак	200
----------	-----

Табела 117. Порекло бораца

Територија	Процент
Босанска Крајина	24%
Црна Гора	19%
Лика	16%
Далмација	8%
Кордун и Банија	8%
Југозападна Србија	7%
Херцеговина	7%
Источна Босна	5%
Висока Босна	2%
Горски Котар	2%
Словенија	2%
Жумберак	0,40%

Табела 118. Порекло у процентима

Срби досељеници су после друге колонизације чинили 30% од укупног броја затечених војвођанских Срба, којих је било 600.000. Срба је 50,6% од укупног становништва Војводине по попису из 1948.⁷⁶⁹

Одлазак највитаљнијег становништва Босне и Херцеговине и Хрватске имаће далекосежне демографске последице. „Долазак у Војводину толиког броја породица колониста на неприпремљено стање створио је огромне компликације код насељавања и смештаја колониста. Није било села у Војводини одређеног за колонизацију, а да није било запоседнуто од аутоколониста (Космет, Македонија, Босна и Херцеговина, Славонија) и породица које су током 1941. и 1942. пребегле у Србију, а одатле у Војводину, било од домородаца, од логора и др. Млада власт у Војводини, терет колонизације није могла примити на себе и без озбиљне помоћи и контроле...”⁷⁷⁰ Проблеми насељавања бораца анализирани су у ходу и остале су забелешке у рефератима. Говорило се о перспективама које чекају колони-сте, привилегијма везаним за исхрану, одећу, обућу, инвентар. Избегавала се критика на рачун рада и навика колониста.

Информација о поласку транспорта стизала је колонистима 5–6 сати пре поласка воза. Део фамилије је остајао, што је реметило план „да се морају сви селити”. Критикована је појава да влада у Сарајеву и Хрватској узима стоку без надокнаде, за бонове. Транспорт за колонизацију се формирао од 40 до 50 вагона, најчешће без санитета. Запажени су нерационални, мали транспорти из Босне и Херцеговине од 15 вагона, а са више фамилија него што је најављено, што је отежавало смештај и угрожавало план

⁷⁶⁹ Лазо М. Костић, *Српска Војводина и њене мањине*, стр. 34, 35, 36, 59.

⁷⁷⁰ АВ, Ф 184, 3.158, 3159; АВ, Ф 169, 2.200/1945.

насељавања.⁷⁷¹ Вагони су вожени покиданим пругама најмање недељу дана, изложени временским непогодама, трошни и шупљи.⁷⁷²

Превоз колониста је кредитиран на основу уговора Министарства за колонизацију и Министарства саобраћаја од 7. септембра 1945.⁷⁷³ Приликом планирања колонизације узимана су у обзир само два момента – расположива земља и куће. Почела је у тешким условима, оптерећена слабостима рада нижих народних одбора и недостатком стручњака. Отворено је питање оправке порушених кућа: бесплатно или уз надокнаду. Постављало се питање целисходности колонизације у местима где није било довољно кућа. Прерасподела земље текла је споро због недостатка техничких лица. Проблеме су користили противници и ширили дезинформације о организацији смештаја, исхрани и укључивању у пољопривредне послове.

Успех колонизације мерио се процентом обављене сетве, од које је зависила обнова земље и привредно уздизање. Министар Вукосављевић сматрао је пољопривредно организовање земљишта за најважнији задатак, од ког је зависила организација колонистичког села. Усвојено је да земља буде приватна својина колониста, а извршиће се колективна сеоска комасација. Ораница на истом делу атара биће подељена у три честице ради обављања тропољног плодореда. Зависно од подручја, установљени су ливадски, воћњачки, виноградарски и повртарски потес.⁷⁷⁴ Јануара 1946. извештај Воје Лековића, члана Контролне комисије при Председништву владе ФНРЈ о стању у Војводини, говори о великом броју оштећених кућа и указује на слабу помоћ колонистима у одећи и обући, затим да нису добили земљу, да их је дошло више од предвиђеног броја, као и да им је нередовно давана помоћ Унре. Предложио је фузионисање Главне пољопривредне комисије и Комисије за насељавање бораца у Војводини. Заложено се за привремено обустављање колонизације док се не реши питање аутоколонијализма. Захтевао је помоћ у огреву, масти, вариву, одећи, обући, грађевинском материјалу за поправку кућа и семену за пролећну сетву, те захтевао да се на тим пословима упосле колонисти.⁷⁷⁵ Упркос разликама у политичким ставовима, колонизација је укључила становништво Босне и Херцеговине у већем броју у односу на планирани. Насељених колониста из Босне у Бачкој је 5.177 породица са 32.337 чланова. Чинили су четвртину од укупног колонистичког становништва (табеле 119 и 120).⁷⁷⁶

Досељеници су у мањој мери доводили стоку јер им је сточни фонд уништен у време рата. Власт је, поред земље и куће, додељивала стоку и

⁷⁷¹ АВ, Ф 184, а. ј. 3.160.

⁷⁷² АЈ, Ф 97, фасц. 1, а. ј. 10.

⁷⁷³ Никола Гаћеша, *Исељавање из Босне и Херцеговине у Војводини 1945–1948*, стр. 401.

⁷⁷⁴ *Политика*, 8. 9. 1945.

⁷⁷⁵ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, стр. 77.

⁷⁷⁶ Владимир Стипетић, *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ године 1945–1948*, стр. 443.

радни инвентар. Петочлана породица добијала је 8 кј земље, а за сваког члана изнад назначене скале добијало се још по пола јутра. Породице без стоке добијале су краву, три овце, једну свињу и нешто перади. Запрегу са два коња, кола, плуг, дрљачу и ваљак делило је шест породица. Недостатак коња приморавао је на удруживање „сувоз”, заједничко упрезање и обраду. Жетва пшенице и берба кукуруза обављана је ручно. Споро су увођене вршалице и круњаче.⁷⁷⁷

Подручје	Породица	Чланова
Бачка	5.177	32.337
Банат	7.293	47.062
Срем	1.064	6.355
Свега:	13.534	85.754

Табела 119. Колонисти из БиХ насељени у Војводини после Другог светског рата

Колоније 1.1.1948.	Укупно насељених	БиХ
Бачка Паланка	464	427
Бачки Јарак	367	321
Будисава	93	72
Букин	592	589
Гајдобра	559	503
Жабалъ	121	65
Каћ	177	117
Н. Гајдобра	267	211
Обровац	325	294
Пашићево	341	81
Темерин	158	107
Тител	103	82
Товаришево	149	132
Футог	405	204
Челарево	299	270
Чуруг	97	16
Шајкаш	36	33
Укупно:	4.553	3.524
Насељених породица у Војводини	42.472	12.705

Табела 120. Приказ стања колонизације Срба из БиХ у јужну Бачку 1. 1. 1948.⁷⁷⁸

⁷⁷⁷ Ђорђе и Божидар Вујановић, *Сириг*, стр. 40.

⁷⁷⁸ АВ, Ф 205, кут. 39, а. ј. б. б.

Насеље	Општина	Становника	Колониста	Колониста из БиХ
Бачка Паланка	Б. Паланка	12.830	3.609	2.991
Гајдобра	Б. Паланка	3.627	3.279	3.051
Младеново	Б. Паланка	4.379	3.593	3.584
Нова Гајдобра	Б. Паланка	1.547	1.570	1.505
Обровац	Б. Паланка	3.211	1.899	1.882
Товаришево	Б. Паланка	3.639	797	797
Челарево	Б. Паланка	3.454	2.133	2.133
Б. Добро Поље	Врбас	3.878	3.759	441
Змајево	Врбас	4.717	2.142	725
Равно Село	Врбас	4.046	2.109	701
Госпођинци	Жабал	3.239	7	7
Ђурђево	Жабал	5.508	37	33
Жабал	Жабал	6.273	322	296
Чуруг	Жабал	7.928	109	83
Будисава	Нови Сад	2.090	438	426
Каћ	Нови Сад	4.406	704	630
Степановићево	Нови Сад	1.965	78	49
Футог	Нови Сад	5.368	1.319	1.085
Бачки Јарак	Темерин	2.438	2.242	2.190
Сириг	Темерин	1.331	73	55
Темерин	Темерин	11.438	876	712
Тител	Тител	5.650	530	530
Шајкаш	Тител	2.237	228	220
Укупно:		105.080	31.972	24.126

Табела 121. Насеља јужне Бачке према броју колониста из БиХ⁷⁷⁹

Од 105.080 становника, у 24 насеља, трећина су колонисти, а из Босне и Херцеговине је једна четвртина становника. Колонизација је највише захватила Општину Бачка Паланка, а најмање Жабал и Тител, где није било Немаца већ само Срба староседелаца. Колонисти са земљишним поседом 15. јануара 1949. чине општине: Бачка Паланка 20–35%, Нови Сад 10–20%, Жабал 2–10%, Стари Бечеј мање од 2% (Табела 121).⁷⁸⁰

Укупно становника у јужној Бачкој	330.106 ⁷⁸¹
Укупно колониста	40.782
Колониста из БиХ	25.251

Табела 122. Становништво јужне Бачке

⁷⁷⁹ Бранислав Ђурђевић, *Послератно насељавање Војводине*, Нови Сад, стр. 87–93.

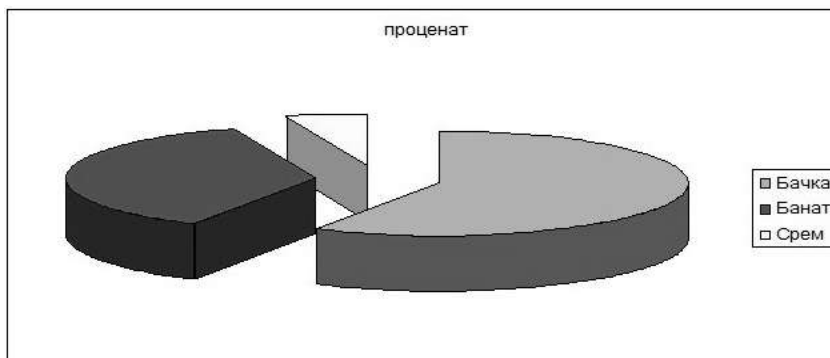
⁷⁸⁰ Владимир Стипетић, *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ године 1945–1948*, стр. 445.

⁷⁸¹ Бранислав Ђурђевић, *Послератно насељавање Војводине*, стр. 80.

Рејон	Укупно колониста		Пореклом из БиХ
Северна Бачка	9.032	3,3%	213
Западна Бачка	75.665	34,5%	6.766
Јужна Бачка	40.782	12,4%	25.251
Срем	11.162	5,1%	4.416
Северни Банат	46.953	14,7%	44.620
Јужни Банат	32.521	11,7%	1.825
Укупно:	216.306		83.091

Табела 123. Рејони насељавања Срба из БиХ у Војводини

Највише спољних колониста досељено је у Бачку (58,1%), Банат је населило 36,7%, Срем 5,2%. Босна и Херцеговина имала је за рејоне северни Банат и јужну Бачку, док су западна Бачка, Срем и јужни Банат додатни рејони насељавања. Населили су западну и јужну Бачку, северни Банат са 53,7%. Босна и Херцеговина дала је Војводини 3,2% становништва, које је чинило најјачу миграциону струју (табеле 122 и 123 и Дијаграм 10).

Дијаграм 10. Распоређеност колониста и територија колонизације 1945-1950. у Војводини

Босанска Крајина дала је 24,4% свих савезних колониста или 3,2% досељеника, Срез Дрвар 14%, Дрвар, Босанска Крупа и Босански Петровац дали су 10% савезних колониста, а Херцеговина 9,9%.

Исељавање је попримило размере егзодуса. Срез Дрвар имао је на попису 1948. само 17.978 становника, јер их се 41% иселило.⁷⁸² Значајно пресељење 100.000 Срба из Босне и Херцеговине извршено је у периоду 1931–1948. Војводина, у оквиру Србије типично колонизационо подручје, примила је, у односу на остале области, највише становништва (табеле 124 и 125).

⁷⁸² Бранислав Ђурђевић, *Послератно насељавање Војводине*, стр. 65–67, 78–102.

Рођени	Стално насељени у Војводини
Хрватска	100.309
Словенија	5.124
БиХ	100.290
Македонија	14.538
Црна Гора	29.415
Укупно:	249.676

Табела 124. Миграције становништва 1931–1948. у Војводину

Република	Примила	Дала	Разлика
Србија	436.001	96.077	+339.924
Хрватска	149.508	224.355	-74.837
Словенија	37.811	56.955	-19.144
БиХ	53.792	210.904	-157.112
Македонија	30.442	49.683	-19.241
Црна Гора	12.986	82.566	-69.580
Укупно:	720.540	720.540	0

Табела 125. Миграција становништва у Југославији 1948.

Населили срез	Рођени у БиХ
Алибунарски	327
Бачкопаланачки	13.864
Бачкотополски	1.142
Бечејски	938
Бегејски	6.635
Кикиндски	11.719
Ковински	339
Кулски	4.524
Новокнежевачки	305
Новосадски	7.741
Оџачки	6.028
Панчевачки	1.604
Румски	3.198
Сечањски	10.782
Сенђански	481
Сомборски	1.363
Сремскомитровачки	605
Старопазовачки	4.204
Шидски	1.086
Тамишки	8.510
Вршачки	1.409

Земунски	535
Жабалски	837
Укупно:	88.176

Табела 126. Резултати насељавања Срба из БиХ у Војводину 1948–1950.

Војводина је примила 249.676 становника или 57,3% досељених у Србију. Празан простор настао је услед емигрирања Немаца, што је отворило додатни мотив за реализацију насељавања. Усељавање је прожето истим етничким, економским и социолошким интересом. Ратно и послератно кретање попримило је несумњиво облик миграције и наставило се кроз другу половину 20. века (У Табели 126 обухваћена су 23 среза са 88.176 Срба из Босне и Херцеговине).

Последице сеобе су одлазак становништва из високофертилитетних подручја у Војводину, у ниске норме репродуктивног понашања.⁷⁸³ Ослабила је српска етничка позиција у Босни и Херцеговини и довела до осипања преко 80.000 становника. Колонизација је саставни део континенталних померања везаних за исход рата. Имала је националнополитичко обележје и била феномен југословенског простора. Миграције укључују социјални, демографски и политички садржај, који треба подједнако сагледавати, анализирати и вредновати.⁷⁸⁴

Реформа земљишних односа и колонизација је означила прву социјалнополитичку меру. Држава је условила колонисте да добијену земљу 20 година не могу дати у закуп или продати. Рок је 1956. смањен на 15 година. Колонисти су, поред земље, добили куће, економске зграде, коње, краве, говеда, свиње и овце. Пољопривредна оруђа су технички застарела, чине је сејачице, косачице, плугови, кола. Помоћ државе, иако скромна, омогућила је колонистима брже сналажење и осамостаљење. Добривоје Видић је на оснивачкој скупштини Покрајинског савеза земљорадничких задруга Војводине у Новом Саду 25. августа 1948. истакао да је сељацима бесплатно подељено 57.000 кућа, 22.000 коња, 43.000 говеда, 75.000 свиња, 37.000 оваца, 27.000 плугова, 6.000 сејалица, 3.000 кошница, 11.000 кола и 5.000 круњача. Аграрних интересената у Војводини је 95.000.⁷⁸⁵

Другу колонизацију оценио је Миленко С. Филиповић као општедржавну потребу, јер су услед бекства Немаца велики комплекси земљишта остали без радне снаге и услова за производњу. Други разлог насељавања је обезбеђење сиромашних бораца из заосталих крајева, које је изведено на брзину и без припрема, и није се ограничило на динарске крајеве, већ је обухватило и јужно Поморавље, Македонију и Словенију.⁷⁸⁶ Резултат дру-

⁷⁸³ Бранислав Ђурђев, *Послелатно насељавање Војводине*, Нови Сад 1995, стр. 75, 76, 185.

⁷⁸⁴ АВ, Ф 185, 2.022.

⁷⁸⁵ АВ, Ф 247, кут. 15, а. ј. б. б.

⁷⁸⁶ Миленко С. Филиповић, *Проучавање насељавања Војводине*, Нови Сад 1958, стр. 9 и 10.

ге колонизације осигуран је спровођењем начела да земља припада ономе ко је обрађује, што је задовољавало класни карактер друштва. Упркос тежњи за социјалном правдом, беземљашки и сиромашни сељаци економски нису ојачали након 1948. Посед од 8 кј није осигуравао тржишне вишкове, већ само просту репродукцију.⁷⁸⁷

Економиста Петар Граховац изнео је податак о досељењу 41.633 колонистичке породице са 246.606 чланова, савезних колониста из БиХ је 34,8%. Аграрни интересенти и колонисти добили су 46,3% укупног земљишног фонда, а сељачке радне задруге 2,9%. У државном и друштвеном власништву остало је 50,8% земљишног фонда (Табела 127).⁷⁸⁸

Резултат II колонизације	Проценти
Аграрни интересенти	46,30%
СРЗ	2,90%
Државно и друштвено	50,80%

Табела 127. Расдела земљишног фонда у Војводини

Разлике у квалитету додељеног смештаја највише су погађале живот колонистичких породица. Привилегија је била добити кућу са електричним осветљењем, патосом, без влаге, сазидану од цигле. Одлука о поправци или градњи кућа из колонизационог фонда каснила је и остављала куће на милост и немилост месним властима и предузимљивости колониста. Сваком колонисти дата је припомоћ у износу од 1.024 динара за организацију новог газдинства у првој колонизацији, а у другој колонизацији у износу 25.600 динара. Процењено је да је колонистима дато милијарду и осамсто милиона динара. Вредност обрађене земље дате колонистима процењена је 1946. на 330 милиона, а вредност жетве на 626 милиона динара. Вредност пољопривредног инвентара била је скромна (сејачице, косачице, плугови, кола...). Посебно се осећао недостатак коња, услед чега је само делимично задовољавана потреба обраде земље.⁷⁸⁹ Највећи издаци су се односили на набавку одеће, обуће и текстила, у износу од 3.429.170 динара, као и на трошкове исхране. Приступило се ликвидацији Управе народних добара у намери стварања сељачких земљорадничких задруга и набављачко-потрошачких задруга.⁷⁹⁰ Традиција и религија губе доминантан значај, граде се нове форме односа и схватања. Подигнути су домови културе и задружни домови, као центри окупљања. Мењају се временом говор, песме и игре, обичаји и навике.

Држава је предлагала мере ради унапређења производње, која би била на нивоу бивших немачких газдинстава и просечног војвођанског

⁷⁸⁷ Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 194.

⁷⁸⁸ Петар Граховац, *20 година аграрне реформе у Југославији*, стр. 189, 192.

⁷⁸⁹ Бранислав Ђурђев, *Послератно насељавање Војводине*, стр. 87–93, 446 и 447.

⁷⁹⁰ АВ, Ф 184, 3.155.

приноса. Намеравала је да цео колонистички сектор обухвати земљорадничким задругама ради правилне и благовремене обраде. Тракторско-машинске станице и стручни кадар требало је да подигну ниво производње и оспособе колонисте за живот и рад у новим околностима. Развоју колонистичких насеља доприносила је држава преко сељачких радних задруга, којима је додељивана помоћ и даване пореске олакшице. Остварење петогодишњег плана наметало је укључивање у сељачке задруге 1948. и примену агротехничких мера (примена трактора, дубоко орање, квалитетно семе, ђубриво, повећање сточног фонда, изградња прехранбене индустрије). Предвиђено је давање дугорочних и краткорочних кредита задругама и индивидуалним произвођачима ради куповине стоке и оруђа.⁷⁹¹ Недоследност и противречност мера довела је сељачке радне задруге 1953. до дебакла, а њихово оснивање је оцењено као политичко експериментисање.⁷⁹²

Главној комисији за насељавање бораца у Војводини достављена је Одлука о додели земље борцима Прве гардијске бригаде на терет земљишне квоте НР БиХ. Радило се о 64 борачке породице.⁷⁹³ Известан број породица напустио је земљорадничко занимање и запослио се у државној служби. Земљиште су давали СРЗ, а куће издавали у закуп и селили се у друга места, зависно од службе. Оваквих случајева било је 1% у Војводини.⁷⁹⁴

Колонизација је убрзала цепање кућних задруга, поделу на породице и имовине. Савезни закон о аграрној реформи и колонизацији од 23. августа 1945. прописује да ће се као субјекти колонизације утврђивати породице. Законом о изменама и допунама Савезног закона од 15. марта 1946. измењен је члан 19 и то тако да су као субјекти колонизације утврђене не породице него кућне задруге. Законодавац је приликом доношења измена инспирисан патријархалном културом из које је потицало 90% колониста. Кућна заједница очувала се од распадања само тамо где је било довољно земље, а у супротном је имала тенденцију распадања и доделе нове колонистичке компетенције.⁷⁹⁵

Немачки посед и земљишна површина није сва дата у приватно власништво, већ је делом остављена за формирање пољопривредних добара, са намером да се обезбеди опстанак крупног земљишног поседа под својом контролом (Табела 128).

Површина дата колонистима	235.910
Бројно стање савезних колониста	41.633
Сељачке задруге	28.201

⁷⁹¹ АВ, Ф 185, 2.082.

⁷⁹² Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, стр. 111–113.

⁷⁹³ АВ, Ф 184, 878.

⁷⁹⁴ АВ, Ф 185, 8.

⁷⁹⁵ АВ, Ф 185, 2.003.

Државна добра	147.129
Здравство и просвета	8.659
Државне установе	2.650
Нова насеља у Бачкој	14.100

Табела 128. Расподела земљишног фонда 1945–1948. у Војводини у ха⁷⁹⁶

Укупно је добио земљу 137.951 колониста у површини од 493.502 ха, док је државним пољопривредним добрима, социјалним и здравственим установама остављено 174.910 ха. Забележено је 1947. да је 19,6% домаћинстава издавало земљу у закуп због недостатака инвентара и стоке за вучу.⁷⁹⁷ Недостајало је око 120.000 грла стоке, стајско и вештачко ђубриво. Колонисти су ослобођени плаћања пореза током 1947, да би од 1948. били подложни пореској обавези. Годишњи извештај ПК КПС за 1947. говори о колебању, страху и напуштању колонизације од стране 7.000 колониста.⁷⁹⁸ Колонизација је обухватила породице неспремне да се суоче са захтевима интензивне производње, што је изазвало поремећај на тржишту и недостатак роба.

Недостатак оруђа за рад и радне стоке оптерећивали су живот на селу, а последице рата осећале су се више од једне деценије. Усвајање савремених агротехничких мера обраде означило је напредак од ширег значаја. Нажалост, услед недостатка механизације, одлив радне снаге са села умањио је могућности за постизање већих приноса. Последице промене састава становништва имале су негативну економску последицу. Одласком Немаца смањила се укупна пољопривредна производња, а посебно су умањени тржни вишкови.⁷⁹⁹ Колонизација је довела до пораста броја газдинстава, с тим што је повећан број средњих, а смањен број патуљастих поседа. Економски аспект рационалне прерасподеле поседа устукнуо је пред социјалним циљем. Долазак породица погинулих бораца и удовица са малолетном децом није доприносио ефикасној обради. Заједничко за обе колонизације су исхитрене политичке одлуке, доношене у ходу. Друга колонизација изведена је крајње политички прагматично и у кратком временском року и зато се назива „осмом офанзивом”. Присутно је препуштање случају састава и бројности породица, занимања, непознавања географске средине, обичаја.

Резултатом колонизације сматра се биолошко и здравствено прилагођавање и интегрисање у нови географски амбијент. Прелаз из планинског подручја у равничарско произвело је промену надморске висине, климе, састава земљишта, квалитета воде и ваздуха. Промена начина исхране

⁷⁹⁶ Владимир Стипетић, *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ 1945–1948*, стр. 450.

⁷⁹⁷ АВ, Ф 201, а. ј. 38.

⁷⁹⁸ АВ, Ф 334, Годишњи извештај ПК КПС за Војводину 1947 и 1948.

⁷⁹⁹ Петар Граховац, *20 година аграрне реформе у Југославији*, стр. 194–202.

и рада и прелаз из сточарске у ратарску обраду означиле заокрет у начину живота и подизање културно-просветног нивоа. Усвајају се нове навике, модернизује начин живота, одевања, исхране. Напуштају се ношња и језик завичаја, полако се губе контакти и долази до интегрисања у нову средину. Колонизација је променила географски распоред становништва, густину насељености, број и структуру становништва, односе у производњи и културно-просветне прилике. Била је уклопљена у процес индустријализације и промена у развоју.⁸⁰⁰

Физичко и биолошко прилагођавање је било условљено физичко-географским разликама између матичне и колонизоване земље. Нова природна средина манифестовала се кроз рељеф, климу, хидрографију тла и вегетацију. Услед слабе аклиматизације старца и деце манифестоване су болести, туберкулоза, инфекције слузокоже, тифус, стомачне и очне болести... Плитко копани бунари погоршавали су здравље, као и влажне куће и слаба хигијена.⁸⁰¹

Резултати извршене колонизације су очити. Грандиозност подухвата морамо прихватати као производ историјске нужности. Остварен је комплексан процес, изузетна миграција од националног и економског значаја.

⁸⁰⁰ Владимир Ђурић, *Промене у насељима Војводине у ФНР Југославији*, стр. 247.

⁸⁰¹ *Нови Сад и Војводина*, Београд 1922, стр. 198, 199. Радивоје Симоновић је записао: „Добровољце из Лике и Херцеговине, сточаре, невеште земљораднике, довели су усред зиме, голе и празноруке, па су их потрпали као марву у празне, пуне грофовске штале и амбарове. Жене и деца су биле жртве туберкулозе. А како смо добровољце мучили, па са продате земље опет пресељавали у друге штале, то би требао нови Змај да опева. Како смо гостољубиво дочекали Србе оптанте из Батање и Сент-Андрије може нам се „црножута” ругати пред целом Европом. Неки добровољци предани су македонским комарцима да им сисају јуначку крв, и да их униште, као што су уништили Черкезе а после Босанце на истом месту”.

РЕЗИМЕ

Рад се бави читавим низом појава везаних за процес колонизације. Војводина је у минулим столећима позорница, динамично миграционо подручје. Социјални, економски и политички процеси условљавали су досељавање и исељавање. Колонизација у обе Југославије означила је организован склоп политичких и економских мера, са циљем решавања социјалних и националних питања. Досељавање има дугу историјску традицију, политичку и економско-демографску садржину. Подручје плодне и простране равнице, погодно за обраду и насељавање, никад се није одликовало високим природним прираштајем. Неуко, дезоријентисано становништво је имало минималне жеље које је желело остварити путем колонизације.

Краљевина Југославија наследила је лепезу замршених и разноврсних земљишновласничких односа, каквих није било у Европи. Спецификум Војводине огледа се у бурној, учесталој и разноврсној миграцији и колонизацији, етничкој шароликости која се повезује са пољопривредом. Колонизација је условила прелаз са сточарства на ратарство, прелаз са брда у равницу. Извршила је еманципацију становништва, створила предуслове за индустријализацију друштва захваљујући жртвовању економских интереса села и допринела миграцији из села у град. Прва колонизација је текла готово две деценије, док је друга спроведена у кратком временском периоду. Економски аспект рационалне прерасподеле поседа устукнуо је пред социјалним циљем маса у обе колонизације.

Колонизација је економска, друштвена, политичка, културна, национална и геостратегијска појава. Она се понавља када се створе историјски услови изазвани ратом, болестима, недостатком хране. Време, актери, услови и начин реализације су променљиве категорије. За савременике је прва колонизација имала национални и социјални циљ. Савременици друге колонизације су је доживљавали као социјалну и класну меру. У оба случаја требало је задовољити интересе учесника рата. Колонизација изазива велике демографске промене. После Првог светског рата је извршена на рачун велепоседа, а после Другог светског рата на рачун исељеног немачког становништва.

Прва колонизација Срба између два рата обухватала је, поред Војводине и Славоније, и подручје Македоније, Косова и Метохије са 45.000 породица. Друга колонизација изведена је само у Војводини и Славонији са 45.000 породица. Насељавано је подручје плодних речних долина Дунава и Тисе. Прва колонизација довела је у Бачку преко две хиљаде, а друга преко пет хиљада колонистичких породица из Босне и Херцеговине. Померање и преливање српског народа допринеће новом етничком обликовању.

Различити субјекти насељавају исти објекат – равницу. Колонизација Хабзбурга обављена је у време подстицаја развоја пољопривреде, примене агротехничких мера, ослобађања од плаћања пореза, док је земљишни посед омогућавао стварање тржишних вишкова. Немачки сељаци су ослобођени кулука, дат им је инвентар за рад, земљишни и сточни фонд и читав низ привилегија. „Право мача” исказано је у сва три друштвена система, само је мењало форму. Колонизација Срба у 20. веку на тлу Војводине је особен процес, јер се вршио у оквиру државних граница.

Прва колонизација је последица буржоаско-демократске револуције, а друга социјалистичке револуције Титове Југославије. Колонизација 20. века није била мотивисана само националним разлозима, али ће донети превагу српском становништву у демографској структури. Други светски рат допринео је страдању Срба колониста и добровољаца, посебно на југоистоку Бачке. Мађарска окупација означила је повратак мађарске државне власти и покушај рестаурације власти и повећања мађарског етнитета. Промена националне структуре након Другог светског рата довела је до далекосежних промена и у региону јужне Бачке. Колонизацијом после оба светског рата требало је надокнадити огромне људске губитке услед одласка Немаца и зато се сливају српски досељеници из Босне и Херцеговине и Хрватске. Прва колонизација је извршена на територији Бачке, која је 1921. имала само 21% Срба. Тај број се повећао за 3,8%, а након друге колонизације за 21,4%. Прва аграрна реформа је делимично, а друга потпуно укључила националне мањине у расподелу земљишног фонда. Исељавање 300.000 Немаца 1944. из Војводине неутралисано је спољном колонизацијом, која је обухватила око 250.000 Срба.

Власт је вукла стихијске потезе на село. Колонисти су насељавани у време консолидације државе, а предузете мере су биле хаотичне. Колонизација је само подстакла миграцију српског становништва из Босне, Херцеговине и Хрватске и допринела процесу етничког груписања на територији матичне републике. Колонисти су оптерећени баластом ратног разарања имовине и живота, порезом, принудним откупом, добровољним радом, присилном колективизацијом и увођењем у земљорадничке задруге. Требало је прво масе неписмених образовати и укључити у савремене токове. Позитивно искуство задруга, насталих у склопу социјалдемократског наслеђа добровољности, неговано је између два рата, а уништено је 1945. присилом, захваљујући схватањима нове власти.

Село је тешко дисало, колонисти препуштени себи, притиснути бескрајним обавезама и ниским ценама пољопривредне робе. Изостанак улагања у пољопривреду имаће погубан утицај на економски развој сељака и колониста. Спора индустријализација Војводине између два светска рата није обезбедила одлив сеоског пролетаријата. После Другог светског рата започела је, захваљујући индустријализацији, миграција на релацији село–град. Ситуацију је погоршао сукоб са ИБ-ом, принудна колективизација и

рад земљорадничких задруга. Колонисти нису били ни поштеђени ни привилеговани. Власт је рачунала на њихову лојалност и сарадњу приликом спровођења драконских социјалистичких политичких мера.

Колонизација добровољаца одвијала се и зими. У сточним вагонима су стизали голоруки и смештани у празне грофовске штале и амбаре. Жене и деца су услед неадекватних услова страдали од туберкулозе. Здравље колониста угрожавало је вишедневно путовање, које је могло и две недеље да потраје. Брзина друге колонизације условила је да се сеоба вршила по пријави. Колоније су стваране после Првог светског рата на пустарама, док се после Другог светског рата досељеним колонистима додељују куће и поседе Немаца. Покидане родбинске и пријатељске везе годинама су компензоване новим. Зато су досељеници у новој средини настојали да се групишу, како би наставили начин живота из матичног краја. Отуда разлике условљене пореклом, што је доводило до подела на „Крупљане”, „Јајчане”, „Личане”, „Херцеговце”, а непознавање је доприносило неповерењу. Жеља за мирним животом после рата пројектовала је радост због одласка у ново. Убрзо одушевљење сплашњава, а психолошка nelaгодност доноси чежњу за завичајем. Живот трауматизованог становништва, посебно старијег, прашен је колебањем, носталгијом и повратком у беду и немаштину.

Прва Југославија је вишепартијска демократска држава, без јединственог тржишта, неизграђених саобраћајница, слабе привреде и индустрије. Постојала су на подручју Краљевине само 2.064 индустријска предузећа, од којих петина на територији Баната и Бачке. Економски слаба Краљевина није имала шансу да се политички хармонизује у стабилну државу. Привреда друге Југославије, упркос одређеним резултатима, није остварила јединствено тржиште и економију, нити јединствену политику. Индустријализација је делимично покренула заосталу пољопривреду, а миграција на релацији село—град смањила је проценат сеоског становништва. Компензовани су недостаци совјетског модела пољопривреде, који је балансирао давањем земље сељацима, задругама и државним добрима. Аграрна реформа уживала је подршку до момента увођења задруга, односно терања сељака у колектив. Политичка настојања нису унапредила производњу, јер су газдинства са 5 ха неспособна да дају тржишне вишкове. Поседе изнад 10 ха имало је само 12% домаћинства, која су једино способна да остваре тржишне вишкове.

Ниска продуктивност услед нерационалног коришћења радне снаге условила је бржи раст потрошње него производње. Сељак је остао „гладан земље”. Са минималним знањем и оскудицом механизације, квалитетног семена, сорти и раса стоке није доприносио интензивном развоју. Колониста у обе Југославије није уживао повластице као у Хабзбуршкој монархији. Колонизација је, ипак, разрешила бројна питања везана за цивилизацијску заосталост брда, егзистенцијално и национално питање, јер је покрило Војводину српским живљем који се утопио у живот староседелаца.

Долазак колониста из патријархалног културног подручја у средњо-европски допринеће еманципацији становништва. Народну ношњу лагано напушта 60% становништва након уједињења 1918. Колонизација ће допринети стандардизацији одевања, становања, спремања јела, унапредити однос према раду. Нове радне навике допринеће повећању друштвеног стандарда. Задружни облик организовања породице очувао се само у планинским пределима до Другог светског рата, док је у равничарским нестало. Опште основно образовање на југословенском простору, иако уведено 1918, заживеће тек после Другог светског рата. Неписмено, ратом измучено становништво тражило је у Војводини оазу мира, безбедно склониште за своје муке и одмор за крхко тело. Упркос свему, „осма офанзива” донела је тела, док је дух прве генерације лебдео над старим крајем. Вођени политичким и државним одлукама, стигли су у Војводину као бујица, јер им је власт понудила више од оног што су имали. Последице колонизације огледале су се у стапању становништва, колониста и староседелца, навика, обичаја, традиција и културе. Шест деценија након колонизације становништво се уклопило у све поре начина живота у равници. Језик и обичаји завичаја су нестали, обликоване су нове навике. Технолошки напредак понео је колонистичко становништво, које се најлакше одрекло земље коју је крвљу платило, хрлећи за стандардом у град. Прва генерација колониста скинула је ношњу старог краја, друга је заборавила говор краја, а трећа традицију.

Отежавајући моменат за ауторку било је коришћење персоналних података из Књиге решења, јер су спискови у регистру колонизације вођени руком и тешки за читање. Дати су су различити подаци о страдању становништва у рату, што изазива недоумице. Друга колонизација обављена је у време ефикаснијег регистровања промена и коначног стања.

Рад је конципиран са намером да предочи *Историјске околности и актере колонизације у периоду 1918–1950*. Разматра политичке, економске, социјалне и друштвене прилике и циљеве у обе Југославије. Потом анализира правни и организациони оквир колонизације. Централно место у раду има поглавље *Насељавање и живот добровољаца и бораца у колонијама*, са освртом на организацију живота и проблеме адаптације. Завршни део *Разматра резултате остварене колонизације*, који су, захваљујући прегнућу добровољаца и колониста, остварили цивилизацијски помак. Колонизација је надмашила значај „осме офанзиве”. Њени резултати имали су дугорочни значај за развој Војводине, а баштинила се на везаности становништва за земљу. Док се Запад развијао на тековинама друге индустријске револуције, дотле је на југоистоку популација умиривана земљом.

Рад нема претензију да стави тачку, већ да подстакне на даљња истраживања и промишљања. Мотиви за истраживања су различити подаци о утврђивању броја насељених колониста у обе колонизације. Говор, обичаји, начин живљења, исхрана, ношња и веровања су само делимично

истражени. Истраживања би требало да обухвате положај колониста у старом и новом завичају и живот суседа. Остали смо ускраћени за емоције малог човека, изузев анализа за неколико места и неких појава дугог трајања.

Успешност у рату награђивана је доделом земљишног поседа, што је делимично решавало сплет политичких, економских и социјалних проблема. Аграрна политика у 20. веку у обе Југославије није обезбедила ослањање на сопствене ресурсе, већ претварање у сировинску базу и тржиште развијених система.

RESUME

The paper deals with a whole series of phenomena related to the process of colonization. In the past centuries, Vojvodina was a stage of a dynamic migration area. Social, economic and political processes conditioned immigration and emigration. Colonization in both Yugoslavias marked an organized set of political and economic measures aimed at resolving social and national issues. Immigration has a long historical tradition, political and economic-demographic content. The area of the fertile and vast plain suitable for cultivation and settlement was never characterized by high birth rate. The uneducated, disoriented population had minimal desires that they wanted to achieve through colonization.

The Kingdom of Yugoslavia inherited a range of intricate and diverse land ownership relations, which did not exist in Europe. The specificity of Vojvodina is reflected in the turbulent, frequent and diverse migration and colonization, the ethnic diversity associated with agriculture. Colonization conditioned the transition from cattle breeding to farming, the transition from the hills to the plain. It carried out the emancipation of the population, created the preconditions for the industrialization of society thanks to the sacrifice of the economic interests of the village and contributed to the migration from the village to the city. The first colonization lasted for almost two decades, the second colonization was carried out in a short period of time. The economic aspect of the rational redistribution of possessions receded before the social goal of the masses in both colonizations.

Colonization is an economic, social, political, cultural, national and geostrategic phenomenon. It is repeated when historical conditions are created caused by war, diseases, lack of food. Time, actors, conditions and the manner of realization are variable categories. For the contemporaries, the first colonization had a national and social goal. The contemporaries of the second colonization perceived it as a social and class measure. In both cases, the interests of the participants in the war had to be satisfied. Colonization caused great demographic changes, after the First World War it was carried out at the expense of large estates, and after the Second World War at the expense of the emigrated German population.

The first colonization of Serbs between the two wars included, in addition to Vojvodina and Slavonia, the area of Macedonia, Kosovo and Metohija with 45,000 families. The second colonization was carried out only in Vojvodina and Slavonia with 45,000 families. They moved to the area of fertile river valleys of the Danube and Tisza. The first colonization brought over two thousand, and the second over five thousand colonial families from Bosnia and

Herzegovina to Backa. The movement and overflow of the Serbian people will contribute to a new ethnic formation.

Different subjects inhabit the same place - the plain. The colonization of the Habsburgs was carried out at a time when the development of agriculture was encouraged. The application of agro-technical measures, tax exemptions, and land ownership enabled the creation of market surpluses. The German peasants were freed from moil, they were given inventory for work, land and livestock, and all sorts of privileges. "The right of the sword," was stated in all three social systems, only changed the form. The colonization of the Serbs in the 20th century on the territory of Vojvodina is distinctive because the process was carried out within the national borders.

The first colonization is a consequence of the bourgeois-democratic revolution, the second is the socialist revolution of Tito's Yugoslavia. The colonization of the 20th century was not motivated only by national reasons, but it would bring predominance of Serbian population in the demographic structure. World War II contributed to the suffering of Serb colonists and volunteers, especially in the southeast of Backa. The Hungarian occupation marked the return of the reign of Hungary and an attempt to restore power and increase Hungarian ethnicity. The change of the national structure, after the Second World War, led to far-reaching changes observed through the region of South Bačka. With the colonization after both world wars, huge human losses due to the departure of the Germans had to be compensated, and that is why Serbian immigrants from Bosnia and Herzegovina and Croatia came. The first colonization took place on the territory of Backa, which in 1921 had only 21% of Serbs. Their number increased by 3.8% after the first colonization and after the second by 21,4 %. The first agrarian reform only partially, and the second completely included national minorities in the distribution of the land fund. The emigration of 300,000 Germans from Vojvodina in 1944 was neutralized by external colonization, which included about 250,000 Serbs.

Authorities made spontaneous moves in villages. The colonists were settled at the time of the consolidation of the state and the measures taken were chaotic. Colonization only encouraged the migration of the Serb population from Bosnia, Herzegovina and Croatia, and contributed to the process of ethnic grouping on the territory of the home republic. The colonists were burdened with the ballast of war destruction of property and life, taxes, forced repurchase, voluntary work, forced collectivization and inclusion into agricultural cooperatives. It was necessary to first educate the masses of the illiterate, to include them in the modern course of life. The positive experience of the cooperatives formed as part of the social democratic legacy of voluntariness, was nurtured between the two wars but was destroyed in 1945 by force, thanks to the ideas of the new government.

The village was hardly breathing, the colonists were left to themselves, pressed by endless obligations and the existence of low prices of agricultural

goods. The lack of investment in agriculture will have a devastating effect on the economic development of peasants and colonists. The slow industrialization of Vojvodina between the two world wars did not ensure the outflow of the rural proletariat. After the Second World War, rural-urban migration began thanks to industrialization. The situation was aggravated by the conflict with the IB, forced collectivization and the work of the Agricultural Cooperatives. The colonists were neither spared nor privileged, the government counted on their loyalty and cooperation in the implementation of draconian socialist political measures.

The colonization of volunteers took place in the winter as well, in cattle wagons, they arrived bare-handed and were housed in empty barns that belonged to counts. Women and children suffered from tuberculosis due to inadequate conditions. The health of the colonists was endangered by a multi-day trip, which could take up to two weeks. The speed of the second colonization conditioned the migration to take place upon registration. The colonies were created after the First World War in the wastelands, after the Second World War the settlers were given the houses and properties of the Germans. The broken family and friendly ties were compensated by new ones for years. That is why the immigrants in the new environment tried to group themselves, in order to continue the way of life from their homeland. Hence the differences conditioned by the origin, which led to the division into "Krupljani", "Jajčani", "Ličani", "Hercegovci", ignorance contributed to mistrust. The desire for a peaceful life after the war projected the joy of going to a new place, but the enthusiasm soon subsided, the psychological discomfort brought longing for the homeland. The life of the traumatized population, especially the elderly, was accompanied by hesitation, nostalgia and a return to misery and destitution.

The first Yugoslavia is a multi-party, democratic state, without a unified market, with unbuilt roads and weak economy and industry. There were only 2,064 industrial companies in the Kingdom of Yugoslavia, of which one fifth was in the territory of Banat and Backa. The economically weak Kingdom did not have a chance to harmonize politically into a stable state. Despite the results, the economy of the second Yugoslavia did not achieve a unified market and economy, nor a unified policy. The industrialization partially started the undeveloped agriculture, but the rural-urban migration reduced the percentage of the rural population. The shortcomings of the Soviet model of agriculture, which balanced by giving land to peasants, cooperatives and state goods, were compensated. Agrarian reform enjoyed support until the introduction of Cooperatives, that is, forcing peasants into the collective. Political efforts did not improve production, as farms with 5 ha were unable to produce market surpluses. Only 12% of households had properties above 10 ha, they were the only ones capable of achieving market surpluses.

Low productivity due to the irrational use of labor led to faster growth in consumption than production. The farmer remained "hungry of land". Minimal

knowledge and lack of mechanization, quality seeds, varieties of livestock breeds did not contribute to the intense development. The colonists in both Yugoslavias did not enjoy the same privileges as in the Habsburg monarchy. Colonization, however, resolved numerous issues related to the civilizational stagnancy of the life in the hills, the existential and national issue, because it covered Vojvodina with the Serbian population that adapted to the life of the natives.

The arrival of colonists from the patriarchal cultural area to the one of Central Europe will contribute to the emancipation of the population. After the unification in 1918, 60% of the population slowly stopped wearing the national costume. The Colonization will contribute to the standardization of clothing, housing, food preparation, and will improve the attitude towards work. New work habits will contribute to raising the social standard. The cooperative form of family organization was preserved only in the mountainous areas until the Second World War, it disappeared in the plains. General primary education in Yugoslavia, although introduced in 1918, will come to life only after the Second World War. The illiterate, war-torn population sought an oasis of peace in Vojvodina, a safe shelter for their torments, a rest for a fragile body. Despite everything, the "eighth offensive" brought bodies, while the spirit of the first generation hovered over the old land. Guided by political and state decisions, they arrived in Vojvodina like a torrent, because the government offered them more than what they had. The consequences of the colonization were reflected in the merging of the population, colonists and natives, habits, customs, traditions and culture. Six decades after the colonization, the population has grown into all the pores of the way of life in the plains. Native language and customs disappeared and new habits were formed. Because of the technological progress the colonist population easily give up the land which they paid with blood, rushing to achieve higher standards in the cities. The first generation of colonists took off the national costumes of the old region, the second forgot the language of the region, the third the tradition.

The most difficult moment for the author was the use of personal data from the Book of Solutions, because the lists in the register of colonization were kept by hand and, therefore, difficult to read. Different data about the suffering of the people in the war raised doubts. The second colonization was carried out at the time of more efficient registration of changes and the final situation.

The paper is conceived with the intention to present the *Historical circumstances and actors of colonization in the period 1918–1950*. It investigates the political, economic, and social circumstances and goals in both Yugoslavias. He then analyzes the legal and organizational framework of colonization. The central place in the work has the chapter *Settlement and life of volunteers and fighters in the colonies*, with a review of the organization of life and problems of adaptation. The final part *discusses the results of the achieved colonization*, which, thanks to the efforts of volunteers and colonists, achieved a

civilizational shift. Colonization surpassed the significance of the "eighth offensive", its results had a long-term significance for the development of Vojvodina, it was inherited from the attachment of the population to the land. The West developed on the achievements of the second industrial revolution, while the population in the southeast was calmed by the land.

The paper does not pretend to put an end to it, but to encourage further research and reflections. The motives for the research are different data on determining the number of colonists of both colonizations. Speech, customs, lifestyle, diet, national costumes, beliefs are only partially explored. Further research should include the position of the settlers in the old and new homeland and the life of neighbors. We are deprived of the little man's emotions, except for the analysis for a few places, some phenomena of long duration. Success in the war was rewarded by the allocation of land, which partially solved a combination of political, economic and social problems. Agrarian policy in the 20th century in both Yugoslavias did not provide reliance on its own resources, but made the country the raw material base and market of the developed system.

СПИСАК ДОБРОВОЉАЦА У БАЧКОЈ 1919–1941.⁸⁰²

Презиме, очево име, име	Место рођења, општина	Насељено место
Абрамовић Благоја Ристо	Меч, Столац	Степановићево
Абрамовић Спасоја Новак	Берковићи, Столац	Стара Кањижа
Авдаловић Боже Вуле	Степен, Гацко	Стара Кањижа
Авдаловић Боже Перо	Степен, Гацко	Сента
Авдаловић Боже Симо	Степен, Гацко	Стара Кањижа
Авдаловић Вула Михајло	Степен, Гацко	Сента
Авдаловић Вулета Милован	Степен, Гацко	Стара Кањижа
Авдаловић Ђуре Мато	Ст. Грабовица, Невесиње	Кула
Авдаловић Пере Глигор	Дрежањ, Невесиње	Стара Кањижа
Авдаловић С. Мирко	Степен, Гацко	Сента
Авдаловић Стевана Јован	Гацко	Степановићево
Авдаловић Тодора Стеван	Степен, Гацко	Стара Кањижа
Агбаба Проке Милан	Мали Радић, Б. Крупа	Ст. Моравица
Адамовић В. Милан	Гата, Бихаћ	Плавна
Адамовић Лазе Обрад	Пученик, Б. Крупа	Ст. Моравица
Адамовић Михајла Миле	Врановина, Б. Петровац	Вајска, Бођани
Адамовић Тривуна Лука	Врановина, Б. Петровац	Вајска
Ајваз Јове Ђорђе	Мостар	Станишић
Ајдић Павла Илија	Пријани, Гламоч	Б. Петрово Село
Алексић Ђуре Душан	Слипчићи, Мостар	Станишић
Албијанић Аћима Гојко	Баљан, Билећа	С.Кањижа
Албијанић Аћима Раде	Баљан, Билећа	Бајмок
Албијанић Благоја Новица	Делеуша, Билећа	Бајмок
Албијанић Благоја Симо	Делеуша, Билећа	Бајмок
Албијанић Глигора Стево	Баљан, Билећа	Бајмок
Албијанић Живка Ристо	Делеуша, Билећа	Бајмок
Албијанић Милутина Новак	Баљан, Билећа	Бајмок
Албијанић Паје Митар	Баљан, Билећа	Риђица
Албијанић Симе Коста	Билећа	Бајмок
Александровић Јефте Арсеније	Јагњило, Јасеница	Сента
Алексић Петра Никола	Горић, Столац	Сириг
Алексић Петра Новак	Колешко, Невесиње	Црвенка

⁸⁰² Списак добровољаца узет је из Архива Војводине, фонд Комисија за ликвидацију аграрне реформе Нови Сад 1918–1941, Ф 98, кутије 130 и 131. Садржи именични регистар добровољаца колонизованих у Бачку 1932–1941.

Андријашевић Јефте Марко	Степен, Гацко	Мол
Андрић Андрије Митар	Прења, Столац	Стара Моравица
Андрић Видака Новак	Врпоље, Билећа	Сента
Андрић Косте Јован	Мокрач, Сарајево	Чуруг
Андрић Николе Риста	Братач, Невесиње	Кула
Анђелић Видака Лука	Дубочани, Билећа	Сента
Анђелић Вука Марко	Дубочани, Билећа	Сента
Анђелић Гаврила Саво	Дубочани, Билећа	Сента
Анђелић Глигора Михајло	Г. Врбица, Билећа	Мол
Анђелић Ђоке Гаврило	Врбна, Билећа	Србобран
Анђелић Илије Видак	Дубочани, Билећа	Чантавир
Анђелић Јакова Лука	Дубочани, Билећа	Стара Моравица
Анђелић Јакова Саво	Дубочани, Билећа	Темерин
Анђелић Јована Мирко	Дубочани, Билећа	Степановићево
Анђелић Луке Јанко	Дубочани, Билећа	Стара Моравица
Анђелић Петра Јакоб	Дубочани, Билећа	Тител
Анђелић Раде Видак	Дубочани, Билећа	Сента
Анђелић Саве Цвијо	Томина, С. Мост	Вајска, Бођани
Анђелић Стојана Милан	Дубочани, Билећа	Сента
Анђелић Тодора Јован	Дубочани, Билећа	Степановићево
Анђелић Шћепана Вуко	Дубочани, Билећа	Сента
Анђић Јаше Петар	Фојница, Невесиње	Црвенка
Анзуловић ? Јерко	Фојница, Невесиње	Чеминац
Антељ Јована Лазар	Врапчићи, Мостар	Станишић
Антељ Николе Урош	Зијемље, Мостар	Станишић
Антић Саве Сава	Ваганац, Јајце	Бачки Петровац
Антуновић Луке Глигор	Казанци, Гацко	Вајска, Бођани
Антуновић Максима Божа	Казанци, Гацко	Вајска, Бођани
Ардаља Павла Ђуро	Шиљаковача, Цазин	Темерин
Арежина Пане Шпиро	Б. Грахово	Плавна
Арежина Шпире Бошко	Б. Грахово	Плавна
Арнаут Жарка Петар	Црни Луг, Ливно	Кула
Арсенић Јована Ристо	Лакташи, Бања Лука	Суботица
Атељевић Глигора Драго	Изгори, Гацко	Маргонош
Атељевић Петра Андрија	Изгори, Гацко	Маргонош
Атељевић Петра Максим	Изгори, Гацко	Кањижа
Атељевић Спасоја Видак	Изгори, Гацко	Ада
Аћимовић Марка Петар	Потоци, Мостар	Станишић
Аћимовић Паје Томо	Врпоље, Билећа	Сента
Аћимовић Саве Лазар	Трусина, Невесиње	Б. Петрово Село
Аћимовић Стевана Јово	Горњи Рибник, Кључ	Суботица
Ацаић Миле Станко	Прибељац, Јајце	Ђурђево
Ацић Илије Вид	Стекеровци, Гламоч	С. Кањижа
Ашкрабић Јоке Ћетко	Драмешина, Гацко	Емушић
Ашкрабић Раде Ристо	Драмешина, Гацко	Степановићево

Бабић Ђуро	Билећа	Бајмок
Бабић Андрије Јован	Кључ, Гацко	Сента
Бабић Аћима Панга	Плана, Билећа	Чонопља
Бабић Аћима Сава	Пишталине, Цазин	Суботица
Бабић Аћима Ћетко	Трновица, Билећа	Бездан
Бабић Благоја Трифко	Хоџићи, Билећа	Бачка Топола
Бабић Васе Гаврило	Лађевићи, Билећа	С. Кањижа
Бабић Васиља Ђуро	Билећа	Бајмок
Бабић Видака Јован	Драмешина, Гацко	Вајска
Бабић Гаје Наум	Трновица, Билећа	Емушић
Бабић Ђуре Игњат	Билећа	Бајмок
Бабић Ђуре Лазар	Билећа	Бајмок
Бабић Ђуре Рада	Драмешина, Гацко	С. Кањижа
Бабић Ђуре Сава	Билећа	Бајмок
Бабић Јована Богдан	Клобук, Требиње	Бођани
Бабић Јована Душан	Пишталине, Цазин	Турија
Бабић Јована Миле	Пишталине, Цазин	Темерин
Бабић Милован Душан	Прераца, Билећа	Хоргош
Бабић Милоша Јован	Пишталине, Цазин	Бођани
Бабић Миће Стеван	Плана, Билећа	Чонопља
Бабић Нике Лука	Нуглашић, Ливно	Риђица
Бабић Николе Ђорђе	Драмешина, Гацко	Стара Кањижа
Бабић Николе Митар	Хоџићи, Билећа	Кула
Бабић Пере Алекса	Гламоч	Хоргош
Бабић Пере Никола	Оџица, Билећа	Сента
Бабић Пере Шћепан	Хоџићи, Билећа	Хајдуково
Бабић Петра Лазар	Пишталине, Цазин	Турија
Бабић Ристе Влада	Билећа	Бајмок
Бабић Шћепана Спасоје	Изгори, Гацко	Ст. Кањижа
Бабић Шурака Петар	Трновица, Билећа	Кула
Бабушић Јована Петар	Сајковић, Ливно	Мол
Бајатовић Митра Јован	Жањевица, Гацко	Ада, Ковиљ
Бајић Илије Јово	Глинице, Цазин	Темерин
Бајић Јована Обрад	Ресановци, Б. Петровац	Бајша
Бајић Павла Вучен	Ресановци, Б. Петровац	Станишић
Бајић Саве Јован	Ресановци, Б. Петровац	Бајша
Бајовић Гавре Ђорђе	Баљци, Билећа	Риђица
Балаћ Јове Никола	Липик, С. Мост	Д. Рогатица
Балта Васе Душан	Балте, Бања Лука	Вајска
Баљ Спасоја Спасоје	Жабица, Љубиње	Кула
Бандић Станише Раде	Крупањ, Б. Крупа	Суботица
Бандић Станка Пане	Г. Суваја, Б. Крупа	С. Моравица
Бановић Мије Јован	Б. Градишка	Тител
Бањац Које Симо	Јањила, Б. Петровац	Сириг

Баранац Р. Милан	Велетово, Вишеград	Сента
Барбарез Симе Лазар	Влаховићи, Љубушки	Кула
Баришић Ђуре Алекса	Стекеровци, Гламоч	Ст. Кањижа
Барош Васе Пане	Сајковић, Ливно	Чуруг
Барош Раде Крстан	Сајковић, Ливно	Чуруг
Барош Стевана Ђура	Нуглашица, Б. Грахово	Каћ
Бастаја Ђорђа Петар	Језерски, Б. Крупа	Мол
Батинић Милоша Јован	Кути, Билећа	Степановићево
Батинић Митра Божо	Симијова, Билећа	Суботица
Баћа Јове Ристо	Ровна, Бугојно	Суботица
Баћевић Стевана Лаза	Хатеља, Столац	Бездан
Бачковић Јове Лука	Рујани, Ливно	Сириг
Башић Вучена Саво	Врточе, Б. Петровац	Жабаль
Башић Јове Вид	Бањани, Б. Крупа	Тител
Башић Николе Павле	Видово Село, Гламоч	Тител
Башић Саве Светан	Г. Врточе, Б. Петровац	Емушић
Башић Шћепана Митар	Тарже, Требиње	Чуруг
Беатовић Новице Стево	Гацко	Нови Сад
Бекан Ђуре Новица	Тасовчићи, Столац	Чантавир
Белензада Николе Васе	Рудине, Гламоч	Суботица
Белензада Раде Тодор	Рудине, Гламоч	Вајска, Бођани
Беловић Ђуре Гојко	Хргуд, Столац	Ст. Кањижа
Беловић Петра Новица	Хргуд, Столац	Ст. Кањижа
Белош Цветка Димитрије	Ластва, Требиње	Сента
Бендарић Николе Јакша	Клобук, Требиње	Риђица
Берга Стевана Давид	Рашиновац, Б. Петровац	Вајска
Берић Јована Благоје	Бочац, Бања Лука	Суботица
Бероња Илије Милан	Велики Бадић, Б. Крупа	Бездан
Бероња Илије Станко	Велики Бадић, Б. Крупа	Суботица
Бероња Које Вид	Глиница, Цазин	Темерин
Бероња Саве Гаврило	Велики Бадић, Б. Крупа	Бајмок
Беслаћ Владе Стеван	Д. Козица, Б. Крупа	Суботица
Бешлић Јована Марко	Залом, Невесиње	Ст. Кањижа
Биберцић Јове Петар	Столац	Челарево
Бига Давида Милош	Буковица, Цазин	Бођани
Бикић Илије Јован	Радановци, Ливно	Сириг
Бикић Раде Васе	Радановци, Ливно	Сириг
Бикић Раде Тома	Радановци, Ливно	Темерин, Сириг
Билбија Васе Петар	Угарско, Б. Петровац	Бачко Петрово Село
Билбија Голуба Никола	Липник, С. Мост	Суботица
Билбија Ђурђа Лазар	Љубија, Приједор	Суботица
Билбија Ђурђа Михајло	Сухача, С. Мост	Доња Рогатица
Билбија Јована Шпиро	Грахово, Ливно	Станишић
Билбија Луке Симо	Подвидача, С. Мост	Хоргош
Бјекић Јована Коста	Поповићи, Гламоч	Темерин

Бјековић Борише Богдан	Гарева, Гацко	Ст. Кањижа
Бјелетић Адама Владимир	Прераца, Билећа	Вајска
Бјелица Андрије Никола	Берковићи, Столац	Стара Кањижа
Бјелица Ђурин Марко	Корита, Гацко	Степановићево
Бјелица Ђурин Марко	Берковићи, Столац	Степановићево
Бјелица Ђуров Крсто	Ограде, Столац	Степановићево
Бјелица Ђуров Максим	Меча, Столац	Темерин
Бјелица З. Никола	Корита, Гацко	Хоргош
Бјелица Јове Милутин	Кубаши, Столац	Степановићево
Бјелица Милутина Новица	Кеча, Столац	Степановићево
Бјелица Мићков Лака	Врбица, Билећа	Бајмок
Бјелица Николе Новица	Берковићи, Столац	Стара Кањижа
Бјелица Пиљин Пера	Корита, Гацко	Мол
Бјелица С. Божо	Корита, Гацко	Чуруг
Бјелогрлић Алексе Јован	Липник, Гацко	Вајска
Бјелогрлић Луке Њетко	Липник, Гацко	Вајска
Бјелогрлић Мрдаков Крста	Липник, Гацко	Сента
Бјелогрлић Обрада Риста	Липник, Гацко	Темерин
Бјелогрлић Ристе Ђока	Липник, Гацко	Сириг
Бјелогрлић Станоја Аћим	Липник, Гацко	Бајмок
Бјелогрлић Тодора Алексије	Липник, Гацко	Вајска
Бјелогрлић Њетка Лазар	Липник, Гацко	Чантавир
Бјељац Гаје Јован	Љесковица, Гламоч	Чантавир
Благојевић Томе Петар	Крушчица, Фоча	Чантавир
Блануша Саве Стеван	Горња Суваја, Б. Крупа	Суботица
Бобот Крсте Рада	Плана, Билећа	Мол
Бован Јована Никола	Врапчићи, Мостар	Станишић
Бован Трифка Милан	Ходбина, Мостар	Станишић
Богдановић Луке Алекса	Таванка, Љубић	Футог
Богуновић Ђуре Јован	Врело, Цазин	Мол
Богуновић Ђуре Миле	Врело, Цазин	Бођани
Богуновић Јована Илија	Врело, Цазин	Мол
Бодирожа Остоје Илија	Трношило, Бихаћ	Емушић
Божичић Боже Јован	Челинац, Бања Лука	Бајмок
Божичић Јована Ђура	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Божичић Јове Илија	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Божовић Јовице Бранко	Надинићи, Гацко	Ада
Бојанић Лазара Трифко	Богодол, Мостар	Станишић
Бојбић Симе Саво	Брибељак, Јајце	Риђица
Бојиновић Које Шпиро	Стекеровци, Гламоч	Сента
Бојовић Г. Гаврило	Гарева, Гацко	Сента
Бојовић Гаје Митар	Гарева, Гацко	Ада
Бокан Јована Ђура	Перна, Б. Крупа	Сириг
Бокан Миле Богдан	Б. Крупа	Доња Рогатица

Бокић Петра Гашо	Кртиње, Билећа	Бајмок
Бокић Петра Данило	Кртиње, Билећа	Бајмок
Бољановић Боже Гојко	Данићи, Гацко	Мол
Бољановић Боже Спасоје	Данићи, Гацко	Мали Иђош
Бољановић Глигора Никола	Данићи, Гацко	Црвенка
Бољановић Драге Михајло	Данићи, Гацко	Суботица
Бољановић Јовице Лазар	Данићи, Гацко	Бајмок
Бољановић Јоксима Гаврило	Данићи, Гацко	Сента
Бољановић Јоксима Марко	Данићи, Гацко	Сента
Бољановић Јоксима Милован	Данићи, Гацко	Сента
Бољановић Косте Михајло	Данићи, Гацко	Стара Кањижа
Бољановић Михајла Мато	Данићи, Гацко	Вајска
Бољановић Михајла Симо	Данићи, Гацко	Вајска
Бољановић Пере Алекса	Данићи, Гацко	Суботица
Бољановић Петра Марко	Данићи, Гацко	Стара Кањижа
Бољановић Станка Лазар	Данићи, Гацко	Вајска
Бољановић Филипа Игњат	Данићи, Гацко	Бајмок
Борисављевић Игњата Лука	Жањевица, Гацко	Стара Кањижа
Борисављевић Луке Паја	Жањевица, Гацко	Бајмок
Борић Ђурђа Раде	Бугар, Бихаћ	Вајска
Боровица Миће Ђуро	Тишковац, Ливно	Темерин
Бошковић Јована Милован	Драмешина, Гацко	Вајска
Бошковић Јована Петар	Чапразлије, Ливно	Сириг
Бошњак Ђукана Крсто	Билећа	Емушић
Бошњак Марка Никола	Стекеровци, Гламоч	Ст. Кањижа
Бошњак Раде Благоје	Билећа	Бајмок
Бошњак Симе Аћим	Билећа	Хоргош
Бранковић Ђуре Марко	Крња Јела, Б. Петровац	Болман
Бранковић Стојана Васиљ	Крухари, С. Мост	Бајша
Братић Алексе Ђока	Плана, Билећа	Вајска
Братић Лазара Милан	Хргово, Невесиње	Стара Моравица
Братић Луке Новак	Хргово, Невесиње	Степановићево
Братић Николе Михајло	Ројница, Невесиње	Стара Моравица
Браћета Стојана Јован	Д. Пољска, Ливно	Чуруг
Брборић Лазе Јова	Пустипуса, Столац	Челарево
Бркић Алексе Благоје	До, Столац	Степановићево
Бркић Јована Лазар	Хргуд, Столац	Степановићево
Бркић Николе Милан	Шипово, Јајце	Степановићево
Бркић Ристе Јован	Хргуд, Столац	Степановићево
Бркић Тодора Марко	Хргуд, Столац	Степановићево
Бркић Тодора Милан	Берковићи, Столац	Ст. Кањижа
Бркић Тодора Петар	Берковићи, Столац	Сента
Бркић Тодора Ристо	До, Столац	Степановићево
Бркљач Милана Раде	Врточе, Бихаћ	С. Моравица
Бркљач Петра Јован	Бравско, Б. Петровац	Вајска

Бруно Н. Новак	Кључ	Вајска
Бубуљ Јована Дмитар	Томина, Сански Мост	Бајша
Будалић Анте Обрад	Прераца, Билећа	Бођани
Будимир Дмитра Никола	Хашани, Б. Крупа	Сириг
Будиша Николе Раде	Преодац, Гламоч	Ст. Кањижа
Буквић Ђуре Милош	Расно, Столац	Степановићево
Буквић Михе Божидар	Граховац, Столац	Степановићево
Буквић Михе Данило	Г. Храст, Столац	Степановићево
Буковац Алије Ђулага	Љубушки, Мостар	Чуруг
Булат Адама Илија	Добрено, Мостар	Сента
Бурлица Саве Трифко	Ластва, Требиње	Купаусина
Бурсаћ Гавре Васа	Пејићи, Сански Мост	Кула
Бурсаћ Илије Митар	Исјек, Ливно	Емушић
Бурсаћ Симе Јаков	Пејићи, С. Мост	Бездан
Буруџија Јована Стево	Сански Мост	С. Бечеј
Буха Алексе Васиљ	Невесиње	Футог
Буха Драге Трифко	Риља, Невесиње	Вајска
Буха Илије Никола	Домрке, Гацко	Црвенка
Буха Николе Панто	Колешко, Невесиње	Црвенка
Буха Трифка Алекса	Риља, Невесиње	Степановићево
Вајагић Војкана Ристо	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Вајагић Војкана Симо	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Вајагић Јована Вид	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Вајагић Обрада Сава	Бојине, Цазин	Темерин
Вајагић Тодора Михајло	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Васиљевић Тодора Петар	Колешко, Невесиње	Степановићево
Васић М. Љубомир	Б. Градишка	Мартонош
Васковић Саве Бошко	Бојишта, Невесиње	Бачко Петрово Село
Вашалић Стојана Вид	Гламоч	Суботица
Векић Миле Јово	Ваганац, Б. Петровац	Сириг
Векић Симе Илија	Бобољусци, Б. Петровац	Мол
Верих Луке Милан	Чарићи, Котор Варош	Стари Бечеј
Веселица Драгише Мане	Бугар, Бихаћ	Сириг
Вигњевић Лазе Марко	Пученик, Б. Крупа	Суботица
Видаковић Ђоке Марко	Попрача, Власеница	Чуруг
Видаковић Николе Ристо	Попрача, Власеница	Жабалъ
Видаковић Николе Ристо	Данићи, Гацко	Стара Кањижа
Видаковић Обрена Игњат	Попрача, Власеница	Чуруг
Видаковић Перка Богдан	Дулићи, Гацко	Ст. Кањижа
Видачић Раде Лазар	Пијавице, Билећа	Сента
Видовић Ђурђа Бранко	Томина, С. Мост	Бајмок
Видовић Марка Никола	Видовићи, Ливно	Чонопља
Вилатић Симе Коста	Козаревина, Фоча	Ђурђево
Вилић Тодора Раде	Бродић, Невесиње	Бачко Петрово Село

Витковић Илије Марко	Мируше, Билећа	Бајмок
Витковић Пере Видак	Мируше, Билећа	Бајмок
Витковић Стевана Пера	Мируше, Билећа	Бајмок
Вишњевац Ђуре Ђорђе	Вишњево, Гацко	Сириг
Вишњевац Ђуре Милош	Вишњево, Гацко	Сириг
Вишњевац Мате Алекса	Вишњево, Гацко	Сириг
Вишњевац Мате Ђорђе	Вишњево, Гацко	Сириг
Вјештица Ђуре Јован	Шајиновац, Гламоч	Стара Кањижа
Вјештица Јована Петар	Лушци Паланка, С. Мост	Доња Рогатица
Вјештица Митра Мијат	Тодићи, Гламоч	Дарда
Влаић Петра Гавро	Пученик, Б. Крупа	Суботица
Влаић Петра Дане	Пученик, Б. Крупа	Суботица
Влаић Раде Прока	Пученик, Б. Крупа	Суботица
Војводић Петра Миле	Тук, С. Мост	Рогатица
Војводић Триве Стојан	Миострах, Цазин	Црвенка
Војичић Лазара Петар	Невесиње	Стари Бечеј
Војичић Ристе Ристо	Мостар	Станишић
Војновић Глигора Лука	Подосоје, Билећа	Кула
Војновић Глигорија Трифко	Подосоје, Билећа	Кула
Војновић Ђурђа Трифун	Слатина, С. Мост	Бајша
Војновић Ђурице Ђорђе	Дражљево, Гацко	Ада
Војновић Ђурице Тодор	Клеути, Гацко	Ада
Војновић Николе Ђурица	Клеути, Гацко	Футог
Војновић Николе Никола	Бања Лука	Емушић
Вранић Г. Милан	Рогатица	Темерин
Вржина Јована Тодор	Крупа	Суботица
Вујаковић Илије Симо	Подгрета, Гламоч	Темерин
Вујановић Симе Илија	Радановци, Ливно	Сириг
Вујевић Гаје Трифко	Давидовићи, Билећа	Вајска
Вујевић Миће Никола	Кути, Билећа	Вајска,
Вујевић Пере Стеван	Давидовићи, Билећа	Бездан
Вујинић Тодора Милош	Гламоч	Степановићево
Вујичић Васе Јован	Врбица, Ливно	Сириг
Вујичић Вукосава Стојан	Врбица, Ливно	Сириг
Вујичић Гаше Петар	Шумић, Невесиње	Чантавир
Вујичић Луке Никола	Врбица, Ливно	Сириг
Вујичић Митра Ђорђе	Жањевица, Гацко	С. Кањижа
Вујичић Миће Алекса	Раст, Невесиње	Суботица
Вујичић Раде Коста	Врбица, Ливно	Сириг
Вујичић Раде Никола	Врбица, Ливно	Сириг
Вујковић Ђурђа Стеван	Хотковци, Гламоч	С. Кањижа
Вујнић Тодора Војислав	Чардак, Мркоњић Град	Вајска
Вујновић Гаврила Коста	Поникве, Билећа	Бајмок
Вујновић Милоша Гаврило	Поникве, Билећа	Мартонош
Вујновић Нићин Спасоје	Раштани, Мостар	Станишић

Вујновић Стевана Риста	Поникве, Билећа	Бајмок
Вујновић Стевана Тома	Поникве, Билећа	Бајмок
Вујновић Томе Срдан	Поникве, Билећа	Чантавир
Вујовић Ђуре Симо	Бијељани, Билећа	Хоргош
Вујовић Јована Васа	Средње Село, Билећа	Бођани
Вујовић Јове Игњат	Давидовићи, Билећа	Б. Петрово Село
Вујовић Марка Никола	Врањска, Билећа	Бач
Вујовић Марка Тома	Врањска, Билећа	Бач
Вујовић Машана Крсто	Кути, Билећа	(нечитко)
Вујовић Митра Мато	Симијова, Билећа	Кула
Вујовић Миће Шуља	Прераца, Билећа	Бођани
Вујовић Николе Јован	Кути, Билећа	Емушић
Вујовић Николе Рајко	Г. Давидовићи, Билећа	Бач
Вујовић Новака Јован	Прераца, Билећа	Темерин
Вујовић Новака Марко	Прераца, Билећа	Темерин
Вујовић Новака Никола	Прераца, Билећа	Сириг
Вујовић Петра Јово	Грабовица, Невесиње	Стапар
Вујовић Петра Милош	Прераца, Билећа	Чонопља
Вујовић Симе Тодор	Засада, Билећа	Кула
Вујовић Тодора Ђорђе	Засада, Билећа	Стари Бечеј
Вујовић Тодора Јован	Тодорићи, Билећа	Вајска
Вујовић Тодора Ристо	Врањска, Билећа	Бач
Вујовић Тодора Симо	Засада, Билећа	Кула
Вукадин Јанка Никола	Вихор, Рогатица	Вајска
Вукадиновић Милана Петар	Мелиновица, Бихаћ	Вајска
Вукајловић Вида Михајло	Колешка, Невесиње	Риђица
Вукајловић Марка Тодор	Изгори, Гацко	Мол
Вукајловић Пере Лазар	Заградци, Гацко	Вајска
Вукајловић Ристе Симо	Мируше, Билећа	Бајмок
Вукајловић Саве Новица	Зови До, Невесиње	С. Кањижа
Вукајловић Томе Пера	Мируше, Билећа	Бајмок
Вукасовић Вида Казимир	Мостар	Брањин Врх
Вукасов Вукана Светозар	Г. Хасан, Столац	Станишић
Вукасовић Бошка Иван	Столац	Сомбор
Вукасовић Ристе Мијајло	Домановићи, Столац	Челарево
Вукашиновић Давида Гојко	Врело, Цазин	Сириг
Вукашиновић Миле Илија	Грмуша, Бихаћ	Степановићево
Вукашиновић Остоје Лука	Грмуша, Бихаћ	Степановићево
Вукашиновић Петра Тривун	Цазин	Бођани
Вукић Николе Павле	Нагулић, Б. Петровац	Ст. Кањижа
Вукмановић Јована Паја	Гудавац, Б. Крупа	Рогатица
Вукобад Сима	Роре, Гламоч	Б.Петрово Село
Вукобрат Ђурђа Глиша	Тишковац, Б. Петровац	Србобран
Вукобрат Ј. Миле	Грдановци, С. Мост	Стари Бечеј

Вукобрат Николе Дамјан	Закомање, Б. Петровац	Бар. Петрово Село
Вукобрат Шпире Милош	Тишковац, Ливно	Емушић
Вукобратовић Луке Ђура	Суваја, Б. Крупа	Суботица
Вуковић Благоја Лазар	Рогаче, Невесиње	Бачко Петрово Село
Вуковић Јефта	Травник	Сента
Вуковић Јефте Аћим	Изгори, Гацко	Суботица
Вуковић Јефте Станко	Мокри Луг, Котор Варош	Вајска
Вуковић Јована Василије	Рогатица	Степановићево
Вуковић Јована Петко	Мека Груда, Билећа	Б. Петрово Село
Вуковић Крсте Крсто	Д. Улиње, Гацко	Сириг
Вуковић Крсте Тодор	Брусна, Фоча	Мали Иђош
Вуковић Луке Душан	Биоград, Невесиње	Чантавир
Вуковић Марка Станиша	Хоћићи, Билећа	Хоргош
Вуковић Миле Гаврило	Фоча	Чантавир
Вуковић Николе Петар	Хоћићи, Билећа	Суботица
Вуковић Николе Софроније	Тузла	Степановићево
Вуковић Николе Филип	Вуковци, Невесиње	Бар. Петрово Село
Вуковић Обрена Васо	Лукавац, Невесиње	Бар. Петрово Село
Вуковић Обрена Мирко	Лукавац, Невесиње	Бар. Петрово Село
Вуковић Пере Марко	Залуковик, Власеница	Челарево
Вуковић Раде Ристо	Д. Улиње, Гацко	Сириг
Вуковић Раде Томо	Стрина, Невесиње	С. Кањижа
Вуковић Ристе Јоле	Улиње, Гацко	Сириг
Вуковић Ристе Коста	Гацко	Вајска
Вуковић Ристе Митар	Д. Улиње, Гацко	Вајска
Вуковић Ристе Тома	Хоћићи, Билећа	Кула
Вуковић Спасоја Никола	Изгори, Гацко	Риђица
Вуковић Спасоја Спасоје	Изгори, Гацко	С. Кањижа
Вуковић Спасоја Урош	Ходбина, Мостар	Станишић
Вуковић Спасоја Шћепан	Невесиње	Вајска
Вуковић Стевана Петар	Почићи, Билећа	Мол
Вуковић Тодора Спасоје	Љубуша, Сарајево	Сента
Вуковић Шула Трифко	Хоћићи, Билећа	Сириг
Вукоје Николе Спасоје	Пађени, Билећа	Сента
Вукојевић П. Марко	Мајкић Јапра, С. Мост	Бајша
Вукојловић Пере Божа	Мируше, Билећа	Бајмок
Вукосав Јована Трипо	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Вукосав Ристе Јован	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Вукосав Симе Васа	Добрица, Столац	Степановићево
Вукосав Спасоја Илија	Удрешње, Невесиње	Чантавир
Вулин Луке Илија	Бушевић, Б. Крупа	Суботица
Вулин Миланка Гаврило	Хргуд, Столац	Станишић
Вулић Лазе Петар	Врбица, Ливно	Сириг
Вулић Миленка Станко	Хргуд, Столац	Сомбор
Вулић Саве Лука	Врбица, Ливно	Сириг

Вуњак В. Стеван	Шкара, Столац	Рогатица
Вуцеља Илије Петар	Прекаја, Гламоч	Чуруг
Вучен Стевана Петар	Оцак, Гламоч	Темерин
Вучинић Анте Петар	Паник, Билећа	Степановићево
Вучинић Јована Аћим	Орах, Билећа	Кула
Вучинић Луке Јова	Орах, Билећа	Ада
Вучинић Мишка Андрија	Орах, Билећа	Кула
Вучинић Петра Симо	Зарјечје, Билећа	Емушић
Вучинић Симе Јован	Зарјечје, Билећа	Емушић
Вучинић Симе Петар	Зарјечје, Билећа	Бачко Петрово Село
Вучковић Васе Остоја	Паланчиште, Приједор	Степановићево
Вучковић Вука Јанко	Богдашићи, Билећа	Мол
Вучковић Ђ. Стеван	Пећи, Б. Грахово	Темерин
Вучковић Јована Вучен	Крњеуша, Бихаћ	Емушић
Вучковић Пере Андрија	Плана, Билећа	Мол
Вучковић Саве Шћепан	Билећа	Сента
Вучуровић Јакова Божо	Просјек, Требиње	Нови Сад
Гаврић Димитрија Јован	Тузла	Врбас
Гаврић Милана Симо	Сарајево	Темерин
Гајић Боже Бошко	Липовац, Котор Варош	Бајмок
Гајић Јована Лазар	Подградци, Б. Градишка	Б. Петрово Село
Гак Дамјана Никола	Гудавац, Б. Крупа	Суботица
Гаковић Ристе Јован	Белени, Сарајево	Чантавир
Галић Вида Илија	Малешево, Ливно	Темерин
Галић Вида Мића	Малешево, Ливно	Темерин
Галић Јована Стеван	Доњи Рибник, Кључ	Суботица
Гардовић Павла Миленко	Пребидоли, Вишеград	Вајска
Гатарвић Стојана Миле	Дујаковци, Бања Лука	Купусина
Гаћиновић Стевана Гаврило	Лукавац, Невесиње	С. Кањижа
Гаћић Спасоја Ђока	Житомислић, Мостар	Станишић
Гашић Глише Ђура	Ливно	Сента
Гвозденовић Илије Дане	Бушевић, Б. Крупа	Плавно
Гвозденовић Јована Стеван	Бушевић, Б. Крупа	Суботица
Гвозденовић Петра Вељко	Мостар	Риђица
Гламочанин Стевана Јован	Илица, С. Мост	Суботица
Глигић Глиге Љубомир	Ливно	Сента
Глигић Ђурђа Илија	Маринковац, Б. Петровац	Бездан
Глоговац Анте Ђорђе	Невесиње	Мали Иђош
Глоговац Гаврила Тодор	Паник, Билећа	Чантавир
Глоговац Гаје Петар	Дражљево, Гацко	Вајска
Глоговац Илије Радосав	Г. Село, Невесиње	Темерин
Глоговац Трифка Милосав	Невесиње	Мали Иђош
Глувајић Милана Јован	Гата, Цазин	Вајска
Глумац Баје Раде	Корита, Гацко	Вајска

Глумац Луке Тома	Долуша, Гацко	Сириг
Говедарица Вука Петар	Михољаче, Гацко	Госпођинци
Говедарица Ђоке Спасоје	Братач, Невесиње	Сента
Говедарица Јакова Ђурађ	Грахово, Невесиње	Станишић
Говедарица Јакова Шпиро	Братач, Невесиње	Сента
Говедарица Јоксима Јова	Братач, Невесиње	Станишић
Говедарица Михајла Милан	Гацко	Мол
Говедарица Новака Илија	Дулићи, Гацко	Сента
Говедарица Пере Јаков	Михољаче, Гацко	Темерин
Говедарица Саве Марко	Михољаче, Гацко	Вајска
Гојковић Јована Милан	Гашница, Б. Градишка	Жабалъ
Голијанин Илије Ђуро	Грабовица, Невесиње	Темерин
Голубовић Ристе Аћим	Сливља, Невесиње	Црвенка
Гранулић Трифуна Јован	Бистрица, Бања Лука	Бајмок
Граовац Благоја Видак	Трусина, Невесиње	Чантавир
Граовац В. Душан	Бошковић, Бијељина	Ст. Кањижа
Граовац Ђорђе	Батковићи, Невесиње	Мол
Граховац Јована Саво	Грмеч, Б. Крупа	Суботица
Граховац Митра Лазо	Батковићи, Невесиње	Сента
Граховац Станка Михајло	Миострах, Цазин	Црвенка
Грбић Илије Стеван	Пишталине, Цазин	Бођани
Грбић Јована Симо	Суваја, Б. Петровац	Емушић
Грбић Мије Стојан	Рекавице, Бања Лука	Суботица
Грбић Миле Лазар	Бравско, Кључ	Мол
Грбић Петра Давид	Јакуман, Б. Петровац	Сириг
Грбић Раде Ђура	Суваја, Б. Петровац	Стара Кањижа
Грѓић Јанка Никола	Мутник, Цазин	Сириг
Гргур Николе Алекса	Берушица, Гацко	Бајмок
Грковић Лазе Јоко	Врба, Гацко	Темерин
Грковић Ристе Јовица	Врба, Гацко	Риђица
Грковић Тоше Аћим	Врба, Гацко	Ада
Грковић Трифка Обрен	Врба, Гацко	Ада
Грубачић Илије Михајло	Врба, Гацко	Вајска
Грубачић Лазе Божо	Врба, Гацко	Вајјска
Грубачић Миле Ђока	Врба, Гацко	С. Кањижа
Грубачић Николе Вид	Изгори, Гацко	Емушић
Грубиша Аћима Јован	Капљух, Б. Петровац	Сириг
Грубор Николе Стева	Дабар, С. Мост	Д. Рогатица
Грубор Пере Стеван	Бастаси, Б. Петровац	Темерин
Грујичић Јована Васкрсије	Верићи, Приједор	Вајска
Грчић Симе Мирко	Меданићи, Гацко	Риђица
Губић Марка Јоза	Дубрава, Б. Градишка	Бачко Петрово Село
Гудељ Јоле Никола	Жиљево, Невесиње	Црвенка
Гудељ Николе Јова	Шурићи, Невесиње	Степановићево
Гудељ Николе Милан	Жиљево, Невесиње	Степановићево

Гужвица Алексе Ђорђе	Бенаковац, Б. Крупа	Емушић
Гузина Благоја Васа	Фојница, Невесиње	Црвенка
Гузина Вујадина Видак	Фојница, Невесиње	Сента
Гузина Вујадина Јанко	Фојница, Невесиње	Емушић
Гузина Ђорђа Геодон	Фојница, Невесиње	Сента
Гузина Илије Алекса	Фојница, Невесиње	Црвенка
Гузина Ј.Ристо	Фојница, Невесиње	Мол
Гузина Јанка Никола	Фојница, Невесиње	Црвенка
Гузина Мићка Благоје	Фојница, Невесиње	Црвенка
Гузина Николе Марко	Фојница, Невесиње	Бачка Топола
Гузина Стевана Филип	Фојница, Невесиње	Црвенка
Гутић Михајла Милован	Муцаловић, Невесиње	Суботица
Дабић Милета Јово	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Дабић Стојана Бранко	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Дабовић Ђуре Лука	Љубомир, Билећа	Бездан
Давидовић Благоја Ђока	Врба, Гацко	Степановићево
Давидовић Благоја Коста	Врба, Гацко	Мол
Давидовић Благоја Митар	Врба, Гацко	Ада
Давидовић Вучена Васа	Томина, С. Мост	Бајша
Давидовић Давида Јово	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Давидовић Дане Сима	Липник, С. Мост	Д. Рогатица
Давидовић др Николе Аћим	Самобор, Гацко	Ст. Кањижа
Давидовић Јована Вид	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Давидовић Јована Вид	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Давидовић Митра Сава	Велемић, Фоча	Вајска
Давидовић Николе Ђорђе	Самобор, Гацко	Вајска
Давидовић Обрада Јован	Јањила, Б. Петровац	Темерин
Давидовић Ристе Тодор	Врба, Гацко	Степановићево
Дакић Павла Марко	Јелићка, Приједор	Суботица
Даковић Видака Машо	Лукавац, Невесиње	Сента
Дамјанац ? Божо	Гарева, Гацко	Сента
Дамјанац Ђоке Спасоје	Шиповица, Гацко	Ст. Кањижа
Дамјанац Панте Петар	Сливље, Невесиње	Црвенка
Дангубић Стевана Мирко	Жервање, Билећа	Мали Иђош
Дангубић Њетка Милан	Радимље, Билећа	Мали Иђош
Данић Илије Тодор	Стекеровци, Гламоч	Бач. Петрово Село
Дејановић Зекин Михајло	Вучетићи, Власеница	Темерин
Делић Миће Дане	Мали Радић, Б. Крупа	Риђица
Делић Николе Бранко	Крухари, С. Мост	Чантавир
Делић Петков Петар	Симијова, Билећа	Мол
Деретић Које Лазар	Велимље, Грахово	Емушић
Десница Миле Јован	Хашани, Б. Крупа	Сириг
Дивјак Илије Данило	Суваја, Б. Крупа	Суботица
Дивљан Ђорђа Спасоја	Михољаче, Гацко	Футог

Дивљан Јоксима Ђорђе	Михољаче, Гацко	Сириг
Дивљан Крсте Јоксим	Михољаче, Гацко	Темерин
Дивљан Шћепана Обрен	Краварево, Гацко	Вајска
Диздаревић Ибре Аган	Љубушки	Чантавир
Добранић Јован	Добра, Столац	Степановићево
Добранић Јове Анђелко	Берковићи, Столац	Степановићево
Добријевић Јована Милан	Сан. Место, Цазин	Темерин
Добријевић Јоше Милан	Ст. Мајдан, С. Мост	Бајша
Додеровић Голуба Божа	Жањевица, Гацко	Бач. Топола
Дондур Дамјана Миле	Стамбече, Б. Крупа	Темерин
Дошен Мелета Лаза	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Дошен Миле Стеван	Драготиња, Приједор	Риђица
Дошен Раде Станко	Бојна, Цазин	Сента
Дошен Саве Ђуре	Ходбина, Мостар	Станишић
Дошло Јове Риста	Ходбина, Мостар	Станишић
Дошло Михајла Стојан	Врапчићи, Мостар	Станишић
Дошло Ристе Стеван	Врапчићи, Мостар	Станишић
Дошло Ристе Стојан	Ходбина, Мостар	Станишић
Драгић Митра Марко	Жељуша, Мостар	Станишић
Драгишић Вукосава Петар	Смољана, Б. Петровац	Бајша
Драговић Које Данило	Удрешње, Невесиње	Ст. Кањижа
Драговић Луке Петар	Хргуд, Столац	Ст. Кањижа
Драговић Марка Никола	Удрешње, Невесиње	Бар. Петрово Село
Драгојевић Благоје Благоја	Ровна, Бугојно	Ст. Моравица
Драгомило Ристе Јован	Берушица, Гацко	Ада
Дражић Раде Милан	Бугар, Бихаћ	Вајска
Дракуле Вуколе Риста	Гора, Фоча	Мол
Дракулић Гаје Лука	Хргар, Бихаћ	Суботица
Дракулић Илије Митар	Црни Врх, Сарајево	Чантавир
Дракулић Миле Божа	Бушевић, Б. Крупа	Суботица
Дракулић Петра Илија	Светиње, Б. Крупа	Кула
Дрвенција Милана Видак	Колешке, Невесиње	Риђица
Дрљача Марка Перо	Суваја, Б. Крупа	Суботица
Дробац Стојана Илија	Стоболац, Б. Крупа	Темерин
Дробац Стојана Никола	Стобано, Б. Крупа	Темерин
Дробњак Милана Јово	Јелашиновци, С. Мост	Бајша
Дропић Петра Лука	Габела, Столац	Чантавир
Дрча Андрије Милан	Невесиње	Суботица
Дубајић Милана Ђуро	Г. Гата, Бихаћ	Сириг
Дубљевић Илије Максим	Изгори, Гацко	Риђица
Дубљевић Луке Мирко	Изгори, Гацко	Ст. Моравица
Дубљевић Раке Крсто	Изгори, Гацко	Ст. Кањижа
Дубљевић Раке Никола	Изгори, Гацко	Ст. Кањижа
Дукић Блаже Стојан	Колунић, Б. Петровац	Бач. Топола
Дулић Ристе Никола	Опличић, Столац	Чантавир

Думнић Томе Гаврило	Корита, Гацко	Кула
Дусић Јована Остоја	Свињари, Прњавор	Степановићево
Дутина Васе Крсте	Орах, Билећа	Црно Брдо
Дутина Видоја Дамјан	Берковићи, Столац	Б. Топола
Дутина Видоја Милош	Берковићи, Столац	Б. Топола
Дутина Ђоке Петар	Давидовићи, Билећа	Кула
Дутина Ђоке Стасоје	Давидовићи, Билећа	Кула
Дутина Ристе Видоје	Добра, Столац	Б. Топола
Ђаковић Даке Ђуро	Кључ	Бајмок
Ђаковић Срђана Вучен	Суваја, Бихаћ	Болман
Ђекић Митра Спасоје	Дубовик, Б. Крупа	Болман
Ђенић Радивоја Драгомир	Негбина, Чајетина	Кањижа
Ђерић Данила Михајло	Радић, Б. Крупа	Ковиљ
Ђерић Митра Никола	Шипачко, Гацко	Ст. Кањижа
Ђерић Симе Петар	Шиповица, Гацко	Ст. Кањижа
Ђерић Спасоја Мирко	Биоград, Невесиње	Ст. Бечеј
Ђилас Душана Јован	Очиприје, Б. Петровац	Сириг
Ђировић Никите Павле	Ријека, Вишеград	Вајска
Ђого Васе Данило	Г. Храсно, Столац	Степановићево
Ђорђевић Михајла Ђурађ	Г. Подградци, Б. Градишка	Риђица
Ђукић Илије Илија	Зајаруга, Гламоч	Чуруг
Ђукић Илије Мија	Зајаруга, Гламоч	Чуруг
Ђукић Јове Томо	Д. Лупљаница, Дервента	Јагодњак
Ђукић Лазе Лука	Јакир, Гламоч	Сириг
Ђукић Миле Ђорђе	Гламоч	Бођани
Ђукић Митра Јово	Глиница, Цазин	Кула
Ђукић Трифун	Миострах, Цазин	Сириг
Ђукић Цвије Ђорђе	Јакир, Гламоч	Сириг
Ђумић Јована Ђуро	Пишталине, Цазин	Сириг
Ђуран Илије Петар	Казанац, Ливно	Чуруг
Ђуран Јована Јово	Прово, Ливно	Чантавир
Ђуран Марка Никола	Казанац, Ливно	Чуруг
Ђуран Симе Мијо	Прово, Ливно	Чантавир
Ђурић Јове Васа	Слипчићи, Мостар	Станишић
Ђурић Марка Јован	Губин, Ливно	Чантавир
Ђурић Пане Лазар	Халиловци, С. Мост	Бездан
Ђурица Илије Мијо	Хатељи, Столац	Ст. Кањижа
Ђурица Илије Милан	Вакуф, Б. Петровац	Вајска
Ђурица Илије Милан	Хатељи, Столац	Степановићево
Ђурица Илије Симо	Мостар	Сента
Ђуричић Јована Алекса	Бодежишта, Гацко	С. Бечеј
Ђуричић Петра Андрија	Гарева, Гацко	Ст. Кањижа
Ђуришић Максима Коста	Гарева, Гацко	Бајмок
Елез Анте Милован	Изгори, Гацко	Суботица

Елез Анте Стојан	Изгори, Гацко	Риђица
Елез Илије Марко	Изгори, Гацко	Суботица
Елез Лазе Андрија	Изгори, Гацко	Риђица
Елез Марка Гаврило	Изгори, Гацко	Риђица
Елез Николе Лазо	Изгори, Гацко	Риђица
Елез Новака Ђорђе	Изгори, Гацко	Риђица
Елез Новака Митар	Изгори, Гацко	Риђица
Елек Обрена Видак	Обрња, Невесиње	Бајмок
Жарковић Луке Крсто	Г. Хргуд, Столац	Степановићево
Ждрал Андрије Ристо	Баљци, Билећа	Бајмок
Ждрал Петра Тодор	Баљци, Билећа	Бајмок
Ждрал Ристе Обрен	Баљци, Билећа	С. Кањижа
Ждрале Михајла Јашо	Баљци, Билећа	Риђица
Ждралић Николе Лазар	Речица, Столац	Чантавир
Ждрало Милутина Лука	Баљци, Билећа	Ст. Кањижа
Жерајић Саве Илија	Крушевљани, Невесиње	Бездан
Загорац Марка Марко	Казанац, Ливно	Бајмок
Законовић Нике Митар	Прово, Ливно	Риђица
Затезало Алексе Раде	Бугара, Билећа	Сириг
Зеленко Михајло	Лајковић, Ливно	Чуруг
Зеленовић Васиља Гаврило	Михољаче, Гацко	Темерин
Зеленовић Гавре Благоје	Михољаче, Гацко	Каћ
Зеленовић Луке Илија	Борчани, Коњиц	Сириг
Зеленовић Митра Јован	Автовац, Гацко	Сириг
Зеленовић Митра Милан	Автовац, Гацко	Сириг
Зеленовић Обрена Милован	Михољаче, Гацко	Чуруг
Зеленовић Симе Јован	Автовац, Гацко	Риђица
Зеленовић Симе Марко	Михољаче, Гацко	Чуруг
Зеленовић Симе Новак	Михољаче, Гацко	Вајска
Зеленовић Симе Тома	Михољаче, Гацко	Темерин
Зеленовић Томе Илије	Автовац, Гацко	Темерин
Зелковић Илије Ђуро	Пишталине, Цазин	Сириг
Зелковић Лазе Богдан	Пишталине, Цазин	Сириг
Зелковић Марка Ристо	Пишталине, Цазин	Сириг
Зец Јове Стојан	Стабанци, Б. Крупа	Темерин
Зец Максима Симо	Соколац, М. Град	С.Кањижа
Зец Николе Душан	Мостар	Чантавир
Зец Стојана Јован	Стабанци, Б. Крупа	Темерин
Зечевих Симе Вељко	Невесиње	С. Футог
Зечевих Симе Секула	Невесиње	Бездан
Зимоњић П.Андрија	Гарева, Гацко	Плавна
Зиројевић Петра Обрен	Дубљевићи, Невесиње	Црвенка
Зиројевић Стевана Обрад	Брајићевићи, Гацко	Чуруг
Зиројевић Стојана Петар	Брајићевићи, Гацко	Ст. Кањижа
Зобеница Јове Ђура	Бугар, Бихаћ	Вајска

Зорић Николе Радован	Б. Крупа	Темерин
Зорић Перице Дмитар	Тук Бобија, С. Мост	Д.Рогатица
Зорић Стеван	Пишталине, Цазин	Бођани
Зорић Трифуна Миле	Гата, Цазин	Сириг
Зотовић Драге Саво	Домашево, Требиње	Бајмок
Зотовић Саве Трипо	Домашево, Требиње	Бајмок
Зуровац Васе Милан	Клепци, Столац	Степановићево
Зуровац Данила Теофил	Мостар	Станишић
Иванић Саве Благоја	Кључани, Невесиње	Бач. Топола
Иванишевић Глигора Симо	Залом, Невесиње	Станишић
Иванишевић Ђуре Лука	Богодол, Мостар	Станишић
Иванишевић Јове Тодор	Богодол, Мостар	Станишић
Иванишевић Лазара Јефта	Зови До, Невесиње	С. Кањижа
Иванишевић Николе Милан	Крупа	Суботица
Ивановић Паје Дане	Пећи, Ливно	Сента
Ивановић Саве Коста	Вођица, Фоча	Чантавир
Ивановић Станка Сава	Агино Село, Бања Лука	Кула
Ивезић Данила Милан	Бања Лука	Нови Сад
Ивезић Остоје Мато	Зови До, Невесиње	С. Кањижа
Иветић Галов Јова	Казанац, Ливно	Бајмок
Иветић Голуба Никола	Казанац, Ливно	Бајмок
Иветић Ђуре Јанко	Казанац, Ливно	Чантавир
Иветић Јована Јоца	Бојмунте, Ливно	Сириг
Иветић Марка Илија	Нуглашица, Ливно	Мали Иђош
Иветић Николе Божо	Бастаси, Ливно	Црвенка
Иветић Николе Тодор	Бастаси, Ливно	Црвенка
Иветић Симе Станко	Казанац, Ливно	Бездан
Иветић Филипа Никола	Казанац, Ливно	Чуруг
Ивковић Анте Сава	Д. Дрежањ, Невесиње	Суботица
Ивковић Боже Миле	Бијеле Рудине, Билећа	Мол
Ивковић Боже Петар	Бијеле Рудине, Билећа	Мол
Ивковић Вида Никола	Грабовица, Невесиње	Кула
Ивковић Гавре Стеван	Грачаница, Гацко	Риђица
Ивковић Ђоке Милутин	Д. Дрежањ, Невесиње	Суботица
Ивковић Ђуре Обрад	Грабовица, Невесиње	Сента
Ивковић Ђуров Милан	Југовићи, Невесиње	Бајмок
Ивковић Јовице Ђока	Д. Дрежањ, Невесиње	Суботица
Ивковић Луке Ђура	Југовићи, Невесиње	Бајмок
Ивковић Никола	Зови До, Невесиње	С. Кањижа
Ивковић Обрена Лазар	Д. Дрежањ, Невесиње	Суботица
Ивковић Петра Коста	Граница, Билећа	Купусина
Ивковић Ристе Спасоје	Д. Дрежањ, Невесиње	Чантавир
Ивковић Спасоја Лазар	Залом, Невесиње	Степановићево
Ивковић Спасоје Гојко	Д. Дрежањ, Невесиње	Чантавир

Ивковић Стевана Вид	Д. Дрежањ, Невесиње	Чантавир
Ивковић Тодора Милан	Грачаница, Гацко	С. Кањижа
Ивковић Тодора Никола	Кљенац, Билећа	С. Кањижа
Илић Аћима Јефта	Делеуша, Билећа	Степановићево
Илић Ђурице Видак	Г. Давидовићи, Билећа	Хоргош
Илић Јове Марко	Пурачић, Тузла	С. Бечеј
Илић Јоке Стеван	Бијељани, Билећа	Хоргош
Илић Косте Благоје	Данићи, Гацко	Вајска
Илић Мате Никола	Клобук, Требиње	Суботица
Илић Окица Андрија	Делеуша, Билећа	Станишић
Илић Стеве Илија	Ст. Мајдан, С. Мост	Бачка Топола
Инђић Марка Илија	Ст. Мајдан, С. Мост	Бајша
Инић Живка Адам	Деруша, Билећа	Бајмок
Инић Јовице Сава	Делеуша, Билећа	Ада
Инић Милутина Ђорђе	Делеуша, Билећа	Риђица
Инић Петра Никола	Делеуша, Билећа	Бајмок
Инић Петра Новица	Делеуша, Билећа	Бајмок
Инић Ристо	Делеуша, Билећа	Вајска
Ињац Илије Јово	Казанац, Б. Грахово	Чуруг
Ињац Петра Илија	Лајковић, Ливно	Чуруг
Јагодић Боже Станко	Подови, С. Мост	Вајска
Јазић Николе Милан	Буковица, Цазин	Црвенка
Јазић Симе Миле	Гата, Цазин	Мол
Јакшић Вулов Андрија	Корита, Гацко	Сириг
Јакшић Вулов Максим	Корита, Гацко	Степановићево
Јакшић Ђоке Шћепан	Корита, Гацко	Степановићево
Јакшић Јакше Стјепан	Цикота, Власеница	Вајска
Јакшић Косте Марко	Матковац, Власеница	Чуруг
Јакшић Мане Манојло	Гата, Цазин	Сириг
Јакшић Митра Обрад	Корита, Гацко	Степановићево
Јакшић Свете Дамјан	Старо Село, Гламоч	Бајмок
Јакшић Спасоје Симо	Попрати, Столац	Степановићево
Јакшић Стевана Видак	Корита, Гацко	Суботица
Јакшић Стевана Крсто	Корита, Гацко	Суботица
Јакшић Стојана Новак	Корита, Гацко	Кула
Јамина Ристе Милан	Бјелиње, Невесиње	С. Кањижа
Јамлија Лазара Сима	Крекови, Невесиње	С. Кањижа
Јандрић Васе Јова	Мочиоци, Јајце	Темерин
Јандрић Максима Сима	Мочиоци, Јајце	Темерин
Јанић Мије Ристо	Бијела, Коњиц	Нови Сад
Јанковић Митра Видак	Дубиште, Билећа	Сента
Јањић Луке Јова	Гацко	Ада
Јањић Миће Милан	Ламовита, Приједор	Бођани
Јањић Михајла Обрен	Грабовица, Невесиње	Бачко Петрово Село
Јањић Ниће Митар	Рашка Гора, Мостар	Станишић

Јањић Остоје Вукадин	Будимлија, Вишеград	С. Моравица
Јањић Пера	Ситник, Коњиц	Чуруг
Јањић Пере Михајло	Горанци, Мостар	Станишић
Јањић Петра Александар	Горанци, Мостар	Станишић
Јањић Радоје Шпиро	Подосоје, Билећа	Сента
Јањић Ристе Јефта	Слипчићи, Мостар	Ситанишић
Јањић Ристе Сима	Рашка Гора, Мостар	Станишић
Јањић Трифка Која	Рашка Гора, Мостар	Станишић
Јањић Шћепана Михајло	Рашка Гора, Мостар	Станишић
Јапунца Симе Миле	Вакуф, Б. Петровац	Сириг
Јапунца Станка Јова	Језерски, Б. Крупа	Тител
Јарић Васе Марко	Пашково, Б. Петровац	Д.Рогатица
Јарић Обрада Мића	Тишковац, Ливно	Емушић
Јарић Пере Јово	Пученик, Б. Крупа	Суботица
Јармаз Тодор	Мируше, Билећа	Мол
Јегдић Живка Јован	Гарева, Гацко	Ст. Кањижа
Јегдић Ј. Арса	Гацко	Сента
Једличка Хуга Милош	Буна, Мостар	Хоргош
Јелић Ђорђа Богољуб	Љубушки	Степановићево
Јеличић Ђуре Максим	Дабрица, Столац	Степановићево
Јеличић Илије Милан	Дабрица, Столац	Степановићево
Јеличић Луке Јова	Смољана, Б. Петровац	Болман
Јеличић Остоје Петар	Смољана, Б. Петровац	Болман
Јеличић Трифка Ђуро	Дабрица, Столац	Футог
Јеличић Трифуна Андрија	Смољана, Б. Петровац	Болман
Јеремић Јована др Ристо	Фоча	Суботица
Јеремић Јована Тома	Сливно, Невесиње	Црвенка
Јерковић Ђуре Јанко	Орашко Брдо, Б. Петровац	Бајша
Јерковић Јове Миле	Суваја, Б. Крупа	Суботица
Јерковић Мила Јова	Грмуша, Бихаћ	Суботица
Јерковић Триве Петар	Суваја, Б. Крупа	Суботица
Јефтић Јеремије Богдан	Велетово, Вишеград	Бајмок
Јефтић Милана Тоша	Брчко	Букин
Јефтић Митар	Опличићи, Столац	Чантавир
Јовановић Д. Јован	Сарајево	Степановићево
Јовановић Петра Душан	Прњавор	Чуруг
Јовановић Петра Петар	Јошаница, Фоча	Ђурђево
Јовановић Симе Вељко	Сребреница	Мол
Јовановић Стевана Јово	Б. Брод	Темерин
Јовић Васе Божо	Врбица, Ливно	Сириг
Јовић Илије Илија	Врбица, Ливно	Сириг
Јовић Остоје Јован	Пиперци, Брчко	Сомбор
Јовић Петра Никола	Ливно	Ст. Моравица
Јовић Стеван	Велико Тичево, Гламоч	Темерин

Јовичин Јована Бошко	Радић, Гламоч	Ст. Кањижа
Јовичић Недеље Војин	Вардиште, Високо	Б. Топола
Јокић Вука Спасоје	Столац	Степановићево
Јокић Ристе Анђелко	Доњи Поплат, Столац	Степановићево
Јокић Ристе Стојан	Доњи Поплат, Столац	Степановићево
Јокић Стојана Ристо	Доњи Поплат, Столац	Степановићево
Јолић Васа Илија	Казанци, Ливно	Бајмок
Јолић Симе Никола	Казанци, Ливно	Бајмок
Јоловић Глигора Обрад	Градац, Фоча	Вајска
Јунгић Јована Стеван	Кукуље, Б.Градишка	Челарево
Кабић Боже Ђуро	Пишталине, Цазин	Ст. Кањижа
Кајгаз Миле Ђорђе	Злопољац, Бихаћ	Мол
Кајгаз Станка Илија	Пеорци, С. Мост	Ђурђево
Калуђер Миле Ђуро	Петровићи, Б. Крупа	Суботица
Кангрга Петра Данило	Гудавац, Б. Крупа	Суботица
Кандић Аћима Ђорђе	Равни, Мостар	Станишић
Кандић Аћима Сава	Равни, Мостар	Станишић
Кандић Милоша Урош	Равни, Мостар	Станишић
Кандић Шћепана Максим	Заборани, Невесиње	Бачко Петрово Село
Капетанић Павла Милан	Баљци, Билећа	Бајмок
Капоња Тодора Лазар	Стекеровци, Гламоч	Ст. Кањижа
Капор Ђорђа Андрија	Мириловићи, Билећа	Сента
Капор Јована Илија	Мириловићи, Билећа	Суботица
Капор Јоксима Анто	Мириловићи, Билећа	Бајмок
Капор Мате Ђорђе	Мириловићи, Билећа	Сента
Капор Новице Сава	Чепелица, Билећа	Бајмок
Капор Новице Стеван	Мириловићи, Билећа	Бајмок
Капор Петра Радован	Мириловићи, Билећа	Суботица
Капор Раде Лука	Мириловићи, Билећа	Суботица
Капор Раде Петар	Мириловићи, Билећа	Мол
Капор Саве Филип	Мириловићи, Билећа	Риђица
Капор Симе Тома	Мириловићи, Билећа	Чуруг
Капор Спасоја Јанко	Мириловићи, Билећа	Бајмок
Каран Саве Коста	Б. Крупа	Ада
Карановић Блаже Јован	В. Стјењани, Б. Петровац	Сириг
Карановић Луке Сава	В. Стјењани, Б. Петровац	Сириг
Карановић Николе Лука	В. Стјењани, Б. Петровац	Темерин
Карановић Остоје Стојан	Г. Петровићи, Б. Крупа	Суботица
Карановић Пере Милан	Осредак, Цазин	Сириг
Карић Јована Никола	Д. Поплати, Столац	Степановићево
Карић Стевана Ристо	Д. Поплати, Столац	Степановићево
Карић Шћепана Никола	Д. Поплати, Столац	Степановићево
Каришик Лазе Јово	Зијемље, Мостар	Степановићево
Каришић Митра Душан	Крушевљани, Невесиње	Ст. Кањижа
Катић Пере Лука	Казанци, Ливно	Бајмок

Катић Пере Никола	Казанци, Ливно	Бајмок
Катић Пере Тодор	Казанци, Ливно	Бајмок
Катић Симе Сима	Казанци, Ливно	Бајмок
Катић Тодора Митар	Казанци, Ливно	Бајмок
Кашиковић Андрије Сава	Средње Село, Билећа	Степановићево
Кашиковић Саве Јефта	Вранска, Билећа	Степановићево
Кашиковић Саве Трифко	Врањска, Билећа	Степановићево
Кекић Луке Сава	Чемерно, Гацко	Ст. Кањижа
Кекић Обрена Бранко	Равни, Гацко	Емушић
Кенић Косте Реља	Умчани, Сарајево	Риђица
Керкез Стевана Васо	Суваја, Б. Петровац	Ђурђево
Кесић Илије Вујо	Гата, Цазин	Сириг
Кесић Петра Вујо	Пониква, Цазин	Црвенка
Кесић Петра Раде	Селиште, Цазин	Црвенка
Кесић Петра Стеван	Глиница, Цазин	Суботица
Кесић Стевана Раде	Колунић, Б. Петровац	Сириг
Кецман Васе Јова	Миљаковци, Приједор	Вајска
Кецман Мирка Стеван	Суваја, Б. Петровац	Емушић
Кецман Стојана Давид	Рашиновац, Б. Петровац	Вајска
Кешелј Илије Сава	Врањска, Билећа	Вајска
Кешелј Саве Лаза	Врањска, Билећа	Сириг
Кешелј Томице Коста	Врањска, Билећа	Сириг
Кешелј Трифка Лука	Средње Село, Билећа	Сириг
Кешелј Трифка Ристо	Средње Село, Билећа	Темерин
Кешелј Трифуна Томица	Средње Село, Билећа	Сириг
Кијац Гаје Остоја	Долашево, Билећа	Емушић
Кијац Марка Петар	Долашево, Билећа	Б. Петрово Село
Кијац Петра Јово	Долашево, Билећа	Б. Петрово Село
Кирицић Владислава Михајло	Раваница, Вишеград	Темерин
Киса Ђуре Илија	Бојмунте, Ливно	Сириг
Киса Јована Илија	Бојмунте, Ливно	Сириг
Киса Симин Јован	Бојмунте, Ливно	Сириг
Кисић Илије Јефта	Лукавац, Невесиње	Б. Петрово Село
Кисић Павла Пера	Звијерина, Билећа	Мали Иђош
Кларић Пере Петар	Фоча	Чантавир
Климент Јове Ђорђе	Капавица, Љубиње	Кула
Кљајић Марка Стојан	Чађавица, Б. Нови	Риђица
Кљакић Аћима Тетко	Удрежње, Невесиње	Бачка Топола
Кљакић Ђоке Благоје	Удрежње, Невесиње	Бачка Топола
Кљакић Ђуре Бошко	Удрежње, Невесиње	Чантавир
Кљакић Луке Шпиро	Удрежње, Невесиње	Чантавир
Кљакић Мате Вукан	Удрежње, Невесиње	Чантавир
Кљакић Тетка Сава	Удрежње, Невесиње	Бачка Топола
Кнежевић Боже Тодор	Врело, Цазин	Кула

Кнежевић Давида Ђура	Дрвар	Чуруг
Кнежевић Ђуре Никола	Галучац, Б. Петровац	Вајска
Кнежевић Јанка Јанко	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Кнежевић Јована Никола	Стожиште, Ливно	Чонопља
Кнежевић Јове Петар	Гата, Цазин	Бођани
Кнежевић Марка Лука	Шушњевци, Брод	Ст. Кањижа
Кнежевић Миле Стојан	Бунић, Б. Крупа	Суботица
Кнежевић Миле Стојко	Славићка, Бања Лука	Кула
Кнежевић Пеје Марко	Подградци, Б. Градишка	Тител
Кнежевић Ранка Петар	В. Цвјетнић, Б. Петровац	Мол
Кнежевић Саве Ђура	Пишталине, Цазин	Бођани
Кнежевић Тодора Сава	Б. Градишка	Риђица
Ковач Алексе Лука	Страње, Невесиње	Мол
Ковач Михајла Крста	Батковићи, Невесиње	Степановићево
Ковач Михајла Петар	Жиљево, Невесиње	Степановићево
Ковачевић Васа Момчило	Мостар	Суботица
Ковачевић Видака Милутин	Улог, Невесиње	Суботица
Ковачевић Вује Лазар	Срђевићи, Гацко	Вајска
Ковачевић Вује Никола	Срђевићи, Гацко	Вајска
Ковачевић Драге Васа	Срђевићи, Гацко	Вајска
Ковачевић Ђоке Максим	Риља, Невесиње	Темерин
Ковачевић Ђорђа Петар	Мостар	Станишић
Ковачевић Ђуке Шћепан	Срђевићи, Гацко	Бајмок
Ковачевић Ђурђа Спаса	Мали Радић, Б. Крупа	Вајска
Ковачевић Ђуре Васа	Врањска, Билећа	Чуруг
Ковачевић Ђуре Драго	Срђевићи, Гацко	Вајска
Ковачевић Ђуре Душан	Сански Мост	Чуруг
Ковачевић Ђуре Ђура	Бојмунте, Ливно	Сириг
Ковачевић Јована Ђорђе	Колешко, Невесиње	Степановићево
Ковачевић Јована Обрад	Колешко, Невесиње	Степановићево
Ковачевић Лазара Радивоје	Сливље, Невесиње	Ада
Ковачевић Лазе Никола	Колешко, Невесиње	Б. Петрово Село
Ковачевић Лазе Тодор	Риботеча, Невесиње	Б. Петрово Село
Ковачевић Лазе Трифко	Пресједовац, Невесиње	Ст. Кањижа
Ковачевић Михајла Ђурица	Срђевићи, Гацко	Вајска
Ковачевић Николе Андрија	Добрељи, Гацко	Сириг
Ковачевић Николе Лазар	Добрељи, Гацко	Степановићево
Ковачевић Павла Петар	Радић, Бихаћ	С. Моравица
Ковачевић Раде Благоје	Тарчин, Сарајево	Сента
Ковачевић Ристе Душан	Невесиње	Чуруг
Ковачевић Ристе Перо	Невесиње	Станишић
Ковачевић Ристе Тодор	Риља, Невесиње	Степановићево
Ковачевић Саве Риста	Лукавица, Невесиње	Чантавир
Ковачевић Стевана Никола	Рудо Поље, Гацко	Вајска
Ковачевић Стојана Видак	Билећа	Бачка Топола

Ковачевић Тодора Бошко	Колешко, Невесиње	Степановићево
Ковачевић Трифка Илија	Срђевићи, Гацко	Емушић
Ковачевић Трифуна Лазар	Граб, Кључ	Бездан
Ковачевић Цветка Анте	Колешко, Невесиње	Степановићево
Ковачевић Шћепана Ново	Срђевићи, Гацко	Челарево
Ковачевић Шћепана Ново	Срђевићи, Гацко	Челарево
Козар Николе Васа	Бастаси, Ливно	Црвенка
Козић Антуна Стјепан	Турићи, Брчко	Купусина
Козомора Јована Јанко	Богдаше, Ливно	Црвенка
Козомора Јована Раде	Богдаше, Ливно	Црвенка
Козомора Марка Васа	Богдаше, Ливно	Црвенка
Козомора Пере Јово	Ливно	Црвенка
Козомора Раде Васа	Богдаше, Ливно	Црвенка
Козомора Симе Васа	Богдаше, Ливно	Црвенка
Козомора Симе Михајло	Богдаше, Ливно	Црвенка
Козомора Тодора Лазо	Богдаше, Ливно	Црвенка
Козомора Томе Алекса	Богдаше, Ливно	Црвенка
Козомора Томе Ристо	Богдаше, Ливно	Црвенка
Којић Васиља Митар	Маленица, Гацко	Мол
Којић Васиља Михајло	Маленица, Гацко	Мол
Којић Крсте Василије	Дражљево, Гацко	Мол
Којић Митра Вељко	Челић, Брчко	Чантавир
Којић Ристе Милан	Грачаница, Гацко	Сириг
Којић Шћепана Ристо	Маленица, Гацко	Сириг
Кокоруш Станише Миле	Б. Крупа	Тител
Кокотовић Анте Божа	Биоград, Невесиње	Кула
Кокотовић Јефте Ђока	Фатница, Билећа	Суботица
Кокотовић Јована Трифко	Биоград, Невесиње	Кула
Кокотовић Јована Ћетко	Грабовица, Невесиње	Кула
Кокотовић Мате Ристо	Биоград, Невесиње	Кула
Кокотовић Ристе Тодор	Биоград, Невесиње	Кула
Кокотовић Ћетка Видак	Биоград, Невесиње	Кула
Кокотовић Цвјетка Васа	Биоград, Невесиње	Кула
Колак Алексе Михајло	Д. Поплати, Столац	Степановићево
Колак Трипе Тодор	Берковићи, Столац	Степановићево
Колеча Стевана Јово	Плива, Јајце	Суботица
Колунџија Дане Миле	Пученик, Б. Крупа	Суботица
Комад Јована Милан	Г. Храсно, Столац	Ст. Кањижа
Комар Јовичин Душан	Берковићи, Столац	Степановићево
Комар Шпире Јовица	Сузин, Столац	Степановићево
Комленић Јована Ђурица	Мируше, Билећа	Бајмок
Комленић Јована Раде	Мируше, Билећа	Бајмок
Комљеновић Тодора Лаза	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Комненовић Лазе Бранко	Д. Поплат, Столац	Степановићево

Кондић Јована Петар	Мајкић Јапра, С. Мост	Б. Топола
Константиновић Ристе Ђока	Баћевићи, Мостар	Станишић
Контић Илије Милан	Кљевци, С. Мост	Суботица
Кончар Диме Раде	Гата, Цазин	Бођани
Кончар Марка Илија	Буковица, Цазин	Црвенка
Кончар Саве Милован	Рујница, Цазин	Сириг
Копања Петра Миле	Стекеровци, Гламоч	Б. Петрово Село
Копања Петра Миле	Стекеровци, Гламоч	Б. Петрово Село
Копривица Гаже Митар	Врело, Сарајево	Купусина
Копривица Максима Божо	Градина, Гацко	Б. Петрово Село
Копривица Раде Лука	Баљци, Билећа	Бајмок
Кордић Стефана Прока	Рудо Поље, Столац	Степановићево
Коруга Јована Раде	Гата, Цазин	Вајска
Косић Ђоке Петар	Јакшићи, Билећа	Сомбор
Костантиновић Ристе Лазар	Баћевићи, Мостар	Станишић
Костић Андрије Живко	Корита, Гацко	Вајска
Котур Јована Димитрије	Вачетина, Власеница	С.Кањижа
Кочан Обрена Драго	Мируше, Билећа	Челарево
Кочић Гавре Петар	Ракелићи, Приједор	С.Кањижа
Коџа Илика	Вишеград	Темерин
Кошутић Милића Митар	Михољача, Гацко	Вајска
Кошутић Митра Томо	Лазарићи, Гацко	Вајска
Кошутић Саве Тодор	Гацко	Сента
Кошутић Стојана Митар	Лазарићи, Гацко	Вајска
Кошчица Симе Васе	Стожиште, Ливно	Дарда
Краварушић Илије Јован	Карловац, Гламоч	Суботица
Крајновћ Митра Стеван	Остружница, Б. Крупа	Суботица
Краљ Стевана Стеван	Прекаја, Гламоч	Темерин
Красић Марка Стево	Биличић, Гламоч	Темерин
Крндија Раде Митар	Ваган, Гламоч	Б. Петрово Село
Крнета Миле Стеван	Пећи, Б. Петровац	Хоргош
Крстановић Луке Тривун	Ровна, Бугојно	Бајша
Кртинић Томе Милан	Медено Поље, Б. Петровац	Сириг
Кружевић Јована Васе	Жилево, Невесиње	Степановићево
Кружевић Марка Стеван	Залужје, Невесиње	Бајмок
Круљ Вукана Ђорђе	Капавица, Столац	Кула
Круљ Јове Тома	Крушевица, Мостар	Станишић
Крунић Ристе Божидар	Столац	Станишић
Крчмар Ђукана Васиљ	Г. Суваја, Б. Крупа	Суботица
Кузман Симе Панта	Мало Поље, Мостар	Станишић
Кујић Атанасија Светозар	Мостар	Станишић
Кујунџић Васе Јефта	Буковица, Цазин	Сента
Кулаш Обрена Марко	Одаци, Невесиње	Б. Петрово Село
Кулић Васе Јован	Биоград, Невесиње	Сента
Кулић Миленка Божо	Подгорје, Билећа	Суботица

Кулић Миће Благоје	Биоград, Невесиње	Ада
Кулић Стевана Ђока	Берковићи, Столац	Степановићево
Кулић Стевана Михајло	Берковићи, Столац	Степановићево
Кулица Јована Стеван	Виховићи, Мостар	Станишић
Куљић Јове Сима	Трусине, Столац	Степановићево
Куљић Новице Симо	Биоград, Невесиње	Б. Петрово Село
Куљић Ристе Филип	Симијова, Билећа	Суботица
Куљић Томе Јово	Берковићи, Столац	Степановићево
Кумарац Јоков Јован	Крушчица, Фоча	Чантавир
Кунарац Пере Живко	Мирићи, Фоча	Вајска
Кундачина Стојана Илија	Хатељи, Столац	С.Кањижа
Курдулија Јанка Јован	Корита, Гацко	Вајска
Курдулија Саве Спасоје	Корита, Гацко	Бачка Топола
Куруц Ђурђа Бојан	Видово Село, Гламоч	Чонопља
Курцел Ш. Максим	Д. Вакуф, Јајце	Бајша
Кустурица Шаћир	Н. Котар	Сента
Лажетић Баје Новак	Добрељи, Гацко	Вајска
Лажетић Живка Јован	Автовац, Гацко	Вајска
Лажетић Стојана Марко	Добрељи, Гацко	С.Кањижа
Лазаревић Косте Милан	Драгоради, Сарајево	Бајмок
Лазаревић Симе Перо	Зворник	Сириг
Лазовић Лазара Душан	Раст, Невесиње	Б. Петрово Село
Лазовић Лазара Јован	Раст, Невесиње	Сента
Лакетић Пере Видак	Плужине, Невесиње	Б. Петрово Село
Лакић Јована Никола	Травник	Вајска
Лалић Јефте Милош	Зупци, Требиње	Степановићево
Лалић Пере Гавра	Требиње	Степановићево
Лалић Тодора Јанко	Брестовац, Б. Петровац	Бајмок
Лалић Тоше Гојко	Орашје, Требиње	Купусина
Латиновић Давида Јован	Б. Петровац	Болман
Латиновић Ђуре Јово	Градина, Цазин	Бођани
Латиновић Илије Јован	Градина, Цазин	Сириг
Латиновић Илије Петар	Градина, Цазин	Сириг
Латиновић Симе Јован	Смољана, Б. Петровац	Вајска
Латиновић Симе Лаза	Смољана, Б. Петровац	Сириг
Латиновић Тодора Иван	Јасеница, Б. Крупа	Суботица
Лекић Мане Никола	Гата, Цазин	Мол
Лемајић Васе Станко	Лушци Паланка, С. Мост	Д. Рогатица
Лемић Петра Лазар	Штрпци, Гламоч	Бездан
Леро Јефте Мирко	Чепелица, Билећа	Бајмок
Леро Максима Никола	Чепелица, Билећа	Сента
Леро Николе Јован	Чепелица, Билећа	Бајмок
Леро Николе Тома	Чепелица, Билећа	Бајмок
Лечић Симе Михајло	Домашево, Билећа	Бајмок

Лечић Симе Раде	Осредак, Цазин	Сириг
Личанин Луке Младен	В. Паланчиште, Приједор	Вајска
Личанин Раде Дане	Смољана, Б. Петровац	Сириг
Лозо Лазе Обрен	Кутиливач, Мостар	Станишић
Лојовић Станоја Богдан	Липник, Гацко	Сента
Лојовић Василија Јован	Липник, Гацко	Ст. Кањижа
Лојовић Остоје Крсто	Липник, Гацко	Ст. Кањижа
Лојовић Станоја Никола	Липник, Гацко	Сента
Лојпур Јањошев Јовица	Тасовчићи, Столац	Степановићево
Лојпур Ристе Угљеша	Равни, Мостар	Станишић
Локић Паје Живко	Госпођинци, Жабалъ	Госпођинци
Лончар Љ.Љубо	Халапић, Гламоч	Темерин
Лончар Пере Илија	Отковац, Гламоч	Ст. Кањижа
Лончаревић Петра Ђорђе	Чичево, Требиње	Темерин
Љубоња Спасоја Остоја	Ровна, Бугојно	Степановићево
Љубурић Раде Стеван	Брестике, Билећа	Б. Петрово Село
Љугоња Томе Божа	Билећа	Бајша
Љујиновић Ристе Симо	Остружница, Б. Крупа	Суботица
Лукач Андрије Обрад	Ресановци, Б. Грахово	Србобран
Лукач Давида Илија	Ресановци, Ливно	Сириг
Лукач Николе Давид	Ресановци, Ливно	Сириг
Лукач Николе Симо	Ресановци, Ливно	Србобран
Лукач Пане Илија	Ресановци, Б. Грахово	Србобран
Лукић Луке Петар	Подзвизд, Цазин	Бездан
Лукић Петра Сима	Љуша, Јајце	Станишић
Лукић Танасије Обрад	Билећа	Бајмок
Љевар Васе Васко	Сански Мост	Тител
Љиљак Ђурђа Стеван	Бушевић, Бихаћ	С. Бечеј
Љубичић Михајла Милош	Маховљани, Бања Лука	Б. Петрово Село
Љубоја Вујина Миле	Нуглашица, Ливно	Мол
Љубоја Вујина Миле	Нуглашица, Ливно	Сента
Љубоја Раде Симо	Нуглашица, Ливно	Бајша
Љубојевић Симе Сава	Бијељани, Билећа	Хоргош
Љубомирац Симе Саво	Бијељани, Билећа	Хоргош
Маврак Луке Јово	Засељак, Мостар	Станишић
Маглов Марка Јово	Зијемље, Мостар	Станишић
Маглов Тодора Марко	Тишковац, Б. Петровац	Плавна
Мазлум Тодора Милан	Дулићи, Гацко	Хоргош
Мајдов Милана Тадија	Изгори, Гацко	Ада
Мајкић Лазе Тривун	Мајкић Јапра, С. Мост	С. Моравица
Мајкић Тодора Јово	Козица, С. Мост	Суботица
Мајсторац Паје Вид	Марковац, Б. Градишка	Б. Петрово Село
Мајсторовић Васе Никола	Смољана, Б. Петровац	Степановићево
Мајсторовић Драге Никола	Врело, Цазин	Бођани
Мајсторовић Никлоје Гавро	Б. Петровац	Сента

Макић Лазе Миле	Пећи, Ливно	Србобран
Максимовић Симе Иван	Устоколина, Фоча	Вајска
Максић Максима Сава	Вучиновци, Брчко	Суботица
Максић Петра Ђуро	Ђојлук, Б. Крупа	Бачка Топола
Малеш Ђуре Миле	Греда, Јајце	Кула
Малеш Николе Милош	Подгреда, Гламоч	Бачко Петрово Село
Малешевић И. Вид	Ваган, Гламоч	Темерин
Малешевић Илије Никола	Ваган, Гламоч	Темерин
Малешевић Станка Симо	Ваган, Гламоч	Вајска
Маљевић Јован	Грачаница, Гацко	Сента
Маљевић Ристе Симо	Улиње, Гацко	Кула
Мандић Андре Вујадин	Дулићи, Гацко	Вајска
Мандић Андрије Јован	Дулићи, Гацко	Вајска
Мандић Андрије Митар	Дулићи, Гацко	Вајска
Мандић Богдана Бошко	Дулићи, Гацко	Вајска
Мандић Боже Јанко	Дулићи, Гацко	Сириг
Мандић Бојов Спасоје	Дулићи, Гацко	Риђица
Мандић Војина Тодор	Дулићи, Гацко	Хоргош
Мандић Ђуре Петар	Врањска, Мосура, Б. Крупа	Суботица
Мандић Илије Вукадин	Биоково, Фоча	Мали Иђош
Мандић Милана Ђорђе	Гориња, Б. Крупа	Сомбор
Мандић Милутина Павле	Дулићи, Гацко	Сента
Мандић Петра Крста	Дулићи, Гацко	С. Бечеј
Мандић Ристе Гаврило	Сарајево	Суботица
Мандић Ристе Обрад	Ненадићи, Гацко	Вајска
Мандић Саве Никола	Љесков Дуб, Невесиње	Хоргош
Мандић Тодора Гаја	Дулићи, Гацко	С. Кањижа
Манојловић Стевана Дамјан	Бодежиште, Гацко	Сомбор
Мареш Ђуре Владимир	Миострах, Цазин	Мол
Мареш Јована Ђура	Миострах, Цазин	Сириг
Маријан Николе Гавра	Ваган, Јајце	Риђица
Марић Вука Ђорђе	Братач, Невесиње	Кула
Марић Ђорђа Божо	Осредак, Цазин	Сириг
Марић Жарков Јован	Криваја, Приједор	Суботица
Марић Петра Јово	Мало Поље, Мостар	Станишић
Марић Ристе Лазар	Мало Поље, Мостар	Станишић
Марић Томе Благоје	Требиње	Ст. Моравица
Марић Томе Никола	Засада, Требиње	Ст. Моравица
Маричић Симе Ђуро	Хашани, Б. Крупа	Србобран
Марјановић Ђуре Ђукан	Суваја, Б. Петровац	Емушић
Марјановић Илије Миле	Крња Јела, Б. Петровац	Болман
Марјановић Јована Милан	Ст. Мајдан, С. Мост	Б. Топола
Марјановић Луке Стјепан	Смољана, Б. Петровац	Болман
Марковић Булов Ђуро	Надинићи, Гацко	Вајска

Марковић Вулов Тодор	Надинићи, Гацко	Вајска
Марковић Лазара Никола	Изгори, Гацко	Ст. Кањижа
Марковић Лазара Пајкан	Тузла	Футог
Марковић Пеје Алекса	Изгори, Гацко	Ст. Кањижа
Марчета Вује Петар	Поткалиње, Б. Крупа	Ђурђево
Мастиловић Видака Живко	Изгори, Гацко	Рогатица
Мастиловић Вука Благоје	Изгори, Гацко	Бајмок
Мастиловић Глигора Јаков	Гацко	Суботица
Мастиловић Глигора Крста	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Глигора Михајло	Изгори, Гацко	Бајмок
Мастиловић Григора Васиљ	Изгори, Гацко	Бајмок
Мастиловић Живка Илија	Изгори, Гацко	Мартонош
Мастиловић Игњата Тодор	Дулић, Гацко	Ада
Мастиловић Илије Лазар	Изгори, Гацко	Ада
Мастиловић Илије Сима	Изгори, Гацко	Суботица
Мастиловић Јована Спасоје	Изгори, Гацко	Суботица
Мастиловић Јована Трифко	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Крсте Обрад	Изгори, Гацко	Станишић
Мастиловић Лазара Божа	Изгори, Гацко	Темерин
Мастиловић Лука	Изгори, Гацко	Темерин
Мастиловић Милића Васиљ	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Перише Малиша	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Симе Бошко	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Симе Глигор	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Симе Пеко	Изгори, Гацко	Ада
Мастиловић Симо	Изгори, Гацко	Суботица
Мастиловић Спасоја Миле	Изгори, Гацко	Ст. Кањижа
Мастиловић Тодора Максим	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Тодора Никола	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Тодора Периша	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Тодора Тодор	Изгори, Гацко	Риђица
Мастиловић Трифка Јован	Изгори, Гацко	Мартонош
Матаруга Томе Милан	Добрња, Бања Лука	Бездан
Матијашевић Ивана Никола	Вашаровићи, Љубушки	Бајмок
Матковић Ђорђа Којо	Мало Поље, Мостар	Станишић
Матковић Ђуре Лаза	Богодол, Мостар	Станишић
Матковић Ђуре Мико	Богодол, Мостар	Станишић
Матковић Живана Радован	Заваит, Фоча	Ђурђево
Матковић Лазе Јово	Зијемље, Мостар	Станишић
Матковић Митра Милан	Богодол, Мостар	Станишић
Матковић Тодора Никола	Богодол, Мостар	Станишић
Матковић Трифка Илија	Богодол, Мостар	Станишић
Матрак Саве Спасоје	Гнојнице, Мостар	Станишић
Маћан Станка Сима	Туралићи, Травник	Хоргош
Медан Стјепана Јово	Брачић, Столац	Степановићево

Медан Трифуна Максим	Добрица, Столац	Степановићево
Медић Илије Миле	Рујница, Цазин	Мол
Медић Јандрије Божићар	В. Стијењани, Б. Петровац	Сириг
Медић Пере Стеван	Рујница, Цазин	Мол
Медић Раде Тодор	Гудавац, Б. Крупа	С. Моравица
Медић Томе Тома	Мала Рујишка, Б. Крупа	Бајша
Мијановић Гаврила Васа	Врпоље, Билећа	Нови Сад
Мијановић Гаврила Лазар	Врпоље, Билећа	Нови Сад
Мијатовић Ђуре Лазар	Рујница, Цазин	С.Кањижа
Мијатовић Ђуре Никола	Грмуша, Бихаћ	Суботица
Мијатовић Ђурице Јован	Миоска, Билећа	Мол
Мијатовић Крсте Обрен	Изгори, Гацко	С.Кањижа
Мијатовић Радојчина Јован	Топола, Јасеничка	Сента
Мијић Боже Марко	Љусина, Б. Крупа	Темерин
Микан Миладина Стеван	Усорци, С. Мост	Кула
Милановић Васа Ђура	Мајкић Јапра, С. Мост	Ст. Моравица
Милановић Гавре Михајло	Соврило, Високо	Бегеч
Милановић Ђуре Лазар	Залом, Невесиње	Чуруг
Милановић Моје Милан	Рисјак, Фоча	Вајска
Милановић Николе Милутин	Бориловићи, Билећа	Сента
Миленковић Стевана Јован	Липник, Гацко	Темерин
Милетић Димитрија Светозар	Мостар	Бајмок
Милетић Живка Обрад	Жањевица, Гацко	Темерин
Милетић Јоксима Пера	Врба, Гацко	Ада
Милетић Јоксима Стеван	Улиње, Гацко	Ада
Милетић Лазара Лука	Врба, Гацко	Ада
Милетић Стевана Јован	Врба, Гацко	Ада
Миливојевић Јове Андрија	Долови, Столац	Бездан
Милидраг Ђуре Трифко	Залом, Невесиње	Степановићево
Милидраговић Јована Ђока	Врањска, Билећа	Б. Петрово Село
Милидраговић Николе Михајло	Врањска, Билећа	Ада
Милидраговић Тодора Трифко	Мостар	Станишић
Милидраговић Трипе Паја	Врањска, Билећа	Ада
Милинић Крсте Никола	Мириловићи, Билећа	Сента
Милинковић Луке Малиша	Липник, Гацко	Темерин
Милинковић Милана Максим	Липник, Гацко	Бајмок
Милинковић Михајла Петар	Липник, Гацко	Вајска
Милинковић Пиљев Јован	Липник, Гацко	Емушић
Милинковић Тоде Обрад	Дабар, С. Мост	Степановићево
Милиновић М. Ђура	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Милиновић Малише Бошко	Липник, Гацко	Сириг
Милиновић Милана Никола	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Милиновић Тоде Коста	Бочац, Бања Лука	Темерин
Милиновић Стојана Триво	Стабанца, Б. Крупа	Темерин

Милић Вука Јово	Брекови, Фоча	Чантавир
Милић Пере Благоје	Билећа	Бајмок
Милићевић Јоке Лазар	Неновићи, Требиње	Чантавир
Милићевић Марка Благоје	Хргуд, Столац	Чантавир
Миличевић Анте Анте	Лакат, Невесиње	С. Кањижа
Миличевић Ђ.Глигор	Граница, Билећа	Суботица
Миличевић Луке Тома	Подубовац, Билећа	Мол
Миличевић Николе Рафајло	Шурланац, Мостар	Чонопља
Миличевић Томе Петар	Подубовац, Билећа	Мол
Миловановић Јован	Б. Градишка	Ада
Миловић Ђуре Гаша	Кљен, Невесиње	Бајмок
Миловић Јаше Јован	Гацко	Ст. Кањижа
Миловић Јефте Милан	Колешко, Невесиње	Црвенка
Миловић Митра Илија	Раст, Невесиње	Чуруг
Миловић Обрада Тодор	Заградци, Гацко	Купусина
Миловић Петра Василь	Заградци, Гацко	Сириг
Миловић Петра Марко	Заградци, Гацко	Сириг
Миловић Петра Михајло	Заградци, Гацко	Сириг
Миловић Раде Петар	Заградци, Гацко	Купусина
Милошевић Вујадина Јован	Градина, Цазин	Сента
Милошевић Вујадина Спасоје	Добро Поље, Гацко	Сента
Милошевић Ђоке Љубомир	Бијељина	Чуруг
Милошевић Јакова Јован	Луковице, Гацко	Сента
Милошевић Јована Пејо	Луковице, Гацко	Сента
Милошевић Марка Ђоко	Рудо Поље, Гацко	Суботица
Милошевић Обрада Тодор	Билећа	Кула
Милошевић Перише Коста	Билећа	Кула
Милошевић Спасоја Шпиро	Грабовица, Невесиње	Ада
Милошевић Стевана Риста	Колешко, Невесиње	Риђица
Милошевић Стевана Сима	Колешко, Невесиње	Риђица
Милошевић Тодора Петар	Лепа Груда, Билећа	Сента
Милошевић Томе Лука	Давидовићи, Билећа	Кула
Милошевић Трифка Сава	Невесиње	Сента
Милунић Илије Остоја	Ст. Мајдан, С. Мост	Темерин
Миљанић Ђорђа Сава	Д. Бодежишта, Гацко	Ст. Кањижа
Миљановић Булов Шпира	Љубомир, Билећа	Сомбор
Миљановић Милутина Павле	Борилковићи, Билећа	Сента
Миљановић Николе Петар	Борилковићи, Билећа	Сента
Миљушић Петра Ђорђе	Мостар	Станишић
Мирин Јефте Ристо	Домрке, Гацко	Црвенка
Мирин Трифуна Јово	Врањска, Б. Крупа	Ђурђево
Мирковић Алексе Стева	Столац	Степановићево
Мирковић Дане Милан	Врховина, Столац	Степановићево
Мирковић Ђорђа Марко	Б. Крупа	Јагодњак
Мирковић Тодора Никола	Кочићево, Градишка	Риђица

Мискин Шћепана Тодор	Врапчићи, Мостар	Станишић
Миста Ђетков Димитрије	Столац	Челарево
Миста Ђетка Лазар	Тасовић, Столац	Мали Иђош
Митраковић Трифуна Стојан	Бојница, Б. Градишка	Риђица
Митровић Петар	Радаци, Фоча	Мол
Митровић Петра Цветко	Чађавица, Бијељина	Б. Петрово Село
Мићић Михе Манојло	Мостар	Станишић
Михајловић Лазара Тоша	Невесиње	Бездан
Михић Васе Тодор	Ходбина, Мостар	Станишић
Михић Илије Митар	Поплат, Столац	Чонопља
Михић Лазара Гојко	Поплат, Столац	Степановићево
Михић Михе Спасоје	Поплат, Столац	Степановићево
Михић Панте Данило	Добрица, Столац	Степановићево
Михић Пера	Столац	Сомбор
Михић Ристе Мирко	Берковићи, Столац	Мали Иђош
Михић Тодора Илија	Подгомила, Б. Крупа	Сириг
Михић М. Марко	Цим, Мостар	Телечка
Миховић Луке Петар	Петојевићи, Фоча	Риђица
Михојевић Николе Филип	Столац	Б. Топола
Михочиновић Николе Љубомир	Мостар	Сента
Мицић Илије Сима	Обљај, Б. Петровац	Степановићево
Мишељић Миле Јаков	Чепелица, Билећа	С. Кањижа
Мишељић Саве Јован	Чепелица, Билећа	Црно Брдо
Мишић Светозара Жарко	Брчко	Сента
Мишић Светозара Петар	Брчко	Вајска
Мишковић Трифуна Вид	Видово Село, Гламоч	Сента
Мишљевић М. Јован	Ковачићи, Невесиње	Хоргош
Морача Јове Сава	Бастаси, Б. Петровац	Чантавир
Мрдић Симе Милован	Ластва, Требиње	Бођани
Мрдић Спасоја Петар	Ластва, Требиње	Степановићево
Мрдић Цветка Михајло	Жупа, Требиње	Дарда
Мрђа Тодора Стојан	Рујница, Цазин	Бођани
Мрковић Ђоке Стеван	Бијења, Невесиње	Чуруг
Мрковић Ђорђа Данило	Бијења, Невесиње	Чуруг
Мрковић Саве Мирко	Невесиње	Мартонош
Мудринић Миле Ђуро	Грмуша, Бихаћ	Мали Иђош
Мудрић Илије Раде	Мала Пећ, Бихаћ	Сириг
Муљина Трипе Новица	Дубочани, Билећа	Суботица
Муљина Шћепе Лука	Дубоњача, Билећа	Хоргош
Муратовић Николе Лука	Хргуд, Столац	Чантавир
Мучибабић Бошка Видак	Плужине, Невесиње	Суботица
Нагулић Боже Душан	Требиње	Сента
Наранцић Саве Арса	Дољане, Столац	Ст. Кањижа
Ненадић Глигора Ристо	Дулићи, Гацко	Сириг

Ненадић Глигора Тома	Дулићи, Гацко	Бач. Топола
Ненадић Давида Ђуро	Убле, Ливно	Ст. Бечеј
Ненадић Дамјан	Дулићи, Гацко	Сента
Ненадић Јефте Арсеније	Дулићи, Гацко	Б. Топола
Ненадић Јефте Коста	Дулићи, Гацко	Б. Топола
Ненадић Јефте Лазар	Дулићи, Гацко	Ада
Ненадић Јефтин Јоксим	Дулићи, Гацко	Хоргош
Ненадић Јована Коста	Дулићи, Гацко	Ст. Кањижа
Ненадић Лале Илија	Дулићи, Гацко	Сириг
Ненадић Луке Ђура	Дулићи, Гацко	Сириг
Нешић Петра Петар	Фоча	Ада
Никитовић Јованов Вељко	Ланиште, Вишеград	Вајска
Николић Алексе Лазар	Дулићи, Гацко	Вајска
Николић Анте Андрија	Дулићи, Гацко	Сириг
Николић Анте Спасо	Дулићи, Гацко	Бач. Топола
Николић Антунов Марко	Дулићи, Гацко	Темерин
Николић Грује Ђорђе	Дулићи, Гацко	Чантавир
Николић Ђоке Пиља	Дулићи, Гацко	Темерин
Николић Илије Петар	Дулићи, Гацко	Вајска
Николић Јованов Никола	Фоча	Чантавир
Николић Јовов Станиша	Дулићи, Гацко	Вајска
Николић Јолов Благоје	Дулићи, Гацко	Вајска
Николић Луке Јефта	Дулићи, Гацко	Сента
Николић Лукин Миле	Дулићи, Гацко	Вајска
Николић Лукин Мирко	Дулићи, Гацко	Сента
Николић Лукин Митар	Дулићи, Гацко	Ст. Кањижа
Николић Максимов Гаврило	Дулићи, Гацко	Вајска
Николић Милин Пера	Дулићи, Гацко	Хоргош
Николић Михајла Данило	Требиње, Мостар	Ст. Кањижа
Николић Михајла Крсто	Дулићи, Гацко	Суботица
Николић Николин Шћепан	Дулићи, Гацко	Ст. Кањижа
Николић Обренов Милош	Дулићи, Гацко	Ст. Кањижа
Николић Пиљин Јефта	Дулићи, Гацко	Вајска
Николић Симин Мато	Дулићи, Гацко	Бачка Топола
Николић Трифка Малиша	Дулићи, Гацко	Суботица
Николић Шиље Симо	Дулићи, Гацко	Вајска
Нинковић Бошков Мирко	Нецвијеће, Требиње	Сента
Нинковић Гаврила Тома	Д. Врба, Билећа	Хоргош
Нинковић Драгана Мићо	Д. Врба, Билећа	Суботица
Нинковић Илије Гаврило	Д. Врба, Билећа	Суботица
Нинковић Јованов Ђура	Поповићи, Гламоч	Бездан
Нинковић Луке Јовица	Хасанбеговци, Гламоч	Хоргош
Нинковић Милутина Милован	Д. Врба, Билећа	Мол
Нинковић Пере Митар	Поповићи, Гламоч	Темерин
Нинковић Ристе Бошко	Нецвијеће, Требиње	Сента

Нинковић Саве Никола	Лука, Невесиње	Суботица
Нинковић Стојана Новак	Нецвијеће, Гребинье	Емушић
Нинковић Трипков Спасоје	Врба, Билећа	Суботица
Нинчић Николе Сава	Раст, Невесиње	Сента
Нинчић Саве Никола	Раст, Невесиње	Ада
Новаковић Блаже Сима	Туке, Б. Петровац	Сириг
Новаковић Ђуре Божо	Получице, Б. Петровац	Сириг
Новаковић Илије Трифун	Грмуша, Бихаћ	Челарево
Новаковић Јована Илија	Колунић, Б. Петровац	Бођани
Новаковић Јована Петар	Бељина	Чуруг
Новаковић Годора Дмитар	Туке, Б. Петровац	Сириг
Новаковић Трифуна Стеван	Рисовац, Б. Петровац	Риђица
Новковић Перин Милош	Маглајани, Бања Лука	Суботица
Нововић Спасоја Панта	Драгочава, Фоча	Чантавир
Носовић ? Јован	Корита, Гацко	Степановићево
Носовић Јоксимов Милутин	Корита, Гацко	Степановићево
Носовић Милутина Петар	Корита, Гацко	Степановићево
Носовић Станише Риста	Корита, Гацко	Кула
Носовић Стевана Гаврило	Корита, Гацко	Вајска
Носовић Стевана Ђорђе	Корита, Гацко	Бајша
Његован Манојла Стеван	Пученик, Б. Крупа	Суботица
Оборина Које Михајло	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Обрадовић Јован	Чепљин, Б. Градишка	Б. Петрово Село
Овчина Бегов Хашци	Заушје, Билећа	Суботица
Огњановић Лазара Симо	Биоград, Невесиње	Ст. Кањижа
Огњановић Михајла Миле	Врлика, Б. Крупа	Суботица
Огњановић Стевана Ђура	Мали Радић, Б. Крупа	Сента
Ожеговић Илије Илија	Пишталине, Цазин	Сириг
Ожеговић Лазе Реља	Пишталине, Цазин	Сириг
Окиљевић Гаврила Паја	Платице, Гацко	Вајска
Окиљевић Новице Михајло	Платице, Гацко	Вајска
Окиљевић Павла Новак	Гацко	Ст. Кањижа
Окиљевић Павла Остоја	Платице, Гацко	Ст. Кањижа
Окиљевић Саве Марко	Илиње, Гацко	Вајска
Окиљевић Симе Радоје	Платице, Гацко	Вајска
Окиљевић Симе Сима	Платице, Гацко	Вајска
Окиљевић Стевана Ђорђе	Главица, Гацко	Вајска
Окука Лазара Никола	Бијења, Невесиње	Ст. Кањижа
Опачић Цвије Миле	Јањила, Б. Петровац	Сента
Опел Тоде Јанко	Глиница, Цазин	С. Моравица
Остојић Видака Никола	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Остојић Остоје Мића	Растока, Кључ	Суботица
Остојић Петра Данило	Суваја, Б. Крупа	Суботица
Остојић Петра Душан	Предочка, Фоча	Каранац

Павић Николе Митар	Хргуд, Столац	Чуруг
Павлица Лазе Тривун	Ровна, Бугојно	С. Моравица
Павловић Јове Михајло	Крушевац, Требиње	Чуруг
Павловић Стевана Јова	Б. Крупа	Кула
Павловић Тодора Спасоје	Фоча	Мол
Палавестра Луке Бранко	Мостар	Станишић
Панић Миће Михајло	Требовљани, Б. Градишка	Вајска
Пантелић Деспота Остоја	Козице, С. Мост	Суботица
Пантелић Трифков Илија	Приграђани, Мостар	Станишић
Папић Јефте Јован	Домашево, Билећа	Бајмок
Папић Јефте Ристо	Домашево, Билећа	Бајмок
Папић Лазара Ћетко	Раст, Невесиње	Чантавир
Папић Ристе Гаврило	Влахиња, Билећа	Риђица
Папић Тешанов Риста	Влахиња, Билећа	Б. Топола
Парежанин Глигора Шпиро	Билећа	Бајмок
Парежанин Лазара Божо	Паник, Билећа	Степановићево
Парежанин Лазара Ђока	Паник, Билећа	Степановићево
Пашајлић Антона Саво	Зови До, Невесиње	Кула
Пејак Ристе Трифко	Хумилишани, Мостар	Станишић
Пејановић Саве Спасоје	Залужје, Невесиње	С.Кањижа
Пејић Мије Лазар	Подградина, Гламоч	С. Бечеј
Пејић С.Раде	Ваган, Гламоч	Тител
Пејичић Јована Ристо	Залужје, Невесиње	Сента
Пејичић Николе Лаза	Крекови, Невесиње	С.Кањижа
Пејичић Шћепана Лазар	Залужје, Невесиње	Суботица
Пејовић Богдана Марко	Атеља, Столац	Ст. Кањижа
Пејовић Марка Јова	Атеља, Столац	Б.Топола
Пејовић Марка Крсто	Берковац, Столац	Б.Топола
Пејовић Марка Никола	Атеља, Столац	Б. Топола
Пејчић Васе Митар	Залом, Невесиње	Мол
Пејчић Васе Никола	Залом, Невесиње	Мол
Пекић Крсте Јован	Дивин, Билећа	Хоргош
Пелемиш Тодора Петар	Шехер, Власеница	Чуруг
Пемац Стевана Лаза	Калати, Б. Петровац	Сириг
Пена Илије Ђуро	Чифлук, Јајце	Надаљ
Перић Лазе Симо	Добро Село, Б. Крупа	Сириг
Перић Луке Ристо	Батковићи, Невесиње	Бар. Петрово Село
Перић Милин Крста	Ровна, Бугојно	С.Моравица
Перишић Петра Илија	Гулежић, Чајниче	Ст. Кањижа
Перковић Јосипа Лазар	Фоча	Челарево
Перовић Глигора Сава	Данићи, Гацко	Ст. Кањижа
Перовић Радоја Михајло	Данићи, Гацко	Сента
Петковић Благоја Коста	Злосело, Тузла	Ђурђево
Петковић Васиља Сава	Југовићи, Невесиње	Ст. Кањижа
Петковић Видака Мирко	Враћи До, Билећа	Ада

Петковић Ђорђа Пера	Подвидача, С. Мост	Сента
Петковић Јанишев Драгољуб	Јагодине, Билећа	Темерин
Петковић Николе Андрија	Бодежишта, Гацко	Вајска
Петковић Николе Ђорђе	Будисавље, Невесиње	Бездан
Петровић Јоце Мирко	Ливно	Вајска
Петровић Николе Богдан	Кључ	Футог
Петровић Петра Миле	Глиница, Цазин	Степановићево
Петровић Стевана Пана	Црни Луг, Ливно	Бајмок
Пеулић Јована Светозар	Бакинци, Б. Градишка	Темерин
Пешић Димитрија Димитрије	Фоча	Мол
Пешић Димитрија Стеван	Бастаси, Б. Петровац	Суботица
Пиван Ибрахим	Вакуф, Б. Градишка	Риђица
Пиваш Саве Цвеја	Томина, С. Мост	Кула
Пијевац Јована Никола	Раштела, Цазин	Сириг
Пијевац Митра Ђуро	Рујница, Цазин	Сириг
Пикула Глигора Спасоје	Сливље, Невесиње	Кула
Пикула Панте Ђорђе	Сливље, Невесиње	Црвенка
Пикула Спасоја Симо	Сливље, Невесиње	Црвенка
Пилиповић Пере Милан	Рајновци, Б. Петровац	Сириг
Пилиповић Стевана Никола	Трубари, Б. Петровац	Риђица
Пилић Ђурђа Милош	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Пилић Јована Ђура	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Пилић Луке Остоја	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Пилић Саве Петар	Обадуше, Јајце	Купусина
Пиљевић Јована Божа	Дрежањ, Невесиње	Кула
Пјевач Јандрије Митар	Читлук	Доња Рогатица
Планинић Видака Јаков	Церна, Љубушки	Бајмок
Племић Вучена Илија	Грахово, Ливно	С.Бечеј
Племић Јована Милош	Усјека, Б. Петровац	Србобран
Појужина Ристе Симо	Невесиње	Ст. Кањижа
Половина Миле Сима	Слатина, С. Мост	Суботица
Поњевић Јована Глиша	Луша, Јајце	Чантавир
Попара Бошка Спасоје	Кути, Билећа	Бач
Попара Јована Обрен	Кукричје, Билећа	Вајска
Попара Стојана Мојсије	Мали Градац, Ливно	Степановићево
Поповац Лазара Сава	Почитељ, Столац	Чантавир
Поповац Томе Трифко	Срђевићи, Гацко	Бачка Топола
Поповић Анте Богољуб	Крњево, Орашје	Емушић
Поповић Глигора Алекса	Дражљево, Гацко	Ада
Поповић Глигора Андрија	Дражљево, Гацко	Степановићево
Поповић Глигора Јефто	Дражљево, Гацко	Ада
Поповић Глигора Марко	Дражљево, Гацко	Степановићево
Поповић Глигора Обрен	Дражљево, Гацко	Степановићево
Поповић Глигора Стеван	Дражљево, Гацко	Мол

Поповић Глигора Трифко	Гацко	Вајска
Поповић Илије Перо	Крушевица, Љубиње	Кула
Поповић Јована Јаков	Водичево, Б. Нови	Футог
Поповић Јована Радован	Врба, Гацко	Вајска
Поповић Михајла Гаврило	Крушевица, Љубиње	Кула
Поповић Николе Перо	Дражљево, Гацко	Мол
Поповић Николе Тодор	Дражљево, Гацко	Степановићево
Поповић Пеје Глигор	Дражљево, Гацко	Степановићево
Поповић Пере Богдан	Дражљево, Гацко	Ада
Поповић Пере Божо	Гацко	Мол
Поповић Пере Новак	Дражљево, Гацко	Вајска
Поповић Петра Милан	Влашко, Билећа	Темерин
Поповић Раде Милутин	Дражљево, Гацко	Ада
Поповић Раде Саво	Дражљево, Гацко	Вајска
Поповић Ристе Михајло	Дражљево, Гацко	Ада
Поповић Станка Илија	Верићи, Приједор	Вајска
Поповић Стевана Милош	Трубари, Б. Петровац	Ада
Поповић Стојана Ристо	Невесиње	Бар. Петрово Село
Поповић Томе Павле	Дражљево, Гацко	Вајска
Поповић Трифка Дамјан	Дражљево, Гацко	Степановићево
Попржен Андрије Петар	Баре, Фоча	Чантавир
Правица Ђорђе	Бијелач, Требиње	Бач
Правица Петра Сима	Бијелач, Требиње	Футог
Правица Симе Владимир	Дражин До, Требиње	Бач
Прашталo Милана Богдан	Сански Мост	Сента
Пргомелја Пере Богдан	Поточани, Бугојно	Хоргош
Предраг Петров Петар	Видово Село, Гламоч	Јагодњак
Прерад Ђуре Милан	Мало Поље, Мостар	Станишић
Прерад Ђуре Симо	Мало Поље, Мостар	Станишић
Прерад Николе Никола	Ходбина, Мостар	Станишић
Продановић Ђуре Ћетко	Залом, Невесиње	Степановићево
Продановић Трифка Ђура	Залом, Невесиње	Футог
Проле Спасоја Душан	Плива, Јајце	Мартонош
Прпа Илије Јован	Мало Тичево, Гламоч	Мол
Пудар Илије Анђелко	Рабина, Невесиње	Риђица
Пудар Илије Петар	Рабина, Невесиње	Бездан
Пудар Лазара Душан	Тријебањ, Столац	Кула
Пудар Љубо	Чапљина, Мостар	Сента
Пудар Марка Сава	Рабина, Невесиње	Бачка Топола
Пудар Петра Ђорђе	Добрица, Столац	Степановићево
Пудар Петра Јово	Добрица, Столац	Степановићево
Пуђа Миле Ђуро	Рујница, Цазин	Бођани
Пујић Николе Јова	Придворци, Требиње	Бач
Пушара Алексе Ристо	Улиње, Гацко	Вајска
Пушара Васо	Улиње, Гацко	Вајска

Пушара Ђорђа Божо	Улиње, Гацко	Вајска
Пушара Ђорђе	Улиње, Гацко	Сириг
Пушара Крсте Пера	Улиње, Гацко	Вајска
Пушара Мате Милутин	Улиње, Гацко	Вајска
Пушара Мате Перо	Улиње, Гацко	Ст. Кањижа
Пушара Пере Тодор	Улиње, Гацко	Чуруг
Пушара Саве Коста	Улиње, Гацко	Вајска
Пушара Саве Никола	Улиње, Гацко	Вајска
Раваја Животе Јован	Дубица	Футог
Рагуж Боже Божо	Крушевљани, Невесиње	Бач. Петрово Село
Радаковић Милана Мане	Дубовик, Б. Крупа	Гајдобра
Радан Гаје Петар	Кнежак, Невесиње	Бач
Раденовић Димитра Никола	Брдо, Бихаћ	Сента
Радивојша Јове Никола	Нуглашица, Б. Грахово	Емушић
Радивојша Јове Петар	Нуглашица, Б. Грахово	Емушић
Радић Ристе Михајло	Придворци, Невесиње	Бар. Петрово Село
Радић Спасоја Станко	Травник	Бајмок
Радић Стојана Станко	Марићка, Приједор	С.Кањижа
Радић Томе Никола	Кљевци, С. Мост	Рогатица
Радишић Ивана Аћим	Добрица, Столац	Степановићево
Радишић Јована Васиљ	Добрица, Столац	Степановићево
Радовановић Стевана Јовица	Пречани, Сарајево	Риђица
Радовић Симе Јово	Жељуша, Мостар	Станишић
Радоје Петра Крста	Подкрај, Гламоч	Темерин
Радојковић Илије Стеван	Прњавор, Бања Лука	С.Бечеј
Радојчић Милана Лука	Кифино Село, Невесиње	Бездан
Радочај Дане Милан	Липник, Гацко	С. Моравица
Радочај Ђура	Липник, Гацко	Бајша
Радошевић Илије Стеван	Суваја, Б. Крупа	Емушић
Радујко Боже Јован	Тишковац, Б. Грахово	Србобран
Радујко Јандре Стеван	Завођане, Б. Грахово	Суботица
Радујко Јандрије Дамјан	Завођане, Ливно	Суботица
Радукић Раде Петар	Агино Село, Бања Лука	Суботица
Радуловић Давида Тодор	Исјек, Б. Грахово	Степановићево
Радуловић Илије Јован	Радуловићи, Ливно	Емушић
Радуловић Јована Јован	Жиљево, Невесиње	Кула
Радуловић Јове Лазар	Симијова, Билећа	Дарда
Радуловић Луке Мијат	Радуловићи, Ливно	Емушић
Радуловић Николе Стеван	Радуловићи, Ливно	Емушић
Радуловић Стојана Никола	Бања Лука	Темерин
Радуловић Тодора Крста	Исјек, Б. Грахово	Степановићево
Радуловић Тодора Шпиро	Грахово, Ливно	Степановићево
Рађан Јове Лазар	Симијова, Билећа	Дарда
Рађеновић Вучена Сава	Осредци, Б. Петровац	Чантавир

Ражић Јована Љубомир	Имљани, Котор Варош	Бар. Петрово Село
Рајлић Стевана Сава	Подвидача, С. Мост	Сента
Ракановић Остоје Урош	Месићи, Рогатица	Дарда
Ракита Пере Симо	Љуша, Јајце	Суботица
Ракић Милана Владимир	Добра, Вишеград	Бајмок
Ракић Милана Обрад	Колунић, Б. Петровац	Темерин
Ракић Петра Сретен	Добрун, Вишеград	Суботица
Рамић Стевана Никола	Богдаше, Ливно	Црвенка
Рамовић Раде Мато	Луковац, Невесиње	Суботица
Ратковић Ђуре Благоје	Коњско, Требиње	Ст. Кањижа
Ратковић Јефте Симо	Бошковићи, Невесиње	Кула
Ратковић Ристе Митар	Коњско, Требиње	Ст. Кањижа
Ратковић Спасоја Лазар	Орашје, Требиње	Суботица
Рачић Лазара Крсто	Засење, Мостар	Станишић
Рачић Ристе Вукола	Зијемље, Мостар	Станишић
Рачић Ристе Данило	Засење, Мостар	Станишић
Рачић Стевана Милош	Зијемље, Мостар	Станишић
Рашета Илије Дане	Пученик, Б. Крупа	Суботица
Рашета Илије Миле	Пученик, Б. Крупа	Суботица
Релић Лазе Милан	Б. Петровац	Сириг
Ремета Ристе Мато	Биоград, Невесиње	Бач. Петрово Село
Ремета Шпире Никола	Биоград, Невесиње	Суботица
Репајић Дане Ђорђе	Радић, Б. Крупа	Суботица
Репајић Николе Илија	Гата, Цазин	Вајска
Репија Јована Сава	Колунић, Б. Петровац	Хоргош
Ристић Симе Спасоје	Батковићи, Невесиње	Станишић
Ристић Трифуна Влада	Зеница	Станишић
Роган Гаје Илија	Добрица, Столац	С.Кањижа
Роган Трифка Ристо	Његановићи, Билећа	Бајмок
Рогич Косте Миле	Г. Трново, Н. Градишка	Станишић
Родић Ђуке Илија	В. Орјево, Б. Петровац	Ст. Бечеј
Родић Ђурђа Симо	Врточе, Б. Петровац	Сириг
Родић Илије Никола	Дрвар, Б. Петровац	Емушић
Родић Јевросимов Пера	Г. Врточе, Б. Петровац	Б. Петрово Село
Родић Јована Лука	Трубар, Б. Петровац	Емушић
Родић Луке Сава	Трубар, Б. Петровац	Темерин
Родић Р.Михајло	Гламоч	Темерин
Родић Симе Гојко	Сански Мост	Србобран
Родић Ст. Ђурђе	Бастаси, Б. Петровац	Жабалъ
Родић Станка Марко	Каменица, Б. Петровац	Темерин
Родић Годе Ђуро	Трубар, Б. Петровац	Суботица
Роквић Алексе Остоја	Пишталине, Цазин	Степановићево
Роквић Николе Богдан	Пишталине, Цазин	Бођани
Рончевић Васе Душан	Жањевица, Гацко	Степановићево
Рончевић Крсте Коста	Жањевица, Гацко	Ст. Кањижа

Рончевић Малише Васа	Жањевица, Гацко	Степановићево
Рончевић Малише Дамјан	Жањевица, Гацко	Степановићево
Рончевић Мате Лазар	Изгори, Гацко	Риђица
Рончевић Миће Марко	Жањевица, Гацко	Ада
Росић Луке Митар	Казанци, Ливно	Чуруг
Росић Раде Никола	Д. Пољска, Ливно	Чуруг
Росић Стевана Раде	Казанци, Ливно	Бајмок
Росић Тодора Јово	Чајковић, Ливно	Чуруг
Рудовић Глигора Новица	Жањевица, Гацко	Темерин
Ружић Миће Милан	В. Радић, Б. Крупа	Степановићево
Ружић Миће Раде	В. Радић, Б. Крупа	Степановићево
Ружић Михе Илија	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Ружић Николе Стева	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Ружић Стојана Јово	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Ружић Стојана Спасоје	Д. Поплат, Столац	Степановићево
Руљ Симе Сттојан	Бијења, Невесиње	Кањижа
Рупар Лазе Сава	Трусина, Невесиње	Чантавир
Сабљић Петра Давид	Б. Градишка	Челарево
Савић Васин Стеван	Крекови, Невесиње	Ст. Кањижа
Савић Андрије Петар	Слато, Невесиње	Б. Топола
Савић Бојов Мића	Жањевица, Гацко	Сента
Савић Ђоке Васа	Крекови, Невесиње	Бар. Петрово Село
Савић Ђоке Милан	Баћевићи, Мостар	Станишић
Савић Ђуре Аћим	Усорци, С. Мост	Бајмок
Савић Ђуре Јова	Крекови, Невесиње	Чантавир
Савић Ђуре Лазар	Крекови, Невесиње	Сента
Савић Илије Јаков	Жањевица, Гацко	Сента
Савић Јакова Милан	Гацико	Бајмок
Савић Јована Милан	Раштани, Мостар	Станишић
Савић Јована Михајло	Крекови, Невесиње	Сента
Савић Јована Риста	Крекови, Невесиње	Мол
Савић Јована Тома	Жањевица, Гацко	Ада
Савић Миле Вуја	Грмуша, Бихаћ	Бођани
Савић Миле Трифун	Рујница, Цазин	Бођани
Савић Миће Лазар	Жањевица, Гацко	Сириг
Савић Николе Видак	Врани До, Билећа	Суботица
Савић Николе Риста	Врањево, Билећа	Суботица
Савић Николе Ђорђе	Грабовица, Невесиње	Ада
Савић Обрада Јован	Крекови, Невесиње	Сента
Савић Обрена Ђока	Крекови, Невесиње	Бар. Петрово Село
Савић Пере Никола	Врани До, Билећа	Суботица
Савић Пере Стеван	Жањевица, Гацко	Ада
Савић Петра Јован	Разбој, Б. Градишка	Риђица
Савић Светозара Јован	Бачев До, Невесиње	Чуруг

Савић Станишин Петар	Цазин	Мол
Савић Тоше Ђорђе	Раштани, Мостар	Станишић
Савић Трифуна Душан	Крекови, Невесиње	Б. Петрово Село
Савовић Траје Николе	Баљци, Билећа	Сента
Салатић Ђуре Спасоје	Сливље, Невесиње	Сонта
Салатић Ђуричин Стеван	Сливље, Невесиње	Црвенка
Салатић Јована Шпиро	Бијела Рудина, Билећа	Кањижга
Салатић Милутина Милован	Околиште, Билећа	Мол
Салатић Милутина Пера	Баљци, Билећа	Сента
Салатић Митра Ристо	Баљци, Билећа	Хоргош
Салатић Саве Милан	Невесиње	С. Футог
Салатић Спасоја Лазар	Бијела Рудина, Билећа	Бајмок
Салатић Тодора Ђорђе	Бијела Рудина, Билећа	Бајмок
Салдо Николе Милан	Сизин, Столац	Степановићево
Самарција Ђоке Риста	Невесиње	Бар. Петрово Село
Самарција Јандре Лазар	Буковача, Б. Петровац	Бајмок
Самарција Митра Никола	Берковићи, Столац	Темерин
Самарција Трифка Видоје	Столац	Степановићево
Самарцић Видака Ђорђе	Лађевићи, Билећа	Бач
Самарцић Драге Лале	Џинова Механа, Невесиње	Сента
Самарцић Драге Шпиро	Џинова Механа, Невесиње	Сента
Самарцић Митра Тома	Дабар, Столац	Степановићево
Самарцић Петра Трифко	Лађевићи, Билећа	Бач
Самарцић Ристе Сава	Подубавица, Мостар	Мол
Самарцић Симе Јанко	Трусина, Невесиње	Степановићево
Самуиловић Тодора Симо	Фоча	Степановићево
Сарић Пере Душан	Мостар	Бајмок
Сворцан Андрије Петар	Корито, Гацко	Вајска
Сворцан Благоја Лука	Корито, Гацко	Чуруг
Сворцан Живка Васа	Корито, Гацко	Товаришево
Сворцан Илије Јован	Корито, Гацко	Вајска
Сворцан Илије Лазар	Корито, Гацко	Вајска
Сворцан Јанко	Корито, Гацко	Вајска
Сворцан Јефте Петар	Корито, Гацко	Кула
Сворцан Јован	Корито, Гацко	Темерин
Сворцан Јована Митар	Гацко	Сириг
Сворцан Јована Михајло	Корито, Гацко	Сириг
Сворцан Лазара Јефта	Корита, Гацко	Кула
Сворцан Мирка Раде	Корито, Гацко	Степановићево
Сворцан Николе Филип	Корито, Гацко	Надаљ
Сворцан Раде Лазар	Корито, Гацко	Вајска
Сворцан Раде Обрад	Корито, Гацко	Вајска
Сворцан Симе Алекса	Корито, Гацко	Сириг
Сворцан Симе Милош	Корито, Гацко	Сириг
Сворцан Спасоја Бошко	Корито, Гацко	Вајска

Сворцан Спасоја Видак	Корито, Гацко	Степановићево
Сворцан Спасоја Панте	Корито, Гацко	Оџаци
Сворцан Томе Богдан	Корито, Гацко	Ада
Сворцан Трифка Богдан	Корито, Гацко	Сента
Сворцан Трифка Груја	Корито, Гацко	С.Кањижа
Сврдлин Ђуре Томо	Житомислић, Мостар	Станишић
Сеизовић Николе Милан	Рисовац, Б. Петровац	Вајска
Секулић Михајла Стеван	Мрежица, Мостар	Мол
Семиз Васиља Лазар	Гнојнице, Мостар	Станишић
Семиз Јованов Бранко	Љубушки	Б.Топола
Сенић Никола	Дулићи, Гацко	Сента
Сенић Пере Андрија	Дулићи, Гацко	Сента
Сенић Петра Милан	Гацко, Мостар	Сента
Сенић Р. Обрен	Дулићи, Гацко	Сента
Сентић Петра Божа	Грац, Столац	Чантавир
Сикин Јове Милан	Пречани, Сарајево	Риђица
Сикин Роисте Стево	Пречани, Сарајево	Риђица
Симикић Ђуре Лазар	Миљевац, Невесиње	Суботица
Симић Ђуре Пера	Заблеће, Кључ	Суботица
Симић Јована Ђуро	Главица, Ливно	Црвенка
Симић Лазара Јово	Житомислић, Мостар	Станишић
Симић Луке Цвијетин	Тобут, Тузла	Жабал
Симић Митра Сава	Житомислић, Мостар	Станишић
Симић Николе Видоје	Житомислић, Мостар	Станишић
Скакић Митра Јован	Исјек, Ливно	Србобран
Скенцић Петра Милета	Поинор, Столац	Рогатица
Скенцић Трифуна Тома	Трусина, Столац	С. Моравица
Скенцић Шпире Стеван	Поинор, Столац	Рогатица
Скоко Благоја Трифко	Југовићи, Невесиње	Вајска
Скоко Симе Павле	Југовићи, Невесиње	Црвенка
Скоко Симе Ристо	Југовићи, Невесиње	Црвенка
Скочајић Јована Максим	Жиљево, Невесиње	Бар. Петрово Село
Скочајић Милоја Благоје	Залом, Невесиње	Жабал
Скулар Стојана Алекса	Рујница, Цазин	Ст. Кањижа
Славуј Аћима Душан	М. Рујишка, Б. Нови	Б. Топола
Слепчевић Богдана Алекса	Самобор, Гацко	Сириг
Слепчевић Јаше Петар	Челинац, Бања Лука	Бајмок
Слепчевић Лазара Благоје	Самобор, Гацко	Црвенка
Слепчевић Лазара Лазар	Самобор, Гацко	Црвенка
Слепчевић Симе Благоје	Самобор, Гацко	Сента
Слијепчевић Божићев Крсто	Самобор, Гацко	Црвенка
Слијепчевић Глигора Сима	Самобор, Гацко	Црвенка
Слијепчевић Ђуричин Пера	Самобор, Гацко	Црвенка
Слијепчевић Ђуричин Сава	Самобор, Гацко	Црвенка

Слијепчевић Јована Андрија	Самобор, Гацко	Чуруг
Слијепчевић Лазе Крсто	Самобор, Гацко	Црвенка
Слијепчевић Марко	Самобор, Гацко	Сента
Слијепчевић Спасоја Глигор	Самобор, Гацко	Црвенка
Спасић Миле Михајло	Тасовчић, Столац	Суботица
Спасић Мите Риста	Тасовчић, Столац	Бајмок
Спахић Ристе Симо	Тасовчић, Столац	Суботица
Спахић Светозар	Столац	Сента
Срдић Бојана Милош	Јоховица, Б. Нови	Суботица
Срдић Илије Петар	Б. Крупа	Бездан
Срдић Илије Цвијан	Колунић, Б. Петровац	Темерин
Срдић Јована Марко	Б. Петровац	Мол
Срдић Лазара Ђорђе	Рајићке, Гламоч	Вајска
Срдић Милана Остоја	Тук Бобија, С. Мост	Рогатица
Срдић Петра Илија	Гламоч	Кула
Срдић Спасоја Коста	Халиловци, С. Мост	С. Моравица
Стајић Луке Трифко	Грабовица, Невесиње	Бар. Петрово Село
Стајић Николе Антун	Грабовица, Невесиње	Ада
Станар М. Јово	Бојна, Цазин	Б. Петрово Село
Станивук Илије Јован	Ваган, Гламоч	Ст. Кањижа
Станивук Јована Павле	Ваган, Гламоч	Чуруг
Станивук Марка Алекса	Ваган, Гламоч	Чуруг
Станић Ристин Илија	Дубљевићи, Невесиње	Црвенка
Станишић ? Милорад	Штрпци, Вишеград	Темерин
Станишић Ђокин Спасоје	Дубљевићи, Невесиње	Кула
Станковић Николин Ђура	Капљух, Б. Петровац	Сириг
Стањевић Живков Марко	Казанци, Гацко	Ст. Кањижа
Стањевић Живков Петко	Казанци, Гацко	Ст. Кањижа
Стањевић Миланов Милош	Казанци, Гацко	Ст. Кањижа
Старовић Благојев Филип	Самобор, Гацко	Плавна
Старовић Јованов Риста	Самобор, Гацко	С. Футог
Старовић Јованов Сава	Самобор, Гацко	Степановићево
Старовић Крстин Риста	Самобор, Гацко	Вајска
Старовић Митров Сима	Самобор, Гацко	Плавна
Старовић Тодора Ђурица	Гацико	Риђица
Старчевић Јованов Миле	Козин, С. Мост	Србобран
Старчевић Николин Симеон	Осредак, Б. Петровац	Суботица
Стевановић Петров Марко	Црни Луг, Ливно	Црвенка
Стевић Савин Риста	Ходбина, Мостар	Станишић
Стијачић ? Видак	Клобук, Требиње	Бездан
Стијачић Видаков Спасоје	Клобук, Требиње	Суботица
Стијепић Марков Мирко	Буснови, Приједор	Црвенка
Стијепић Марков Петар	Буснови, Приједор	Црвенка
Стјепановић Иљин др Пера	Тобут, Тузла	Србобран
Стојаковић Стеванов Пане	Б. Грахово	Футог

Стојановић Богданов Васиљ	Гарева, Гацко	Ст. Кањижа
Стојановић Богданов Душан	Гарева, Гацко	Чуруг
Стојановић Војина Симо	Шипачно, Гацко	Ст. Кањижа
Стојановић Николин Марко	В. Паланчиште, Приједор	Хоргош
Стојановић Стеванов Петар	Шкаре, Оточац	Рогатица
Стојановић Стојанов Анте	Гарево, Гацко	Нови Сад
Стојановић Стојанов Богдан	Гарево, Гацко	Нови Сад
Стојановић Трифунов Сима	Смољана, Б. Петровац	Болман
Стојичић Митров Стеван	Соколац, М. Град	Ст. Кањижа
Стојнић Стојана Симо	Корићка, Приједор	Риђица
Ступар Јованов Пера	М. Рујишка, С. Мост	Д. Рогатица
Ступар Марков Стеван	Брдари, С. Мост	Сириг
Ступар Митров Пера	Брдари, С. Мост	Д. Рогатица
Ступар Шпирин Петар	Крчевина, Јајце	Д. Рогатица
Суботић Алексин Петар	Врба, Гацко	Сириг
Суботић Алексин Раде	Врба, Гацко	Сириг
Суботић Гајин Јован	Врба, Гацко	Риђица
Суботић Гајин Коста	Врба, Гацко	Риђица
Суботић Јолов Раде	Чемерно, Гацко	Вајска
Суботић Јолов Риста	Чемерно, Гацко	Вајска
Суботић Мићин Лаза	Чемерно, Гацко	Ст. Кањижа
Суботић Новичин Андрија	Врба, Гацко	Сириг
Суботић Новичин Божа	Врба, Гацко	Сириг
Суботић Новичин Глигор	Чемерно, Гацко	Сириг
Суботић Новичин Илија	Чемерно, Гацко	Сириг
Суботић Петров Максим	Врба, Гацко	Темерин
Суботић Радин Марко	Врба, Гацко	Сириг
Суботић Радин Митар	Врба, Гацко	Сириг
Суботић Шћепанов Глигор	Врба, Гацко	Сириг
Суvara Андријин Јован	Подградина, Гламоч	Ст. Кањижа
Супић Игњатов Алекса	Чемерно, Гацко	Ст. Кањижа
Супић Илијин Стеван	Врба, Гацко	Ст. Кањижа
Супић Ј. Јоја	Изгори, Гацко	Суботица
Супић Јојин Радоје	Чемерно, Гацко	Риђица
Супић Матов Максим	Чемерно, Гацко	Ст. Кањижа
Супић Мишов Крста	Чемерно, Гацко	Ст. Кањижа
Супић Мићин Риста	Чемерно, Гацко	Ст. Кањижа
Супић Перин Коста	Врба, Гацко	Ст. Кањижа
Супић Радин Ђорђе	Чемерно, Гацко	Ст. Кањижа
Супић Радин Новица	Чемерно, Гацко	Суботица
Супић Радин Рајко	Чемерно, Гацко	Ст. Кањижа
Супић Стеванов Марко	Врба, Гацко	Ада
Супић Стеванов Милош	Чемерно, Гацко	Сириг
Суцум Божин Јефта	Врба, Гацко	С.Кањижа

Суџум Јованов Благоје	Подосоје, Билећа	Чантавир
Суџум Јованов Тоша	Подосоје, Билећа	Чантавир
Суша Стојанов Јова	Хумилишани, Мостар	Станишић
Табаковић Видака Илије	Мрежица, Билећа	Мол
Табаковић Видаков Благоје	Мрежица, Билећа	Ст. Кањижа
Табаковић Ђокин Шпиро	Мрежица, Билећа	Мол
Табаковић Јокова Митар	Мрежица, Билећа	Мол
Таминџија Перин Сава	Удрежње, Невесиње	Сента
Танкосић Томин Милан	В. Очијево, Б. Петровац	Тител
Твртковић Ђуре Сава	Копривна, С. Мост	Суботица
Твртковић Матин Павле	Крешево, Фојница	Темерин
Тепавчевић Белин Јован	Вратковићи, Гацко	Вајска
Тепавчевић Богдана Илија	Казанци, Гацко	Ст. Кањижа
Тепавчевић Богдана Јован	Вратковићи, Гацко	Риђица
Тепавчевић Ђуричин Спасоје	Вратковићи, Гацко	Ст. Кањижа
Тепавчевић Јована Ристо	Казанци, Гацко	Ст. Кањижа
Тепавчевић Крсте Петар	Казанци, Гацко	Степановићево
Тепавчевић Лалов Гаврило	Вратковићи, Гацко	Ст. Кањижа
Тепавчевић Лалов Станко	Казанци, Гацко	Б. Топола
Тепавчевић Малише Ђока	Вратковићи, Гацко	Сента
Тепавчевић Николе Милош	Казанци, Гацко	Мол
Тепавчевић Николе Обрен	Казанци, Гацко	Ада
Тепавчевић Павла Андрија	Казанци, Гацко	Сента
Тепавчевић Петра Андрија	Казанци, Гацко	Степановићево
Тепавчевић Уроша Јакоб	Казанци, Гацко	Сента
Тепавчевић Јована Марко	Казанци, Гацко	Вајска
Терзић Јована Богдан	Бодежишта, Гацко	Ада
Тешановић Лале Благоје	Мека Груда, Билећа	Ст. Кањижа
Тешановић Ристе Јова	Бошковићи, Невесиње	Бач. Петрово Село
Тешановић Спасоја Јовица	Верушић, Сарајево	Суботица
Тешић Јеремије Сретен	Читлук, Азбуковац	Кула
Тешић Лазара Стеван	Липовац, Котор Варош	Бајмок
Тешић Михајла Максим	Липовац, Котор Варош	Бајмок
Тинтор Вида Богдан	Ђоралићи, Цазин	Сириг
Тинтор Николе Илија	Суботица, Б. Крупа	Темерин
Товаришић Илије Урош	Хумилишани, Мостар	Станишић
Тодић Михајла Миле	Пишталине, Цазин	Бођани
Тодоровић Игњата Данило	Добрељи, Гацко	Телечка
Тодоровић Илије Станко	Д. Рибник, Кључ	Суботица
Тодоровић Јове Лазар	Копривна, С. Мост	Чантавир
Тодоровић Мите Јова	Завође, Гацко	Мол
Тодоровић Пере Томо	Добрељи, Гацко	Риђица
Токовић Тиосавов Милосав	Бјелајци, Вишеград	Бајмок
Толимиров Стевана Пера	Исаковци, Гламоч	Ст. Кањижа
Томановић Саве Божа	Баљци, Билећа	Суботица

Томашевић Гавре Риста	Мостар	Станишић
Томић Лазара Никола	Јабуча, Фоча	Вајска
Томић Марко	Брезик, Б. Градишка	Сента
Томић П. Рада	Међаши, Бијељина	Кула
Томић Станка Јован	Радановац, Ливно	Сириг
Томић Томе Перко	Бован, Вишеград	Б. Топола
Топаловић Ђуре Ристо	Хргуд, Столац	Степановићево
Топаловић Ђуре Сава	Хргуд, Столац	Степановићево
Тохољ Видаков Риста	Мостар	Стапар
Тривић Симе Марко	Врело, Цазин	Сириг
Трифковић Ђуре Јован	Изгори, Гацко	Ст. Кањижа
Трифновић И. Станко	Ракелић, Приједор	Суботица
Тришић Обрада Зарија	Залуковик, Власеница	Бездан
Тркуља Бојов Ђукица	Подубовац, Билећа	Сириг
Тркуља Гаше Тодор	Мириловићи, Билећа	Бајмок
Тркуља Илије Вујо	Маринковци, Б. Грахово	Ст. Кањижа
Тркуља Остоје Гашо	Мириловићи, Билећа	Бајмок
Тркуља Раде Благоје	Мириловићи, Билећа	Бајмок
Тркуља Раде Шпиро	Мириловићи, Билећа	Бајмок
Тркуља Симе Крсто	Љубомир, Билећа	Б. Петрово Село
Тркуља Симе Паво	Врпоље, Билећа	Б. Петрово Село
Трнинић Давида Сима	Дрвар, Б. Петровац	Темерин
Трнинић Марка Никола	Г. Врточе, Б. Петровац	Емушић
Тропарић Голуба Мато	Цибријана, Билећа	Мол
Тропарић Голубов Милош	Билећа	Мол
Тропарић Матина Божа	Цибријана, Билећа	Мол
Трумић Стевана др Петар	Б. Градишка	Србобран
Тубић Михајла Ђура	Г. Бушевић, Б. Крупа	Суботица
Тубић Обрада Риста	Г. Бушевић, Б. Крупа	Суботица
Тунгуз Видака Тома	Сливље, Невесиње	Црвенка
Тунгуз Томе Крсто	Сливље, Невесиње	Црвенка
Тунгуз Томе Новица	Сливље, Невесиње	Црвенка
Ћеклић Бошка Милутин	Обрње, Невесиње	Суботица
Ћеклић Ђурђа Стеван	Улог, Невесиње	Бајмок
Ћеклић Лазара Видак	Сливље, Невесиње	Црвенка
Ћеклић Лазара Милован	Сливље, Невесиње	Емушић
Ћеклић Лазе Андрија	Сливље, Невесиње	Црвенка
Ћеклић Марка Раде	Радуча, Гацко	Србобран
Ћеклић Милоша Риста	Симена, Невесиње	Емушић
Ћеклић Милутина Петар	Обрње, Невесиње	Мол
Ћеклић Ристе Драгоје	Сливље, Невесиње	Црвенка
Ћеклић Тетка Лазар	Невесиње	Црвенка
Ћеран Илије Станко	Глиница, Цазин	С. Моравица
Ћировић Боже Милорад	Штрпци, Вишеград	Бођани

Ђировић Владислава Обрен	Вишеград	Бођани
Ђорић Милета Станко	Расавци, С. Мост	Бајша
Ђоровић Михе Крста	Љубиње	Кула
Ђук Арсе Саво	Љубомир, Билећа	Бездан
Ђук Луке Крсто	Љубомир, Билећа	Б. Петрово Село
Ђук Луке Мато	Љубомир, Билећа	Б. Петрово Село
Ђук Трипе Тома	Љубомир, Билећа	Б. Петрово Село
Ђулибрк В. Илија	Главица, Б. Крупа	Бајша
Ђулибрк М. Лазар	Перна, Б. Крупа	Сириг
Ђулибрк Милета Алекса	Г. Бушевић, Б. Крупа	Суботица
Ђулибрк Младена Ђорђе	Перна, Б. Крупа	Сириг
Ђулибрк Остоје Ђорђе	Главица, Б. Крупа	Бајша
Ђулибрк Раде Миле	Главица, Б. Крупа	Бајша
Ђулибрк Симе Никола	В. Рисалка, Б. Крупа	Степановићево
Ђулум Митра Сима	Стекеровци, Гламоч	Ст. Кањижа
Убавић Илије Стеван	Стекеровци, Гламоч	Врбас
Угарковић Ђурђа Сима	Гудавац, Б. Крупа	Суботица
Угреновић Николе Миле	Бајина, Цазин	Сириг
Удовчић Гавре Станко	Глиница, Цазин	Србобран
Уларевић Вукосава Обрен	Трновица, Билећа	Вајска
Уларевић Јакова Ристо	Врбица, Билећа	Вајска
Уларевић Раде Пеко	Трновица, Билећа	Вајска
Уларевић Раде Спасоје	Билећа	Ст. Кањижа
Уларевић Стојана Сава	Врбица, Билећа	Вајска
Уларевић Стојана Симо	Трновица, Билећа	Темерин
Уларевић Васе Максим	Врбица, Билећа	Вајска
Уларевић Николе Петар	Брчко	Петроварадин
Уларевић Стојана Сима	Трновица, Билећа	Петроварадин
Умићевић Звекана Јова	Чапљина, Столац	Хоргош
Унковић Симе Душан	Невесиње	Сента
Унчевић Ђорђа Дамјан	С. Мост	Рогатица
Ушчумлић Гаје Васиљ	Улиње, Гацко	Вајска
Ушчумлић Гаје Ристо	Улиње, Гацко	Вајска
Ушчумлић Гаје Стеван	Улиње, Гацко	Вајска
Ушчумлић Ристе Илија	Улиње, Гацко	Вајска
Филиповић Алексе Стојан	Надинићи, Гацко	Б. Петрово Село
Филиповић Милана Јован	Рашиновац, Б. Петровац	Вајска
Филиповић Николе Цвеја	Бобољусци, Б. Петровац	Б. Петрово Село
Фржовић Спасоја Јанко	Понор, Невесиње	Сента
Фундуп Симе Милован	Г. Вељанић, Фоча	С. Моравица
Хајдаровић Илије Мијо	Сарајево	Мол
Хајдер Васе Глиша	Пријани, Гламоч	Ст. Кањижа
Хајдер Гавре Гавра	Подградина, Гламоч	Ст. Кањижа
Хајдер Давида Ђуро	Пријани, Гламоч	Ст. Кањижа
Хајдер Јована Панта	Подградина, Гламоч	Ст. Кањижа

Хајдер Шпире Петар	Петрово Врело, Гламоч	Ст. Кањижа
Хамовић Јове Лазар	Мостар	Станишић
Хамовић Митра Петар	Столац	Мали Иђош
Хамовић Н.Митар	Мостар	Бачка Топола
Хамовић Николе Душан	Столац	Бачка Топола
Хацивуковић Тодора Сима	Фоча	Фекетић
Хацић Ђ. Панта	Изгори, Гацко	Кула
Хацић Ђоке Ђорђе	Изгори, Гацко	Ада
Хацић Ђоке Новица	Батковићи, Невесиње	Б. Петрово Село
Хацић Ђоке Перо	Бошковићи, Невесиње	Б. Петрово Село
Хацић Јефте Максим	Изгори, Гацко	Риђица
Хацић Ристе Ђока	Батковићи, Невесиње	Б. Петрово Село
Херета Саве Јова	Драговићи, Столац	Степановићево
Херета Саве Михајло	Драговићи, Столац	Степановићево
Херета Саве Радослав	Драговићи, Столац	Степановићево
Хрваћанин М.Моја	Дубица	Степановићево
Хрваћанин Петра Ђорђе	Петров Гај, Приједор	Бођани
Хрњак Петра Стеван	М. Радић, Б. Крупа	Суботица
Хрњез Глигора Тома	Сливље, Невесиње	Ст. Кањижа
Хрњез Раде Вуле	Сливље, Невесиње	С. Бечеј
Хубан Ристин	Мостар	Станишић
Цвјетичанин Дане Јово	Г. Петровићи, Б. Крупа	С. Моравица
Цвјетичанин Дане Петар	Г. Петровићи, Б. Крупа	Д. Рогатица
Цвијин Стојана Јова	Нуглашица, Ливно	Б. Петрово Село
Цвијин Томе Стеван	Бастаси, Б. Петровац	Црвенка
Црногорац Алексе Душан	Сливље, Невесиње	Црвенка
Црногорац Бошка Никола	Ходбина, Мостар	Станишић
Црногорац Ђуре Риста	Невесиње	Сента
Црногорац Павла Марко	Дулићи, Гацко	Ст. Кањижа
Црногорац Стананка Јефта	Казанци, Гацко	Ст. Кањижа
Чабрило Косте Митар	Јасена, Невесиње	Чантавир
Чабрило Пере Бошко	Жуља, Невесиње	Б. Петрово Село
Чавић Тодора Богдан	Свилеуша, Гацко	Мол
Чамбер Васиља Трифун	Сански Мост	Суботица
Чампрага Бошка Сима	Слато, Невесиње	Б. Петрово Село
Чампрага Симе Петар	Биоград, Невесиње	Б. Петрово Село
Чанковић Симе Божо	Кијево, С. Мост	Бајша
Чворо Шћепана Јово	Виховићи, Мостар	Станишић
Чегар Мије Никола	Стекеровци, Гламоч	Б. Петрово Село
Чегар Петра Стеван	Стекеровци, Гламоч	Мол
Чегар Стевана Петар	Стекеровац, Гламоч	Мол
Челар Тривуна Марко	Рашиновац, Б. Петровац	Д. Рогатица
Челебић Мила Риста	Ровна, Бугојно	С. Моравица
Челебић Мила Стојан	Ровна, Бугојно	С. Моравица

Челебић Миле Тома	Ровна, Бугојно	С. Моравица
Четић Трифуна Никола	Ресавци, С. Мост	Д. Рогатица
Чечур Миле Марко	Љубомир, Билећа	Сента
Чешљевић Трифуна Давид	Зеба, Ливно	Србобран
Чича Илије Марко	Криваја, Приједор	Ст. Кањижа
Чокорило Вукашина Илија	Мируше, Билећа	Бајмок
Чокорило Спасоја Гаврило	Мируше, Билећа	Бајмок
Чокорило Спасоја Јаков	Мируше, Билећа	Бајмок
Чолић Ристин Милан	Влаховићи, Љубиње	Б. Топола
Чолић Годора Јанко	Тодорићи, Билећа	Сириг
Чолић Филипа Јован	Дубље, Билећа	Сириг
Чоловић Лазара Михајло	Раст, Невесиње	Ст. Кањижа
Чоловић Лазе Гојко	Мало Поље, Мостар	Станишић
Чоловић Миле Милан	Рогатица	С. Моравица
Чоловоћ Стојана Бошко	Мало Поље, Мостар	Станишић
Чомић Богдана Милош	Врањска, Билећа	Сириг
Чомић Гаје Годор	Симијова, Билећа	Вајска
Чомић Зеке Михајло	Врањска, Билећа	Сириг
Чомић Филипа Трифко	Тодорићи, Билећа	Сириг
Чорлија Јоксима Никола	Невесиње	Бајша
Чорлија Паје Лазар	Степен, Гацко	Вајска
Чубрило Јована Спасоје	Жуља, Невесиње	Б. Петрово Село
Чуквас Арсена Марко	Пијавица, Билећа	Ада
Чулибрковић Јована Милан	Б. Крупа	Бездан
Чуповић Васе Васа	Бијело Брдо, Вишеград	Темерин
Чурић Ивана Анте	Долац, Травник	Степановићево
Чучковић Јована Божа	Дубочани, Билећа	Суботица
Чучковић Милоша Лука	Дољани, Билећа	Мол
Чучковић Петар	Билећа	Степановићево
Чучковић Филипа Јефта	Орах, Билећа	Степановићево
Цалић Стојана Лазар	Осредак, Цазин	Мол
Џеба Блашка Илија	Слипчићи, Мостар	Станишић
Целатовић Андрије Алекса	Чепелица, Билећа	Степановићево
Целатовић Андрије Лазар	Чепелица, Билећа	Степановићево
Целатовић Јефте Лука	Пријевор, Билећа	Ст. Кањижа
Целатовић Јована Андрија	Чепелица, Билећа	Челарево
Целатовић Јована Василије	Раст, Невесиње	Чантавир
Целатовић Јове Риста	Раст, Невесиње	Чантавир
Џомба Лазе Никола	Чепелица, Билећа	Емушић
Џомба Манојла Петар	Ушић, Билећа	Емушић
Џомбић Јована Сава	Челинац, Бања Лука	Степановићево
Џоца Јовице Ђуро	Дражин До, Требиње	Ст. Кањижа
Шаговоно Јована Стеван	Жељуша, Мостар	Станишић
Шаговоно Спасоја Лазар	Жељуша, Мостар	Станишић
Шакота Ђуре Ристо	Тријебањ, Столац	Степановићево

Шакота Раде Илија	Тријебањ, Столац	Челарево
Шакотић Јакова Спасоје	Давидовићи, Билећа	Чантавир
Шакотић Симе Ђуро	Бијељани, Билећа	Хоргош
Шањић Јовице Милорад	Цикоте, Власеница	Вајска
Шарац Пере Марко	Подгомила, Б. Крупа	Ада
Шаренац Захарија Крста	Љубиње	Црвенка
Шаренац Јована Лука	Давидовићи, Билећа	Сириг
Шаренац Михајла Трипко	Билећа	Степановићево
Шаровић Мије Андрија	Пржине, Гацко	Ст. Кањижа
Шаровић Николе Трифко	Церница, Гацко	Купусина
Шаровић Станка Благоје	Пржине, Гацко	Ст. Кањижа
Шаша Лазе Јован	Бушевић, Б. Крупа	Тител
Швабић Пере Миле	Рашиновац, Б. Петровац	Вајска
Шевић Марка Михајло	Глиница, Цазин	Бођани
Шевић Милоша Богдан	Растовићи, Бихаћ	Мол
Шевић Симе Симо	Чапље, С. Мост	С. Бечеј
Шегрт Лазара Павао	Аранђелово, Требиње	Црвенка
Шегрт Станка Стојан	Бастаси, Б. Петровац	Суботица
Шестић Јована Саво	Маглајани, Бања Лука	Дарда
Шешум Пане Симо	Љесковица, Гламоч	Риђица
Шијан В.Стеван	М. Очијево, Б. Петровац	Риђица
Шикић Стевана Никола	Б. Крупа	Суботица
Шикић Стевана Тодор	М. Радић, Б. Крупа	Суботица
Шиљеговић Илије Милан	Риља, Невесиње	Степановићево
Шиповац Ђорђа Лука	Залом, Невесиње	Темерин
Шиповац Луке Митар	Залом, Невесиње	Б. Јарак
Шиповац Николе Шћепан	Удрежње, Невесиње	Чантавир
Шиповац Пере Тетко	Раст, Невесиње	Ст. Кањижа
Шиповац Саве Божа	Грабовица, Невесиње	Суботица
Шиповац Стевана Никола	Удрежње, Невесиње	Чантавир
Шишић Васиља Војислав	Котев, Љубиње	Кула
Шкиљевић Василија Новица	Изгори, Гацко	Чантавир
Шкиљевић Е.Андрија	Изгори, Гацко	Чантавир
Шкиљевић Марко	Изгори, Гацко	Сента
Шкиљевић Миће Јефто	Излупа, Фоча	Бајмок
Шкиљевић Новице Крсто	Изгори, Гацко	Станишић
Шкиљевић Обрада Мићо	Изгори, Гацко	Риђица
Шкиљевић Тодора Спасоје	Изгори, Гацко	Бајша
Шкорић Петра Раде	Капавица, Љубиње	Кула
Шкорић Раде Данило	Капавица, Љубиње	Кула
Шкорић Трифуна Јован	Врањска, Б. Крупа	Хоргош
Шкоро Митра Обрен	Слипчићи, Мостар	Станишић
Шкоро Митра Ристо	Слипчићи, Мостар	Станишић
Шкоро Митра Тодор	Слипчићи, Мостар	Станишић

Шкоро Ристе Павле	Бачевићи, Мостар	Станишић
Шкрбић Дмитра Дмитар	Г. Суваја, Б. Крупа	С. Моравица
Шкрбић Дмитра Никола	Г. Суваја, Б. Крупа	С. Моравица
Шкрбић Ђорђа Божо	Отковац, Гламоч	Ст. Кањижа
Шкрбић Јована Сима	Прекаја, Гламоч	Риђица
Шкрбић Мииле Петар	Војевац, Б. Крупа	Темерин
Шкрбић Петра Јанко	Подгомила, Б. Крупа	Суботица
Шкрбић Симе Раде	Рујница, Цазин	Сириг
Шкундић Николе Ђуро	Бенаковац, Б. Крупа	Бездан
Шљука Ђура	Врбица, Билећа	Ст. Кањижа
Шљука Милоша Обрен	Љубомир, Билећа	Чантавир
Шогановић Саве Анта	Махала, Билећа	Чантавир
Шогановић Саве Симо	Баљци, Билећа	Ст. Кањижа
Шогуновић Анте Лука	Билећа	Чантавир
Шогуновић Гала Радован	Билећа	Чуруг
Шогуновић Ј. Марко	Билећа	Хоргош
Шојић Алексе Живко	Крушчица, Невесиње	Хоргош
Шолаја Јована Раде	Лазарићи, Гацко	Вајска
Шолаја Митра Милан	Лазарићи, Гацко	Вајска
Шормаз Лаке Стеван	Г. Јеловац, Приједор	Суботица
Шотра Трипин Васа	Тријебањ, Столац	Степановићево
Шпаравало Митра Душан	Једић, Требиње	Хоргош
Шпаравало Саве Ђорђе	Гацко	Сириг
Шпирић Милана Ђорђе	Прекаја, Гламоч	Б. Манастир
Штрбац Блаже Никола	Глиница, Цазин	С. Моравица
Штрбац Јована Коста	Д. Суваја, Б. Крупа	Суботица
Штрбац Михајла Ђура	Д. Суваја, Б. Крупа	Суботица
Штрбац Симе Петар	Д. Суваја, Б. Крупа	Суботица
Шуковић В.Васо	Церница, Гацко	Темерин
Шуковић Игњата Анте	Казанци, Гацко	Вајска
Шуковић Игњата Јован	Казанци, Гацко	Вајска
Шуковић Игњата Филип	Казанци, Гацко	Вајска
Шуковић Јована Крсто	Церница, Гацко	Ст. Кањижа
Шуковић Јована Михајло	Церница, Гацко	Ст. Кањижа
Шуковић Лука	Казанци, Гацко	Ст. Кањижа
Шуковић Михајла Лука	Казанци, Гацко	Сириг
Шуковић Михајла Мирко	Казанци, Гацко	Сириг
Шуковић Радоја Мирко	Казанци, Гацко	Темерин
Шуковић Радоја Михајло	Казанци, Гацко	Сириг
Шуковић Стевана Благоје	Церница, Гацко	Степановићево
Шунка Гаје Јован	Бојмунте, Ливно	Сириг
Шунка Јове Илија	Врбица, Ливно	Сириг
Шунка Пере Божа	Сајковић, Ливно	Бајмок
Шунка Петра Ђура	Сајковић, Ливно	Бајмок
Шупић Глигора Трифко	Изгори, Гацко	Хоргош

Шупић Дмитра Милован	Дражљево, Гацко	Риђица
Шупић Живка Аћим	Изгори, Гацко	Мартонош
Шупић Живко	Изгори, Гацко	Мартонош
Шупић Јакова Стеван	Изгори, Гацко	Мали Иђош
Шупић Лазар Шпиро	Изгори, Гацко	Мартонош
Шупић Лале Симо	Изгори, Гацко	Ст. Кањижа
Шупић Марка Никола	Изгори, Гацко	Степановићево
Шупић Марка Радован	Изгори, Гацко	Вајска
Шупић Мате Алекса	Изгори, Гацко	Суботица
Шупић Мате Спајоје	Изгори, Гацко	Риђица
Шупић Раде Митар	Изгори, Гацко	Риђица
Шупић Раде Трифко	Изгори, Гацко	Ада
Шупић Спасоја Божо	Изгори, Гацко	Риђица
Шуша Лаке Јоко	Клеути, Гацко	Ада
Шуша Пере Дамјан	Дражљево, Гацко	Мол
Шуша Пере Дамјан	Дражљево, Гацко	Мол
Шуша Симе Лука	Клеути, Гацко	Б. Петрово Село
Шуша Стевана Марко	Клеути, Гацко	Вајска
Шуша Стевана Раде	Дражљево, Гацко	Вајска
Шуша Стевана Раде	Дражљево, Гацко	Вајска
Шуша Стевана Раде	Дражљево, Гацко	Вајска

СПИСАК БОРАЦА 1945–1950.⁸⁰³

Презиме, име оца, име	Место рођења, срез	Место досељења
БАЈМОК, књига 54		
Бајмок		
Алексић Ђурђа Обрад	Мокроноге, Дрвар	Бајмок
Катић Раде Божо	Казанци, Б. Грахово	Бајмок
Ромић Симе Лазар	Дрвар	Бајмок
БАЧ, књига 65		
Амићић Миле Раде	Илица, С. Мост	Бач
Амићић Јове Петко	Драгорај, Кључ	Бач
Араповић Томе Стојан	Соколово, Кључ	Бач
Аџић Миле Здравко	Козина, С. Мост	Бач
Бабић Павла Илија	Прхово, Кључ	Бач
Бабић Стојана Сава	Козина, С. Мост	Бач
Бабић уд. Душана Вида	Перна, Б. Крупа	Бач
Бајалица уд. Гојка Мика	Слабиња, Дубица	Бач
Балабан Симе Душан	Слабиња, Дубица	Бач
Балтић уд. Миле Љуба	Јошаве, Б. Нови	Бач
Бањац Николе Митар	Бравско, Кључ	Бач
Бањац Раде Божо	Саница, Кључ	Бач
Баровић Петра Петар	Корјеново, Кључ	Бач
Баруџија Илије Остоја	Превија, Кључ	Бач
Барчић Шандора Алекса	Б. Дубица	Бач
Баста Раде Мирко	Трамошња, С. Мост	Бач
Билбија Стојана Мирко	Миска Глава, Приједор	Бач
Бјелић Мирка Божа	Сјеверовци, Б. Дубица	Бач
Бјелић Миће Душан	Чађавица, Б. Нови	Бач
Бјелобрк Андрије Јерка	Горице, С. Мост	Бач
Бјелотомић Крсте Лазар	Тишковац, Грахово	Бач
Богдановић Стевана Марко	Гуслови, Кључ	Бач
Богуновић Марка Ранко	Брдари, С. Мост	Бач
Бодирожа Васе Стева	Кркојевица, С. Мост	Бач
Бодирожа Ђурђа Марко	Кркојевица, С. Мост	Бач
Босанчић Михајла Петар	Горње Ратково, Кључ	Бач
Бркић Трифуна Васкрсије	Рибник, Кључ	Бач

⁸⁰³ Списак бораца узет је из Архива Војводине, фонд 184, Регистри решења о колонизацији, с тим што је за свако место дат и број књиге. За нека места у Општини Бачка Паланка подаци су узети из Рукописног одељења Матице Српске. Аутор је свестан непрецизности у исписивању персоналних података и назива места, те се ограђује од погрешака, које нису намера већ последица.

Брцег Лазе Раде	Матавази, Б. Нови	Бач
Бундало Душана Милош	Стригова, Б. Дубица	Бач
Бундало Душана Раде	Стригова, Б. Дубица	Бач
Бурсаћ Стевана Васа	Витасавци, Б. Нови	Бач
Васиљевић Илије Вукосав	Соколово, Кључ	Бач
Вејновић Остоје Богдан	Чађавица, Б. Нови	Бач
Влајић Остоје Живко	Горње Ратково, Кључ	Бач
Влајић Пере Драгутин	Горње Ратково, Кључ	Бач
Вокић Ђурђа Зора	Добра, С. Мост	Бач
Волаш Крсте Божидар	Доње Ратково, Кључ	Бач
Врачар Томе Стеван	Рибник, Кључ	Бач
Вребац Симе Јованка	Мирковци, Б. Дубица	Бач
Вујановић Миле Јован	Илица, С. Мост	Бач
Вујановић Пере Јана	Слабиња, Дубица	Бач
Вујановић уд. Ђурђа Анђа	Илица, С. Мост	Бач
Вујановић Филипа Милан	Јохова, Б. Дубица	Бач
Вујасин Јованке Душан	Сводна, Бос.Нови	Бач
Вујиновић Михаила Митар	Трамошња, С. Мост	Бач
Вујиновић Тодора Трива	Илица, С. Мост	Бач
Вукић Милана Здравко	Дабар, С. Мост	Бач
Вукић Саве Милорад	Дабар, С. Мост	Бач
Вукић Стевана Вид	Дабар, С. Мост	Бач
Вукмир Боже Милка	Витасавци, Б. Нови	Бач
Вукмир Пере Душан	Витасавци, Б. Нови	Бач
Вукмировић Мирка Бранко	Витасавци, Б. Нови	Бач
Вукота Јове Ђуро	Пољавнице, Б. Нови	Бач
Вулетих Остоје Мирко	Соколово, Кључ	Бач
Вулетих Симе Драга	Соколово, Кључ	Бач
Вучковић Остоје Драган	Крива Ријека, Б. Дубица	Бач
Гајић Ђурђа Марко	Миска Глава, Приједор	Бач
Гајић Милана Драган	Велики Жуљеви, Б. Нови	Бач
Гак уд. Бранка Даринка	Мала Рујишка, Б. Нови	Бач
Гаковић Илије Жарко	Бањани, Б. Крупа	Бач
Гаковић Илије Јова	Бањани, Б. Крупа	Бач
Гаковић Пере Бошко	Рујишка, Б. Нови	Бач
Гаковић Стојана Душан	Рујишка, Б. Нови	Бач
Гвозденовић Стевана Милош	Бравско, Кључ	Бач
Гламочанин Симеона Антон	Трамошња, С. Мост	Бач
Глигић Марка Зорка	Пуцари, Б. Дубица	Бач
Глигић Пане Милан	Стригове, Б. Дубица	Бач
Граовац Вида Јован	Козице, С. Мост	Бач
Грбић Милана Петар	Грусовац, Б. Нови	Бач
Грбић Михајла Стојко	Мословара, Б. Нови	Бач
Грубор Лазе Марко	Доње Ратково, Кључ	Бач
Грујичић Ђурђа Драгољуб	Копривна, С. Мост	Бач

Гуслов Средоја Миле	Доње Ратково, Кључ	Бач
Гуслов Тоде Јован	Доње Ратково, Кључ	Бач
Дајић Милана уд. Мара	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Дакић Алексе Душан	Грачаница, С. Мост	Бач
Дамјанић Јове Душан	Матавази, Б. Нови	Бач
Дамјановић Симе Драган	Витасавци, Б. Нови	Бач
Дамјановић Стеве Богдан	Пејић, Приједор	Бач
Дардић Ђурђа Младен	Трамошња, С. Мост	Бач
Дардић Јовице Миле	Трамошња, С. Мост	Бач
Девиић Томе Рајко	Трамошња, С. Мост	Бач
Драгић Саве Илија	Вођеница, Б. Петровац	Бач
Драгољевић Јована Стојан	Горње Ратково, Кључ	Бач
Дрљача Раде Лука	Орловац, Приједор	Бач
Дробац Миле Ђукан	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Дробац Реље Никола	Чађавица, Б. Нови	Бач
Дробац Симе Мирко	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Ђаковић Глигорија Обрад	Витасавци, Б. Нови	Бач
Ђаковић Марка Цвијо	Слабиње, Дубица	Бач
Ђаковић Микана Мирко	Слабиње, Дубица	Бач
Ђаковић Митра Милан	Слабиње, Дубица	Бач
Ђалић Стевана Никола	Дабар, С. Мост	Бач
Ђенадија уд. Уроша Роса	Читлук, Б. Дубица	Бач
Ђенадија Остоје Пане	Читлук, Б. Дубица	Бач
Ђојановић Николе Младен	Д. Видић, Б. Нови	Бач
Ђосић Драгутина Остоја	Дабар, С. Мост	Бач
Ђукановић Јована Ђурђа	Прхова, Кључ	Бач
Ђукић Јове Гојко	Доње Ратково, Кључ	Бач
Ђукић Мирка Драго	Доње Ратково, Кључ	Бач
Ђулибрк Марка Драган	Рашће, Б. Нови	Бач
Ђулибрк Марка Душан	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Ђулибрк Остоје Раде	Рашће, Б. Нови	Бач
Ђулибрк Петра Марко	Матавази, Б. Нови	Бач
Ђурић Драгутина Стана	Горње Водичево, Б. Нови	Бач
Ђурић Илије Тихомир	Костић, Котор Варош	Бач
Ђурић уд. Бранка Сава	Читлук, Б. Дубица	Бач
Згоњанин Душана Славко	Б. Жуљевица, Б. Нови	Бач
Зечевић Јефте Божидар	Козице, С. Мост	Бач
Зорић Илије Коста	Брдари, С. Мост	Бач
Зорић Луке Теша	Марина, Приједор	Бач
Иванић Миле Душан	Матавази, Б. Нови	Бач
Иваниш Јована Михајло	Габра, С. Мост	Бач
Ивковић Стипана Марко	Загорлани, Ливно	Бач
Игњатовић Дане Ђура	Војић, Кључ	Бач
Илић Митра Перо	Рашће, Б. Нови	Бач

Илић уд. Симе Стоја	Рашће, Б. Нови	Бач
Јагодић Саве Здравко	Подови, С. Мост	Бач
Јањетовић Николе Раде	Сводна, Б. Нови	Бач
Јањеш Јове Михајло	Матавази, Б. Нови	Бач
Јеж Трифуна Стојан	Кршља, Б. Нови	Бач
Јелисавац Стојана Вид	Дервиши, Б. Нови	Бач
Јелић Стевана Милан	Козица, С. Мост	Бач
Јелић Тодора Драган	Козица, С. Мост	Бач
Јовановић Драгутина Стојан	Томина, С. Мост	Бач
Јовановић Марка Гојко	Велика Жуљевица, Б. Нови	Бач
Јовичић Јове Мирко	Рашће, Б. Нови	Бач
Јовичић Лазе Сава	Рашће, Б. Нови	Бач
Јовичић уд. Косте Цвијета	Матавази, Б. Нови	Бач
Јокић Деспота Илија	Врбљани, Кључ	Бач
Јошић Миле Никола	Доње Ратково, Кључ	Бач
Јуришић Петка Бранко	Доње Ратково, Кључ	Бач
Кајтес Стевана Бајо	Усорци, С. Мост	Бач
Карлица Николе Душан	Чађавица, Бос.Нови	Бач
Кењало Ђуре Тодор	Матавази, Б. Нови	Бач
Кесар Ђуре Драгоје	Јутро Поље, Б. Дубица	Бач
Кесар Теше Милан	Марини, Приједор	Бач
Кеча Пере Душан	Слабиње, Дубица	Бач
Китић Николе Алекса	Врбљани, Кључ	Бач
Клаић уд. Недељка Милка	Горњи Лапац	Бач
Кнежевић Драгана Милош	Козица, С. Мост	Бач
Кнежевић Марка Младен	Мала Драготиња, Приједор	Бач
Кнежевић Тоде Тода	Рисовац, Приједор	Бач
Кнежевић уд. Марка Миља	Сводна, Б. Нови	Бач
Ковановић Мирка Остоја	Илица, С. Мост	Бач
Ковачевић Ђоке Радован	Гаревац, Приједор	Бач
Ковачевић Марка Драго	Божићи, Приједор	Бач
Којадиновић уд. Миле Јања	Руденице, Кључ	Бач
Кајиш Јована Јован	Љубине, Кључ	Бач
Комосор Миле Марија	Трговиште, Б. Нови	Бач
Кондић Гавре Илија	Трамошња, С. Мост	Бач
Кондић Николе Михајло	Родомуњац, Бос. Ново	Бач
Кончар Илије Петар	Јаруге, Приједор	Бач
Крејић Митра Милош	Козица, С. Мост	Бач
Крећи уд. Ђурђа Цвијета	Стригове, Б. Нови	Бач
Крњаић Миле Благоје	Јаварник, Двор на Уни	Бач
Крсић Млована Стојан	Козици, Јајце	Бач
Крчмар Косте Ранко	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Крчмар Михајла Никола	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Лаврнић Стевана Ђуро	Јарица, Кључ	Бач
Лазић Вељка Мира	Пољавнице, Б. Нови	Бач

Лајешкић уд. Васе Стоја	Сводна, Б. Нови	Бач
Ландек Ђуре Бранко	Врбљани, Кључ	Бач
Латиновић Лазе Симо	Бравско, Кључ	Бач
Латиновић уд. Стојана Милка	Бравско, Кључ	Бач
Личина Миле Вид	Брдо Вељкић, Б. Нови	Бач
Лукић Стеве Мирко	Копјеница, Кључ	Бач
Мазалица уд. Ђуре Милица	Миска Глава, Приједор	Бач
Малбаша Павла Јова	Заклопац, Доњи Лапац	Бач
Малинић уд. Душана Стоја	Дворишта, Б. Дубица	Бач
Мандић Глише Петар	Марини, Приједор	Бач
Мандић Гојка Васо	Врело, Цазин	Бач
Мандић Луке Десанка	Врело, Цазин	Бач
Мандић Миле Лука	Горња Пудеља, Кључ	Бач
Мандић уд. Стојана Даница	Брезичани, Приједор	Бач
Марин Дамјана Душан	Читлук, Б. Дубица	Бач
Маринковић Ђурђа Милан	Куљина, Б. Нови	Бач
Маринковић Јована Милан	Копјеница, Кључ	Бач
Марјановић Остоје Душан	Козица, С. Мост	Бач
Марјановић Тривуна Јова	Јоховица, Б. Нови	Бач
Матаруга Теше Гојко	Биоковци, Б. Дубица	Бач
Мачкић Николе Милутин	Доње Ратково, Кључ	Бач
Милешевић Миле Никола	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Милешевић Триве Драго	Осредак, Б. Нови	Бач
Милешевић Трифуна Ђорђе	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Милинковић Милана Никола	Дабар, С. Мост	Бач
Милиновић Косте Ђурађ	Дабар, С. Мост	Бач
Милојевић Васе Мирко	Желина, Кључ	Бач
Милојевић Јове Дане	Оровљани, С. Мост	Бач
Милојевић Луке Војин	Ораховљани, Кључ	Бач
Милојевић Марка Милутин	Желин, Кључ	Бач
Милојица Милана Десимир	Равска, Приједор	Бач
Милојица Николе Никола	Равска, Приједор	Бач
Милошевић Драгоја Милутин	Војскова, Б. Дубица	Бач
Милошевић Илије Стева	Цикоте, Приједор	Бач
Миљевић Петра Ђуро	Јелашеновци, Паланка	Бач
Мирковић Лазара Миле	Расовац, Приједор	Бач
Митровић Теше Ђурађ	Козица, С. Мост	Бач
Мрђа Блаже Ђурађ	Смољана, Б. Петровац	Бач
Мрђа Николе Госпава	Ресавица, Приједор	Бач
Мршић Лазе Дева	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Мршић Миле Ристо	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Мутић Спасоја Јово	Брезичани, Приједор	Бач
Николић Марка Благоје	Козица, С. Мост	Бач
Николић Остоје Бошко	Побрђани, Б. Дубица	Бач

Обрадовић Илије Драгомир	Прусац, Б. Нови	Бач
Обрадовић Тодора Симеун	Миљаковац, Приједор	Бач
Огар Петра Јово	Дабар, С. Мост	Бач
Ољача Марка Дарко	Козица, С. Мост	Бач
Ољача Остоје Гојко	Козица, С. Мост	Бач
Ољача Остоје Миле	Козица, С. Мост	Бач
Ољача Пере Реља	Чађавица, Бос. Нови	Бач
Опачић уд. Лазе Анђа	Смољана, Б. Петровац	Бач
Павловић Косте Јово	Бабићи, Приједор	Бач
Пантелић Деспота Милан	Козица, С. Мост	Бач
Пантелић Косте Михајло	Козица, С. Мост	Бач
Пантелић уд. Тодора Мара	Томина, С. Мост	Бач
Пилиповић Вељка Милана	Слабиња, Дубица	Бач
Пилиповић Николе Душан	Слабиња, Дубица	Бач
Питић Стевана Лазо	Пољавница, Б. Нови	Бач
Плавшић Драгутина Гојко	Витасавци, Б. Нови	Бач
Плавшић Пере Станко	Мала Рујишка, Б. Нови	Бач
Половина Стевана Бранко	Комидар, Б. Нови	Бач
Поповић Гавре Ђорђе	Горњи Бушевић, Б. Крупа	Бач
Пралица уд. Драгоја Драгиња	Двориште, Дубица	Бач
Праћа уд. Милоја Јока	Копривине, С. Мост	Бач
Предојевић Николе Петар	Кршља, Б. Нови	Бач
Предојевић уд. Раде Боја	Церовице, Б. Нови	Бач
Пуповац Михајла Божа	Перушић, Бенковац	Бач
Радаковић Петра Милан	Матавази, Б. Нови	Бач
Радојчић уд. Душана Милица	Слабиња, Б. Дубица	Бач
Радонић Васе Лазо	Јутрогшта, Б. Дубица	Бач
Радоњић Светозара Љубан	Јутрогшта, Б. Дубица	Бач
Рађен уд. Милана Вукосава	Јутрогшта, Б. Дубица	Бач
Рађен уд. Николе Зора	Црна Ријека, Б. Нови	Бач
Рауш Васе Сретко	Брезичани, Приједор	Бач
Рац уд. Милана Савка	Митровићи, Приједор	Бач
Рикоција Николе Стево	Копјеница, Кључ	Бач
Рујевић Обрада Драгутин	Кркојевица, С. Мост	Бач
Савић Лаке Марко	Волар, Приједор	Бач
Сарајлија Рашка Стоја	Стригово, Дубица	Бач
Сарајлић Николе Лаза	Горња Гаревница, Приједор	Бач
Сердар Душана Миле	Читлук, Б. Дубица	Бач
Симић Јована Гојко	Козица, С. Мост	Бач
Симић Теодора Коста	Козица, С. Мост	Бач
Сирар Саве Недељко	Доњи Ратков, Кључ	Бач
Сиротка Лазе Гојко	Матавази, Б. Нови	Бач
Ситнић Марка Раде	Чађавица, Бос. Нови	Бач
Ситнић Триве Недељко	Чађавица, Бос. Нови	Бач
Славуљ Јована Марко	Рашће, Б. Нови	Бач

Станчевић Гиге Душан	Матавази, Б. Нови	Бач
Стојаковић Јове Лазо	Матавази, Б. Нови	Бач
Стојаковић Миле Мирко	Смољана, Б. Петровац	Бач
Стојановић Петра Станко	Јаруге, Приједор	Бач
Стојановић Саве Јован	Смољана, Б. Петровац	Бач
Стојановић Спасоја Рајко	Смољана, Б. Петровац	Бач
Стојнић Ладе Мирко	Стригова, Б. Дубица	Бач
Стојнић Лазе Стојан	Рујишка, Б. Нови	Бач
Стојшић Миле Милан	Рујишка, Б. Нови	Бач
Стричевић Миле Душан	Бравско, Кључ	Бач
Студен Петра Вид	Ћеле, Б. Нови	Бач
Ступар Васе Јован	Крива Ријека, Б. Дубица	Бач
Ступар Јована Трива	Матавази, Б. Нови	Бач
Ступар Лазе Трифун	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Ступар Луке Блажа	Гориња, Б. Крупа	Бач
Ступар Триве Милан	Мала Рујишка, Б. Нови	Бач
Ступар уд. Лазара Душанка	Рујишка, Б. Нови	Бач
Ступар уд. Мирка Стоја	Рашће, Б. Нови	Бач
Ступар Цвије Илија	Велика Рујишка, Б. Нови	Бач
Твртковић Остоје Милан	Козица, С. Мост	Бач
Тепић Остоје Раде	Козица, С. Мост	Бач
Тепић Стеве Тодор	Козица, С. Мост	Бач
Тица Ђорђа Милош	Двориште, Дубица	Бач
Тишма николе Никола	Жуљевица, Б. Нови	Бач
Тодић Душана Михајло	Цазин	Бач
Токић Луке Давид	Врбљани, Кључ	Бач
Топић Илије Дева	?, С. Мост	Бач
Тошић Лазара Милорад	Подови, С. Мост	Бач
Тривановић Петра Марко	Велкића Брдо, Б. Нови	Бач
Тривић Стевана Радован	Побрђани, Б. Дубица	Бач
Тубић Ђорђа Мирко	Стригова, Б. Нови	Бач
Тубић уд. Драгоја Анђа	Стригова, Б. Дубица	Бач
Ћеран Станка Дмитар	Чађавица, Б. Нови	Бач
Ћирић Пере Петар	Љубиње, Кључ	Бач
Ћојановић уд. Миће Вида	Д. Видић, Б. Нови	Бач
Ћулибрк Богољуба Драган	Рашће, Б. Нови	Бач
Ћулибрк Јове Влада	Рашће, Б. Нови	Бач
Ћулибрк Јове Ђура	Рашће, Б. Нови	Бач
Ћулибрк Лазе Петар	Рашће, Б. Нови	Бач
Ћулибрк Миле Гојко	Матавази, Б. Нови	Бач
Ћулибрк Милоша Бранко	Рашће, Б. Нови	Бач
Ћулибрк Миће Анђа	Рашће, Б. Нови	Бач
Ћулибрк Павла Богдан	Рашће, Б. Нови	Бач
Ћулибрк Стеве Бранко	Рашће, Б. Нови	Бач

Ђулибрк Триве Марко	Рашће, Б. Нови	Бач
Ђулибрк уд. Милана Петра	Матавази, Б. Нови	Бач
Ђулибрк уд. Миле Илинка	Рашће, Б. Нови	Бач
Ђулибрк уд. Тодора Стана	Рашће, Б. Нови	Бач
Ђурић Јоше Милош	Диздарлије, Б. Дубица	Бач
Ђурчић уд. Јове Анђа	Губер, Ливно	Бач
Умићевић Николе Микан	Стригова, Дубица	Бач
Умићевић Тоде Мирко	Мала Рујишка, Б. Нови	Бач
Умићевић Томе Мирко	Мала Рујишка, Б. Нови	Бач
Фрањић Миле Тома	Хумић, Кључ	Бач
Хргич Стевана Јован	Желин, Кључ	Бач
Хрњак Николе Илинка	Дервиши, Б. Нови	Бач
Цигановић Крстана Сава	Врбљани, Кључ	Бач
Чавловић Миле Никола	Сасина, С. Мост	Бач
Шајић Илије Средоје	Ратково, Кључ	Бач
Шевић Илије Милан	Кркојевци, С. Мост	Бач
Шурлан Пере Драгоје	Деветаци, Б. Нови	Бач
Шурлан Раде Урош	Деветаци, Б. Нови	Бач
Шућур Мирка Ђорђе	Козица, С. Мост	Бач
Шушкало Миллана Милева	Мали Дубовик, Б. Нови	Бач
БАЧКИ БРЕГ, књига 68		
Бандов Петра Јоза	Гргурићи, Ливно	Бачки Брег
Брадарић Мије Фрањо	Гргурићи, Ливно	Бачки Брег
Врућинић Уроша Милош	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Бачки Брег
Конта Јакова Стипо	Видоши, Ливно	Бачки Брег
Кришто Томе Кажимир	Загоричани, Ливно	Бачки Брег
Кришто Филипа Мато	Загоричани, Ливно	Бачки Брег
Логан уд. Раде Анђа	Лопатице, Ливно	Бачки Брег
Михаљевић Мате Ана	Ливно	Бачки Брег
Теклић Марка Ива	Губин, Ливно	Бачки Брег
БАЧКИ БРЕСТОВАЦ, књига 69		
Бајић Лазе Јован	Растичево, Грахово	Бачки Брестовац
Вукелић Луке Дане	Бугар, Бихаћ	Бачки Брестовац
Граорац Миле Душан	Бугар, Бихаћ	Бачки Брестовац
Дражић Јање Мане	Бугар, Бихаћ	Бачки Брестовац
Затезало Николе Миле	Бугар, Бихаћ	Бачки Брестовац
Зрнић Дане Алекса	Дражнице, Огулин	Бачки Брестовац
Марковић Михајла Дане	Бугар, Бихаћ	Бачки Брестовац
Микановић Раде Јованка	Горњи Јеловац, Приједор	Бачки Брестовац
Паравина уд. Душана Љуба	Бугар, Бихаћ	Бачки Брестовац
Петровић Гојка Ђорђе	Рујница, Цазин	Бачки Брестовац
Радаковић Јове Стоја	Рујница, Цазин	Бачки Брестовац
Радаковић Пане Богдан	Бугар, Бихаћ	Бачки Брестовац
БАЧКО ГРАДИШТЕ, књига 72		
Зивлак Ђуре Димитрије	Бос. Грахово, Дрвар	Бачко Градиште

БАЧКИ ЈАРАК, књига 70		
Агић уд. Милана Марија	Доњи Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Амићић Тривуна Бранко	Драгорај, Кључ	Бачки Јарак
Антонић Пере Тривун	Превија, Кључ	Бачки Јарак
Арамбашић Миле Драго	Слатина, Кључ	Бачки Јарак
Бајић уд. Стеве Анђа	Хргар, Бихаћ	Бачки Јарак
Бабић Гаје Васо	Љубине, Кључ	Бачки Јарак
Бабић Ђорђа Крста	Љубине, Кључ	Бачки Јарак
Бабић Миле Петар	Љубине, Кључ	Бачки Јарак
Бабић Обрда Никола	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Бабић Симе Милош	Пламенице, Кључ	Бачки Јарак
Бајић Илије Игњатије	Видово, Дрвар	Бачки Јарак
Бајић Јандрије Давид	Мокроноге, Дрвар	Бачки Јарак
Бајић Лазе Јово	Буковача, Б. Петровац	Бачки Јарак
Бајић уд. Милана Анђа	Јарице, Кључ	Бачки Јарак
Бакић Спасе Ђуро	Липа, Бихаћ	Бачки Јарак
Балабан Давида Божо	Бастаси, Дрвар	Бачки Јарак
Балабан Давида Јово	Бастаси, Дрвар	Бачки Јарак
Балабан Милана Роса	Врточе, Бихаћ	Бачки Јарак
Бањац Луке Сава	Срефлије, Б. Дубица	Бачки Јарак
Бањац Мише Душан	Пећи, Кључ	Бачки Јарак
Бањац Саве Стојан	Пећи, Кључ	Бачки Јарак
Башић Бранка Дмитар	Видово, Дрвар	Бачки Јарак
Бјељанац Обрада Симо	Пљешевица, Бихаћ	Бачки Јарак
Бјељанац Обрада Давид	Љесковац, Дрвар	Бачки Јарак
Бјељанац Стевана Стево	Љесковац, Дрвар	Бачки Јарак
Бован Марка Раде	Осредак, Дрвар	Бачки Јарак
Бован Миле Зора	Осредак, Дрвар	Бачки Јарак
Богуновић Стевана Стево	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Борић	није унето	Бачки Јарак
Босанчић Димитрија Јока	Горње Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Босанчић Јована Милош	Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Босанчић Цвије Бошко	Горње Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Броћета Николе Милан	Жупица, Дрвар	Бачки Јарак
Бубало Симе Никола	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Буриновић Млађана Перо	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Бурић Стојка Никола	Прхово, Кључ	Бачки Јарак
Вашалић Обрада Перо	Мокроноге, Дрвар	Бачки Јарак
Вишекруна Дамјана Стоја	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Вишекруна Душана Петар	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Вишекруна Луке Перо	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Вишекруна Михајла Симо	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Вишекруна Николе Јефта	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Вишекруна Николе Раде	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак

Вишекруна Пантелије Јово	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Вишекруна Пантелије Стеван	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Вјештица Ђурђа Лазар	Шајиновац, Дрвар	Бачки Јарак
Вјештица Ђуре Миле	Шајиновац, Дрвар	Бачки Јарак
Влајић Вује Стојан	Горње Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Војводић Лазе Јово	Врбљани, Кључ	Бачки Јарак
Војводић Станка Тодор	Врбљани, Кључ	Бачки Јарак
Врачар Луке Воја	Рабић, Кључ	Бачки Јарак
Вујиновић Миле Јово	Растока, Кључ	Бачки Јарак
Вуковић Пере Алекса	Пламенице, Кључ	Бачки Јарак
Вукотић Продана Рајко	Доње Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Вулетић Зарије	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Вулетић Теше Драгутин	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Вуцелја Вида Вид	Прекаја, Дрвар	Бачки Јарак
Вуцелја Дмитра Јован	Прекаја, Дрвар	Бачки Јарак
Вучковић Уроша Марија	Грахово	Бачки Јарак
Гавриловић Марка Милан	Желин, Кључ	Бачки Јарак
Гверо Николе Петар	Пеуље, Бос. Грахово	Бачки Јарак
Гвозденовић Илије Душан	Видово, Дрвар	Бачки Јарак
Глишић Симе Јово	Љубине, Кључ	Бачки Јарак
Глумац Алексе Љубо	Липа, Бихаћ	Бачки Јарак
Глумац уд. Стеве Милка	Липа, Бихаћ	Бачки Јарак
Глушац Душана Милија	Липа, Бихаћ	Бачки Јарак
Глушица Боже Саво	Штрбци, Бихаћ	Бачки Јарак
Глушица Дане Десанка	Лоховска Брда, Бихаћ	Бачки Јарак
Гојић Станка Михајло	Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Граовац Миле Јово	Саница, Кључ	Бачки Јарак
Граховац Које Раде	Кестеновац, Бихаћ	Бачки Јарак
Грбић Вида Влада	Пећи, Кључ	Бачки Јарак
Грубишић уд. Јована Боја	Шеховци, Б. Петровац	Бачки Јарак
Грубор Голуба Дане	Бос. Осредци, Дрвар	Бачки Јарак
Грубор Миле Смиља	Пећи, Кључ	Бачки Јарак
Грубор Михајла Стеван	Врточе, Дрвар	Бачки Јарак
Двизац Јове Перо	Превија, Кључ	Бачки Јарак
Дејановић Ђуре Рајко	Стабанца, Б. Крупа	Бачки Јарак
Десница Миле Душан	Мартин Брод, Дрвар	Бачки Јарак
Дивјак Мијата Јово	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Димитријевић Ђоке Божа	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Драгић Јована Бранко	Пећи, Кључ	Бачки Јарак
Драгојевић Мијајла Пера	Доње Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Драгосавац Дане Саво	Крајиновци, Б. Петровац	Бачки Јарак
Дукић Ђуре Стеван	Мало Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Дукић Томе Вујо	Мало Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Ђаковић Вучена Ђурађ	Теочак, Бихаћ	Бачки Јарак
Ђилас Давида Марко	Кестеновац, Бихаћ	Бачки Јарак

Ћилас Пере Тома	Горња Суваја, Б. Крупа	Бачки Јарак
Ђукановић Николе Милош	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Ђукић Јована Јова	Преодац, Дрвар	Бачки Јарак
Зелковић Николе Петар	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Зелковић Пане Тома	Прхово, Кључ	Бачки Јарак
Зорић Воје Стоја	Рачић, Бихаћ	Бачки Јарак
Зорић Ђурђа Раде	Липа, Прњавор	Бачки Јарак
Зорић Николе Марија	Липа, Прњавор	Бачки Јарак
Зрилић уд. Дмитра Мара	Бравско, Кључ	Бачки Јарак
Зукић Павла Тома	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Иваниш Миле Стеван	Кестеновац, Бихаћ	Бачки Јарак
Инђић Боже Сара	Гата, Бихаћ	Бачки Јарак
Ињац Васе Стана	Сајковићи, Ливно	Бачки Јарак
Ињац Јове Марко	Сајковићи, Ливно	Бачки Јарак
Јагодић Луке Урош	Велико Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Јапунца Богдана Сава	Језерско, Б. Крупа	Бачки Јарак
Јарић Мије Давид	Велико Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Јарић Мије Петар	Мало Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Јашић Димитрија Миле	Доње Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Јерковић Милана Никола	Добро Село, Б. Крупа	Бачки Јарак
Јерковић Милоша Драго	Горња Суваја, Б. Крупа	Бачки Јарак
Јовић Боже Дмитар	Мало Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Јовић Илије Аћим	Мало Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Јовић Лазе Сава	Велико Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Јовић Николе Душан	Мало Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Јовић Саве Крстан	Мало Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Јовичић Обрада Дамјан	Заглавица, Дрвар	Бачки Јарак
Јокић Остоје Стеван	Врбљани, Кључ	Бачки Јарак
Јосиповић Пере Ђорђе	Пламенице, Кључ	Бачки Јарак
Јурић Станка Јован	Губина, Ливно	Бачки Јарак
Јуришић Тодора Јово	Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Кајтез Луке Ђура	Прекаја, Дрвар	Бачки Јарак
Кајтез Николе Сава	Пољице, Дрвар	Бачки Јарак
Кајтез Саве Антоније	Горњи Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Калуђеровић Луке Миле	Стабанца, Б. Крупа	Бачки Јарак
Кантар Јове Чедомир	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак
Кантар Михаила Раде	Врањска, Б. Крупа	Бачки Јарак
Карановић Вучена Никола	Мало Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Карановић Ђуре Милан	Бобољусци, Дрвар	Бачки Јарак
Карановић Луке Лука	Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Карановић Михајла Марко	Пишталине, Б. Крупа	Бачки Јарак
Карановић Николе Јова	Мало Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Карановић Стевана Раде	Велико Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Карина Миле Мића	Видово, Дрвар	Бачки Јарак

Касаповић Алексе Сима	Доњи Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Керкез Саве Марко	Пркос, Б. Петровац	Бачки Јарак
Кљајић Саве Перо	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Кнежевић Ђорђа Марија	Липа, Бихаћ	Бачки Јарак
Кнежевић Јанка Дева	В. Стјењани, Б. Петровац	Бачки Јарак
Кнежевић Миле Ђуро	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачки Јарак
Кнежевић Стевана Миле	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачки Јарак
Ковачевић Владимира Војислав	Бихаћ	Бачки Јарак
Ковачевић Ђуре Никола	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Ковачевић Ђуре Степа	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Ковачевић Јове Милка	Клиса, Бихаћ	Бачки Јарак
Ковачевић Које Којо	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Ковић Марка Стеван	Видово Село, Дрвар	Бачки Јарак
Кокановић уд. Душана Дева	Саница, Кључ	Бачки Јарак
Кокот Милоша Раде	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Кокот Николе Милка	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Кокот Петра Илија	Горјевац, Бихаћ	Бачки Јарак
Кондић Теше Јован	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Коџа Триве Анђа	Трескавац, Кључ	Бачки Јарак
Кукрић Вида Давид	Видово Село, Дрвар	Бачки Јарак
Лакић Васе Сава	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Лакић Остоје Лазар	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Лалић Стојана Милан	Бојна, Цазин	Бачки Јарак
Латиновић Давида Гојко	Пећи, Кључ	Бачки Јарак
Латиновић Ђурђа Стево	Пећи, Кључ	Бачки Јарак
Латиновић Михајла Тривуна	Бравско, Кључ	Бачки Јарак
Ленић Пере Обрад	Жупица, Дрвар	Бачки Јарак
Лукач Давида Лука	Љесковица, Дрвар	Бачки Јарак
Лукач Николе Ђура	Љесковица, Дрвар	Бачки Јарак
Лукић Миладина Милка	Пркоси, Бихаћ	Бачки Јарак
Мајсторовић Јове Мара	Мартин Брод, Дрвар	Бачки Јарак
Максић Николе Свето	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак
Максић Остоје Никола	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак
Малбаша Дане Гојко	Красуље, Кључ	Бачки Јарак
Маљковић Угљеше Мара	Чапразлије, Ливно	Бачки Јарак
Мандић Милана Пера	Рашиновац, Б. Петровац	Бачки Јарак
Мандић Петра Мића	Пећи, Бос. Грахово	Бачки Јарак
Марић Мије Петар	Осредак, Дрвар	Бачки Јарак
Марић Миле Лазо	Теочак, Бихаћ	Бачки Јарак
Маричић Боже Остоја	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Марчета Вучена Перо	Прекаја, Дрвар	Бачки Јарак
Марчрта Пере Миле	Пољице, Дрвар	Бачки Јарак
Матијевић Николе Драган	Бугар, Бихаћ	Бачки Јарак
Матић Миле Петар	Пољице, Дрвар	Бачки Јарак
Мачкић Бијелог Ненад	Доње Ратково, Кључ	Бачки Јарак

Медаревић Луке Марко	Мокроноге, Дрвар	Бачки Јарак
Мијацевић Станка Никола	Горњи Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Милаковић Вида Тривун	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак
Милаковић Николе Милош	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак
Миливојевић Јована Милош	Љесковица, Дрвар	Бачки Јарак
Миливојевић Јове Илија	Љесковица, Дрвар	Бачки Јарак
Милинковић Блаже Обрад	Дабар, С. Мост	Бачки Јарак
Миљуш Лазе Анђа	Теочак, Бихаћ	Бачки Јарак
Михајловић Марка Илија	Сајковић, Ливно	Бачки Јарак
Михајловић Ристе Анђа	Сајковић, Ливно	Бачки Јарак
Михаљица Ђуре Божа	Сајковић, Ливно	Бачки Јарак
Мичић Јове Миле	Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Мишковић Ђурђа Бојан	Видово Село, Дрвар	Бачки Јарак
Мишковић Ђурђа Јован	Видово Село, Дрвар	Бачки Јарак
Мркелја Ђуре Роса	Јањила, Б. Петровац	Бачки Јарак
Мркелја Ђуре Роса	Јањила, Б. Петровац	Бачки Јарак
Мркобрад уд. Милана Јока	Бушевићи, Бихаћ	Бачки Јарак
Никић Раде Драгица	Кијевци, Бос. Градишка	Бачки Јарак
Николић Јове Савка	Љусине, Б. Крупа	Бачки Јарак
Новаковић Марка Илинка	Осредак, Дрвар	Бачки Јарак
Новаковић уд. Гавре Доста	Хргар, Бихаћ	Бачки Јарак
Овука Петра Миле	Бушевићи, Бихаћ	Бачки Јарак
Павловић Лазе Лазо	Грабеж, Бихаћ	Бачки Јарак
Пајчин Васе Мијо	Сајковић, Ливно	Бачки Јарак
Пајчин Вује Божа	Губин, Ливно	Бачки Јарак
Пајчин Пере Ђуро	Сајковић, Ливно	Бачки Јарак
Пајчин Трифуна Славко	Губин, Ливно	Бачки Јарак
Панић Николе Тривун	Бабин До, Јајце	Бачки Јарак
Пантош Јове Стева	Прекаја, Дрвар	Бачки Јарак
Пантош Милана Мика	Прекаја, Дрвар	Бачки Јарак
Паравина Павла Душан	Бастаси, Дрвар	Бачки Јарак
Пејчић Пере Симо	Заблеће, Кључ	Бачки Јарак
Петковић Николе Ана	Бунчевац, Дрвар	Бачки Јарак
Петровић Стојана Милош	Губин, Ливно	Бачки Јарак
Пећанац Ђуре Мићо	Подови, Дрвар	Бачки Јарак
Пилиповић Витора Стака	Хргар, Бихаћ	Бачки Јарак
Пилиповић Душана Мара	Бобољусци, Дрвар	Бачки Јарак
Пилиповић Ђуре Вид	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Пилиповић Лазе Раде	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Пилиповић Момчила Анка	Кестеновац, Бихаћ	Бачки Јарак
Пилиповић Раде Миле	Бобољусци, Дрвар	Бачки Јарак
Пјевић Илије Миле	Липа, Бихаћ	Бачки Јарак
Поповић Николе Раде	Бојна, Цазин	Бачки Јарак
Поповић Паје Душан	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак

Прошић Богдана Анђа	Смољана, Б. Петровац	Бачки Јарак
Прошић Стеве Миле	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Прпа Илије Тривун	Мало Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Прпа Лазе Јован	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Прпа Николе Обрад	Тичево, Дрвар	Бачки Јарак
Радановић Ђурђа Стана	Дрвар	Бачки Јарак
Радуловић Николе Стеван	Исјек, Бос. Грахово	Бачки Јарак
Радун Марка Никола	Подић, Дрвар	Бачки Јарак
Рађеновић Дане Милка	Мартин Брод, Дрвар	Бачки Јарак
Рађеновић Јована Раде	Осредак, Дрвар	Бачки Јарак
Рађеновић Које Вучен	Бушевићи, Бихаћ	Бачки Јарак
Рађеновић Које Рада	Бушевићи, Бихаћ	Бачки Јарак
Рађеновић Николе Раде	Осредак, Дрвар	Бачки Јарак
Рађеновић Саве Мане	Осредак, Дрвар	Бачки Јарак
Раић Раде Божо	Мартин Брод, Дрвар	Бачки Јарак
Рајић Јове Милка	Мартин Брод, Дрвар	Бачки Јарак
Ратић Милоша Тома	Горње Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Ргић Луке Обрад	Хумићи, Кључ	Бачки Јарак
Рељић Стевана Мика	Мартин Брод, Дрвар	Бачки Јарак
Рисовић Миладина Јово	Горњи Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Рисовић Милована Обрад	Горњи Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Родић Данила Стеван	Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Ђуре Драган	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Илије Тома	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Љубе Мићо	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Марка Војислав	Муслићи, Бихаћ	Бачки Јарак
Родић Миле Петар	Осредак, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Миле Стеван	Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Милоша Милица	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Михајла Раде	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Пере Јово	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Саве Павле	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Стевана Дева	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Стевана Петар	Мало Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Родић Томе Милош	Трубар, Дрвар	Бачки Јарак
Росић Аћима Јован	Сајковић, Ливно	Бачки Јарак
Росић Васе Стеван	Сајковић, Ливно	Бачки Јарак
Росић Саве Симо	Сајковић, Ливно	Бачки Јарак
Рујевић Ђуре Милан	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак
Рујевић Ђуре Урош	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак
Рујевић Симе Стеван	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак
Савић Ђорђа Милан	Мотике, Дрвар	Бачки Јарак
Савић Николе Гојко	Грмуша, Бихаћ	Бачки Јарак
Савић Шпире Стеван	Мотике, Дрвар	Бачки Јарак
Самарџија Спасе Богдан	Хумићи, Кључ	Бачки Јарак

Сантрач Ђуре Вид	Теочак, Бихаћ	Бачки Јарак
Селић Симе Вид	Осредак, Дрвар	Бачки Јарак
Скакић Душана Јока	Исјек, Бос. Грахово	Бачки Јарак
Смиљанић Дмитра Тривун	Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Смиљанић Миле Ђуја	Липа, Бихаћ	Бачки Јарак
Срдић Тривуна Обрад	Заглавица, Дрвар	Бачки Јарак
Станаревић Марка Бранко	Теочак, Бихаћ	Бачки Јарак
Станаревић Миле Илија	Теочак, Бихаћ	Бачки Јарак
Стевандић Стевана Ђура	Жупица, Дрвар	Бачки Јарак
Ступар Николе Петар	Теочак, Бихаћ	Бачки Јарак
Сукновић Стевана Миља	Хумићи, Кључ	Бачки Јарак
Танкосић Гавре Милош	Велико Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Танкосић Дане Ђуја	Велико Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Танкосић Илија Раде	Мало Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Танкосић Јове Симо	Мало Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Танкосић Милана Зорка	Мало Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Танкосић Петра Ђуро	Мало Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Текић Вида Спасоје	Прхово, Кључ	Бачки Јарак
Текић Илије Василије	Прхово, Кључ	Бачки Јарак
Текић Стевана Милутин	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Тинтор Васе Боја	Тинтор, Дрвар	Бачки Јарак
Тица Николе Миле	Угрица, Дрвар	Бачки Јарак
Тодоровић Млађана Богдан	Рибник, Кључ	Бачки Јарак
Ћазић Милагина Михајло	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Ћосић Вида Мара	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Ђулибрк Дане Зорка	Јасеновац, Кључ	Бачки Јарак
Ђулибрк Јове Вид	Бравско, Кључ	Бачки Јарак
Ђулибрк Николе Бранко	Љусине, Б. Крупа	Бачки Јарак
Ђулибрк Николе Миле	Љусине, Б. Крупа	Бачки Јарак
Ђулибрк Николе Никола	Бравско, Кључ	Бачки Јарак
Царић Николе Гојко	Дољани, Бихаћ	Бачки Јарак
Цветичанин Дамјана Драгица	Глиница, Велика Кладуша	Бачки Јарак
Цветичанин Миће Марија	Рачић, Бихаћ	Бачки Јарак
Човић Дамјана Ђорђе	Доње Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Човић Остоје Дамјан	Доње Ратково, Кључ	Бачки Јарак
Чупић Јована Ристо	Соколово, Кључ	Бачки Јарак
Цакула Пепе Миле	Горјевац, Бихаћ	Бачки Јарак
Цепина Јована Дане	Видово Село, Дрвар	Бачки Јарак
Шево Максе Милош	Подови, Дрвар	Бачки Јарак
Шево Милана Васо	Доње Врточе, Дрвар	Бачки Јарак
Шево Николе Прокопије	Доње Врточе, Дрвар	Бачки Јарак
Шешум Лазе Мићо	Љесковица, Дрвар	Бачки Јарак
Шипка Вида Лазо	Велико Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Шипка Јована Крстан	Прекаја, Дрвар	Бачки Јарак

Шипка Јове Илинка	Велико Очијево, Дрвар	Бачки Јарак
Шкорих Дане Бојан	Мрђе, Дрвар	Бачки Јарак
Шобот Ђурђа Јован	Каменица, Дрвар	Бачки Јарак
Штрбац Петра Милица	Тодићи, Дрвар	Бачки Јарак
Штрбац Симе Алекса	Мотике, Дрвар	Бачки Јарак
Штрбац Стевана Дане	Теочак, Бихаћ	Бачки Јарак
БАЧКО ДОБРО ПОЉЕ, књига 73		
Ајдер Ђурђа Раде	Педаљ, Двор	Бачко Добро Поље
Ајдер Ђурђа Петар	Педаљ, Двор	Бачко Добро Поље
Аничих Саве Бранко	Илица, С. Мост	Бачко Добро Поље
Бајић Вида Јован	Видово, Дрвар	Бачко Добро Поље
Бајић Пере Гојко	Трамошња, С. Мост	Бачко Добро Поље
Бајић Цвије Стеван	Трамошња, С. Мост	Бачко Добро Поље
Бањац Вукана Сава	Језерско, Б. Крупа	Бачко Добро Поље
Бјекић Јована Стеван	Поповица, Гламоч	Бачко Добро Поље
Бојанић Стеве Сава	Каменица, Дрвар	Бачко Добро Поље
Боруновић Антонија Триво	Трамошња, С. Мост	Бачко Добро Поље
Брдар Илије Трифун	Драгогиња, Приједор	Бачко Добро Поље
Вујиновић Спасоја Јово	Трамошња, С. Мост	Бачко Добро Поље
Вукас Павла Милан	Језерско, Б. Крупа	Бачко Добро Поље
Вукас Петра Стеван	Језерско, Б. Крупа	Бачко Добро Поље
Вулета Миле Сретко	Љубија, Приједор	Бачко Добро Поље
Вунић Војислава Здравко	Пејићи, Приједор	Бачко Добро Поље
Галоња Луке Сима	Врточе, Б. Петровац	Бачко Добро Поље
Грубор Давида Давид	Бастаси, Дрвар	Бачко Добро Поље
Грубор Лазе Славко	Бастаси, Двор	Бачко Добро Поље
Дамјановић Симе Драгиња	Пећи, Приједор	Бачко Добро Поље
Дангубић Василија Петар	Жрвно, Билећа	Бачко Добро Поље
Дедајић Тривуна Милош	Зауглина, С. Мост	Бачко Добро Поље
Добријевић Јована Ђорђе	Главице, Гламоч	Бачко Добро Поље
Жигић Миће Петар	Башта, Приједор	Бачко Добро Поље
Зорић Тривуна Миле	Петровци, Дрвар	Бачко Добро Поље
Ивић Саве Јован	Мало Велиште, Гламоч	Бачко Добро Поље
Јаглица Пере Илија	Башире, Б. Крупа	Бачко Добро Поље
Качавенда Јанка Ђуја	Јаруга, Приједор	Бачко Добро Поље
Кикановић Јована Стоја	Радомирац, Приједор	Бачко Добро Поље
Кљајић уд. Боже Петра	Пишталине, Цазин	Бачко Добро Поље
Кљајић уд. Милета Стана	Банаш, Б. Крупа	Бачко Добро Поље
Кнежевић уд. Васе Грозда	Г. Драгогиња, Приједор	Бачко Добро Поље
Кончар Ђурђа Петар	Јаруге, Приједор	Бачко Добро Поље
Корица Лазе Петар	Бос. Милановац, С. Мост	Бачко Добро Поље
Кос Стојана Стојан	Бабићи, Приједор	Бачко Добро Поље
Краљ Виде Стаја	Прекаја, Б. Петровац	Бачко Добро Поље
Крејић Ђурђа Тодор	Трамошња, С. Мост	Бачко Добро Поље
Кртинић Јове Лука	Теочак, Бихаћ	Бачко Добро Поље

Кртинић Миле Душан	Теочак, Бихаћ	Бачко Добро Поље
Кртинић Миле Ђура	Дуго Поље, Бихаћ	Бачко Добро Поље
Крчмар Милоша Цвијо	Подглавица, Гламоч	Бачко Добро Поље
Латиновић Милана Петар	Врточе, Б. Петровац	Бачко Добро Поље
Лончар Стеван Петар	Хртковци, Дрвар	Бачко Добро Поље
Лукаић Пере Лазар	Роре, Гламоч	Бачко Добро Поље
Мандић Вељка Бранко	Јаруге, Приједор	Бачко Добро Поље
Маринковић Обрада Божа	Бастаси, Дрвар	Бачко Добро Поље
Милиновић Милоша Сима	Б. Милановац, С. Мост	Бачко Добро Поље
Милићевић Митра Јанко	Подосоје, Бихаћ	Бачко Добро Поље
Милошевић Николе Милан	Дрвар	Бачко Добро Поље
Николић Весе Стеван	Бањани, Б. Крупа	Бачко Добро Поље
Николић Лазе Данило	Бањани, Б. Крупа	Бачко Добро Поље
Радановић Лазе Милан	Теочак, Бихаћ	Бачко Добро Поље
Радошевић Лазе Милан	Теочак, Бихаћ	Бачко Добро Поље
Роквић Лазара Душан	Баштра, Б. Крупа	Бачко Добро Поље
Роквић Лазара Марко	Роре, Гламоч	Бачко Добро Поље
Роквић Обрада Лука	Роре, Гламоч	Бачко Добро Поље
Слијепчевић Миле Обрад	Ивице, Љубиње	Бачко Добро Поље
Срдић Ђурђа Илија	Клажне, Гламоч	Бачко Добро Поље
Татић Миле Драган	Баштра, Б. Крупа	Бачко Добро Поље
Томић Јована Живко	Драготиња, Приједор	Бачко Добро Поље
Трнинић уд. Милана Грозда	Пејићи, Приједор	Бачко Добро Поље
Ђулум Марка Петар	Рора, Гламоч	Бачко Добро Поље
Фруштар Глише Ђуро	Јаруга, Приједор	Бачко Добро Поље
Чвакић Ђуре Симо	Кровница, Гламоч	Бачко Добро Поље
Чегар Јована Илија	Црни Врх, Гламоч	Бачко Добро Поље
Чегар Тодора Владо	Црни Врх, Гламоч	Бачко Добро Поље
Шашић Јове Ђуро	Орловац, Приједор	Бачко Добро Поље
Шобот Томе Бранко	Бастаси, Дрвар	Бачко Добро Поље
Штековић Драгоја Спасоје	Орловац, Приједор	Бачко Добро Поље
БАЧКО НОВО СЕЛО, књига 74		
Алексић Илије Лазо	Тријебово, М. Град	Бачко Ново Село
Антонић Ђурђа Ђорђе	Косијерово, Б. Градишка	Бачко Ново Село
Арежина Боже Лазар	Шеховци, М. Град	Бачко Ново Село
Арежина Вида Тоде	Шеховци, М. Град	Бачко Ново Село
Арежина Илије Перо	Шеховци, М. Град	Бачко Ново Село
Арежина Мије Бошко	Шеховци, М. Град	Бачко Ново Село
Арсенић Арсенија Божо	Горњи Зиројевић, Брчко	Бачко Ново Село
Бабић Миле Владо	Церан, Дервента	Бачко Ново Село
Беатовић Лазара Стана	Плање, Рогатица	Бачко Ново Село
Благојевић Боже Ружица	Билаћ, Добој	Бачко Ново Село
Благојевић Лазара Марко	Отпочиваљка, Прњавор	Бачко Ново Село
Бојановић Бошка Даница	Штивор, Прњавор	Бачко Ново Село

Бошковић Михајла Миливој	Бранковићи, Рогатица	Бачко Ново Село
Бошковић Михајла Милорад	Бранковићи, Рогатица	Бачко Ново Село
Бошковић Симе Станко	Шеховци, М. Град	Бачко Ново Село
Бркић Спасоја Вида	Горњи Витасовац, Брчко	Бачко Ново Село
Брчеровић Димитрија Миливој	Вртковац, Кључ	Бачко Ново Село
Васиљевић Косте Цвијан	Милошевци, Модрича	Бачко Ново Село
Васиљевић Обрада Ђорђе	Милошевци, Модрича	Бачко Ново Село
Витомир Николе Лазар	Буковик, Соколац	Бачко Ново Село
Вујић Петра Лазар	Горњи Буковик, Брчко	Бачко Ново Село
Вучићевић Михајла Милан	Соколац	Бачко Ново Село
Вучковић Тривуна Андрија	Граци, Мркоњић	Бачко Ново Село
Гавриловић Леке Љубисав	Кртина, Вишеград	Бачко Ново Село
Гвозденовић Данила Ђуро	Врањска, Б. Крупа	Бачко Ново Село
Герић Пере Дујко	Милошевци, Модрича	Бачко Ново Село
Дроца Стојана Миле	Остружно, Горажде	Бачко Ново Село
Ђасовић Неђе Радојка	Жљебово, Соколац	Бачко Ново Село
Ђекић Саве Милан	Доња Бишња, Дервента	Бачко Ново Село
Ђурић Стеве Богољуб	Хрге, Завидовићи	Бачко Ново Село
Живковић Јована Сава	Буковик, Брчко	Бачко Ново Село
Зовко Марка Марко	Острожац	Бачко Ново Село
Зорановић Душана Анђа	Соколовићи	Бачко Ново Село
Зорановић Стевана Лазар	Кусоње, Соколац	Бачко Ново Село
Ивановић Михајла Мара	Полој, Бос. Брод	Бачко Ново Село
Илић Тодора Марко	Отпочивалка, Прњавор	Бачко Ново Село
Илић Тодора Новак	Толиса, Модрича	Бачко Ново Село
Јанић Миливоја Павле	Бијело Брдо, Вишеград	Бачко Ново Село
Јанковић Богољуба Гојко	Рогатица	Бачко Ново Село
Јовановић Миланка Драгољуб	Липник, С. Мост	Бачко Ново Село
Јовичић Јована Новак	Дреново, Прњавор	Бачко Ново Село
Јовишић Тоше Никола	Буковац, Брчко	Бачко Ново Село
Ковачевић Миле Стеван	Смољана, Б. Петровац	Бачко Ново Село
Кожич Михајла Стево	Подрашница, Мркоњић	Бачко Ново Село
Кораћ Јове Милан	Тријебово, Мркоњић Град	Бачко Ново Село
Кораћ Савана Илија	Тријебово, Мркоњић Град	Бачко Ново Село
Крстић Милована Милош	Бранковићи, Рогатица	Бачко Ново Село
Кусмук Ђорђа Тимотије	Пале, Сарајево	Бачко Ново Село
Лазаревић Мике Алекса	Милошевци, Шамац	Бачко Ново Село
Лукач Пере Душан	Шеховци, Мркоњић Град	Бачко Ново Село
Малешевић Илије Слободан	Шадан, Чајниче	Бачко Ново Село
Марковић Марка Живко	Обудовац, Шамац	Бачко Ново Село
Матаруга Остоје Рајко	Међења, Б. Дубица	Бачко Ново Село
Миличевић Ђорђа Јован	Сухо Поље, Добој	Бачко Ново Село
Миличић Васе Бранко	Росићи, Вишеград	Бачко Ново Село
Милошевић Драге Божо	Невесинје	Бачко Ново Село
Митровић Вучка Владо	Вардиште, Вишеград	Бачко Ново Село

Митровић Миће Цвијетин	Буквик, Брчко	Бачко Ново Село
Мишура Пере Станко	Свича, Зеница	Бачко Ново Село
Николић Тоде Милан	Медна, Мркоњић Град	Бачко Ново Село
Павловић Марка Лазар	Трновац, Травник	Бачко Ново Село
Паунић Видака Спасоје	Соколац	Бачко Ново Село
Пејовић Милана Ристо	Хадровићи, Вишеград	Бачко Ново Село
Периз Симе Перо	Оборци, Бугојно	Бачко Ново Село
Петровић Крсте Мико	Скугрић, Модрича	Бачко Ново Село
Пеулић Томе Средоје	Прњавор	Бачко Ново Село
Пивашевић Михајла Милован	Вијачани, Прњавор	Бачко Ново Село
Пјевић Јефте Никола	Оцак	Бачко Ново Село
Поповић Даке Јован	Подгорја, Мркоњић	Бачко Ново Село
Радељац Обрена Стана	Педише, Соколац	Бачко Ново Село
Ратковић Симе Добривоје	Бијело Брдо, Вишеград	Бачко Ново Село
Ристивојевић Јефте Тодор	Кијево, Сарајево	Бачко Ново Село
Родић Остоје Стеван	Медна, Мркоњић Град	Бачко Ново Село
Савчић Јанка Раде	Попигоч, Соколовац	Бачко Ново Село
Станковић Ђивана Лука	Вардиште, Вишеград	Бачко Ново Село
Стевић Пере Јован	Скугрић, Модрича	Бачко Ново Село
Стојановић Луке Тривун	Чардак, Завидовићи	Бачко Ново Село
Суботић Димитрија Петра	Смољан, Прњавор	Бачко Ново Село
Тешановић Косте Стоја	Росовић, Сарајево	Бачко Ново Село
Тешановић Пере Радојка	Милошево, Модрича	Бачко Ново Село
Тодић Тодора Светозар	Горњи Осјечани, Добој	Бачко Ново Село
Томовић Симе Милан	Мркоње, Соколац	Бачко Ново Село
Тошић Радована Марко	Жљебово, Соколац	Бачко Ново Село
Ћерановић Димитрија Борисав	Миливоде, Соколац	Бачко Ново Село
Ћиковић Младена Радивој	Горња Ријека, Вишеград	Бачко Ново Село
Ћирић Павла Милка	Доњи Жабал, Брчко	Бачко Ново Село
Цвијановић Петра Момчило	Јоша, Удбина	Бачко Ново Село
Церић Стевана Василије	Округло, Рогатица	Бачко Ново Село
Чичак Јакоба Илија	Бунар, Дервента	Бачко Ново Село
Џида Милорада Милован	Крвојевићи, Рогатица	Бачко Ново Село
Шаренац Миле Златан	Девер, Рогатица	Бачко Ново Село
Шијаковић Владислава Обрад	Велетово, Вишеград	Бачко Ново Село
Шолаја Лазара Михајло	Миљат, Соколац	Бачко Ново Село
Шука Неђе Митар	Кусаче, Соколац	Бачко Ново Село
Шућур Остоје Лазар	Коњиц, С. Мост	Бачко Ново Село
БАЧКА ПАЛАНКА, књига 202		
Срез Дрвар		
Агић Николе Миле	Бунчевац, Дрвар	Бачка Паланка
Ајдер Лазе Петар	Преодац, Дрвар	Бачка Паланка
Бабић Василија Димитар	Кнежевићи, Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Бабић Ђуре Петар	Кнежевићи, Трубар, Дрвар	Бачка Паланка

Бабић Илије Миле	Кнежевићи, Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Бабић Илије Стака р. Радић	Кнежевићи, Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Бабић Миле Јока	Кнежевићи, Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Бабић Обрада Илија	Кнежевићи, Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Бабић Петра Никола	Кнежевићи, Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Бајић Давида Ђура	Мокроноге, Дрвар	Бачка Паланка
Бајић Илије Јово	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Бајић Илије Милан	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Бајић Илије Пајо	Мокроноге, Дрвар	Бачка Паланка
Бајић Јована Ђорђе	Видово Село, Дрвар	Бачка Паланка
Бајић Обрада Јован	Мокроноге, Дрвар	Бачка Паланка
Балабан Миле Перо	Бастаси, Дрвар	Бачка Паланка
Бањац Лазе Дамјан	Трнинић Бријег, Дрвар	Бачка Паланка
Баук Ђуре Симо	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Башић уд. Николе Сава	Мокроноге, Дрвар	Бачка Паланка
Бјељац уд. Дмитра Марија	Љесковица, Дрвар	Бачка Паланка
Бодрожа Душана Мика Родић	Каменица, Дрвар	Бачка Паланка
Бокан Вида Милан	Осредак, Дрвар	Бачка Паланка
Бокан Дане Илија	Осредак, Дрвар	Бачка Паланка
Бокан Јована Милан	Осредак, Дрвар	Бачка Паланка
Бокан Обрада Сава	Осредак, Дрвар	Бачка Паланка
Болтић Пере Симо	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Боснић Марка Драган	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Боснић Марка Јанко	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Бурсаћ Јована Милан	Каменица, Дрвар	Бачка Паланка
Бурсаћ Трифуна Јован	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Векић Василија Стева	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Векић Васиља Јован	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Векић Николе Стеван	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Векић Обрада Илија	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Векић Обрада Никола	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Векић Павла Миле	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Векић уд. Станка Перса	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Вишекруна Давида Душан	Велико Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Вишекруна Пере Бошко	Велико Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Вишекруна Симеуна Симо	Велико Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Вишекруна Трифуна Дане	Велико Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Гвозденовић Милана Душан	Видово Село, Дрвар	Бачка Паланка
Глишић Марка Перо	Преодац, Дрвар	Бачка Паланка
Граховац Михајла Вид	Бастаси, Дрвар	Бачка Паланка
Граховац Михајла Јово	Груборски Наслон, Дрвар	Бачка Паланка
Грбић Ђурђа Илија	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Грбић Ђуре Илија	Мартин Брод, Дрвар	Бачка Паланка
Грбић Раде Ђуро	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Грбић у.Илије Дара	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка

Грубор Михајла Драган	Бастаси, Дрвар	Бачка Паланка
Грубор Симе Никола	Бастаси, Дрвар	Бачка Паланка
Грубор Стевана Илија	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Грубор уд. Мирка Јованка	Бастаси, Дрвар	Бачка Паланка
Дукић Мила Дане	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Дукић Мила Јово	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Дукић уд. Ђуре Дара	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Ћилас Илије Мићо	Очигрије, Дрвар	Бачка Паланка
Ћилас Јове Ђуро	Очигрије, Дрвар	Бачка Паланка
Ћилас Јовин Миле	Очигрије, Дрвар	Бачка Паланка
Ћилас Миле Ђуран	Мартин Брод, Дрвар	Бачка Паланка
Ћилас Михајла Бранко	Очигрије, Дрвар	Бачка Паланка
Ћилас Радин Милорад	Мартин Брод, Дрвар	Бачка Паланка
Ћилас Савин Стефан	Мартин Брод, Дрвар	Бачка Паланка
Ћилас уд. Станка Марија	Очигрије, Дрвар	Бачка Паланка
Ђурица Ђурин Стеван	Пољице, Дрвар	Бачка Паланка
Ђурица Илије Миле	Пољице, Дрвар	Бачка Паланка
Ђурица Јована Миле	Пољице, Дрвар	Бачка Паланка
Ђурица Николе Јово	Пољице, Дрвар	Бачка Паланка
Ђурица уд. Илије Марија	Пољице, Дрвар	Бачка Паланка
Зелковић Ратка Јека р. Родић	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Зелковић Стевана Ђуро	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић Јове Мирко	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић Косте Петар	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић Николе Мићо	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић Николе Стево	Заглавица, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић Пере Лазар	Заглавица, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић Стојана Јован	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић Стојана Стево	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић Тривуна Дане	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић Трифуна Стево	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Зорић уд. Вучена Анђа	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Јагодић Јована Душан	Велико Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Јагодић уд. Јована Милица	Велико Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Јелић Миле Лука	Пољице, Дрвар	Бачка Паланка
Јовић Ђуре Симеун	Мало Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Јовић Илије Милош	Мало Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Јовић Митра Стеван	Мало Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Јовић Николе Милош	Мало Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Јовић Пане Вид	Мало Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Јовић уд. Дмитра Даница	Мало Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Јурић Миле Ђурађ	Велики.Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кантар Илије Раде	Пољице, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Вид Вучен	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка

Карановић Вучена Јован	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Вучена Никола	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Давида Ђуро	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Илије Станко	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Илије Стеван	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Јанка Станко	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Јована Којо	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Коста Стеван	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Луке Стеван	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Милана Станко	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Николе Лазо	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Николе Милан	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Николе Сава	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Пере Марко	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Пере Милан	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Пере Стеван	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Раде Дане	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Раде Лазо	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Раде Стеван	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Симе Стеван	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Стевана Марко	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Стевана Роса	Врточе, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Тодора Лука	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић Трифуна Миле	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Карановић уд.Дамјана Сава	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Кесић Вида Лазар	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Кецман Саве Илија	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Кецман уд. Николе Јелка	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Кецман уд. Николе Даница	Трнинић Бријег, Дрвар	Бачка Паланка
Клајић Лазе Љубо	Каменица, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Боже Симо	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Бојане Миле	Видово Село, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Вида Илија	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Дана Милош	Мали Цвјетнић	Бачка Паланка
Кнежевић Дане Пајо	Очигрије, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Ђурђа Стеван	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Ђурђев Ђураћ	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Ђуре Петар	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Јована Никола	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Јована Петар	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Јове Милка р. Веин	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Луке Владо	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Марка Јово	Очигрије, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Марка Трифун	Мартин Брод, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Миле Никола	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка

Кнежевић Миле Раде	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Миле Урош	Грубар, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Милин Блажо	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Обрада Ђуро	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Обрада Миле	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Павла Душан	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Раде Јован	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Раде Јока р. Бокан	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Раде Милош	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Симе Станко	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Стевана Блажо	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Стевана Јован	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Стевана Петар	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић Трифуна Дане	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић уд. Аћима Соја	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић уд. Гојка Милка	Видово Село, Дрвар	Бачка Паланка
Кнежевић уд. Милоша Дева	Мали Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Ковачевић Миле Јово	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Ковачевић Петра Ђорђе	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Ковачевић уд. Спасе Дева	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Краљ Лазе Ђуро	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Краљ Милоша Бојан	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Краљ Николе Лазо	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Краљ Панае Ђуро	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Краљ Пере Душан	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Крановић уд. Јове Софија	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Крнета Вучена Јован	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Крнета Томе Милош	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Крнета уд. Вучена Милица	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Кукрић Тодора Душан	Видово Село, Дрвар	Бачка Паланка
Летић Николе Андрија	Дрвар	Бачка Паланка
Летић Николе Душан	Дрвар	Бачка Паланка
Лукач Стевана Владо	Мрђе, Дрвар	Бачка Паланка
Максић Остоје Лука	Мрђе, Дрвар	Бачка Паланка
Малбашић Илије Обрад	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Малиновић Илије Сава, р. Кецман	Дрвар	Бачка Паланка
Мандић Миће Илија	Мрђе, Дрвар	Бачка Паланка
Маринковић Миле Бранко	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Марчета Вучена Митар	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Марчета Лазе Дмитар	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Марчета у. Дмитра Марија	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Матерић уд. Пере Стака	Дрвар	Бачка Паланка
Медаревић Луке Душан	Мокроноге, Дрвар	Бачка Паланка

Медић Стевана Марко	Бастаси, Дрвар	Бачка Паланка
Михајловић Давида Андрија	Мокроноге, Дрвар	Бачка Паланка
Мишковић Аћима Марко	Видово Село, Дрвар	Бачка Паланка
Морача Стевана Милун	Врточе, Дрвар	Бачка Паланка
Николашевић Саве Јово	Шајновац	Бачка Паланка
Николашевић Миће Лука	Шајновац	Бачка Паланка
Николашевић Пере Шпиро	Шајновац	Бачка Паланка
Новаковић Ђурђа Јован	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Новаковић Милин Никола	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Новаковић Милин Раде	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Новаковић Петра Миле	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Орељ Јована Јанко	Палучци, Дрвар	Бачка Паланка
Орељ уд. Дане Боја р. Кнежевић	Палучци, Дрвар	Бачка Паланка
Петровић Милоша Никола	Палучци, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић Јованов Стеван	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић Марка Петар	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић Михајла Ђукан	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић Николе Јован	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић Раде Михаило	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић Трифуна Јован	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић Трифуна Мића	Бобољусци, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић уд. Илије Ђука	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић уд. Раде Мика	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић уд. Пере Дева	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Пилиповић уд. Стеве Јока	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Полић Јове Душан	Мокроноге, Дрвар	Бачка Паланка
Поповић Пере Лазар	Мрђе, Дрвар	Бачка Паланка
Прпа Пере Драган	Велико Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Прпа уд. Богдана Спаса	Велико Тичево, Дрвар	Бачка Паланка
Пузигаће Пере Никола	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Андрије Вид	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Василија Станко	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Гавре Стеван	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Глише Јован	Мрђе, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Давида Стеван	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Дамјана Никола	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Јове Никола	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Милоша Драган	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Николе Стеван	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Симе Никола	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић Спасе Милан	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић уд. Ђорђа Стака	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић уд. Милана Ђуја	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић уд. Пере Анђа	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Рађеновић уд. Видова Јека	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка

Рајевић Илије Блажо	Мрђе, Дрвар	Бачка Паланка
Рашљић Милана Јово	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Рашљић Тодора Милан	Шиповљани, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Вида Никола	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Виде Ђорђе	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Дамјана Јово	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Дамјана Милорад	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Дана Милан	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Данила Марко	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Ђуре Милан	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Илије Стеван	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Јована Јован	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Јовна Перо	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Луке Миле	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Луке Раде	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Милоша Бика	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Милоша Саво	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Николе Ђуро	Каменица, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Николе Јово	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Николе Марко	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Николе Пајо	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Николе Стојан	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Обрада Марко	Подови, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Симе Миле	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Станка Јово	Каменица, Дрвар	Бачка Паланка
Родић Тодора Перо	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић уд. Андрије Стана	Каменица, Дрвар	Бачка Паланка
Родић уд. Илије Ђуја	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Родић уд. Јована Милка	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Родић уд. Ђорђа Сока	Велики Цвјетнић, Дрвар	Бачка Паланка
Родић уд. Миће Сока	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Родић уд. Пере Милка	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Родић уд. Симе Стана	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Роквић Стевана Ђурађ	Трубар, Дрвар	Бачка Паланка
Ромић Симе Симо	Скакавац, Дрвар	Бачка Паланка
Савић Стеван Томо	Мотике	Бачка Паланка
Срдић уд. Петра Ђуја	Бастаси, Дрвар	Бачка Паланка
Стевандић Лазе Ђуро	Прекаја, Дрвар	Бачка Паланка
Танкосић Илије Стеван	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Танкосић Лазе Јован	Мало Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Танкосић Николе Раде	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Танкосић уд. Николе Ђуја	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Тица Илије Ђурађ	Преодац, Дрвар	Бачка Паланка
Тица Шпире Лазар	Преодац, Дрвар	Бачка Паланка

Томић уд. Пере Јока	Бастаси, Дрвар	Бачка Паланка
Трпић Ђуре Бранко	Преодац, Дрвар	Бачка Паланка
Трпић Илије Мићо	Преодац, Дрвар	Бачка Паланка
Цвркаљ уд. Раде Аница	Мартин Брод, Дрвар	Бачка Паланка
Шарац Томе Петар	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Шева Лазе Стеван	Осредци, Дрвар	Бачка Паланка
Шипка Илије Лазо	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Шипка Јована Душан	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Шипка Раде Никола	Велико Очијево, Дрвар	Бачка Паланка
Шобот Обрада Ђуро	Мокроноге, Дрвар	Бачка Паланка
Шобот Пане Тодор	Каменица, Дрвар	Бачка Паланка
Штрбац Николе Перо	Пољице, Дрвар	Бачка Паланка
Срез Цазин		
Божић Василија Милка	Црнаја, Цазин	Бачка Паланка
Глувајић Ђуре Ранко	Гата, Цазин	Бачка Паланка
Глувајић Миће Војин	Гата, Цазин	Бачка Паланка
Глувајић Николе Драган	Гата, Цазин	Бачка Паланка
Грмуша Реље Вид	Врело, Цазин	Бачка Паланка
Дмитровић Дане Раде	Мутник, Цазин	Бачка Паланка
Зец уд. Уроша Даница	Врело, Цазин	Бачка Паланка
Кончар уд. Милана Даница	Гата, Цазин	Бачка Паланка
Копанић Илије Душан	Гата, Цазин	Бачка Паланка
Латиновић Јове Миле	Врело, Цазин	Бачка Паланка
Латиновић Раде Ђуро	Врело, Цазин	Бачка Паланка
Лончар Миће Ђурађ	Гата, Цазин	Бачка Паланка
Мандић Пере Миле	Врело, Цазин	Бачка Паланка
Мандић Петра Илија	Врело, Цазин	Бачка Паланка
Мијатовић уд. Јове Латинка	Рујница, Цазин	Бачка Паланка
Милинковић Миле Милан	Буковица, Цазин	Бачка Паланка
Миљковић Мане Дане	Црнаја, Цазин	Бачка Паланка
Пијевац Душана Милан	Тржачка Раштела, Цазин	Бачка Паланка
Пијевац уд. Милана Ђуја	Гата, Цазин	Бачка Паланка
Пуђа Илије Десимир	Рујница, Цазин	Бачка Паланка
Пуђа Илије Душан	Рујница, Цазин	Бачка Паланка
Пуђа Милана Дмитар	Рујница, Цазин	Бачка Паланка
Пуђа Миле Раде	Рујница, Цазин	Бачка Паланка
Савић Илије Десимир	Рујница, Цазин	Бачка Паланка
Шикман Миле Илија	Буковица, Цазин	Бачка Паланка
Срез Бихаћ		
Јерковић Пере Стојан	Грмуша, Бихаћ	Бачка Паланка
Мандић Давида Раде	Бугар, Бихаћ	Бачка Паланка
Митровић уд. Стојана Милица	Бугар, Бихаћ	Бачка Паланка
Рапајић Илије Божо	Изачић, Бихаћ	Бачка Паланка
Родић уд. Раде Стана	Грмуша, Бихаћ	Бачка Паланка

Срез Гламоч		
Аврамовић Симеуна Момчило	Ђуличан, Гламоч	Бачка Паланка
Булајић Душана Васо	Брестовац, Б. Петровац	Бачка Паланка
Грубиша Јове Саво	Капљух, Б. Петровац	Бачка Паланка
Кнежевић Душана Ђуро	Скакавац, Б. Петровац	Бачка Паланка
Павловић Милана Олга	Б. Петровац	Бачка Паланка
Селаковић Милана Драго	Брестовац, Б. Петровац	Бачка Паланка
Срез Бос. Крупа, Вел. Кладуша		
Бокан Голуба Душан	Перна	Бачка Паланка
Давидовић Милана Перо	Збориште	Бачка Паланка
Зец Милана Душан	Збориште	Бачка Паланка
Мијатовић уд. Јове Милица	Збориште	Бачка Паланка
Ђулибрк Михајла Јован	Љусина	Бачка Паланка
Срез Сански Мост		
Маринковић Остоје Благоје	-	Бачка Паланка
Рељић Лазе Трифун	Будимлић Јапра	Бачка Паланка
Срез Кључ		
Сарач Марков Стеван	Јарице	Бачка Паланка
Шева уд. Дмитра Драгица	Бравско	Бачка Паланка
Срез Бијељина		
Подинић уд. Душана Милка	Подроманија	Бачка Паланка
Станнојевић Цветка Обрад	Љељенча	Бачка Паланка
Срез Босанска Дубица		
Граховац Николе Славко	Б. Дубица	Бачка Паланка
Савић Лазара Лука	Еминово Село	Бачка Паланка
Срез Јајце		
Јандрић Илије Миле	Мочиоци, Јајце	Бачка Паланка
Разна места		
Агић Пере Ђуро	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Агић Пере Марко	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Ајдер Стојана Јово	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Бајић Лазе Симо	Видово Село, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Бајић Милин Стево	Шиповљани, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Башић Давида Крста	Видово Село, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Бијељац Луке Лазар	Љесковица	Нова Бач. Паланка
Бијељац Пере Милан	Љесковица	Нова Бач. Паланка
Бодирожа уд. Владе Марија	Каменица, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Бодирожа уд. Лазе Симеуна	Каменица, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Бошњак Јована Саво	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Бошњак Стојана Миле	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Будиша Пере Симо	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Буква Андрије Пантелија	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Вишекруна Давида Бранко	Велико Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Вишекруна Давида Крстан	Велико Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка

Вишекруна Ђуре Бошко	Велико Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Вишекруна Ђуре Јован	Велико Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Вишекруна Јована Дмитар	Велико Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Вишекруна Мије Илија	Велико Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Вишекруна Трифуна Перо	Велико Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Вишекруна уд. Зарије Јованка	Велико Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Вјештица Ђорђа Лука	Подих	Нова Бач. Паланка
Вјештица Мије Илија	Подих	Нова Бач. Паланка
Владушић Ђуре Јован	Трнинић Бријег, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Влаисављевић Блаже Миле	Врста, Бихаћ	Нова Бач. Паланка
Вурдеља Душана Миле	Гата, Цазин	Нова Бач. Паланка
Вуцеља Лазе Јован	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Гајић уд. Стојана Милица	Шипово, Јајце	Нова Бач. Паланка
Гвозденовић Миле Перо	Мокроноге, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Голић Лазе Тодор	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Голић Раде Јованка	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Граховац Стевана Никола	Бастаси, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Гргић Стеве Душан	Гата, Цазин	Нова Бач. Паланка
Грубиша Саве Трифун	Капљух, Б. Петровац	Нова Бач. Паланка
Грубор Давида Симо	Бастаси, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Грубор Мије Ђуро	Бастаси, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Грубор Миће Трифун	Груборски Наслон, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Грубор уд. Цвије Зорка	Бастаси, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Давидовић Милана Илија	Збориште, Босанска Крупа	Нова Бач. Паланка
Дејановић Ђурђа Јован	Каменица, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Дмитровић Раде Миле	Мутник, Цазин	Нова Бач. Паланка
Додик Николе Драго	Каменица, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Драгојевић Бошка Милан	Кокори, Прњавор	Нова Бач. Паланка
Ђурђевић Тодора Јован	Шиповљани, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Зарић Саве Мићо	Врточе, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Зец Станка Марко	Врело, Цазин	Нова Бач. Паланка
Јагодић Пере Давид	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јагодић Пере Томо	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић Димитрија Дамјан	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић Илије Никола	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић Јована Лазар	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић Јована Стеван	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић Миле Марко	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић Митра Јован	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић Николе Бранко	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић Обрада Блажо	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић Обрада Душан	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Јовић уд. Миће Анђа	Мало Тичево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Капелан Косте Илија	Рашиновац, Б. Петровац	Нова Бач. Паланка
Карановић Миле Станко	Бобољусци, Дрвар	Нова Бач. Паланка

Кесић Ђурђа Марко	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Кесић Стевана Никола	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Кесић уд. Пере Јелка	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Кецман Томе Душан	Шиповљани, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Кнежевић уд. Стојана Марија	Видово Село, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Ковачевић Луке Никола	Љесковица	Нова Бач. Паланка
Ковачевић Луке Стеван	Љесковица	Нова Бач. Паланка
Краљ Стевана Ђуро	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Краљ Митра Симо	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Краљ Обрада Глишо	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Лемић Петра Стеван	Жутићи	Нова Бач. Паланка
Мандић уд. Луке Марија	Подих	Нова Бач. Паланка
Маринковић Јована Мирко	Бастаси, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Марчета Ђурђа Стеван	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Марчета Илије Дмитар	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Марчета Илије Лазо	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Матерић Ђуре Јела	Трнинић Бријег, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Матић Николе Митар	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Мијаљковић уд. Лазе Милка	Јабланица, Бос. Градишка	Нова Бач. Паланка
Милаковић Пере Паја	Мрђе, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Миливојац Ђуре Јован	Љесковица	Нова Бач. Паланка
Митровић уд. Мане Милка	Мутник, Цазин	Нова Бач. Паланка
Николашевић Мије Мићо	Шајиновац	Нова Бач. Паланка
Николашевић Саве Илија	Шајиновац	Нова Бач. Паланка
Николашевић Саве Павле	Шајиновац	Нова Бач. Паланка
Нинковић Нике Петар	Ковачевци, Гламоч	Нова Бач. Паланка
Новаковић Миће Јован	Подих	Нова Бач. Паланка
Палалић Које Пантелија	Бастаси, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Партало Јована Петар	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Петковић Стевана Ђуро	Видово Село, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Пећанац Јованов Стеван	Врточе, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Пећанац Саве Станко	Заглавица, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Поповић Јаше Милорад	Ивањска, Бања Лука	Бачка Паланка
Родић Данила Марко	Велико Очијево, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Родић Јове Симо	Каменица, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Родић Милоша Стојан	Трубар, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Родић Станка Сава	Каменица, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Рујевић Обрда Стеван	Мрђе, Дрвар	Нова Бачка Паланка
Рујевић Трифуна Петар	Мрђе, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Салић Николе Јован	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Срдић Јована Стеван	Бастаси, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Срдић Симе Саво	Бастаси, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Срдић уд. Андрије Милица	Бастаси, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Станишић Миле Мане	Гата, Цазин	Нова Бач. Паланка

Трнинић уд. Јове Софија	Каменица, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Трнинић уд. Лазе Мара	Трнинић Бријег, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Трпић Ђурђа Милош	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Тртић Ђурађа Милош	Нова Бач. Паланка	Нова Бач. Паланка
Тртић Стевана Ђурађ	Преодац, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Цикота Милоша Душан	Оцинци, Б. Дубица	Нова Бач. Паланка
Шкрбић Јована Миле	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Шкрбић Јована Трифун	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Шкрбић Пере Марко	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Шкрбић уд. Луке Ђука	Прекаја, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Шобот Томе Никола	Каменица, Дрвар	Нова Бач. Паланка
Штрбац Обрада Стеван	Подих	Нова Бач. Паланка
БЕЗДАН, књига 79		
Басара Стевана Никола	Стекеровци, Војнић	Бездан
Савић Пере Стојан	Габова Драга, Широки Бријег	Бездан
Судар Јове Петар	Биограци, Широки Бријег	Бездан
БЕЧЕЈ, књига 84		
Васић Саве Никола	Томина, С. Мост	Бечеј
БУДИСАВА, књига 94		
Бабић Миле Крстан	Хрипавци, Кључ	Будисава
Бабић Теше Вид	Хрипавци, Кључ	Будисава
Бановић Косте Јован	Паланчиште, Приједор	Будисава
Бјелић Алексе Душан	Бравско, Кључ	Будисава
Бојић Николе Светозар	Просјек, Прњавор	Будисава
Буцаревић Виде Милан	Вијачани, Прњавор	Будисава
Вевчук Прокопа Павле	Вучјак, Прњавор	Будисава
Врховац уд. Стојана Тина	Отпочиваљка, Прњавор	Будисава
Вујановић Остоје уд. Зора	Велика Илова, Прњавор	Будисава
Вучић Михајла Остоја	Разбој, Србац	Будисава
Гаврић Василија Чедо	Липље, Теслић	Будисава
Гајић Пере Макса	Чуклић, Јајце	Будисава
Гарић Пере Душан	Чуклић, Јајце	Будисава
Грумић Бошка Мирко	Отпочиваљка, Прњавор	Будисава
Давидовић уд. Теодора Стоја	В. Илова, Прњавор	Будисава
Дакић Миле Спасоје	Поточани, Прњавор	Будисава
Данчић Симеона Борислав	Шаринци, Прњавор	Будисава
Драгић Ђуре Драгољуб	Хумићи, Кључ	Будисава
Дудак Ивана Иван	Срђевићи, Србац	Будисава
Ђуђа Ивана Михаило	Штрпци, Прњавор	Будисава
Ђурић Марка Јован	Штитари, Прњавор	Будисава
Ђурић Филипа Душан	Табак Илова, Прњавор	Будисава
Игњатић Ђурђа Новак	Мравица, Прњавор	Будисава
Игњатић Захарија Драгутин	Разбој, Прњавор	Будисава
Игњатић Петра Стојанка	Разбој, Прњавор	Будисава
Игњатић Теодора Сава	Мравица, Прњавор	Будисава

Игњатовић Бошка Славко	Разбој, Србац	Будисава
Јандрић Цвијана Васкрсије	Мочиоци, Јајце	Будисава
Јанковић Јанка Ненад	Вијачани, Прњавор	Будисава
Јефтић Гавре Драгољуб	Отпочиваљка, Прњавор	Будисава
Ковалевски Михајла Иван	Бабановци, Приједор	Будисава
Ковачевић Васкрсија Јово	Вијачани, Прњавор	Будисава
Ковачевић Раде Вељко	Вијачани, Прњавор	Будисава
Кузмановић Николе Петар	Вијачани, Прњавор	Будисава
Лазанчић Боже Анте	Купрес, Бугојно	Будисава
Личинар Ђуре Живко	Усрповци, Прњавор	Будисава
Мајсторовић Станка Драган	Просјек, Прњавор	Будисава
Малетић Мике Недељко	Илова, Прњавор	Будисава
Малетић уд. Љубе Јелена	Илова, Прњавор	Будисава
Марковић Симе Стојан	Слатина, Кључ	Будисава
Мијатовић Јефте Вид	Вијачани, Прњавор	Будисава
Милановић Алексе Драгомир	Поточани, Прњавор	Будисава
Пеулић Томе Илија	Вијачани, Прњавор	Будисава
Пјевац Ђуре Илија	-	Будисава
Попадић Ристе Мирко	Вијачани, Прњавор	Будисава
Поповић Димитрија Милан	Вијачани, Прњавор	Будисава
Предојевић Раде Љубомир	Шевар, С. Мост	Будисава
Прерадовић Лазара Пејо	Вијачани, Прњавор	Будисава
Прерадовић Саве Милутин	Вијачани, Прњавор	Будисава
Радошевић Симеона Риста	Вијачани, Прњавор	Будисава
Рајић Младена Рајко	Отпочиваљка, Прњавор	Будисава
Ракић Луке Чедо	Срповци, Прњавор	Будисава
Ракић уд. Милана Драгосава	Отпочиваљка, Прњавор	Будисава
Савић Млађана Теодор	Вијачани, Прњавор	Будисава
Сајић Владимира Бранко	Којчиновац, Бијељина	Будисава
Самарчић Васа Стојан	Вијачани, Прњавор	Будисава
Самац Миле Трипо	Вршани, Прњавор	Будисава
Сомборски Андрије Иван	Гајеви, Прњавор	Будисава
Стокановић Панте Станко	Штрпци, Прњавор	Будисава
Тубак Василија Душан	Прњавор	Будисава
Тутњевић Николе Милан	Штрпци, Прњавор	Будисава
Шелемба Илије Васиљ	Глоговац, Прњавор	Будисава
Шестић Петра Миле	Илова, Прњавор	Будисава
ВАЈСКА, књига 98		
Бабић Миле Миле	Рашиновац, Б. Петровац	Вајска
Бојић Вује Влада	Степен, Гацко	Вајска
Вукадиновић Петра Зора	Рипач, Бихаћ	Вајска
Држић Милана Мица	Бугар, Бихаћ	Вајска
Зобеница Ђуре Зорка	Бугар, Бихаћ	Вајска
Јагодић Стевана Васа	Подови, С. Мост	Вајска

Јуришић Гојка Марко	Сасина, С. Мост	Вајска
Кљајић Илије Богдан	Пишталина, Цазин	Вајска
Ковачевић Јована Пеко	Срђевићи, Гацко	Вајска
Кошутевић Марка Босиљка	Лазарићи, Гацко	Вајска
Малбашевић Николе Милун	Ножичко, Србац	Вајска
Милеусевић Николе Илија	Пувљада, Оточац	Вајска
Милојевић Давида Славко	Рашиновац, Б. Петровац	Вајска
Сејновић Миле Бранко	Рашиновац, Б. Петровац	Вајска
Џомбић Ђорђа Ђока	Слатина, Брчко	Вајска
ВЕПРОВАЦ, књига 103		
Ковачевић Ђуре Вучен	Б. Петровац	Вепровац
Косић Петра Жарко	Лишња, Прњавор	Вепровац
Лојпур Тодора Михајло	Мостар	Вепровац
Плећаш Ловре Мато	Брист, Метковић	Вепровац
Томашин Николе Стеван	Трнопоље, Приједор	Вепровац
Чаваја Илије Николе	Бусовац, Двор	Вепровац
Шунић Ивана Мијо	Брист, Метковић	Вепровац
ВРБАС, књига 113		
Јоковић Шпире Лазар	Дрвар	Нови Врбас
Ковачевић Лазе Миља	Велики Радић, Б. Крупа	Нови Врбас
Николић Ђуре Миле	Шиповљани, Дрвар	Нови Врбас
Новаковић Ђуре Миле	Шиповљани, Дрвар	Нови Врбас
Новосад Ивана Васил	Поточани, Прњавор	Нови Врбас
Радић Трифуна Никола	Језерско, Б. Крупа	Нови Врбас
Рицај Илије Петар	Раковац, Прњавор	Нови Врбас
ГАЈДОБРА, књига 200		
Срез Требиње		
Аеро Гашпара Шпиро	Билећа	Нова Гајдобра
Анђелић Миће Рајко	Дубочани	Нова Гајдобра
Анђушић Ђуре Ђорђе	Поцрње, Љубиње	Нова Гајдобра
Антелевић Луке Сава	Засада	Нова Гајдобра
Антелевић Мирослав Гаврило	Шћенице	Нова Гајдобра
Бабаљ Саве Ратко	Банчићи	Нова Гајдобра
Бајат Илије Милан	Жрвањ	Нова Гајдобра
Бакић Паје Владо	Кртиње	Нова Гајдобра
Бакић Стевана Никола	Трубар, Дрвар	Нова Гајдобра
Баљ Тодора Бошко	Жабица, Љубиње	Нова Гајдобра
Баљ Тодора Јован	Крушевица	Нова Гајдобра
Барзут Тодора Ристо	Сливнице	Нова Гајдобра
Бераћ Милана Даница	Влаке	Нова Гајдобра
Бердовић Бошка Сава	Врпоље	Нова Гајдобра
Борковић Ристе Аћим	Бориловићи	Нова Гајдобра
Бошковић Лазе Илија	Мркоњићи, Љубиње	Нова Гајдобра
Бошковић Симе Јован	Мркоњићи, Љубиње	Нова Гајдобра
Бутулија Јована Васил	Моско, Требиње	Нова Гајдобра

Буцоњић Стевана Јосип	Дражин До	Нова Гајдобра
Вицо Богдана Симо	Ограда	Нова Гајдобра
Војичић Шћепана Драго	Ластва	Нова Гајдобра
Вукићевић Симе Марко	Придворци	Нова Гајдобра
Вуксановић Јовице Стево	Пољице	Нова Гајдобра
Вучуревић Душана Босиљка	Подгљивље	Нова Гајдобра
Вучуревић Ђуре Васо	Подгљивље	Нова Гајдобра
Граховац Симе Ристо	Гржавци	Нова Гајдобра
Гргуревић Лазара Ристо	Турменти	Нова Гајдобра
Грковац Митра Ристо	Гржавци	Нова Гајдобра
Грковић Боже Ристо	Гржавци	Нова Гајдобра
Грче Јована Никола	Грбић	Нова Гајдобра
Гудељ Лазара Лука	Крушевица	Нова Гајдобра
Дабић Ђуре Марко	Жрвањ	Нова Гајдобра
Деретић Васиља Душан	Ораховац	Нова Гајдобра
Драпић уд. Илије Сава	Драпићи	Нова Гајдобра
Дропо Јове Обрен	Мркоњићи	Нова Гајдобра
Дупина Васе Симо	Укшићи	Нова Гајдобра
Ђордан Пере Лука	Дврница	Нова Гајдобра
Ђурић Анте Благоје	Коњско	Нова Гајдобра
Ђурић Јове Илија	Жабица, Љубиње	Нова Гајдобра
Зотовић Стевана Владо	Љубомир	Нова Гајдобра
Зубац Ристе Петар	Тук Божија	Нова Гајдобра
Зубац Спасоја Милош	Тук Божија	Нова Гајдобра
Зубац Спасоја Шћепан	Тук Божија	Нова Гајдобра
Иванковић Бошка Ђоко	Врпоље	Нова Гајдобра
Иванковић Јована Гојко	Брани До	Нова Гајдобра
Иванковић Николе Марко	Врпоље	Нова Гајдобра
Јелић Михајла Лазар	Орашје	Нова Гајдобра
Јелић Симе Петар	Орашје	Нова Гајдобра
Јокановић Ђуре Томо	Требијови	Нова Гајдобра
Кисин Саве Јован	Тули	Нова Гајдобра
Климовић Паје Лазар	Ластва	Нова Гајдобра
Кнежевић Јована Лука	Месари	Нова Гајдобра
Косић Ђоке Благоје	Љубомир	Нова Гајдобра
Косјерина Пере Спасоје	Крушевица	Нова Гајдобра
Кржић Томе Јован	Чичево	Нова Гајдобра
Кујочић Лазара Ратко	Клобук	Нова Гајдобра
Кујочић Николе Млађан	Клобук	Нова Гајдобра
Кураица Богдана Ђуро	Зупци	Нова Гајдобра
Кураица Трифка Јована	Ограда	Нова Гајдобра
Курилић Саве Јово	Драчево	Нова Гајдобра
Куштров Лазе Милан	Мркоњићи	Нова Гајдобра
Лалић Митра Сима	Орашје	Нова Гајдобра

Лончар Ристе Саво	Главско	Нова Гајдобра
Лучић Душана Анђелко	Мркоњићи	Нова Гајдобра
Лучић Лазе Васо	Мркоњићи	Нова Гајдобра
Лучић Ђетка Душан	Крушевица	Нова Гајдобра
Љубенко Симе Коста	Љубомир	Нова Гајдобра
Маслеша Симе Богдан	Пеуље	Нова Гајдобра
Медар Јове Ђуро	Драчево	Нова Гајдобра
Мијановић Јоке Мијајло	Домашево	Нова Гајдобра
Миладиновић Петра Данило	Турменти	Нова Гајдобра
Милаковић Јована Даница	Јасеница, Луг	Нова Гајдобра
Милићевић Ристе Ристо	Неновићи	Нова Гајдобра
Милошевић Петра Ристо	Турани	Нова Гајдобра
Милутиновић уд. Луке Јања	Мркоњићи	Нова Гајдобра
Миљановић Петра Лазар	Врпоље	Нова Гајдобра
Миљановић Радована Обрад	Подвори	Нова Гајдобра
Мискин Мијата Раде	Церовац	Нова Гајдобра
Мрдић Јована Велимир	Оравац	Нова Гајдобра
Пецељ Уроша Алекса	Вођани	Нова Гајдобра
Пиштињат Богдана Марко	Рупе	Нова Гајдобра
Пиштињат Јована Јован	Рупе	Нова Гајдобра
Радић Милоша Васо	Жрмањ	Нова Гајдобра
Ратковић Благоја Аћим	Жељево	Нова Гајдобра
Ратковић Илије Ђуро	Зубци	Нова Гајдобра
Ратковић Томе Марко	Жељево	Нова Гајдобра
Савичић Станише Божо	Рапти	Нова Гајдобра
Савовић Иле Ђорђе	Загора	Нова Гајдобра
Савовић Иле Милан	Загора	Нова Гајдобра
Средановић Андре Јован	Ластва	Нова Гајдобра
Средановић Ђуре Обрад	Јазина	Нова Гајдобра
Средановић Милутина Душан	Ластва	Нова Гајдобра
Станковић Николе Лука	Пољице	Нова Гајдобра
СТИЈАЧИЋ Живка Душан	Клобук	Нова Гајдобра
Тасовац Гаше Чедомир	Паројска Њива	Нова Гајдобра
Тасовац Ђуре Петар	Паројска Њива	Нова Гајдобра
Тасовац Илије Коста	Паројска Њива	Нова Гајдобра
Томовић Стевана Драго	Паројска Њива	Нова Гајдобра
Тркла Боже Петар	Љубомир	Нова Гајдобра
Турањанин Филипа Данило	Вођени	Нова Гајдобра
Ћеранић Саве Томо	Бобовишта	Нова Гајдобра
Ћоровић уд. Милкова Зора	Љубиње	Нова Гајдобра
Черовић Петра Саво	Брова	Нова Гајдобра
Чечур Новице Лазо	Врпоље	Нова Гајдобра
Шараба Гаје Јово	Зупци	Нова Гајдобра
Шигуд Симе Вуле	Срњак	Нова Гајдобра
Шушић Аћима Гојко	Пустипуси	Нова Гајдобра

Срез Гацко		
Бошковић Стевана Коста	Драмешина	Нова Гајдобра
Буха Стеве Драго	Домерке	Нова Гајдобра
Васиљевић Јована Петар	Степен	Нова Гајдобра
Говедарица Јована Митар	Михољаче	Нова Гајдобра
Дамјанац Аћима Митар	Сливља	Нова Гајдобра
Дамјанац Јове Аћим	Сливља	Нова Гајдобра
Дамјанац Мије Благоје	Тарахин	Нова Гајдобра
Дамјанац Симе Радован	Тарахин	Нова Гајдобра
Дамјанац уд. Ђорђа Стана	Бодежишта	Нова Гајдобра
Дивљак Петра Симон	Краварево, Гацко	Нова Гајдобра
Драгумило Трифка Годор	Берушица	Нова Гајдобра
Драгумило Трифка Томо	Берушица	Нова Гајдобра
Жарковић Анте Душан	Бодежишта	Нова Гајдобра
Жарковић Анте Трифко	Бодежишта	Нова Гајдобра
Зиројевић Гаје Вукашин	Браичевићи	Нова Гајдобра
Зиројевић Гаје Филип	Браичевићи	Нова Гајдобра
Зиројевић Ђола Ђорђе	Браичевићи	Нова Гајдобра
Ковачевић Ђоке Раде	Бодежишта	Нова Гајдобра
Ковачевић Мијајла Шћепан	Срђевићи	Нова Гајдобра
Копривица Васиља Никола	Градина	Нова Гајдобра
Лажетић Новака Момчило	Добрељи	Нова Гајдобра
Мастиловић Остоје Вељко	Изгори	Нова Гајдобра
Милинковић Милана Војин	Липник	Нова Гајдобра
Окиљевић Симе Богдан	Платице	Нова Гајдобра
Петковић Ђуре Крсто	Бодежишта	Нова Гајдобра
Ребић уд. Обрена Милица	Рудо Поље	Нова Гајдобра
Савић Павла Момчило	Жањевица	Нова Гајдобра
Стојановић Шћепана Јован	Гарева	Нова Гајдобра
Терзић Љубомира Аница	Бодежишта	Нова Гајдобра
Црногорац Митра Благоје	Казанци	Нова Гајдобра
Шаровић Малише Аћим	Пржине	Нова Гајдобра
Шуша Томе Илија	Кљеуга	Нова Гајдобра
Срез Чапљина		
Буквић Дамјана Радован	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Буквић Златоја Милан	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Буквић Манојла Мара	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Буквић Марка Бранко	Побрђе, Чапљина	Нова Гајдобра
Буквић Николе Анђа	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Буквић Стане Трифко	Побрђе, Чапљина	Нова Гајдобра
Буквић Шћепана Никола	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Вукосав Лазара Максим	Побрђе, Столац	Нова Гајдобра
Вулић Јакова Данаца	Гибела, Чапљина	Нова Гајдобра
Гаћић Јове Мирко	Рјечице	Нова Гајдобра

Жарковић Дамјана Перо	Рјечице	Нова Гајдобра
Жарковић Душана Цвијо	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Жарковић Илије Лука	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Жарковић Јове Огњен	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Жарковић Луке Данило	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Жарковић Луке Илија	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Жарковић Николе Чедомир	Рјечице	Нова Гајдобра
Жарковић Пере Милан	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Жарковић Симе Никола	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Ијачић Љубе Спасенија	Тасовићи	Нова Гајдобра
Карадеглић Душана Мара	Рјечице	Нова Гајдобра
Комад Милоша Мара	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Комад Михајла Арсен	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Комад Ристе Мара	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Надаждин Јове Гојко	Пребиловци	Нова Гајдобра
Павловићан Илије Иван	Градац	Нова Гајдобра
Рељић Станка Коса	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Ћук Лазе Станко	Горње Храсно	Нова Гајдобра
Срез Столац		
Бијелић уд. Данилова Мара	Дубочица, Љубиње	Нова Гајдобра
Васковић Васе Гојко	Струпићи	Нова Гајдобра
Вукојевић уд. Мирка Ива	Љубушки	Нова Гајдобра
Вулић Јакова Даница	Габела	Нова Гајдобра
Грбо Вељка Гаврило	Кубаш	Нова Гајдобра
Драговић Андре Сава	Хргуд	Нова Гајдобра
Жутковић Николе Драго	Влаховићи	Нова Гајдобра
Жутковић Пере Ђоко	Влаховићи	Нова Гајдобра
Кашиковић Видоја Бошко	Влаховићи	Нова Гајдобра
Кашиковић Видоја Душан	Влаховићи	Нова Гајдобра
Кашиковић Тодора Мирко	Дабрица	Нова Гајдобра
Куљић Јована Радован	Трусина	Нова Гајдобра
Куљић Спасоја Раде	Трусина	Нова Гајдобра
Куљић Трифка Гојко	Трусина	Нова Гајдобра
Леро Глигора Шпиро	Билећа	Нова Гајдобра
Миливојевић Николе Томо	Меча	Нова Гајдобра
Мићић Пере Душан	Вардуша	Нова Гајдобра
Мишковић Николе Милан	Хатељи	Нова Гајдобра
Перишић Јована Никола	Бивоље Брдо	Нова Гајдобра
Рупар Николе Божо	Трусина	Нова Гајдобра
Самарција Видоја Гојко	Хргуд	Нова Гајдобра
Солдо Душана Славко	Сузина	Нова Гајдобра
Шаин Светозара Роса	Габела	Нова Гајдобра
Срез Дрвар		
Бабић Стевана Лука	Трубар	Нова Гајдобра
Бабић уд. Петра Анђа	Трубар	Нова Гајдобра

Бакић Стевана Никола	Грубишно Поље	Нова Гајдобра
Бурсаћ Дамјана Вукосав	Каменица	Нова Гајдобра
Бурсаћ Дамјана Симо	Д. Врточе	Нова Гајдобра
Граховац Јована Миле	Бастаси	Нова Гајдобра
Грубор Ањима Миле	Бастаси	Нова Гајдобра
Грубор Вида Симо	Бастаси	Нова Гајдобра
Грубор Јована Стеван	Бастаси	Нова Гајдобра
Грубор Михајла Недељко	Бастаси	Нова Гајдобра
Јовић Јована Мића	Тичево	Нова Гајдобра
Карановић Илије Никола	Велико Очијево, Дрвар	Нова Гајдобра
Карановић Милана Душан	Гудавац, Б. Крупа	Нова Гајдобра
Карановић уд. Ђуке Мара	Трубар	Нова Гајдобра
Кнежевић Јове Илија	Трубар	Нова Гајдобра
Кртинић Луке Милан	Дољани, Бихаћ	Нова Гајдобра
Кукољ Миће Стеван	Бастаси	Нова Гајдобра
Кукољ Петра Мирко	Бастаси	Нова Гајдобра
Кукољ Петра Сава	Бастаси	Нова Гајдобра
Мајсторовић уд. Стевана Милица	Суваја, Б. Петровац	Нова Гајдобра
Маринковић Раде Симо	Дрвар	Нова Гајдобра
Поповић уд. Николе Вера	Дрвар	Нова Гајдобра
Радун Јована Бојан	Подих	Нова Гајдобра
Радун Јована Илија	Подих	Нова Гајдобра
Радун Миле Јован	Подих	Нова Гајдобра
Родић Николе Божо	Трубар	Нова Гајдобра
Родић Николе Бранко	Трубар	Нова Гајдобра
Родић Николе Никола	Трубар	Нова Гајдобра
Родић Стеве Стана	Трубар	Нова Гајдобра
Родић уд. Јове Анђа	Трубар	Нова Гајдобра
Родић уд. Јована Сава	Трубар	Нова Гајдобра
Сабљић Пере Никола	Каменица	Нова Гајдобра
Сабљић Пере Периша	Каменица	Нова Гајдобра
Срдић Илије Милан	Дрвар	Нова Гајдобра
Трнинић Илије Јован	Трубар	Нова Гајдобра
Шевић Илије Јован	Дрвар	Нова Гајдобра
Штрбац Васе Милош	Штрбачка Жупа	Нова Гајдобра
Срез Босански Петровац		
Дошен Милоша Гојко	Теочак, Бихаћ	Нова Гајдобра
Дрљача Ђуре Миле	село непознато	Нова Гајдобра
Кецман Стевана Милан	Дринић	Нова Гајдобра
Ковачевић Давида Рајко	Вођеница	Нова Гајдобра
Лајић Раде Ђуро	Бјелај	Нова Гајдобра
Мајсторовић Раде Милан	Суваја	Нова Гајдобра
Мајсторовић Раде Годор	Суваја	Нова Гајдобра

Ступар Давида Гојко	Вођеница	Нова Гајдобра
Срез Босанско Грахово		
Бацаловић Игњата Миле	Тишковац	Нова Гајдобра
Бацаловић Игњата Никола	Тишковац	Нова Гајдобра
Бацаловић Игњата Сима	Тишковац	Нова Гајдобра
Бобић Николе Стеван	Тишковац	Нова Гајдобра
Шушњица Јована Владета	Тишковац	Нова Гајдобра
Шушњица Јована Никола	Тишковац	Нова Гајдобра
Шушњица Јована Петар	Тишковац	Нова Гајдобра
Срез Босанска Крупа, Сански Мост		
Вукота Пантелије Јован	Војскова, Б. Дубица	Нова Гајдобра
Зеџ Ђорђа Милан	Босанска Крупа	Нова Гајдобра
Зорић Бојана Мирко	Тук Божија, С. Мост	Нова Гајдобра
Ничић Павла Марко	Босанска Крупа	Нова Гајдобра
Ђулибрк Јована Јанко	Главица, Босанска Крупа	Нова Гајдобра
Ђулибрк Остоје Драган	Главица, Босанска Крупа	Нова Гајдобра
Ђулибрк Стојана Марија	Главица, Босанска Крупа	Нова Гајдобра
Ђулибрк Тодора Мирко	Главица, Босанска Крупа	Нова Гајдобра
Ђулибрк Томе Сава	Главица, Босанска Крупа	Нова Гајдобра
Штрбац Марка Петар	Главица, Босанска Крупа	Нова Гајдобра
Штрбац уд. Николе Гроздана	Љусина	Нова Гајдобра
Срез Јајце		
Јарић Шпире Богдан	Надпоље, Јајце	Нова Гајдобра
Јокић Милоша Душан	Надпоље	Нова Гајдобра
Јокић Шпире Богдан	Јањ	Нова Гајдобра
Ђоровић Видоја Данило	Капавица, Љубиње	Нова Гајдобра
Џомбета Ристе Спасоје	Берковићи, Столац	Нова Гајдобра
СТАРА ГАЈДОБРА, књига 270		
Срез Невесиње		
Авдаловић Миров Благоје	Дрежањ	Гајдобра
Андријашевић Николе Гашо	Лукавац	Гајдобра
Антелъ Бошка Фима	Здравчић	Гајдобра
Аћимовић Михајла Живко	Биоград	Гајдобра
Аћимовић Михајла Коста	Биоград	Гајдобра
Аћимовић Михајла Никола	Биоград	Гајдобра
Аџић Јакова Никола	Батковићи	Гајдобра
Аџић Пере Милован	Батковићи	Гајдобра
Бабалъ Стевана Данило	Ристовац	Гајдобра
Бачина Бошка Рајко	Удрезње	Гајдобра
Бачина Лазара Мирко	Удрезње	Гајдобра
Бачина Николе Дамјан	Удрезње	Гајдобра
Бачина Тодора Бранко	Удрезње	Гајдобра
Богдановић Илије Душан	Борач	Гајдобра
Богдановић Милутина Петар	Борач	Гајдобра
Богдановић Петра Васа	Борач	Гајдобра

Богдановић уд. Николе Анђа	Борач	Гајдобра
Бошњак Саве Јово	Бојиште	Гајдобра
Вујадиновић Мијата Богољуб	Удрешње	Гајдобра
Вујадиновић Обрада Милорад	Удрешње	Гајдобра
Вујичић Миће Спасоје	Оцак Рас	Гајдобра
Вуковић Јефте Обрад	Рогаче	Гајдобра
Вуковић Мате Стеван	Рогаче	Гајдобра
Вуковић Митра Урош	Стране, Борач	Гајдобра
Вуковић Спасоја Никола	Улог, Стране, Борач	Гајдобра
Вуковић уд. Петка Јована	Зови До	Гајдобра
Вукоје Симе Благоје	Трусина	Гајдобра
Вучинић Томе Илија	Обрња	Гајдобра
Говедарица Гаврила Данило	Обаљ	Гајдобра
Говедарица Трипков Ђуро	Обаљ	Гајдобра
Голијанин Милана Петар	Језеро	Гајдобра
Граовац уд. Јефте Роса	Рогаче	Гајдобра
Граховац Алексе Никола	Лукавац	Гајдобра
Граховац Јове Гојко	Лукавац	Гајдобра
Грубачић Луке Ђуро	Раст	Гајдобра
Даковић Миће Милан	Лукавац	Гајдобра
Дамјанац Боже Бориша	Шипачно	Гајдобра
Дачина Мирко	Удрешње	Гајдобра
Драговић Вука Обрен	Биоград	Гајдобра
Драговић Ристе Благоје	Удрешње	Гајдобра
Драшковић Пеје Сава	Слато	Гајдобра
Ђерић Благоја Јован	Биоград, Невесиње	Гајдобра
Жарковић Вукана Гојко	Крушчица	Гајдобра
Жарковић Лазе Драгић	Крушчица	Гајдобра
Жарковић Петка Вељко	Крушчица	Гајдобра
Зировац Ристе Ђока	Рабина	Гајдобра
Зиројевић Момиров Ђетко	Рабина	Гајдобра
Зубац Лазара Јован	Горњи Дрежањ	Гајдобра
Зуровац Михе Анђелко	Рабина	Гајдобра
Зуровац Ристе Јанко	Горњи Дрежањ	Гајдобра
Ивезић Илије Обрад	Зови До	Гајдобра
Ивезић уд. Васова Цвијета	Зови До	Гајдобра
Ивковић Ђоке Миле	Дрежањ	Гајдобра
Ивковић Петра Васо	Оцаци	Гајдобра
Ивковић Симе Илија	Доњи Дрежањ	Гајдобра
Илић Обрада Божо	Лукавац	Гајдобра
Јањић Пере Милош	Горанци	Гајдобра
Јањић уд. Марка Даринка	Растовац	Гајдобра
Јокановић уд. Васова Савета	Мало Поље	Гајдобра
Каришик Митра Душан	Борач	Гајдобра

Кљакић Аћима Данило	Удрежње	Гајдобра
Кљакић Јована Пеко	Удрежње	Гајдобра
Кљакић Митра Јово	Удрежње	Гајдобра
Кљакић Стојана Тодор	Удрежње	Гајдобра
Кљакић Тетка Аћим	Удрежње	Гајдобра
Кљакић Тетка Илија	Удрежње	Гајдобра
Ковач Гавре Бошко	Улог	Гајдобра
Ковачевић Благоје	Риља	Гајдобра
Ковачевић Живка Ђорђе	Луковице	Гајдобра
Ковачевић Новичин Мирко	Биоград	Гајдобра
Кравић Бошка Јован била Мара	Милановац, Ј. Паланка	Гајдобра
Кулаш Обрена Тодор	Озаци	Гајдобра
Кулиџан Спасоја Душан	Зиројевић	Гајдобра
Кулић Ристе Љубо	Трусина	Гајдобра
Лажетић Јована Гојко	Залом	Гајдобра
Лажетић Јовице Бошко	Кнежка	Гајдобра
Лакета Ђоке Максим	Колешко	Гајдобра
Марковић Бошка Јока	непознато	Гајдобра
Марковић Максима Лазо	Умчани	Гајдобра
Марковић Марка Видо	Умчани	Гајдобра
Матковић Бранка Роса	Богодо	Гајдобра
Матковић Лазара Ристо	Богодо	Гајдобра
Матковић Максима Јанко	Богодо	Гајдобра
Матковић Митра Риста	Богодо	Гајдобра
Матковић Спасоја Стана	Богодо	Гајдобра
Милановић Ђуре Петар	Богодо	Гајдобра
Миловић Пере Благоје	Луковице	Гајдобра
Милошевић Милоша Илија	Батковићи	Гајдобра
Мићевић уд. Радослава Мара	Удрежње	Гајдобра
Настић Благоја Владо	Залом	Гајдобра
Окука Томе Васо	Борач	Гајдобра
Паровић Раде Лазар	Биоград	Гајдобра
Пашајлић Гојко	Луковице	Гајдобра
Пашајлић Јована Алекса	Луковице	Гајдобра
Појужина Видака Спасенија	Биоград	Гајдобра
Појужина Илије Пеко	Биоград	Гајдобра
Поповић Ђуре Илија	Бусевић, Б. Крупа	Гајдобра
Продановић Анте Рајко	Залом	Гајдобра
Пуача Лазе Гојко	Рабина	Гајдобра
Пудар Илије Лазо	Рабина	Гајдобра
Пудар Које Перо	Рабина	Гајдобра
Пудар Спасоја Славко	Рабина	Гајдобра
Пудар уд. Бранкова Мара	Рабина	Гајдобра
Радвановић Боже Јефто	Луковице	Гајдобра
Радвановић Луке Петар	Луковице	Гајдобра

Радовановић Мирка Милан	Луковице	Гајдобра
Радуловић Михајло Благоје	Бежђеђе	Гајдобра
Ратковић уд. Драго Коса	Миљевац	Гајдобра
Реповић Глигора Драго	Лапчевина	Гајдобра
Савић Годора Лазар	Порије	Гајдобра
Самарцић Гојка Чедо	Трусина	Гајдобра
Самарцић Новица	Риља	Гајдобра
Саматовић Илије Вукан	Бојишта	Гајдобра
Солдо Бошка Обрен	Шеховина	Гајдобра
Спремо Игњата Бјелан	Биоград	Гајдобра
Спремо Лазара Милутин	Биоград	Гајдобра
Стојановић Благоја Мирко	Шипачно	Гајдобра
Стојановић Милана Јагош	Шипачно	Гајдобра
Таминција Вуле Стеван	Бежђеђе	Гајдобра
Таминција Душана Михајло	Удрезње	Гајдобра
Таминција Обрада Влада	Удрезње	Гајдобра
Товаришић Јанка Цвијета	Драмишево	Гајдобра
Торовић Митра Ратко	Рогаче	Гајдобра
Умковић Ђоке Милан	Оцак	Гајдобра
Фрновић Николе Милутин	Биоград	Гајдобра
Хаџић Ђоке Никола	Батковићи	Гајдобра
Хаџић Пере Мирко	Батковићи	Гајдобра
Цвијетић Обрада Радован	Лукавац	Гајдобра
Чабрило Илија Мирко	Заборани	Гајдобра
Чабрило Јове Бошко	Јасена	Гајдобра
Чабрило Видоја Ђорђе	Јасена	Гајдобра
Чалија Анте Коста	Трусина	Гајдобра
Чалија Јованова Вида	Зијемље	Гајдобра
Чалија Стојана Миленко	Зијемље	Гајдобра
Човило Васка Никола	Невесиње	Гајдобра
Чупковић Симе Радован	Удрезње	Гајдобра
Чутковић Лазара Јанко	Удрезње	Гајдобра
Шаматовић Вуле	Бојишта	Гајдобра
Шкипина уд. Јове Милица	Удрезње	Гајдобра
Срез Мостар		
Антелъ Илије Лазо	Врапчићи	Гајдобра
Антелъ Јове Стојан	Зијемље	Гајдобра
Аћимовић Луке Марко	Потоци	Гајдобра
Бјелица Јове Перо	Кубаш	Гајдобра
Бозало Пере Чедо	Обаљ	Гајдобра
Бојанић Лазе Ђорђе	Богодол	Гајдобра
Бојанић Луке Митар	Богодол	Гајдобра
Бошковић Илије Спасоје	Ходбина	Гајдобра
Братић Лазара Никола	Унчани	Гајдобра

Брстина Јове Милутин	Јариште	Гајдобра
Брстина Јове Лазар	Јариште	Гајдобра
Буторац Гашпара Мато	Врапчићи	Гајдобра
Вукановић Душана Чедо	Добромири	Гајдобра
Вуковић Јове Љубо	Ходбина	Гајдобра
Вуковић Лазара Саво	Ходбина	Гајдобра
Вуковић Панте Риста	Ходбина	Гајдобра
Вучић Ристе Анђа	Врапчићи	Гајдобра
Гатало Милована Ристо	Потоци	Гајдобра
Гаћић Видоја Анђелко	Житомислић	Гајдобра
Главаш Мишка Перо	Ходбина	Гајдобра
Глоговац Стевана Гојко	Пустољани, Невесиње	Гајдобра
Гушић Гајо Митар	Братач	Гајдобра
Дабић Марка Душан	Потоци	Гајдобра
Драшковић Спасоја Живко	Словиња	Гајдобра
Зуровац Михе Анђелко	Рабина	Гајдобра
Зуровац Ристе Ђоко	Рабина	Гајдобра
Иванишевић Лазе Лука	Горанци	Гајдобра
Иванишевић Марка Јован	Горанци	Гајдобра
Иванишевић Николе Васо	Горанци	Гајдобра
Иванишевић Пере Ђорђе	Богодол	Гајдобра
Иванишевић Шћепана Којо	Богодол	Гајдобра
Јањић Лазара Јово	Банчићи, Љубиње	Гајдобра
Јањић Луке Тодор	Рашка Гора	Гајдобра
Јањић Мије Сава	Богодол	Гајдобра
Јањић Митра Марко	Рашка Гора	Гајдобра
Јањић Николе Ђурђа	Рашка Гора	Гајдобра
Јањић Пере Јово	Рашка Гора	Гајдобра
Јањић Симе Никола	Рашка Гора	Гајдобра
Јањић Спасе Јово	Горанци	Гајдобра
Јеремић Васе Пера	Мекоч	Гајдобра
Јокановић уд. Ристова Јованка	Мало Поље	Гајдобра
Кајго Јове Милан	Губавица	Гајдобра
Кузман Милана Милован	Мало Поље	Гајдобра
Кузман Симе Аћим	Мало Поље	Гајдобра
Кузман уд. Лазара Сава	Мало Поље	Гајдобра
Кузман Шћепана Гојко	Мало Поље	Гајдобра
Куртеш Гаврилова Риста	Кутиливач	Гајдобра
Куртеш Ђорђа Мара	Кутиливач	Гајдобра
Куртеш Јована Стојан	Кутиливач	Гајдобра
Куртеш Лазара Ристо	Кутиливач	Гајдобра
Куртеш Трипе Драго	Кутиливач	Гајдобра
Куртеш Трипе Сава	Кутиливач	Гајдобра
Куртеш уд. Гаврила Риста	Кутиливач	Гајдобра
Лажетић Јована Гојко	Крајковићи, Дреница	Гајдобра

Лечић Марка Стеван	Потоци	Гајдобра
Лечић Митра Младен	Зијемље	Гајдобра
Лечић уд. Ристе Даница	Зијемље	Гајдобра
Матковић Лазара Ристо	Богодол	Гајдобра
Матковић Митра Риста	Богодол	Гајдобра
Матковић Петра Лазар	Богодол	Гајдобра
Матковић Спасоја Стојан	Богодол	Гајдобра
Матковић Шћепана Ђуро	Богаја	Гајдобра
Матрак Ристе Јевто	Ријечице	Гајдобра
Мискин Николе Лазар	Врапчићи	Гајдобра
Мискин Саве Стана	Зијемље	Гајдобра
Митровић Панте Милан	Равне	Гајдобра
Михић Саве Милан	Ходбина	Гајдобра
Новчић Илије Обрен	Врањско	Гајдобра
Пантић уд. Митра Даница	Мало Поље	Гајдобра
Пецељ Вукана Ђорђе	Дрвеница	Гајдобра
Попадић Марка Душан	Ходбина	Гајдобра
Праменко Ристе Ристо	Седлари	Гајдобра
Прусина Илије Благоје	Житомислић	Гајдобра
Пудар Бранка Мара	Рабина	Гајдобра
Пудар Васе Мирко	Рабина	Гајдобра
Пудар Илије Лазо	Рабина	Гајдобра
Пудар Које Перо	Рабина	Гајдобра
Рачић Јеремије Мирко	Зијемље	Гајдобра
Рачић Крсте Јаков	Зијемље	Гајдобра
Рачић Митра Данило	Зијемље	Гајдобра
Рачић Миће Стана	Зијемље	Гајдобра
Самарцић Петра Мирко	Љути До	Гајдобра
Сандић Ђурице Саво	Хатељи	Гајдобра
Сандић Ђурице Трипо	Дабрица	Гајдобра
Скаво Војислав	непознато	Гајдобра
Стојановић Јолова Сава	Дрежањ	Гајдобра
Телебак Симе Јово	Рови	Гајдобра
Терзић уд. Драге Митра	Бодежишта	Гајдобра
Терзић уд. Лазарева Јованка	Пустољане	Гајдобра
Тришић Јована Стојан	Потоци	Гајдобра
Хербез Ристе Ђорђе	Добрч	Гајдобра
Челија Ристе Лазар	Зијемље	Гајдобра
Чупковић Лазара Јанко	Удрезње	Гајдобра
Шкоро Ристе Паво	Баћевићи	Гајдобра
Шупљоглав уд. Ђокова Митра	Ортијеш	Гајдобра
Шутић Душана Саво	Добрч	Гајдобра
Шутић Ђуре Бранко	Добрч	Гајдобра

Срез Љубиње		
Анђушић Митра Симо	Пожарно	Гајдобра
Бајало Стојана Трифко	Котари	Гајдобра
Бајат Аћима Јован	Жрвањ	Гајдобра
Бакмаз Јове Данило	Седлари	Гајдобра
Бакмаз Лазара Тома	Дријежањ	Гајдобра
Бакмаз Мије Ристо	Седлари	Гајдобра
Бакмаз Саве Петар	Седлари	Гајдобра
Баљ Томе Душан	Жабица	Гајдобра
Баљ Ћетка Ристо	Жабица	Гајдобра
Бокић Петра Мирко	Богодол	Гајдобра
Боро Саве Јово	Струјићи	Гајдобра
Бошковић Видоја Тодор	Мркоњићи	Гајдобра
Бошковић Ђуре Никола	Мркоњићи	Гајдобра
Бошковић Ристе Ристо	Мркоњићи	Гајдобра
Буђан Вучка Перо	Жавово	Гајдобра
Вукановић Луке Лука	Добромир	Гајдобра
Вукановић Саве Милан	Добромир	Гајдобра
Вукановић Саве Мирко	Добромир	Гајдобра
Вучић Лазара Обрен	Влаховићи	Гајдобра
Гаћина Саве Тодор	Жабица, Љубиње	Гајдобра
Глухајић Мије Анђелко	Дрињани	Гајдобра
Гредо Лазара Мијо	Галичићи	Гајдобра
Грче Јове Петар	Врачево	Гајдобра
Губачић Мате Иван	Градац	Гајдобра
Дангубић Луке Стојан	Жрвањ	Гајдобра
Дангубић уд. Радованова Ђурђа	Жрвањ	Гајдобра
Делић Ристе Перо	Грмљани	Гајдобра
Дерикучка Бошка Лука	Величани	Гајдобра
Дерикучка Луке Јована	Величани	Гајдобра
Ђордан Станка Шћепо	Дрсница	Гајдобра
Ђордан Трифка Ћетко	Дрсница	Гајдобра
Зердо Петра Сава	Пољица	Гајдобра
Ковач Јове Ђорђе	Гриљаш	Гајдобра
Ковач Крсте Милован	Грмљани	Гајдобра
Косовић Бранка Јово	Седлари	Гајдобра
Косовић Михе Ђуро	Драчево	Гајдобра
Круљ Јове Душан	Ранковци	Гајдобра
Курилић Ђуре Лазо	Грмљани	Гајдобра
Курилић Пере Милослав	Врачево	Гајдобра
Лакић Јове Данило	Грмљани	Гајдобра
Лакић Пере Ђуро	Грмљани	Гајдобра
Ламбета уд. Ћеткова Мара	Ламбета, Бобани	Гајдобра
Лучић Васе Спасоје	Крушевица	Гајдобра
Лучић уд. Шћепана Крстиња	Жабица	Гајдобра

Марковић Јове Никола	Мркоњићи	Гајдобра
Марковић Мије Илија	Дрежањ	Гајдобра
Маслеша Јована Ристо	Туља	Гајдобра
Мијановић Ристе Владо	Капавица	Гајдобра
Миљевић уд. Ристова Милица	Пољице	Гајдобра
Михић Ристе Благоје	Банчићи	Гајдобра
Новокмет Николе Милан	Дубочица	Гајдобра
Ножица уд. Теткова Стана	Галичићи	Гајдобра
Ножица Саве Данило	Галичићи	Гајдобра
Обрадовић Јове Тетко	Седлари	Гајдобра
Обрадовић Саве Васо	Седлари	Гајдобра
Павловић Јове Милош	Мркоњићи	Гајдобра
Павловић Лазе Ристо	Мркоњићи	Гајдобра
Перишић Јове Милан	Грмљани	Гајдобра
Пецељ Вукана Ђорђе	Капавица	Гајдобра
Пецељ Стевана Данило	Дрвеница	Гајдобра
Пешко Јове Илија	Корита	Гајдобра
Пјанић Ристе Вуко	Грмљани	Гајдобра
Пјанић Ристе Саво	Грмљани	Гајдобра
Пјанић Ристе Шћепо	Грмљани	Гајдобра
Поповић Јоке Данило	Жаково	Гајдобра
Поробић Богдана Вуко	Горогаше	Гајдобра
Поробић Јове Ново	Горогаше	Гајдобра
Прибишић Илије Саво	Драчево	Гајдобра
Радоња Ристе Мијо	Пољице	Гајдобра
Радуловић Јове Божо	Туље	Гајдобра
Радуловић Мићана Ђоко	Туље	Гајдобра
Рундић Мије Јово	Драчево	Гајдобра
Самоцјан Којо Божо	Мишљен	Гајдобра
Сетенчић уд. Јове Стана	Драчево	Гајдобра
Сикимић Марка Бориша	Жрвањ	Гајдобра
Сикимић Спасоја Милан	Влаховићи	Гајдобра
Сикимић уд. Лукина Петруша	Жрвањ	Гајдобра
Сировина Ристе Јово	Горогаше	Гајдобра
Сировина Тодора Милан	Горогаше	Гајдобра
Станковић уд. Јовова Риста	Пољице	Гајдобра
Таћић Филипа Тетко	Дрежањ	Гајдобра
Тук уд. Спасојева Милица	Крајпоље	Гајдобра
Чичковић Ђуре Илија	Шћеница	Гајдобра
Шарић Живка Недељко	Грмљани	Гајдобра
Шијаковић Саве Душан	Дубочица	Гајдобра
Шкарамуша Никола	Циприне	Гајдобра
Шкорић Милоша Вељко	Банчићи	Гајдобра
Шушић Николе Анђелко	Пустипуси	Гајдобра

Шушић Ристе Мирко	Пустипуси	Гајдобра
Срез Столац		
Аврамовић Миће Јован	Влаховићи	Гајдобра
Антуновић Митра Душан	Клечак, Добра	Гајдобра
Батинић Јакова Михаило	Клечак, Добра	Гајдобра
Бјелица Мила Ђуро	Добра	Гајдобра
Бјелица Милутина Никола	Меча	Гајдобра
Бјелица Милутина Новица	Меча	Гајдобра
Бјелица Стевана Чедо	Дабрица	Љути До
Бјелица Ћетко Васо	Дабрица	Гајдобра
Бјелица уд. Јована Гоша	Дабрица	Гајдобра
Буквић Јована Данило	Дабрица	Гајдобра
Вујиновић Трифка Ђорђе	Дрвеница	Гајдобра
Вуковић Ђуре Перо	Оцак, Дабрица	Гајдобра
Вукосав уд. Ђокова Љуба	Дабрица	Гајдобра
Вукосав уд. Илије Мара	Поплат	Гајдобра
Вучуровић уд. Трипова Коса	Дабрица	Гајдобра
Гордић Бошка Анђелко	Дабрица	Гајдобра
Гордић Вукана Саво	Дабрица	Гајдобра
Гордић Јефта Михо	Дабрица	Гајдобра
Гордић Митра Симо	Дабрица	Гајдобра
Грк Николе Илија	Дабрица	Гајдобра
Добранић уд. Видова Стана	Дабрица	Гајдобра
Добранић уд. Матова Цвијета	Дабрица	Гајдобра
Домазет Косте Милослав	Влаховићи	Гајдобра
Домазет уд. Миланова Јока	Предоље	Гајдобра
Дурић Јусуфа Омер	Опличић	Гајдобра
Дутина уд. Бранкова Анђа	Дабрица	Гајдобра
Дутина уд. Трипова Даринка	Љути До	Гајдобра
Ђурица Вукана Анђелко	Дабрица	Гајдобра
Ђурица Вукана Илија	Дабрица	Гајдобра
Ђурица Илије Јовиша	Дабрица	Гајдобра
Ђурица Које Душан	Дабрица	Гајдобра
Ђурица уд. Шћепанова Коса	Дабрица	Гајдобра
Ивеља Јована Марко	Дабрица	Гајдобра
Ивеља Михајла Ђоко	Дабрица	Гајдобра
Ивеља уд. Бранкова Госпава	Дабрица	Гајдобра
Јелачић Новице Божидар	Дабрица	Гајдобра
Кнежевић Дане Никола	Помазацин, Косово	Гајдобра
Комад Пере Никола	Хргуд	Гајдобра
Крунић Бошка Стојан	Влаховићи	Гајдобра
Крунић Ђуре Владо	Влаховићи	Гајдобра
Крунић Јове Спасо	Влаховићи	Гајдобра
Крунић Лазара Мирко	Влаховићи	Гајдобра
Медан Ђоке Илија	Пољице	Гајдобра

Медан Николе Марко	Пољице	Гајдобра
Медан Огњена Гојко	Дабрица	Гајдобра
Медан Пере Милан	Пољице	Гајдобра
Медан Ристе Саво	Дабрица	Гајдобра
Медан Трифка Милан	Пољице	Гајдобра
Миливојевић Васе Илија	Дабрица	Гајдобра
Миливојевић Јове Шћепан	Дабрица	Гајдобра
Милићевић Гаврила Гојко	Хргуд	Гајдобра
Милошевић Миле Лука	Влаховићи	Гајдобра
Михић Пере Саво	Дабрица	Гајдобра
Михић Ристе Милан	Предоље	Гајдобра
Мишковић Шћепана Стана	Дабрица	Гајдобра
Павић Тодора Мирко	Хргуд	Гајдобра
Пивац Пере Раде	Влаховићи	Гајдобра
Пивац Трифко Данило	Кубаш	Гајдобра
Радош Јована Лазар	Крушево	Гајдобра
Ружић Николе Славко	Поплат	Гајдобра
Самарцић Ђуре Мишко	Дабрица	Гајдобра
Самарцић Милана Новица	Риља	Гајдобра
Самарцић Пере Симо	Љути До	Гајдобра
Самарцић Пере Тодор	Дабрица	Гајдобра
Самарцић Петра Мирко	Љути До	Гајдобра
Самарцић Саве Владо	Трусина	Гајдобра
Самарцић уд. Васова Јованка	Дабрица	Гајдобра
Самарцић уд. Пекова Стана	Дабрица	Гајдобра
Сандић Ђурице Никола	Батковићи	Гајдобра
Сикимић Спасоја Милан	Дрвеница	Гајдобра
Суџум Луке Ћетко	Дабрица	Гајдобра
Терзић Аћима Ђоко	Дабрица	Гајдобра
Топаловић Ристе Спасоје	Хргуд	Гајдобра
Чалија Јове Мирко	Зијемље	Гајдобра
Чолић уд. Војислава Коса	Влаховићи	Гајдобра
Шакота Андрије Радован	Корита	Гајдобра
Шакота Ристе Мара	Тријебањ	Гајдобра
Шакота уд. Бошкова Јока	Тријебањ	Гајдобра
Шакота уд. Владова Драгиња	Тријебањ	Гајдобра
Шакота уд. Гојкова Стана	Козице	Гајдобра
Шарић Ристе Ристо	Тријебањ	Гајдобра
Срез Билећа		
Албијанић Васиља Ристо	Баљци	Гајдобра
Бајчетић Драге Вукота	Мирковићи	Гајдобра
Бајчетић уд. Павла Аница	Мирковићи	Гајдобра
Башић Ристе Јован	Башићи, Бобани	Гајдобра
Биберцић Гаврила Јефто	Врањска	Гајдобра

Биберцић Миле Радослав	Врањска	Гајдобра
Бјелица Михајла Милија	Корита	Гајдобра
Бјелица уд. Шћепанова Мара	Корита	Гајдобра
Бојовић Јована Никола	Подгорје	Гајдобра
Братић Луке Обрен	Унчани, Брестиње	Гајдобра
Вујовић Ђуре Славко	Засада, Врањска	Гајдобра
Вујовић Марка Благоје	Врањска	Гајдобра
Вујовић Михајла Бранко	Засада	Гајдобра
Вујовић Стевана Мирко	Засада	Гајдобра
Вучковић Ристе Лука	Богдашићи	Гајдобра
Гаћина Петра Мирко	Мека Груда	Гајдобра
Гаћина уд. Новака Стоја	Мека Груда	Гајдобра
Дедијер Новице Видо	Чепелица	Гајдобра
Дедијер уд. Јованова Обренија	Чепелица	Гајдобра
Ждрале Илије Гојко	Баљци	Гајдобра
Звијер Вукала Мићо	Врањска	Гајдобра
Илић Михајла Милован	Дола	Гајдобра
Капор Спасе Анђа	Љубишић	Гајдобра
Кардум Васе Петар	Рапти	Гајдобра
Кукић Ристе Максим	Баљци	Гајдобра
Кундачина Раде Гаврило	Пријешне	Гајдобра
Курдулија Ћетка Илија	Корита	Гајдобра
Лубурић Милоша Обрад	Корита	Гајдобра
Милићевић Спасоја Раде	Подосоје	Гајдобра
Милићевић Трипе Гашо	Звијерина	Гајдобра
Новчић Илије Обрен	Врањска	Гајдобра
Новчић Крсте Велимир	Врањска	Гајдобра
Поробић Јовице Ристо	Горогаше	Гајдобра
Поробић Обрена Томо	Горогаше	Гајдобра
Радмиловић Крсте Владо	Баљци	Гајдобра
Радмиловић Лазе Трипо	Баљци	Гајдобра
Радмиловић Риста	Баљци	Гајдобра
Радмиловић уд. Тодора Риста	Баљци	Гајдобра
Радуловић Раде Крсто	Богдашићи	Гајдобра
Савовић Лазара Милан	Баљци	Гајдобра
Самарцић Јанка Митар	Трусина	Гајдобра
Табаковић Радована Јована	Торић	Гајдобра
Хрњез Илије Тодор	Врањска	Гајдобра
Хрњез Саве Гаврило	Врањска	Гајдобра
Срез Гацко		
Гутовић Васе Раде	Бодежишта	Гајдобра
Мањак уд. Богдана Тодора	Браиловићи	Гајдобра
Срез Чапљина		
Спајић Васе Саво	Тасовчићи	Гајдобра

Остали крајеви		
Адамовић Петра Милош	Бањани, Босанска Крупа	Гајдобра
Адамовић уд. Милова Стана	Бањани, Босанска Крупа	Гајдобра
Бајалица Николе Драгутин	Слабиња, Б. Дубица	Гајдобра
Баштић Боже Саво	Вуковско, Купрес	Гајдобра
Бероња Тодора Никола	Велики Радић, Б. Крупа	Гајдобра
Билак Јове Станко	Добро Село, Босанска Крупа	Гајдобра
Бјелица Марка Ристо	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Блечић Петка Тодор	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Блечић уд. Петрова Риста	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Врућинић уд. Милова Аница	Мали Радић	Гајдобра
Вулета Јока	Ново Село	Гајдобра
Вулета Крсте Милан	Долац, Гламоч	Гајдобра
Вулета Саве Марко	Ново Село, Бугојно	Гајдобра
Вулић Васе Недељко	Врбица, Ливно	Гајдобра
Вучковић Јове Вјекослав	Јагодићи, Бугојно	Гајдобра
Вучковић уд. Момира Софија	Јагодићи, Бугојно	Гајдобра
Гердијан Димитар Раде	Главица, Босанска Крупа	Гајдобра
Гутовић Николе Новица	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Ђурић уд. Николина Дева	Добро Село, Б. Крупа	Гајдобра
Загорац уд. Тодора Ђука	Прово, Ливно	Гајдобра
Зиројевић Лазара Анто	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Зиројевић Лазара Крсто	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Зорић Миле Никола	Бобољусци, Дрвар	Гајдобра
Иковић Лазара Павле	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Илибашевић Стевана Петра	Добро Село	Гајдобра
Јованић Николе Босиљка	Ведро Поље	Гајдобра
Кашћелан Марка Мићо	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Кашћелан Миће Марко	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Кецман уд. Душана Петра	Добро Село	Гајдобра
Кнежевић Дане Никола	Бриње, Оточац	Гајдобра
Кокотовић Јована Душан	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Кокотовић Јована Митар	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Кокотовић Марка Јово	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Кокотовић уд. Андрије Мара	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Копривица Благоје Јефто	Негорци, Ђевђелија	Гајдобра
Кравић Бошка Јован	Милановац, С. Мост	Гајдобра
Крстић Бошка Сава	Глувошица, Струга	Гајдобра
Крчмар Пане Пане	Влаховићи	Гајдобра
Крчмар Николе Гојко	Хотковци, Гламоч	Гајдобра
Лазовић Радосава Томо	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Лазовић Радослава Милан	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Лукић Јована Стеван	Мркоњић Град	Гајдобра
Лучић Марка Илија	Мало Поље, Власеница	Гајдобра

Мајсторовић Илије Војин	Суваја, Б. Петровац	Гајдобра
Мандић Саве Срето	Усјек, Босанско Грахово	Гајдобра
Марић Весе Јово	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Медан Николе Марко	Прово, Ливно	Гајдобра
Миљуш Спасоја Милан	Мали Радић	Гајдобра
Михајловић Стевана Јово	Прово, Ливно	Гајдобра
Мрвић Јове Никола	Прово	Гајдобра
Мркић Радована Јован	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Мркић Радована Митар	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Нешковић уд. Михаила Божана	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Новаковић Раде Мирко	Баштра, Б. Крупа	Гајдобра
Перишић Стојана Бранко	Вареш	Гајдобра
Подич Саве Симо	Прово	Гајдобра
Пухача Николе Јован	Липа, Бихаћ	Гајдобра
Радић Николе Миле	Трубар	Гајдобра
Радонић Андрије Димитрије	Јунузовци, Градишка	Гајдобра
Станић Стојана Деса	Грбавци, Б. Градишка	Гајдобра
Стојаковић уд. Илије Анђа	Добро Село, Босанска Крупа	Гајдобра
Стојисављевић Петра Стојан	Добро Село	Гајдобра
Стојисављевић уд. Миланова Драгиња	Бањани, Босанска Крупа	Гајдобра
Стојисављевић уд. Гојка Стоја	Бањани, Босанска Крупа	Гајдобра
Тадич Лазе Павле	Добро Село	Гајдобра
Терзић Јефте Раде	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Терзић Јовице Трифко	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Терзић уд. Радова Госпава	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Тешњаковић Емина Сулејман	околина Тузле	Гајдобра
Ћипрашић Драге Милош	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Ћулибрк Боже Коста	Главица, Босанска Крупа	Гајдобра
Ћулибрк Миле Божо	Главица, Босанска Крупа	Гајдобра
Ћулибрк уд. Николе Драгиња	Добро Село	Гајдобра
Ћурчић Весе Милан	Скакавац, Б. Петровац	Гајдобра
Чабрило Мирка Стојан	Кладуша	Гајдобра
Шабез Лазе Јово	Благај, Бугојно	Гајдобра
Штрбац Стојана Драгоје	Суваја	Гајдобра
Штрбац Стојана Илија	Доња Суваја	Гајдобра
Шутовић Симе Благоје	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
Шутовић Симе Васо	Ђевђелија (пореклом Босна)	Гајдобра
ГОСПОЋИНЦИ, књига 121		
Малешевић Јована Света	Драганић, Мркоњић Град	Госпођинци
Митровић Васиља Јово	Струга, Македонија	Госпођинци
ДЕРОЊЕ, књига 126		
Кљајић Илије Смиљка	Језерско, Б. Крупа	Дероње
Латиновић Душана Перка	Језерско, Б. Крупа	Дероње
Седлар Лазара Раде	Језерско, Б. Крупа	Дероње

Станисављевић Ђурђа Петар	Језерско, Б. Крупа	Дероње
Стојисављевић Драгоја Милева	Бањани, Б. Крупа	Дероње
ЂУРЂЕВО, књига 139		
Бабић Јована Бошко	Отоке, Србац	Ђурђево
Берић Луке Илија	Бочац, Бања Лука	Ђурђево
Домазет Иве Иво	Мотике, Бања Лука	Ђурђево
Ђејић Филипа Бранко	Кадињани, Бања Лука	Ђурђево
Малеш Мирка Драго	Рилић, Бугојно	Ђурђево
Пралица Марка Милан	Б. Дубица	Ђурђево
ЖАБАЉ, књига 142		
Аштанић Јована Ђуро	Граци, М. Град	Жабалъ
Бјелић Блаже Мирко	Сурјан, М. Град	Жабалъ
Бобић Станка Ђурађ	Медна, М. Град	Жабалъ
Бодић Љубе Петар	Столац, Бугојно	Жабалъ
Божич Луке Ђорђе	Медна, М. Град	Жабалъ
Бороја Ђуре Љубо	Столац, Бугојно	Жабалъ
Бошњак Симе Остоја	Ровна, Бугојно	Жабалъ
Васић Луке Реља	Расовац, Бугојно	Жабалъ
Вуковић Светка Милка	Гредина, Бугојно	Жабалъ
Вучић Јове Мара	Скакавци, Бугојно	Жабалъ
Глишић Војислава Младен	Вуковско, Бугојно	Жабалъ
Глишић Марка Јованка	Бабино Село, Бугојно	Жабалъ
Гњатић Јове Ристо	Горње Брдо, Бугојно	Жабалъ
Ђелић Паје Бранко	Мушња, М. Град	Жабалъ
Ђогатовић Душана Мара	Крушевица, Бугојно	Жабалъ
Ерак Ђорђа Гојко	Брда, Бугојно	Жабалъ
Јањић Михајла Јово	Крушевица, Бугојно	Жабалъ
Јарић Миле Саво	Шеховци, М. Град	Жабалъ
Јарчевић Крстана Јово	Ровна, Бугојно	Жабалъ
Јелчић Илије Живко	Ровна, Бугојно	Жабалъ
Каловер Јове Владимир	Јакир, Гламоч	Жабалъ
Клендо Јове Ђорђе	Г. Оборци, Бугојно	Жабалъ
Клепић Пантелије Никола	Медна, Мркоњић Град	Жабалъ
Клисар Косте Воја	Ленђеровина, Бугојно	Жабалъ
Ковачевић Миле Илија	Збориште, Велика Кладуша	Жабалъ
Ковачић Ђорђа Алекса	Главица, Бугојно	Жабалъ
Крајина Нике Ђорђе	Слатина, Бугојно	Жабалъ
Крндија Јована Лазар	Шумњаци, Гламоч	Жабалъ
Лисица Милована Дака	Медна, Мркоњић Град	Жабалъ
Лугоња Лазе Стојан	Столац, Бугојно	Жабалъ
Маринковић Кузмана Михајло	Љескаре, Приједор	Жабалъ
Маринковић Михајла Кузман	Викаре, Приједор	Жабалъ
Милић Алексе Михајло	Осиња, Дервента	Жабалъ
Михајловић Миће Никола	Карићи, Бугојно	Жабалъ

Мишчевић Милана Божа	Медено Поље, Б. Петровац	Жабалъ
Мудринић Лазе Душан	Цикоте, Приједор	Жабалъ
Пена Николе Божа	Медна, Мркоњић Град	Жабалъ
Перић Марка Пера	Горње Гувно, Бугојно	Жабалъ
Перишић Милана Мирко	Котлићи, Бугојно	Жабалъ
Петров Ристе Милева	Доњи Вакуф, Бугојно	Жабалъ
Пешић Ђорђа Тривун	Слатина, Бугојно	Жабалъ
Продановић Ђуке Тривун	Доњи Вакуф, Бугојно	Жабалъ
Протић уд. Мирка Ружа	Југовци, Приједор	Жабалъ
Радић Драгоја Тихомир	Вуковско, Бугојно	Жабалъ
Радошевић Младена Славко	Горњи Гаревци, Приједор	Жабалъ
Рајић Васе Миле	Медна, Мркоњић Град	Жабалъ
Смиљанић Виде Душан	Алатић, Гламоч	Жабалъ
Станић Боже Ђорђе	Долово, Бугојно	Жабалъ
Станојевић Пере Нико	Силајевина, Бугојно	Жабалъ
Тица Ђорђа Милка	Крушевица, Бугојно	Жабалъ
Тица Ристе Младен	Лубнић, Бугојно	Жабалъ
Тргић Боже Алекса	Зијамет, Бугојно	Жабалъ
Тривуновић Стојана Цвијо	Рудићи, Гламоч	Жабалъ
Ћулум Стевана Никола	Црни Врх, Гламоч	Жабалъ
Шпирић Уроша Никола	Брдо, Бугојно	Жабалъ
Шушљик Иле Михајло	Шушљићи, Бугојно	Жабалъ
Шушљик Пере Крстан	Шушљићи, Бугојно	Жабалъ
ЗМАЈЕВО, књига 221		
Антелъ Ристе Вељко	Зијемље, Мостар	Змајево
Бабић Срђана Станко	Трнопоље, Приједор	Змајево
Балаћ Миле Деса	Дољани, Бихаћ	Змајево
Баришић Петра Јован	Вуковско, Бугојно	Змајево
Басара Душана Милан	Отиш, Лушци Паланка	Змајево
Буквић Михе Славко	Горња Ресна, Столац	Змајево
Буквић Ристе Јован	Горња Ресна, Столац	Змајево
Булајић уд. Лазара Зорка	Врањска, Билеће	Змајево
Бурсаћ Илије Илија	Кешовић, Бихаћ	Змајево
Велимир Јове Мирко	Рилић, Бугојно	Змајево
Велимир Лазе Ристо	Купрес	Змајево
Велимир Саве Ђорђе	Рилић, Бугојно	Змајево
Велимир Соке Мирко	Рилић, Бугојно	Змајево
Вртикапа Стеве Јован	Љубиње	Змајево
Вујовић уд. Душана Плана	Влахиња, Билећа	Змајево
Вујовић уд. Тодора Анђа	Давидовићи, Билећа	Змајево
Вукашиновић Стојана Миле	Гружа, Бихаћ	Змајево
Глишић Милана Мара	Бушевић, Б. Крупа	Змајево
Грбић Саве Зора	Рашиновац, Б. Петровац	Змајево
Дошен Петра Душан	Чаглинац, Велика Кладуша	Змајево
Дубајић Раде Илија	Бугари, Бихаћ	Змајево

Дупљанин Радована Михајло	Видрић, Соколац	Змајево
Ђоковић Миладина Марко	Момић, Б. Крупа	Змајево
Ђукић Луке Никола	Днопоље, Доњи Лапац	Змајево
Ђукић Миле Бранко	Грмуша, Бихаћ	Змајево
Елезовић Боже Никола	Изгори, Гацко	Змајево
Елезовић Обрена Јелена	Изгори, Гацко	Змајево
Жигић Саве Душан	Рачићи, Бихаћ	Змајево
Зец Спасе Роса	Градина, Цазин	Змајево
Зиројевић Алексе Сава	Залом, Невесиње	Змајево
Илић Ђоке Гојко	Бијељани, Билећа	Змајево
Илић Крсте Душан	Бијељани, Билећа	Змајево
Јахурић Јове Митар	Обзир, Љубиње	Змајево
Кантар Михајла Стево	Дољани, Бихаћ	Змајево
Капетановић Пека Мара	Бијељани, Билећа	Змајево
Карановић Спасе Лука	Бушевић, Б. Крупа	Змајево
Кашиковић Марка Анђа	Врањска, Билећа	Змајево
Кашиковић Николе Гојко	Врањска, Билећа	Змајево
Кнежевић Мике Даница	?, Столац	Змајево
Ковачевић Саве Миле	Горјевац, Бихаћ	Змајево
Ковљен Ике Остоја	?, Бугојно	Змајево
Куљић Ристе Васо	?, Столац	Змајево
Лазаревић Обрена Цветко	Угљевик, Бијељина	Змајево
Латиновић Јове Божа	Врточе, Б. Петровац	Змајево
Латковић Николе Вујо	Крњеуша, Б. Петровац	Змајево
Лукић Томе Бошко	Церина, Дервента	Змајево
Манојловић Војина Стеван	Кацевац, Бјељина	Змајево
Маринковић Николе Светозар	Смољана, Б. Петровац	Змајево
Микановић Миле Милан	Ораховац, Приједор	Змајево
Милидраговић Луке Ђорђе	Врањска, Билеће	Змајево
Милидраговић уд. Јефте Аница	Залом, Невесиње	Змајево
Милутиновић Пере Станко	Трнопоље, Приједор	Змајево
Миљуш Михајла Јованка	Слатина, С. Мост	Змајево
Михић Ристе Десимир	Банчићи, Љубиње	Змајево
Михић Ристе Миленко	Банчићи, Љубиње	Змајево
Михић Саве Милован	?, Љубиње	Змајево
Мрђа Тривуна Милан	Рашиновац, Б. Петровац	Змајево
Обрадовић Душана Милан	Бос. Нови	Змајево
Пајић Јована Ђоко	Сијерац, Сарајево	Змајево
Пашић Симе Симић	Грабеж, Бихаћ	Змајево
Пешко Васе Милан	Корлати, Љубиње	Змајево
Пешут Милана Данило	Градац, Љубиње	Змајево
Пешут Милана Трифун	Градац, Љубиње	Змајево
Пешут уд. Лазара Славка	Вођени, Љубиње	Змајево
Пешутовић Милана Данило	Градац, Љубиње	Змајево

Пилиповић Марка Миле	Дољани, Бихаћ	Змајево
Пилиповић Милана Ђуро	Велики Цвјетнић, Дрвар	Змајево
Половина Николе Михајло	Клишевић, Бихаћ	Змајево
Радојчић Лазе Благоје	Батковићи, Невесиње	Змајево
Радош Цвије Цвијан	Натпоље, Јајце	Змајево
Радошевић Јована Драгица	Брестовац, Б. Петровац	Змајево
Рикало Мишка Петар	Додановићи, Љубиње	Змајево
Ристић Николе Јован	Крстача, Билеће	Змајево
Ристић Шпире Гаврило	Крстача, Билеће	Змајево
Родић Марка Јова	Долово, Б. Петровац	Змајево
Савановић Луке Ђуро	Б. Милановац, Ј. Паланка	Змајево
Самарцић Николе Данило	Слато, Невесиње	Змајево
Самарцић Николе Јандро Манојло	Слато, Невесиње	Змајево
Самарцић Ристе Тодор	Доња Трусуна, Столац	Змајево
Сантрач уд. Ђорђа Марица	Дуго Поље, Бихаћ	Змајево
Смиљанић Илије Алекса	Добрица, Столац	Змајево
Смиљанић уд. Николе Ружа	Чавник, Бихаћ	Змајево
Смиљанић уд. Петра Ђурђа	Врањска, Билећа	Змајево
Спасојевић Петра Симо	Глоговац, Бијељина	Змајево
Станковић Јове Никола	Сопотник, Сребреница	Змајево
Таминцић уд. Лазара Божица	Корлати, Љубиње	Змајево
Томић Неде Бошко	Теслић	Змајево
Трњаковић Илије Јово	Колунић, Б. Петровац	Змајево
Ђулибрк Миладина Божа	Стабанца, Б. Крупа	Змајево
Ђулибрк уд. Милана Десанка	Ивањска, Б. Крупа	Змајево
Ђутило Саве Јован	Добро Брдо, Јајце	Змајево
Церовић Ђорђа Петар	Влаховићи, Љубиње	Змајево
Цимеша Стевана Ђуро	Добро Село, Б. Крупа	Змајево
Чејановић Пере Којо	Кестеновац, Б. Петровац	Змајево
Чомић Николе Јован	Крстача, Билећа	Змајево
Чомић Пере Стеван	Крстача, Билећа	Змајево
Цакула уд. Војислава Савка	Кнежевић, Бихаћ	Змајево
Шевић Богдана Миле	Илица, Бихаћ	Змајево
Шкорић Вида Петар	Пишталине, Цазин	Змајево
КАРАВУКОВО, књига 155		
Бурић Ђуре Сава	Чапље, С. Мост	Каравуково
Гвозден Илије Босилка	Волар, Приједор	Каравуково
Грбић Милана Драгица	Осредак, Цазин	Каравуково
Кончар Миливоја Миле	Рујница, Цазин	Каравуково
КАЋ, књига 158		
Андрић Милоша Жарко	Брусник, Србац	Каћ
Бабић Ђорђа Петар	Љубине, Кључ	Каћ
Банић Петра Васа	Казанци, Б. Петровац	Каћ
Банић Петра Лука	Казанци, Бос. Грахово	Каћ

Бехара Ристе Љубица	Весела, Бугојно	Каћ
Билак Станка Благоје	Доња Слатина, Кључ	Каћ
Боснић Ђорђа Душан	Љубине, Кључ	Каћ
Боснић Јована Перо	Љубине, Кључ	Каћ
Будимир Миле Богдан	Цимеше, Б. Петровац	Каћ
Васиљевић Вучена Јован	Соколово, Кључ	Каћ
Васиљевић Милована Тихомир	Соколово, Кључ	Каћ
Васиљевић Симе Раде	Соколово, Кључ	Каћ
Вујиновић Остоје Миле	Љубине, Кључ	Каћ
Вукашиновић Ђуре Ђорђе	Грмуша, Бихаћ	Каћ
Вучковић Марка Стеван	Орубича, Србац	Каћ
Глумац Милован Драган	Клековци, Б. Дубица	Каћ
Голић Миле Радоје	Оборци, Бугојно	Каћ
Грбић Ђурђа Маринко	Петровићи, Б. Крупа	Каћ
Данић Ђорђа Захарије	Вуковско, Бугојно	Каћ
Делић Миле Драган	Желин, Кључ	Каћ
Добријевић Обрада Петар	Љубине, Кључ	Каћ
Дошен Стевана Станко	Градина, Кладуша	Каћ
Дугајлић Ђуре Анђа	Влашковци, Б. Дубица	Каћ
Ђукић Јове Јован	Соколово, Кључ	Каћ
Живковић Теше Гавра	Соколово, Кључ	Каћ
Животић Симе Михајло	Глоговац, Бијељина	Каћ
Иванић Николе Петко	Соколово, Кључ	Каћ
Јањић Јанка Петар	Вуковско, Бугојно	Каћ
Јерковић Остоје Сава	Желин, Кључ	Каћ
Јовић Андрије Млађан	Велика Илова, Прњавор	Каћ
Каиш Остоје Драга	Љубине, Кључ	Каћ
Каиш Симе Влада	Љубине, Кључ	Каћ
Калабић Лазара Ђорђе	Љубине, Кључ	Каћ
Касановић Николе Лука	Доњи Рибник, Кључ	Каћ
Кецман Јована Драго	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Каћ
Кецман Стевана Цвијо	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Каћ
Кецман уд. Драге Боса	Б. Крупа	Каћ
Кнежевић Стевана Васо	Слатина, Кључ	Каћ
Кнежевић Стојана Петар	Крушево Брдо, Котор Варош	Каћ
Кнежевић Цвијана Илија	Кнежевићи, Јајце	Каћ
Ковачевић Ђуре Стево	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Каћ
Ковачевић уд. Миће Сава	Соколово, Кључ	Каћ
Ковачић уд. Симе Тривуна	Благај, Бугојно	Каћ
Којадиновић Станка Михајло	Руденице, Кључ	Каћ
Кондић Светозара Немања	Соколово, Кључ	Каћ
Коца Петра Душан	Трескавац, Кључ	Каћ
Куновац Јове Младенко	Крушевица, Бугојно	Каћ
Куновац Светка Љубан	Крушевица, Бугојно	Каћ

Куновац уд. Бранка Анка	Крушевица, Бугојно	Каћ
Лабус Спасе Милан	Цимеше Б. Петровац	Каћ
Лакић Благоја Милутин	Соколово, Кључ	Каћ
Лакић Илије Милутин	Соколово, Кључ	Каћ
Лакић Пере Јефта	Соколово, Кључ	Каћ
Латиновић Стевана Никола	Смољана, Б. Петровац	Каћ
Лончар Миле Никола	Роре, Гламоч	Каћ
Лулић Стојана Милош	Вуковско, Бугојно	Каћ
Мазалица Николе Рајко	Рујишка, Б. Нови	Каћ
Мајсторовић Милана Милутин	Г. Јурковица, Б. Градишка	Каћ
Марин Луке Сретко	Тавија, Б. Нови	Каћ
Маринковић Милана Гојко	Љубине, Кључ	Каћ
Марић Манојла Стево	Магаровци, Јајце	Каћ
Марјановић Вида Гојко	Смољана, Б. Петровац	Каћ
Мељник Стефана Илија	Стара Дубрава, Прњавор	Каћ
Милосавац Милана Мирко	Ведро Поље, Бугојно	Каћ
Митровић Уроша Илија	Соколово, Кључ	Каћ
Недимовић Михајла Петар	Јасеница, Босанска Крупа	Каћ
Николић Драгољуба Милорад	Требиње	Каћ
Никончић Ђурђа Сава	Соколово, Кључ	Каћ
Новаковић Јована Коста	Дворште, Б. Дубица	Каћ
Новаковић Ристе Паја	Хашани, Лушци Паланка	Каћ
Новаковић уд. Јове Вида	Хашани, Лушци Паланка	Каћ
Палексић уд. Марка Зорка	Караце, Бугојно	Каћ
Пејић Вељка Милош	Алексићи, Бања Лука	Каћ
Праштало Николе Јован	Тук Бобија, С. Мост	Каћ
Прерадовић Тодора Станко	Вијачани, Прњавор	Каћ
Радловић Пере Рајко	Босанско Грахово	Каћ
Радојчић Стевана Мића	Слабиња, Б. Дубица	Каћ
Ракас Стојана Станко	Бос. Бојна, Вел. Кладуша	Каћ
Рибич Игњатија Марко	Газин Луг, Б. Градишка	Каћ
Рис Саве Миле	Соколово, Кључ	Каћ
Савић Цвије Ђорђе	Грмуша, Бихаћ	Каћ
Савић Цвије Ђорђе	Соколово, Кључ	Каћ
Симић Симе Панта	Заблеће, Кључ	Каћ
Сљепач Мирка Миле	Читлук, Дубица	Каћ
Стојановић Николе Гојко	Горњи Петровић, Б. Крупа	Каћ
Томић Лазе Душан	Радановци, Ливно	Каћ
Тубић Симе Винко	Дабар, С. Мост	Каћ
Франић Јове Војин	Весела, Бугојно	Каћ
Халод Филипа Васиљ	Нова Дубрава, Прњавор	Каћ
Чавић Миле Никола	Доње Ратково, Кључ	Каћ
Чавић Пере Милош	Кључ	Каћ
Шикман Стојана Божа	Присјека, Кључ	Каћ
Шишарица Јована Тома	Соколово, Кључ	Каћ

КУЛА, књига 173		
Анђелић Видака Стева	Врбница, Билећа	Кула
Бероња Миле Сима	Глиница, Велика Кладуша	Кула
Богдановић Стевана Цвета	Погориоци, Тузла	Кула
Вашалић Николе Обрад	Мокроноге, Дрвар	Кула
Вишњић Николе Лазар	Глиница, Велика Кладуша	Кула
Вујовић Марка Божа	Крстаче, Билећа	Кула
Вујовић Марка Ђока	Крстаче, Билећа	Кула
Лукшић Ристе Вељко	Доње Вуковско, Бугојно	Кула
Мандић Петра Урош	Бугар, Бихаћ	Кула
Милутин Вује Бошко	Челебић, Ливно	Кула
Опарница Пере Алекса	Шипово, Јајце	Кула
Пашалић Петра Бора	Грабовица, Добој	Кула
Пивач Боже Крсто	Ново Село, Бугојно	Кула
Пивач Боже Манојло	?, Бугојно	Кула
Пољуса уд. Степана Катарина	Деветина, Прњавор	Кула
Процег Василија Петар	Старе Дубраве, Прњавор	Кула
Романић Саве Бранко	Глиница, Велика Кладуша	Кула
КУЦУРА, књига 175		
Адамовић Јована Лаза	Бањани, Б. Крупа	Куцура
Адамовић Стевана Драган	Бањани, Б. Крупа	Куцура
Адамовић Триве Сока	Суваја, Б. Крупа	Куцура
Аничкић Миладина Богдан	Ђојлук, Б. Крупа	Куцура
Бабић Луке Бранко	Пишталине, Б. Крупа	Куцура
Бањац Милана Драго	Бањани, Б. Крупа	Куцура
Бањац Милана Раде	Босанска Крупа	Куцура
Басарић уд. Николе Станија	Врањска, Б. Крупа	Куцура
Бероња Виде Миле	Велики Радић, Б. Крупа	Куцура
Бероња Петра Ђура	Велики Радић, Б. Крупа	Куцура
Бероња Симе Блажа	Велики Радић, Б. Крупа	Куцура
Бероња Симе Јован	Велики Радић, Б. Крупа	Куцура
Бјелај Миле Милан	Горња Суваја, Б. Крупа	Куцура
Блануша Радована Драгиња	Мали Дубовик, Б. Крупа	Куцура
Бокан Ђуре Миле	Пученик, Б. Крупа	Куцура
Бокан Јошана Васиљ	Пученик, Б. Крупа	Куцура
Бокан Саве Бранко	Пученик, Б. Крупа	Куцура
Бомештар Антонија Ђуро	Бањани, Б. Крупа	Куцура
Бомештар уд. Илије Јока	Бушевић, Б. Крупа	Куцура
Вајагић Душана Милош	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Вајагић Ђуре Рајко	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Васић Петра Илија	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Васић Раде Миле	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Вејиновић Војина Војин	Јасеница, Б. Крупа	Куцура
Витковић Драгана Лазо	Доњи Петровићи, Б. Крупа	Куцура

Војиновић Ђуре Јоја	Доњи Дубовик, Б. Крупа	Куцура
Вуклиш уд. Душана Сава	Стригова, Б. Дубица	Куцура
Гак Тодора Милош	Баштра, Б. Крупа	Куцура
Гвозденовић Петра Душан	Пискавица, Бања Лука	Куцура
Гојковић Стојана Боровој	Баштра, Б. Крупа	Куцура
Даљевић Спасе Богдан	Ђојлук, Б. Крупа	Куцура
Дејановић Јове Раде	Бањани, Б. Крупа	Куцура
Дејановић Пере Славко	Бокани, Б. Крупа	Куцура
Десница уд. Лазе Сава	Пученик, Б. Крупа	Куцура
Дражић уд. Спасе Миољка	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Дражић уд. Милоша Јања	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Дробац Мирка Лазо	Доњи Петровићи, Б. Крупа	Куцура
Дукић Васе Стева	Пученик, Б. Крупа	Куцура
Ђеран Јована Павле	Главица, Б. Крупа	Куцура
Ђумић Симе Стојан	Војевац, Б. Крупа	Куцура
Зличић уд. Остоје Зорка	Горњи Бушевић, Б. Крупа	Куцура
Зорић Гојка Аница	Ђојлук, Б. Крупа	Куцура
Зорић Раде Ђуро	Ђојлук, Б. Крупа	Куцура
Зорић Стеве Петар	Перна, Б. Крупа	Куцура
Зорић уд. Стеве Стоја	Бушевић, Б. Крупа	Куцура
Јаглија уд. Лазара Дева	Баштра, Б. Крупа	Куцура
Јакшић Миле Ђорђр	Велики Дубовик, Б. Крупа	Куцура
Јапунца Јанка Анђа	Језерско, Б. Крупа	Куцура
Јапунца Милана Јока	Горњи Петровићи, Б. Крупа	Куцура
Јеж Марка Илија	Г. Бушевић, Б. Крупа	Куцура
Јефтић Јефте Марко	Сарајево	Куцура
Јованић Ђуре Дако	Велики Дубовик, Б. Крупа	Куцура
Јованчевић Шпире Крсто	Б. Крупа	Куцура
Јовичић Душана Ђуро	Перна, Б. Крупа	Куцура
Јовичић Николе Вељко	Перна, Б. Крупа	Куцура
Јовичић Николе Гојко	Перна, Б. Крупа	Куцура
Калуђер Пере Никола	Горњи Петровићи, Б. Крупа	Куцура
Карагић Саве Ђуро	Љусина, Б. Крупа	Куцура
Качавенда уд. Ђуре Сока	Горњи Петровићи, Б. Крупа	Куцура
Керкез Милоша Лазо	Језерско, Б. Крупа	Куцура
Керкез Милоша Пајо	Језерско, Б. Крупа	Куцура
Кецман Милана Марко	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Кецман Петра Душан	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Клашна уд. Илије Јека	Велика Јасеница, Б. Крупа	Куцура
Кнежевић Ђуре Радомир	Б. Крупа	Куцура
Кнежевић Милоша Душан	Јове Доње, Б. Крупа	Куцура
Кнежевић уд. Грује Милка	Велика Јасеница, Б. Крупа	Куцура
Кнежевић уд. Обрада Савка	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Ковачевић Јована Никола	Бањани, Б. Крупа	Куцура
Ковачевић Стеве Петар	Баштра, Б. Крупа	Куцура

Ковачевић Цвије Бошко	Ивањска, Б. Крупа	Куцура
Кран Стојана Раде	Гудавац, Б. Крупа	Куцура
Крнетић Боже Миле	Бокани, Б. Крупа	Куцура
Крнетић уд. Илије Сава	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Кубат Михајла Гојко	Љусина, Б. Крупа	Куцура
Латиновић Станка Милан	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Лукић Миле Реља	Ђојлук, Б. Крупа	Куцура
Лукић Миле Страил	Перна, Б. Крупа	Куцура
Мандић Илије Стево	Залин, Б. Крупа	Куцура
Мандић Николе Божа	Пученик, Б. Крупа	Куцура
Марчета Виде Васиљ	Војевац, Б. Крупа	Куцура
Марчета Лазе Мићо	Војевац, Б. Крупа	Куцура
Медић уд. Грује Милка	Суваја, Б. Крупа	Куцура
Медић уд. Луке Мара	Зелин, Б. Крупа	Куцура
Мијић уд. Николе Милка	Ђојлук, Б. Крупа	Куцура
Милановић уд. Милоша Смиља	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Миодраговић Глиге Илија	Дубраве, Б. Градишка	Куцура
Новаковић Лазе Милан	Баштра, Б. Крупа	Куцура
Новаковић Симе Светозар	Доњи Петровићи, Б. Крупа	Куцура
Пађен уд. Јанка Милија	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Петровић Станка Гојко	Оштрел, Цазин	Куцура
Пилиповић уд. Триве Стана	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Познић Николе Анка	Јасеница, Б. Крупа	Куцура
Поповић Боже Рајко	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Правуљац Пере Петар	Горњи Бушевић, Б. Крупа	Куцура
Пустиняк Петра Васо	Бањани, Б. Крупа	Куцура
Радаковић Петра Лазо	Војевац, Б. Крупа	Куцура
Радаковић уд. Душана Вукица	Ђојлук, Б. Крупа	Куцура
Радић Ђуре Душан	Пишталине, Б. Крупа	Куцура
Радић Симе Јован	Велики Дубовик, Б. Крупа	Куцура
Радошевић Дмитра Смиља	Залин, Б. Крупа	Куцура
Радошевић Илије Душан	Залин, Б. Крупа	Куцура
Радошевић Лазе Давид	Залин, Б. Крупа	Куцура
Рађеновић Косе Никола	Бањани, Б. Крупа	Куцура
Роквић Ђуре Мирко	Перна, Б. Крупа	Куцура
Рунић Петра Стана	Суваја, Б. Крупа	Куцура
Свјетлица Илије Драган	Средњи Бушевић, Б. Крупа	Куцура
Секулић Лазе Васиљ	Стабанца, В. Кладуша	Куцура
Скенцић Алексе Маринко	Перна, Б. Крупа	Куцура
Стојаковић Стеве Ђуро	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Стојановић Спасе Ђока	Перна, Б. Крупа	Куцура
Стојисављевић Василија Никола	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Стојисављевић Милоша Илија	Језерско, Б. Крупа	Куцура

Ступар Јаше Никола	Бриње, Б. Крупа	Куцура
Ступар уд. Блаже Милица	Гориња, Б. Крупа	Куцура
Тадић Миливоја Љубан	Баштра, Б. Крупа	Куцура
Тадић Симе Лазар	Баштра, Б. Крупа	Куцура
Тадић Симе Станко	Баштра, Б. Крупа	Куцура
Татић Ристе Миле	Баштра, Б. Крупа	Куцура
Татић Триве Стојан	Баштра, Б. Крупа	Куцура
Тубин Марка Мића	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Ћулибрк Јове Никола	Добро Село, Б. Крупа	Куцура
Ћулибрк Косте Трива	Средњи Бушевић, Б. Крупа	Куцура
Ћургуз Михајла Лазо	Залин, Б. Крупа	Куцура
Шарац Пере Божа	Перна, Б. Крупа	Куцура
Шарац уд. Бранка Вукица	Ђојлук, Б. Крупа	Куцура
Шијан Миће Бранко	Велики Дубовик, Б. Крупа	Куцура
Шијан уд. Уроша Петар	Гориња, Б. Крупа	Куцура
Шипка Спасе Гојко	Пученик, Б. Крупа	Куцура
Шкорић Михајла Душан	Врањска, Б. Крупа	Куцура
Шкрбић уд. Гојка Зорка	Перна, Б. Крупа	Куцура
Шолаја Митра Ђукан	Војевац, Б. Крупа	Куцура
Штрбац Ђуре Мирко	Врањска, Б. Крупа	Куцура
Штрбац Миле Симо	Врањска. Крупа	Куцура
Штрбац уд. Милана Вукица	Доња Суваја, Б. Крупа	Куцура
Штрбац уд. Михајла Дара	Гудавац, Б. Крупа	Куцура
ЛОВЋЕНАЦ/Секић, књига 246		
Бабић Николе Анђа	Љусина, Б. Крупа	Ловћенац/Секић
Бајић Дамјана Мићо	Дрвар	Ловћенац/Секић
Васић Панте Пантелија	Виогор, Сребреница	Ловћенац/Секић
Вигњевевић Марка Миле	Доње Брдо, Б. Петровац	Ловћенац/Секић
Галић Стојана Никола	Милошевац, Б. Грахово	Ловћенац/Секић
Ивковић Ђуре Обрен	Доњи Дрежањ, Невесиње	Ловћенац/Секић
Илић Ђуре Стојан	Брдари, С. Мост	Ловћенац/Секић
Илић Иле Смиља	Рујница, Цазин	Ловћенац/Секић
Кесић Ђуре Раде	Брезова Коса, Цазин	Ловћенац/Секић
Кљакић Ђоке Богдан	Удрежње, Невесиње	Ловћенац/Секић
Кљакић Ђоке Бранко	Удрежње, Невесиње	Ловћенац/Секић
Медић Душана Драган	Рујница, Цазин	Ловћенац/Секић
Радовић Илије Богдан	Чајниче	Ловћенац/Секић
Релић Лазе Станиша	Лохово, Бихаћ	Ловћенац/Секић
МЛАДЕНОВО/Букин, књига 96		
Срез Бугојно		
Бајић Јове Михајло	Доње, Вуковско	Младеново
Бајић Јове Никола	Доње, Вуковско	Младеново
Бајић Марка Милица	Горње Вуковско	Младеново
Бајић Марка Петар	Горње Вуковско	Младеново
Бајић Марка Станко	Вуковско, Бугојно	Младеново

Бајић Марко Иле	Ровна, Бугојно	Младеново
Бајић Михајла Божо	Горње Вуковско	Младеново
Бајић Павла Гојко	Горње Вуковско	Младеново
Бајић Пере Спасоје	Доње, Вуковско	Младеново
Бајић Симе Душан	Горње Вуковско	Младеново
Бајић Станка Стево	Горње Вуковско	Младеново
Бајић уд. Алексе Љубица	Вуковско, Бугојно	Младеново
Баришић уд. Танасија Вишња	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Баштић Луке Ђорђе	Вуковско, Бугојно	Младеново
Баштић Нике Јово	Горње Вуковско	Младеново
Баштић Раде Бојан	Вуковско, Бугојно	Младеново
Баштић Стојана Јока	Ровна, Бугојно	Младеново
Бојанић Луке Славко	Горње Вуковско	Младеново
Бојанић Петка Јово	Горње Вуковско	Младеново
Бојанић Симе Михајло	Горње Вуковско	Младеново
Бојанић Цвије Станко	Горње Вуковско	Младеново
Бојиновић Цвије Димитрије	Горње Вуковско	Младеново
Борић Спасоје Симо	Горње Вуковско	Младеново
Боснић Пане Јово	Ново Село, Бугојно	Младеново
Буквић Благоја Љубо	Ровна, Бугојно	Младеново
Буквић Јове Ристо	Ровна, Бугојно	Младеново
Буквић Јоксе Петар	Ровна, Бугојно	Младеново
Буквић Цвије Стојан	Ровна, Бугојно	Младеново
Буквић Цвијин Манојло	Ровна, Бугојно	Младеново
Вавак Илије Јово	Малован, Бугојно	Младеново
Васић Луке Спасоје	Ровна, Бугојно	Младеново
Васић Михајла Мара	Ровна, Бугојно	Младеново
Васић Раде Мирко	Ровна, Бугојно	Младеново
Велимир Ђорђа Војко	Рилић, Бугојно	Младеново
Велимир Иле Станко	Рилић, Бугојно	Младеново
Велимир Јандрије Вукан	Рилић, Бугојно	Младеново
Велимир Косте Зарија	Рилић, Бугојно	Младеново
Велимир Лазе Љубо	Рилић, Бугојно	Младеново
Велимир Нике Симо	Ровна, Бугојно	Младеново
Велимир Пере Стево	Рилић, Бугојно	Младеново
Велимир Петра Јокса	Рилић, Бугојно	Младеново
Велимир Ристе Вукан	Рилић, Бугојно	Младеново
Велимир Симе Перо	Ровна, Бугојно	Младеново
Велимир уд. Пере Роса	Ровна, Бугојно	Младеново
Вулета Илије Стојан	Копчић, Бугојно	Младеново
Гламочак Ристе Крстан	Кутања, Бугојно	Младеново
Глиговић Ђуре Никола	Оборци, Бугојно	Младеново
Голић Вида Лаза	Горње Вуковско	Младеново
Голић Митра Јоксо	Горње Вуковско	Младеново

Голић Петра Милан	Горње Вуковско	Младеново
Голић Ристе Миле	Горње Вуковско	Младеново
Голић Симе Пане	Горње Вуковско	Младеново
Голић Стојана Ђуро	Горње Вуковско	Младеново
Голић уд.Марка Јока	Горње Вуковско	Младеново
Голић Цвије Марко	Горње Вуковско	Младеново
Деспинић Ђорђа Станко	Горње Вуковско	Младеново
Деспинић Цвије Марко	Горње Вуковско	Младеново
Драгаљевић Лазе Станко	Ровна, Бугојно	Младеново
Драгојевић Михајла Марко	Ровна, Бугојно	Младеново
Драгојловић Стојана Цвијо	Мушић, Бугојно	Младеново
Драгољовић Лазе Станко	Ровна, Бугојно	Младеново
Дувњак Симе Стево	Доњи Малован	Младеново
Дувњак Станка Дамјан	Доњи Малован	Младеново
Дувњак Тодора Ђоко	Доњи Малован	Младеново
Ђогатовић Лазе Божо	Горње Вуковско	Младеново
Ђогатовић Луке Војислав	Горње Вуковско	Младеново
Ђогатовић Ристе Савка	Крушевица	Младеново
Ђурић Јоксе Ковилка	Горње Вуковско	Младеново
Ђурић Марка Симо	Горње Вуковско	Младеново
Ерак уд. Миле Десанка	Копчић	Младеново
Зекић Илије Душан	Горње Вуковско	Младеново
Зелен Стеве Перо	Горње Вуковско	Младеново
Золотић Јована Лазо	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Золотић Марка Занфир	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Золотић Саве Српко	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Зубић Стојана Раде	Благај, Бугојно	Младеново
Ивас Ристе Митар	Горњи Малован	Младеново
Јањић Боже Ристо	Горње Вуковско	Младеново
Јањић Даке Јово	Ровна, Бугојно	Младеново
Јањић Петра Владо	Горње Вуковско	Младеново
Јањић Тодора Светозар	Столац	Младеново
Јарчевић Крстана Симо	Ровна, Бугојно	Младеново
Јарчевић Луке Милан	Ровна, Бугојно	Младеново
Каран Крстана Саво	Растичево	Младеново
Катанић Косте Душан	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Катанић Митра Крстан	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Кнежевић Марка Маринко	Благај, Бугојно	Младеново
Кнежевић Марка Марко	Благај, Бугојно	Младеново
Кнежић Лазе Ђорђе	Благај, Бугојно	Младеново
Ковач Јанка Симо	Горње Вуковско	Младеново
Козомора Симе Нико	Горњи Малован	Младеново
Колоња Шпире Цвијета	Благај, Бугојно	Младеново
Крвопић Луке Војин	Вуковско, Бугојно	Младеново
Крстановић Тривуна Анђелко	Ровна, Бугојно	Младеново

Кумовић Драгојла Перо	Ровна, Бугојно	Младеново
Кумовић Луке Јоксо	Ровна, Бугојно	Младеново
Кумовић Луке Симо	Ровна, Бугојно	Младеново
Кумовић Марка Марко	Ровна, Бугојно	Младеново
Кумовић Раде Симо	Ровна, Бугојно	Младеново
Кумовић уд. Ђурђа Перунија	Ровна, Бугојно	Младеново
Куновац Станоја Стојан	Крушевица	Младеново
Куновац Стојана Милош	Крушевица	Младеново
Леловић Луке Милосав	Горње Вуковско	Младеново
Лугоња Воје Стојан	Горње Вуковско	Младеново
Лугоња Јове Спасоје	Горње Вуковско	Младеново
Лугоња Лазара Ђорђе	Горње Вуковско	Младеново
Лугоња Лазара Сава	Горње Вуковско	Младеново
Лугоња Стеве Савица	Ровна, Бугојно	Младеново
Лугоња Стојана Коста	Горње Вуковско	Младеново
Лугоња Стојана Миленко	Горње Вуковско	Младеново
Лугоња Томе Давид	Ровна, Бугојно	Младеново
Лугоња Шпире Никола	Ровна, Бугојно	Младеново
Малеш Саве Петар	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Малић уд. Пере Милка	Зијамет, Бугојно	Младеново
Малушић Шпире Марко	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Мандић Максима Ђука	Благај, Бугојно	Младеново
Манојловић Вука Марко	Горње Вуковско	Младеново
Манојловић Ђорђа Ристо	Горње Вуковско	Младеново
Манојловић Ђорђа Станко	Горње Вуковско	Младеново
Манојловић Јосипа Илија	Горње Вуковско	Младеново
Манојловић Манојла Реља	Горње Вуковско	Младеново
Манојловић Манојла Станко	Горње Вуковско	Младеново
Манојловић Манојла Цвијо	Горње Вуковско	Младеново
Манојловић Марка Илија	Горње Вуковско	Младеново
Манојловић Симе Душан	Горње Вуковско	Младеново
Манојловић Тоде Вукосав	Горње Вукуковско	Младеново
Манојловић Тоде Гавро	Горње Вуковско	Младеново
Марић Вида Ђуро	Рилић, Бугојно	Младеново
Марић Вида Тривун	Занаглина	Младеново
Марић Митра Мирко	Занаглина	Младеново
Марковић Миле Боја	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Марковић Раде Вуко	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Марковић уд. Лазе Илинка	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Матић Јове Бошко	Благај, Бугојно	Младеново
Матић Јове Саво	Благај, Бугојно	Младеново
Матић Митара Гавро	Благај, Бугојно	Младеново
Меселија Спасе Спасоје	Ново Село, Бугојно	Младеново
Милиновић Нике Коста	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново

Милишић Крстана Перо	Благај, Бугојно	Младеново
Милишић Митра Бранко	Благај, Бугојно	Младеново
Милошевић Јандрије Душан	Суваја, Крупа	Младеново
Милушић Станка Љубко	Ново Село, Бугојно	Младеново
Митровић Марка Мирко	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Митровић Филипа Илија	Рилић, Бугојно	Младеново
Мишковић Алексе Љубо	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Мишковић Иле Лука	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Мрковић Алексе Бранко	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Мрчајац Марка Ристо	Ровна, Бугојно	Младеново
Мрчајац Николе Гавро	Ровна, Бугојно	Младеново
Мусић уд. Јанка Јованка	Ровна, Бугојно	Младеново
Никић Саве Јоксо	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Никић Симе Јово	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Остојић Боже Дмитар	Горње Вуковско	Младеново
Остојић Крстана Стојан	Горње Вуковско	Младеново
Павлица Алексе Адам	Рилић, Бугојно	Младеново
Павлица Јована Стојан	Рилић, Бугојно	Младеново
Павловић уд. Крстана Олга	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Периз Иле Петар	Горње Вуковско	Младеново
Перић Тодора Јово	Ровна, Бугојно	Младеново
Перић Цвије Лука	Ровна, Бугојно	Младеново
Петковић Луке Перо	Благај, Бугојно	Младеново
Пивач Глиге Стево	Ново Село, Бугојно	Младеново
Радић Јове Алекса	Горње Вуковско	Младеново
Радић Јоксе Перо	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Радић Јоксима Спасоје	Горње Вуковско	Младеново
Рудић Боже Коста	Рилић, Бугојно	Младеново
Рудић Вида Лазо	Рилић, Бугојно	Младеново
Рудић Вида Мије	Рилић, Бугојно	Младеново
Рудић Илије Спасоје	Рилић, Бугојно	Младеново
Рудић Ристе Шпиро	Рилић, Бугојно	Младеново
Рудић Симе Манојло	Рилић, Бугојно	Младеново
Рудић уд. Лазе Ђука	Рилић, Бугојно	Младеново
Савановић Тодора Марко	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Савић уд. Михајла Госпава	Лађевићи	Младеново
Свитлица Марка Стипан	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Свитлица Мијајла Саво	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Свитлица Милоша Станко	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Свитлица Станка Вукосав	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Свитлица Станка Срђан	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Свитлица Стеве Јевто	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Свитлица Стојана Саво	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Свитлица Тодора Илија	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Свитлица уд. Марка Ружа	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново

Свитлица Цвије Митар	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Соро Лазе Васо	Рилић, Бугојно	Младеново
Соро Лазе Ристо	Рилић, Бугојно	Младеново
Соро Мије Саво	Рилић, Бугојно	Младеново
Соро Николе Симо	Рилић, Бугојно	Младеново
Соро Станка Раде	Рилић, Бугојно	Младеново
Соро Филипа Михајло	Рилић, Бугојно	Младеново
Соро Филипа Стево	Рилић, Бугојно	Младеново
Спремо Ђорђа Цвијо	Занаглина	Младеново
Спремо Павла Стипан	Занаглина	Младеново
Спремо Саве Јосип	Рилић, Бугојно	Младеново
Спремо уд. Вукана Јела	Доње Вуковско, Бугојно	Младеново
Станишић Јове Лука	Ровна, Бугојно	Младеново
Стојисављевић Луке Божо	Занаглина, Бугојно	Младеново
Тривуновић Вукана Вукан	Растичево	Младеново
Тривуновић Нике Анђелко	Благај, Бугојно	Младеново
Тривуновић уд. Петра Љубица	Благај, Бугојно	Младеново
Туркић Луке Перо	Ново Село, Бугојно	Младеново
Туцо Владе Раде	Крушевица	Младеново
Ћупина Пане Саво	Ровна, Бугојно	Младеново
Фрањић Давида Милан	Рилић, Бугојно	Младеново
Фрањић уд. Душана Десанка	Рилић, Бугојно	Младеново
Црногорац уд. Ђорђа Лепосава	Благај, Бугојно	Младеново
Црногорац уд. Марка Стана	Благај, Бугојно	Младеново
Чавка уд. Лазе Јока	Рилић, Бугојно	Младеново
Челебић Николе Тривун	Ровна, Бугојно	Младеново
Чивчић Тодора Јово	Ровна, Бугојно	Младеново
Шатора Миле Недељко	Чипулић	Младеново
Шебез Ђуке Митар	Благај, Бугојно	Младеново
Шебез Николе Симо	Благај, Бугојно	Младеново
Шешум Ђорђа Саво	Рилић, Бугојно	Младеново
Шешум Илије Бранко	Бабино Село,	Младеново
Шешум Јове Станко	Рилић, Бугојно	Младеново
Шешум Јове Стојан	Занаглина, Бугојно	Младеново
Шешум Марка Аврам	Рилић, Бугојно	Младеново
Шешум Марка Недељко	Рилић, Бугојно	Младеново
Шешум Миле Драгоје	Рилић, Бугојно	Младеново
Шешум Миће Нико	Горњи Малован	Младеново
Шешум Остоје Перо	Занаглина, Бугојно	Младеново
Шешум Павла Миленко	Занаглина, Бугојно	Младеново
Шперац Остоје Саво	Горње Вуковско	Младеново
Шушљик Михајла Драгојло	Бугојно	Младеново
Шушник Тодора Јован	Шушнице, Бугојно	Младеново

Срез Босанска Крупа		
Агбаба Милоша Милан	Мали Радић	Младеново
Агбаба Стјепана Војкан	Мали Радић	Младеново
Адамовић Ђукана Урош	Велика Јасеница	Младеново
Адамовић Јове Милан	Велика Јасеница	Младеново
Адамовић Николе Јанко	Велика Јасеница	Младеново
Адамовић Обрада Мићо	Пученик, Б. Крупа	Младеново
Адамовић уд. Душана Стана	Велика Јасеница	Младеново
Ајдуковић Јована Никола	Дубовик, Б. Крупа	Младеново
Ајдуковић уд. Миће Јека	Пученик, Б. Крупа	Младеново
Бабић Јована Јово	Поткалиње, Л. Паланка	Младеново
Бандић Миле Душан	Дубовик, Б. Крупа	Младеново
Баровница Михајла Драган	Велики Радић	Младеново
Баштић Остоје Ковиљка	Горње Вуковско	Младеново
Бероња Миле Мићо	Мали Радић	Младеново
Бероња Николе Душан	Мали Радић, Б. Крупа	Младеново
Бероња Пере Ђуро	Мали Радић	Младеново
Бесарић Миле Перка	Беширевић Врањски	Младеново
Беслаћ Николе Бранко	Врањска	Младеново
Беслаћ Николе Раде	Врањска	Младеново
Богдановић Марка Петар	Мали Дубовик, Б. Крупа	Младеново
Бокан Пере Душан	Пученик, Б. Крупа	Младеново
Борић Раде Бранко	Баштра, Б. Крупа	Младеново
Босанчић уд. Лазе Мика	Мали Дубовик, Б. Крупа	Младеново
Буквић Ристе Спасоје	Ровна, Бугојно	Младеново
Буљ Миле Душан	Војевац	Младеново
Бурсаћ Симе Илинка	Војевац	Младеново
Бурсаћ Стојана Дане	Бушевић Велики	Младеново
Вигњевић уд. Јоје Пава	Пученик, Б. Крупа	Младеново
Вранковић Петра Марко	Ивањска	Младеново
Врањеш Душана Бранко	Велика Јасеница, Б. Крупа	Младеново
Врањеш Ђуре Стојан	Мали Дубовик, Б. Крупа	Младеново
Врањеш Марка Радојка	Мали Дубовик, Б. Крупа	Младеново
Вулин Николе Михајло	Бушевић Велики, Б. Крупа	Младеново
Вулин Саве Ђуро	Бушевић Велики, Б. Крупа	Младеново
Гаковић Николе Лазар	Бањани, Б. Крупа	Младеново
Гаковић уд. Тодора Милка	Баштра, Б. Крупа	Младеново
Грбић Николе Илија	Војевац	Младеново
Грбић Остоје Милан	Љусина	Младеново
Давидовић Михајла Цвијо	Горњи Бушевић	Младеново
Дакић Луке Илија	Бањани, Б. Крупа	Младеново
Дејановић Јове Илија	Бањани, Б. Крупа	Младеново
Декић уд. Раде Драгица	Велики Дубовик, Б. Крупа	Младеново
Десница Ђоке Живко	Пученик	Младеново
Дрљача Пере Мићо	Средњи Дубовик	Младеново

Дрљача Спасе Душан	Пученик	Младеново
Дрљача Стојана Јово	Средњи Дубовик	Младеново
Дрча Пере Доко	Залин	Младеново
Ђукић Миле Душан	Мали Дубовик	Младеново
Зец Илије Славко	Баштра	Младеново
Змијанац Николе Саво	Радић	Младеново
Зорић Стеве Јово	Радић	Младеново
Јапунција уд. Миле Мика	Горњи Петровићи	Младеново
Јеж Пере Марко	Залин	Младеново
Јеж Стевана Гавро	Дубовик	Младеново
Јелача Јована Ђуро	Велика Јасеница	Младеново
Јелача Михајла Светозар	Велика Јасеница	Младеново
Јелача Стојана Тодор	Велика Јасеница	Младеново
Јеличић Ђуре Никола	Велики Радић	Младеново
Јеличић Лазе Ђуро	Велики Радић	Младеново
Јеличић Николе Никола	Гудавац	Младеново
Јерковић Пере Тоде	Војевац	Младеново
Јовичић Шпире Михајло	Радић	Младеново
Јојић Михајла Љубо	Пученик	Младеново
Калањ Славка Боја	Суваја	Младеново
Калеш Николе Љубица	Залин, Б. Крупа	Младеново
Калуђеровић Васе Јово	Горњи Петровићи	Младеново
Каран Лазе Петар	Врањска Мосура	Младеново
Карановић Триве Божо	Острожница	Младеново
Качавенда Миле Дмитар	Војевац	Младеново
Качавенда Обрада Бранко	Пученик	Младеново
Качавенда Обрада Лука	Залин	Младеново
Качавенда Пере Божа	Залин	Младеново
Кецман Дмитра Душан	Бањани	Младеново
Клајић Ђуре Раде	Доња Суваја	Младеново
Клајић Јове Мирко	Пученик	Младеново
Клајић Јове Мићо	Пученик	Младеново
Клајић Раде Мирко	Бањани, Б. Крупа	Младеново
Ковачевић Душана Љубица	Пученик	Младеново
Ковачевић Јове Ђорђе	Радић Мали	Младеново
Ковачевић Лазара Илија	Мали Радић	Младеново
Ковачевић Милана Никола	Мали Радић	Младеново
Ковачевић Николе Миладин	Радић Мали	Младеново
Ковачевић Паје Јован	Радић Мали	Младеново
Ковачевић Пере Душан	Подвран	Младеново
Ковачевић Пере Сретен	Подвран	Младеново
Ковачевић Пере Цвета	Подвран	Младеново
Ковачевић Петра Обрад	Перна	Младеново
Ковачевић Спасоја Лазо	Радић Мали	Младеново

Ковачевић уд. Илије Савка	Горњи Петровићи	Младеново
Ковачевић уд. Луке Сава	Пученик	Младеново
Колунџија Михајла Михајло	Гориња	Младеново
Кременовић Ђорђа Мићо	Горњи Петровићи	Младеново
Крнетић Марка Стана	Доњи Дубовик	Младеново
Крнетић Петра Миле	Доњи Дубовик	Младеново
Кулунџија Луке Никола	Гориња	Младеново
Кулунџија Милоша Марко	Гориња	Младеново
Латиновић Симе Милан	Средњи Дубовик	Младеново
Мазалица уд. Николе Јања	Радић	Младеново
Малеш уд. Николе Љубица	Залин	Младеново
Малић Ђукана Душан	Велика Јасеница	Младеново
Мандић Весе Дака	Гориња	Младеново
Мандић Јове Душан	Пученик	Младеново
Мандић уд. Милоша Милка	Средњи Дубовик	Младеново
Марчета Јована Никола	Поткалиње	Младеново
Медић Марка Милан	Залин	Младеново
Медић Душана Илинка	Горња Суваја	Младеново
Медић Николе Јово	Баштра	Младеново
Мијић Гојка Мирко	Ђојлук	Младеново
Милешић Николе Стојан	Бањани, Б. Крупа	Младеново
Милошевић Јандрије Душан	Горња Суваја	Младеново
Миљешић Николе Драган	Бањани, Б. Крупа	Младеново
Недимовић Ђуре Душан	Мали Дубовик	Младеново
Недимовић Лазе Дако	Мали Дубовик	Младеново
Недимовић уд. Николе Мара	Велики Радић	Младеново
Ничић Петра Љуба	Бањани, Б. Крупа	Младеново
Новаковић Илије Јово	Врањска Мосура	Младеново
Новаковић Јове Илија	Врањска Мосура	Младеново
Новаковић Миле Лазо	Велики Радић	Младеново
Новаковић Николе Спасо	Велики Радић	Младеново
Огњеновић Николе Гојко	Врањска Мосура	Младеново
Огњеновић Николе Драган	Врањска Мосура	Младеново
Омчигуз Луке Илија	Велика Јасеница	Младеново
Подкозарац Цвије Драган	Ивањска	Младеново
Поноћко Јове Драган	Перна	Младеново
Пријић Даке Ђурађ	Велика Јасеница	Младеново
Пријић Јове Раде	Велика Јасеница	Младеново
Пувача Јове Драго	Пученик	Младеново
Радаковић Јове Стојан	Добро Село	Младеново
Радаковић Које Смиља	Војевац	Младеново
Радаковић Симе Ђуро	Војевац	Младеново
Радаковић уд. Илије Вида	Рисовац	Младеново
Радић Јована Алекса	Горње Вуковско	Младеново
Рађеновић Саве Богољуб	Врањска Мосура	Младеново

Рудић Вида Лаза	Рилић, Купрес	Младеново
Ружић Ђуре Дане	Велики Радић	Младеново
Сантрач Ђуре Мићо	Врањска Мосура	Младеново
Сантрач Миле Милош	Суваја	Младеново
Сантрач Миће Драган	Мали Радић	Младеново
Свјетлица Обрада Урош	Бушевић Горњи	Младеново
Станић Јове Милан	Поткалиње	Младеново
Станковић Остоје Лазо	Бушевић Горњи	Младеново
Станковић Пере Ана	Јаруге, Приједор	Младеново
Стојисављевић Јована Стојан	Главица	Младеново
Ступар Јове Душан	Добро Село	Младеново
Ступар Лазе Мићо	Гориња	Младеново
Ступар Саве Урош	Пученик	Младеново
Ступар Стојана Миле	Гориња	Младеново
Ступар уд. Михајла Мара	Војевац	Младеново
Татић Ђорђа Живојин	Баштра	Младеново
Татић Рајка Вујадин	Баштра	Младеново
Татић Ристе Марко	Баштра	Младеново
Тодић Душана Мићо	Средњи Дубовик	Младеново
Тривуновић Лазе Ђурађ	Мали Радић	Младеново
Тркуља Раде Младен	Мали Радић	Младеново
Тубић Михајла Алекса	Бушевић Горњи	Младеново
Тувић Боже Драган	Бушевић Горњи	Младеново
Тувић Милана Стево	Бушевић Горњи	Младеново
Ћопић Јове Милан	Пученик	Младеново
Ћулибрк Ђурђа Владо	Бушевић Горњи	Младеново
Ћулибрк Миле Станко	Главица	Младеново
Ђургуз Симе Миле	Залин	Младеново
Чавић Милов Светко	Главица	Младеново
Џакула Ђорђа Илија	Добро Село	Младеново
Шарац Марка Илија	Војевац	Младеново
Шекеровић Јована Боро	Горњи Петровићи	Младеново
Шкорић Илије Милан	Врањска Мосура	Младеново
Шкорић Миле Стево	Залин	Младеново
Шкорић уд. Илије Мика	Средњи Бушевић	Младеново
Шолаја Милана Десанка	Војевац	Младеново
Штрбац Давида Милан	Гудавац	Младеново
Штрбац Ђоке Љубо	Пученик	Младеново
Срез Гламоч		
Бачина Јована Јово	Ђуличан, Гламоч	Младеново
Бојиновић Јове Ђуро	Стекеровци	Младеново
Бојиновић Јове Перо	Стекеровци	Младеново
Бошњак Ђурђа Милош	Стекеровци	Младеново
Бошњак Пане Јован	Стекеровци	Младеново

Бошњак уд. Николе Стана	Стекеровци	Младеново
Вујичић уд. Николе Вишња	Гламоч	Младеново
Гајић Петра Момчило	Јакир	Младеново
Докић Павла Рајко	Јакир	Младеново
Ђерман уд. Николе Стоја	Стекеровци	Младеново
Ђерман уд. Николе Стоја	Стекеровци	Младеново
Ждеро Крстана Михајло	Прибеља	Младеново
Ждеро Крстана Перо	Прибеља	Младеново
Иветић уд. Душана Љуба	Петрово Врело	Младеново
Ивић Илије Коста	Поповићи	Младеново
Ивић Јована Вид	Поповићи	Младеново
Ивић Лазара Пантелија	Ваган	Младеново
Ивић Ристе Недељко	Ваган	Младеново
Ивић Стојана Илија	Поповићи	Младеново
Јамеција Николе Раде	Роре	Младеново
Јанковић Мирка Сава	Халапић	Младеново
Јашић Боже Мијо	Прибеља	Младеново
Јашић Боже Милош	Прибеља	Младеново
Јашић Боже Петар	Прибеља	Младеново
Кајтез Павла Коста	Стекеровци	Младеново
Кајтез Пане Дмитар	Стекеровци	Младеново
Кајтез Пане Јован	Стекеровци	Младеново
Кајтез Пане Милош	Стекеровци	Младеново
Кајтез Пере Петар	Стекеровци	Младеново
Караћ Симе Илија	Поповићи	Младеново
Козомора Лазе Недељко	Шумњаци	Младеново
Козомора уд. Ђорђе Госпова	Шумњаци	Младеново
Којдић Илије Милош	Поповићи	Младеново
Којдић Петра Стево	Поповићи	Младеново
Копања Боже Драгојло	Прибеља	Младеново
Копања Вида Лазо	Стекеровци	Младеново
Копања Ђорђа Стојан	Прибеља	Младеново
Копања Илије Јово	Прибеља	Младеново
Копања Илије Пантелија	Стекеровци	Младеново
Копања Илије Перо	Прибеља	Младеново
Копања Јована Лука	Стекеровци	Младеново
Копања Симе Лазо	Стекеровци	Младеново
Копања Стевана Бошко	Стекеровци	Младеново
Копања Тодора Данило	Прибеља	Младеново
Копања Тодора Миле	Стекеровци	Младеново
Крндија Пантелије Ђорђе	Ваган	Младеново
Крчмар Лазе Дмитар	Хотковци	Младеново
Крчмар Тоде Момчило	Видимлије	Младеново
Кукобат Вид Живко	Роре	Младеново
Кукобат Пере Душан	Роре	Младеново

Ловре Јове Недељко	Прибеља	Младеново
Ловре Николе Ђурађ	Поповићи	Младеново
Малешевић Луке Мирко	Ваган	Младеново
Меселција Пере Мијо	Прибеља	Младеново
Меселција Станка Симо	Прибеља	Младеново
Мрђан Вида Милош	Пријани	Младеново
Мрђан Павле Душан	Подгрета	Младеново
Ненадић Обрад Миле	Ковачевци	Младеново
Нинковић Ђурђа Душан	Поповићи	Младеново
Нинковић Илија Јован	Поповићи	Младеново
Нинковић Раде Дмитар	Поповићи	Младеново
Нинковић Стеван Коста	Поповићи	Младеново
Нинковић Стево Крсто	Поповићи	Младеново
Нинковић уд. Душана Стеванија	Главица	Младеново
Нинковић уд. Шпире Марија	Поповићи	Младеново
Пјевалица Никола Никола	Халапић, Гламоч	Младеново
Радичић Стеван Јово	Подградина	Младеново
Радумило Ђуро Саво	Шумњаци	Младеново
Радумило Никола Симо	Поповићи	Младеново
Радумило Остоја Марко	Шумњаци	Младеново
Радоје Перо Симо	Дубраве	Младеново
Радоје Стеван Миленко	Дубраве	Младеново
Ракуљ Митар Саво	Петрово Врело	Младеново
Роквић Мије Петар	Роре, Гламоч	Младеново
Русо Ђорђа Илија	Биличић, Гламоч	Младеново
Савић уд. Ђорђа Даница	Црни Врх	Младеново
Смиљанић Илија Ђорђе	Роре	Младеново
Срдић Давид Јово	Црни Врх	Младеново
Срдић Никола Илија	Црни Врх	Младеново
Срдић Никола Милош	Црни Врх	Младеново
Срдић Никола Урош	Црни Врх	Младеново
Стојисављевић Обрад Младен	Ковачевци	Младеново
Субашић Јово Недељко	Прибеља	Младеново
Субашић Лука Петар	Прибеља	Младеново
Субашић Цвија Коста	Прибеља	Младеново
Тепић Саво Душан	Пријани	Младеново
Тривуновић Лазе Ђорђе	Рудине, Гламоч	Младеново
Ђулум Боже Мирко	Црни Врх	Младеново
Ђулум Миле Ђука	Црни Врх	Младеново
Ђулум Цвије Васо	Црни Врх	Младеново
Ђулум Шпире Ђурађ	Стекеровци	Младеново
Ђурковић Шпире Симо	Халапић	Младеново
Убовић Јефте Дмитар	Стекеровци	Младеново

Убовић Јефте Милош	Стекеровци	Младеново
Убовић Јове Стеван	Стекеровци	Младеново
Убовић уд. Марка Ђука	Стекеровци	Младеново
Убовић Цвије Пане	Стекеровци	Младеново
Чаћић Томе Љубо	Халапић	Младеново
Чегар Раде Урош	Црни Врх	Младеново
Чегар Саве Ђурађ	Црни Врх	Младеново
Шавија Стевана Павле	Подић, Гламоч	Младеново
Шобот Костадина Милош	Стекеровци	Младеново
Шолак Јове Милош	Хасанбеговци	Младеново
Срез Лушци Паланка		
Антонић Миле Триво	Будимлић Јапра	Младеново
Антонић Михајла Никола	Будимлић Јапра	Младеново
Бјелобрк Вида Лазо	Јелашиновци	Младеново
Бјелобрк Вида Тоде	Јелашиновци	Младеново
Борак Миле Петар	Еминовци	Младеново
Борак Миленка Ђуро	Милановац	Младеново
Ђулибрк Јована Ђуро	Тук Божија	Младеново
Предојевић Марака Владо	Јелашиновци	Младеново
Прошић Јове Станко	Јелашиновци	Младеново
Прошић Јове Ђане	Јелашиновци	Младеново
Срдић Миле Милутин	Потколиње	Младеново
Станић Јове Милан	Потколиње	Младеново
Тонтић Саве Миле	Јелашиновци	Младеново
Срез Сански Мост		
Вулин Михајла Миле	Козица	Младеново
Мајкић Пере Тодор	Мајкић Јапра	Младеново
Срез Дрвар		
Бојанић Симе Ђуро	Врточе	Младеново
Кљајић Јандре Тома	Осредци	Младеново
Срез Босански Нови		
Дајић Пере Бранко	Матавази	Младеново
Дробац Стојана Љубо	Чађавица	Младеново
Миљуш Мирка Ђуро	Матавази	Младеново
Миљуш Тривуна Божо	Матавази	Младеново
Стојнић Спасе Јово	Матавази	Младеново
Тојагић Дане Којо	Црна Ријека	Младеново
Срез Травник		
Вранац Саве Стево	Караула	Младеново
Ђурић Ђокана Благоје	Заграђе	Младеново
Јанковић Стојана Гојко	Витовље	Младеново
Јокановић Ђорђа Милош	Витовље	Младеново
Ковачевић Ристе Душан	Виленица	Младеново
Којић Које Милан	Караула	Младеново

Срез Кључ		
Буцало Петра Јанко	Дреновац, Доњи Лапац	Младеново
Винек Николе Милева	Винска, Бос. Брод	Младеново
Грбић Николе Којо	Саница	Младеново
Кричковић Боже Којо	Соница	Младеново
Станишић Данила Драгољуб	Ситнеши, Прњавор	Младеново
Ступар Дамјана Владо	Саница	Младеново
ОБРОВАЦ, књига 211		
Агић Симе Анђа рођ. Каран	Оплећани, Дувно	Обровац
Ајдер Илије Недељко	Пријани, Гламоч	Обровац
Антић Душана Јово	?, Јајце	Обровац
Ацајић Петра Симо	?, Јајце	Обровац
Барош Петра Лазар	Сајковић, Ливно	Обровац
Барош Стевана Милан	Сајковић, Ливно	Обровац
Барош Тодора Жарко	Сајковић, Ливно	Обровац
Барош Тодора Марко	Сајковић, Ливно	Обровац
Билановић Лазе Марко	Мандино Село, Дувно	Обровац
Билановић Милутина Стојан	Мандино Село, Дувно	Обровац
Билановић Николе Богосав	Мандино Село, Дувно	Обровац
Билановић Томе Мирко	Мандино Село, Дувно	Обровац
Бјелић Илије Вида	Главица, Б. Крупа	Обровац
Бјелић Раде Ђурађ	Поповићи, Гламоч	Обровац
Бјелић Тодора Раде	Главица, Б. Крупа	Обровац
Бјелић уд. Илије Вида	Главица, Б. Крупа	Обровац
Блажић Симе Митар	?, Јајце	Обровац
Божић Раде Ђуро	?, Јајце	Обровац
Божић Цвије Јово	Подобзир, Јајце	Обровац
Бојанић Петра Доброслав	Равно, Дувно	Обровац
Бороја Војина Савка	Сајковић, Ливно	Обровац
Бороја Војина Савка	Бравнице, Јајце	Обровац
Бошњак Саве Милош	Црни Врх, Гламоч	Обровац
Броћета Ђорђа Мијо	Сајковић, Ливно	Обровац
Важић Боже Мијо	Рашћани, Дувно	Обровац
Важић Јове Љубо	Рашћани, Дувно	Обровац
Важић Јове Стево	Рашћани, Дувно	Обровац
Важић Мије Ристо	Рашћани, Дувно	Обровац
Вајагић Петра Чедомир	Бањани, Б. Крупа	Обровац
Васић уд. Бошка Јованка	Копчић, Бугојно	Обровац
Вишекруна Вида Сава	Халапић, Гламоч	Обровац
Вјештица Илије Никола	Сајковић, Ливно	Обровац
Војиновић Станка Милан	Горица, Јајце	Обровац
Вранац Пере Марко	Караула, Травник	Обровац
Вранац Саве Савка	Караула, Травник	Обровац
Вујановић Милоша Ђука	Радановци, Ливно	Обровац

Вујић Милана Милорад	Горица, Јајце	Обровац
Вујић Симе Спасан	Горица, Јајце	Обровац
Вујић Станка Стеван	Горица, Јајце	Обровац
Вујковић Божидара Милан	Брђани, Јајце	Обровац
Вуковић Ђуре Стојан	Олићи, Јајце	Обровац
Вуковљак Ђорђа Недељко	Брђани, Јајце	Обровац
Вуковљак Јове Перо	Губин, Ливно	Обровац
Вуковљак, Нике Јово	Губин, Ливно	Обровац
Вулић Боже Марко	Срђани, Дувно	Обровац
Вулић Милоша Милорад	Горица, Јајце	Обровац
Вучић Боже Илија	Срђани, Дувно	Обровац
Вучић Станка Лука	Губин, Ливно	Обровац
Гаврић Ратка Мирко	Горица, Јајце	Обровац
Гајић Остоје Ђуро	Крчевине, Јајце	Обровац
Гајић Саве Петар	Натпоље, Јајце	Обровац
Гајић Тривуна Недељко	Брђани, Јајце	Обровац
Гаковић Милорада Сава	Бањани, Б. Крупа	Обровац
Гашић Нике Димитрије	Пријани, Гламоч	Обровац
Глувић Шпире Станко	Олићи, Јајце	Обровац
Гњатић Тривуна Нико	?, Бугојно	Обровац
Голић Симе Шпиро	Оборци, Бугојно	Обровац
Грубач Симе Илија	Брђани, Јајце	Обровац
Гузијан Гоје Милош	Халапић, Гламоч	Обровац
Давидовић Јове Митар	Бојмунте, Ливно	Обровац
Давидовић Николе Божо	Губин, Ливно	Обровац
Дакић Остоје Душан	Бравнице, Јајце	Обровац
Дејановић Саве Пера	Козила, Јајце	Обровац
Деспенић Стевана Мијо	Губин, Ливно	Обровац
Дошлов Душана Стево	Мајевац, Јајце	Обровац
Дошлов Тоде Душан	Мајевац, Јајце	Обровац
Драгичевић Јована Драго	Оборци, Бугојно	Обровац
Драгиша Ђорђа Станко	Благај, Бугојно	Обровац
Драгиша Ристе Сава	Благај, Бугојно	Обровац
Драшко Јове Владимир	Оборци, Бугојно	Обровац
Драшко уд. Тодора Анђа	Оплећани, Дувно	Обровац
Дувњак Алексе Михајло	Гламоч	Обровац
Дувњак Илије Марко	Чифлук, Јајце	Обровац
Ђокић Живана Јован	Бијељина	Обровац
Ђуђуз Иле Максим	Натпоље, Јајце	Обровац
Ђукић Крстана Јова	Брдо, Јајце	Обровац
Ђукић Миле Јова	Ваган, Јајце	Обровац
Ђукић Николе Богдан	Радановци, Ливно	Обровац
Ђукић Пере Стево	Стројице, Јајце	Обровац
Ђукић Саве Ђуро	Ваган, Јајце	Обровац
Ђукић Симе Милосав	Стројице, Јајце	Обровац

Ђукић Шпире Ристо	Ваган, Јајце	Обровац
Ђуран Боже Цвијо	Подгрета, Ливно	Обровац
Ђутило Ђорђа Симо	Бабино Село, Јајце	Обровац
Ерцег Боже Урош	Челебић, Ливно	Обровац
Ерцег Илије Нико	Долац, Гламоч	Обровац
Ерцег Јанка Јова	Радановци, Ливно	Обровац
Ерцег Танасија Милан	Радановци, Ливно	Обровац
Жујко Нике Живко	Долац, Гламоч	Обровац
Загорац Илије Ђурађ	Стојковићи, Ливно	Обровац
Здилар Пере Стојан	Еминово Село	Обровац
Здрилић Николе Марко	Нуглашица, Б. Грахово	Обровац
Зелко Ђорђа Стојан	Благај, Бугојно	Обровац
Зелковић Стевана Милош	Трубар, Дрвар	Обровац
Зелковић Стевана Раде	Трубар, Дрвар	Обровац
Зечак Јове Миле	Кнежевићи, Јајце	Обровац
Зечевић Маринка Петар	Љуша, Јајце	Обровац
Зечевић Пере Душан	Љуша, Јајце	Обровац
Иванковић Благоја Анђелко	Вуковско, Бугојно	Обровац
Иветић Марка Станко	Бојмунте, Ливно	Обровац
Иветић Петра Ђуро	Губин, Ливно	Обровац
Ивић Симе Ђурађ	Поповићи, Гламоч	Обровац
Ивић Годора Миле	Халапић, Гламоч	Обровац
Илић Иле Мићо	Губин, Јајце	Обровац
Јагодић Томе Милош	Ливно	Обровац
Јакшић Луке Славко	Соколац, Јајце	Обровац
Јандрић Боже Стојан	Горица, Јајце	Обровац
Јандрић Јове Стеван	?, Јајце	Обровац
Јандрић Ристе Стојан	Марјанци, Јајце	Обровац
Јандрић Симе Јовица	Мочиоци, Јајце	Обровац
Јандрић Симе Јосо	?, Јајце	Обровац
Јандрић Симе Светко	Горица, Јајце	Обровац
Јандрић Спасана Станко	Крчевине, Јајце	Обровац
Јандрић Годора Светко	Горица, Јајце	Обровац
Јандрић уд. Обрада Милица	?, Јајце	Обровац
Јандрић Цвије Симо	?, Јајце	Обровац
Јандрић Шпире Петар	Крчевине, Јајце	Обровац
Јањић Луке Симо	Вуковско, Бугојно	Обровац
Јернић Јове Бранко	Јајце	Обровац
Јовић Раде Недељко	Врбица, Ливно	Обровац
Јовић Симе Владо	Соколац, Јајце	Обровац
Јовишевић Павла Остоја	Подобзир, Јајце	Обровац
Јовишевић Станка Лука	Подобзир, Јајце	Обровац
Јокић Тривуна Доста	Натпоље, Јајце	Обровац
Јокић Светка Симо	Натпоље, Јајце	Обровац

Јокић Томе Станко	Натпоље, Јајце	Обровац
Јокић Тривуна Деспо	Натпоље, Јајце	Обровац
Јурић Марка Илија	Сајковић, Ливно	Обровац
Јурић Тодора Бошко	Сајковић, Ливно	Обровац
Калаба Јована Спасоје	Подградина, Гламоч	Обровац
Каран Јове Мијо	Рашћани, Дувно	Обровац
Каран Јове Никола	Рашћани, Дувно	Обровац
Каран Јове Стојан	Рашћани, Дувно	Обровац
Карановић Давида Раде	Бобољусци, Дрвар	Обровац
Карановић Давида Раде	Бобољусци, Дрвар	Обровац
Катић Раде Илија	Богдаше, Ливно	Обровац
Каурин Крстана Душан	Сарићи, Јајце	Обровац
Квргић Јове Јова	Подобзир, Јајце	Обровац
Квргић Тоде Ђуро	Јањ, Јајце	Обровац
Келеч Стевана Чедомир	Мајевац, Јајце	Обровац
Келеч Тодора Стеван	Мајевац, Јајце	Обровац
Керлец Стојана Јово	Стројице, Јајце	Обровац
Кљајић Максима Остоја	Мајевац, Јајце	Обровац
Кнежевић Душана Слободан	Грабовица, Јајце	Обровац
Кнежевић Луке Тодор	Јајце	Обровац
Кнежевић Раде Вицо	Цвјетнић, Дрвар	Обровац
Ковачић Ђуре Стеван	Бојмунте, Ливно	Обровац
Ковачић Милка Перо	Кутлићи, Јајце	Обровац
Козомара Вује Илија	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Вује Јова	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Јове Раде	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Косте Божо	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Марка Обрад	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Мије Манојло	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Митра Тривун	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Николе Стеван	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Раде Јово	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Симе Мирко	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Симе Петар	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Станка Станко	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Тодора Јово	Богдаше, Ливно	Обровац
Козомара Тодора Милан	Богдаше, Ливно	Обровац
Кокеза уд. Николе Нада	Мајевац, Јајце	Обровац
Кољикужић Тодора Божо	Богдаше, Ливно	Обровац
Контић Вукана Маринко	Равно, Дувно	Обровац
Копања Илије Јован	Стекеровци, Гламоч	Обровац
Копања Које Никола	Брајићи, Гламоч	Обровац
Крнпот Симе Драгомир	Крчевине, Јајце	Обровац
Кузман Стеве Богдан	Ваган, Јајце	Обровац
Кузман Стеве Божо	Чифлук, Јајце	Обровац

Кузман Стеве Ристо	Чифлук, Јајце	Обровац
Кумовић Лазе Гојко	Ровна, Бугојно	Обровац
Купањац Јове Ђуро	Језеро, Јајце	Обровац
Лалић Јове Паво	Лисац, Травник	Обровац
Лето Марка Душан	Мајевац, Јајце	Обровац
Лугоња Богдана Манојло	Равно, Дувно	Обровац
Лугоња Спасоја Лазо	Равно, Дувно	Обровац
Лугоња уд. Симе Мара	Равно, Дувно	Обровац
Лукић Прокопија Миленко	Оборци, Бугојно	Обровац
Љубичић Луке Анђа	Оборац, Бугојно	Обровац
Максимовић Саве Душан	Горица, Јајце	Обровац
Малеш Јове Перо	Греда, Јајце	Обровац
Малешевић Јована Илија	Страна, Гламоч	Обровац
Манојловић Петра Зарија	Вуковско, Бугојно	Обровац
Маријанац Ђуре Јово	Стројице, Јајце	Обровац
Марковић Иле Бранко	Брђани, Јајце	Обровац
Марковић Лазе Лаза	Мајевац, Јајце	Обровац
Марковић Лазе Перо	Брђани, Јајце	Обровац
Марковић Стевана Станко	Брђани, Јајце	Обровац
Марковић Тоде Пане	Брђани, Јајце	Обровац
Марковић Цвије Лазо	Брђани, Јајце	Обровац
Медић Јосе Лазо	Стројице, Јајце	Обровац
Медић Симе Крсто	Тодорићи, Јајце	Обровац
Медић уд. Славка Милева	Стројице, Јајце	Обровац
Мијатовић Јове Марко	Липа, Дувно	Обровац
Милановић Лазе Стојан	Присоје, Јајце	Обровац
Милановић Симе Недељко	Подобзир, Јајце	Обровац
Милисав Николе Мара	Липа, Дувно	Обровац
Миловац Бранка Остоја	Стројице, Јајце	Обровац
Миловац Жарка Младен	Стројице, Јајце	Обровац
Милошевић Ристе Петар	Чифлук, Јајце	Обровац
Милутин Марка Милица	Бојишта, Ливно	Обровац
Миљевић Јефте Банко	Бравнице, Јајце	Обровац
Мирковић Васе Михајло	Крушевица, Бугојно	Обровац
Митрић Луке Тривун	Равно, Дувно	Обровац
Митрић Раде, Мирко	Чуклић, Јајце	Обровац
Мрђан Миле Ђуро	Волари, Јајце	Обровац
Мрђан Раде Лука	Пријани, Гламоч	Обровац
Мрђан Раде Михајло	Пријани, Гламоч	Обровац
Мрђан Станка Шпиро	Пријани, Гламоч	Обровац
Мудринић Годора Милан	Отока, Б. Крупа	Обровац
Ненадић Васе Илија	Радановци, Ливно	Обровац
Обрадовић Николе Илија	Перућица, Јајце	Обровац
Опарница Стевана Лука	Соколац, Јајце	Обровац

Опарница Стевана Светозар	Соколац, Јајце	Обровац
Остојић Шпире Исак	Оборци, Бугојно	Обровац
Павлица Илије Боривоје	Равно, Дувно	Обровац
Пајчин Илије Никола	Вуковићи, Ливно	Обровац
Пајчин Тодора Анђа	Губин, Ливно	Обровац
Пајчин Тривуна Никола	Губин, Ливно	Обровац
Палалијић Гаврана Јован	Подградина, Гламоч	Обровац
Пепић Манојла Симо	Равно, Дувно	Обровац
Петковић Саве Миленко	Брајићи, Гламоч	Обровац
Петковић Станка Саво	Пријани, Гламоч	Обровац
Петрић Војислава Ново	Оборци, Бугојно	Обровац
Пешут Ђуре Душан	Љусина, Б. Крупа	Обровац
Пиљак Јевте Никола	Петрово Врело, Гламоч	Обровац
Покрајац Станка Васо	Прово, Ливно	Обровац
Покрајац Стевана Митар	Прово, Ливно	Обровац
Покрајац Тодора Никола	Прово, Ливно	Обровац
Полић Тоде Симо	Ваган, Јајце	Обровац
Поњевић Ђуре Перо	Натпоље, Јајце	Обровац
Поњевић Илије Марко	Натпоље, Јајце	Обровац
Поњевић Јове Милан	Љуше, Јајце	Обровац
Поњевић Максе Коста	Оборци, Бугојно	Обровац
Поњевић Миле Станко	Натпоље, Јајце	Обровац
Поњевић Миће Душан	Натпоље, Јајце	Обровац
Поњевић Симе Симеун	Натпоље, Јајце	Обровац
Поњевић Тоде Петар	Кутања, Бугојно	Обровац
Попадић Милана Душан	Ваган, Јајце	Обровац
Попадић Саве Лазо	Стројице, Јајце	Обровац
Поповић Душана Миле	?, Јајце	Обровац
Поповић Душана Стеван	?, Јајце	Обровац
Проле Саве Лазо	?, Јајце	Обровац
Проле Стевана Спасоје	Мајевац, Јајце	Обровац
Пррић Петра Стојан	Крчевине, Јајце	Обровац
Пурната Раде Момир	Греда, Јајце	Обровац
Пушкар Светка Алекса	Рудина, Бугојно	Обровац
Радановић Нике Јефто	Подградина, Гламоч	Обровац
Радић Боже Ђуро	Драгњић, Гламоч	Обровац
Радман Крстана Ранко	Љуша, Јајце	Обровац
Радош Миле Тоде	Натпоље, Јајце	Обровац
Радош Пере Момчило	Натпоље, Јајце	Обровац
Радош Цвијана Тривун	Љуша, Јајце	Обровац
Ракита Илије Данило	Љуша, Јајце	Обровац
Ракита Миле Шпиро	Натпоље, Јајце	Обровац
Ракита Симе Јово	Грбавица, Јајце	Обровац
Ракита Симеуна Шпиро	Грбавица, Јајце	Обровац
Ракита Стевана Тоде	Стројице, Јајце	Обровац

Рамић Ђуре Живко	Богдаше, Ливно	Обровац
Рамић Јефте Васо	Богдаше, Ливно	Обровац
Рамић Пере Васо	Богдаше, Ливно	Обровац
Рамић Стојана Душан	Богдаше, Ливно	Обровац
Рашета Душана Младен	Главица, Б. Крупа	Обровац
Росић Јове Богдан	Сајковић, Ливно	Обровац
Савић Пере Ђуро	Срђани, Дувно	Обровац
Савић Пере Стојан	Сарићи, Јајце	Обровац
Савичић Марка Зора	Миле, Јајце	Обровац
Славнић Ђорђа Симо	Корићани, Травник	Обровац
Солдат Николе Недељко	Гламоч	Обровац
Спремо Јована Недељко	Оборци, Бугојно	Обровац
Срдић Николе Ђурађ	Црни Врх, Гламоч	Обровац
Срдић Стојана Марко	Срдићи, Јајце	Обровац
Срдић Шпире Рада	Црни Врх, Гламоч	Обровац
Станивук Михајло Мирко	Пријани, Гламоч	Обровац
Станић Боже Симо	Бешпел, Јајце	Обровац
Станишић Лазе Станко	? Травник	Обровац
Станишић Пере Раде	Рашћани, Дувно	Обровац
Станишић Саве Милица	Рашћани, Дувно	Обровац
Ступар Стојана Шпиро	Крчевине, Јајце	Обровац
Субашић Светка Гојко	Субашићи, Бугојно	Обровац
Субашић Симе Душан	Сарићи, Јајце	Обровац
Сукњаја Иле Илија	Лубово, Јајце	Обровац
Танасић Јосипа Јово	Влађевићи, Бугојно	Обровац
Тешић Миле Раде	Стројице, Јајце	Обровац
Томић Јована Марко	Радановци, Ливно	Обровац
Томичић Тодора Ристо	Раките, Бугојно	Обровац
Топић Илије Душан	Бањани, Б. Крупа	Обровац
Тошић Пере Станко	Натпоље, Јајце	Обровац
Тошић Шпире Љубо	Кнежевићи, Јајце	Обровац
Тривуновић Николе Војин	Старо Село, Јајце	Обровац
Тривуновић Петра Бранко	Мочиоци, Јајце	Обровац
Тривуновић Стојана Миленко	Рудине, Гламоч	Обровац
Тркуља Станка Коста	Натпоље, Јајце	Обровац
Тркуља Шпире Миле	Мочиоци, Јајце	Обровац
Тулаћ Симе Остоја	Љуша, Јајце	Обровац
Тулаћ Тодора Светозар	Љуша, Јајце	Обровац
Ћућуз Спасена Јово	Крчевине, Јајце	Обровац
Унчанин Саве Деса	Подосоје, Јајце	Обровац
Форца Гавра Милан	Копчић, Бугојно	Обровац
Цукут Милана Симо	Ступна, Јајце	Обровац
Чалић Саве Ружа	Мандино Село, Дувно	Обровац
Чегар Јована Душан	Стекеровци, Гламоч	Обровац

Челебић уд. Богдана Госпава	Равно, Дувно	Обровац
Џакић Митра Милан	Стројице, Јајце	Обровац
Шавија Ђурђа Никола	Ваган, Гламоч	Обровац
Шавија Тодора Вид	Ваган, Гламоч	Обровац
Шавија Цвије Илија	Ваган, Гламоч	Обровац
Шевар Симе Јово	Оборци, Бугојно	Обровац
Шмања Миле Слободан	Сарићи, Јајце	Обровац
Шолаја Ђуре Петар	Пљева, Јајце	Обровац
Шолаје Ђуре Јован	Мајевац, Јајце	Обровац
Шуњка уд. Боже Ана	Богдаше, Ливно	Обровац
ОЦАЦИ, књига 215		
Божих Триве Илија	Збориште, Б. Крупа	Оцаци
Бомештар Миладина Стева	Бањани, Б. Крупа	Оцаци
Боровница Петра Марко	Отока, Б. Крупа	Оцаци
Боровница Стојана Јово	Баштра, Б. Крупа	Оцаци
Вујиновић Илије Ђуро	Бањани, Б. Крупа	Оцаци
Вукобратовић Боже Ђуро	Језерско, Б. Крупа	Оцаци
Грбић Саве Сава	?, Б. Петровац	Оцаци
Грбић Стевана Станко	Глиница, Вел. Кладуша	Оцаци
Дацијар Николе Марко	Стабанца, Б. Крупа	Оцаци
Дејановић Јове Илија	Збориште, Б. Крупа	Оцаци
Дувњак Симе Марко	Сарићи, Јајце	Оцаци
Дукић Боже Милан	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оцаци
Ђеран Јована Драган	Главица, Б. Крупа	Оцаци
Зарић Стојана Стојан	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оцаци
Зец Витомира Бранко	Језерско, Б. Крупа	Оцаци
Зец Јове Илија	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оцаци
Зец Јове Чедомир	Језерско, Б. Крупа	Оцаци
Зец Милана Милан	Језерско, Б. Крупа	Оцаци
Зец Николе Миле	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оцаци
Илић Симе Раде	Језерско, Б. Крупа	Оцаци
Илић Тодора Мићо	Језерско, Б. Крупа	Оцаци
Јарић Стевана Милан	Језерско, Б. Крупа	Оцаци
Карановић Васе Славко	Баштра, Б. Крупа	Оцаци
Карановић Илије Марко	Баштра, Б. Крупа	Оцаци
Карановић Николе Миљан	Баштра, Б. Крупа	Оцаци
Кијац Таје Обрад	Домашево, Билећа	Оцаци
Кнежевић Раде Перо	Стабанца, Б. Крупа	Оцаци
Круљ Ђорђа Гојко	Ранковци, Љубиње	Оцаци
Лончина Јована Душан	Баштра, Б. Крупа	Оцаци
Лукач Вује Душан	Језерско, Б. Крупа	Оцаци
Лукић Жарка Милка	Бугар, Бихаћ	Оцаци
Љубинковић Аћима Милан	Влаховићи, Љубиње	Оцаци
Љубинковић Боже Марко	Љубиње	Оцаци
Мајкић Марка Владимир	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оцаци

Мајкић Стевана Раде	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оџаци
Мандић Миљана Милош	Збориште, Б. Крупа	Оџаци
Мандић Петра Никола	Баштра, Б. Крупа	Оџаци
Наранчић Станка Тодор	Гудавац, Б. Крупа	Оџаци
Новаковић Марка Мирко	Добро Село, Б. Крупа	Оџаци
Новаковић Марка Славко	Добро Село, Б. Крупа	Оџаци
Опачић Симе Стојан	Градина, Вел. Кладуша	Оџаци
Остојић Мирка Блашко	Бањани, Б. Крупа	Оџаци
Остојић Мирка Стеван	Бањани, Б. Крупа	Оџаци
Перишић Тривка Лука	Предоље, Столац	Оџаци
Поповић Владимира Анђа	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оџаци
Поповић Јована Марко	Баштра, Б. Крупа	Оџаци
Поповић Јована Мирко	Баштра, Б. Крупа	Оџаци
Поповић Милана Триво	Баштра, Б. Крупа	Оџаци
Пустињаковић Марка Бошко	Баштра, Б. Крупа	Оџаци
Пустињаковић Марка Јово	Баштра, Б. Крупа	Оџаци
Тркуља Драгана Анђа	Кладуша	Оџаци
Ђојановић Милоша Ђуро	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оџаци
Ђојановић Раде Светозар	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оџаци
Ђојановић уд. Илије Марија	Стабанца, Б. Крупа	Оџаци
Ђулибрк Марка Мирко	Бушевић, Б. Крупа	Оџаци
Ђулибрк Мишка Миле	Љусина, Б. Крупа	Оџаци
Хајдер Илије Милош	Дрвар	Оџаци
Џвијетић Новице Доста	Риоца, Билеће	Оџаци
Чојановић Миле Раде	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оџаци
Чојановић Илије Стана	Збориште, Б. Крупа	Оџаци
Чојановић Миле Мирко	Варошка Ријека, Б. Крупа	Оџаци
ПЛАВНА, књига 227		
Брчин Лазе Ђуја	Средњи Дубовик, Б. Крупа	Плавна
Бубашић Боже Неђо	Расавци, Бугојно	Плавна
Војиновић Миће Никола	Војевац, Б. Крупа	Плавна
Вукадиновић Раде Сима	Харамбашићи, Бугојно	Плавна
Вукадиновић Станка Илија	?, Бугојно	Плавна
Вукелић Душана Милан	Б. Крупа	Плавна
Грмуша Луке Борка	Перна, Б. Крупа	Плавна
Зелен Стојана Младенко	Дрветине, Бугојно	Плавна
Зелковић Пере Драгутин	Пишталине, Б. Крупа	Плавна
Зелковић Уроша Стоја	Б. Крупа	Плавна
Зечевић Павла Урош	Козица, С. Мост	Плавна
Зован Вида Перо	Вишњево, Љубиње	Плавна
Зорић Цветка Душанка	Б. Крупа	Плавна
Јовичић Стевана Милка	Пишталине, Б. Крупа	Плавна
Каран Владе Грозда	Бушевић, Б. Крупа	Плавна
Каран Симе Милутин	Благај, Бугојно	Плавна

Ковачевић Пере Ђура	Радић, Босанска Крупа	Плавна
Ковачевић Пере Никола	Мали Радић, Б. Крупа	Плавна
Леко Андрије Жарко	Д. Милићи, Широки Бријег	Плавна
Маринковић Јове Алекса	Г. Петровићи, Билећа	Плавна
Мрачајац Томе Момчило	Ровна, Бугојно	Плавна
Новаковић Миле Крста	Јелашиновци, Л. Паланка	Плавна
Пјевалица Шпире Душан	Халапић, Гламоч	Плавна
Радишић Миле Никола	Г. Петровићи, Б. Крупа	Плавна
Радојевић Пере Мирко	Гламоч	Плавна
Сремац Стевана Јован	Брчко	Плавна
Стојић Ивана Марко	Драгићина, Широки Бријег	Плавна
Тодић Тодора Милица	Дубовик, Б. Крупа	Плавна
РАВНО СЕЛО или Нове Шове, књига 204		
Баварчић Јове Рајко	Оборци, Бугојно	Равно Село
Бајатовић Јеремије Душан	Жрвањ, Билећа	Равно Село
Бајатовић Јове Обрен	Жрвањ, Билећа	Равно Село
Бајатовић Јове Спасо	Жрвањ, Билећа	Равно Село
Бајатовић Петра Мирко	Жрвањ, Билећа	Равно Село
Бајатовић уд. Тодора Славица	Жрвањ, Билећа	Равно Село
Баришић Петра Станко	Доње Вуковско, Бугојно	Равно Село
Богдан Илије Тоде	Шипово	Равно Село
Божич Цвије Павле	Горица, Јајце	Равно Село
Бојара Шпире Љупко	Ст. Село, Јајце	Равно Село
Бокан Јове Милан	Перна, Б. Крупа	Равно Село
Бокан Петра Петар	Перна, Б. Крупа	Равно Село
Бокан Петра Стево	Перна, Б. Крупа	Равно Село
Боснић Миле Никола	Мујџићи, Јајце	Равно Село
Бунџић Раде Миљкан	Стабанца, Б. Крупа	Равно Село
Вељко Ђуре Симо	Благај, Бугојно	Равно Село
Видић Михајла Бранко	нема података	Равно Село
Влаисављевић Илије Момчило	нема података	Равно Село
Војиновић Томе Станко	Горица, Јајце	Равно Село
Вујић Саве Лаза	Бранков До, Јајце	Равно Село
Вујовић Милића Новица	Крстаче, Билећа	Равно Село
Вукеља Стојана Милан	Горњи Оборци, Бугојно	Равно Село
Вучковић Миле Коса	нема података	Равно Село
Гајић Боже Никола	Старо Село, Јајце	Равно Село
Гајић Дане Недељко	Старо Село, Јајце	Равно Село
Галић Пере Ружа	Липа, Дувно	Равно Село
Гвозденац Васе Петар	Мујџићи, Јајце	Равно Село
Гвозденац Лазе Милан	Тодорићи, Јајце	Равно Село
Гвозденац Стевана Момчило	Рагужи, Јајце	Равно Село
Глигорић Боре Петар	Оборци, Бугојно	Равно Село
Готовац Јове Сава	Благај, Бугојно	Равно Село
Грабеж Петра Павле	?, Јајце	Равно Село

Грандић Јове уд. Анђа	Боштар, Б. Крупа	Равно Село
Грубор Стојана Станко	Градина, Вел. Кладуша	Равно Село
Дабић Николе Боја	Жрвањ, Љубиње	Равно Село
Дабић Николе Милош	Жрвањ, Љубиње	Равно Село
Дангубић Аћима Ђока	Дол, Билећа	Равно Село
Дангубић Аћима Митар	Дол, Билећа	Равно Село
Дангубић Максима Гојко	Дол, Билећа	Равно Село
Дивић Марка Светко	Горица, Јајце	Равно Село
Делић Петра Митар	Сајковићи, Ливно	Равно Село
Доведан Марка Симо	Грдово, Јајце	Равно Село
Ђукић Крстана Саво	?, Јајце	Равно Село
Илић Цвије Јова	Врбица, Јајце	Равно Село
Јандрић Ђуре Момчило	Мочиоци, Јајце	Равно Село
Јандрић Ристе Андрија	Мочиоци, Јајце	Равно Село
Јовић Живојина Стана	Натпоље	Равно Село
Јовичић Николе Лука	Буковица, Јајце	Равно Село
Јокић Тоде Васа	Натпоље	Равно Село
Јокић Тоде Станко	Натпоље	Равно Село
Квргић Лазе Риста	Подобзир, Јајце	Равно Село
Квргић уд. Јове Милица	Подобзир, Јајце	Равно Село
Керановић Бранка Радоје	Мрачај, Бугојно	Равно Село
Клисарић Шпире Миле	Кнежевићи, Јајце	Равно Село
Кнежевић Нике Рајко	Божиковац, Јајце	Равно Село
Кнежић Јефте Крста	Благај, Бугојно	Равно Село
Кнежић Тоде Спаса	Благај, Бугојно	Равно Село
Ковач Станка Благоје	Грдово, Јајце	Равно Село
Ковачић Јове Крсто	Благај, Бугојно	Равно Село
Ковачић Нике Станко	Бабићи, Јајце	Равно Село
Ковачић уд. Ђурђа Стоја	Благај, Бугојно	Равно Село
Крмпот Јакова Васкрсије	Крезлук, Јајце	Равно Село
Крчмар Миле Јова	Доња Суваја, Б. Крупа	Равно Село
Кумовић Трифуна Дамјан	Ровна, Бугојно	Равно Село
Лончар Миле Слободан	Међеђа, Б. Дубица	Равно Село
Лубурић уд. Лазара Мара	Корита, Гацко	Равно Село
Мајсторовић Стевана Пера	Дренов До, Јајце	Равно Село
Малешевић Јована Милан	Вранићи, Јајце	Равно Село
Мијајловић Шпире Шпира	Прибељци, Јајце	Равно Село
Милиновић Ђуре Мика	Стабанца, Кладуша	Равно Село
Милић Миле Михаило	Горица, Јајце	Равно Село
Милић Николе Мирко	?	Равно Село
Миловац Ђуре Лазар	Горица, Јајце	Равно Село
Миловац Тривуна Бојан	Стројице, Јајце	Равно Село
Миловац уд. Луке Цвета	Бравнице, Јајце	Равно Село
Миљковић Боже Цвијо	Старо Село, Јајце	Равно Село

Мршић Јована Петар	?, Јајце	Равно Село
Мршић Јове Сава	Бабићи, Јајце	Равно Село
Ненадић Раде Ваца	Богдаше, Ливно	Равно Село
Нишић уд. Ђуре Госпава	Горица, Јајце	Равно Село
Новаковић Ђуре Душан	Добро Село, Б. Крупа	Равно Село
Новаковић Ђуре Никола	Добро Село, Б. Крупа	Равно Село
Новаковић Стојана Гајо	Добро Село, Б. Крупа	Равно Село
Новаковић Стојана Душан	Добро Село, Б. Крупа	Равно Село
Новокмет Јакова Пера	?, Ливно	Равно Село
Огњеновић Стевана Јово	Б. Крупа	Равно Село
Олић Пере Момчило	Олићи, Јајце	Равно Село
Перишић уд. Тоде Јованка	Бравнице, Јајце	Равно Село
Печо Лазе Јова	Бабићи, Јајце	Равно Село
Попржен Нике Сава	?, Јајце	Равно Село
Поткозарац Трифуна Павле	Ивањска, Б. Крупа	Равно Село
Прњић Симе Бора	Волар, Јајце	Равно Село
Радић Јована Остоја	Рилић, Бугојно	Равно Село
Радић Миће Перо	Старе Куће, Јајце	Равно Село
Рамић Јове Марко	Богдаше, Ливно	Равно Село
Свитлица Цвије Крстан	Доње Вуковско, Бугојно	Равно Село
Станар Андрије Никола	Бања Лука	Равно Село
Суваљић Трифуна Миле	Горица, Јајце	Равно Село
Тинтор Митра Ђуро	Стабанца, Б. Крупа	Равно Село
Тошић Манојла Мирко	Слатина, Бања Лука	Равно Село
Тркуља Шпире Љупко	Бравнице, Јајце	Равно Село
Урничевић Бојана Митар	?, Јајце	Равно Село
Црепуља Ђуре Петар	?, Јајце	Равно Село
Чолић Ристе Спасоје	Жабица, Љубиње	Равно Село
Џомбић Дамњана Ђорђе	Челинац, Бања Лука	Равно Село
Шарић Иле Никола	?, Јајце	Равно Село
Шарић Шпире Марко	?, Јајце	Равно Село
РАДИЧЕВИЋЕВО		
Билбија Ђуро	Угарци, Бос. Грахово	Радичевићево
Бубњевић Стево	Герзово, М. Град	Радичевићево
Векић Вукосав	Босански Петровац	Радичевићево
Видовић Душан	Видовићи, Дрвар	Радичевићево
Егеља Јован	Орашко Брдо, Б. Петровац	Радичевићево
Ивановић Томо	Горњи Жабар, Брчко	Радичевићево
Кисо Марко	Бојмунте, Ливно	Радичевићево
Крајновић Стеван	Вођеница, Б. Петровац	Радичевићево
Марчетић Илија	Медна, Мркоњић Град	Радичевићево
Марчетић Раде	Медна, Мркоњић Град	Радичевићево
Медић Миле	Мали Дубовик, Б. Крупа	Радичевићево
Радаковић Лука	Грмеч, Бихаћ	Радичевићево
Тошић Милорад	Хан Пијесак	Радичевићево

РАТКОВО или Парабућ, књига 219		
Бабић Јове Сава	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Бањац Стојана Мирко	Бојна, Вел. Кладуша	Ратково
Бјелајац Драге Спасенија	Јасен, Билећа	Ратково
Божих Миле Петар	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Бошњак Аћима Радован	Билећа	Ратково
Вајагић Илије Аврам	Бојна, Вел. Кладуша	Ратково
Вајагић Милана Лазо	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Вајагић Мирка Миља	Добро Село, Б. Крупа	Ратково
Вајагић Петра Гојко	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Вејновић Николе Илија	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Вејновић Николе Миле	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Велимир Милана Марија	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Велимир Мирка Јанко	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Владуша Јове Младен	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Влајнић Миће Станко	Драксенић, Б. Дубица	Ратково
Војиновић Пере Мара	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Вранић Весе Здравко	Лужани, Б. Градишка	Ратково
Врањковић Михајла Анђа	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Врањковић Петра Душан	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Вукобрат Милана Стоја	Буснови, Приједор	Ратково
Гагић Стојана Филип	Бојна, Б. Крупа	Ратково
Гак Милана Милан	Бојна, Б. Крупа	Ратково
Гак Раде Јанко	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Гак Раде Милан	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Гак Стојана Мирко	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Галоњић Раде Мирко	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Галоњић Симе Раде	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Галоњић Стојана Раде	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Гаћеша Илије Младен	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Гаћеша Марка Душан	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Гогић Стојана Филип	Бојна, Б. Крупа	Ратково
Голуша Стевана Никола	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Губар Петра Лука	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Гуглета Лазе Сава	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Давидовић Марка Илија	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Давидовић Марка Никола	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Давидовић Марка Стево	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Давидовић Миле Саво	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Давидовић Николе Миле	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Давидовић Раде Никола	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Давидовић Станка Петар	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Давидовић Чедомира Стеван	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Дакић Јанка Милош	Глиница, Цазин	Ратково

Дејановић Остоје Благоје	Бањани, Б. Крупа	Ратково
Дмитровић Илије Станко	Бојна, Б. Крупа	Ратково
Докић Јанка Милош	Глиница, Цазин	Ратково
Дондур Милана Рајко	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Дошен Стеве Анђа	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Дошен Стојана Јова	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Дробац Ђуре Миле	Чаглица, Вел. Кладуша	Ратково
Дробац Илије Миле	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Дробац Илије Мирко	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Дробац Стевана Миле	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Дробац Цвије Станко	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Дукић Боже Петар	Варошка Ријека, Б. Крупа	Ратково
Ђукић Дмитра Петар	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Жижак Трифуна Сима	Бања Лука	Ратково
Завишић Цветка Милић	Губавица, Јабланица	Ратково
Зец Ђорђа Богдан	Стабанца, Б. Крупа	Ратково
Зец Ђурића Перо	Стабанца, Б. Крупа	Ратково
Зец Илије Миле	Варошка Ријека, Б. Крупа	Ратково
Зец Саве Сава	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Зец Стојана Младен	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Зонић Илије Владимир	Глиница, Цазин	Ратково
Зонић Јована Рајко	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Калуђеровић Раде Милан	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Калуђеровић Стојана Милутин	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Ковачевић Миле Милош	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Кувелић Јове Милош	нема података	Ратково
Латиновић Петра Смиља	Гата, Бихаћ	Ратково
Љубоја Стојана Стојан	Бос. Градишка	Ратково
Мајкић Вите Миливој	Варошка Ријека, Б. Крупа	Ратково
Мајкић Илије Илија	Варошка Ријека, Б. Крупа	Ратково
Мандић Лазе Миле	Збориште, Б. Крупа	Ратково
Медић Ђуре Илија	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Медић Миле Стојан	Бојна, Вел. Кладуша	Ратково
Медић Младена Димитрије	Глиница, Вел. Кладуша	Ратково
Медић Станка Илија	Збориште, Б. Крупа	Ратково
Медић Станка Раде	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Мијатовић Радета Стево	Градина, Вел. Кладуша	Ратково
Мијић Петра Пера	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Мијић Петра Стојан	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Мијић Стојана Јован	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Мијић Стојана Миле	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Милиновић Миле Милош	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Милошевић Милана Војин	Гаревица, Лушци Паланка	Ратково
Митровић Миле Милош	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Михајилица Јована Миле	Збориште, Б. Крупа	Ратково

Мудринић Миле Перо	Велика Бојна, Вел. Кладуша	Ратково
Мудринић Младена Никола	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Нинић Вида Милан	Грамошња, С. Мост	Ратково
Опачић Стојана Драгица	Бојна, Вел. Кладуша	Ратково
Остојић Благоја Стоја	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Остојић Ристе Миле	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Пилић Миле Вида	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Поповић Николе Миле	Стабанца, Вел. Кладуша	Ратково
Пузић Раде Милан	Глиница, Вел. Кладуша	Ратково
Самарција Луке Радивој	Грамошња, С. Мост	Ратково
Селак Стојана Ђура	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Селак Стојана Милан	Збориште, Вел. Кладуша	Ратково
Стојнић Стевана Марко	Бојна, Вел. Кладуша	Ратково
Татић Стевана Лазар	Стабанца, Велика Кладуша	Ратково
Тинтор Дмитра Стојан	Стабанца, Велика Кладуша	Ратково
Тинтор Јована Рада	Стабанца, Велика Кладуша	Ратково
Тинтор Милоша Војкан	Стабанца, Велика Кладуша	Ратково
Тинтор Николе Стеван	Стабанца, Велика Кладуша	Ратково
Тинтор Петра Илија	Стабанца, Велика Кладуша	Ратково
Ћеран Илије Душан	Збориште, Велика Кладуша	Ратково
Ћеран Јована Ђуја	Збориште, Велика Кладуша	Ратково
Ћеран Лазара Стојан	Збориште, Велика Кладуша	Ратково
Ћеран Миладина Марко	Збориште, Велика Кладуша	Ратково
Ћеран Николе Никола	Стабанца, Велика Кладуша	Ратково
Ћерановић Стевана Мара	Збориште, Велика Кладуша	Ратково
Ћосић Луке Бранко	Лужани, Бос. Градишка	Ратково
Филиповић Николе Даница	Бојна, Цазин	Ратково
РУСКО СЕЛО, књига 239		
Анђелић Вучена Славко	Горњи Гаревци	Руско Село
Антонић Вида Милева	Раковчани, Приједор	Руско Село
Балаћ Милана Драгутин	Крупа, Бања Лука	Руско Село
Билбија Стојана Бранко	Миска Глава	Руско Село
Благојевић Јове Триво	Табак Илова, Прњавор	Руско Село
Божич Дмитра Василије	Крмине, Бања Лука	Руско Село
Божич Пере Петко	Крмине, Бања Лука	Руско Село
Бојко Матије Никола	Просјек, Прњавор	Руско Село
Будимир Мије Милан	Пејићи, Приједор	Руско Село
Букара Благоја Јованка	Кришковци, Прњавор	Руско Село
Вокић Лазара Петар	Миска Глава, Приједор	Руско Село
Вуковић Благоја Душан	Табак Илова, Прњавор	Руско Село
Вукојевић Вида Рајко	Крупа, Бања Лука	Руско Село
Вуколић Симе Милош	Добрња, Бања Лука	Руско Село
Вучиновић Тривуна Митар	Љубачево, Бања Лука	Руско Село
Вучић Теше Лазар	Јагаре, Бања Лука	Руско Село

Гвозденовић Ђурђа Вид	Бравско, Кључ	Руско Село
Гламочак Станка Ђуро	Бочац, Бања Лука	Руско Село
Глушац Остоје Милан	Волари, Срб, Приједор	Руско Село
Глушац Стојана Драган	Јеловац, Приједор	Руско Село
Гојић Николе Душанка	Волар, Срб, Приједор	Руско Село
Грбић Анте Маринко	Гаљиповци, Прњавор	Руско Село
Грбић Марка Свето	Раковчанин, Приједор	Руско Село
Грујић Васе Костадин	Гаљиповци, Прњавор	Руско Село
Грујић Глигора Васо	Ратковац, Прњавор	Руско Село
Дивљан Јове Јово	Добрња, Бања Лука	Руско Село
Дивљан Јовице Јово	Добрња, Бања Лука	Руско Село
Дошен Јове Жарко	Јутрогшта, Приједор	Руско Село
Драгић Лазе Јерина	Горњи Јеловац, Приједор	Руско Село
Драгићевић Јована Трипко	Пребиловци, Столац	Руско Село
Ђокић Живка Божица	Прњавор, Добој	Руско Село
Ђукановић Јовице Драгољуб	Соколово, Кључ	Руско Село
Ђукић Симеуна Влада	Слатина, Бања Лука	Руско Село
Жарић Петра Радоје	Кожухе, Добој	Руско Село
Зивљаковић Миле Миладин	?, Травник	Руско Село
Зрнић Остоје Гавра	Пискавица	Руско Село
Јокић Глигорија Обрад	Ламовита, Приједор	Руско Село
Кесић Симе Богдан	Дрвар	Руско Село
Кнежевић Лазара Тривун	Хан Кола, Бања Лука	Руско Село
Колијсар Николе Нико	Приједор	Руско Село
Кувала Остоје Стева	Разбој, Б. Градишка	Руско Село
Лазич Бранка Живко	Разбој, Прњавор	Руско Село
Лазич Дмитра Млађен	Лусићи, Бања Лука	Руско Село
Мандић Јована Ката	Горњи Будељ, Кључ	Руско Село
Маринковић Петра Милош	?, Добој	Руско Село
Марић Лазе Неђо	Марићка, Приједор	Руско Село
Марјановић Пере Славко	Марини, Приједор	Руско Село
Марчетић Василија Анка	Раковчанин, Приједор	Руско Село
Мацура Драгутина Богдан	Ракелићи, Приједор	Руско Село
Милановић Илије Даринка	Горњи Јеловац, Приједор	Руско Село
Милановић Петра Драган	Драгоћиња, Приједор	Руско Село
Миловановић Ђурђа Ђуро	Крмине, Бања Лука	Руско Село
Милојица Марка Милан	Расавци, Приједор	Руско Село
Милуновић Милана Бошко	Кришковци, Прњавор	Руско Село
Митровић Матије Богдан	Кожухе, Добој	Руско Село
Мишковић Ђорђа Душан	Друговићи, Прњавор	Руско Село
Моронски Мирона Фетко	Збориште, Прњавор	Руско Село
Ороз Тоде Ђорђе	Крупа, Бања Лука	Руско Село
Ороз Тоде Ђорђе	Крупа, Бања Лука	Руско Село
Остојић Илије Петар	Жупица, Дрвар	Руско Село
Пејашиновић Јове Лука	Вијачани, Прњавор	Руско Село

Петровић Раде Грујо	Рекавице, Бања Лука	Руско Село
Поповић Крсте Остоја	Опсјечко, Бања Лука	Руско Село
Поповић Млађена Стана	Агино Село, Бања Лука	Руско Село
Прокупић Раде Бошко	Градина, Приједор	Руско Село
Радошевић Стојана Смиља	Балта Јаруге, Приједор	Руско Село
Рачић Пеје Јово	Бања Лука	Руско Село
Санчанин Алексе Милован	Грабик Илова, Прњавор	Руско Село
Старчевић Ђорђа Душан	Омарска, Пискавица	Руско Село
Суботић Томе Рајко	Слатина, Бања Лука	Руско Село
Тешановић Блаже Ратко	Крупа, Бања Лука	Руско Село
Тешановић Петра Михаило	Јагаре, Бања Лука	Руско Село
Тодић Јована Војислав	Градина, Пискавица	Руско Село
Тодић Јована Душан	Градина, Пискавица	Руско Село
Томаш Николе Алекса	Равска, Приједор	Руско Село
Томић Гаје Јован	Павићи, Бања Лука	Руско Село
Томић Симе Урош	Јелићка, Пискавица	Руско Село
Томић Стојана Остоја	Јелићка, Пискавица	Руско Село
Турудија Ђурића Млађен	Драготиња, Приједор	Руско Село
Турудија Лазе Стана	Горња Драготиња, Приједор	Руско Село
Цурић Миле Лука	Горњи Јеловац, Приједор	Руско Село
Штековић Драгоја Томо	Горњи Орловци, Приједор	Руско Село
САВИНО СЕЛО, књига 286		
Аврамовић Спасоја Новица	Столац	Савино Село
Бабић Боже Мирко	Козица, С. Мост	Савино Село
Бабић Васиља Божо	Козица, С. Мост	Савино Село
Бабић Васиља Никола	Пећи, Б. Грахово	Савино Село
Бабић Николе Никола	Пећи, Б. Грахово	Савино Село
Бајић Ђуре Чедомир	Ресановци, Б. Грахово	Савино Село
Бајић Јандрије Ђура	Ресановци, Б. Грахово	Савино Село
Бекут Стојана Милан	Збориште, Вел. Кладуша	Савино Село
Бурсаћ Јове Васиљ	Тишкавац, Б. Грахово	Савино Село
Вујовић Митра Шпира	Казанци, Б. Грахово	Савино Село
Вујовић Симе Ђорђе	Трубар, Дрвар	Савино Село
Вучинић Јакова Павле	Билећа	Савино Село
Дејановић Витомира Анђа	Стабанца, Велика Кладуша	Савино Село
Десница Владе Душан	Трубар, Дрвар	Савино Село
Десница Симе Видоје	Трубар, Дрвар	Савино Село
Дошен Васе Вукосав	Дубовик, Б. Крупа	Савино Село
Дошен Николе Милош	Дубовик, Б. Крупа	Савино Село
Драгић Лазара Јован	Драгић, Љубиње	Савино Село
Ђурица Мије Милан	Сузина, Столац	Савино Село
Кешелј Гавре Марко	Врањска, Билећа	Савино Село
Кешелј Луке Гаврило	Врањска, Билећа	Савино Село
Кривокапић Андрије Госпава	Гацко	Савино Село

Крнета Николе Светозар	Зебе, Б. Грахово	Савино Село
Лубурић Благоја Божа	Риоца, Билећа	Савино Село
Лубурић Илије Ђорђе	Риоца, Билећа	Савино Село
Медан Мирка Гојко	Горња Храсна, Столица	Савино Село
Милошевић Антона Јован	Риоца, Билећа	Савино Село
Милошевић Петра Анђа	Плана, Билећа	Савино Село
Милошевић Саве Ђорђе	Риоца, Билећа	Савино Село
Миташевић Васа Лазар	Дрвар	Савино Село
Митошевић Луке Ђура	Дрвар	Савино Село
Митошевић Луке Јока	Дрвар	Савино Село
Радић Вида Ђуро	Трубар, Дрвар	Савино Село
Радић Саве Јован	Трубар, Дрвар	Савино Село
Радић Саве Обрад	Трубар, Дрвар	Савино Село
Рајић Витомира Никола	Трубар, Дрвар	Савино Село
Рајић Јандрије Сава	Трубар, Дрвар	Савино Село
Шиповац Лазара Антон	Грабовица, Невесиње	Савино Село
СИРИГ, књига 252		
Адамовић Саве Милорад	Горња Гата, Бихаћ	Сириг
Бикић Томе Петар	Радаповци, Ливно	Сириг
Вујановић Петра Миленко	Радаповци, Ливно	Сириг
Вулић Стевана Ружица	Врбица, Ливно	Сириг
Ерцег Шпире Јово	Врбица, Ливно	Сириг
Карановић Милана Даница	Градина, Цазин	Сириг
Кончар Милана Милан	Рујница, Цазин	Сириг
Латиновић Лазара Душан	Смољана, Б. Петровац	Сириг
Пуђа Вукашина Милка	Марин Мост, Цазин	Сириг
Роквић Гојка Марко	Пишталине, Цазин	Сириг
Шево Миле Урош	Колунић, Б. Петровац	Сириг
СИВАЦ, књига 251		
Глумац Милована Стоја	Корита	Сивац
Рис Илије Божа	Соколово, Кључ	Сивац
СОМБОР, књига 255		
Дежић Илије Јово	Сајковић, Ливно	Сомбор
Латиновић Боже Боја	С. Мост	Сомбор
Мандић Јове Димитрије	Јарин, Б. Крупа	Сомбор
Пејановић Војина Јела	Пејановићи, Завидовићи	Сомбор
Радић Алексе Недељко	Жрвањ, Љубиње	Сомбор
СРБОБРАН, књига 258		
Крњета Ђуре Душан	Дрвар	Србобран
СРПСКИ МИЛЕТИЋ, књига 266		
Вујовић Душана Петар	Билећа	Српски Милетић
Вујовић Томе Ђоко	Врпоље, Бихаћ	Српски Милетић
Вујовић Цветка Гојко	Крстаче, Бихаћ	Српски Милетић
Мудринић Миле Бранко	Врело, Цазин	Српски Милетић
Савановић Ђурђа Стојан	Турјак, Бос. Градишка	Српски Милетић

Стојановић Трифуна Никола	С. Мост	Српски Милетић
СТАПАР, књига 269		
Галоња Јове Илија	Врточе	Стапар
СТЕПАНОВИЋЕВО, књига 277		
Вујовић Јанка Спасоје	Засада, Билећа	Степановићево
Вукашиновић Стојана Раде	Грмуша, Бихаћ	Степановићево
Вукосав Ђорђа Јелка	Драчевице, Мостар	Степановићево
Гордић Марка Илинка	Хргуд, Столац	Степановићево
Јелачић Ђуре Стојан	Дабрица, Столац	Степановићево
Јелачић Стојана Богдан	Дабрица, Столац	Степановићево
Петровић Петра Јанко	Цазин	Степановићево
Радишић Лазара Сава	Дабрица, Столац	Степановићево
Савић Ђуре Стеван	Дрвар	Степановићево
ТЕМЕРИН, књига 292		
Аграрац Петра Миле	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Аничић Миле уд. Даница	Пишталине, Цазин	Темерин
Антић Николе Богатин	?, Бихаћ	Темерин
Бабић уд. Стојана Ђуја	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Бајић Јована Јанко	Глиница, Б. Нови	Темерин
Бањац Илије Мирко	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Бањац Јована Стеван	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Бањац Николе Рајко	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Бијекић Спасе Лука	Поповићи, Травник	Темерин
Бијелић Стевана Милан	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Билић Ђуре Мирко	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Божичић Јове Перо	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Божичић Марка Ђуро	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Божичић Марка Тодор	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Божичић Раде Мирко	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Божичић Стевана Вид	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Бубало Ђуре Илија	Личко Петрово Село, Бихаћ	Темерин
Булић Миле Михајло	Брезичани, Приједор	Темерин
Вајагић Миле Раде	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Вајагић Петра Лаза	Бањани, Б. Крупа	Темерин
Вајагић Станка Стеван	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Вејиновић уд. Гојка Сава	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Војиновић Марка Стеван	Бос. Бојна, Бос. Кладуша	Темерин
Војновић Симе Раде	Мазин, Грачац	Темерин
Вртунић Николе Бранко	Црквено, Кључ	Темерин
Вуиновић Раде Стева	Бојна, Бос. Кладуша	Темерин
Вукашиновић Давида Никола	Врело, Цазин	Темерин
Вукојевић Миле Милован	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Вученовић Вида Триво	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Вученовић Миле Михајло	Стабанца, Б. Крупа	Темерин

Вученовић Николе Стојан	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Вученовић Остоје Миле	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Вучинић Николе Ђетко	Орах, Билећа	Темерин
Гаковић Јована Мирко	Баштра, Б. Крупа	Темерин
Гаћеша Ристе Никола	Збориште, Босанска Крупа	Темерин
Грабунџија Милана Мићо	?, Б. Крупа	Темерин
Давидовић Дамјана Младен	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Дејановић Николе Милош	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Добрац Стојана Добривоје	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Дондур Јована Остоја	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Дондур Јованка Раде	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Дондур Миле Павле	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Дондур Стевана Никола	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Дондур Стојана Стојан	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Драгишић Милана Миле	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Дракулић Милана Душан	Језерско, Б. Крупа	Темерин
Дробац уд. Ђуре Анђа	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Думановић Илије Млађен	Црквено, Кључ	Темерин
Ђерановић Миле Милан	Збориште, Босанска Крупа	Темерин
Ђукић Ђуре Јосип	Црквено, Кључ	Темерин
Ђурић Стоје Мирко	?, Мркоњић Град	Темерин
Зец Видоја уд. Стоја	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Зец Јована Илија	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Зец Стевана Триво	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Зец Стојана Младен	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Зец Стојна Миле	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Зонић уд. Мирка Милка	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Илчић Саве Богдан	Смољана, Б. Петровац	Темерин
Јерковић Душана Гојко	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Калањ Марка Милан	Бенаковац, Б. Крупа	Темерин
Калањ Миле Ђуро	Бенаковац, Б. Крупа	Темерин
Кнежевић Илије Божо	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Ковачевић Саве Душан	Слатина, Кључ	Темерин
Кубета Миле Илија	Пецка, М. Град	Темерин
Лукић Васе Јованка	Дрвар	Темерин
Љиљак Јове Пајо	Бушевић, Бихаћ	Темерин
Мандић Луке Марко	Дулићи, Гацко	Темерин
Мандић Луке Мирко	Дулићи, Гацко	Темерин
Маричић Милана Остоја	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Медић Пере Миле	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Мијић Деве Рајко	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Милићевић Стевана Илија	Бањани, Б. Крупа	Темерин
Милојевић Илије Гојко	Желин, Кључ	Темерин
Милојевић Саве Јова	Желин, Кључ	Темерин
Мирковић Воје Роса	Колунић, Б. Петровац	Темерин

Михаљица Ђуре Миша	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Мудринић Јове Стојан	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Обрадовић Стојана Дамљан	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Обрадовић Стојана Михајло	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Пећановић Стевана Благоје	Церовљани, Б. Градишка	Темерин
Пилић Вите Млађен	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Пилић Ђуре Милош	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Пилић Петра Стојан	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Радић Илије Мирко	Стабанац, Б. Крупа	Темерин
Радић Јована Младен	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Радић Миле Марко	Црквине, Б. Крупа	Темерин
Рађеновић Миле Миле	Осредци, Дрвар	Темерин
Рибић Миле Крсто	Пећи, Кључ	Темерин
Роквић Павла Свето	Перна, Б. Крупа	Темерин
Самуиловић Петра Јово	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Самуиловић Петра Миле	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Сантрач Ђуке Никола	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Сантрач Ђуре Петар	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Сантрач Луке Јања	Збориште, Б. Крупа	Темерин
Смиљанић Саве Неђо	Смиљанићи, Кључ	Темерин
Срдић Илије Милош	Б. Петровац	Темерин
Станаревић Трифуна Сава	Рибник, Кључ	Темерин
Старчевић Милана Роса	Језерско, Б. Крупа	Темерин
Стојановић уд. Даке Јока	Смољана, Б. Петровац	Темерин
Ступар Миле Михаило	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Ступар Стојана Гојко	Добро Село, Б. Крупа	Темерин
Ступар Тодора Петар	Баштра, Б. Крупа	Темерин
Ступар уд. Раде Љубица	Бањани, Б. Крупа	Темерин
Тепић Мирка Ковиљка	Козица, С. Мост	Темерин
Тинтоар Ђорђа Раде	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Тодоровић Николе Ђура	Рибник, Кључ	Темерин
Томић Ђурђа Станко	Подрашница, М. Град	Темерин
Торбица Матије Милан	Језерско, Б. Крупа	Темерин
Торбица Матије Стеван	Језерско, Б. Крупа	Темерин
Торбица Матије Илија	Босанска Крупа	Темерин
Ћеран Димитра Спасоје	Стабанца, Б. Крупа	Темерин
Ћулибрк Илије Раде	Глиница, Велика Кладуша	Темерин
Ћулум Саве Јован	Дубраве, Гламоч	Темерин
Шобот уд. Јоке Мика	Вргоче, Дрвар	Темерин
Шуковић уд. Мирка Љубица	Гацко	Темерин
ТИТЕЛ, књига 283		
Бабић Васе Урош	Соколиште, Б. Нови	Тител
Бајић Марка Иле	Доње Вуковско, Бугојно	Тител
Блажевић Јове Ратко	Медна, Мркоњић Град	Тител

Богдановић Милоша Војислав	Кукуље, Лакташи	Тител
Богуновић Павла Стојан	Ахметовци, Б. Нови	Тител
Божич Стевана Перо	Медна, Мркоњић Град	Тител
Братић Боже Љубо	Доње Вуковско, Бугојно	Тител
Братић Јове Алекса	Доње Вуковско, Бугојно	Тител
Братић Косте Јово	Доње Вуковско, Бугојно	Тител
Бубњевић уд. Пере Роса	Драгнић, Мркоњић Град	Тител
Васиљевић Митра Илија	Горњи Рибник, Кључ	Тител
Васиљевић Триве Момчило	Црквено, Кључ	Тител
Велимир уд. Весе Боја	Рилић, Бугојно	Тител
Вуковић Марјана Милан	Пискавица, Бања Лука	Тител
Вулић Симе Лазар	Оплећани, Дувно	Тител
Гајић Митра Јово	Чуклић, Јајце	Тител
Глигорић Симе Анђелко	Рилић, Бугојно	Тител
Двизац Стевана Павле	Слатина, Кључ	Тител
Ђурић Боже Шпиро	Горње Вуковско, Бугојно	Тител
Ђурић Димитрија Борислав	Горње Вуковско, Бугојно	Тител
Јаковљевић Боже Винко	Горње Вуковско, Бугојно	Тител
Јанковић Стојана Алекса	Слатина, Кључ	Тител
Јелчић Симе Вељко	Томашица, Пискавица	Тител
Јокић Лазе Крстан	Натпоље, Јајце	Тител
Канура Пере Никола	Подрашница, М. Град	Тител
Каповић Лазара Миленко	Врело, Рогатица	Тител
Карановић Николе Милош	Слабиња, Б. Крупа	Тител
Карановић Петра Душан	Сводна, Бос. Нови	Тител
Кецман Илије Лука	Главица, Б. Крупа	Тител
Кецман Луке Милан	Смољана, Б. Петровац	Тител
Кечан Миле Марко	Вел. Паланчиште, Приједор	Тител
Кнежевић Раде Душан	Доњи Малован, Бугојно	Тител
Ковач Дамјана Шпиро	Горње Вуковско, Бугојно	Тител
Кумовић Вукосава Аврам	Ровна, Бугојно	Тител
Латиновић Обрада Митар	Смољана, Б. Петровац	Тител
Лисица Тоде Богдан	Медна, М. Град	Тител
Мајсторовић Лазара Урош	Горње Вуковско, Бугојно	Тител
Малеш Боже Љупко	Рилић, Бугојно	Тител
Малеш Лазе Јова	Рилић, Бугојно	Тител
Малеш Саве Илија	Рилићи, Бугојно	Тител
Малушић Николе Витомир	Доње Вуковско, Бугојно	Тител
Малушић Пере Митар	Доње Вуковско, Бугојно	Тител
Манојловић Јове Гавро	Горње Вуковско, Бугојно	Тител
Манојловић Раде Манојло	Горње Вуковско, Бугојно	Тител
Маџар уд. Лазара Зора	Горњи Јеловац, Приједор	Тител
Митрић Луке Никола	Чуклић, Јајце	Тител
Митрић Луке Сима	Чуклић, Јајце	Тител
Митрић Максима Шпиро	Чуклић, Јајце	Тител

Никић Ђуре Милан	Горњи Рибник, Кључ	Тител
Новаковић Стеве Мирко	Јелашиновци, Паланка	Тител
Пејић Пере Вукосав	Ровна, Бугојно	Тител
Пилиповић Реље Лука	Злаваст, Бугојно	Тител
Пилић Јове Бранко	Крезлук, Јајце	Тител
Плавша Симе Драго	Дринић, Б. Петровац	Тител
Поповић Николе Воја	Доње Вуковско, Бугојно	Тител
Радишић Лазе Милица	Б. Петровац	Тител
Радојкић Стојана Младен	Слатина, Кључ	Тител
Радуловић Стојана Славко	Герзово, М. Град	Тител
Рисовић Васе Станко	Рибник, Кључ	Тител
Савановић Илије Ђураћ	Медна, М. Град	Тител
Савић Ђуре Мирко	Медна, М. Град	Тител
Самарцић Теодора Остоја	Јазовац, Стара Градишка	Тител
Север уд. Ивана Сава	Сајковић, Ливно	Тител
Солдат Петра Сава	Трговиште, Б. Нови	Тител
Соро Ђуре Светко	Ровна, Бугојно	Тител
Станивуковић Михајла Мићо	Пискавица, Бања Лука	Тител
Стојчић Васе Јован	Медна, М. Град	Тител
Татић Нике Јован	Герзово, М. Град	Тител
Тегелтија Симе Богдан	Медна, М. Град	Тител
Тица Тривуна Ђуро	Тријебово, М. Град	Тител
Тодорић Крсте Симо	Стројице, Јајце	Тител
Тодоровић Илије Ђорђе	Доњи Рибник, Кључ	Тител
Томић Симе Милан	Врбљани, Кључ	Тител
Топић Николе Божа	Герзово, М. Град	Тител
Тривић Гавре Риста	Ћетојевићи, Лакташи	Тител
Убовић Ђурђа Неђељко	Стекеровци, Гламоч	Тител
Уштулица Боже Раде	Камен, Гламоч	Тител
Франић Давида Перо	Рилићи, Бугојно	Тител
Црногорац Комнена Душан	Доње Вуковско, Бугојно	Тител
Шестић Николе Радован	Грабовац, Б. Градишка	Тител
ТОВАРИШЕВО, књига 284		
Срез Ливно		
Барош Војана Петар	Сајковић	Товаришево
Барош Јове Никола	Сајковић	Товаришево
Бобић Вује Никола	Губин	Товаришево
Бодража Симе Живко	Сајковић	Товаришево
Борковић Васе Митар	Прово	Товаришево
Велимир Вуке Илија	Баљци	Товаришево
Велимир Вуке Петар	Бољци	Товаришево
Велимир Николе Гојко	Баљци	Товаришево
Велимир Николе Симо	Баљци	Товаришево
Велимир Симе Никола	Баљци	Товаришево

Вујановић Мије Мирко	Радановци	Товаришево
Вујановић Панте Станко	Радановци	Товаришево
Вујановић Ружице Мијо	Чапразлије	Товаришево
Вујановић Симе Никола	Радановци	Товаришево
Вујановић Стевана Ђорђе	Радановци	Товаришево
Вујановић Стевана Милош	Радановци	Товаришево
Вујичић Ђорђа Раде	Врбица, Ливно	Товаришево
Вујичић Петра Илија	Врбица, Ливно	Товаришево
Вујичић Петра Јово	Врбица, Ливно	Товаришево
Вуковљак Васе Илија	Губин	Товаришево
Вуковљак Јефте Лазо	Губин	Товаришево
Вуковљак Петра Илија	Губин	Товаришево
Вуковљак Петра Радослав	Губин	Товаришево
Вуковљак Петра Шпиро	Губин	Товаришево
Вулић Васе Симо	Врбица, Ливно	Товаришево
Вулић Илије Никола	Врбица, Ливно	Товаришево
Вулић Илије Стојан	Врбица, Ливно	Товаришево
Вулић Лазара Раде	Врбица, Ливно	Товаришево
Вулић Николе Никола	Врбица, Ливно	Товаришево
Вучић Николе Божо	Врбица, Ливно	Товаришево
Денић Луке Марко	Сајковић	Товаришево
Деспенић Вује Јово	Губин	Товаришево
Деспенић Марка Нико	Губин	Товаришево
Деспенић Пере Божо	Губин	Товаришево
Докић Петра Никола	Врбица, Ливно	Товаришево
Ђуран Николе Симо	Чапразлије	Товаришево
Ђуран Станка Васо	Чапразлије	Товаришево
Ерцег Пантелије Никола	Врбица, Ливно	Товаришево
Загорац Стојана Тодор	Сајковић	Товаришево
Ињац Бојана Александар	Казанци	Товаришево
Ињац Илије Мирко	Казанци	Товаришево
Јовић Боже Бошко	Врбица, Ливно	Товаришево
Јовић Станка Коста	Врбица, Ливно	Товаришево
Јурић Марка Ђуро	Губин	Товаришево
Катић Саве Ђорђе	Богдаше	Товаришево
Катић уд. Марка Ружа	Казанци	Товаришево
Кисић Марка Никола	Прово	Товаришево
Кисић Раде Мијо	Бојмунте	Товаришево
Кисић уд. Ђуре Ружа	Бојмунте	Товаришево
Козар Николе Раде	Богдаше	Товаришево
Козомора Вује Бошко	Богдаше	Товаришево
Козомора Ђорђа Милан	Богдаше	Товаришево
Козомора Јове Раде	Богдаше	Товаришево
Козомора Јове Шпиро	Богдаше	Товаришево
Козомора Луке Мирко	Богдаше	Товаришево

Козомора Раде Дара	Богдаше	Товаришево
Козомора Раде Марко	Богдаше	Товаришево
Козомора Симе Никола	Богдаше	Товаришево
Козомора уд. Лазе Сава	Богдаше	Товаришево
Козомора Шпире Лука	Богдаше	Товаришево
Коњикушић Илије Илија	Бојмунте	Товаришево
Коњикушић Јове Милан	Бојмунте	Товаришево
Коњикушић Луке Никола	Бојмунте	Товаришево
Маљковић Николе Драгиња	Прово	Товаришево
Манојловић Симе Саво	Чапразлије	Товаришево
Марчета Јове Никола	Чапразлије	Товаришево
Мијајло Митра Петар	Прово	Товаришево
Мијајло Николе Раде	Губин	Товаришево
Милутин Илије Петар	Бојмунте	Товаришево
Миљковић Митра Лука	Чапразлије	Товаришево
Митровић Антонија Дане	Бојмунте	Товаришево
Михаљица Луке Божо	Прово	Товаришево
Ненадић Дмитра Никола	Богдаше	Товаришево
Ненадић Митра Петар	Богдаше	Товаришево
Ненадић Станка Остоја	Богдаше	Товаришево
Нинковић Мије Мијо	Сајковић	Товаришево
Пајчин Станка Бранко	Губин	Товаришево
Петровић Васе Илија	Сајковић	Товаришево
Петровић Марка Петар	Сајковић	Товаришево
Петровић Николе Марко	Губин	Товаришево
Петровић Николе Митар	Губин	Товаришево
Петровић уд. Марка Мара	Сајковић	Товаришево
Радић Томе Тодор	Прово	Товаришево
Радић Илије Мијо	Прово	Товаришево
Радић Петра Божо	Прово	Товаришево
Радић Раде Манојло	Прово	Товаришево
Рамић Николе Јанко	Богдаше	Товаришево
Рамић Стојана Лазар	Богдаше	Товаришево
Рамић уд. Јове Сава	Богдаше	Товаришево
Росић Василија Ђуро	Казанци	Товаришево
Тодоровић Лазе Бранко	Застинје	Товаришево
Ђевап Васе Ђуро	Баљци	Товаришево
Ђевап Пере Илија	Баљци	Товаришево
Ђевап уд. Николе Зорка	Баљци	Товаришево
Ђевап Перин Симо	Баљци	Товаришево
Ђевап Шпире Славко	Баљци	Товаришево
Џвијетић Илије Симо	Баљци	Товаришево
Џвијетић Милоша Ђока	Баљци	Товаришево
Џвијетић Миће Цветко	Балуна	Товаришево

Цвијетић уд. Давида Љубица	Папажани	Товаришево
Шуњка Ђуре Стеван	Врбица, Ливно	Товаришево
Шуњка Лазе Стојан	Врбица, Ливно	Товаришево
Шуњка Луке Божо	Врбица, Ливно	Товаришево
Шуњка Стевана Лазо	Врбица, Ливно	Товаришево
Шуњка уд. Остоје Милица	Врбица, Ливно	Товаришево
Шуњка Шпире Томо	Врбица, Ливно	Товаришево
Остали крајеви		
Билановић Петра Ђорђе	Мандино Село, Дувно	Товаришево
Боровница уд. Јове Илинка	Бушевић, Б. Крупа	Товаришево
Важић Симе Марко	Рашћани, Дувно	Товаришево
Вујић уд. Раде Милка	Језерско	Товаришево
Лекић Ђуре Момчило	Језерско	Товаришево
Лекић Пере Милан	Шеховци, М. Град	Товаришево
Ловрић Луке Симо	Бастаси, Дрвар	Товаришево
Мојић Спасоја Димитрије	Тутњевац, Бијељина	Товаришево
Станишић Душана Павао	Рашћани, Дувно	Товаришево
Станишић Томе Марко	Рашћани, Дувно	Товаришево
Шегрт Јове Владо	Бастаси, Дрвар	Товаришево
ФЕКЕТИЋ, књига 289		
Бајић Јована Милош	Ресановци, Б. Грахово	Фекетић
Зељковић Николе Аћим	Трубар, Дрвар	Фекетић
Зељковић Николе Илија	Трубар, Дрвар	Фекетић
ФУТОГ, књига 291		
Алексић Јована Бранко	Пишталине, Кључ	Нови Футог
Аћимовић Јована Душан	Соколово, Кључ	Нови Футог
Богуновић Тоде Милан	Буковица, Цазин	Нови Футог
Божич Стеве Симо	Подобзир, Јајце	Нови Футог
Бркић Ђере Душан	Горња Саница, Кључ	Нови Футог
Бркљач Миће Мара	Рујница, Цазин	Нови Футог
Васиљевић Саве Никола	Соколово, Кључ	Нови Футог
Веселица Петра Милица	Бугар, Бихаћ	Нови Футог
Видовић Љупка Милан	Соколине, Јајце	Нови Футог
Вранковић Михајла Гојко	Саница, Кључ	Нови Футог
Глигорић Стевана Милован	Оборци, Бугојно	Нови Футог
Глувајић Вукашина Славко	Гата, Цазин	Нови Футог
Глувајић Спасе Владо	Гата, Цазин	Нови Футог
Гојић Раде Дане	Копривна, Цазин	Нови Футог
Дамјановић Цвијана Миле	Гредина, Јајце	Нови Футог
Димић Милана Душан	Глиница, Цазин	Нови Футог
Дрљача Јове Лука	Српска Јасеница, Б. Крупа	Нови Футог
Дукић Николе Драган	Ведро Поље, Бос. Петровац	Нови Футог
Загорац Насе Борислав	Дољани, Бугојно	Нови Футог
Зељковић Стоје Сава	Перна, Б. Крупа	Нови Футог
Зечевић Ристе Цвијан	Љуша, Јајце	Нови Футог

Зорић Богдана Која	Гата, Цазин	Нови Футог
Јарић Тривуна Јован	Српска Јасеница, Б. Крупа	Нови Футог
Качавенда Петра Душан	Залин, Б. Крупа	Нови Футог
Кљајић Раде Миле	Доња Суваја, Б. Крупа	Нови Футог
Кнежевић Митра Стева	Кнежевићи, Јајце	Нови Футог
Ковачевић Лазара Никола	Невесиње	Нови Футог
Ковачевић Симе Риста	Дубраве, Јајце	Нови Футог
Крагуљ Петра Милан	Сухача, С. Мост	Нови Футог
Кртинић Јована Ђорђе	Горња Суваја, Б. Крупа	Нови Футог
Летић Саве Цвија	Муџић, Јајце	Нови Футог
Мазалица Николе Душан	Доња Суваја, Б. Крупа	Нови Футог
Максимовић Симе Јова	Жабљак, Градачац	Нови Футог
Марић Марка Станко	Тишковац, Грахово	Нови Футог
Медић Крстана Мирко	Стројице, Јајце	Нови Футог
Милановић Драгољуба Роса	Отпочиваљка, Прњавор	Нови Футог
Миловац Тоде Миле	Волари, Јајце	Нови Футог
Мудринић Ђуре Лука	Кљевци, С. Мост	Нови Футог
Папрић Драгомира Јован	Кљевци, С. Мост	Нови Футог
Пашић Мирка Госпава	?, Јајце	Нови Футог
Писарић Ђуре Мирко	Љуша, Јајце	Нови Футог
Попадић Јове Ленка	Горња Саница, Кључ	Нови Футог
Поповић Јована Лука	Српска Јасеница, Б. Крупа	Нови Футог
Поповић Јове Сава	Српска Јасеница, Б. Крупа	Нови Футог
Поповић Марка Пера	Љуша, Јајце	Нови Футог
Радош Ристе Петар	Натпоље, Јајце	Нови Футог
Радошевић Стеве Војка	Јабланица, Б. Градишка	Нови Футог
Рађеновић Николе Ђорђе	Осредци, Дрвар	Нови Футог
Рајак Михајла Стана	Марин Мост, Цазин	Нови Футог
Ракита Цвијана Милош	Љуша, Јајце	Нови Футог
Раца Ђорђа Раде	Саница, Кључ	Нови Футог
Роквић Николе Милан	Рашиновци, Б. Петровац	Нови Футог
Савић уд. Јове Стоја	Рујница, Цазин	Нови Футог
Сантрач Раде Мића	Гудавац, Б. Крупа	Нови Футог
Симић Јована Борислав	Карачићи, Трново	Нови Футог
Срдић Јована Бранко	Саница, Кључ	Нови Футог
Стевић Ђуре Љубомир	?, Цазин	Нови Футог
Стојаковић Ђуре Душан	Горња Суваја, Б. Крупа	Нови Футог
Ступар Душана Јованка	Дабар, С. Мост	Нови Футог
Сукњаја Митра Лаза	Љубово, Јајце	Нови Футог
Сурла Илије Слободан	?, С. Мост	Нови Футог
Тешановић Тодора Иван	Бијељина	Нови Футог
Трбојевић Симе Милица	Чарнић, Цазин	Нови Футог
Трифуновић Миле Милан	Добро Брдо, Јајце	Нови Футог
Умићевић Ђуре Мирко	Доњи Дубовик, Б. Крупа	Нови Футог

Хацић Асе Реза	Цазин	Нови Футог
Црепуља Деспе Симо	Бабин Дол, Јајце	Нови Футог
Црепуља Петра Јованка	Доње Вуковско, Бугојно	Нови Футог
Шарац Милоша Бранко	Љубово, Јајце	Нови Футог
Шицар Ђуре Богдан	Блатина, Б. Крупа	Нови Футог
Шумар Милана Никола	Ваган, Јајце	Нови Футог
СТАРИ ФУТОГ		
Аничих Пане Душан	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Аничих Пере Урош	Пећи, Кључ	Стари Футог
Аћимовић Боже Млађан	Соколово, Кључ	Стари Футог
Балаћ Михајла Јово	Мали Радић, Б. Крупа	Стари Футог
Басара Јанка Секула	Доњи Петровићи, Б. Крупа	Стари Футог
Бероња Јове Сава	Велики Радић, Б. Крупа	Стари Футог
Богуновић Стеве Никола	Б. Крупа	Стари Футог
Буковац Миле Никола	Мали Радић, Б. Крупа	Стари Футог
Булајић Симе Дане	Доња Саница, Кључ	Стари Футог
Велетанлић Мустафе Михајло	Б. Нови	Стари Футог
Вигњевих Миле Ђорђе	Пученик, Б. Крупа	Стари Футог
Влаисављевић Милана Мика	Перна, Б. Крупа	Стари Футог
Војводић Алексе Дража	Тук Божија, С. Мост	Стари Футог
Врањеш Симе Гојко	Смољана, Б. Петровац	Стари Футог
Врањковић Јована Сима	Саница, Кључ	Стари Футог
Вучковић Боже Милош	Г. Саница, С. Мост	Стари Футог
Гаковић Драгана Гојко	Бањани, Б. Крупа	Стари Футог
Грандић Ђуре Милан	Главица, Б. Крупа	Стари Футог
Гулан Милоша Драго	Говедарица, Б. Крупа	Стари Футог
Дражић Остоје Милан	Добро Село, Б. Крупа	Стари Футог
Ђујић Раде Станко	Језерско, Б. Крупа	Стари Футог
Ђукић Миле Лаза	Велики Радић, Б. Крупа	Стари Футог
Ђумић Стеве Миланко	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Ждеро Стојана Митар	Благај, Бугојно	Стари Футог
Зелковић уд. Бранка Вукица	Перна, Б. Крупа	Стари Футог
Зец Саве Владо	Баштра, Б. Крупа	Стари Футог
Зечевић Лазе Славко	Козица, С. Мост	Стари Футог
Зечевић Миле Тодор	Козица, С. Мост	Стари Футог
Иванић Лазе Јово	Вођеница, Б. Петровац	Стари Футог
Ивановић Зарије Гојко	Г. Жабар, Градачац, Тузла	Стари Футог
Јелача Михајла Милка	Притока, Бихаћ	Стари Футог
Јелисавац Андрије Гроздана	Кришковци, Србац	Стари Футог
Јеличић Илије Милан	Велики Радић, Б. Крупа	Стари Футог
Јовичић Боже Лазар	Рудине, Гламоч	Стари Футог
Јовичић Илије Милан	Поремрице, Градачац	Стари Футог
Јокић Стојана Јован	Столац	Стари Футог
Калинић Миле Стојан	?, Јајце	Стари Футог
Кањижа Михајла Лала	Ливно	Стари Футог

Карановић Дане Милица	Петровићи, Б. Крупа	Стари Футог
Карановић Миле Бранко	Петровићи, Б. Крупа	Стари Футог
Карановић Миле Миле	Перна, Б. Крупа	Стари Футог
Кецман Раде Стојан	Добро Село, Б. Крупа	Стари Футог
Кецман Стевана Пера	Добро Село, Б. Крупа	Стари Футог
Ковач Јове Ђорђе	Грдово, Јајце	Стари Футог
Ковачевић Боже Ђорђе	Велики Радић, Б. Крупа	Стари Футог
Ковачевић Вујадина Душан	Кљевци, С. Мост	Стари Футог
Ковачевић Гавре Илија	Велики Радић, Б. Крупа	Стари Футог
Ковачевић Јована Драга	Пученик, Б. Крупа	Стари Футог
Ковачевић Николе Перо	Залин, Б. Крупа	Стари Футог
Којдић Јована Симо	Поповићи, Гламоч	Стари Футог
Кондић Миле Војин	Д. Дубовик, Б. Крупа	Стари Футог
Кукољ Симе Божо	Лушци Паланка, С. Мост	Стари Футог
Лазаревић Душана Мирко	Пиштаница, Кључ	Стари Футог
Латиновић Ђурђа Светко	Бравско, Кључ	Стари Футог
Латиновић Симе Милан	Средњи Дубовик, Б. Крупа	Стари Футог
Латиновић уд. Душана Митра	Баштра, Б. Крупа	Стари Футог
Лончина Драгутина Марко	Баштра, Б. Крупа	Стари Футог
Мајкић Луке Ратко	Козина, С. Мост	Стари Футог
Марјановић Николе Бранко	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Мацура Вује Милош	Ђедовача, С. Мост	Стари Футог
Мијић Боже Срђан	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Мијић Јована Миле	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Мијић Симе Божо	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Мијић уд. Миле Сока	Б. Крупа	Стари Футог
Миланковић уд. Душана Франциска	Вучијак, Прњавор	Стари Футог
Милошевић Јове Бранко	Миљевци, С. Мост	Стари Футог
Михаиловић Ђуре Лазо	Хргар, Бихаћ	Стари Футог
Михић Пере Влада	Г. Саница, Кључ	Стари Футог
Млађеновић Симе Душан	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Мудринић Тодора Гојко	Кљевци, С. Мост	Стари Футог
Николић Миће Тоде	Главица, Б. Крупа	Стари Футог
Николић Пере Богдан	Језерско, Б. Крупа	Стари Футог
Новаковић Ђурђа Вукосава	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Новаковић Илије Аћим	Усорци, С. Мост	Стари Футог
Новаковић уд. Луке Ђуја	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Опарница Митра Јово	?, Јајце	Стари Футог
Опачић Пере Драгутин	Пољавнице, Б. Нови	Стари Футог
Пантелић Стевана Раде	Саница, Кључ	Стари Футог
Пашић Илије Михајло	Хргар, Бихаћ	Стари Футог
Петковић Јове Станко	?, Јајце	Стари Футог
Плећаш Миле Лука	Бјел. Ваганац, Б. Петровац	Стари Футог

Пожин Јефте Илија	Застинье, Ливно	Стари Футог
Попадић Илије Јосип	Саница, Кључ	Стари Футог
Поповић Тоде Петар	Љуша, Јајце	Стари Футог
Радишић Ђукана Драгомир	Г. Петровићи, Б. Крупа	Стари Футог
Радишић Петра Ђорђур	Б. Петровац	Стари Футог
Рапајић Илије Љубомир	Ђојлук, Б. Крупа	Стари Футог
Роквић Светка Мика	Перна, Б. Крупа	Стари Футог
Роквић Тривуна Милка	Перна, Б. Крупа	Стари Футог
Роквић уд. Душана Зорка	Пишталине, Кључ	Стари Футог
Росић Паје Остоја	?, Јајце	Стари Футог
Сантрач Остоје Љубо	Бањани, Б. Крупа	Стари Футог
Скенцић уд. Јове Стоја	Перна, Б. Крупа	Стари Футог
Скенцић уд. Пере Сока	Перна, Б. Крупа	Стари Футог
Сокановић Стеве Никола	Саница, Кључ	Стари Футог
Стојановић Косте Лазар	Ријека, Кључ	Стари Футог
Стојић Глиге Вељко	Ситнеше, Србац, Бања Лука	Стари Футог
Стричевић Јована Стеван	Бравско, Кључ	Стари Футог
Стричић Михајла Бранко	Козин, С. Мост	Стари Футог
Ступар Васе Раде	Бањани, Б. Крупа	Стари Футог
Ступар Лазе Мирко	Дабар, С. Мост	Стари Футог
Тегелтија Николе Станко	Бреза, Високо	Стари Футог
Тодоровић Трифуна Гојко	Црквено, Кључ	Стари Футог
Томић Симе Стеван	Бастаси, Дрвар	Стари Футог
Тулаћ Саве Станко	Подобзир, Јајце	Стари Футог
Ћургуз Симе Велимир	Лушци Паланка, С. Мост	Стари Футог
Умићевић Јове Недељко	Језерско, Б. Крупа	Стари Футог
Цицо уд. Миле Стојанка	Нови Град, Градачац	Стари Футог
Шарић Антона Ивица	Сарајево	Стари Футог
Шипка Ђуре Бранко	Суваја, Б. Петровац	Стари Футог
Шкорић Миле Милан	Врањска, Бос. Крупа	Стари Футог
Шпирић уд. Дане Мика	Кљевци, С. Мост	Стари Футог
ХОРГОШ, књига 295		
Бошњак Аћима Радован	Билећа	Хоргош
Морача Марка Никола	Доње Врточе, Дрвар	Хоргош
ЦРВЕНКА, књига 297		
Абутовић Гојка Душанка	?, Мркоњић Град	Црвенка
Абутовић Лазе Јова	?, Мркоњић Град	Црвенка
Абутовић Лазе Лазар	?, Мркоњић Град	Црвенка
Бобић Милана Вида	Перна, Б. Крупа	Црвенка
Бокић Ристе Трифун	Крстаче, Билећа	Црвенка
Бабић Аћима Јован	?, Власеница	Црвенка
Бабић Боже Симо	Фојница, Невесиње	Црвенка
Бабић Васиља Вид	Трубар, Дрвар	Црвенка
Бабић Вида Влада	Дрвар	Црвенка
Бабић Вида Раде	Трубар, Дрвар	Црвенка

Бабић Станка Ђуро	Грубар, Дрвар	Црвенка
Баглава Остоје Витомир	Осредци, Цазин	Црвенка
Бајић Јована Јован	Дрвар	Црвенка
Бајић Јована Милан	Дрвар	Црвенка
Башић Стевана Вучин	Дрвар	Црвенка
Башић Стевана Петар	Дрвар	Црвенка
Башић Стевана Трифун	Дрвар	Црвенка
Бигић Петра Стака	Буковица, Цазин	Црвенка
Богичевић Мирка Обро	Врточе, Власеница	Црвенка
Богуновић Петра Стеван	Врело, Цазин	Црвенка
Бојић Јована Глигорије	Дрвар	Црвенка
Бојић Јована Никола	Дрвар	Црвенка
Бојић Јована Петар	Дрвар	Црвенка
Бокић Ристе Милан	Крстаче, Билећа	Црвенка
Борзут Мије Ристо	Баљивац, Требиње	Црвенка
Борић Раде Рајко	Врело, Цазин	Црвенка
Бркић Јована Јован	Дрвар	Црвенка
Брујић уд. Ђуре Мара	Рујница, Цазин	Црвенка
Бубуљ Јове Митар	Томина, С. Мост	Црвенка
Васић Николе Божа	Добро Село, Б. Крупа	Црвенка
Вигњевић Ђуре Смиља	Осредци, Цазин	Црвенка
Вигњевић Станка Никола	?, Б. Крупа	Црвенка
Вишковић Вишка	Буљевићи, Власеница	Црвенка
Вишковић Марка Мића	Буљевићи, Власеница	Црвенка
Вјештица Даке Сима	Хашани, Б. Крупа	Црвенка
Вујичић Михајла Алекса	Невесиње	Црвенка
Вукашиновић Лазе Иван	Врело, Цазин	Црвенка
Вукобрат Шпире Душан	Тишковац, Грахово	Црвенка
Вуковић Николе Мирко	Мека Груда, Билећа	Црвенка
Гачић Саве Лазар	?, Невесиње	Црвенка
Глувајић уд. Гојка Милица	Врело, Цазин	Црвенка
Говедарица Николе Коста	Гај, Калиновик	Црвенка
Граховац Глигорија Миле	Гата, Цазин	Црвенка
Граховац Николе Драгица	Гата, Цазин	Црвенка
Граховац Петра Никола	Врањска, Б. Крупа	Црвенка
Грмуша Станка Босиљка	Цазин	Црвенка
Грубар Ђурђа Сима	Дрвар	Црвенка
Грубар Милана Ђура	Прибраћа, Дрвар	Црвенка
Грубар Милана Славко	Прибраћа, Дрвар	Црвенка
Грубар Николе Тодор	Дрвар	Црвенка
Грубар Пантелије Стефанија	Дрвар	Црвенка
Грубар Симе Душан	Дрвар	Црвенка
Грубар Симе Јован	Дрвар	Црвенка
Грубар уд. Ђуре Видосава	Дрвар	Црвенка

Грубар уд. Јована Душанка	Дрвар	Црвенка
Гузина уд. Петка Цвијета	Степен, Гацко	Црвенка
Даболетни Јакова Митар	Прњавор	Црвенка
Дамјанац Лазара Душан	Сливља, Гацко	Црвенка
Даниловић Симе Јован	Јајце	Црвенка
Десница Милана Ђура	Рујница, Цазин	Црвенка
Драгаковић Милана Спасеније	Шиповљани, Дрвар	Црвенка
Ђерић Јоксима Васо	Шиповица, Гацко	Црвенка
Ђуринић Томе Станимир	Дубница, Власеница	Црвенка
Ђурица Павла Јован	Дрвар	Црвенка
Ђурица Павла Обрад	Дрвар	Црвенка
Ђуричић Петра Васо	Дубница, Власеница	Црвенка
Зорић Пере Давид	Бобољусци, Дрвар	Црвенка
Зорић Тифуна Благоје	Бобољусци, Дрвар	Црвенка
Игњатовић Гаврила Игњат	Сливље, Невесиње	Црвенка
Јаковљевић Стевана Јова	Нуглашица, Бос. Грахово	Црвенка
Јелић Миле Душан	Растока, Кључ	Црвенка
Јерковић Лазе Ђурађ	Мали Радић, Б. Крупа	Црвенка
Јовичић Јове Рајко	Пишталине, Б. Крупа	Црвенка
Јовичић Стојана Урош	Бравнице, Јајце	Црвенка
Јовичић уд. Мирка Аница	Љусина, Цазин	Црвенка
Јоловић Максе Милован	Павковићи, Власеница	Црвенка
Јоловић уд. Рајка Стана	Павковићи, Власеница	Црвенка
Капетановић Остоја Мирко	Кршље, Б. Нови	Црвенка
Карановић Петра Ђура	Перна, Б. Крупа	Црвенка
Катић Пере Лазар	Залом, Невесиње	Црвенка
Керкез Саве Ђура	Пркос, Б. Петровац	Црвенка
Кецман Панте Василије	Дринић, Б. Петровац	Црвенка
Кљајић Николе Миле	Дрвар	Црвенка
Кљутић Благоја Миле	Доње Ратково, Кључ	Црвенка
Кнежевић Ђорђа Никола	Трубар, Дрвар	Црвенка
Кнежевић Николе Бранко	Мали Цвјетнић, Дрвар	Црвенка
Ковач Алексе Стојан	Грдово, Јајце	Црвенка
Ковач Мике Здравко	Грдово, Јајце	Црвенка
Ковачевић Јован	Срђевици, Гацко	Црвенка
Ковачевић Косте Спасоје	Срђевићи, Гацко	Црвенка
Кончар Милана Бранко	?, Цазин	Црвенка
Кошутић Митра Живко	Михољаче, Гацко	Црвенка
Кременац Луке Момир	Србац	Црвенка
Крнета Миле Душан	Мравнца, Приједор	Црвенка
Крсмановић Миле Дмитар	Горњи Петровићи, Б. Крупа	Црвенка
Курулић Јове Коста	Драчево, Љубиње	Црвенка
Лазовић Симе Милутин	Раст, Невесиње	Црвенка
Лакета Николе Ђорђе	Трново, М. Град	Црвенка
Латиновић Миладина Новак	Градина, Цазин	Црвенка

Латиновић Симе Јова	Врста, Бихаћ	Црвенка
Латиновић Тривуна Стеван	Бравско, Кључ	Црвенка
Латиновић уд. Раде Јованка	Осредци, Цазин	Црвенка
Латиновић Цвијана Милка	Врело, Цазин	Црвенка
Лукета Јове Никола	Крекови, Невесиње	Црвенка
Лукић Илије Ђура	Пишталине, Б. Крупа	Црвенка
Малиновић Тодора Коста	Дрвар	Црвенка
Малиновић Тодора Никола	Дрвар	Црвенка
Мандић Николе Маринко	Ђојлук, Б. Крупа	Црвенка
Марић Милана Душан	Дрвар	Црвенка
Марић Илије Милан	Шиповљани, Дрвар	Црвенка
Марић Миће Сима	Грбавица, Јајце	Црвенка
Марић Обрада Петар	Домерке, Гацко	Црвенка
Марић Филипа Илија	Шиповљани, Дрвар	Црвенка
Марић Филипа Петар	Дрвар	Црвенка
Марић Филипа Стеван	Дрвар	Црвенка
Марковић Мирка Марко	Надинићи, Гацко	Црвенка
Матић Обрада Стеван	Вукшићи, Власеница	Црвенка
Мијић уд. Стојана Стана	Ивањска, Б. Крупа	Црвенка
Микулић Саве Павле	Медна, Мркоњић Град	Црвенка
Милић Љубана Илија	Селиште, Цазин	Црвенка
Милошевић Спасоја Видак	Луковице, Гацко	Црвенка
Миљуш Николе Лука	Горњи Будељ, Кључ	Црвенка
Миљуш Петра Миле	Горњи Будељ, Кључ	Црвенка
Митошевић Вида Коста	Дрвар	Црвенка
Митошевић Вида Сава	Дрвар	Црвенка
Митошевић Вида Стеван	Дрвар	Црвенка
Митошевић Витомира Марко	Дрвар	Црвенка
Митошевић Јована Никола	Дрвар	Црвенка
Митошевић уд. Димитрија Јока	Дрвар	Црвенка
Митровић Филипа Растко	Зелиња, Сребреница	Црвенка
Мишић уд. Павла Даринка	Дубоко, Власеница	Црвенка
Николић Миле Богдан	Гудавац, Б. Крупа	Црвенка
Николић Николе Милош	Поповићи, Гламоч	Црвенка
Остојић Јатије. Неђо	Растока, Кључ	Црвенка
Павловић уд. Обре Анђелка	Вукшићи, Власеница	Црвенка
Пајић уд. Софрона Даница	Недјељишта, Власеница	Црвенка
Пантић Ђорђа Благоје	Бакићи, Власеница	Црвенка
Перишић Милосава Станоје	Дубница, Власеница	Црвенка
Перотић Ђуре Радосав	Чваљина, Љубиње	Црвенка
Петковић Лазе Марица	Градина, Цазин	Црвенка
Петровић Николе Никола	Сајковић, Ливно	Црвенка
Петровић Пере Богдан	Миострах, Цазин	Црвенка
Пешко Јеков Данило	Корлати, Љубиње	Црвенка

Пешко Јована Видоје	Корлати, Љубиње	Црвенка
Пешко Јована Сава	Корлати, Љубиње	Црвенка
Пешко Јове Пера	Корлати, Љубиње	Црвенка
Пешко Лазара Радослав	Корлати, Љубиње	Црвенка
Пешко Лазе Никола	Корлати, Љубиње	Црвенка
Пикула Вида Госпава	Љесков Дуб, Невесиње	Црвенка
Пјешчић Саве Шпиро	Фојница, Невесиње	Црвенка
Покрајац Митра Никола	Прово, Ливно	Црвенка
Попадић Симе Љубомир	Брда, Јајце	Црвенка
Поповић Глигора Станко	Трубар, Дрвар	Црвенка
Поповић Јове Остоја	Ваган, Јајце	Црвенка
Поштић Николе Евица	Блатуше, Вргин мост	Црвенка
Прибишић Миће Лука	Драчево, Попово поље, Мостар	Црвенка
Продановић Мирка Цвијан	Бакићи, Власеница	Црвенка
Продановић Симе Милојка	Бакићи, Власеница	Црвенка
Продановић Тимотија Благоје	Бакићи, Власеница	Црвенка
Радивојевић Симе Радован	Стрмица, Власеница	Црвенка
Радић Кузмана Јован	Трубар, Дрвар	Црвенка
Радић Митра Душан	Мајдан, Мркоњић Град	Црвенка
Радић уд. Милана Сока	Дрвар	Црвенка
Радмановић Миле Милић	Черкезовац, Бихаћ	Црвенка
Радојковић Васе Бошко	Горњи Тишковац, Дрвар	Црвенка
Радојковић Васе Вељко	Горњи Тишковац, Дрвар	Црвенка
Радуновић Јована Љубица	Дрвар	Црвенка
Ракита Илије Ђорђе	Бавар, Јајце	Црвенка
Ракита Пере Неђа	Бавар, Јајце	Црвенка
Ромић Симе Милан	Дрвар	Црвенка
Ромић Симе Обрад	Дрвар	Црвенка
Рудић Јанка Илија	Бос. Грахово	Црвенка
Саватовић Гавре Давид	Рудо Поље, Гацко	Црвенка
Савић Јефте Миливој	Павковићи, Власеница	Црвенка
Селић Симе, Никола	Дрвар	Црвенка
Сениз Спасоја Обрен	Величани, Љубиње	Црвенка
Слепчевић Илије Стеван	Самобор, Гацко	Црвенка
Слијепчевић Симе Алекса	Самобор, Гацко	Црвенка
Станић Цвије Станко	Трново, Мркоњић Град	Црвенка
Станковић уд. Милана Зорка	Главица, Б. Крупа	Црвенка
Тегелтија Боже Бранко	Велије, Кључ	Црвенка
Тодоровић Јована Јован	Супач, Власеница	Црвенка
Токља уд. Радована Марија	Мириловићи, Билећа	Црвенка
Тришић Милоша Милка	Кореница, Власеница	Црвенка
Трубар Петра Милан	Дрвар	Црвенка
Филиповић Стојана Драго	Надинићи, Гацко	Црвенка
Црногорац Луке Марко	Стари Дулићи, Гацко	Црвенка

Човић Илије Стојан	Доње Ратково, Кључ	Црвенка
Чоњић Неђе Ратко	Бакићи, Власеница	Црвенка
Чоњић уд. Цвијана Анђа	Бакићи, Власеница	Црвенка
Цакула Милоша Марко	Добро Село, Б. Крупа	Црвенка
Шакић Јакова Станко	Двор на Уни	Црвенка
Штрбац Душана Петар	Малешевци, Бос. Грахово	Црвенка
Штрбац уд. Вида Сава	Љусина, Б. Крупа	Црвенка
ЧЕЛАРЕВО, књига 300		
Адамовић Миланов Лазо	Врановина, Б. Петровац	Челарево
Антуновић Стевана Јово	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Антуновић Стевана Раде	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Атлагић Божин Илија	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Атлагић Стојана Блажо	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Атлагић уд. Милана Милка	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Аћић Јована Никола	Бастаси, Дрвар	Челарево
Бабић Милана Стеван	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Балабан Које Миле	Суваја, Б. Петровац	Челарево
Бањац Давида Петар	Бара, Б. Петровац	Челарево
Бањац Илин Тривун	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Бањац Јована Милан	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Бањац Симе Симеон	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Бањац уд. Гоје Јека	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Батес уд. Илије Стана	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Бјелић Живко	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Бјелић Никола	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Бјелић Перин Васа	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Бјелић Петра Тривун	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Бјелић уд. Мара	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Бјелић уд. Саве Милка	Јањила, Б. Петровац	Челарево
Бокан Стевана Алекса	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Бокан Стевана Владо	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Боке уд. Стевана Доста	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Брега уд. Спасоја Коса	Рајновци, Б. Петровац	Челарево
Булајић Васе Никола	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Булајић Дане	Брестовац, Б. Крупа	Челарево
Булајић Савин Јова	Брестовац, Б. Крупа	Челарево
Бурсаћ Вид	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Бурсаћ Петра Миле	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Бурсаћ уд. Ђурђа Дева	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Веиновић Илије Милка	Рујишка, Лушци Паланка	Челарево
Векић Илија	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Векић Лазе Митар	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Векић Милоша Илија	Бјел. Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Векић Остоје Ђура	Бјелај, Б. Петровац	Челарево

Векић Стојана Душан	Мали Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Војводић Гојка Раде	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Војводић Дане	Б. Брестовац, Б. Петровац	Челарево
Војводић Милан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Војводић Петар	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Вранеш уд. Николе Боја	Врановина, Б. Петровац	Челарево
Врањеш Бошко	Смиљана, Б. Петровац	Челарево
Врањеш уд. Димитрија Митра	Смиљана, Б. Петровац	Челарево
Врућинић Ђурин Стево	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Вуцеља Давида Стана	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Вучковић Миле Симе	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Вучковић Раде уд. Јока	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Галоња Видоја Мика	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Галоња Иле Душан	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Галоња Јове Ружа	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Галоња Марко	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Галоња Саве Петар	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Галоња Савин Никола	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Галоња уд. Јове Вида	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Галоња уд. Савка	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Гаћановић Богдан	Мека Груда, Билећа	Челарево
Гаћановић Јован	Мека Груда, Билећа	Челарево
Гаћановић Мрдаков Бошко	Мека Груда, Билећа	Челарево
Гаћановић Никола	Мека Груда, Билећа	Челарево
Гаћеша Ђурин Илија	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Гњатовић Ђуре Дмитар	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Грбић Драго	Суваја, Б. Петровац	Челарево
Грбић Јована Марко	Суваја, Б. Петровац	Челарево
Грбић Милана Никола	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Грбић Павлов Јово	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Грбић уд. Павла Марија	Суваја, Б. Петровац	Челарево
Грубиша Боже Светко	Ведро Поље, Б. Петровац	Челарево
Грубиша Вид	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Грубиша Стевана Тома	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Грубишић Јове Мирко	Мали Цвјетнић, Дрвар	Челарево
Гузина Милан	Фојница, Невесиње	Челарево
Даљевић Симе Јован	Смиљана, Б. Петровац	Челарево
Дошен Јевтанов Вид	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Дошен Марка Саво	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Дошен Саве Јова	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Дошеновић Вида Зека	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Дошеновић уд. Доста	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Драгић Николе Петар	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Драгић Пере Лазар	Ластве, Б. Петровац	Челарево
Драгић Сава	Вођеница, Б. Петровац	Челарево

Драгић уд. Сока	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Драгичевић Милан	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Драгичевић Милана Ђока	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Дринић Срђана Никола	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Дробац Иле Марко	Рајновци, Б. Петровац	Челарево
Дукић Војин Сава	Б. Петровац	Челарево
Дукић Драго	Б. Петровац	Челарево
Ђилас Илије Стеван	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ђилас Стевана Миле	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ђоковић Давида уд. Роса	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ђукић Николин Мирко	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Ђукић уд. Николе Стоја	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Ђумић Вујо	Суваја, Б. Петровац	Челарево
Егеља уд. Дана Сава	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Зличић Вученов Богдан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Зорић Боже Савка	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Зорић Бошко	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Зорић Душан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Зорић Ђоко	Бобољусци, Дрвар	Челарево
Зорић Марка Божо	Рисовац, Б. Петровац	Челарево
Зорић Марков Милан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Зорић Милин Јанко	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Зорић Милоша Лазар	Бобољусци, Дрвар	Челарево
Зорић Милоша Милан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Зорић Никола	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Зорић Николин Миле	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Зорић Савин Јово	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Зорић Станише Петар	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Зорић Стевана Јован	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Зорић уд. Бранка Анђа	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Зорић уд. Јована Олга	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Зорић Цветко	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Иванчевић Бошко	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Иванчевић Јована Михајло	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Игњатовић Митар	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Илић Јована Петар	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Исаиловић уд. Петра Јока	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Јевић Никола	Врановина, Б. Петровац	Челарево
Јевић Николе Стеван	Врановина, Б. Петровац	Челарево
Јевић Пане Лука	Врановина, Б. Петровац	Челарево
Јевић уд. Николе Стоја	Врановина, Б. Петровац	Челарево
Јеличић Миле Петар	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Јеличић Миле Урош	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Јеличић Стева	Врточе, Б. Петровац	Челарево

Јеличић Стевана Ђуро	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Јованић Петра Лаза	Ведро Поље, Б. Петровац	Челарево
Јованић Петра Сава	Брестовац, Б. Петровац	Челарево
Јовић Јове Катарина	Сарајево	Челарево
Јовић Јове Стево	Врановина, Б. Петровац	Челарево
Керкез Јанка Дмитар	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Капелан уд. Стеве Милка	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Каракаш Пере Ђуја	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Каракаш Петра Миле	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Каракаш уд. Миле Стоја	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Карановић Душан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Карановић Јована Бранко	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Карановић Јована Влада	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Карановић Миле Момчило	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Карановић Николе Ђурађ	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Карановић уд. Ђуке Мара	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Карановић уд. Јове Боја	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Качар Јове Јова	Бара, Б. Петровац	Челарево
Качар уд. Јове Смиљана	Бара, Б. Петровац	Челарево
Керкез Илин Милан	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Керкез Лазе Ђукан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Керкез Миле Душан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Керкез Миле Душан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Керкез Миле Јован	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Керкез Стевана Никола	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Керкез Стојана Лука	Бусије, Б. Петровац	Челарево
Керкез Стојана Лука	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Керкез уд. Митра Ђука	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Кецман Вајанов Душан	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Кецман Давидов Душан	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Кецман Коста	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Кецман Луке Никола	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Кецман Милин Душан	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Кецман Мирко	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Кецман Николе Душан	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Кецман Остоје Давид	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Кецман Савин Лука	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Кецман Стојан	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Кецман уд. Гојка Данка	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Кецман уд. Ђурђа Ђуја	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Кецман уд. Пере Јека	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Кеча Јова	Мали Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Кеча Јове Дане	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Кеча Петар	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Клепић Бранко	Врточе, Б. Петровац	Челарево

Клепић Лука	Вргоче, Б. Петровац	Челарево
Клинцов Бранко	Павићи, Бања Лука	Челарево
Клинцов Илија	Павићи, Бања Лука	Челарево
Кљајић Ђорђе	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Кљајић Милан	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Кљајић Миле Симо	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Кљајић Раде	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Кљајић Симе Душан	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Кљајић Симе Стеван	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Кљајић Симин Вукосав	Осредци, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Јове Никола	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Блаже Мане	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Вице Раде	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Дане Станко	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Ђокин Никола	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Ђурин Богдан	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Илин Гојко	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Јована Стеван	Мали Цветнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Јове Перо	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Јово	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Марка Миле	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Марков Миле	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Милан	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Милана Милка	Вел. Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Милошев Јово	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Обрадов Ђуро	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Раде	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Радин Гојко	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Кнежевић Савин Душан	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Божа	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Веса	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Вида Петар	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Ђура	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Ђурин Душан	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Ђурин Милош	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Јован	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Милан	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Милин Гојко	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Мића	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Николе Лаза	Ластве, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић Стојана Тодор	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић уд. Вељка Мара	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Ковачевић уд. Илије Милица	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Којић Вучена Владо	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево

Кокот Јово	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Колунцић Јована Дејан	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Крајиновић уд. Петра Смиљана	Ревеник, Б. Петровац	Челарево
Кресоја Вид	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Крстановић Ђура	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Крчмар уд. Јанка Ђуја	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Кубурић Ђурђа Стеван	Јањила, Б. Петровац	Челарево
Кундачина Саве Арсен	Ораховица, Билеће	Челарево
Лабус уд. Петра Милка	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Латиновић Илије Стеван	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Латиновић Лукин Душан	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Латиновић Мара	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Латиновић Милин Миле	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Латиновић Милин Миле	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Латиновић Петра Сима	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Латиновић Симин Душан	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Латиновић Тривун	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Латиновић уд. Боже Стоја	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Лукић Драга	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Лукић Милорад	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Лукић Пере Тривун	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Лукић Симе Милош	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Лукић уд. Ђука	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Лукић уд. Митра Јелица	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Мајсоторовић Мирко	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Мајсторовић Иле Мирко	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Мајсторовић Михајла Стеван	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Мајсторовић Петра Стеван	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Малешевић Ђурин Јово	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Малешевић Марка Марко	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Малешевић Симе Душан	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Малешевић уд. Мила	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Мандић Иле Јово	Бјел. Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Марјановић Гојко	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Марјановић Димитрија Јевтан	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Марјановић Дмитра Миле	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Марјановић Ђурђа уд. Стана	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Марјановић Ђуре Раде	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Марјановић Луке Пера	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Марјановић Николин Јово	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Марјановић Станков Стојан	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Марјановић Стојана Милош	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Марјановић уд. Ђурђа Доја	Врановина, Б. Петровац	Челарево
Марјановић уд. Милана Анђа	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Марчета Саве Бошко	Капљух, Б. Петровац	Челарево

Марчета уд. Вида	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Медић уд. Николе Десанка	Вел. Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Миљевић Ђуро	Крња Јела, Б. Петровац	Челарево
Миљевић Миле Петар	Крња Јела, Б. Петровац	Челарево
Миљуш Лазе Стево	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Мирковић Аћима Никола	Медено Поље, Б. Петровац	Челарево
Мирковић Јове Симо	Медено Поље, Б. Петровац	Челарево
Мирковић Миле	Медено Поље, Б. Петровац	Челарево
Мирковић Симе Радован	Баљци, Билећа	Челарево
Мирковић Стојана Душан	Б. Петровац	Челарево
Мирковић уд. Душана Милица	Медено Поље, Б. Петровац	Челарево
Морача Ђурђа Јован	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Морача уд. Тодора Стоја	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Мрђа Дмитра Сока	Грмуша, Б. Петровац	Челарево
Мрђа Милан	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Мрђа Мимићев Вујо	Ластве, Б. Петровац	Челарево
Мрђа Николин Јован	Смољана, Б. Петровац	Челарево
Мрђа уд. Вује Мика	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Новаковић Вида Душан	Колунић, Б. Петровац	Челарево
Новаковић Милин Марко	Рисовац, Б. Петровац	Челарево
Новаковић Перина уд. Марија	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Новаковић Петрова уд. Марија	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Новаковић Сава	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Новаковић Стојан	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Новаковић Тривуна Душан	Грмуша, Б. Петровац	Челарево
Новаковић уд. Тривуна Јека	Рисовац, Б. Петровац	Челарево
Обрадовић уд. Јована Дева	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Обрадовић уд. Петра Манда	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Ожеговић Пере Сава	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Оклубија Јанка Богдан	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Павловић Дмитра Гојко	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Павловић Митра Милан	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Петковић Лазе Дане	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Петковић Лазе Никола	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Петковић Миле Дане	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Петровић Ђорђе	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Петровић Миле Дане	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Петровић Миле Петар	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Петровић уд. Саве Мика	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Пећанац Никола	Суваја, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Илије Бранко	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Јована Никола	Вел. Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Миланов Божо	Мали Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Миле	Мали Стјењани, Б. Петровац	Челарево

Пилиповић Миле Сока	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Милутин	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Милутина Лаза	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Симе Драго	Мали Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Срђана Мићо	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Срђана Петар	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Станишин Милош	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Стевана Славко	Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић уд Радмила	Рашиновац, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић уд. Ђука	Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Пилиповић Ђурђа Илија	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Плећаш Дане Мирко	Бјел. Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Плећаш Миланов Душан	Цимеше, Б. Петровац	Челарево
Познан уд. Грозда	Гата, Бихаћ	Челарево
Покушевски Адама Дмитар	Прњавор	Челарево
Половина Давид	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Попадић Јована уд. Јека	Вођеница, Б. Петровац	Челарево
Радак Ђуре Лаза	Рајковац, Б. Петровац	Челарево
Радак уд. Ђуре Мика	Рајновци, Б. Петровац	Челарево
Радановић Миле	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Радановић Тривуна Митар	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Радишић Милош	Бјел. Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Радосевић Дмитра Јово	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Радосевић Милоша Илија	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Радосевић уд. Дмитра Митра	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Радосевић уд. Луке Марија	Врточе, Б. Петровац	Челарево
Рајић Петра Стана	Калати, Б. Петровац	Челарево
Ракић Давида Лазар	Колунић, Б. Петровац	Челарево
Ракић Лукин Ђурађ	Бусија, Б. Петровац	Челарево
Ракић уд. Богдана Драгица	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Родић Милоша Тома	Мали Цвјетнић, Б. Петровац	Челарево
Рунић Божо	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Рунић Милан	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Рунић Николе Мара	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Рунић Стевана уд. Анђа	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Самарција Обрада Тривун	Буковача, Б. Петровац	Челарево
Сантрач Ђуре Драгољуб	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Сантрач Пере Ђукан	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Селаковић Миле	Бос. Брестовац, Б. Петровац	Челарево
Совиљ Гавре Раде	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Совиљ Пере Мара	Цимеше, Б. Петровац	Челарево
Совиљ Томе Момчило	Врановина, Б. Петровац	Челарево
Соломин Стојана уд. Стана	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Соломун Јован	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Соломун Лакин Милан	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево

Соломун Стевана Миле	Јањила, Б. Петровац	Челарево
Соломун Томе Душан	Бравски Ваганац, Б. Петровац	Челарево
Станковић Николе Коста	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Станковић Симеона Миле	Капљух, Б. Петровац	Челарево
Станчић Стевана Бошко	Кестеновац, Б. Петровац	Челарево
Станчић уд. Лазе Љубица	Кестеновац, Б. Петровац	Челарево
Старовић Крстина Милосава	Самобор, Б. Петровац	Челарево
Старовић Милосава	Самобор, Гацко	Челарево
Стојисављевић Симе Душан	Дринић, Б. Петровац	Челарево
Ступар Драгомир	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ступар Ђуре Раде	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ступар Иле Миле	Ведро Поље, Б. Петровац	Челарево
Ступар Лука	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ступар Милин Јова	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ступар Николе Давид	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ступар Пере Мићо	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ступар Стевана Јован	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ступар уд. Мане Мика	Ведро Поље, Б. Петровац	Челарево
Тинтор Ђурин Сава	Калати, Б. Петровац	Челарево
Трнинић Лазе Јова	Бара, Б. Петровац	Челарево
Трнинић Славко	Бара, Б. Петровац	Челарево
Трнинић уд. Митра Стеванија	Бара, Б. Петровац	Челарево
Тубић Миле	Пркоси, Б. Петровац	Челарево
Тубић Тривунов Ђурађ	Медено Поље, Б. Петровац	Челарево
Ђулибрк Душан	Крњеуша, Б. Петровац	Челарево
Ђулибрк Косте Лаза	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Ђулибрк Паје Мара	Ластве, Б. Петровац	Челарево
Ђурчић Косте Лаза	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
Угрица Блаже Миле	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Угрица Блажин Ђура	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Угрица Божин Ђура	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Угрица Н.иколе Јова	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Цигановић Николе Ђуро	Мали Стјењани, Б. Петровац	Челарево
Чича Илија	Ведро Поље, Б. Петровац	Челарево
Чича Николе Бранко	Ведро Поље, Б. Петровац	Челарево
Чубрило Стевана Душан	Орашко Брдо, Б. Петровац	Челарево
Шарац Ђурђа Петар	Бјелај, Б. Петровац	Челарево
Шево Луке Душан	Баре, Б. Петровац	Челарево
Шепа Иле Мићо	Медено Поље, Б. Петровац	Челарево
Шљивар Лазара Илија	Тук, Б. Петровац	Челарево
Штрбац Стевана Остоја	Скакавац, Б. Петровац	Челарево
ЧУРУГ, књига 307		
Аћимовић Алексе Ђорђе	Биоград, Невесиње	Чуруг
Броћета Јове Ристо	Ливно	Чуруг

Бундало Милана Мића	С. Мост, Приједор	Чуруг
Ђуран Николе Илија	Казанци, Б. Грахово	Чуруг
Зорић Бранка Мића	Мајкић Јапра, С. Мост	Чуруг
Ивац Илије Божа	Казанци, Б. Грахово	Чуруг
Кантар Андрије Драго	Мајкић Јапра, С.Мост	Чуруг
Марјановић Пере Петар	Мајкић Јапра, С. Мост	Чуруг
Познан Васе Милка	Гата, Бихаћ	Чуруг
Станчевић Ђуре Мирко	Матавази	Чуруг
Тонтић Симе Илија	Грдановци, С. Мост	Чуруг
Тонтић Триве Савка	Јелашиновци, С. Мост	Чуруг
Тополић Гавре Божа	Мајкић Јапра, С. Мост	Чуруг
ШАЈКАШ, књига 308		
Братић уд. Мике Анђа	Доње Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Буквић Трифуна Мара	Ровна, Бугојно	Шајкаш
Велемир Јована Марко	Рилић, Бугојно	Шајкаш
Велемир Мије Вукан	Рилић, Бугојно	Шајкаш
Велимир уд. Косте Јела	Рилић, Бугојно	Шајкаш
Видовић Васе Никола	Благај, Бугојно	Шајкаш
Вован Спасоја Давид	Г. Малован, Бугојно	Шајкаш
Вујовић Луке Бранко	?, Билећа	Шајкаш
Вујовић Шћепана Војислав	?, Билећа	Шајкаш
Галић Тодора Милосав	Г. Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Гарић Михаила Славко	Г. Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Ждеро Ђуре Милош	Рилић, Бугојно	Шајкаш
Ждеро Пере Крсто	Занаглина, Бугојно	Шајкаш
Залотић уд. Станоја Мара	Доње Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Залотић Јове Данило	Доње Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Залотић уд. Богдана Даринка	Рилић, Бугојно	Шајкаш
Јанић Луке Димитрије	Ровна, Бугојно	Шајкаш
Кнежић Манојла Лазар	Доње Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Кнежић Саве Милош	Шенковићи, Бугојно	Шајкаш
Ковачић Вукане Јефто	Благај, Бугојно	Шајкаш
Комлић Стојана Милош	Благај, Бугојно	Шајкаш
Крндија Луке Перо	Шенковићи, Бугојно	Шајкаш
Лугоња Цвијана Сима	Ровна, Бугојно	Шајкаш
Марић Пане Сима	Занаглина, Бугојно	Шајкаш
Мусић Ђорђа Остоја	Занаглина, Бугојно	Шајкаш
Павловић Боже Марко	Доње Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Павловић Илије Ђорђе	Доње Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Панић Луке Коста	Ровна, Бугојно	Шајкаш
Радић Михајла Стојан	Горње Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Радић уд. Ристе Јела	Вуковско, Бугојно	Шајкаш
Тесла Стипанов Васа	Ровна, Бугојно	Шајкаш
Чегар Ђуре Томо	Црни Врх, Гламоч	Шајкаш
Шешум Јове Милан	Занаглина, Бугојно	Шајкаш

ПРИЛОЗИ

Етнолошке карактеристике Крајишника⁸⁰⁴

Током последњих пет векова, у стварању етничке структуре Војводине, значајну улогу имали су и чести таласи миграција српског становништва са простора Лике, Баније, Кордуна, дела Далмације и Босанске Крајине. Простор са којег су долазили вековима се делио на два дела, две крајине – границом између Турске с једне и Аустрије, односно Аустроугарске и Млетачке републике с друге стране. Отуда се за становништво са ових подручја усталио назив Крајишници.

Крајишници су, као типични динарци, људи јаког темперамента и изразите импулсивности, вођени идеалима правде, части и поштења, због чега понекад одлучују без двоумљења. Тако се међу њима често срећу људи револуционарних схватања, чврсто уверени да својим деловањем потпомажу друштвени напредак и бране национални интерес.

Живот, вековима организован у оквиру великих породичних задруга, развио је код Крајишника изразит осећај солидарности и пожртвовања међу члановима задруге, што се уочава и у традиционалном облику удруживања ради обављања заједничких послова: **спрегу** и **моби**. Овај облик узајамне помоћи у раду очувао се као препознатљива карактеристика крајишких Срба досељених у Војводину.

Традиционална народна ношња крајишких Срба припада динарском типу. Њену целину чини вишеслојна сукнена одећа богато украшена разнобојним везом и **грађом** – већом орнаментисаном целином насталом спајањем комадића чоје извезених у техници *лозање*. По доласку у Војводину Крајишници постепено напуштају ношњу старог завичаја, замењујући је конфекцијском одећом коју допуњавају вуненим одевним предметима домаће радиности.

Народна ношња крајишких Срба

Традиционална ношња представља један од битних чинилаца у одређивању идентитета етничке заједнице. У српском етничком простору, који обухвата северозападне делове Балканског полуострва (Лику, Далмацију, Кордун, Банију и Босанску Крајину), традиционална народна ношња припада динарском типу.

⁸⁰⁴ Текст је настао 2010. за потребе музејске изложбе под насловом Крајишки Срби у Војводини у 20. веку. Аутори изложбе били су Илија Комненовић, мр Предраг Бајић и Богдан Шекарић. Изложба *Крајишки Срби у Војводини у 20. веку* је конципирана као комплексна изложба историјско-етнолошког типа. Текст и илустративна грађа објављена у овој књизи представља пратећи део етнолошког дела изложбе и каталога. Аутор текста је кустос етнолог Богдан Шекарић.

Сточарски начин привређивања условио је претежну употребу вуне у изради народне ношње и текстилног покућства. Континентална клима са великим температурним разликама утицала је на слојевитост у облачењу. Зато целину динарске ношње чини више сукнених горњих делова, који се облаче преко дуге платнене кошуље. Крој горњих делова ношње је раван, због чега силуете људи делују статично и затворено.

Заједнички део мушке и женске динарске ношње је дугачка кошуља израђена од ланеног или кудељног платна – **пртенине**. Кројена је из једног комада платна – **стана**, пресавијеног на раменима, са кратким оковратником и дугим и широким рукавима. Украшена је разнобојним вуненим или свиленим везом дуж грудног отвора, оковратника, спољних страна рукава и на задњим деловима скута.

Дуга кошуља опасује се тканим вуненим појасом званим **пас (тканица)**. Неизоставни део женске ношње, уз кошуљу и појас, била је прегача. Ова три предмета чинила су основу летње женске ношње. Њих је у свечаним приликама допуњавао горњи хаљетак без рукава – **зубун (садак)**, који је лети ношен преко кошуље, а зими поврх дугачке сукнене хаљине са рукавима – **аљине**. Зубун је израђен из једног комада белог или црног ваљаног сукна пресавијеног на раменима, равно кројеног и на бочним странама проширеног правоугаоним или косим клинастим умецима. Као најистакнутији део женске ношње зубун је богато украшен, дуж свих ивица, на клиновима и полеђини вишебојним ланчаним везом и **грађом** – већим орнаментисаним целинама насталим спајањем мањих четвртастих или троугластих комадића извезених вуненим или памучним концем у техници **лозање**.

За мушку сукнену ношњу у Лици, Далмацији и неким деловима западне Босне типичне су сукнене чакшире – **бевевреци, бевевреке, брневеци** или **гаће**. Горњи сукнени мушки хаљеци носили су се у неколико слојева. На кошуљу се најпре облачио **крожет** – јелек од модрога сукна и дугачак до струка. У свечаним приликама се преко њега облачио други прслук – **јечерма**, који је на прсима богато украшен **токама** – сребрним или позлаћеним полулоптастим и лоптастим накитом.

Преко јечерме се носио гуњ – **копоран, трлаган**. Овај хаљетак дугих рукава, препознатљив по црвеној боји и богатству везених украса, међу којима се посебно истиче мотив на леђима, у литератури је познат под називом „животно стабло“. Значење овог мотива доводило се у везу са делом косовске легенде, због чега је црвени копоран међу далматинским Србима у 19. веку постао симбол српске ношње.

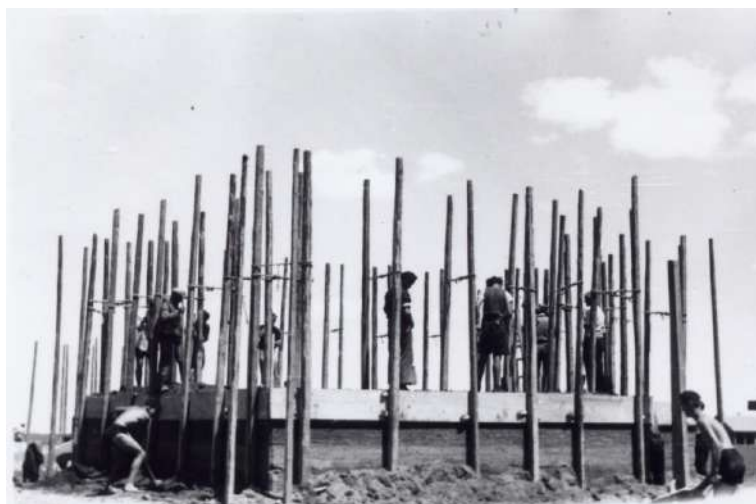
Долазећи из ратом разорених подручја, колонисти су у Војводину долазили оскудно обучени. Препознатљив изглед колонистима давала је комбинација одеће састављена из делова војне униформе и народне ношње. Временом су своју одећу заменили новонабављеном, најчешће добијеном од месних управа и хуманитарних организација. Током друге полови-

не 20. века колонисти усвајају начин одевања у ком све више преовладава утицај градске средине и употреба индустријског текстила.

Данас се ношња њиховог завичаја може видети у појединим породицама које чувају успомену на родни крај или у музејима и културно-уметничким друштвима.

Ношња (МВ)

Градња колонистичке куће у Војводини, 1946.

Живот у новој средини захтевао је и брзу адаптацију на затечену урбанистичку и градитељску традицију староседелачког становништва. Од села разбијеног типа и кућа брвнара требало је доћи до ушореног војвођанског села, са кућама од набоја или ћерпича. Дрвено посуђе и оскудан намештај требало је заменити занатским или индустријским покућством, а

отворено огњиште зиданим или металним шпоретом. Ово прилагођавање је праћено великим напорима и одрицањем које је колонистичко становништво уложило у уређење нових насеља, изградњу и опремање кућа и економских објеката. Тако је као резултат две велике колонизације током 20. века у Војводини насељено 114 и основано 40 нових насеља.

Старије жене у свечаној ношњи за време свадбе, Челарево, 1948. године

Одмах по доласку на места предвиђена за насељавање, колонисти су били смештени у стамбене и економске објекте на великим поседима ескпроприсаним од велепоседника. Убрзо по оснивању градилишта и исцртавању парцела у новим насељима колонисти почињу да граде нове куће. Материјал за градњу набављали су уз помоћ државних кредита. Захваљујући бесплатном превозу, неке породице су у Војводину донеле расклопљене брвнаре. Сlikовит пример представља насеље Велебит на северу Бачке, у којем је од 100 досељених породица њих 11 донело расклопљене брвнаре. Међутим, највећи број колониста користио је локални материјал: набој, черпић и трску. За просторну организацију новоизграђених кућа је такође преузет локални модел, са устаљеном поделом стамбеног простора на три дела: соба–кухиња–соба.

Колонисти који су досељени у Војводину после Другог светског рата углавном су смештани у старе немачке куће. Често се дешавало да су у веће **преке куће** са ајнфорт капијом смештане по две породице. Зато се за ове куће код локалног становништва усталио назив **двојне колонистичке куће**.

Крајишка насеља

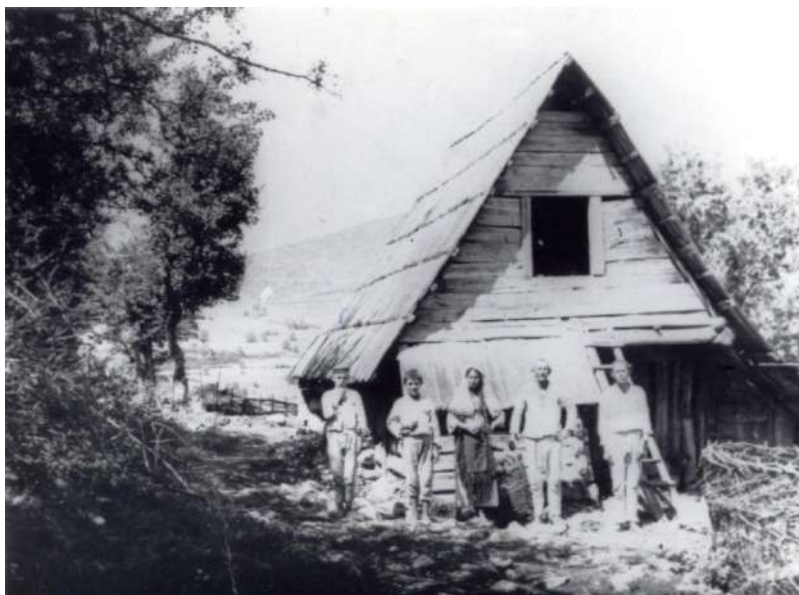
Динарско становништво углавном живи у селима разбијеног типа. На положај и облик насеља утицали су бројни природни и друштвени фактори, међу којима су пресудан значај имали рељеф, распоред привредних површина, задружни тип породице и начин привређивања. Велике карстне површи богате шумама и пашњацима условиле су развој екстезивног сточарства, карактеристичног по сезонском кретању ситне стоке. Овакав начин привређивања утицао је на подвојеност становања, које се у једном делу године одвијало у сталним насељима, а током лета у привременим насељима – **становима**.

Распоред плодних ораница и ливада, неопходних за земљорадничку и сточарску производњу, утицао је на то да се највећи број насеља оснивао у карстним улегнућима: пољима, вртачама и увалама. Насеља су лежала на линијама дуж којих су се додиривале различите обрадиве површине. Ова села припадају **карсном типу** насеља. Услед њиховог ширења су настали непрекидни низови кућа, образујући села **низаног** и **друмског** типа.

У брдским пределима је најзаступљенији **старовлашки тип** села, који формирају куће разбацане по пропланцима, али груписане у више заселака. Засеоке образује више издвојених сродничких скупина кућа, организованих у породичне задруге, по којима обично и добијају име. Обично су настајали крчењем пропланака, претвараних у обрадиве површине. Око њих су формирана кућишта са стамбеним и економским објектима.

Карактеристичан изглед засеока: Ново Село на Купресу 1953.

Породица испред брвнаре, Мркоњић Град, 1934.

Крајишка кућа

Динарско подручје карактеришу два типа куће: брвнара и камена кућа. Користећи једини доступан материјал – дрво и камен – који је, с обзиром на климатске услове и конфигурацију терена овог поднебља, обезбеђивао стабилност и сигурност конструкцији, Динарци су своје куће градили прилагођавајући их задружном типу породице и специфичном начину привређивања.

Камене куће карстне области карактеристичне су за планинско залеђе приобалног појаса. Најједноставнији облик је приземна једноделна кућа – **приземљуша** или **потлеушица**, која је, по просторној организацији, слична једноделној динарској брвнари. Основа ове куће је правоугаона, а суво сложени **зидови су** од ломљеног или притесаног камена. Кров је двосливан, обично покривен сламом, шеваром или каменим плочама. Простор са отвореним огњиштем у овој области се назива **ватреница**, **огњеница** или **кужина**. Хоризонталним и вертикалним развојем једноделне приземљуше настала је тројна и дупла приземљуша, као и двоспратна камена кућа. Појава двоспратне камене куће, као општег типа камене куће у Приморју, праћена је издизањем ватренице. Кухиња је често представљала и засебан преградак уз кућу, грађен у висини првог спрата, у који се улазило са отворене терасе – **сулара**. Тако је у приземљу зграде остајао простор за **конобу** (подрум за вино или уље) и стају.

Динарска брвнара је други тип куће распрострањен у шумовитој динарској области, односно дуж већег дела западне Босне, Лике, Баније и Кордуна. Основни тип динарске брвнаре је једноделна приземна кућа.

Њена основа је квадратна или правоугаона, а зидови су јој изграђени од слаганих брвана или талпи, чији су крајеви спојени унакрст. Препознатљиве су по стрмом и високом четворосливном крову, обично покривеним сламом, шиндром или даском. Издвајањем собе из једноделног просотора брвнаре настала је дводелна брвнара. Даљњи развој брвнаре текао је у вертикалном правцу – преко **брвнаре на ћелицу** до двоспратне брвнаре развијене под алпским утицајем.

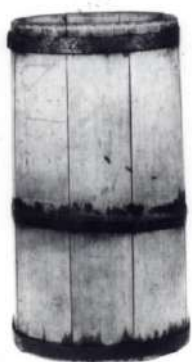

Породица окупљена око огњишта, Велебит, 1909.

Традиционалну сеоску кућу одликује минимум стамбеног комфора, што је најочигледније у основном облику крајишке једноделне приземљуше, била то брвнара или камена кућа. Кућа је представљала привредно средиште, служила је за припрему хране и пића, држање стоке, чување хране и семена, израду домаће текстилије и обраду дрвета. Основно одељење је **кућа, огњеница, ватреница** или кужина. За куће динарског подручја типично је отворено огњиште, које је ниско и најчешће поплочано каменом или набијеном земљом. Оно се налазило на средини просторије, тако да је са свих страна остајало довољно простора за кретање, обављање кућних послова и спавање. Покућство је било једноставно и покретно, размештено углавном на земљаном поду или мало изнад њега, чинећи на тај начин **мобиљар ниског хоризонта**. Тако је на огњиште постављан камен или метални **преклад, приклад** или **зглавник**, који је коришћен за наслањање већих комада дрвета. Над огњиштем се налазила греда **верижњача**, о којој су висиле вериге (метални или дрвени ланац) за качење котла (бакрача). Уз огњиште су се налазили предмети за одржавање ватре: **ватраљ, ожег машице и саџак** (гвоздени треножац за припремање хране уз ватру). Око огњишта били су поредани судови за доношење и чување

воде – **брема** и **вучија**, судови за прераду брашна и мешање хлеба, предмети за обедовање, чување хране и пића.

Због топлоте и светлости огњиште је одувек било средиште породичних и друштвених окупљања. Око њега се седело током хладних дана на ниским треношцима, чија је висина била одређена висином огњишта. Карактеристичан облик те столице је **столовача (треножац)** са украшеним наслоном, на којој је обично седео старешина кућне задруге или виђенији гост.

Брема, Босанска Крајина (МВ), инв. бр. 8

Вучија, Босанска Крајина

Чанак, Босанска Крајина

Софра, Прекаја, Босанска Крајина

Треножац, околина Бање Луке

Столвача, околина Бање Луке

Сач, Прекаја

Маша, Прекаја

Лопар, Прекаја

Котлић, Бос. Крајина

Вериге, Бос. Крајина

Саџак, Босанска Крајина

Преклад, Прекаја

Посуде за обраду и чување млечних производа

Чабар, Прекаја

Качица, Прекаја

Карлица, Прекаја

Краљача, Прекаја

Традиционална привреда крајишких Срба

Континуирано насељавајући простор западног динарског подручја, који је вековима представљао немирну границу између Отоманског царства, Хабзбуршке монархије и Млетачке републике, Крајишки Срби развили су посебан облик традиционалног привређивања, подређен животу који су имали као граничари или ускоци. Заснован на традиционалном сточарству екстензивног типа, овај облик привређивања показао се као основ живота крајишких породица, које су због ратних разарања и честих одмазди биле приморане да напуштају своја села, бежећи са стоком у планине. Током тих немирних времена се за стоку, због значаја који је имала у преживљавању, код народа усталио назив **благо**.

Изразито брдско-планински рељеф овог карстног подручја, на чијим се падинама налазе богате ливаде и пашњаци, оштра континентална клима, као и честе суше, утицали су на појаву и развој **влашког типа сточарства**, које је подразумевало издизање стоке на пашњаке високих планина односно зимско спуштање са планина у жупне пределе. Највише је узгајана **стока ситног зуба**: овце расе *праменка* и козе. По особитом укусу меса, без специфичног мириса, познати су лички јагањци, који су надалеко извожени. Од крупне стоке узгајана су говеда домаће пасмине **буша**, поз-нате по добром и масном млеку, и мали брдски коњи.

Земљорадња се развијала паралелно са сточарством, добијајући током 19. века све већи значај. Највише су узгајане планинске житарице: јечам, раж, зоб, пир и хељда. Пшеница и кукуруз су такође узгајани, али у знатно мањем обиму, због њихове осетљивости на оштру климу и честе суше. Од поврћа се гајио купус, кромпир, лук, ротква и патлиџан. Земља је обрађивана дрвеним ралом или плугом – ручно или уз помоћ воловске или коњске запреге. Сејало се ручно – из бисага, након чега је земља обрађивана зубачом. Вршило се коњима на **гувну**, тј. **арману**.

Сточарска звона-клетегуше

Клетегуше, Бос. Крајина (МВ)

Клепетуша, Бос. Крајина

**Звонце за ждребе,
Бос. Крајина (МВ)**

Сточарски прибор и опрема

Посуде за пиће: букара и чутура, Бос. Крајина

**Прибор за пушење: дуванкеса и лула,
Бос. Крајина**

**Обавезни део прибора за пушење:
машице и оцило, Бос. Крајина**

Свирале (двојнице), (МВ)

Торба за лични прибор (МВ)

Нацак, Бос. Крајина

Секирица, Бос. Крајина

Самар са бисагама, Прекаја (МВ)

Привреда у Војводини

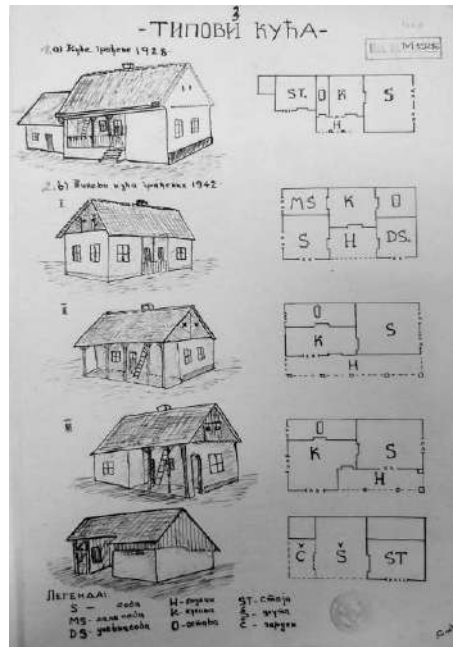
Колонисти су у Војводини углавном задржали начин привређивања као у старом крају. Разлике које су постојале између њихових матичних области и њиховог завичаја, произлазиле су из чињенице да је Војводина почетком 20. века била развијено пољопривредно подручје, са претежно ратарском производњом и развијеним сточарством. После периода прилагођавања, у којем су староседеоци имали значајну улогу, јер су колонисте упутили у савремени начин пољопривредне производње, крајишки Срби у својим срединама постају успешни произвођачи. Они се такмиче у уношењу новина у обради земље, употреби нових пољопривредних машина и алатки: металних плугова, трактора, сејачица, круњача. Срби колонисти у Војводини задржали су специфичан начин удруживања у раду познат као **моба** и **спрег**. За другу генерацију колониста је карактеристично то што је она била много мање везана за аграрна занимања него деца староседелаца.

По доласку у Војводину, колонисти се срећу са другачијом културом становања. За разлику од једноставног и скромно украшеног намештаја, у Војводини затичу **мобиљар високог хоризонта**, у чијој су изради и украшавању били присутни утицаји историјских стилова. У новој средини колонисти прихватају и нове облике кухињског посуђа, који су својим обликом и материјалом били прилагођени припремању хране на зиданом или металном шпорету. Уместо дрвеног посуђа, које је било уобичајено у старом завичају, колонисти брзо прихватају керамичко и емајлирано посуђе, тада уобичајено у инвентару војвођанских кућа.

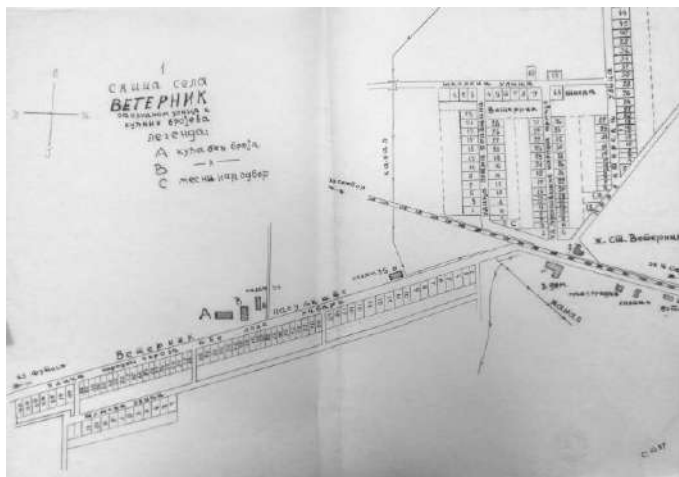

**Карактеристичан приказ у кући једне колонијалне породице,
Наково, Банат, 1949.**

Рукописно одељење Матице српске

Типови кућа

Скица Ветерника

Колонисткиња из Обровца са класјем жита, јул 1946.

Колонистикиње на жетви у Обровцу 1946.

Манифестације у Бајмоку након склапања споразума са Пољском 1946.

Колонисти из Дрвара по доласку на железничку станицу у Паланци

Колонисти из Дрвара по доласку на железничку станицу у Паланци

Колонисти из Дрвара по доласку на железничку станицу у Паланци

Колонисти из Дрвара по доласку на железничку станицу у Паланци

Колонисти из Дрвара по доласку на железничку станицу

Колонисти у Војводини 1945.

Колонисти у Новом Саду 1945.

Подела земље колонистима у Пашићеву 3. новембра 1946.

Колонисти пристижу у Војводину септембра 1946.

Колонисти у Новом Саду, 15. септембар 1945.

Колонисти у Челареву септембра 1945.

Колонисти у Војводини 1945.

Народно весеље по доласку колониста у Војводину септембра 1945.

Колонисти на добровољној радној акцији брања кукуруза 1945.

Колонисти на берби кукуруза у Војводини 1945.

Подела тапија на земљу колонистима у Пашићеву 3. новембра 1946.

Предаја докумената о земљишту аграрним интересентима у Војводини 1946.

Подела решења за земљу аграрним интересентима у Пашићеву 3. септембра 1946.

Откуп кукуруза у Степановићеву 22. новембра 1946.

Долазак колониста у Војводину 1945.

Колонисти пред полазак на рад 1946/47.

Колонисти на обради сунцокрета 1946/47.

Колонисти на берби кукуруза у Темерину 1946.

Колонисти у Војводини на берби кукуруза 1945/46.

Колонисти у Војводини на берби кукуруза 1945/46.

Колонистичка породица на домаћичком течају у Новој Пазови 1946.

Добровољачка колонија Степановићево⁸⁰⁵

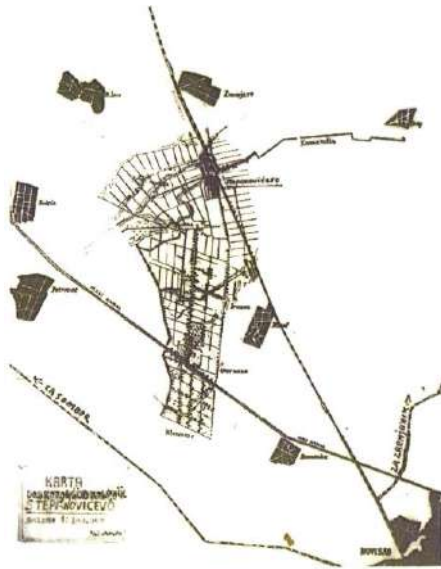
Насељавање села

НЕВЕСИЉАЦ, РАТНИ ДОБРОВОЉАЦ, АНТЕ КОВАЧЕВИЋ, ДОШАО ЈЕ ЈЕДНОГА ДАНА 1919. ГОДИНЕ СА СВОЈИХ 26 ДРУГОВА У БЕОГРАД У МИНИСТАРСТВО АГРАРНЕ РЕФОРМЕ ДА ТРАЖИ ДОБРОВОЉАЧКУ ЗЕМЉУ У БАЧКОЈ, ЈЕР СУ ИМ ДРУГОВИ ДОБРОВОЉЦИ ИЗ НОВОГ САДА ЈАВИЛИ ДА У ЊИКОВОМ СРЕЗУ ИМА ДОСТА ВЕЛЕПОСЕДНИЧКЕ ЗЕМЉЕ... ХИНКО КРИЗМАН, МИНИСТАР АГРАРНЕ РЕФОРМЕ И ЊЕГОВ ШЕФ ГРГИН ИМАЛИ СУ ДРУГЕ ПЛАНОВЕ, ОНИ СУ ХТЕЛИ ОВЕ ДОБРОВОЉЦЕ ДА НАСЕЈЕ У БАНАТ, НА РУМУНСКУ ГРАНИЦУ " ДА ТАМО БУДУ ЖИВИ БЕДЕМ ", КАКО ИМ ЈЕ РЕКАО МИНИСТАР... АНТЕ КОВАЧЕВИЋ СА ДРУГОВИМА ОСТАО ЈЕ УПОРАН И НЕКОЛИКО ДАНА СУ ОПСЕДАЛИ МИНИСТРОВ КАБИНЕТ... И НАЈЗАД, РЕФЕРЕНТ МИНИСТРА КРИЗМАНА, ДУШАН БОГДАНОВИЋ ИЗДАО ИМ ЈЕ РЕШЕЊЕ И УПУТИО ИХ У АГРАРНИ УРЕД У НОВИ САД ДА ИМ ОН НА СВОЈОЈ ТЕРИТОРИЈИ ДОДЕЛИ ЗЕМЉУ... У АГРАРНОМ УРЕДУ ОПЕТ НЕРАЗУМЕВАЊЕ И СУКОБИ. ШЕФ УРЕДА МОЈСИЈЕ СТОЈКОВИЋ НИЈЕ ХТЕВ НИ ДА ЧУЈЕ ДА ИМ ОВЕ ЗЕМЉА ДОДЕЛИ У НОВОСАДСКОМ СРЕЗУ! " ЗА ВАС НИЈЕ ОВА ЗЕМЉА, ЗА ВАС ЈЕ АЛБАНИЈА " - ДОВАДИО ЈЕ СТОЈКОВИЋ... ТАДА СУ ДОБРОВОЉЦИ ДОЗНАЛИ ДА РУКОВОДНИ БУДИ У УРЕДУ СТОЈЕ У ПРИЈАТЕЉСКИМ ВЕЗАМА СА ГРОФОВИМА И СПАЈИЈАМА И НАСТОЈЕ ДА ИМ САЧУВАЈУ ЗЕМЉУ ОД УДАРА АГРАРНЕ РЕФОРМЕ, ДА СЕ ДОБРО - ВОЉИМА ДОДЕЛЕ НЕКИ " ЗЕМЉИШНИ ОДРЕСЦИ", ПОДВОДНА И НЕПЛОДНА ЗЕМЉА. САЗНАВШИ ЗА ОВО ЗАПРЕТИЛИ СУ СТОЈКОВИЋУ И ПРИСИЛИЛИ ГА ДА ИМ ИЗДА РЕШЕЊЕ И ДОДЕЛИ НА ПРИВРЕМЕНО УЖИВАЊЕ, ОВАКОМ ПО 6 К.Ј. ЗЕМЉЕ НА ПОСЕДУ ГРОФА РУДОЛФА КОТЕКА - НА ПУСТАРИ МАРИЈА-МАЈУР. ТАКО ЈЕ АНТЕ КОВАЧЕВИЋ СА СВОЈИМ ДРУГОВИМА ЗАПОСЕО 156 К.Ј. ЗЕМЉЕ И БИТКА ЗА ЗЕМЉУ ПОЧЕЛА ЈЕ ПОЛАКО ДА СЕ ОДВИЈА ПРАЗНА НИЗИМ РАЗЛИЧИТИХ ШПЕКУЛАЦИЈА...

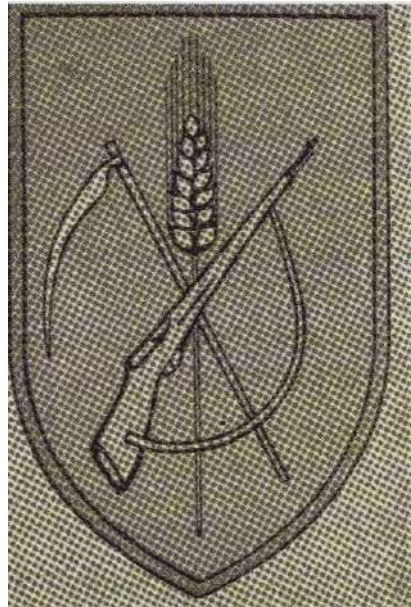
Текст Васе Колака, изложба у Степановићеву 60-их година

ПРОШАВШИ ТАКО ОВЕ АМЕРИКЕ, ДЕЛОВЕ АУСТРАЛИЈЕ, СЕВЕРНУ АФРИКУ, ГИБРАЛТАР И СУЕЦ, СКОРО ЧИТАВУ ЕВРОПУ И МНОГЕ ЗЕМЉЕ И НАРОДЕ, ВИДЕЛИ СУ И НАУЧИЛИ КАКО СЕ ОБРАЂУЈЕ ЗЕМЉА НА АМЕРИЧКИМ ФАРМАМА, КАКО ЖИВИ АМЕРИЧКИ РАДНИК У РУДНИЦИМА И ИНДУСТРИЈИ, КАКО СЕ ЕКСПЛОАТИШЕ БЕСПРАВНИ ЦРНАЦ, ШТА СВЕ ДАЈУ КОЛОНИЈЕ, КАКО СЕ ОРГАНИЗУЈУ ШТРАЈКОВИ, ШТА ЈЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКА РЕВОЛУЦИЈА ИТД. СВЕ ЈЕ ТО У ВЕЛИКОЈ МЕРИ УТИЦАЛО НА РАЗВОЈ ЊИЛОВЕ СВЕСТИ - СВЕ ИХ ЈЕ ТО ОЧЕЛИЧИЛО У БОРБИ У КОЈОЈ СУ ИСТРАЈАЛИ. ТО ИМ ЈЕ БИО НАЈБОЉИ УЧИТЕЉ И ПУТОКАЗ У ИЗГРАДЊИ СВОГ НОВОГ НАСЕЉА - КОЛОНИЈЕ СТЕПАНОВИЋЕВА...

⁸⁰⁵ Фотографије и илустрације Милена Лела Вучковић, Завичајна Збирка Библиотеке у Степановићеву, огранка Градске библиотеке у Новом Саду

Карта
Добровољачке колоније Степановићево

Грб Степановићева

Карта добровољачке колоније
Степановићево

Летњиковац грофа Котека на Ирмову, место насељавања добровољаца

**Ловачки дом грофа Котека на имању Марија мајур,
касније зграда прве школе у селу**

Маријин мајур у Степановићеву. Пруга узаног колосека за Камендин

„Бедем“, место где се завршава „мала пруга“ од Ирмова и Камендина, служила је као претоварна рампа у веће вагоне

Кућа Томе Совиља, најстарија кућа у селу, подигнута око 1870. У њој је живео управник грофовског имања Марија мајур. До данас је сачуван првобитан изглед

Кућа Јеке Јелаче, подигнута 1923. као прва у селу

Прва подигнута кућа Тодора Јелаче

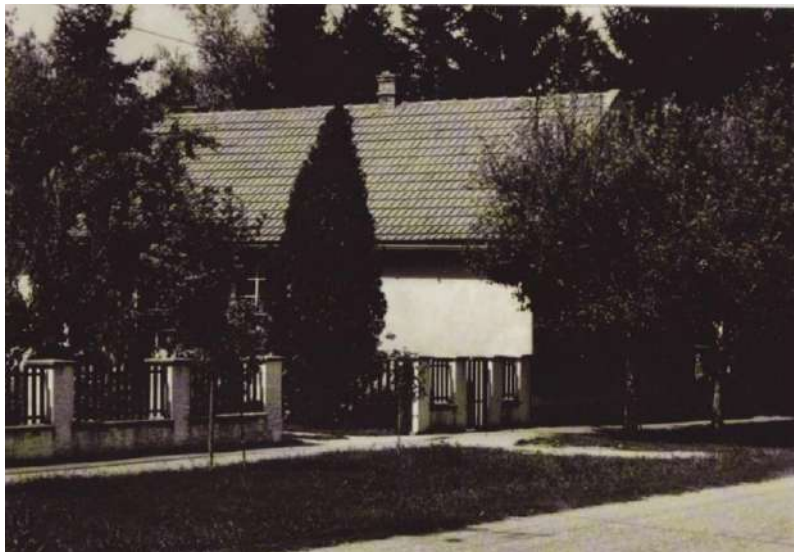
Прво се градио „кућерак“, касније су то помоћне просторије или штале

Дрвена ограда и чардак за кукурузе

Печењара за хлеб и божићно прасе

Типична кућа колониста

Шор у Степановићеву 60-тих година. Породица Самарцић

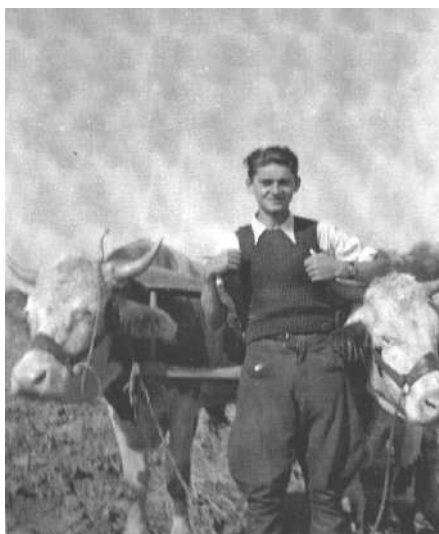

Поглед из дворишта на стару кућу породице Брчин

Дан када је Степановићево добило своје званично име – 27. новембар 1927.

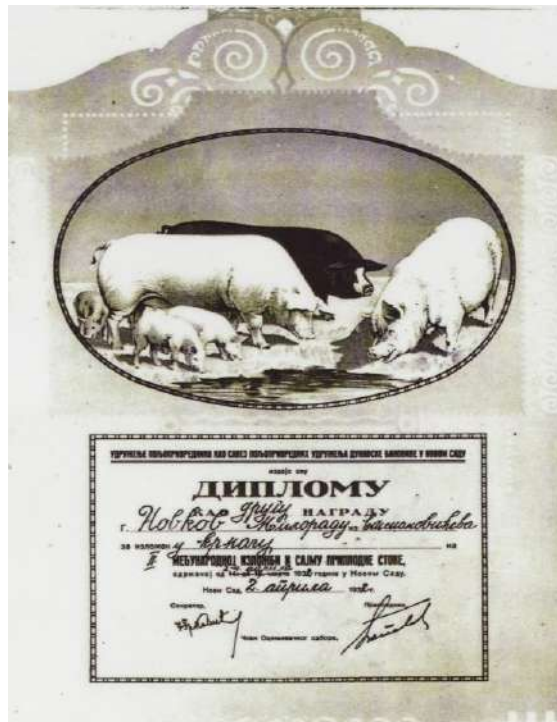
Пољопривреда и привреда

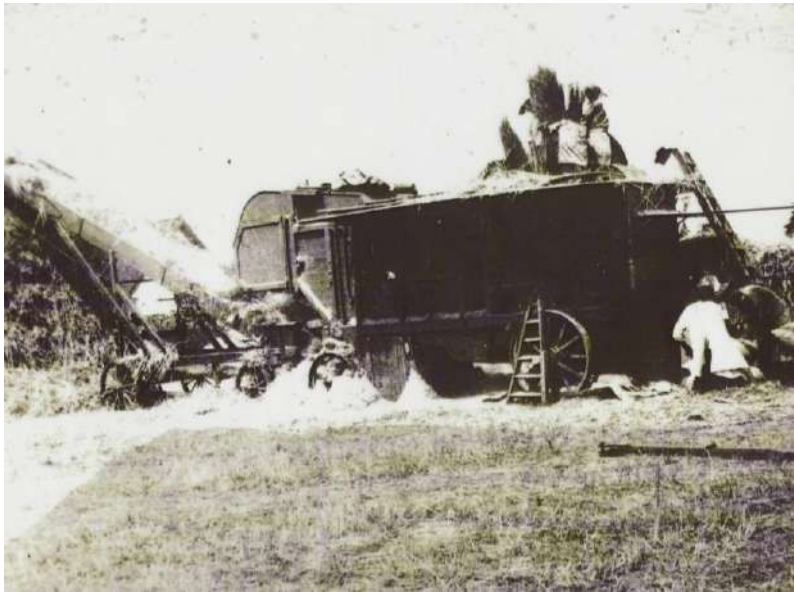
Орање уз помоћ воловске запреге

Корпарска радионица Милана Вукосава 1925. године

Диплома учитељу Милораду Новкову на Сајму у Новом Саду 2. априла 1932.

Прва вршалица у селу

Жене на вршидби

Вршидба жита 1936. године

Дом Аграрне заједнице, подигнут непосредно пред Други светски рат

Прва зграда школе у Степановићеву

Милорад Новков, први учитељ, солунски добровољац

Учитељица Милана Новков са својим првим разредом

Школска 1927. година у Степановићеву

Други разред (деца рођена 1925. год.) са учитељицом Наталијом Богданов, 1934.

Учитељица са својим разредом 1935.

**Ученици на излету у Сремској Каменици, пред спомеником
Јовану Јовановићу Змају**

Култура

ПЛОДАН ЈЕ БИО РАД НАРОДНЕ КЊИЖНИЦЕ И ЧИТАОНИЦЕ И СОКОЛСКОГ ДРУШТВА. ОВЕ ДВЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СУ ОСНОВАНЕ 1933. ГОДИНЕ И ЗАЈЕДНИЧКИ СУ ПОДИГЛЕ СВОЈ ДОМ. КЊИЖНИЦА ЈЕ БРОЈАЛА 1938. ГОДИНЕ ОКО 2.000 КЊИГА... СОКОЛСКО ДРУШТВО - ЧЕТА - ОД СВОГ ОСНИВАЊА ПА СВЕ ДО АПРИЛСКЕ КАТАСТРОФЕ БИЛО ЈЕ ВРЛО АКТИВНО, МОЖЕ СЕ СА СИГУРНОШЋУ РЕЧИ ДА ЈЕ У СВОЈИМ РЕДОВИМА ОКУПЉАЛО ЦЕЛУ ОМЛАДИНУ... У ТОКУ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА И РЕВОЛУЦИЈЕ МНОГИ ЧЛАНОВИ СОКОЛА СТУПИЛИ СУ У ПАРТИЗАНСКЕ РЕДОВЕ, ДУГОГОДИШЊИ СОКОЛСКИ ПРЕДЊАК ЂУРО ЈОВАНОВИЋ ДАНАС ЈЕ ГЕНЕРАЛ-МАЈОР ЈНА...

Текст Васе Колака указује на то да су активности у селу биле у организацији Народне књижнице, Читаонице и Соколског друштва

Драмска уметничка секција на излету између два рата

Зграда Библиотеке, изграђена 1920. године

Омладина 1935.

Група младића из села

Група девојака из села

Спорт

Вежба Сокола у Степановићеву

„Наши момци вежбају“

Вежба на вратилу

Соколи пред слет 1940.

Вежба девојака Сокола

Бранко Будисављевић на разбоју

Деца вежбају

Соколи на Фрушкој гори

ФК Добровољац 1938/39.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

- а. ј. – архивска јединица
АВ – Архив Војводине
АВНОЈ – Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије
АЈ – Архив Југославије
АПВ – Аутономна покрајина Војводина
АФЖ – Антифашистички фронт жена
б. б. – без броја
БиХ – Босна и Херцеговина
бр. – број
ГИО АПВ – Главни извршни одбор Аутономне покрајине Војводине
ГНО – Главни народноослободилачки одбор
ГНООВ – Главни народноослободилачки одбор Војводине
Др – доктор
ДФЈ - Демократска Федеративна Југославија
ЗМС – Зборник Матице српске
ЗМСИ – Зборник Матице српске за историју
ИА НС – Историјски архив Новог Сада
ИБ – Информациони биро
ЈА – Југословенска армија
ЈНОФ – Јединствени народноослободилачки фронт
кв. км – квадратни километар
кв. хв – квадратни хват
кг – килограм
кј – катастарско јутро
км – километар
књ. – књига
КПЈ – Комунистичка партија Југославије
Краљевина СХС – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
л – литар
ЛМС – Летопис Матице српске
МВ – Музеј Војводине
МНО – месни народни одбор
МНОО – Месни народноослободилачки одбор
мц – метричка цента
НДХ – Независна Држава Хрватска
НКОЈ – Национални комитет ослобођења Југославије
НОБ – Народноослободилачка борба

НОВ и ПОЈ – Народноослободилачка војска и партизански одреди Југославије
НОО – народноослободилачки одбор
НОР – Народноослободилачки рат
НОФ – Народноослободилачки фронт
НР – Народна Република
НФ – Народни фронт
ОРЈУНА – Организација југословенских националиста
ОШ – основна школа
ПК КП – Покрајински комитет Комунистичке партије
ПК КПС – Покрајински Комитет Комунистичке партије Србије
РОМС – Рукописно одељење Матице српске
САД – Сједињене Америчке Државе
СДС – Социјалдемократска странка Србије
СКА – Српска краљевска академија
СКОЈ - Савез комунистичке омладине Југославије
СНО – средњи народни одбор
СРЗ – сељачка радна задруга
СРНАО – Српска национална омладина
СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република
стр. – страница
СУБНОР – Савез удружења бораца Народноослободилачког рата
ТБЦ – туберкулоза
Унра – Управа за помоћ и обнову Уједињених нација
УСАОВ – Уједињени савез антифашистичке омладине Војводине
Ф – фонд
ф. – фасцикл
ФК – фудбалски клуб
ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија
ха – хектар
ХАНАО – Хрватска национална омладина
ХСС – Хрватска сељачка странка
ЦК КПЈ – Централни комитет Комунистичке партије Југославије.

СПИСАК ДИЈАГРАМА, ТАБЕЛА И СЛИКА

Дијаграми

1. Становништво БиХ 1910.
2. Становништво у Бачкој 1881.
3. Немачки земљишни посед у Војводини 1938. у кј
4. Становништво Војводине септембра 1945. и Округа Нови Сад децембра 1945.
5. Порекло колониста Вајске
6. Порекло досељених у Товаришево
7. Здраво, оболело и умрло становништво Војводине 1949.
8. Однос колониста и староседелаца у СРЗ 1947.
9. Број колонизованих породица у Војводини по републикама
10. Распоређеност колониста и територија колонизације 1945 –1950. у Војводини

Табеле

1. Жртве Првог светског рата у Босни и Херцеговини
2. Жртве Другог светског рата у БиХ
3. Удео пољопривредног становништва у Југославији
4. Становништво и поседовна структура велепоседника Бачке 1921.
5. Власништво обрадивих површина по народности у Бачкој 1938.
6. Беземљаша у Бачкој 1920.
7. Социјална структура становништва БиХ 1910.
8. Поседници до 10 кј и број беземљаша у Бачкој до 1919.
9. Власници ситног и средњег поседа у Бачкој 1919.
10. Социјално стање на селу у Војводини 1919.
11. Становништво Баната, Бачке и Барање по вероисповести 1910. и 1921.
12. Становништво Баната, Бачке и Барање по матерњем језику 1910. и 1921.
13. Бројно стање Немаца у међуратном периоду
14. Процент Немаца у односу на остало становништво 1921. у Војводини
15. Злочини Мађара (Из рада Анкетне комисије)
16. Цивилни логори за Немце после Другог светског рата
17. Вероисповести у Краљевини СХС према попису из 1921.
18. Становништво по вероисповести у појединим окрузима у БиХ 1921.
19. Становништво јужне Бачке по вероисповести 1921.
20. Природно кретање становништва Југославије 1931.
21. Природно кретање становништва Бачке, Барање и Баната 1931.

22. Демографско кретање становништва Војводине 1869–1948.
23. Демографско кретање у периоду 1919–1932. на 10.000 становника у Бачкој
24. Земљишни фонд 1945.
25. Подаци из евиденција о пореклу добровољаца 1918.
26. Евиденција добровољаца у северним деловима СХС 1924.
27. Шематски приказ функционисања аграрне власти у Бачкој
28. Субјекти колонизације у Војводини 1919–1941.
29. Резултати колонизације у Војводини
30. Број надељених породица добровољаца у Бачкој 1936.
31. Принудно исељене породице колониста и погинули у неким местима у Бачкој 1941–1945.
32. Биланс страдања колониста у Бачкој
33. Мађарски логори у Бачкој и Барањи формирано маја 1941.
34. Број колонистичких породица у Војводини 1946.
35. Породице са борацким решењем насељене у Бачку до 30. 3. 1946.
36. Насеља на територији јужне Бачке са апсолутном већином Немаца 1944.
37. Становништво Војводине и јужних срезова Бачке децембра 1945.
38. Национална структура становништва досељеног у Војводину након колонизације 1948.
39. Месечна исхрана становништва
40. Колонизација становника Жупе
41. Колонизација становника Јања
42. Колонизација мркоњићградског краја у Војводину 1945–1948.
43. Број насељених породица у Бачку из БиХ до 1. 1. 1948.
44. Добровољачке колоније насељене 1927. у јужној Бачкој
45. Стање у колонијама 1930.
46. Колоније у јужној Бачкој насељене добровољцима 1930.
47. Списак колонистичких аграрних заједница у јужној Бачкој (недатирано)
48. Порекло досељених у Степановићево из БиХ
49. Интензитет досељавања у Степановићево
50. Старосна структура становништва
51. Смртност у Степановићеву
52. Број становништва и школске деце Степановићева
53. Порекло досељених из БиХ у Танкосићево
54. Темпо насељавања Ветерника
55. Порекло колониста
56. Порекло колониста у Сиригу
57. Интензитет досељавања у Сириг
58. Оснивачи Сирига по пореклу, 1927. године
59. Број рођених и умрлих у Сиригу

60. Биланс страдања у Сиригу
61. Темпо насељавања Србобрана
62. Порекло колониста Србобрана
63. Смртност становника Србобрана
64. Старосна структура колониста
65. Насељавање Старог Ђурђева
66. Порекло насељеника Старог Ђурђева
67. Насељенички статус Старог Ђурђева
68. Порекло досељених у Темерин 1948.
69. План насељавања из БиХ у места у Бачкој 1945.
70. План насељавања бораца у Бачку 1945/46.
71. План насељавања места у Бачкој из БиХ 1946.
72. Насељавање Бачке колонистичким породицама из БиХ 1946.
73. Национални састав становништва пре колонизације срезова Бачка Паланка и Нови Сад
74. Вероисповест становништва Челарева
75. Националност становништва Челарева
76. Досељавање становништва у Челарево
77. Порекло досељених у Стару Гајдобру
78. Становништво Гајдобре 1948.
79. Број становника Нове Гајдобре
80. Порекло колонизованог становништва Нове Гајдобре
81. Порекло досељених у Младеново
82. Насељавање колониста из БиХ у Стару Паланку
83. Порекло досељених у Бачку Паланку
84. Порекло досељених у Нову Паланку
85. Колонистичке породице из БиХ у Општини Бачка Паланка
86. Колонисти у Бачком Јарку
87. Порекло досељених у Бачки Јарак
88. Порекло досељених из БиХ
89. Природни прираштај у Бачком Јарку
90. Остало колониста
91. Напустило колонизацију
92. Порекло досељених у Тител
93. Становништво Војводине, пописано 1946, оболело од акутних заразних болести 1948.
94. Извештај о кретању становништва за јануар–март 1949. у Срезу Нови Сад
95. Број описмењених у Војводини до октобра 1949.
96. Неписмени у Војводини по срезовима 1948.
97. Колонисти враћени у стари завичај
98. Надељени у Бачкој у првој аграрној реформи и колонизацији
99. Три подручја међуратне колонизације

100. Упоредни преглед броја газдинстава и њихових површина 1939. и 1947. у Југославији
101. Аграрнопоседовна структура обрадиве површине у Војводини пре 1. 4. 1941.
102. Биланс рата у Србији 1941–1945.
103. План квота 31. 8. 1945.
104. План квота 4. 9. 1945.
105. Повећање републичких квота 1947.
106. Конфисковано земљиште у Војводини
107. Земљишни фонд у Војводини
108. Класификација земљишног поседа
109. Насељавање колониста из различитих република у Војводину 1945–1950.
110. Национално порекло наделиених интересената у Војводини 1945–1950.
111. Удео досељених породица у неким срезovima
112. Распоређеност колониста из Босне и Херцеговине у Војводини
113. Порекло колониста изражено у процентима
114. Бројност колонистичких породица
115. Бројно стање становништва Бачке
116. Удео Срба у односу на остало становништво 1921.
117. Порекло бораца
118. Порекло у процентима
119. Колонисти из БиХ насељени у Војводини после Другог светског рата
120. Приказ стања колонизације Срба из БиХ у јужну Бачку 1. 1. 1948.
121. Насеља јужне Бачке према броју колониста из БиХ
122. Становништво јужне Бачке
123. Рејони насељавања Срба из БиХ у Војводини
124. Миграције становништва 1931–1948. у Војводину
125. Миграција становништва у Југославији 1948.
126. Резултати насељавања Срба из БиХ у Војводину 1948–1950.
127. Расподела земљишног фонда у Војводини
128. Расподела земљишног фонда 1945–1948. у Војводини у ха.

Слике

1. Народна ношња Крајишника
2. Куће у Бачком Јарку
3. Тор са овцама на Змијању, БиХ
4. Колонисти на берби кукуруза у Војводини
5. Колонисти из Лазарева косе пшеницу.

РЕЦЕНЗИЈЕ

Овај рукопис је дорађена и допуњена магистарска теза одбрањена под мојим менторством на Филозофском факултету у Новом Саду. У Комисији за одбрану били су доц. др Слободан Бјелица и др Душица Бојић, научни сарадник из Београда. Самим тим рукопис је добио научну валоризацију. Ауторка је прихватила многе сугестије и у знатној мери дорадила првобитну верзију, настављајући даљња архивска истраживања и научна промишљања ове значајне и деликатне историографске теме.

Данашњи војвођански простор вековима је био динамично миграционо подручје. Некад су миграције биле економског карактера, некада насилне, као последице ратова, али су овога пута ауторку занимале историјске околности настале након стварања прве и друге југословенске државе на територију која се односила на једну релативно уску географску целину, са основним циљем да се на њој обезбеди словенска (српска) већина. Оба пута, и након 1918. и након 1945. године, несловенско становништво (Немци и Мађари), губитник у оба рата, чинило је националну већину на простору јужне, па и целе Бачке. И регент Александар Карађорђевић, као и Јосип Броз Тито, желели су да свом борачком становништву, претежно српском, обезбеде након ратовања, за своје циљеве интегралног југословенства, боље услове живљења, а посебно да дођу до жељене и обећане земље. Срби са територије Босне и Херцеговине у тим колонизационим кретањима после оба рата имали су своју специфичност, коју је ауторка овог текста добро уочила, мада се у неким деловима текста повела за дневнополитичким оценама, које не умањују вредност рукописа. Посебно треба истаћи њену хеуристичку упорност, која даје посебну вредност рукопису, посебно обављеном у архивским установама, Архиву Војводине, где се чува драгоцен историјска грађа везана за тему којом се ауторка бави.

Сматрам корисним за историјску науку да се у будућој књизи појаве и спискови добровољаца и носилаца колонизације, али упозоравам да су они прилично непрецизни, да су вршени у одређеном историјском периоду, да су многа презимена погрешна и да се ауторка на изванредан начин мора, бар у напомени, од њих оградити. Посебно то сматрам због броја колонизованих Срба са територије Босне и Херцеговине, јер је то предмет многих ненаучних манипулација, чак и политичке природе.

Издавачу препоручујем да овај рукопис штампа и да ће он, не само отворити многа историографска питања и проблеме из савремене историје данашњег мултинационалног, мултиетничког, па и мултиконфесионалног војвођанског простора, већ и да ће засигурно изазвати научну полемику која је нашој историографији итекако потребна.

У Новом Саду, 10. 11. 2011.

Проф. др Александар Касаш

Познавање етничког, верског, социјалног и културног мозаика савременог војвођанског простора није могуће без познавања историјских миграција на тлу Војводине, односно препознавања историјског процеса дугог трајања – колонизационих активности на овом простору од 18. до половине 20. века, које су предузимале све државе које су владале овим подручјем: Хабзбуршка монархија, Аустроугарска (од 1867), две Југославије (Краљевина и комунистичка Југославија), па и окупационе власти 1941–1944. године у Бачкој и Срему (мађарски окупатор и НДХ). Попуњавање себи оданим становништвом граничног простора наведених држава, измена етничких односа и пресељење маса из лошијих у боље услове живота су заједнички именитељ свих колонизација.

Рад Маре Шовљаков *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку после Првог и Другог светског рата* обрађује један сегмент овог историјског процеса дугог трајања у периоду 1919–1950. године на географском микропростору јужне Бачке.

Коришћењем обиља објављене и необјављене архивске грађе и литературе, ауторка студије темељи своје дело на 130 графичких прилога (слика, табела и дијаграма). То је прилика читаоцу да прегледно сагледа историјске процесе наведене у студији. У невеликом временском периоду (око три деценије) аутор анализира политичке, економске и друштвене прилике на простору јужне Бачке, правне и административне оквире обе колонизације и упоредно истражује њихове сличности и разлике. Мара Шовљаков има интердисциплинарни приступ истраживању, што овом делу даје посебан значај.

Због значаја теме колонизације за српску историографију и за простор данашње Војводине, слободан сам да историографску студију Маре Шовљаков *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку после Првог и Другог светског рата* препоручим за штампу.

У Новом Саду, 25. фебруара 2021.

Др Милан Мицић

Досељавање на простор данашње Војводине има дугу историјску традицију, политички и економско-демографски садржај, док је питање колонизације до данас најчешће изучавано у склопу аграрне реформе. Аутор је прошлост Војводине обухватио кроз три колонизације, коју су извршиле Хабзбуршка царевина, Краљевина и Република Југославија. Колонизација, као феномен и историјски процес, превазилази локалне оквире и повезује удаљене просторе, при чему Војводина представља специфично и веома динамично миграционо подручје.

Рецензирани рукопис представља дорађену и допуњену магистарску тезу, која је одбрањена под менторством др Александра Касаша на Филозофском факултету у Новом Саду и представља једну врсту компаративне историјске анализе.

Осим уобичајених Предговора, Резимеа и Списка извора и литературе, рукопис је подијељен у четири велика поглавља (Историјске околности и актери колонизације 1919–1950, Правни и организациони оквир колонизације, Насељавање и живот добровољаца и бораца у колонијама и Резултати колонизације јужне Бачке), даље разрађених кроз низ подналова.

Архивска грађа на којој је заснована монографија највећим дијелом потиче из Архива Војводине, Архива Југославије, Рукописног одјељења и Библиотеке Матице српске. Историјске изворе прати обимна периодика и литература.

Разноврсност кориштене историјске грађе и важност теме свакако овај рукопис препоручују издавачу и читалачкој публици.

Бања Лука, 8. фебруар 2021.

Др Боривоје Милошевић

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије

- Министарство пољопривреде Краљевине Југославије 1919–1941, Ф 67
Председништво Министарског савета ДФЈ, Ф 50
Фонд установа аграрне реформе Краљевине Југославије 1919–1941, Ф 96
Фонд Комисије за аграрну реформу и колонизацију при влади ФНРЈ 1945–1948, Ф 97

Архив Војводине

- Анкетна комисија за утврђивање ратних злочина, Ф 183
Војна област за Бачку и Барању, Нови Сад, 1944–1945, Ф 171
Војна управа за Бачку, Банат и Барању, Нови Сад, 1944–1945, Ф 170
Главна пољопривредна комисија Војводине, Нови Сад, 1945–1947, Ф 180
Главни Народноослободилачки одбор Војводине, Ф 169
Главни одбор Уједињеног савеза антифашистичке омладине за Војводину, Нови Сад, 1944–1946, Ф 337
Дунавска бановина: Управно одељење II, Пољопривредно одељење III, Социјално одељење VI, Ф 126
Комисија за ликвидацију аграрне реформе у Новом Саду, Ф 98
Комисија за насељавање бораца Војводине, Ф 184
Мађарско краљевско министарство пољопривреде, Ф 150
Обласни комитет Савеза комунистичке омладине Југославије за Војводину, Нови Сад, 1944–1946, Ф 335
Одељење за аграрну реформу и колонизацију, Ф 185
Покрајинска конференција Савеза социјалистичке омладине Војводине, Нови Сад, 1946–1990, Ф 340.
Покрајинска конференција Социјалистичког савеза радног народа Војводине, Нови Сад 1944–1990, Ф 336
Покрајински завод за статистику, Нови Сад, 1944–1972, Ф 205
Покрајински комитет савеза комуниста Војводине, Нови Сад, 1920–1990, Ф 334
Покрајински одбор Антифашистичког фронта жена за Војводину, Нови Сад 1944–1948, Ф 338
Покрајински секретаријат за пољопривреду, Нови Сад, 1945–1971, Ф 201
Савез аграрних заједница, Ф 115
Савез земљорадничких задруга АПВ, Нови Сад, 1947–1962, Ф 247

Савез сељачких радних задруга АПВ Нови Сад, 1948–1949, Ф 239
Савез удружења бораца НОР-а, Покрајински одбор за Војводину, Нови Сад, Ф 333
Савет за народно здравље, Одељење повереништва, Нови Сад, Ф 192
Трговинско-индустријска и занатска комора, Нови Сад, 1919–1941, Ф 92

Историјски архив града Новог Сада

Градско поглаварство Нови Сад, Ф 150
Краљевски срески суд Нови Сад, 1919–1941, Ф 152
Среско начелство, Ф 17
Окружни НОО Нови Сад, 1945–1946, Ф 346

Рукописно одељење Матице српске, Одељење за друштвене науке – Грађа о колонизацији

Богдановић Сретен, *Ветерник са грађом о насељавању*, рукопис, 1959.
Богдановић Сретен, *Челарево са грађом о насељавању*, рукопис, 1957.
Гаћеша Никола, *Каћ и Будисава*, 1960.
Дорић Борислав, *Подаци о спољној колонизацији Чуруга после другог светског рата – рукопис* 1958.
Дорић Борислав, *Постанак, развој и насељавање Радичевића*, 1960.
Јовановић Милица, *Радичевићево*, 1960.
Јеремић Ристо, *Подаци о новим насеобинама у Војводини*, 1925.
Колак Васа С., *Историја добровољачке колоније Степановићево*, 1960.
Милитар Трива, *Литература о колонизацији Војводине*, гештетнер, 1956.
Надлачки Лука, *Сумарни преглед колонизације 1845–1946*, 1959.
Поповић Јован, *Здравствено питање колонизације*, 1957.
Роберт Пауловић, *Жабал*
Чулић Зорислава, *Досељавање становништва из Босне и Херцеговине у Бачку*, 1959.
Шећеров Славко, *Аутобиографија*, 1955.
Шећеров Славко, *Историја југословенске аграрне реформе и аграрног законодавства 1919–1934*.
Шикопарија Славко, *Грађа о послератној колонизацији у Бачком Јарку*, 1960.
Шикопарија Славко, *Колонизација на Велебиту*, 1957.

Музеј Војводине

Збирка фотографија Друге колонизације

Објављени извори

- Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. 1. 1921*, Сарајево 1932, стр. 467.
- Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. 3. 1931*, књ. 1, Београд 1937, стр. 137.
- Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. 3. 1931*, књ. 4, Сарајево 1940, стр. 340.
- Злочини окупатора у Војводини 1941–1944*, књ. 1, *Злочини окупатора у Бачкој и Барањи*, 1946, стр. 335.
- Косовац Мато, *Српска православна митрополија од 1905*, Сремски Карловци 1910, стр. 1.202.
- Лалошевић Јоца, *Нацрт закона о експропријацији великих поседа и о новом уређењу аграрних односа*, Сомбор 1923, стр. 110.
- Лекић Богдан, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, Београд 1997, стр. 403.
- Николић Никола, Злата Козобарић, *Аналитички инвентар Одељења за аграрну реформу и колонизацију Главног извршног одбора АПВ – Нови Сад, 1945–1951*, Сремски Карловци 1978, стр. 247.
- Његован Драго, *Присаједињење Срема, Баната, Бачке и Барање Србији 1918, Документи и прилози*, Друго допуњено издање, Нови Сад 2001, стр. 348.
- Петрановић Бранко, Штрбац Чедомир, *Историја социјалистичке Југославије*, Документи I, Књига II, Београд 1977, стр. 419.
- Пијаде Моша, *Закон о аграрној реформи и колонизацији*, Београд 1945, стр. 21–26.
- Попов Јелена, *Главни НОО Војводине 1943–1945*, Нови Сад 1977, стр. 646.
- Попов Јелена, *Народни фронт у Војводини 1944–1953*, Нови Сад 1983, стр. 787.
- Претходни резултати пописа становништва у ФНРЈ 15. 3. 1948*, Београд, 1948, стр. 43.
- Привремена народна скупштина ДФЈ, Рад законодавних одбора Председништва анифашистичког већа народног ослобођења Југославије и Привремене народне скупштине ДФЈ*, 3. април – 24. октобар 1945, Београд 1952, стр. 753.
- Тучковић Јован, *Уредбе, наредбе, расписи*, Загреб 1920, стр. 324.
- Ђоровић Владимир, *Црна књига – патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914–1918*, Београд 1989, стр. 226.
- Уредбе, наредбе и расписи*, Министарство за аграрну реформу Краљевине СХС, Београд 1920, стр. 310.
- Чулиновић Фердо, *Југославија између два рата*, књ. 1, Загреб 1961, стр. 590.

- Чулиновић Фердо, *Југославија између два рата*, књ. 2, Загреб 1961, стр. 340.
- Чулиновић Фердо, *Документи о Југославији*, Хисторијат од оснотка заједничке државе до данас, Загреб 1968, стр. 591.
- Шишић Фердо, *Документа о постанку Краљевине СХС*, 1920, стр. 329.
- Nešović Slobodan, *Stvaranje nove Jugoslavije*, Београд 1981, стр. 790.
- Prilozi i građa za poznavanje naselja i naseljavanje Vojvodine*, Нови Сад 1964, стр. 140.

Литература

Монографије

- Аврамовић Теодор, *Привреда Војводине од 1918. до 1929/30. године с обзиром на стање пре Првог светског рата*, Нови Сад 1963, стр. 370.
- Бјелица Слободан, *Радикали у Војводини 1919–1929*, Београд 2004, стр. 78.
- Блек Цереми, Макрејлд Доналд, *Изучавање историје*, Београд 2007, стр. 308.
- Богавац Томислав, *Нестајање Срба*, Ниш 1994, стр. 340.
- Божић Иван, Ћирковић Сима, Екмечић Милорад, Дедијер Владимир, *Историја Југославије*, Београд 1973, стр. 608.
- Бојић Душица, *Српске избеглице у Првом светском рату (1914–1921)*, Београд 2007, стр. 710.
- Бродел Фернан, *Средоземље у старом веку*, Нови Сад 2007, стр. 430.
- Букуров Бранислав, *Упутства за проучавање војвођанских насеља*, Нови Сад 1955, стр. 50.
- Весовић Милан, *Революционарна штампа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 1979, стр. 341.
- Вучо Никола, *Пољопривреда Југославије 1918–1941*, Београд 1958, стр. 89.
- Гаћеша Никола, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, Нови Сад 1968, стр. 287.
- Гаћеша Никола, *Аграрна реформа и колонизација у Банату 1919–1941*, Нови Сад 1972, стр. 420.
- Гаћеша Никола *Аграрна реформа и колонизација у Срему 1919–1941*, Нови Сад 1975, стр. 341.
- Гаћеша Никола, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, Нови Сад 1984, стр. 403.
- Гаћеша Никола, *Радови из аграрне историје и демографије*, Нови Сад 1995, стр. 358.
- Гаћеша Никола, *Привредна комора Војводине 1919–1999*, Нови Сад 1999, стр. 325.
- Гаћеша Никола, *Земљишни власнички односи у Војводини уочи Другог светског рата*, Нови Сад 2007, стр. 157.

- Глигоријевић Бранислав, *Демократска странка и политички односи у Краљевини СХС*, Београд 1970, стр. 619.
- Глигоријевић Бранислав, *Парламент и политичке странке у Југославији 1919–1928*, Београд 1980, стр. 420.
- Дворниковић Владимир, *Карактерологија Југословена*, Београд 1990, стр. 1072.
- Димић Љубодраг, *Агитрон култура*, Београд 1988, стр. 295.
- Димић Љубодраг, *Културна политика Краљевине Југославије*, I–III, Београд 1996–7, стр. 541.
- Димић Љубодраг, *Историја српске државности-Србија у Југославији*, Нови Сад 2001, стр. 472.
- Димитријевић Бојан, *Југословенска армија 1945–1954*, Београд 2006, стр. 426.
- Ђурђевић Бранислав С., *Послератно насељавање Војводине*, Нови Сад 1995, стр. 203.
- Екмечић Милорад, *Стварање Југославије 1790–1918*, књ. 1–2, Београд, 1989, стр. 662. и 839.
- Исић Момчило, *Сељаштво у Србији 1918–1941*, Београд 2001, стр. 306.
- Јанковић Драгослав, *Југословенско питање и Крфска декларација 1917*, Београд 1967, стр. 517.
- Јанкулов Борислав, *Преглед колонизације Војводине у 18. и 19. веку*, Нови Сад 1961, стр. 119.
- Јањетовић Зоран, *Деца царева, пасторчад краљева*, Београд 2005, стр. 458.
- Јањетовић Зоран, *Немци у Војводини*, Београд 2009, стр. 380.
- Јовановић Драгољуб, *Аграрна политика*, Београд 1930, стр. 443.
- Јојкић Владан, *Национализација Бачке и Баната*, Нови Сад 1931, стр. 135.
- Касаш Александар, *Камендин*, Нови Сад 2007, стр. 175.
- Кумовић Младенко, *Порекло, миграције и страдања Срба са Купреса*, Нови Сад 1996, стр. 371.
- Лекић Богдан, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, Београд 1997, стр. 403.
- Лекић Богдан, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, Београд 2002, стр. 595.
- Марковић Петар, *Структурне промене на селу као резултат економског развоја 1900–1960*, Београд 1963, стр. 163.
- Месарош Шандор, *Положај Мађара у Војводини 1918–1929*, Нови Сад 1981, стр. 280.
- Месарош Шандор, *Мађари у Војводини 1929–1941*, Нови Сад 1989, стр. 401.
- Мирнић Јосип, *Немци у Бачкој*, Нови Сад 1974, стр. 385.
- Митровић Момчило, *Изгубљене илузије*, Београд 1997, стр. 307.
- Мицић, Милан 533, *Развитак нових насеља у Банату (1920–1941)*, Нови Сад 2013.

- Мицић, Милан, *Српско добровољачко питање у Великом рату (1914–1918)*, Ново Милошево 2014.
- Мицић Милан, *Насељавање Петровчана у Чиб–Челарево 1945–1947*, Челарево 2016,
- Пекић Петар, *Повијест ослобођења Војводине*, Суботица 1939, стр. 379.
- Петрановић Бранко, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, Београд 1969. стр. 464.
- Петрановић Бранко, Штрбац Чедомир, *Историја социјалистичке Југославије*, Београд 1977, стр. 419.
- Петрановић Бранко, *Историја Југославије 1918–1978*, Београд 1980, стр. 648.
- Петрановић Бранко, *Историографија и револуција*, Београд 1984, стр. 590.
- Петровић Тодосијевић Сања, *За безимене*, Београд 2008, стр. 213.
- Петровић Небојша, *Политика на селу 1945–1950*, Нови Сад 2009, стр. 243.
- Попов Душан, *Српска штампа у Војводини 1918–1941*, Нови Сад 1983, стр. 519.
- Попов Јелена, *Војводина и Србија*, Нови Сад 2001, стр. 203.
- Попов Јелена, *Драма на војвођанском селу*, Нови Сад 2002, стр. 572.
- Радојчин Д. Милош, *Товаришево из прошлости села и становништва*, Нови Сад 1991, стр. 439.
- Ракита Раде, *Јањ – географскоисторијска и антропогеографска студија*, књ. 1, Бања Лука 2003, стр. 363.
- Ракић Лазар, *Радикална странка у Војводини до почетка 20 века*, Нови Сад 1975, стр. 499.
- Ракић Лазар, *Српска радикална странка у Војводини 1902–1919*, Нови Сад 1983, стр. 227.
- Ракић Лазар, *Јаша Томић*, Нови Сад 1986, стр. 365.
- Рокаи Петер, Ђере Золтан, Пал Тибор, Касаш Александар, *Историја Мађара*, Београд 2002, стр. 700.
- Слијепчевић Ђоко, *Историја српске православне цркве*, књ. III, Београд 2002. стр. 449.
- Споменица ослобођења Војводине 1918*, Нови Сад 1929, стр. 229.
- Тошић Десимир, *Колективизација у Југославији 1949–1953*, Београд 2002, стр. 171.
- Ћурчић Јован, *Становништво Бачке*, Нови Сад 1989, стр. 197.
- Хобсбаум Ерик, *Доба екстрема*, Београд 2004, стр. 471.
- Џвијић Јован, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд 1966, стр. 550.
- Biber Dušan, *Nacizam i Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Ljubljana 1966, str. 478.
- Butić-Jelić Fikreta, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*, Zagreb 1977, str. 331.

- Dimić Ljubodrag, Žutić Nikola, *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941*, Београд 1991, стр. 317.
- Erić Milivoje, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1914–1941*, Сарајево 1958, стр. 547.
- Hegediš Antal, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767–1871*, Нови Сад 1991, стр. 310.
- Hribar Alfons. *Agrarna reforma*, Загреб 1924, стр. 207.
- Kamberović Husnija, *Prema modernom društvu*, Теџанј 2000, стр. 213.
- Kasaš Aleksandar, *Mađari u Vojvodini 1941–1946*, Нови Сад 1996, стр. 245.
- Mirković Mijo, *Agrarna politika*, Београд 1940, стр. 312.
- Mirković Mijo, *Ekonomika agrara FNRJ*, Загреб 1950, стр. 138.
- Mirković Mijo, *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918–1941*, Загреб 1950, стр. 139.
- Mirković Mijo, *Seljaci u kapitalizmu*, Загреб 1952, стр. 310.

Књиге

- Агбаба Војо, Кларић Недељко, Нађ Антун, *Младеново од праисторије до данас*, Младеново 1975, стр. 56.
- Бркић М. Владимир, Колак С. Васа, *Степановићево*, 2002, стр. 131.
- Букуров Бранислав, *Упутства за проучавање Војвођанских насеља*, Нови Сад 1955, стр. 50.
- Војводина знаменитости и лепоте*, Београд 1968, стр. 895.
- Војиновић Боро, *Крајшници у равници*, Нови Сад 1998, стр. 153.
- Вукмановић Велимир, *Ветерник*, Нови Сад 1994, стр. 310.
- Грђић Ристо, *Српска црква на историјској прекретници*, Београд 1969, стр. 32.
- Дамјановић Перо, *Препород на равницама Бачке на путу ка новој Југославији*, Суботица 1990, стр. 409.
- Дедијер Јевто, *Херцеговина*, Подгорица 2001, стр. 464.
- Деметровић Јурај, *Аграрна реформа у Југославији*, Београд 1933, стр. 46.
- Дошенивић Миливоје, *Нова Гајдобра у равници Бачке*, Нови Сад 2006, стр. 644.
- Ђорђевић Милинко, *Седм левих година*, Београд 2000, стр. 523.
- Искруљев Тоша, *О Војводини и њеној колонизацији*, Нови Сад 1925, стр. 47.
- Јањић Саво, *Сећање за будућност од првог гвозденог пута до модерне железнице у Србији и Југославији 1880–1995*, Београд 1995, стр. 255.
- Костић Лазо М., *Српска Војводина и њене мањине*, Демографско-етнографска студија, Торонто 1962.
- Колак Васа, Петровић Илија, *Добровољачка колонија Степановићево*, Нови Сад 1999, стр. 127.
- Комадинић Милан, *Проблем сељачких дугова*, Београд 1934, стр. 94.

- Лалошевић Јоца, *Аграрна реформа у Војводини*, Сомбор 1920, стр. 36.
- Марковић Светозар Тоза, *Проблеми пољопривредног радништва у Војводини*, Нови Сад 1939, стр. 75.
- Нови Сад и Војводина*, Београд 1926, стр. 208.
- Пап Ливија, *Бачка Паланка*, Бачка Паланка 1988, стр. 46.
- Петрановић Бранко, *Изградња социјализма у Југославији 1945–1963*, Београд 1964, стр. 51.
- Радош Јово, Бошковић Милован, Вујовић Радован, *Гајдобра грађа за монографију*, 1986, стр. 61.
- Решић Вито, *Аграрна реформа у закону и у пракси*, Нови Сад 1925, стр. 61.
- Ристић Теофан, *Борба за земљу и наша аграрна реформа*, Београд 1938, стр. 96.
- Слијепчевић Перо, *Наши добровољци у светском рату*, Загреб 1925, стр. 24.
- Слијепчевић Перо, *Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, Сарајево 1929, стр. 400.
- Спасовски Милена, Живковић Драгица, Степић Миломир, *Етнички састав становништва Босне и Херцеговине*, Београд 1992, стр. 103.
- Стефановић Јован, *Однос између цркве и државе*, Загреб 1953, стр. 146.
- Томин Н., *Над гробом аграрне реформе*, Београд 1926, стр. 30.
- Ћопић Бранко, *Осма офанзива*, Београд 1964, стр. 260.
- Ћулибрк Бранко, *Педесет наших пролећа*, Бачки Јарак 1996, стр. 99.
- Цвијић Јован, Радонић Јован, Станојевић Станоје, Зеремски Иларион, *Бачка*, Нови Сад 1920, стр. 29.
- Шећеров Славко, *Из наше аграрне политике 1919–1929*, Београд 1930, стр. 150.
- Шећеров Славко, *Наше финансије 1918–1925*, Београд 1926, стр. 204.
- Шећеров Славко, *Социјално-аграрни односи у Бачкој пред извођење аграрне реформе*, Београд 1929.
- Шовљаков Мара, *Глад у Босни и Херцеговини и смештање деце у Војводини (1917–1918)*, Нови Сад 2018.
- Шовљаков Мара, *Српска Војводина и Босна и Херцеговина (1896–1914)*, Бањалука 2020.
- Шутић Митар, *Два завичаја, Документ о једној сеоби*, Гајдобра 2005, стр. 200.
- Filipović Milenko S., *Proučavanje naseljavanja Vojvodine*, Novi Sad 1958, стр. 20.

Чланци у периодици и зборницима

- Касаш Александар, *Економске мере војне управе за Банат, Бачку, Барању*, Зборник Матице српске за историју, бр. 27, Нови Сад 1983, стр. 173–183.
- Бибер Душан, *Социјална структура немачке националне мањине у Краљевини Југославији*, Југословенски историјски часопис, 1–4/1978, стр. 404–407.
- Букуров Бранислав, *Географски положај бачких насеља*, Зборник Матице српске за природне науке, св. 3, Нови Сад 1952, стр. 11–63.
- Букуров Бранислав, *Колонизација Бачке за време Другог светског рата*, Гласник Српског географског друштва, св. 51, бр. 1, 1971, стр. 53–63.
- Букуров Бранислав, *Неке карактеристике становништва општине Темерин*, Зборник за природне науке, бр. 36, 1969, стр. 5–28.
- Војвођани о Војводини*, Нови Сад 1928, стр. 74.
- Гаћеша Никола, *Општа обележја аграрне реформе и колонизације у Војводини између два светска рата*, Југословенски историјски часопис, 3–4, 1973, стр. 171–180.
- Гаћеша Никола, *Аграрна реформа у Надаљу између два светска рата*, Зборник за историју Матице српске, бр. 35, Нови Сад 1987, стр. 155–174.
- Гаћеша Никола, *Аграрна реформа у Старом Бечеју 1918–1941*, Истраживања, број 19, Нови Сад 2008, стр. 29–50.
- Гаћеша Никола, *Аграрни програми грађанских политичких партија у Југославији између два светска рата*, Југословенски историјски часопис, бр. 1–4, Београд 1987, стр. 93–140.
- Гаћеша Никола, *Демографске и социјалне прилике у време присаједињења Војводине Краљевини Србији 1918*, Нови Сад 1993, стр. 49–57.
- Гаћеша Никола, *Демографски и аграрно-поседовни односи у Тителу од укидања Шајкашког батаљона 1873–1941*, Тителски летопис са календаром за 2005, књ. 2, 2004, стр. 69–90.
- Гаћеша Никола, *Исељавање из Босне и Херцеговине у Војводину 1945–1948*, Миграције и Босна и Херцеговина, научни скуп, часопис Опредељења, Сарајево 1990, стр. 389–404.
- Гаћеша Никола, *Један документ о спровођењу колонизације у Југославији после Другог светског рата*, Зборник за историју Матице српске, бр. 28, 1983, стр. 161–200.
- Гаћеша Никола, *Југословенска аграрна политика од 1918. до данас*, Југословенски историјски часопис, бр. 1–4, Београд 1989, стр. 157–158.
- Гаћеша Никола, *Концепција Комунистичке партије Југославије о аграрном питању и сељаштву током НОР-а и социјалистичке револуције*, ЗМС за историју, св. 19, Нови Сад 1979, стр. 7–48.

- Гаћеша Никола, *Насељавање Каћа и Будисаве после другог светског рата и прилагођавање насељеничког становништва новој географској средини*, Прилози и грађа за познавање насеља и насељавање Војводине, Нови Сад 1964, стр. 11–25.
- Гаћеша Никола, *Немци у аграрној реформи и власништву обрадивог земљишта у Војводини 1919–1941*, ЗМС за историју, св. 13, Нови Сад 1976, стр. 71–94.
- Гаћеша Никола, *Привреда у Војводини између два светска рата*, Зборник за историју Матице српске, бр. 22, 1980, стр. 83–110.
- Гаћеша Никола, *Прилог проучавања улоге Сретена Вукосављевића у провођењу колонизације у Војводини после Другог светског рата*, Историјски записи, књ. 32, 1975/1, Београд, стр. 151–164.
- Гаћеша Никола, *Промене у аграрно-поседовним односима и имиграциона померања у Војводини 1943*, Зборник за историју Матице српске, бр. 21, 1980, стр. 57–68.
- Гаћеша Никола, *Специфичности друштвене структуре у Војводини између два светска рата*, Зборник за историју Матице српске, бр. 21, Нови Сад 1980, стр. 85–99.
- Гаћеша Никола, *Став Николе Пашића према аграрној реформи и колонизацији после Првог светског рата у Југославији*, Београд 1997, стр. 367–376.
- Гаћеша Никола, *Став Сретена Вукосављевића према расподелу републичких насељеничких квота и рејона у Војводина 1945*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића, XII, Пријепоље 18–20 јуни 1987, Пријепоље 1988, стр. 61–69.
- Гаћеша Никола, *Шајкашка између два светска рата – привредне социјалне, политичке и просветне прилике*, Шајкашка, св. 2, Нови Сад 1975, стр. 429–498.
- Голубовић Звонимир, *Злочин извршен над добровољцима и колонистима у Бачкој и Барањи 1941–1945*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Београд 1996, стр. 373–385.
- Граховац Петар, *20 година аграрне реформе у Југославији*, Економика пољопривреде, бр. 3, 1966, стр. 186–203.
- Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Кикинди 11. и 12. априла 1996, Београд 1996, стр. 415.
- Ђере Золтан, *Демографске прилике у Војводини према попису Лајоша Нађа из 1828. године*, Зборник Матице српске за историју, бр. 45/1992, стр. 101–133.
- Ђурић Владимир, *Промене у насељима ФНРЈ*, Београд 1960, стр. 248–418.
- Јакшић Милутин, *Аграрна реформа*, Летопис Матице српске, Нови Сад 1925, књ. 303, св. 1, стр. 23–31.

- Јерemiћ Ристо, *Подаци о новим насеобинама у Војводини*, Летопис Матице српске, књ. 310, Нови Сад 1926, стр. 217–224.
- Касаш Александар, *Миграције и насилна промена етничке слике Војводине у другом светском рату*, Настава историје, бр. 8, Нови Сад 1998, стр. 70–74.
- Касаш Александар, *Сретен Вукосављевић о решењу националног питања у Бачкој после другог светског рата*, Зборник Матице српске за историју, бр. 58, Нови Сад 1998, стр. 219–223.
- Кољанин Милан, *Стратегија злочина*, Историја 20. века, 1/2007, Београд 2007, стр. 207–210.
- Костић Борислав, *Нова аграрна структура Војводине*, ЛМС, 1946, књ. 359, св.3, стр. 225–236.
- Лазић Дејан, *Прилог историји водних задруга*, Задружни архив, св. 1, Нови Сад 1953, стр. 162–169.
- Лебл Арпад, *Аграрна политика у Бачкој и Барањи и Међимурју 1941–1944*, Зборник за друштвене науке, број 35, Нови Сад 1963, стр. 195–213.
- Лебл Арпад, *Прилог историји аграрне реформе 1781–1941*, Задружни архив, св. 1, Нови Сад 1953, стр. 51–75.
- Лебл Арпад, *Социјална структура Банатског села у делима банатских писаца–социографа 1880–1918. године*, Југословенски историјски часопис, бр. 1–4, Београд 1978, стр. 325–331.
- Лебл Арпад, *Српска народна независна странка и Савез пољопривредних радника Војводине*, Прилози за политичку, културну и привредну историју Војводине, Зборник државних архива Војводине, бр. 6, Нови Сад 1954, стр. 73–84.
- Лукајић Лазар, *Нереализована права добровољаца из ослободилачких ратова Србије*, Добровольци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Зборник радова са научног скупа у Кикинди 11 и 12. април 1996, Београд 1996, стр. 313–327.
- Маловић Гојко, *Оптирање и исељавање Срба у Мађарској 1920–1931*, ЗМСИ 63/64, 2001, стр. 11–155.
- Маловић Гојко, *Савези аграрних заједница – задруга у Војводини између два светска рата*, Истраживања, 19, Нови Сад 2008, стр. 211–253.
- Мезеи Стеван, *О развоју пољопривреде у Војводини у 18. и 19. веку*, Зборник за природне науке, бр. 13/1957, стр. 118–145.
- Мезеи Стеван, *Привредне установе и организације у Војводини између два рата (1918–1941)* стр. 1–61.
- Миленковић Тома, *Добровольци као корисници аграрне реформе у Југославији*, Добровольци у ослободилачким ратовима Срба и Црногорца, Београд 1996, стр. 301–313.
- Милитар Триво, *Литература о колонизацији Војводине*, Нови Сад 1956, стр. 35. (гештетнер)

- Милитар Триво, *Литература о колонизацији Војводине*, Нови Сад 1956, стр. 35. (гештетнер)
- Милојевић Ж. Боривоје, *Географске области ФНРЈ*, Зборник МС за природне науке, бр. 3, Нови Сад 1952, стр. 5–10.
- Миљуш Јован, *Основне карактеристике демографских кретања у Војводини у послератном периоду*, Зборник за друштвене науке, бр. 60, Нови Сад 1975, стр. 126–140.
- Мирнић Јосип, *Систем фашистичке окупације у Бачкој и Барањи*, Зборник за друштвене науке Матице српске, бр. 35, 1963, 5–61.
- Митровић Мирко, *Насељавање и колонизација Војводине 1690–1945*, Годишњак друштва историчара САПВ, Нови Сад 1984, стр. 195–247.
- Орбовић Павле, *Колонисти и староседеоци у Бачкој*, Траг, бр. 4, Врбас 2005, стр. 154–159.
- Петрановић Бранко, *Историографске контраверзе о Југославији*, Историографија, марксизам и образовање, Зборник, Београд 1986, стр. 57–75.
- Попов Чедомир, *Како писати историју Војводине?*, Зборник радова XXXII, Конгрес Савеза удружења фолклориста Југославије, Сомбор 1985, стр. 24.
- Поповић Никола, *Бројно стање и национална структура добровољаца у српској војсци у првом светском рату*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Београд 1996, стр. 273–283.
- Ракита Раде, *Колонизација из Мркоњићградског краја у Војводину 1945–1948*, Зборник Матице српске за историју, бр. 57, Нови Сад 1998, стр. 185–222.
- Ракита Раде, *Колонизација становништва са подручја Скендер Вакуфа у Војводину после другог светског рата 1945–1948*, Нови Сад 2002, стр. 123–137.
- Ракита Раде, *Послијератна колонизација Жупљана у Војводини*, Зборник за друштвене науке, број 63, Нови Сад 1977, стр. 230–259.
- Ракита Раде, *Послијератно насељавање Јањана у Војводину и неке друге крајеве Југославије*, Зборник за друштвене науке, бр. 56, Нови Сад 1971, стр. 133–159.
- Ромац Пашко, *Селачке радне задруге и наша пољопривреда*, Летопис Матице српске, књ. 1946. стр. 60–62.
- Српско-мађарски односи кроз историју*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 15. јуна 2007. године у Новом Саду, Нови Сад 2007, стр. 464.
- Станојевић Станоје, *Аграрна реформа*, Народна енциклопедија, књ. 1, стр. 7–13.
- Станојловић Александар, *Конгрес пољопривредника северног краја Дунавске бановине (Баната, Бачке и Барање) одржан на дан 27. октобра 1929. године у Суботици*, Велики Бечкерек 1929, стр. 44.

- Стварање југословенске државе 1918, Зборник радова поднетих на научном скупу у Илоку од 16. до 19. маја 1979, Београд 1983, стр. 529.
- Субић Радослав, *Становништво општине Србобран*, Зборник за друштвене науке, бр. 89, Нови Сад 1990, стр. 151–179.
- Теших Драган, *Закони Краљевине Југославије о добровољачком питању*, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Београд 1996, стр. 283–301.
- Ђурчић Слободан, *Једна мало позната масовна миграција ка Војводини*, ЗБМС за друштвене науке, 2006, бр. 121, стр. 69–75.
- Ђурчић Слободан, *Промена броја становника Војводине током последњих сто година*, Зборник радова Природно-математичког факултета, бр. 9/1979.
- Шећеров Славко, *Социјално-аграрни односи у Бачкој пред извођење аграрне реформе*, СКА, Споменик LXIX, Београд 1929.
- Шовљаков Мара, Неки аспекти колонизације Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку – упоредна анализа 1918–1950. *Годишњак Историјског архива града Новог Сада*, бр. 3, Нови Сад 2009, стр. 137–164.
- Шовљаков Мара, Утицај српских добровољаца и глади у Босни и Херцеговини током Првог светског рата на решавање националног и социјалног питања, *Зборник радова на Међународној конференцији "Архив, медији и култура сећања у Првом светском рату"*, Нови Сад 29–30. октобар 2015, Нови Сад 2016, ст. 306–330.
- Шовљаков Мара, Две српске колонизације као мотив миграције Срба из Босне и Херцеговине у Војводину 1918–1950. *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, број 11, Бања Лука 2019, стр. 201–213.
- Глигоријевић Бранислав, *Zemljoradnička stranka*, Istorija 20 veka, br. 2, Beograd 1995, стр. 25–36.
- Stipetić Vladimir, *Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945–1948*, Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1954, стр. 431–471.

Листови

- Време*, Београд 1921–1941.
- Глас Матице српске*, Нови Сад 1934–1941.
- Годишњак Матице српске*, Нови Сад 1931–1941.
- Дан*, Нови Сад 1935–1941.
- Дневник (Југословенски дневник)*, Суботица – Нови Сад 1929–1935.
- Застава*, Нови Сад 1866–1929.
- Јединство*, Нови Сад 1919–1935.
- Политика*, Београд 1919–1941, 1945–1950.
- Радикал*, Србобран 1924.

Радикалски гласник, Бечкерек 1923–1924.
Родољуб, Нови Сад 1922–1925.
Слободна Војводина, Нови Сад 1942–1950.
Службени лист ДФЈ 1945–1962.
Службени лист Краљевине СХС 1919.

ИНДЕКС ИМЕНА

А

Аврамовић Теодор, 532
Агбаба Воја, 177, 535
Андрић Владимир, 81, 119, 179
Антић Петар, 197

Б

Бајалица Димитрије, 129, 133,
136, 151, 229, 244
Бајић Предраг, 469
Бајчи-Жилински Ендре, 19
Беговић Влајко, 129
Бешлин Бранко, 50
Бешлић Никола, 119
Бибер Душан, 534, 536
Бјелица Слободан, 7, 78, 532
Блек Цереми, 532
Богавец Томислав, 21, 22, 23, 25,
26, 532
Богданов, 85
Богданов Наталија, 510
Богдановић Лука, 181
Богдановић Сретен, 184, 210, 530
Божанић Ана, 7
Божих Иван, 21, 28, 33, 46, 61, 97,
257, 262, 265, 532
Бојић Душица, 7, 22, 525, 532
Боројевић Мирослав, 7
Боснић Ђуро, 134
Бошковић Дуда, 17, 90, 114, 115
Бошковић Милован, 211, 213, 536
Бринар Милан, 129
Бркић Владимир М., 180-183, 535
Бркљач Мара, 210
Бродел Фернан, 532

Броз Јосип Тито, 18, 53, 70, 92,
152, 164, 211, 219, 247, 294, 525
Будисављевић Бранко, 517
Букуров Бранислав, 146, 188, 194,
272, 532, 535, 537
Булајић, 184
Бурзевски Ванча, 129, 133

В

Васовић Милорад, 234, 239
Веселинов Јован, 129
Веснић Миленко, 109
Весовић Милан, 532
Видић Добривоје, 252, 282
Вилић Марко, 78
Влаховић Вељко, 246
Војиновић Боро, 231, 250, 535
Вујановић Божидар, 188, 189,
190, 191, 192, 194, 278
Вујановић Ђорђе, 188, 189, 190,
191, 192, 194, 278
Вујовић Радован, 211, 213, 536
Вукмановић Велимир, 535
Вуковић Сава, 182
Вукосав Милан, 505
Вукосављевић Сретен, 20, 54, 87,
88, 114, 117, 126, 127, 129, 145,
148, 149, 153, 160, 166, 224, 266,
267, 277, 486, 487
Вучковић Милена Лела, 496
Вучо Никола, 532

Г

Гавриловић Максим, 129
Гаћеша Никола, 7, 10, 11, 13, 16,
20, 21, 27, 28, 30, 32, 34, 37, 39-

42, 45, 46, 49, 50, 54, 55, 57, 59,
65, 67, 70, 74, 79-82, 84-88, 99,
100, 103, 105, 107, 108, 114-117,
120-123, 126-128, 131-133, 136,
139, 142, 143, 145, 148, 154-156,
160, 162, 170, 171, 173, 174, 177,
181, 184, 186, 198-200, 202, 208,
209, 213, 214, 218, 220, 224, 227,
232, 250, 260, 261, 263, 266-269,
274, 277, 283, 284, 530, 532, 537,
538

Глигоријевић Бранислав, 80, 533,
541

Голубовић Звонимир, 528

Гранфил Тома, 20, 127

Граховац Петар, 61, 69, 283, 285,
538

Грђић Ристо, 88, 535

Грол Милан, 69, 90, 115

Д

Дамјановић Перо, 535

Дворниковић Владимир, 533

Дедијер Владимир, 21, 28, 33, 46,
61, 97, 257, 262, 265, 532

Дедијер Јевто, 535

Деметровић Јурај, 60, 119, 535

Димитријевић Бојан, 533

Димић Љубодраг, 13, 14, 15, 89,
242, 265, 269, 533, 534

Дорић Борислав, 207, 530

Дошеновић Миливоје, 214, 535

Драгић Милка, 210

Дракић Спасо, 247

Дунђерски, 28

Дунђерски Г., 179

Дунђерски Ђока, 28, 79, 80

Дуњић Р., 172

Ђ

Ђере Золтан, 193, 534, 538

Ђилас Мила, 210

Ђилас Милован, 147, 246

Ђорђевић Милинко, 29, 35, 43,
535

Ђурђевић Бранислав С., 9, 26, 33,
51, 260, 273, 279, 280, 282, 283,
533

Ђурић Владимир Р., 36, 41, 65, 68,
71, 239, 241, 265, 286, 538

Е

Егић Душан, 133, 229

Екмечић Милорад, 21, 28, 30, 30,
33, 41, 46, 61, 97, 173, 257, 262,
265, 532, 533

Ерић Миливоје, 7, 29, 38, 61, 65,
67, 75, 79, 103, 106, 110, 111,
126, 137, 138, 170, 171, 185, 259,
260, 535

Ерцеговац Лазар, 133

Ж

Жежељ Милан, 247

Живковић Драгица, 33, 34, 536

Жугић Трипко, 115

Жутић Никола, 534

З

Зеленевић Данило, 193

Зеремски Иларион, 45, 541

И

Илић Бранко, 210

Илић Јова, 182

Исић Момчило, 533

Искруљев Тоша, 138, 170, 535

Ј

Јакшић Милутин, 17, 75, 76, 538
Јанковић Драгослав, 58, 533
Јанковић Драгутин, 119
Јанкулов Борислав, 533
Јањетовић Зоран, 45, 50, 79, 81,
86, 87, 533
Јањић Саво, 161, 535
Јарамазовић Лајчо, 127
Јелача Јека, 500
Јелача Тодор, 500
Јелић-Бутић Фикрета, 25, 534
Јеремић Ристо, 178, 195, 196, 530,
538
Јовановић, 184
Јовановић Драгољуб, 84, 533
Јовановић Ђуро, 133
Јовановић Јован Змај, 137, 286,
511
Јовановић Јован Пижон, 86
Јовановић Милица, 530
Јојкић Владан, 64, 139, 533
Јокић Анђелко, 182

К

Камберовић Хуснија, 34, 535
Карађорђевић Александар, 7, 13,
14, 15, 16, 38, 58, 60, 90, 103,
119, 525
Карађорђевић Петар I, 98
Касаш Александар, 2, 7, 28, 36,
53, 143, 146, 193, 526, 528, 533-
536, 538
Кирицић Михајло, 198
Кладарин Ђуро, 52
Кларић Недељко, 216, 535
Кнежевић Л. М., 261
Кнежевић Симо, 134
Козобарић Злата, 531
Којић Драгутин, 119

Колак Васа С., 177, 178, 180, 181,
182, 183, 512, 530, 535
Кољанин Милан, 24, 539
Комадинић Милан, 535
Комненовић Илија, 469
Коњевић Ђорђе, 188
Кораћ Вељко, 58, 103, 119
Корошец Антон, 260
Косановић Сава, 70
Косовац Мато, 531
Костић Борислав, 92, 127, 539
Костић Лазо М., 261, 275, 276,
535
Костовић Ратко, 134
Котек Рудолф, 59, 176, 177, 178,
181, 184, 185, 258, 497, 498
Кризман Хинко, 69, 83, 115, 119,
177
Крниц Иван, 119
Крњић Теодора, 99
Круљ Урош, 58, 103
Кумовић Младенко, 35, 533

Л

Лабус Михајло, 210
Лазих Дејан, 225, 539
Лакуш Филип, 129
Лалошевић Јоца, 79, 80, 531, 535
Лапчевић Драгиша, 65
Латиновић Сава, 210
Лебл Арпад, 16, 51, 85, 251, 539
Лекић Богдан, 7, 15, 20, 27, 57, 66,
67, 70, 75, 77, 79, 83, 90, 98, 104,
106, 108, 109, 112, 113, 124, 125,
138, 139, 140, 151, 162, 170, 173,
174, 176, 163, 277, 479, 481
Лековић Воја, 130, 277
Лончар Симо, 247
Лудајић, 76
Лукајић Лазар, 100, 531, 533, 539
Лукић, 184

Љ

Љубљанац Светлана, 99

М

Макрејлд Доналд, 532
 Маловић Гојко, 119, 141, 539
 Мандић Душан, 252
 Манојловић Јован, 120
 Марија Терезија, 44, 76
 Марковић Лаза, 226
 Марковић Никола, 176
 Марковић Петар, 533
 Марковић Саша, 79
 Марковић Светозар Тоза, 85, 86,
 536
 Матијевић Славица, 7
 Махмер Михаљ, 191
 Мезеи Стеван, 66, 539
 Месарош Шандор, 533
 Мијатовић С., 17
 Миладиновић Жарко, 78
 Миленковић Тома, 23, 73, 79, 97,
 99, 106, 108, 111, 487
 Милентијевић, геодета, 127
 Милетић Крста, 75, 80, 119, 124
 Милитар Триво, 9, 10, 530, 539
 Милојевић Алекса, 26,
 Милојевић Боривоје Ж., 539
 Милошевић Боривоје, 2, 528
 Милутиновић Ђедо, 247
 Миљуш Јован, 539
 Мирковић Мијо, 30, 41, 42, 61, 65,
 74, 141, 261, 535
 Мирнић Јосип, 533, 539
 Мирошевић Ђоко, 249
 Митровић Мирко, 263, 540
 Митровић Момчило, 533
 Михаиловић Милош, 179
 Мицић Милан, 2, 7, 527, 533, 534
 Мркић Ивак, 185
 Мркишић Лука, 247

Н

Надлачки Лука, 530
 Нађ Антун, 216, 535
 Нађ Коста, 219, 247
 Најдорфер Мирко, 119
 Ненадовић Јован, 179
 Нешовић Слободан, 18, 532
 Никитовић Часлав, 119
 Николић Никола, 133, 531
 Новак Светислав, 78
 Новков Милана, 510
 Новков Милорад, 505, 508, 509
 Нојхаузен Франц, 259

Њ

Његован Драго, 531

О

Орбовић Павле, 540
 Орешчанин Богдан, 129
 Остојић Тихомир, 14
 Офман Болеслав Т., 98

П

Павлас Игњат, 260
 Павловић Момчило, 99, 101
 Павловић, архитекта, 185
 Пал Тибор, 534
 Пап Ливија, 536
 Папрић Нада, 93
 Пауловић Роберт, 530
 Пачић, пуковник, 177
 Пашић Никола, 58, 78, 79, 86, 109
 Пекарић Петар, 95, 196, 197
 Пекић Петар, 534
 Перишић Милоје, 134
 Перуничкић Бранко, 262

Петрановић Бранко, 9, 14, 30, 37, 46, 52, 54, 67, 71, 74, 86, 88, 91, 152, 246, 258, 531, 534, 536, 540
Петричић Живко, 58, 103
Петровић Илија, 177, 178, 182, 183, 535
Петровић Марија, 227, 243
Петровић Небојша, 534
Петровић Тодосијевић Сања, 19, 227, 534
Пећанац Коста, 182
Пијаде Моша, 67, 77, 129, 531
Пилјевић Ђорђе О., 46, 66
Позњаков Сергеј, 185
Пољак Фрања, 59, 60, 67, 76, 83, 104, 119
Попивода Крста, 136
Попов Душан, 534
Попов Јелена, 127, 128, 531, 534
Попов Чедомир, 11, 540
Поповић Дака, 81, 119
Поповић Душан Ј., 76, 81
Поповић Јован, 233, 530
Поповић Никола, 96, 540
Поћорек Оскар, 20
Прибићевић Милан, 84
Прибићевић Светозар, 76, 82, 83
Протић Стојан, 15, 58, 79, 109

Р

Радивојевић Лазар, 119
Радић Павле, 84, 119, 174, 228
Радмиловић Јерко, 129
Радојчин Милош Д., 218, 534
Радонић Јован, 45, 536
Радосављевић Нова, 134
Радош Јово, 211, 213, 536
Рајић С., бан, 259
Ракита Раде, 25, 26, 35, 39, 42, 47, 138, 165, 166, 167, 200, 225, 534, 540
Ракић Лазар, 78, 534

Решић Вито, 77, 536
Ристић Теофан, 32, 65, 140, 171, 536
Рокаи Петер, 193, 534
Ромац Здравко, 129
Ромац Пашко, 20, 84, 540
Рукавина Иван, 18, 52

С

Сечењи Марија, 186, 187, 188
Симоновић Милан, 75, 80, 119
Симоновић Радивоје, 286
Слијепчевић Ђоко, 534
Слијепчевић Перо, 22, 172, 536
Совиљ Тома, 499
Спасовски Милена, 33, 34, 536
Спахо Мехмед, 58, 103
Сркуљ Стјепан, 119
Сршкић Милан, 119
Станковић Светозар, 119
Станојевић Бона, 134
Станојевић Станоје, 13, 27, 45, 536, 540
Станојловић Александар, 540
Степанов Олга, 217
Степановић Степа, 179
Степинац Алојзије, 88
Степић Миломир, 33, 34, 536
Стефановић Јован, 536
Стипетић Владимир, 68, 90, 270, 271, 274, 277, 279, 285, 541
Стојадиновић Милан, 82, 260
Стојков Мојсије, 120, 177
Стојнић Велимир, 247
Субић Радослав Ј., 196, 540
Суботић Бошко, 192
Суботић Стојанка, 194

Т

Табор Пал, 193
Татић Павле, 78

Тесла Никола, 70
 Тешић Драган, 95, 98, 124, 125,
 260, 540
 Тодоровић Војо, 247
 Томашић Љубомир, 119
 Томин Н., 85, 536
 Томић Јаша, 14, 78
 Тошић Десимир, 534
 Трикић Драган, 134
 Трумбић Анте, 58
 Тучковић Јован, 123, 531

Ћ

Ћирић Каменко, 180, 181
 Ћирковић Сима, 21, 28, 33, 46, 61,
 97, 257, 262, 265, 532
 Ћопић Бранко, 536
 Ћоровић Владимир, 22, 531
 Ћулибрк Бранко, 536
 Ћурчић Јован, 199, 482
 Ћурчић Слободан, 250, 259, 534,
 540, 541

У

Узуновић Никола, 80, 108, 124
 Ушћумлић Васиљ, 186

Ф

Филиповић Миленко С., 262, 282,
 536
 Филиповић Сулејман, 47
 Фотић Константин, 47, 164
 Франгеш Ото, 119, 228, 261
 Фрања Фердинанд, 20

Х

Хаџи Коста, 76
 Хебранг Андрија, 141
 Хегедиш Антал, 535

Хобсбаум Ерик, 534
 Хођера Светислав, 182
 Хрибар Алфонс, 79, 80, 138, 535

Ц

Цветковић Драгиша, 260
 Цвијић Јован, 45, 534, 536

Ч

Чегар Тодор, 92
 Чобановић Катарина, 535
 Чубриловић Бранко, 119
 Чубриловић Васа, 69, 129, 136,
 149, 267
 Чулиновић Фердо, 42, 531, 532
 Чулић Зорислава, 214, 219, 239,
 249, 530

Ш

Шевић Александар, 20, 91, 127
 Шегрт Владо, 129, 149, 150
 Шећеров Славко, 17, 31, 32, 74,
 76, 77, 78, 83, 95, 96, 100, 109,
 119, 120, 121, 122, 137, 138, 170,
 171, 176, 530, 536, 541
 Шекарић Богдан, 469
 Шибеник Станко, 84, 119
 Шикопарија Славко, 222, 223, 530
 Шишић Фердо, 532
 Шкундрић Никола, 127
 Шовљаков Мара, 2, 3, 35, 527,
 536, 541
 Штрбац С., 67
 Штрбац Чедомир, 37, 46, 88, 91,
 152, 258, 531
 Шутић Митар, 536

Објављивање ове књиге помогли су:

**Министарство просвјете и културе Републике Српске
Министарство културе и информисања Републике Србије**

